
3 1761 06194621 6

DĚJINY MORAVY.

SESTAVIL

Dr. BEDA DUDÍK,

O. S. B.

DÍL VIII.

Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306.

(Země a obyvatelstvo.)

Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského.

V PRAZE 1882.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

OBSAH.

KNIHA VI.

Markrabství Moravské za Přemyslovců. R. 1197 až 1306.

HLAVA VI.

Kulturní poměry na Moravě od 1197 do 1306.

KNIHA VI.

MARKRABSTVÍ MORAVSKÉ ZA PŘEMYSLOVCŮ.

R. 1197 až 1306.

HLAVA VI.

KULTURNÍ POMĚRY NA MORAVĚ OD 1197 DO 1306.

PRAMENY.

Prameny stávají se obsažnějšími. — Kroniky. Otakarské letopisy. — Kronika Žďárská a Zbraslavská. — Rýmovaná kronika Boleslavská a kronika minority Fr. Mikuláše. — Albert Behaim z Kageru. — Štýrská kronika rýmovaná. — Listiny. — Vlastnosti listin pravých. — Podvržené, podezřelé listiny a jich původ. — Listiny hromadné. — Formuláře (Formelbücher). — Formulář královny Kunhuty od mistra Bohuslava. — Formulář král. notáře Henrica Italica. — Knihy úmrtní čili nekrology.

Končíce desátý věk svých dějin byli jsme nuceni poznamenati, „že jesti to vždycky věcí odvážnou chtít vypisovati kulturní poměry některého národu z doby, která nám ani jediného domácího pramenu nezůstavila“. Co se týče XI. a XII. století, neměli jsme více příčiny k takovéto stížnosti. Pro tuto dobu mohli jsme již zaznamenati letopisy benediktinského kláštera Hradišťského u Olomúce a kroniku praž-

ského kanovníka Kosmasa. Pro XIII. a XIV. století, zvláště o době Přemysla Otakara jeví se nám již větší hojnost pramenů domácích. Proto se nerozpakujeme pronésti se trochu obšírněji o kulturních poměrech na Moravě koncem doby přemyslovské, tedy z počátku XIV. století. Pokračovati chceme v líčení kulturních poměrů na Moravě, což jsme byli v svazku IV. o létech 906—1197 započali. Nyní pojednáme o době 1197 až 1306.

Zřízením dědičného království v Čechách v rodě Přemyslovském a ustanovením markrabství Moravského 1197 byly společenské poměry těchto zemí po vzoru západních států evropských upraveny, tak že panovníci těchto zemí mohli odtud mocí svou zasahovati do osudů zemí sousedních Německa, Polska, Uher a Rakous. Kde však národové z mezí svých na venek vystupujíce skutky pozornost k sobě obracejí, tam objevují se také vypravovatelé o tom; a takových bývá tím více, čím velkolepějším je vystupování za hranicemi. Z časů Přemysla Otakara I. (1197—1230) a Přemysla Otakara II. (1247—1278) máme nejvíce letopisců, což jest pochopitedlno — bylať to doba, kdy na Moravě a v Čechách mohlo se nejvíce zpráv podávati; vliv tohoto krále jevil se tehdáž ve všech zemích sousedních. Ovšem nesmíme zapomenouti, že letopisci, kterým jest vypravovati o výsledcích překvapujících, zřídka bývají objektivními. Nadšeni jsouce pro svého hrdinu stávají se panegyriky, u nichž cit mění se v sklo zvětšovací. Tímto se dívají; chválí a kárají podle měřítka, které s sebou přinášejí a podle možnosti, jaká se jim poskytuje. V moravských středověkých dějinách není zajisté doby, v které by se byl vykonával takový vliv na dějepisce, jako se dálo okolo polovice XIII. století, kde král, biskup a šlechta své zvláštní zájmy sledovali, což se zobrazí v tehdejším dějepisectví.[1]) Užívajíce tedy pramenů z této

[1]) Palacký na to zvláště upozornil v Časopisu česk. Museum 1868, str. 295 a sled.

doby, musíme se míti na pozoru, abychom se nepoddali příchylnosti pisatelově k té neb oné straně. A sem počítáme především „Annales Otakariani“.[1])

Letopisy Otakarské nejsou vlastně nic jiného, nežli pokračováním pražských letopisů, kterým dříve dáváno jméno druhého pokračovatele Kosmova.[2]) Pojednávají o době od 1196 do 1283. Obšírné vypravování o roku 1249 má nápis: „Wenceslai I. regis historia“, není však, jak se podobá, dokončeno.[3]) Co pak následuje, týká se hlavně krále Přemysla Otakara II. Rozliční pisatelé, jichž jména pohříchu neznáme, líčí se zvláštní zálibou skutky jeho. Ze způsobu, jakým se píše, jest viděti, že skladatel pamětí cítil se býti patrně povznešeným všestranným obdivem, jakého se králi jeho dostávalo. Avšak právě obdivem českého letopisce nabývá tím větší ceny druhý současný pramen, letopisy rakouské, v nichž se pojednává o době 1197 až 1306.[4]) Byl-li tam pisatel veden neobmezenou úctou k Přemyslu Otakarovi II., zde jeví se jakási střízlivosť, kteráž skoro zakrývá žárlivosť a nechuť. Srovnají-li se oba tyto prameny, domácí a cizí, nabyde se přibližně správný obraz doby tehdejší, kteréž se od r. 1278 Jindřichem Heimburským dostalo výmluvného letopisce.

Jindřich narodil se 1242 v Heimburku, ale byl nejspíše na Moravě vychován; mezi 1260 a 1270 posvěcen byl od Pražského biskupa Jana na jahna a od Pasovského biskupa Petra v Sv. Hippolytě 1279 na kněze, načež ujal faru gmündskou u Vitoraze. Letopisy jeho počínají se rokem 861, čerpají až do r. 1126 z Kosmasa, jsou však až do 1268 ne-

---

[1]) U Pertze, Scriptores IX. 181—194.

[2]) Tamtéž. 163—219. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. II. vydání. V Berlíně 1866 str. 383 a 442. Vyšlo již vydání třetí.

[3]) Dudík, Dějiny Moravy díl V. str. 273 pozn. 4.

[4]) Annales Austriae. U Pertze IX. 479—757. Pak Otakara Lorenze, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 2. vydání v Berlíně 1876. I. 173 a sled.

obyčejně chudé, od 1271 stávají se obšírnějšími. Jindřich píše tu jakožto očitý svědek a zjevný přívrženec krále Přemysla Otakara II. a veliký obdivovatel biskupa Olomúckého Brunona: letopisec měl po ruce patrně zápisky olomúcké, kterých však více neznáme. Dílo své končí rokem 1300.[1])

Mohlo by se za to míti, že právě ke konci přemyslovské doby jeví se více pramenů moravských. Bylť v zemi mnoho klášterů, v nichž se jinak dějepisectví pěstovalo: benediktini, cisterciáci, premonstraté měli již veliká opactví v Třebíči, na Velehradě, ve Žďáře, Hradišti a Lúce a předce kromě letopisů Žďárských v klášterech těchto žádných historických zápisků se nezachovalo. Že alespoň v klášteře Třebíčském a Hradišťském se nalézaly, za to ručí moravský dějepisec Pešina z Čechorodu. V díle jeho Mars Moravicus, kteréž r. 1677 v Praze vyšlo, prameny tyto se citují.[2]) Doba naše jich nezná.[3]) Letopisy Žďárské zachovaly se v rukopise, kterýž se chová v universitní knihovně vratislavské a byly r. 1854 od dra. Richarda Röpella ve Vratislavi uveřejněny. Laik z kláštera, jménem Frater Henricus vypisuje v 1182 leoninských hexametrech založení a osudy svého kláštera. Dějiny tohoto kláštera cisterciackého sáhají do roku 1300. Důležitým jest zde líčení poměrů na Moravě po tak tragické a osudné smrti Přemysla Otakara II.[4])

---

[1]) Heinrici Heimburgensis Annales. U Pertze XVII. 711—718. Tam jsou také životopisné poznámky.

[2]) Annales Hradistenses k r. 1237, Fragmentum Chronici Trebicen na mnohých místech, naposledy k r. 1304. Mars Morav. 338 a 391.

[3]) Srovn. díl VII. str. 11 pozn. 2. Pešina udržoval s opatem Zabrdovickým nejvřelejší přátelství; letopisy kláštera tohoto byly by se mu zajisté nabídly k použití, kdyby jaké byly; Pešina se o nich nikde nezmiňuje. Letopisy, ježto se chovají v archivu zemském, byly r. 1660 založeny. Letopisy Hradišťské byly r. 1676 a velehradské dokonce teprvé 1737 sepsány. Nikde však není ani sledu toho, že by se pisatel odvolával na starší zachované zápisky.

[4]) Metrické spracování dějin klášterních nebylo tehdáž zvláště u cisterciáků nic neobyčejného. O původu kláštera Valdsaského v něme-

Dvěma posledním Přemyslovcům králi Václavovi II. a Václavovi III. dostalo se Petrem Žitavským dobře zpraveného, současného letopisce. Byl opatem cisterciáckého kláštera na Zbraslavi v Čechách, kterýžto Václav II. založil. Dějepisné dílo jeho známo jest pode jménem „Chronicon aulae regiae.“ Nejlepší rukopisy chovají město Jihlava a bibliotéka palatinská v Římě. Petrova kronika sahá do r. 1316 a jest hlavním pramenem o této době. Zálibou pisovatelovou ve veršování jest líčení tu a tam rozvláčné a nechutné.[1]) Pro náklonnosť k zakladateli a dobrodinci kláštera nelze mu zajisté činiti výčitky. Spisovatel až ku podivu, ačkoliv byl Němcem, vystříhá se národních urážek, které bohužel již tehdáž byly na denním pořádku a došly svého výrazu v rýmované kronice tak zvaného Dalimila.

O osobnosti rýmované kroniky české, pode jménem Dalimila zvané, nevíme více, nežli čeho se opatrným probráním vlástních jeho zpráv dohodnouti lze. Okolnosti ty, že poměrně nejobšírněji psal o událostech v Čechách severovýchodních a východních, vedou k doměnce, že rodiště jeho hledati sluší v Hradecku a Chrudimsku. Kronikář tento jeví se nám co muž zralých náhledů politických, mnohonásobnou zkušeností nabytých, co věrný milovník národu svého, co upřímný přívrženec rodiny panovničí, ale zároveň co neuprosný karatel vad a chyb jejích a co horlivý pěstovatel dějin národních. Kroniky své psáti nezačal před r. 1308 a dokonal ji r. 1314. Později ještě přidal čtyry hlavy o dějích z r. 1315—1318, což dokonáno r. 1326. Kronista čerpal přede vším z podání národního, dále z legend o českých

ckých rýmech XIV. století uveřejnil Schmoller ve Verhandlungen des historischen Vereins von Ober-Pfalz und Regensburg. D. X. str. 76—99.

[1]) Důkladně o něm pojednáno od J. Losertha, Die Königsaaler Geschichtsquellen. Archiv für österr. Geschichte. D. 51. a pak Die Königsaaler Geschichtsquelle mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Domherrn Franz. Fontes rer. Austr. Script. VIII. Ve Vídni 1875. Dále Ot. Lorenz na uv. m. 243 sled. (Citujeme pouze druhé vydání.)

svatých a o některých kostelích, z moravské kroniky o Svatoplukovi a německé kroniky o hraběti z Aldemburka, z kroniky Kosmovy a pak z vlastních zkušeností, čeho byl buď sám svědkem nebo co slyšel od svědků nejbližších. Odůvodněna jest doměnka, že byl rytířem-laikem řádu Johanitského a že v l. 1309 a 1310 již co stařec přebýval v klášteře pražském konec mostu na Malé Straně. Dále možno souditi z té okolnosti, že poměrně nejvíce a s jakousi zálibou vypravuje o Hronovicích, že byl členem tohoto rodu. Že byl šlechticem vychováním i přesvědčením, o tom nemůže býti žádné pochybnosti. I byl tudíž protivníkem měšťanstva německého, tehdá se šlechtou o moc zápasícího.[1]) Jesti to ostré péro, jenž se obrací vášnivým způsobem nejen proti působení němectví, nýbrž ještě více proti vlastním domácím vládám, které němectví v Čechách jakkoli podporovaly. Ani Přemysl Otakar II. nedochází milosti. Politické stanovisko letopiscovo způsobem co nejurčitějším dává se poznati — jest české až do krajnosti.[2]) Mezi l. 1330—1346 byla kronika zpracována v německých rýmech od jakéhosi kněze, který jazyka českého nebyl dokonale mocen. Překladatel byl zajisté muž v zemi zrozený, v ní vychovaný a nejspíše v Praze žijící. Jiný neznámý spisovatel přeložil kroniku prostomluvou do němčiny z počátku XV. století; nejstarší přepis tohoto překladu datován jest z r. 1444. Nejstarší rukopisy této kroniky jsou beze jmena. První určitější naznačení nalézá se v rukopise Fürstenberském, kdež slove „kronika Boleslavská“. Václav Hájek, jenž o jména nikdy v rozpacích nebýval, mezi „ctné, slavné a pravdomluvné muže, kterých při spisování svém následoval“, položil jméno „Dalimil Mezeřický, kanovník kostela Boleslavského“,[3]) od kteréž doby ostalo

[1]) Řádky tyto píšeme na základě výzkumů J. Jirečka v „Pramenech dějin českých“, d. III. sv. 1—3.

[2]) O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter Str. 241.

[3]) Psáno taktéž na základě výzkumů Jirečkových v Pramenech dějin českých.

kronice jméno Dalimilovo. Český text byl hned od počátku často opisován a od spisovatelů neustále přeměňován a rozšiřován, což jest důkazem, že dílu tomuto nepřestávala se věnovati čilá pozornosť. O době krále Václava, Přemysla Otakara II. a jeho nejbližších nástupců dlužno Dalimila užívati sice opatrně, nicméně jest pro tento čas pramenem nezbytným. Nejlepší rukopisy nalézají se v dvorní knihovně ve Vídni a v Trinity college v Cambridge.[1])

„Major chronica Boemorum" minoritského mnicha Fr. Mikuláše jest vysoce důležita zvláště pro dobu prvního česko-moravského konkordátu. Mikuláš, jak sám praví, v Čechách se narodil a na Moravě byl vychován. Když psal svou kroniku v letech 1432 až 1440, byl minoritským mnichem v Norimberce. Za základ slouží mu a sice až do roku 1307, známý Pulkava; kronika sama přerušena jest náhle r. 1310 avšak v takové recensi, že naprosto se odchyluje od známé nám kroniky Pulkavovy i tištěné i psané. Podáno v ní tolik jmenovitě papežských listin z let 1217 až 1230, že musíme předpokládati, kterak Mikuláš měl po ruce bohatý material historický, který přišel na zmar. Jediný posud známý rukopis této kroniky v 4° z XV. století na papíře chová se v zemském archivu brněnském.[2])

To jsou domácí a rakouské prameny; z cizích připomínáme:

---

[1]) Kronika Dalimilova vydána byla jazykem českým již mnohokráte. Nejlepší, kritické vydání způsobil J. Jireček pode jménem „Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila" v „Pramenech dějin českých", d. III. sv. 1—3 (v Praze 1878), kdež vyčerpáno vše, co se té kroniky týče a kdež jsou zároveň uveřejněny také oba připomenuté překlady německé.

[2]) Obšírně popsána v Dudíkových, Mährens Geschichtsquellen I. 418—439. Že náš František Mikuláš (Nicolaus) de Bohemia není totožný s Mikulášem minoritou, jenž založil sbírku diplomatických listin Ludvíka Bavorského v l. 1324 a 1338 a od něhož pochází akty doložené objasnění sporu o chudobě Kristově, vysvítá z nečetných poznámek, které o Mikuláši minoritském podává O. Lorenz ve svých „Deutchlands Geschichtsquellen im Mittelalter" str. 297 a 312.

Alberta Behaima z Kageru, nazvaného tak po rodinném sídle nedaleko Kouby v Šumavě bavorské. Matka jeho Valburka byla rozená Lerchenfeldovna, rodina Albertova byla tedy původu čistě bavorského. Albert jeví se býti jedním z nejčinnějších stoupenců pro záměry Inocenta III. a Honoria III. Když byl arcijahnem pasovským, obdržel r. 1239 od Řehoře IX. jakožto judex delegatus apostolicus za úkol, aby zjednal platnosť kletbě na Fridricha II. Proti císaři, na nějž byla kletba uvalena, utvořil se zvláštní spolek, jehož náčelníkem jeví se král Český Václav. Aby spolek tento vykořistil, ustanovil se papež dáti papežskému nunciovi Filipovi z Asisi, který více nežli 30 let v Němcích působil, za coadjutora pasovského arcijahna Alberta a svěřiti mu záležitosti říše Česko-Moravské. Bohužel že Albert, později kathedralní děkan v Pasově, který byl papežštější nežli papež sám, u vášnivosti své vypravuje věci, které byly jen jeho přáním, ale ne vždycky na skutečnosti se zakládaly. Činným byl od r. 1239 do 1250. Poslední léta života jeho byla asi velmi neutěšená; vypravujeť se, že jej dal biskup Pasovský Ota z Lonsdorfu, okolo roku 1256 nebo 1257 do vězení uvrhnouti. Kdy zemřel, není známo, jeho koncept (kniha o jeho misí a poznámky) chová se v královské bibliotéce v Mnichově. [1])

Druhý velice důležitý zahraničný pramen tvoří Otakarova štýrská kronika rýmovaná, od časů Laziových známá pode jmenem Otakara Horneka. Stálo by zajisté za práci

---

[1]) Albert von Beham und Regesten Papst Innocenz IV. Herausgegeben von Dr. Höfler. V Štuttgartě 1847 v XVI. dílu časopisu „Bibl. des literarischen Vereins in Stuttgart.“ Dále O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. V Berlíně 1876. Str. 160, pak Historisch-politische Blätter, d. 74, ročn. 1874 od Oty svob. pana z Lerchenfeld-Ahamu proti Schirmacherovu Albert von Possemünster, genannt der Böhme, Archidiakon von Passau. Ve Výmaru 1871. Böhmer., Kaiser-Regesten. V Štutgartě 1849. Str. LXVIII. Dr. Ratzinger, Albert der Böhme, sein Leben und sein Wirken. Historisch-polit. Blätter. D. 64. ročn. 1869. Dudík, Dějiny Moravy d. V. str. 188 sled.

srovnati rýmovaného českého Dalimila a tohoto německého Otakara, již proto, že oba k tomutéž cíli směřují — bičovat a neoblíbeným učinit cizáctví, Dalimil Němce ve vlastní zemi a Otakar Čechy a jich hrdinného krále Přemysla Otakara II. v zemích štýrsko-rakouských. Oba mají oslepující dikci, oba vynikají dramatickým líčením a oběma společné jest patrné nadání, tradici život vdechnouti a tak názorně ji líčiti, jako vlastní události a upomínky — pro kteréžto vlastnosti rýmované jich kroniky staly se velmi známými a slavnými —; jen v tom jest mezi nimi rozdíl, že Dalimil zúmyslně užil ostrých slov, kde kárá, poněvadž byl si účelu vědom, Otakar však citu svému pouští volnou uzdu, aniž by se mnoho staral o výsledek. Dalimila mohli bychom nazvati diplomatem, jenž zpívá v rouchu básnickém, kdežto Otakar verše citem diktované bezstarostně k potěše svých posluchačů jako troubadour recituje a je tak obveseluje.

Básník psal brzy po pádu krále Přemysla Otakara II. a po příchodu Habsburků do Rakous, a sice první díl své kroniky, jenž končí rokem 1291. Druhý díl, jenžto sáhá až do roku 1309, byl snad znenáhla sestaven ze zápisků, které příležitostně povstaly. Podobá se, že Otakar rok 1309 dlouho nepřežil. Hlavní jeho zásluha v tom záleží, že dovedl lásku k domácím dějinám buditi lépe nežli kterýkoli letopisec před ním a po něm. Všechny svědomitě sepsané letopisy klášterní, Heiligenkreuzské, Admontské, Kremsmünsterské, Sv. Petrské v Salcpurku a t. d. zůstaly v archivech, kronika rýmovaná stala se obecným majetkem lidu a právě proto, že se stala obecným majetkem lidu, zachovala se z větší části v paměti jeho, čímž se stalo, že se nezachovaly současné rukopisy a že ty rukopisy, které nám byli zůstaveny — nejstarší z roku 1425 nalézá se v Admontě — jsou pozdní a nespolehlivé.[1]) Po historické ceně, po hodnověrnosti toho,

---

[1]) O rýmované kronice O. Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Druhé přepracované vydání. V Berlíně 1876. Str. 200—209.

o čem se vypravovalo, lid se nikdy netázal, tak stalo se teprvé tehdy, když kronika rýmovaná stala se vytištěním r. 1745 obecným majetkem dějepisců. A tu se objevilo, že o poměrech domácích, tedy štýrsko-rakouských dobře a obšírně jest zpravena, že však i zde jeví se býti potřebnou kontrola listinami, „neboť Otakarovými důvěrníky a zpravodaji byli často náramně podřízení lidé a ještě častěji pouhá pověsť s tisícerými svými jazyky“.[1])

To byly dva nejznačnější zahraničné prameny; dějepisec Moravy nemůže ovšem na nich přestati, musíť probrati většinu německých letopisů, Annales Stadenses, Colonienses, Marbacenses, Reinhardsbrunnenses, Montis sereni, Sanpetrini, Altahenses, Osterhovenses, a t. d., zkrátka ony letopisy, které pojednávají o době od 1197 až do 1306.[2]) Také nesmí pustit ze zřetele letopisy zemí sousedních, Uher, Polska, Slezka z této doby. V Uhrách značnější jsou kromě Thuróczе a hubeného Simona z Kézy zvláště: „M. Rogerii canonici Varadiensis carmen miserabile“ o spustošení Uher Tatary. Rogerius rodem Ital, stal se roku 1249 arcibiskupem v Spalatru. Zemřel 14. dubna 1266. Jakožto očitý svědek podává, avšak v prose, velice živé vylíčení strašné doby tatarské. Práci svou jmenuje „písní žalostnou“, což zajisté předpokládá líčení v řeči vázané. Máme za to, že leží před námi ne „carmen miserabile“, nýbrž prosaický jeho koncept. Látka sepsáná napřed prosaicky, načež měla býti verši provedena. Jest to každým způsobem jeden z nejlepších pramenů o Tatarech v Uhrách.[3]) Polské prameny z této

---

Palackého úsudek o ní v Geschichte von Böhmen I. 380 sled. Pak jeho Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber str. 98 sled.

[1]) O. Lorenz na uv. m. str. 208.

[2]) Rakouské a německé kroniky a letopisy sem spadající sestaveny jsou u Pertze, Monumenta IX. a XVII. a u Böhmera, Fontes rerum Germanicarum. Vol. I.—IV.

[3]) Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Scriptores pag. 255—296.

doby, známé pode jménem „Annales Cracovienses“ a „Annales Polonorum“ byly sebrány a spořádány od profesora vratislavského Röpella a dra. Arndta a r. 1866 uveřejněny.[1]) Také slezské dr. Vilém Arndt zároveň s polskými r. 1866 uveřejnil,[2]) čímž však nejsou úplně nahraženy Stenzelovy „Scriptores rerum Silesiacarum“.

Avšak ačkoliv kroniky budově dějepisné tvar propůjčují, předce základ svůj nalézá jen v listinách „literae, cedula, pagina,“ kteréž naši předchůdci nazývali „baculi memoriae, indicia veritatis et certitudinis argumenta“.[3]) A těch poskytuje nám zvláště XIII. století velikou hojnosť. Mámeť jich tři výtečné sbírky: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae od Bočka a Chytila, Regesta Bohemiae et Moraviae od Erbena a pokračování jich od Emlera. Codex svými čtyřmi svazky ve čtverci a oba díly Regest skýtají od 1197 až do konce roku 1306 skoro 4000 listin. Stavitel si tedy nemůže stěžovati, že by neměl dostatek materialu k položení dějepisného základu pro Moravu; otázka jest však, zdali stavivo jest veskrze dostatečným? Listiny bývaly k účelům sobeckým, jakmile se jich počalo za právní průkaz o majetku užívati, ve všech zemích falšovány a to nejen pod světskými, nýbrž i pod duchovními vládami. Když Jan biskup Pražský r. 1258 faru broumovskou klášteru Břevnovskému přidělil, stěžoval si na zlé časy, za kterých se zvláště horlivě listiny falšují;[4]) a papež Alexandr IV. podává dne 31. května 1260 zprávu biskupu Pražskému, kterak jakýsi bratr Martin, jenž se vydává za představeného spolku kajícného, falešné listiny s jménem papežským zhotovuje a tak lid podvádí; biskup nechať listy podvržené, které by byly nalezeny, do Říma zašle, a podvodníka

---

[1]) U Pertze, Script. XIX. 574—689.

[2]) Tamtéž 526—570.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 343 ad an. 1288. Výraz „cedula“ objevuje se v soukromé listině z 28. dubna 1271. Cod. Dipl. Mor. IV. 66.

[4]) Ziegelbauer, Historia Břevnoviensis pag. 259.

a pomahače jeho uvezní.[1]) Mnoho hluku způsobily roku 1202 o volbě arcibiskupa Mohučského Sigfrida rozšiřované podvržené listy apoštolské, tak že papež Inocenc III. musel se ujmouti věci zvláštní bullou, danou dne 24. září t. r.[2]) Právě časté falšování bul papežských přimělo jej, vytknouti pevné zásady, podle nichž by se měla pravost listiny papežské zkoumati, — kteréžto zásady podnes ještě mají svou platnost.[3]) Jak přísně papežové nakládali s falšovateli, viděti jest z buly papeže Jana XXII., dané v Římě 8. března 1329 a svědčící převorovi dominikánů v Exetru (v Anglii, Devonshire), aby zdvihl exkomunikaci s klerika Michala Beneyta, kterýž byl stižen tímto trestem, poněvadž vlastnoručně vepsal do spečetěného apoštolského breve čtyry písmeny, které byl notář vynechal.[4]) Na přestupek takový ustanovena byla tedy veliká exkomunikace.

Jaké vlastnosti vyžadovaly se úředně na Moravě u pravé listiny, vyslovila zřetedlně městská rada jihlavská, když v lednu 1288 uváděla opata Želivského Jakuba v držení pozemku mezi Popovicemi a Kostelcem (u Jihlavy) ležícího, kterýž mu byl závětí odkázal moravský mincmistr a měšťan jihlavský Ditmar. Když listiny k odkazu tomu se vztahující byly předloženy, rada přiberouc sobě muže učené prohlásila „instrumenta za integra, inconvulsa, non cancellata, nec abolita, nec in aliqua parte sui viciata, absque omnibus corrasionibus et lituris, tum veridicorum et fide dignorum testium subscriptione et authenticorum dependentium munimine sigillorum roborata“, tedy za čistý všech korektur prostý prvopis (originál), se svědky hodnověrnými a s pečetí přivěšenou.[5])

[1]) Palacký, Italienische Reise str. 37 n. 273.

[2]) Böhmer, Kaiserregesten str. 302 n. 101.

[3]) Srovn. Decretal. lib. 5 tit. 20 c. 5. Inocenc III. P.

[4]) Dudík, Iter Rom. II. 78 pozn. 1.

[5]) Cod. Dipl. Mor. IV. 344. Když město Litomyšl předložilo králi Přemyslu Otakarovi II. privileje své k potvrzení, král slíbil 1263, že je „sive sint realia sive personalia, ad res seu iura pertinentia“ potvrdí:

Scházela-li jedna nebo druhá z těchto známek, byla listina již podezřelá; a jak snadno mohlo se přihoditi, ze všelikými náhodami, prodlením času, vlhkem a j. v. listiny vzaly porušení a tak pozbyly své právní platnosti! Aby se tak nestalo, dávali si majitelé listiny poškozené v čaš obnovovati, duchovní u duchovních a světští u světských úřadů. Takovéto obnovené diplomy nazývány transumpty a měly takovou platnosť jako originaly. Listina, která se měla transumovati, musela býti ovšem čitedlná a bez korektur. Když klášteru Lúckému u Znojma vzala porušení důležitá listina Olomúckého biskupa Roberta z r. 1220 o desátku a právech patronátních, dal si ji opat od biskupa Brunona 1273 obnoviti. Biskup tak učinil. když se přesvědčil, že listina není zrušena, že není korigována nebo přeškrtána, nýbrž že jen přišla o své pečeti a že stářím hrozí jí zhouba. [1]) A právě mezi těmito transumpty nalézá se nejvíce listin podvržených v moravských archivech. Jaká jest toho příčina?

Abychom si mohli vysvětliti množství podvržených nebo alespoň podezřelých listin XIII. století na Moravě a v Čechách, musíme se vrátit ke konkordátu, který byl Honorius III. dne 2. července 1221 uzavřel s říší Česko-Moravskou. [2]) Královský dodatek k tomuto článku daný v Praze 10. března 1222 zní takto: „Co se týče klášterů, mají pokojně držeti všechno, o čem privileji králů a knížat českých mohou prokázati, že jest to jich majetkem, aniž by byly nuceny, kromě listin,

---

„dummodo appareant in prima figura (v originale) et autenticis sigillis sigillata, non vitiata, non cancellata, non in aliqua sui parte abolita“. Cod. Dipl. Mor. III. 348.

[1]) „Privilegium iam in tantum sit lapsu temporis (přes 53 léta) antiquatum et vetustate nimia consumptioni vicinum, ut renovationem ex necessitate requirat . . . quare dictum privilegium, quod diligenter perspeximum et vidimus non abolitum, non cancellatum, nec in aliqua parte suis viciatum, cui prefati domini Roberti et capituli Olomucen ecclesie erant appensa sigilla, de verbo ad verbum . . . transcribi fecimus ad cautelam“. Cod. Dipl. Mor. IV. 105.

[2]) D. V. str. 99 a sled.

také ještě svědky neb jinými důkazy práva svého hájiti".[1]) Postačily tedy pouhé listiny beze všech jiných svědků, aby se dokázalo, že jest kdo držitelem realného nebo osobního práva. Jaký byl tedy následek tohoto ustanovení? Že braly se listiny ze starých kopiařů a sběracích knih klášterních, nebo že se dokonce z paměti spisovaly a králi k potvrzení předkládaly, čímž musely se vlouditi omyly. Přihlíželo se k objektu, o jehož potvrzení běželo a v jehož držení se klášter již nalézal a méně k tomu, za jakých okolností se ho nabylo. Nápadný příklad takového jednání máme na dvou listinách kláštera Hradišťského. Jednou, jenžto datována jest 1. září 1200, snaží se klášter dokázati, že mu náležejí Knínice a Šebetov atd., a druhá datovaná dne 1. září 1201 týká se Hranic s příslušenstvím. Obě listiny byly prý propůjčeny opatu Bonifácovi od markraběte Vladislava: ale Bonifác byl opatem Hradišťským teprvé v létech 1215 až 1222 a do této doby, ano k r. 1222 hodí se svědci na obou listinách uvedeni.[2]) Klášter Hradišťský chtěl, aby mu bylo právo k držení Knínic a Hranic potvrzeno a nestaral se dále o chronologii. Ještě patrněji viděti takovéto jednání na zakládací listině kláštera Velehradského z r. 1228. Zachovaly se ovšem velehradské listiny, jenž sáhají až do r. 1202, ale nám se zdá,

[1]) H. Jireček, Codex iuris Bohem. I. 51. Ještě určitější jest toto ustanovení papeže Honoria III. v konkordatu samém: „Omnia quaque privilegia tam Romanorum Pontificum quam imperatorum et regum Bohemiae ac ducum, vel aliorum, ecclesiis concessa bohemicis, si extant, restituentur eis, quorum fuisse noscuntur cum possessionibus quae ad Pragensem et alias ecclesias et personas ecclesiasticas pertinere et esse ablatae noscuntur. Quodsi privilegia ipsius regis et prædecessorum suorum non extant et sunt forte deperdita, rex ante relaxationem senrentiarnm excommunicationis et interdicti, que sunt in ipsum et barones ac regnum eius prolatae, eidem restaurabit secundum tenorem, quem dictus episcopus (Andreas Pragen) suo expresserit iuramento. Si vero ea, quae non sunt sua vel praedecessorum suorum, sunt deperdita vel destructa, dabit operam bona fide, ut eadem restaurentur!" Jireček t. 46.

[2]) V. díl V. str. 101.

jako by byly jen variací na velkou zakládací listinu z r. 1228 a jako by toto thema v podrobnostech měly potvrditi; Velehradští listinu rozdělili a dali si jednotlivé její části potvrditi. Ale podivno; zakládací diplom jeptišského kláštera Oslavanského jest doslovným opisem listiny velehradské. Oba kláštery, které byly předce v rozdílných dobách založeny, — Velehrad okolo r. 1201 nebo 1205 a Oslavany 1225, — datují své zakládací listiny, které až na statky, ovšem rozdílné, mají stejné znění, v listopadu 1228.[1]) Nejspíše opat Ticelin, po němž na Velehradě následoval 1222 opat Sibert, sestavil tehdejší statky klášterní na způsob listiny královské, kteroužto opat Sibert předložil králi k potvrzení. A tak bychom mohli uvésti ještě jiné listiny na př. klášterů Hradišťského, Zabrdovického a j. v., ano i Rejhradského, které na základě práva, ježto jim konkordát poskytoval, daly si listiny na darování statků buď skutečně existující nebo jen v paměti chované potvrditi. Mohli bychom říci: tehdejší kláštery učinily výtah knihovní ze svých prvních zápisníků, mortuarií, z kněh donačních, sepsaly jej ve způsobu listiny, vynechaly z pravidla určení času a daly pak tomuto extractu, jejž opatřili formulí úvodní, nejstarší datum, jakéž se nalezlo — tedy na př. na Velehradě r. 1202, v Rejhradě r. 1045, v Kladrubech r. 1115, v Litomyšli 1167 (zvláště nápadné!) a j. v., ačkoli všechny tyto listiny z let 1222 až 1228 pocházejí. My diplomy tyto ve svém vypravování nazvali „listinami konglomerátními“.

Že náhled náš o zdělávání konglomerátních listin jest správný, vysvítá z listiny dané v Praze 17. ledna 1205, jak se praví, od krále Přemysla benediktinskému klášteru Ostrovskému v Čechách. Píše se, že všecka nadání klášteru od nejstaršího až k nejnovějšímu byla na listinu jednu se-

[1]) D. V. str. 23 a 139. Podobnými opisy jsou listiny klášterů Zabrdovického a Hradišťského, obě z r. 1235. (Cod. Dipl. Mor. II. 295 a 336), tak že se zdá, že všecky tyto zakládací listiny byly v létech 1228 a 1235 podle jednoho formuláře, tedy po předchozí úmluvě, sepsány a králi k potvrzení predloženy.

psána, spojena a že se tak dala potvrditi.[1]) A skutečně! Nejprvé uvádějí se privileje některých knížat s úplným datováním, ale potom jsou dobrodinci jménem s připojením statku darovaného, aniž by se čas určoval. Takovéto konglomerátní listiny nejsou z pravidla podvrženy: obsahují pověřené události, ale bez udání času, čímž užití jich neobyčejně jest stíženo. Jak za to máme, jsou následkem připomenutého konkordátu. V XIV. století více se neobjevují.[2])

K listinám pojí se jakožto prameny dějepisné především formuláře.

Formuláře jsou listáře a vzorky spisů jednacích všelikého druhu čili, jak bychom se my vyjádřili, dopisovatel, listář, sestavený pro nastávající notáře. Obsah tvoří skutečné a smyšlené listiny všeho druhu: listiny skutečné zbaveny jsou svých jmen, letopočtu a velmi často také skutečného obsahu, za to jsou přeplněny prázdnými frázemi, — chloubou to notářů, — a listiny smyšlené jsou tak uměle přizpůsobeny skutečným poměrům časovým, že nejen nynější čtenář snadno jest klamán, nýbrž že také mnohému lze se z nich přiučiti. Připomínáme na př. národním duchem sepsaný list krále Přemysla Otakara II. z ledna 1278 knížatům polským.[3]) Jest

[1]) „Omnes etiam actus bonorum principum, quantum circa monasterium Ostroviensis abbatiae studiose egerint, et egregia fundatione, donatione seu confirmatione privilegiorum suorum memoriam sui fecerunt, in unum colecta incipientes a primordio fundationis eiusdem monasterii, omnes possessiones seu dotes, vel cetera Deo collata, ut in conspectu praesentium et futurorum robur obtineant veritatis et in aeternum stabili confirmatione inviolata permaneant, in unum colligi et conscribi iussimus“. Erben, Regesta Bohem. et Morav. I. 323.

[2]) Dal jsem si práci všechny listiny moravského diplomatáře až do inclusive 1306 přísně kriticky prozkoumati, s originály, ježto se chovají v Olomúci, Kroměříži, Brně, Vídni, Rejhradě a j. v. je srovnati, pečeti popsati a tak podati práci, která snad přijde v hod upotřebovatelům diplomatáře. Dílo chová se v zemském archivě brněnském a svědčí, že moravský diplomatář vyžaduje podstatného doplnění. Podvržených, podezřelých, nedostatečných nebo chybně opsaných listin jest dosti mnoho.

[3]) Viz d. VI. str. 179.

to mistrovský vzor, který byl pojat do sbírky naučné. U vypravování svém museli jsme se často utéci k formulářům, poněvadž byly nám jediným prostředkem, abychom mezery v dějinách vyplnili; avšak s jakou opatrností museli jsme si při tom počínati! Dne 21. listopadu 1276 sestaven byl soud rozhodčí, aby urovnal spory mezi králem Rudolfem a králem Přemyslem Otakarem II. Známe výrok tohoto soudu, ale také vybranou z toho formuli pro collectarium formarum. Jest to kostra bez masa a slova t. j. bez jmen a bez určitých dat. [1])

Užitečný pro dějiny moravské jest formulář královny Kunhuty od mistra Bohuslava, sepsaný okolo r. 1271, [2]) formulář Petra de Hallis, [3]) některé věci z formuláře baumgartenberského ze XIV. století, [4]) zvláště však listinný formulář královského notáře Henrica Italica, z doby krále Přemysla Otakara II. a Václava II. Jindřich narodiv se v Isernii v Neapolsku, dostal se, odporučením proboštа Vyšehradského do Prahy, zřídil tam zvláštní školu pro notáře, zjednal si spojení s mocným biskupem Olomúckým Brunonem, a stal se okolo r. 1271 královským protonotářem. O době 1271 až 1278 máme od něho důležitý formulář, jenž nám poskytl mnohou drahocennou zprávu. Původně skládal se ze dvou oddílů, liber formularis diplomatum a liber formularis epistolarum: první oddíl přišel na zmar, druhý oddíl chová se v mnoha exemplářích, buď úplný, nebo zkrácený nebo rozmnožený v knihovnách a archivech. [5]) Byla to kniha zrovna tak oblíbená jako druhdy kniha Petra de Vineis, nejslavnějšího mistra v umění dictandi,

[1]) U Pertze Legg. II. 407, pak Cod. Dipl. Mor. IV. 180. a VII. 961. Z formuláře v bibliotece kolmarské.

[2]) Palacký, Über Formelbücher. V Praze 1842.

[3]) Fontes rerum Austr. VI. 2. odd. Vydaný od Firnhabera.

[4]) Tamtéž. 2. odd. d. XXV. Vydáno od Heřmana Baerwalda 1866.

[5]) Jan Voigt vydal formulář Henrica Italica podle exempláře královeckého v Archivu für Kunde österr. Geschichtsquellen. D. 29. Ve Vídni 1863. Voigt rozeznává dva notáře, kteří prý současně žili v Praze. Henrica Italica a Henrica de Isernia. Také já byl toho náhledu, když jsem z formuláře jeho čerpal. Nyní však souhlasím úplně s městským

jehož listy a stati pro císaře Fridricha II. sepsané, jakožto vzory všady vysoce byly váženy a napodobovány.

Jak velikou důležitosť má správné určení úmrtních dnů mužů slavných, kteří do dějin zasahovali, pozná každý, kdo se zabývá študiemi podrobnými. Úmrtní den nesprávně udaný mívá často veliký historický zmatek za následek. Dějepisci musí tedy velice na tom záležeti, aby úmrtní den historicky zjistil a k tomu užívá pramenů, jenžto se zovou nekrology čili knihy úmrtní.

V kostelích kathedrálních a zvláště v kostelích klášterních byla jména zemřelých členů a dobrodinců zapisována do martyrologium t. j. do seznamu svatých podle kalendáře spořádaného, a v klášteřích do kodexu, jenž obsahoval pravidla řádová, aby se paměť jejich zachovala. Jména jich byla v den, jehož se týkala, veřejně čtena v kostele nebo v kůru. Jméno zapsáno bylo obyčejně v den úmrtní, někdy však v den pohřební nebo když se výročný úmrtní den nebožtíka

archivářem pražským Emlerem, který 28. února 1876 přednášel v učené české společnosti „O kanceláři krále Václava II.“, že běží zde o jedinou osobu, které přísluší obě jména, Italicus a de Isernia. Srovn. d. VI. str. 67. Listiny z Královce a Kolmaru obsažené v Cod. Dipl. Mor. VII., vyňaty jsou z formuláře notáře Henrica. Sem náleží také ve vídeňském státním archivě chovaný a od Voigta dostatečně užitý, z části přepracovaný Codex Zdenconis de Trebecz a od Tomáše Dollinera r. 1803 ve Vídni uveřejněný Codex epistolaris Primislai Ottocari II. Co z těchto formulářů přispěti by mohlo k líčení dějin Přemysla Otakara II. a Václava II., snesl Emler str. 977 ve svých Regestech Vol. II., tak že obejíti se můžeme i bez Bodmannova Codexu epistolaris Rudolfi I. Konečně zmiňujeme se ještě o pramenu od dra. Oty Stobbe v Archivu für Kunde österr. Geschichtsquellen (d. XIV. ve Vídni 1855) uveřejněném pode jménem „Summa curiae regis“ nebo o formuláři z doby krále Rudolfa I. a Albrechta I. z erlangenského rukopisu ze XIV. století, a v tomtéž svazku „Über Briefsteller des Mittelalters“ vůbec, pak o Wattenbachově dodatku k jeho Iter Austriacum 1853 a o Ludvíka Rockingera Briefsteller und Formelbücher des eilften bis vierzehnten Jahrhunderts in Quellen und Erörterungen zur bairischen und deutschen Geschichte. D. IX. odd. 1. a 2. v Mnichově 1863 a 1864.

světil, na tak zvaný anniversář, zvláště když zemřelý učinil zvláštní nadaci. V církvi katolické však jsou jisté doby, kdy památka mrtvých čili anniversaria nemohou se odbývati, na př. na den zjevení Páně, o témdni velikonočním, a j. v.; a v takovém případě bývalo slavení památky nebožtíkovy na jiný den přeloženo. Pochybyl by tedy, kdo by podle takového zapsaného anniversaře chtěl ustanoviti úmrtní den dotýčné osoby. V klášteře Rejhradském na př. slaví se anniversář zakladatele knížete Břetislava dne 30. ledna, ačkoli zemřel 10. ledna; děje se tak proto, poněvadž se takováto památka v čas zjevení Páně nemůže odbývati. Proto bývá často v nekrologu den úmrtní a anniversář na dvou rozličných místech zanešen. Tak čteme v nekrologu olomúckém, o němž ihned pojednáme, úmrtí velikého biskupa Brunona ke dni 17. února a obvyklý anniversář ke dni 15. února. Totéž platí také ještě o dobách pozdějších. Královská vdova Eliška ustanovila v závěti své ze dne 9. července 1330: „aby se anniversář její a dcery její po smrti slavil téhož dne“.[1]) Velí tedy opatrnost, aby dáta i nekrologů úředních byla dobře prozkoumána, nežli za správná se uznají. V olomúckém nekrologu klade se veliký požár tamějšího kostela kathedrálního do r. 1266, kdežto původní listina chovaná v kapitolním archivě olomúckém uvádí rok 1265.[2]) Tento olomúcký nekrolog, jenž se chová v olomúckém archivu kapitolním, založen byl r. 1263 od kathedrálního děkana Bartoloměje ze starších kněh úmrtních, ale s tím pochybením, že v měsíci únoru vypuštěn jeden den, totiž III. Idus Februarii (11. únor), čímž způsobeny všeliké zmatky v zápisech tohoto měsíce.[3]) Užívalo se ho až do XV. století, za kterouž příčinou zápisky

[1]) Cod. dipl. Mor. VI. 308. „Ordinamus quod, cum ipsam nostram filiam ab hac luce, Deo volente, migrare contigerit, ipsius anniversarius cum die nostri anniversarii componatur, et una die tam noster, quam eius anniversarius modo quolibet, ut predicitur, devotius peromnetur“.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 378.

[3]) Viz d. VII. str. 36.

jeho až do této doby sáhají. Dále mají důležitosť pro dějiny moravské: nekrolog, jenžto druhdy náležel klášteru Podlažickému v Čechách a nyní chová se v královské bibliotéce štokholmské, z roku 1224 nebo 1227;[1]) a nekrolog moravsko-slezský od dra Wattenbacha vydaný z XIII. století.[2])

Uvádíme ovšem jen nejdůležitější prameny dějin moravských; s méně vydatnými musíme čtenáře seznámiti v četných poznámkách, neboť již ke konci doby přemyslovské udržuje říše Česko-Moravská čilé styky se všemi státy evropskými a proto jest také pohnutka, aby rozliční národové ve svých letopisech události této říše zaznamenávali.[3]) V těchto nečiní se z pravidla rozdílu mezi Čechami a Moravou, poněvadž se nebéře ohled na historické a právní postavení obou těchto zemí k sobě, nýbrž jen na jejich panovníka, který býval často oběma zemím společný. Arcibiskup Salcpurský Eberhard na př. praví r. 1244 o obci Vykegřovicích (Weikersdorf) u Znojma, že leží při hranicích českých a taktéž učinil r. 1245 biskup Pasovský Rüdiger.[4]) Král Ondřej Uherský praví r. 1217 o krajině kolem Skalice, že leží při hranici uherské naproti Čechám,[5]) a ještě r. 1256 nazývá král Bela Čechy západními a severními sousedy krajiny skalické.[6])

---

[1]) Dudík, Forschungen in Schweden str. 403—428.

[2]) Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens. D. V., sv. 1. str. 107 sled. Méně důležité jest taktéž od Wattenbacha v Monumenta Lubensia (ve Vratislavi 1861) uveřejněné Necrologium Lubense. Zvláštní jest při něm, že jmenovitě rodiny, rodiče a děti na úmrtní den náčelníka rodiny hromadně se uvádějí, čímž mizí veškerá cena chronologická. Ueber Verbrüderungsbücher und Necrologe im Allgemeinen: Jiří Zappert v Sitzungsberichte der kaiserl. Akad. histor. Kl. Sv. X. a XI.

[3]) Co jest v ruských letopisech o Čechách a Moravě o době přemyslovské roztroušeno, sestavil Erben v Časop. Česk. Mus. r. 1870.

[4]) Erben, Regest. I. 523 a 528 „circa confinia Bohemiae in villa Weichartesdorf".

[5]) Tamtéž. 275 „terram quondam nomine Zakolcha, rudem et desertam, sitam in confinio regni nostri versus Boëmiam".

[6]) „Cui terrae Zakolcha a parte occidentali et septemtrionali sunt commetanei Boëmi." Fejér, Codex IV. 2. 392.

Slovanský letopisec Helmold praví, že Čechy jsou rozděleny ve dvě biskupství, Pražské a Olomúcké.[1]) Ano sám král Přemysl praví, že moravské místo Klobouky leží „v naší říši a v knížectví našeho bratra“,[2]) ačkoliv se nemůže popírati, že tyto země úředně a v životě podle jména vždy přísně od sebe se rozeznávají, Čechy jakožto království a Morava jakožto markrabství. Hrabě z Hardeku, Kunrát, postupuje r. 1220 právo své k Žarošicům klášteru Velehradskému a praví, že se to děje se svolením krále Českého a bratra jeho markraběte Moravského. R. 1253 nazývá se Přemysl Otakar II. „z boží milosti mladším králem Českým, knížetem Rakouským a Štýrským a správcem markrabství Moravského“.[3])

HRANICE ZEMSKÉ A SPOJOVACÍ PROSTŘEDKY.

Pozdní upravení hranic zemských naproti Polsku. — Hranice jižní jest neurčitá a slabá. — Silnice vojenské. — Obchodní a sousední cesty, ztezky; po vodě se nedopravuje. — Mýto z cest a mostů. — Jest břemenem pro obúzníky. — Stavění silnic a mostů.

Markrabství Moravské mělo ke konci doby přemyslovské celkem nynější hranice církevní, ale nikoli nynější hranice politické. Nynější politické hranice neobjímají knížectví Slezské, hranice církevní obsahují však také území

---

[1]) Helmoldi Chronica Slavorum. U Pertze XXI. 12.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 113.

[3]) Tamtéž V. 237. Král Václav praví v jedné jihlavské listině z 9. května 1247: „Filio nostro Primizloni principatum Moraviae contulissemus“, ačkoliv markrabství Moravské již dlouho trvalo. Na význam tento nesmí se mnoho dáti, zvláště že uvedená listina náleží mezi podvržené a sepsána byla bez dostatečné věcí znalosti. Tomaschek, Deutsches Recht in Österreich str. 303—324.

Opavské a Krnovské a sáhají na severu až k Pštině, kdež byla politická hranice za Přemyslovců. Nejpozději upravena byla hranice naproti Polsku čili nynejšímu Těšínsku. Od nepamětných dob dělila zde Ostravice državy biskupství Olomúckého od knížectví Těšínského a tvořila tak východní hranici markrabství naproti Polsku. Ale jelikož tato horská řeka řečiště své častěji změnila, čímž povstaly spory o hranice, porovnal se král Přemysl Otakar II. s knížetem Vladislavem Opolským, kterému tehdáž Těšínsko náleželo, po dobrém v ten smysl, aby jmenovaná řeka od Hrušova vzhůru až k hranicím moravským tvořila hranici východní. To se stalo asi roku 1275. Jelikož však po několika letech Ostravice řečiště své zase změnila, podepsali dne 2. srpna 1297 v Ostravě biskup Olomúcký Dětřich a kníže Měsko (Mečislav) Těšínský opět smlouvu o upravení hranic, kterou nynější hranice vytknuta a ustanoveno, aby od Landeku, kde Ostravice vpadá do Odry, tvořila tato řeka a pahorky na její březích nasypané, až k uherskému pomezí hranici mezi Moravou a Těšínskem. Upravení hranice severní, kde se strany moravské sloužily k tomu řeky Osoblaha a Straduna, kteréž se vlévají do Odry a s polské strany Pština a Pružina, stalo se okolo r. 1233 a ostalo hranicí diécese Olomúcké až do dnešního dne.[1]) Zde leží tři dekanaty Ketřský (Katscher), Hlučínský a Hlubčický.

[1]) Biskup Vratislavský Jaroslav, syn Boleslava I. knížete Slezského, postoupil r. 1201 jakožto kníže Opolský klášteru Lubušskému „mille mansos magnos in districtu ducatus sui (tedy v knížectví Opolském) circa metas Moraviae inter duo flumina Ozoblogam (Osoblaha) videlicet et Stradunam cum omni decimatione inter eadem flumina usque ad Odram fluvium, quem influunt“. Cod. Dipl. Mor. II. 10. (nejspíše podvrženo). Když Jan Sybotha r. 1233 daroval biskupství Vratislavskému rozsáhlý majetek „ultra Pransynam versus Osoblagam cum villa mea Gostonia (Gostentín u Kozlu), pravil, že se tak stalo „cum statuta fuerit meta intra Polones et Moravos“, a podle této vytknuté hranice nechať se také spravuje darování jeho; neboť co z majetku jeho „in parte Moraviae“ leží „de hoc ita sit, sicut statuit frater meus Domazlaus“. Cod. Dipl. Mor. II. 251.

Co se týče hranice naproti Uhrám, tvořil ji jako nyní ještě od Ostravice až do roviny skalické hřeben Karpat a pak od Skalice Morava. Jen u Brumova zabýhá hranice do údolí Vážského, kdežto krajina okolo Bánova, která snad ještě 1116 byla územím neutrálním, tak že zde Olšava u Uherského Brodu hranici tvořila,[1]) náleží již úplně k Moravě. Okolo r. 1217 nebyla krajina kolem Skalice ještě zalidněna, okolo r. 1256 byla však již vzdělána a u Holíče (v župě Nitranské) uznával se úředně konec hranice uherské.[2])

Nejneurčitější a nejslabší byly jižní hranice moravské naproti Rakousům. Zde nebylo pohoří, které by bylo mohlo Moravu od Rakous oddělovati — nejbližší pohoří jest u Mailberku, kteréž snad tvořilo jižní hranici říše Mojmírovské — ale také žádné značnější řeky. Zde považována Dyje se svými četnými zátočinami a se svým rozsáhlým pobřežím, které zatopovala, za hranici zemskou. Jen u Mikulova hranice za řeku tuto zabíhá. Zde král Václav postoupil darem r. 1244 panu Sifridovi, příjmím Moudrému, Pulgáry, Neudek a Lednici, „kteréžto leží při hranici moravské“.[3]) Hranice ustoupila u Blatnice (Fladnitz), Sefeldu a u říčky Pulkavy. Mezi statky darovanými kolegiatnímu kostelu boleslavskému na Moravě uvádí kníže Břetislav r. 1052 Blatinici (Flatnitz), nyní v Rakousích ležící a 1055 daroval císař Jindřich III. jakémusi Haderichovi tři královské lány, z nichž dva ležely mezi lesem Movribergem (Mailbergem) a řekou Pulkavou, třetí však za touto řekou, „v krajišti českém, v hrabství Adalberově“.[4]) Také r. 1056 praví se v darovací listině téhož císaře biskupství Pasovskému, že panství baumgartenské, nyní v Rakou-

---

[1]) Cosmas ad an. 1116. U Pertze IX. 122.

[2]) Fejér, Cod. Dipl. Hung. III. 1 p. 199. a IV. 2. p. 391. „Wjwar (Holíč) ubique metae eiusdem terrae terminantur“.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 46. „Haereitates quasdem in terminis Moraviae eidem contulimus . . . Pulgarn videlicet, et nideke et ysgrube“.

[4]) Erben, Reg. I. 48 a 50 „tertium vero ultra eundem fluvium Bolka iacentem in marchia Boëmia in Comitatu Adelberonis“.

sích ležící, „se vším, čeho by se naproti Čechám mohlo nabýti“ a sice přímým směrem až k silnici břeclavské a pak dále až k úřední hranici uherské, má biskupství připadnouti,[1]) samé to důkazy, že na jihu byla hranice ještě dosti neurčitá; bylo to neutrální pobřeží Dyje a také půda, kde se odbývaly mezinárodní kongresy, jako na př. sefeldský r. 1220 a stožský r. 1221.[2])

Naproti Čechám tvořilo jako až podnes pohoří západní hranici markrabství. Pohoří toto nazýváno vůbec „lesem pomezním, liminaris silva, hvozd“ a hřeben jeho čili rozhraní vodstva (předěl) považován za hranici v užším slova smyslu, za kteroužto příčinou v listinách tak často se vyskytující výraz „až do prostřed lesa“ nic jiného neznamená nežli až k vlastní hranici. Dne 6. listopadu 1246 ustanoveny hranice mezi městem Svitavami, kteréž náleželo biskupu Olomúckému a premonstratským klášterem v Litomyšli podle předělu českomoravského čili podle hranice zemské.[3]) Že zde byla skutečně hranice zemská, dosvědčuje již Kosmas, když popisuje objem knížectví Libického, kteréž náleželo Slavníkovi, otci sv. Vojtěcha. Na východě, praví, sáhala hranice naproti říši Moravské, kde pod pohořím leží hrad Litomyšlský, až k potoku Svitavě, jenž vzniká na hřebeně hvozdu pomezního.[4])

---

[1]) „Locum cuiusdam vici, Paumgarten nominatum, cum omni utilitate, quae contra Bohemos quoquo modo haberi et conquiri poterit“. Erben, Reg. I. pag. 51 n. 123.

[2]) Král Václav praví o krajině mikulovské 1244: „tempore inundationis aquae alveum excedentis“. Cod. Dipl. Mor. III. 467. Profesor Šembera udává Schatzberg blízku Sefeldu za shromáždiště kongresu r. 1221. Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins in Wien 1873. Str. 10.—14. D. XIII.

[3]) „Super metis silvae . . . concordavimus in hunc modum, videlicet, quod eadem silva usque ad cacumina montium, qui sunt versus Bohemiam, a quibus aqua decurrit ad terram Moraviae, nobis . . . debeant pertinere“, praví biskup Olomúcký. Cod. Dipl. Mor. III. 223.

[4]) „Item solis ad ortum contra Moraviae regnum castrum sub silva situm, nomine Luthomisl, usque ad rivulum Svitava, qui est in media silva“, Cosmas ad an. 981. U Pertze IX. 51.

Že tyto hranice v jednotlivých svých částech byly rozdílně pojmenovány, museli bychom tušiti, i kdyby pro to nebylo listinných dokladů. Život praktický, obchod již vyžaduje, aby jednotlivé části pohoří tak rozsáhlého byly blíže označeny. Pohoří od Jihlavy vzhůru nazýváno Borek, [1]) dále „na Pasekách“, u Svitav „Preseka“ [2]) a t. d.

Z vypsání hranic nahoře položeného vysvítá, že Morava byla vlastně jen na východě chráněna Karpatami a Moravou a na západě pohořím Česko-moravským, sever však a zvláště jih že byly otevřeny a hranice předce měla zemi chrániti proti nepříteli zevnějšímu! Kde přes pohoří hraničné vedly cesty, pomáháno si zásekami, sruby a zákonem, aby lesy pomezní nebyly vysekávány; [3]) a kde byla hranice otevřena, zakládány hrady a tvrze. Když král Přemysl Otakar I. r. 1214 potvrzoval klášteru Teplskému v kraji Plzenském državy a práva, osvobodil kromě jiného obyvatele teplské a tamější osadníky lesní od udržování cest a mýtění lesů, „poněvadž jest jim beztoho bránu zemskou, kterou drží od založení kláštera, opevňovati a obhajovati“. [4]) Severní hranice chráněna byla hradem Hradcem (Grätz u Opavy) a jižní celou řadou tvrzí: Vranovem, Bítovem, Znojmem, Podivínem, Strachotínem a Břeclavou. Naproti Hradci stály polské hrady

---

[1]) „Silvam late protendenten iuxta terminos Moraviae, quae vulgo Borek vocatur“. Cod. Dipl. Mor. I. 289.

[2]) „Dedi (král Vladislav klášteru Litomyšlskému 1167) et silvam totam a loco, qui vocatur Preseca, cum pratis omnibus usque ad fluvium, qui dicitur Zwitawa“. Cod. Dipl. Mor. I. 279.

[3]) Když král Přemysl Otakar I. potvrdil klášteru Světelskému místo Zahoř a les od bratra darované, učinil tak s dodatkem: „ita tamen, quod ipsam silvam non extirpent ad terrae nocumentum“. Cod. Dipl. Mor. II. 121 ad an. 1221.

[4]) „Nullus eos pro reparatione viarum vel silvae succissione in ambitu terrae molestare praesumat, praecipue homines de Tepla et in toto circuitu circa silvas commorantes, quibus „portam terrae“, quam a suo fundatore possident, et munire et custodire sufficiat“. Cod. Dipl. Mor. II. 74. Srovn. Emler, Reg. pag. 764.

Hlohov a Kozel a při jižní hranici naproti hradům moravským hrady rakouské: Rakousy (Rabs), Hardek, Lava a Falkenstein.

O cestách, jenž obchod uvnitř země a spojení Moravy se zeměmi sousedními prostředkovaly, pojednali jsme již na jiném místě; zde budiž pouze doloženo, že žádná z nich nezašla, nýbrž naopak že Morava počátkem XIV. století nové a schůdnější cesty obdržela. Chceme se o tom v krátkosti zmíniti. Přes Dyji vedly ztezky od hradů nahoře připomenutých; přes Vratenín, Znojmo, Hevlín, Mikulov a Břeclav založeny byly cesty vozové. Přes Hevlín postupovala kombinovaná armáda Přemysla Otakara II., když okolo 25. července 1278 překročila hranici rakouskou u Lavy a po silnici přes Mikulov vtrhla čásť vítězného vojska Rudolfova na Moravu, kdežto čásť druhá dala se silnicí z Mistelbachu do Znojma. Do Uher vedly cesty dvě, jedna u Skalice, druhá u Bánova. Skalická vedla do Prešpurku, banovská v údolí Povážském do Trenčína. Roku 1217 byla krajina kolem Skalice, jak jsme již nahoře poznamenali, ještě pustá, bahnitá a lesnatá; asi po 40 letech, 1256, byla již obydlena. Král Bela daroval ji tehdáž hrabatům Kosmasovi a Achilovi za vydatné služby, které byli za válek tatarských vykonali. [1]) Touto državou vedla cesta, jižto Maďaři nazývali „Simar út“, cestu rovnou nebo cestu špehýřů „via exploratorum“. Uhři usadili zde a podél Váhu lučištníky, jakýsi druh vojenských osadníků, s nimiž Moravané, dostali-li se v jich zajetí, mírně nenakládali, oslepení bývalo obyčejně jich osudem. [2]) Jediné po cestě, ježto vedla přes Uherský Brod a Bánov do Uher, mohlo se vojsko dopravovati. Po této cestě táhli králové Přemysl Otakar II. a Václav II., když podnikli výpravy své do Uher, neobrátili-li se vůbec raději přes Dunaj. S Polskem spojena byla Morava tak zvanou Polskou nebo Hrade-

[1]) Fejér. Cod. Dipl. Hung. III. 1. pag. 199 a IV. 2 p. 391 a 392. Pak Cod. Dipl. Mor. II. 96.

[2]) Fejér, Cod. Dipl. Hung. III. 2 p. 66.

ckou cestou, o níž se děje zmínka již k. r. 1078; od 1215 sluje „vojenská silnice, ježto vede přes Opavu“.[1]) R. 1247 děje se zde zmínka o druhé cestě. První vedla přes Hranice a Opavu, tato přes Olomúc, Bruntál a Krnov.[2]) Po obou vtrhli r. 1241 Tataři do země.

Z cest, které vedly z Moravy do Čech, můžeme, postupujíce od severu k jihu, uvésti tyto: 1) ztezka Trstenická, jdoucí branou zemskou a sice z Brna údolím svitavským přes Letovice a 1215 z Olomúce přes Úsobrno a Konice k Svitavám a odtud branou zemskou na území hrutovské, již v Čechách ležící a pak dále k Litomyšli. Podle osady moravské, od níž ztezka tato dále jde do země, nazvali jsme ji Ostrokameneckou (Ostrý Kámen — Rausenstein). Již r. 1251 měla tato ztezka směr nynější silnice z Olomúce přes Litovli, Úsov, Třebovou.[3]) Jiná ztezka vedla údolím Jihlavky a Oslavy přes Žďár průsmykem Libečským k Čáslavi. Průsmyk tento měl okolo roku 1144 zvláštní stráž a jen s úředním svolením mohlo se zkrze něj procházeti.[4]) Třetí ztezka konečně vedla ze Znojma přes Jihlavu — ztezka Jihlavská — pak přes Humpolec a Čáslav do vnitř Čech. Na české straně nazývána byla tato ztezka okolo r. 1233 ztezkou Humpoleckou nebo „na Habru“.[5]) Kosmas

---

[1]) „In via publica versus Opaviam ad an. 1215. In via, quae ducit per Opaviam“ ad an. 1247. Erben, Regest. I. 261 n. 547.

[2]) „E Polonia versus Olomuc per Kirnow et Freudenthal“. Erben t. 546.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 140. Šembera vytkl podrobněji směr této ztezky v Časop. Česk. Mus. 1875, str. 50 takto: Olomúc, Těšetice, Konice, Skřipov, Úsobrno, Jaroměřice (Jevičko), pak podle Úsobrněnky a Jevičky přes Bělou, Slatinu a Březovou a dále podle Svitavy na Třtěnici (již v Čechách) a do Litomyšle.

[4]) Cod. Dipl. Mor. I. 227. V listině této připomíná se „Circuitus de Lubac“. Podrobné určení hranic tohoto lesního okršlku, jenžto druhdy náležel kostelu olomúckému, podává pilný a důkladný badatel dr. J Kalousek v „Památkách archaelogických“ d. X. r. 1877. Str. 653 a sled.

[5]) U vypsání hranic Borku, jenž náležel klášteru Želivskému: „a dextra parte viae Humpolecensis, qua itur in Moraviam per montem Rozacatech“. Cod. Dipl. Mor. II. 253.

nazývá ji r. 1101 ještě velmi úzkou a obtížnou.[1]) Z počátku XIII. století však mohla se po ní již také vojska dopravovati. V dobách Rudolfových po smrti Přemysla Otakara II vojska jí několikráte použila.

Že uvnitř země obchodní a zemské cesty jednotlivé osady mezi sebou spojovaly, rozumí se samo sebou; kde se vybírala cla a mýta, tam byly zajisté také dělané silnice a celních a mýtních stanic bylo na konci přemyslovské doby na Moravě takové množství, že kláštery považovaly to za zvláštní přízeň, pakli je markrabata zprostili placení těchto břemen a surovostí celníků, kteří od lidu nazýváni potupně „obúzníci".[2]) Chceme uvésti jen některé z pozdějších stanic mýtních: k r. 1296 mýtní stanici v Uherském Brodě nad Olšavou, k témuž roku v Hradci u Opavy a v Bruntále mýto zeměpanské, k roku 1240 u kláštera Hradišťského, mýta v Kyjově, Svitavce, Jevíčku, kdež byla hlavní cesta do Čech, také r. 1291 (podíly v Brodě a Bruntále), 1278 ve Znojmě, 1278 zeměpanské mýto u Brna, podobné 1224 u Hlubčic, 1234 u Jihlavy, 1243 u Olomúce, Unčova a Úsova, 1247 u Bruntálu na ztezce Polské, jenž vedla přes Krnov do Olomúce, ale ne na ztezce, ježto vedla z Olomúce přes Bruntál do Opavy. R. 1291 měl městys Kojetín mýto, proti němuž Olomúčtí protestovali.[3]) R. 1297 děje se zmínka o mýtném v Pracově[4]) a j. v. Vůbec byly na Moravě tehdáž dvě veliká pásma silničná, jednoho středištěm byla Olomúc a druhého Brno. Z Olomúce vedla silnice, jak jsme již poznamenali, přes Konice, Jevíčko, Greifendorf, Svitavy do Čech,[5]) přes Brun-

[1]) Cosmas ad an. 1101. U Pertze IX. 108.

[2]) „Mercator soluto theloneo, non retardetur, quod libenter thelonearii, qui obuzniczi vulgo dicuntur, sepius ausi sunt facere propter dominorum suorum avaritiam". Cod. Dipl. Mor. II. 297 a 337 ad an. 1238. Jméno „obúzníci" pochází od obúzeti-utrhati na cti, podváděti.

[3]) Cod. Dipl. Mor. Listiny z dotýčných let.

[4]) Cod. Dipl. Mor. IV. 375 a V. 68.

[5]) V listině z. 1270 děje se zmínka o stezce mezi Greifendorfem a Jevíčkem. Cod. Dipl. Mor. III. 52. Cesta tato zachovala se až na naše doby.

tál do Krnova a Opavy a tedy do Polska, přes Uherský Brod do Uher. Z Brna vedla ztezka do Čech přes Jihlavu, do Rakous a částečně do Uher přes Pohořelice, hrad Rokyteň, Olbramovice, Hostěradice, Suchohrdly, přes Znojmo, kde již r. 1226 měli Uhři vlastní čtvrt městskou;[1]) také přes Podivín a Břeclav vedla stezka do Rakous. Do těchto dvou pásem ústily pak cesty poboční, kteréž měly rozdílná jména, jak na př. 1279 cesta Hvozdecká u Konic, drahy, cesty, kudy se dobytek honil a j. v. O tom, že by se Moravy, Bečvy a Dyje používalo ku plavbě, neděje se zmínka v dějepisných pramenech doby Přemyslovské, ale mluví se o lávkách, ligna, přes potoky a močály, tak hned v listině lúcké r. 1272.[2])

Kromě mýt s cest placena na Moravě také mýta s mostů. Známe takovéto mýto u Brna na Svitavce; děje se o něm zmínka r. 1293, když je král Václav daroval městu Brnu na jeho zlepšení.[3]) Na Bečvě platilo se mostné u Přerova. Král Přemysl Otakar postoupil je krátce před svým pádem měšťanům přerovským na 10 let; v září r. 1278 král Rudolf darování toto na nových 10 let prodloužil.[4]) Také na Jihlavce u Pohořelic bylo podobné mýto. Město toto bylo, jak známo, když vojsko Rudolfovo po vítězství na Moravském poli vtrhlo na Moravu, skoro úplně pobořeno.[5]) Aby se mohlo zotaviti, daroval mu král Rudolf r. 1278 tamější mostné na 10 let.[6]) Také u Kralic byl přes Vykličku most, jenžto se r. 1254 připomíná jakožto mezník ve sporu o louku u Hrdibořic, která náležela kostelu olomúckému.[7]) U Olo-

[1]) „Vicus Ungarorum, qui protenditur usque ad portam Orientalem, quae ducit ad Zuchoherdel, in quo quam plures curiae continentur. Cod. Dipl. Mor. II. 171.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 99. 232 a 242.

[3]) Tamtéž 397.

[4]) Tamtéž 219 a 385.

[5]) Viz d. VII. str. 7 a 8.

[6]) Cod. Dipl. Mor. IV. 220.

[7]) Tamtéž III. 180.

múce bylo pro četná ramena řeky Moravy tolik mostů, že musel býti dosazen zvláštní magister pontium,[1]) jemuž poddaní kláštera Hradišťského, pokud náleželi k župě Olomúcké, měli odváděti z každého lánu a z každé krčmy ročně 6 denárů. Klášter Hradišťský měl r. 1240 podíl na mostném v Břeclavi[2]) a j. v.

Jako vystavění a udržování veřejných silnic, cest a mostů spadalo na zemi a obce a jen částečně bylo z pokut zapravováno,[3]) tak se dělo i při jich přeložení. Když král Přemysl Otakar II., uradiv se s biskupem Olomúckým Brunonem r. 1257 založil na ostrově Moravy pohraničnou pevnosť Hradiště, nařídil, aby cesta až posud přes Kunovice vedoucí obrácena byla na Hradiště;[4]) a když 1280 stalo se mezi olomúckou kapitolou a klášterem Hradišťským o některé osady dohodnutí, vymíněno výslovně, aby veřejná cesta též dále byla vydržována.[5])

Mohlo by se za to míti, že mýto s cest sloužilo k vydržování nebo zakládání silnic a cest. Toho však vždycky nebylo. Mýta a cla na hlavních silnicích náležela k příjmům panovníkovým, kterýž mohl od nich částečně nebo zcela osvoboditi jednotlivé své poddané nebo celé sbory, nebo mohl vydati na ně poukázky. Kláštery moravské a poddaní biskupa Olomúckého byli z pravidla osvobozeni od placení mýta na Moravě a v Čechách. Biskupství Olomúcké dostávalo kromě toho desátek ze všech zeměpanských mýt na Moravě.[6]) Avšak také soukromníci a sbory měli svá mýta, ovšem se svolením

[1]) Tamtéž IV. 227.

[2]) Tamtéž II. 377.

[3]) V brněnském městském právě z r. 1243 zní jeden článek: „Si liberis et uxore careat homicida, qui proscriptione damnatur, prima pars bonorum suorum iudici, altera actoribus, tertia vero ecclesiis egentibus et *ad vias reformandas* de comuni consilio impendatur". H. Jireček, Cod. iur. Boh. 74.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 257.

[5]) Tamtéž IV. 242.

[6]) Tamtéž V. 89 a sled.

zeměpanským,[1]) a pokládali je za vydatný pramen svých příjmů. Církev, jenž tehdáž pozornost svou věnovala všem společenským a veřejným poměrům, hleděla pramen tento ne-li ucpati, alespoň méně škodným učiniti tím způsobem, že na německém národním koncilu ve Vircpurku 1287 ustanovila tento řád: „Jelikož papež každého roku na zelený čtvrtek vyhlašuje kletbu na ty, kdo nová mýta zakládají nebo stará zvyšují: má také každý ordinarius osobně nebo zkrze náměstka svého na zelený čtvrtek vyhlásiti slavně před lidem, že jsou takovíto z církve vyobcováni, ať jsou to arcibiskupové, biskupové, opatové nebo laikové“.[2]) Také zde na Moravě řád Otův již r. 1222 dělal rozdíl mezi starými a novými stanicemi mýtními, jelikož ustanovoval, aby šlechtě moravské, když by ve veřejných záležitostech nebo na sněm se ubírala, nebylo zapravovati mýto u stanic nových, nýbrž jen u starých,[3]) kteréžto právní ustanovení směřovalo patrně proti „obúzníkům“, jenž mýto a clo vybírali podle toho, jak sami nebo páni jejich peněz byli žádostivi.[4]) Cokoli bylo na trh nešeno, buď na koni, na voze nebo na zádech, ze všeho muselo se platit clo a mýto, až král Přemysl Otakar II. a nástupce jeho Václav II. jako v mnohých jiných věcech

---

[1]) V jednom darovacím listě krále Václava klášteru Hradišťskému, kterýžto dán jest v Praze 1. září 1240 čte se: „Nolumus, ut ipsi in theloneis suis, ex devotione antecessorum nostrorum concessis, videlicet in Hradecz secus oppaviam . . . in Brod in terminis Moravie . . . de ponte Bretislavie sextam septimanam, et in propriis ecclesie sue civitatibus, uti in Kygiow in Bretislaviensi, et in Switawia in Ussobrunensi provinciis constitutis . . . ullam iniuriam vel aliquam diminutionem sui thelonei patiantur“. Cod. Dipl. Mor. II. 377. Máme za to, že výrazu „in Bretislaviensi et Ussobrunensi provinciis“ nemá se rozuměti ve smyslu politickém, nýbrž ekonomicko-administrativním; statky tvořily okresy, ale nebyly to politické kraje moravské, Břeclav byla částí apanaže.

[2]) Hefele, Conciliengeschichte VI. 222.

[3]) Jireček, Cod. iuris Bohemici pag. 57. n. 26.

[4]) „Thelonearii, qui Obuznici vulgo dicuntur“. Cod. Dipl. Mor. II. 297 a 337. Viz str. 28 toh. díla.

tak i zde pořádek zavedli. Pořádek tento zjednán dvojím způsobem: decentralisací správy celní a mýtné a upravením zákonů obchodních.

Upříti se nedá, že poplatky ze zboží kupeckého, mýta a cla tvořily, jak jsme právě poznamenali, vždycky největší a nejjistější část příjmů státních, za kterouž příčinou věnována jim také vždycky od panovníků zvláštní pozornost. Poplatky tyto pronajímány, kterýžto způsob pro měšec panovníkův byl nejjistějším, ale pro kupce a poddané nejobtížnějším, poněvadž mýtný nebo nájemce cel chtěl nejen vytěžiti nájemné pro státní pokladnu, nýbrž také ještě pro sebe značný přebytek. Dlužno tedy vysoce ceniti jednání krále Přemysla Otakara II. a krále Václava II., že příjmy tyto nově založeným městům buď zcela nebo částečně, na vždy nebo na jistou dobu darovali, ale vždy s tím vyminěním, aby příjmů takto získaných jen ve prospěch města bylo upotřebeno. Tak obdrželo město Brno r. 1293 od krále Václava mostné na věčné časy, aby mosty, cesty, příkopy a hradby městské vždycky v dobrém stavu udržovalo.[1]) Aby zpomohl městu Bruntálu od Tatarů pobořenému, postoupil mu král Přemysl Otakar II. r. 1247 clo zdejší na 25 let.[2]) Také Jihlava obdržela na 4 roky příjmy z mýta městského, aby hradby své opravila[3]) a j. v. Tímto zřízením, jakož i propůjčováním mýt a cel soukromníkům a klášterům stalo se, že moc celníků, „obúzníků", z nichž se tak řka zvláštní třída vyvinula, byla otřesena a že byli decentralisováni. Moc jejich pak zlomena načisto, když králové Václav I., Přemysl Otakar II. a Václav II. věnovali svou pozornosť zákonům obchodním. O tom později; zde odpověditi chceme ještě na

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 397 „ita tamen, ut jam dicti cives nostri, et eorum posteri anniversi, pontes, vias, fossata, muros apud ipsam civitatem parare et reparare ac pro melioratione qualibet eiusdem civitatis Brunnensis dictum theloneum annis singulis impendere perpetuo teneantur".

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 72.

[3]) Emler, Regest. pag. 1039.

otázku: jak byly v XIII. a z počátku XIV. století silnice, cesty a mosty na Moravě stavěny?

Jednoduchá odpověď na tuto otázku byla by: ze staviva, jaké se právě nalézalo blízko toho místa, kde se silnice měla stavěti, tedy v krajinách lesnatých ze dřeva, v skalnatých z kamene, a kde nebylo ani jednoho ani druhého staviva, z hlíny a země, kdyby novější výzkumy a zároveň také současné listiny nedokazovaly, že staří Moravané byli velice obratnými staviteli silnic a mostů, že se tedy nespokojovali s nahodilým stavivem, nýbrž že je podle potřeby vyhledávali a volili. Máme v zemi místo, které r. 1240 u Tišňova „Mostiště“ se nazývá, máme silnice na př. mezi Kojetínem a Chropyní, které až na naše doby „hatě“ se nazývají. V jedné ovšem velice podezřelé, ale prastaré listině, jenžto má datum 1185, praví se, že kníže Fridrich potvrdil Johanitům Hrobníky, jichž hranice sáhají kromě jiného až k „Bestřekově hati“ s tím podotknutím, že hať jest most z otýpek zdělaný.[1]) Na místech močálovitých byly tedy zakládány cesty z otýpek a náspy, kteréž od lidu nazývány také „mostiště“; dřevěné stezky však, stezky pro soumary zakládány v lesích přes bažiny a stojaté vody, po nichž mohli býti voděni soumaři, jeden za druhým. Za vynálezce těchto dřevěných stezek pokládán poustevník Vintíř, jenž výběžky Šumavy vzdělával a tam, kde nyní leží Dobrá voda v kraji Prachenském, podle pověsti r. 1045 zemřel. Stopy „stezky Zlaté“ od něho založené a později často obnovované zachovaly se od Prachatic přes Volary k hranici pasovské. Podle těch dá se dobře soudit, kterak dělány byly podobné stezky na Moravě. Na cestu položeny na 8 až 10 stop od sebe silné špalky (mostnice) a upevněny dřevěnými kolíky; prostora mezi těmito břevny vyplněna na 12 až 18 palců vysoko

---

[1]) „Et dehinc ad pontem virgis factum, qui dicitur Bezstrecova hat“. Cod. Dipl. Mor. I. 308. Staroslov. gať, agger, slov. gata, pons vimineus. Brandl, Gloss. pag. 57.

kamením. Takováto stezka bývala jen na nížinách nasypána. Když však mnoho sněhu napadlo nebo z jara sníh tál, a po stezce se jezditi nemohlo: kladeny byly, aby spojení naprosto se nepřerušilo, nedaleko hlavní ztezky podle vyšší nebo nižší polohy místa, krátké prahy na sebe, přes ně položeny dva těsně k sobě přiléhající otesané trámy se zábradlím na obou stranách, kterýmžto způsobem zřízeny dřevěné stezky, ježto na hodiny lesy vedly a jichž v každé výroční době se mohlo užívati.[1])

Co se týče stavby mostů, jest nám známo, že předkové naši vyznali se výborně v zřizování mostů zděných, dřevěných a loďkových. Letopisci vychvalují loďkové mosty, které Přemysl Otakar II. dvakrát položil přes Dunaj; také stálý a opevněný most od téhož krále r. 1271 u Prešpurku přes Dunaj zřízený slaví se jakožto dílo mistrovské. Nadání a bohatství Přemysla Otakara prý při tom rozhodovalo.[2]) Že v Olomúci bydlel zvláštní mistr mostový, již jsme připomenuli.[3]) Morava, ježto právě u Olomúce v četná ramena se dělila a ještě dělí, vyžadovala mostů a proto také dohlídku k nim a jakýsi příspěvek k jich vydržování, kterýž zapravovali druhdy obyvatelé župy, na jichž obci mosty byly zřízeny, ale nyní, když rozdělení v župy již dávno bylo upadlo v zapomenutí, uvalen byl na poddané kláštera Hradišťského, kteří blízko Olomúce byli usedlí a na ty, kdo osadníky tyto uváděli.

---

[1]) Hübsch, Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels. V Praze 1849. Str. 89 a 90 o Zlaté ztezce, aurea semita Guntheri.

[2]) Cont. Cosmae ad an. 1264. U Pertze IX. 187. „Otacarus . . . qui ab utero matris suae vocatus est rex aureus, qui auro et argento, nec non sibi desuper data sapientia pontem trans Danubium iam altera vice suis exercitibus transeundum et redeundum mirabiliter super naves magnas artificiose fabricavit.“ Pak Cont. Claustroneob. sexta ad an. 1271. U Pertze IX. 743.

[3]) Viz str. 30 toh. díla.

ROZDĚLENÍ V KRAJE.

Morava rozdělena 1213 v kraje Olomúcký, Znojemský, Brněnský a Opavský. — Kraj Přerovský od r. 1252. — Mnohem dříve byl kraj Bítovsko-Jihlavský. — Od r. 1201 okres Břeclavský. — Hranice krajů zde připomenutých nelze označiti.

Pravili jsme, že rozdělení země v župy již dávno zašlo,[1] a že zavedeno bylo rozdělení v okresy nebo v kraje, provincia, districtus.[2] Když král Přemysl Otakar II. udělil r. 1256 řádu Johanitskému na Moravě list výsadní, ustanovil jím, aby měl platnosť ve všech državách řádu, ať by ležely v kterém-

---

[1]) Viz díl IV. Tam se uvádí 19 žup k r. 1200. V časop. Česk. Mus. 1875 dovozuje prof. Šembera str. 60—72, že Morava nebyla nikdy rozdělena v župy, nýbrž ode dávna v kraje, provinciae, districtus, že slovo župan v listinách také ještě v XIV. stoleti se vyskytující znamenalo vůbec vyšší úředniky zemské a dvorní a že nesouvisí nijakž s župou ve smyslu gau, kreis; náhled tento vyvrácen V. Brandlem v Glossarium illustrans Bohemico-Moravicae historiae fontes. V Brně 1876 v článcích župa a kmet. Že slovo župa jakožto kraj nenalézá se v pravých moravských listinách, je jisto; ale z toho ještě nevyplývá, že by slovo toto rozličným slovanským kmenům vlastní, nebylo známo také na Moravě. Slova župan zajisté se užívalo. Kdybychom měli z XI. nebo XII. století slovansky psané listiny z Moravy, kdo ví, jak by bylo přeloženo slovo „provincia, districtus“? Pro politický význam kraje neměli bychom jinak žádného jména. Věc — rozdělení v kraje — byla beze vší pochybnosti. Vizme jen Otakarovo právo židovské, kde se praví: „si Judaei iuxta suam consuetudinem aliquem ex mortuis suis aut de civitate ad civitatem, aut de provincia ad provinciam, aut de una terra ad aliam terram deduxerint, nihil ab eis per mutarios nostros volumus extorqueri.“ Jireček, cod. iur. Boh. I. 137.

[2]) V potvrzovací listině Zabrdovického kláštera skrze Přemysla Otakara 1210 (Cod. Dipl. Mor. II. 54) praví se: „Vir nobilis, baro noster, Leo de Clobuk, camerarius Brunensis provincie, quoddam claustrum Zaberdowiz nomine . . . in comitatu Brunnensi fundavit.“ Erben. Regest. pag. 240. n. 523. Zdaliž zde comitatus není částí provincie? snad: v kraji Brněnském a v okršlku Brna? Také Cod. Dipl. II. 47. Nechceme slovo comitatus pokládati za provincii, kraj etc.

koli kraji.[1]) Takovéto kraje, provincie, okršlky měla Morava podle listiny dané témuž řádu Johanitskému r. 1213, čtyry: provincii Olomúckou, Znojemskou, Brněnskou a Holasickou,[2]) což se úplně srovnává se starým rozdělením Moravy v údělná knížectví Znojemské, Brněnské a Olomúcké, z něhož nyní vyloučen okršlek Holasický čili Opavsko jakožto čtvrtý kraj. Že „Holasickou provincií" rozuměti dlužno nejen okres Krnovský a Hlubčický, nýbrž vůbec území opavské, jak později přiděleno bylo Mikulášovi, přirozenému synovi Přemysla Otakara II.,[3]) k poznání toho přivádí nás právě připomenutá

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 206. „Omnes possessiones domus sti Joannis per Moraviam universam, in quacunque provincia eas possideant . . . ab omni iure duximus absolvendas."

[2]) Tamtéž II. 71. Předpokládati se může, že král Přemysl, když v listině, dané v Prostějově dne 31. prosince 1213 pravil, že potvrzuje „omnes possessiones, quas domus sti Johannis in tota Moravia, scilicet in Olomucensi, in Znoimensi, in Brunnensi, in Gollessicensi provinciis possidet, vel adhuc est possessura" zajisté dobře znal rozdělení Moravy. Dávají-li si tedy, jak se podobá, toutéž dobou (listina má jistě mylné datum 1201, neboť spadá podle obsahu a svědků svých do r. 1212 nebo 1213 až 1215) premonstráti hradištští od markraběte Vladislava zboži své u Hranic, Kyjova a Svitavky potvrditi a praví-li při tom: „Switaviam . . . villam forensem in Usobernensi provincia", zajisté nikoho nenapadne, že Úsobrno bylo středištěm zvláštního kraje politického, nýbrž pouze většího statku. Tedy i v užívání slova „provincia" musíme býti opatrnými.

[3]) V díle svém: „des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren", ve Vídni 1857 byl jsem na str. 247 a 248, jakož i ve svých „Dějinách Moravy" d. IV. str. 113 a 131 toho náhledu, že v r. 1201 připomenutá „provincia Golasizch" hledati se má při hořejší Opavě, v nynejším Krnovsku, kde ještě leží místo Holasovice (Kreuzendorf), zvláště když ještě r. 1240 (Cod. Dipl. Mor. II. 367) se praví: circuitum quendam in districtu Holaszcensi, Karnow vulgariter nominatum", a Krnov skutečně leží u hořejší Opavy. Avšak výzkumy Biermannovými „Ueber die Provincia Holasziensis" v Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens X. 358—368 stalo se velmi pravdě podobným, že provincia Holaszcensis zahrnovala celý pozdější ducatus Oppaviensis. V ohledu tomto jest listina markraběte Přemysla, daná v Hulíně 27. ledna 1238 (Cod. Dipl. Mor. II. 334) skoro přesvědčující. Podlé této listiny hraničí okres Semislavský, jenžto leží v districtu Holasickém, kromě jiného

listina z r. 1213, kteráž mluví o všech krajích moravských, aniž by se zmínila o kraji Opavském, pakli skutečně existoval, ačkoliv právě v Opavsku, blízko Hradce, pakli ne v Opavě samé, řád Johanitský měl tehdejší dobou již rozsáhlé statky. Jméno „kraj Opavský, provincia Oppaviensis“ vznikl teprvé tehdy, když okolo r. 1240 jména Holasický přestalo se naprosto užívati.[1]) Tuto změnu v pojmenování vykládáme si povznešením města Opavy jak následkem značného obchodu průvozného do Polska, taktéž od r. 1220, kdy se již jména „provincia Oppaviensis“ počalo užívati, všelikými výhodami, kterých se městu od zavedení práva německého dostávalo. R. 1213 byla tedy Morara ve čtyry kraje rozdělena.

Okolo r. 1252 objevuje se jakožto čtvrtý kraj na Moravě „provincia preroviensis“, se sídlem v Přerově nad Bečvou, v starobylém to sídle župním.[2]) Jelikož náležely sem osady Skorotín, Trnávka, Hranice, Libosvary a Žalkovice, byl kraj Přerovský okolo r. 1293 asi tak rozsáhlý jako za dob nejnovějších. R. 1282 uvádějí se v listinách Skorotín a Žalkovice, a 1293 Libosvary a Trnávka.[3])

S nynějším krajem Jihlavským, který byl tedy šestým krajem na Moravě, má se věc jako s krajem Opavským:

---

také s biskupským lesem u Slavkova (náleží nyní k moravským enklavám) a s lesem hradeckým. Jelikož však Slavkov leží jihovýchodně, Hradec však jižně od Opavy, nezbývá nic jiného, nežli do provincie Holasické i Opavsko pojmouti.

[1]) V listině pro Tišnov, dané v Brně 27. dubna 1240, přichází naposledy jméno „in districtu Holaszcensi“. Erben, Reg. I. 458 č. 985.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 161.

[3]) Tamtéž IV. 271 a 402. Provincia Preroviensis uvádí se ovšem již 1183 (recte 1185) a v ní jmenují se Modlejovice: avšak jelikož listina tato jest příliš podezřelá (Cod. Dipl. Mor. I. 308), nemůže býti zrovna tak pokládána za důkaz, že kraj Přerovský byl již před r. 1252, jako listiny kláštera Hradišťského a jako diplomy ve prospěch tohoto kláštera od královny Konstancie vydané. Jsou vesměs původu pozdějšího a uvádějí rozdělení země takové, jaké bylo, když byly fabrikovány.

nazýván až do XIV. století „provincia betoviensis" podle starého sídla župního Bétova, Bítova, který byl již r. 1052 sídlem župy stejného jména, kdy Jihlavy ještě ani nebylo. První zmínka o Jihlavě děje se r. 1174. Jihlava měla již tehdáž præfekta.[1]) Hornictví a německé městské zřízení v XIII. století povznesly bohatství města a proto přestěhovali se úředníci krajští z Bítova do Jihlavy, jako druhdy z Hradce a Holasic do Opavy, aniž by jméno kraje bylo změněno. Kraj nazýván Bítovským, ale vláda krajská měla sídlo své v Jihlavě. R. 1222 byl řád Otův pro Bítovsko zvláště potvrzen, což jest důkazem, že bylo v ohledu politicko-soudním řádně spravováno.[2])

Z výkladu tohoto viděti, že nehledíc k Opavsku, stará knížectví rozdělena byla: Olomúcko ve dva kraje s hlavními sídly v Olomúci a Přerově a Znojemsko taktéž ve dva se Znojmem a Bítovem. Aby uvedena byla jakási rovnosť s Olomúcí a Znojmem co do rozsáhlosti a snad i výnosnosti bývalého knížectví Brněnského, byl okolo r. 1201 okršlek při jižní hranici vymezen a podle hlavního místa Břeclavě (Břetislavě) pojmenován krajem Břeclavským čili provincia Břetislaviensis. Král Přemysl nazývá kněžice Břetislava Otovice v listině pro Litomyšl, dané v červnu 1201 „knížetem moravským z provincie Břeclavské".[3]) Kdybychom směli důvěřovati listině kláštera Hradišťského, ze dne 21. července 1203,[4]) viděli bychom, že okres Břeclavský náležel tehdáž choti krále Přemysla, o němž pohříchu však opět podle podezřelé listiny dané v Kojetíně v březnu 1223 vypovídá, že jej od choté svého k spravování přijala.[5]) Avšak že okres

[1]) Tamtéž I. 289.

[2]) Tamtéž V. 224.

[3]) Tamtéž II. 4.

[4]) Tamtéž II. 17 a 18. Přepis z letopisů Hradišťských, kde se poznamenává, že se na listině nalézal podpis královny Konstancie?!!

[5]) Tamtéž II. 148 a 149. Z codexu Tišnovského zrovna tak podezřelého, jehož nikdo nespatřil.

Břeclavský dán byl královně za výbavu a věčné věno, o tom není žádné pochybnosti. Papež Řehoř IX. praví to výslovně v breve, daném v Lateraně 10. dubna 1231, a jmenuje také veliké statky, z nichž kraj se skládal a které královně jakožto vdově byly vykázány. Byly to Břeclav, Kunovice, Hodonín, Bzenec, Přibyslavice a Budějovice. [1]) První čtyry statky, jak se podobá, tvořily souvislé území; odděleny od nich byly Přibyslavice v nynějším kraji Jihlavském a Moravské Budějovice v nynějším kraji Znojemském. Že také Kyjov náležel k tomuto kraji, o tom svědčí listiny hradišťské. Kraj Břeclavský měl tedy po obou stranách Moravy dosti značnou rozlohu.

Královna držela území toto až do r. 1237. Tehdáž odevzdal je král Václav před i za Moravou sestřenci svému knížeti Oldřichovi Korutanskému, kterýž byl vnukem královny Konstancie. Jak dlouho Oldřich podržel kraj Břeclavský, není zjištěno; jisto jest pouze, když kníže Oldřich dne 27. října 1269 zemřel, že král Přemysl Otakar II. území toto ujal, k čemuž byl ostatně závětí Oldřichovou ze dne 4. prosince 1268 úplně oprávněn. [2]) Provincie udržela se se svým arcijahnem a s úředníky provinciálními až do první polovice XIV. století. [3]) Na sklonku doby přemyslovské čítala tedy

---

[1]) Tamtéž II. 231 a V. 192.

[2]) Viz d. VI. str. 32.

[3]) V listinách moravských připomíná se od r. 1286 provincia Pracoviensis. od 1298 provincia Lucensis a od 1197 provincia Jampnic. Prof. Šembera praví v Časopisu Č. Musea 1875 str. 61, že místo Wraczoviensis dlužno čísti „Praczoviensis“. V dílu VII. str. 122 uvedli jsme důvody, pro které na Moravě nemůžeme připustiti ani provincii Praczovien, ani Wraczovien. Všecko, co v listinách moravských vztahuje se k provincii Pracovien, dlužno přičítati provincii Břetislavské čili kraji Břeclavskému. Matouš z Černé Hory byl r. 1286 komořím Břeclavským a ne Vrácovským (viz d. VII. str. 67, což laskavý čtenář račiž opraviti), taktéž byl Bohuslav komořím Břeclavským (Cod. Dipl. Mor. IV. 396). K r. 1297 uvádějí se komoří, cúdař a provincialní sudí Břeclavský (Pracoviensis prov. Cod. Dipl. Mor. V. 80); archidiakon Vítek dokonce ještě r. 1335. Že

Morava kraj Olomúcký, Přerovský, Brněnský, Znojemský, Bítovský, Břeclavský a Opavský.

Snaha ustanoviti hranice těchto šesti moravských krajů byla by marná; nemáme k tomu potřebné látky. V novější době mělo se za to, že známější nám církevní rozdělení na Moravě mohlo by sloužiti také za základ k rozdělení politickému a v ohledu tom kladena hlavní váha na rozdělení v arcijahenství. Zřízení církevní osvědčilo ovšem obdivuhodnou houževnatosť, ježto všeliké bouře politické přestálo. Morava jest až na naši dobu rozdělena v arcidiakonaty s pevnými hranicemi, kteréžto zřízení celkem zajisté sáhá až do XIII. století. Kdyby se mohlo tedy za jisté pokládati, že na Moravě v XIII. století hranice archidiakonatů splývaly s hranicemi politickými, pak by to bylo lehkou úlohou ustanoviti objem tehdejších krajů nebo provincií. Nebylo by nám učiniti nic jiného, nežli seznam nejstarších dekanatů moravských, zpořádaných podle 6 archidiakonatů, kteréž trvaly po roce 1660, přenésti na mapu s moderním rozdělením v okresy,

---

v Břeclavi byly zeměpanský patronat a mýto, dosvědčují listiny. Markrabě Karel dovoluje dne 4. dubna 1341 městu Znojmu, aby vybíralo k opravení sesuté hradby městské mýto ve všech místech od Břeclavě až do Jemnic a postoupil dne 6. února 1342 v Praze patronat kostelů v Kdousově a Břeclavi panenskému klášteru v Pustoměři. Cod. Dipl. Mor. VII. 31, 226 a 284. — Co se týče provincie Lucensis, nevyrozumíval se jí nikdy politický kraj moravský; neměla žádných úředníků, nýbrž jen správce, jenž tento značný pás země naproti Uhrám spravoval. Prof. Šembera obmezuje na uv. m. tuto krajinu Hlukem, Uherským Brodem, Olšavou až k Pozlovicům a Brumovu. My jsme v II. dílu vykázali této prefektuře rozsáhlost mnohem větší. Této podobná byla okolo r. 1222 prefektura Pradlovská (Cod. Dipl. Mor. II. 135) a circuitus Semislavský (na uv. m. II. 334) atd. Byly to větší statky, ježto se nazývaly districtus, provincia, circuitus, comitatus, praefectura, újezd etc., na př. újezd Lubacský (v. str. 27 toh. díla). — Výraz provincia Jampnic jen jednou se vyskytuje (Cod. Dipl. Mor. I. 349). Ale jelikož Jemnice založeny byly teprvé 1227 (na uv. m. II. 184) a kromě toho jsou ještě jiné podstatné námitky proti této listině (prof. Šembera, Časop. Česk. Musea na uv. m. 80), máme za to, že „provincii Jampnic“, které ani nebylo, pominouti můžeme mlčením.

abychom obdrželi jasný obraz politického rozdělení na Moravě na sklonku doby přemyslovské.[1]) Toho však pohříchu učiniti nemůžeme, poněvadž již za biskupa Brunona (1246—1281) není řeči ani o archidiakonovi Bítovském ani Jihlavském etc., ačkoliv jest předce dokázáno, že od hradu Bítova měl název kraj, který za doby Brunonovy měl ještě své úředníky, purkrabí, komoří a j. v.[2]) Dále jest důvodem proti tomu určité vyjádření krále Přemysla, že r. 1213 celá Morava jest rozdělena pouze ve čtyry provincie: Olomúckou, Znojemskou, Brněnskou a Holasickou,[3]) kdežto v tétéž listině uvádějí se mezi svědky olomúčtí kanovníci Esau jakožto Přerovský a Mojžíš jakožto Břeclavský archidiakon vedle purkrabí olomúckého, přerovského a znojemského.[4]) A konečně kdybychom také mohli připustiti, že 6 archidiakonatů: Brněnský, Znojemský, Olomúcký, Přerovský, Břeclavský a Opavský se 6 stejnojmennými administrativními a soudními okresy splý-

[1]) Když císař Karel IV. r. 1356 rozdělil Čechy ve 12 krajů, byla Morava pod Joštem a Prokopem rezdělena politicky a soudně na dva obvody, brněnský a olomúcký, s dvojími deskami zemskými. Teprvé okolo r. 1490, jestli ne později, když král Vladislav II. dostal se po smrti krále Matiáše v pokojné držení Moravy, jeví se Morava rozdělenou v 5 krajů: Olomúcký, Brněnský, Znojemský, Jihlavský a Hradišťský. Kniha Tovačovská, jejíž první díl ukončen 1481 a druhý před r. 1490 (Brandl, kniha Tovačovská. V Brně 1868. Str. XXIII.), nezná ještě hejtmanů krajských. R. 1529 však rozdělena byla Morava v čtyry berní okresy: Novojičínský, Olomúcký, Hradišťský a Brněnský, k nimž přidán ještě r. 1537 okres Znojemský; ten byl r. 1541 zase zrušen, ale 1542 opět obnoven. (Luksche, Das alte und neue Recht Mährens und Schlesiens. V Brně 1818. I. 10.) Od r. 1569 vyskytuje se místo Novojičínského kraj Jihlavský. Ještě 1663 uvádí se pouze 5 krajů: Olomúcký, Brněnský, Znojemský, Hradišťský a Jihlavský; Olomúcký rozpadal se ve čtyry čtvrtě: třebovskou, goldenšteinskou, bruntálskou a přerovskou; první dvě čtvrtě měly vlastního a poslední dvě taktéž svého zvláštního hejtmana krajského. Od tohoto rozdělení ve čtyry čtvrtě později se upustilo a Morava rozpadala se od 1783 v 6 krajů: Olomúcký, Brněnský, Znojemský, Jihlavský, Hradišťský a Přerovský.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 260.

[3]) Viz str. 36 toh. díla.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 71 a 72.

valy, teprvé bychom věc podle skutečnosti neustanovili, poněvadž jak jest dokázáno, za biskupa Brunona byly fary z kraje Znojemského přiděleny archidiakonatu Brněnskému. To se stalo roku 1276 s farami, ježto náležely klášteru Kounickému: Kounicemi, Pravlovem, Malešovicemi, Pohořelicemi, Mušovem, Dunajovicemi, Mikulovem, Svrčovicemi a j. v. Vyloučeny byly z nařízení diecesálního biskupa Brunona z kraje Znojemského, který tedy, soudíme-li podle polohy těchto farností, měl Jihlavku od Vladislavě až k ústí její do Dyje za východní hranici, a přiděleny Brněnskému archidiakonatu.[1]) Hranice archidiakonatu Znojemského neshodovaly se tedy roku 1276 s hranicemi krajskými.

SLOVANSKÉ OBYVATELSTVO NA MORAVĚ.

Čechoslované usadili se dříve v zemi. — Zakládání vsí, podmínky toho a jich tvar. — Právo purkrechtní. — Poddanství. — Emfyteuti čili dědiční nájemníci. — Dědiční rychtáři.

Nemůžeme-li ustanoviti hranice jednotlivých krajů, v které Morava počátkem XIV. století byla rozdělena, víme předce s určitostí, že kraje tyto zalidňovali dva kmenové a sice slovanští prabydlitelé a Němci, kteří se sem v pradávné době

---

[1]) Tamtéž IV. 168. Jak se věc má s Velehradským archidiakonatem (Cod. Dipl. Mor. IV. 97), podle něhož se 25. června 1272 olomúcký kanovník a custos Lambert nazýval, vysvítá z listiny, dané 29. září t. r. Zde se Lambertus nazývá custos archidiaconatus Prezslaviensis. (Cod. Dipl. Mor. IV. 100.) Archidiakonatu Velehradského nikdy nebylo. V listině ze dne 8. března 1302 (Cod. Dipl. Mor. V. 133 a 134) uvádí se „Tobias archidiaconus Grecensis“. Tobiaš byl synem pana Miloty z Benešova a Kravař a bratrovcem Beneše z Benešova. Jelikož jméno tohoto archidiakonatu jen jednou se objevuje, blízká však Opava byla skutečně sídlem archidiakonatu podle ní nazývaného, jest zajisté odůvodněna pochybnost o pravém pojmenování „archidiaconatus Grecensis“.

přistěhovali. K Němcům počítávají se Židé, kteří vždycky s nimi drželi.

Rozdělení těchto obou kmenů na Moravě, Čechů a Němců, podává nezvratný důkaz, že Slované dříve se v zemi usadili. Jest-li totiž správné seznání, že ve všech dílech světa a za všech dob lidé původně tam se usazovali, kde se se svými stády nejsnáze mohli uživiti: pak zajisté také na Moravě prabydlitelé sídleli nejprvé v kotlinách, ježto tvoří hlavní řeky Morava, Dyje a Švarcava. Že tomu tak, dokazují patronymická jména tak zvaných rodových vsí při řekách jmenovaných, tedy jména rodů, ježto bez odporu jsou nejstarší, kdežto vsi, ježto leží na svazích vrchů nebo v horách a jmény topickými nebo svých zakladatelů jsou označeny, zajisté mladšího jsou původu. V nynější Moravě a rakous. Slezsku čítá se mezi 3669 vsemi přes 1043 osad s pojmenováním patronimickým, což ukazuje k době, kdy celé rody s jedním jménem některou ves měly za bydliště. Na jiném místě jsme dokázali, že obyčej tento trval jen do konce století X.,[1]) že tedy všechny tyto osady spadají do X. století a před tuto dobu, kdy na Moravě o německých osadnících zajisté nebylo ještě ani řeči. Usazování Němců spadá teprvé do XIII. století. Praví se obyčejně, že způsobili rozklad starého slovanského patriarchálního života a vůbec specificky slovanského státu na Moravě. Nechtěli bychom to apodikticky tvrditi. Němečtí osadníci rozklad urychlili, ale slovanské státní zřízení podkopal styk říše Česko-Moravské s německými sousedy, dále znenáhlé její konsolidováni v říši dědičnou, zkrátka pokrok na dráze západoevropské, křesťanské osvěty. Tato učinila ovšem starou zádruhu , bratrstvo vesské, dědinu nemožnou, rozrušila ústavu župní, a naučila také v cizinci, neslovanu ctíti a milovati bližního a dovolovala mu, na půdě sice cizí, která se mu však vlastí stala, svobodně se pohybovati a usazovati. Pak ovšem nemohla dále trvati dědina,

---

[1]) Viz d. I. str. 249 a sled.

nedílný statek kmenový, společná poruka, vlastní to základ tehdejšího života společenského; individuum, dříve jen část osady, vsi, jevilo se nyní, ač ještě s obmezenými, předce již s individuelními právy osobními — podstatná to změna, ježto se i v zakládání vsí zrcadlila.

Vsi rodové mají více nebo méně patrně vyznačený tvar okrouhlý nebo podkovovitý, tak že jednotlivé stavebnosti dvoru těsně k sobě přiléhají, čímž celek nabývá podoby vějířovité. Osady v XI. a XII. století založené mají tvar podlouhlý; obydlí leží podle sebe ulice tvoříce a osady mají nejméně dva vchody, kdežto okrouhlice pro společnou poruku, aby zločinec mohl býti snáze polapen, jen jeden vchod mívaly. Okrouhlice povstaly původně na pozemcích, kteréž neměly žádného držitele, jsou tedy nejstaršími osadami, naproti tomu vsi dlouhé zakládány již na panstvích, která měla své majitele. Pohleďme jen na naše Lhoty a na naše vsi horské. R. 1250 opat kláštera Hradišťského Robert postoupil dvěma bratřím Veličovi a Štědronovi les u potoka Skřipovského v krajině letovické k založení vsi, ježto by se nazývala Lhota Veličina, s tím vyminěním, aby zakladatelé po 28 let ji podrželi a každý nově založený desátý lán aby byl vzhledem k vrchnosti osvobozen ode všech daní a jen zakladateli aby nájem odváděl. Kdyby však nástupce Robertův ves tuto požadoval pro sebe dříve, tedy nežli lhota (lhůta) uplyne, zapraviti mu bude za každý svobodný lán zakladatelům nebo jich potomkům 5 hřiven, kteří pak mohou sloužiti, komu se jim bude líbiti.[1]) Takovýchto osad, ježto Lhota se nazývají,

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 133. Nejstarší nám známý způsob založení Lhoty. Tento způsob vsi zakládati byl také v Čechách, Polsku a v Uhrách velmi oblíben. Že výrazu „dominium“ v nynějším smyslu již v XIII. století se užívalo, o tom svědčí listina ze dne 16. července 1288 pro klášter Vilímovský v kraji Čáslavském. Smil a Oldřich z Lichtenburka přejali od kláštera dvě pusté vsi s tím vyminěním „quod villas easdem vel aliquam portionem earum vendere vel infeudare aut obligare sive alineare a d o m i n i o praefati monasterii non licebit nobis ullatenus, sed ipsas colonis

jest pouze na Moravě 59, což jest důkazem, že tento způsob zakládání vsí byl v XIII. století velmi oblíbeným. Lhota jest tedy, jak svědčí příklad uvedený, ves podle smlouvy od podnikatele na půdě dominikální založená, při níž měl se na zřeteli jen hospodářský účel výdělkový.

Kterak biskup Bruno, nejracionalnější colonisator moravský v XIII. století vsi horské zakládal, viděti jest na příkladu následujícím. Podle smlouvy podepsané na hradě Mirově dne 26. května 1266 měl světský podnikatel Oldřich blízko vsi kláštera Velehradského Kamenné Horky, která již od 1250 klášteru tomuto náležela, založiti ves za těchto podmínek: Oldřich obdrží nižší soudnictví nad novou osadou, stane se majetníkem každého desátého lánu, bude dostávati třetinu z vyššího soudnictví, a bude míti právo zříditi sobě mlýn o jednom složení a to všechno dědičně. Ke vsi mělo náležeti 40 lánů; v té rozsáhlosti měla býti osvobozena od daní na lhůtu 13, a když by bylo lánů více, na lhůtu 20 roků. Po této lhůtě mělo se odváděti s každého lánu ročně o sv. Martině biskupu Olomúckému $1/2$ hřivny stříbra, od placení desátku byla však osada podle smlouvy na vždycky osvobozena.[1]) Budiž uveden jiný příklad, kterak ve vsi nově založené také o duchovní přisluhování bylo postaráno. Mezi Greifendorfem a Kamennou Horkou (panství Svitavské) rozkládal se podle cesty do Jevíčka veliký les, jenž náležel kostelu olomúckému. Biskup Bruno rozhodl se založiti zde skrze rychtáře Jindřicha vsi Pohled a Hynčinu horní (Ober-Heinzendorf) a ustanovil, aby osvobozeny byly od daní po 18 let, počítajíc od 24. srpna 1270, kdy podepsána byla v Blánsku listina o tomto založení a aby každý desátý lán připadl zakladateli a dědicům jeho; dále měla mu náležeti třetina ze soudních pokut a mlýn o jednom složení. Kdyby se však časem objevila potřeba více složení, měl se z nových

bonis populabimus, aut nostris impensis excolemus et exfructuabimus iusto modo". Emler, Regest. pag. 625 r. 1456.

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 381.

složení odváděti nájem biskupům Olomúckým. V nové osadě měl se vystavěti kostel, v němž by farář greifendorfský každých 14 dní odbýval bohoslužby; kostel měla obec na vlastní útraty nadati jedním lánem, jehož by kurát greifendorfský užíval. [1])

Na otázku, kterak nově zakládané osady v XIII. století se stavěly, může se odpověditi, že les poskytl stavivo na bydliště, která k sobě nepřiléhala jako v starých vsech rodových, nýbrž na způsob dvorců oddělena jsouce podle sebe podél potoka ležela, pakli to totiž povaha místa dovolovala; ale jinak, jako to v horách obyčejem, byla skoro veskrze roztroušena, nejraději na svazích proti slunci, za kterouž příčinou osady tyto mají také nezřídka jména topická. Když král Václav roku 1303 daroval dědičně uhersko-hradišťskému měšťanu Zdislavovi, nazvanému Měšec za vydatné služby městys Hluk, náležející druhdy k fideikomisnímu panství Uhersko-ostravskému, v kterémžto městysi nalézal se dvůr hospodářský s dvěma lány a ročním nájmem 24 hřiven stříbra, mluví o budovách, ježto se ze dřeva mají vystavěti, které chce vykoupiti, kdyby statek za jiný stejné ceny byl vyměněn. [2]) Také Litovel a Třebíč byly ze dřeva vystavěny. Rozdělené pozemky neřadí se více vějířovitě k budovám kolem návsí uzavřeného, jako bylo u okrouhlic; charakteristický ráz nově založených vsí v tom záleží, že každý statek má veškerý svůj podíl v jediném dlouhém, více nebo méně širokém pruhu, na kterém také budovy jsou vystavěny.

Z příkladů nahoře uvedených jest viděti, že obyvatelé nově založených osad neměli více přímého spojení s úředlníky krajskými čili župními, nýbrž jen přímo skrze svého zakladatele, který je ve svůj prospěch usadil, čímž povstalo poddanství, které koncem XIII. století nabylo hrozného rozsahu. Chceme podati důkaz toho: r. 1299 stěžovali si poddaní

---

[1]) Tamtéž IV. 52.

[2]) Tamtéž V. 152.

osady Slavonína, kterýž leží blízko Olomúce, u příslušného svého úřadu, biskupa Dětřicha Olomúckého, na veliké utiskování Dětřicha Srolla nad nimi postaveného, kterýžto tvrdil, že má právo, podle své vůle Slavonínským daně ukládati. Jak dalece a jak často Dětřich užil tohoto domnělého práva, o tom svědčí porovnání od biskupa a kapitoly mezi spornými stranami docílené. Porovnáním tímto zavazují se Slavonínští za sebe, dědice a budoucí své místo nájmu, daní a obecného soudu, „jenžto obyčejně Panteiding se nazývá“ — důkaz, že tu byl původ německý a německé zřízení — zapravovati Dětřichu Srollovi ročně 25 hřiven stříbra váhy olomúcké ve dvou lhůtách a sice polovici o sv. Jiří a druhou polovici o sv. Michale. Z placení toho vyjmuti místní rychtář a jakási zahrada; oba měli jakožto nájemné odváděti polovici čtvrtky (věrduňku). Poddaní měli býti dále osvobozeni od trestu, jaký při soudu obecném stíhal ty, kdo se prohřešili proti formalismu u vedení pře;[1]) ti však, kdo by se dopu-

---

[1]) V listině, kterou známe jen z vidimovaného přepisu z r. 1408 (Cod. Dipl. Mor. V. 117) zní toto ustanovení: „de omni timore poenae seu culpae, quod vulgariter Anelbare dicitur, in communi seu generali iudicio, liberi esse debent.“ V. Brandl poznamenává ve svém „Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes“, v Brně 1876 str. 449, „zdaliž by se to místo „Anelbare“ neměli čísto „anenbare“ a toto místo „andenbare“? Nemá však státi ani anelbare, ani andenbare, nýbrž ane våre, t. j. bez nebezpečí. Naráží se tu na úskočný formalismus, jaký ovládal celé řízení před soudem a sice nejen v tom, co se požadovalo, nýbrž také v účincích svých. Kdo na př. jistá slova nepřednesl v pořádku předepsaném, kdo užil výrazu nevhodného nebo se, zvláště když přisahal, podřekl, jistých forem při svých výpovědích zanedbal, pozbyl práva žaloby nebo propadl alespoň pokutě. Od tohoto přepjatého vše ovládajícího formalismu u soudů, od malicherné, pedantické, přes míru rigorosní procedury, „která kromě toho pro své následky byla sporným stranám velice nebezpečnou, jelikož bez ohledu na právo a bezpráví, jako ve hře výhru a ztrátu umožňovala, obratnému k vítězství napomáhala, méně chytrému zhoubu přinášela“, osvobodil Dětřich, biskup Olomúcký, obyvatele slavonínské. Viz o těch věcech: Jindřich Siegel „die Gefahr vor Gericht und im Rechtsgang“. Sitzungsbericht der kais. Akademie der Wissenschaften. D. 51. Ročn. 1865, str. 120—169.

stili přečinu nebo zločinu, měli býti podle práva, avšak také podle slušnosti potrestáni. V případech pochybných měli vyhledávati poučení u soudu konšelského v Pustiměři. Co se týče roboty, byl každý lán povinen, požíti Dětřichu Srollovi 6 kop obilí ozimého a tolikéž kop jaře a k senoseči poslati jednoho muže, pak všechno nevymlácené obilí svézti do dvora Dětřichova, jenžto se nalézal v Slavoníně a když by je svými mlatci vymlátil, dovézti je do Olomúce.

Jiný příklad. Tentýž biskup Dětřich rozdělil okolo r. 1301 mezi biskupské poddané v Staré vsi u Hulína (?) půl třetího lánu a louku u Volatína stejnými díly za těchto podmínek: poddaní, jichž se týče, povinni jsou všecko vrchnostenské obilí u Staré vsi požíti a do stodol svézti, vázání a sušení měl však obstarávati colonus biskupského dvoru v Stáré vsi; poddaní měli dále odváděti celý desátek, svážeti seno od domkářů usušené a požívati půl třetího lánu, jenžto se společně zdělával, i s lukou beze všech daní. Poddaní měli i potom vrchnostenské obilí a seno sklízeti, kdyby lány v Staré vsi byly někomu v léno uděleny.[1]) Povinnosť zůstává na lánech, jichž držitelé nazývají se l a n e a r i i, majetníci dvorů c u r t i c u l a r i i a hospodář dvoru biskupského c o l o n u s. A tímto způsobem poddanství na způsob laviny narůstalo.[2]) Obyvatelé okrouhlice čili prvotní osady, dědici a kmeti, mizí čím dále více a na jich místo dostavují se lidé poddaní, chlapi, vilani, rustici.[3])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 123. „Insuper volumus, quod ei nos, vel successorem nostrum aliquos laneos antiquae villae contigert infeudare, quod is, qui infeudatus fuerit, si agrorum illorum de Wolatyn partim habere voluerit, ad messem curiae nostrae ad introductionem annonae et foeni, sicut alii, teneatur.“

[2]) Drastickými barvami líčí báseň s názvem „Desatero kazánie Božie“, pocházející ne-li z XIII., zajisté z počátku XIV. století stav sedláků robotujících (otištěna v Hankových Starobylá skládánie, v Praze 1817. sv. I. 80—86).

[3]) Jmeném „chlap“ označován každý nešlechtic, ať již to byl měšťan nebo sedlák. Ještě okolo roku 1374 stěžuje si Štítný na kruté nakládání

Tato poddanosť musí se od otroctví dobře rozeznávati; otroctví jest osobní, poddanosť lpí na pozemku; otroctví jest v XIII. století na Moravě již neobyčejně řídké a vykazuje jen zajatce ve válce, nebo ty, kdo soudem byli k tomu odsouzeni; poddanství jest obecné a jeví se, jak jsme ukázali, všelikou prací služební, což jest smlouvami upraveno. Podle toho poddaný dostává rozličná jména; nazývá se dušník, proanimatus, animator, byl-li darován kostelu nebo klášteru za spásu duše některého zemřelého, aby jim robotoval nebo nájem platil, jakož také statek za zemřelého kostelu darovaný záduším se nazývá; nebo vzdělávatel byl sedlák nájemný, hospes censualis, držitel rolí nájemných, fundi hospitum, z kterých se neodváděl nájem dědičný, nýbrž od majitele propůjčovány byly za práce služební, ježto nájem zastupovaly, s tím vymíněním, aby jedna i druhá strana mohla kdykoli závazku se sprostiti. Nechtěl-li užívatel ujednané práce služební dále konati, měl nájem platiti a robotu jako jiný poddaný konati, a nechtěl-li ani toho činiti, mohl budovy na pozemcích vystavěné prodati za cenu od sousedů odhadnutou,[1]) nebo si mohl dát ameliorace nahraditi a jinam se odstěhovati; nebo příkazník byl služebníkem, ministerialis servus, servitor, který za svou službu obdržel jisté pole k výživě. Sem náleží větší část řemeslníků a domácí služebnictvo u dynastie markraběcí, ve vyšších a bohatších rodinách, v klášteřích a při biskupských kostelích. Daroval-li se klášteru a kostelu statek, dostal se mu tím také poddaný na něm usedlý.[2])

K poddaným počítáme také ještě emfyteuty čili dě-

statkářů se sedláky, používají k tomu přísloví: „říkají bláznoví páni, chlap jest jako vrba, čím častějé ji obrubáš, tiem se hůště obalí.“ Brandl, Glossarium str. 78. O nynějším významu slova „kmet“ u Jihoslovanů Vuk. Štěpán Karadžić. V Miklosichově, Slavische Bibliothek. Ve Vídni 1851. Str. 85—89.

[1]) V. Brandl, Glossarium str. 70.

[2]) Viz d. IV. str. 153—158. Tam podány jsou též doklady.

dičné nájemce. Ačkoliv tento způsob poddanosti — nazývána vůbec právo purkrechtní a ačkoliv sama nebyla původu německého,[1]) právo německé, ius theutonicum — teprvé s němectvím do země se dostal, došel ihned takové obliby, že na sklonku doby přemyslovské zajisté větší část někdejšího majetku sedlského emfyteuticky byla rozdělena. Jako šlechta svá léna, tak měl sedlák a měšťan své právo purkrechtní; a jako u léna dominium directum zůstávalo pánovi léna, právo k užívání však šlechtickému manovi: tak stával se právem purkrechtním statek sedlský za jisté roční služby a platy obmezeným majetkem nešlechtice, jenž v pánovi statku, který mu pozemky emfyteuticky odprodal, vždycky musel uznávati vrchního majetníka. Takovýto statek nazýván „dědina nesvobodná čili manská“ na rozdíl od „dědiny svobodné“, jejíž majetník nebyl poddán vrchnosti. Jelikož emfyteusis vešla znenáhla v obecné užívání, chceme uvésti několik její způsobů, abychom dokázali, kterak byla rozmanitá. S nejstaršími stopami tohoto druhu poddanství setkáváme se r. 1256.

Klášter Hradišťský prodal totiž okolo r. 1256 měšťanu a dohlížiteli k mostům olomúckému Sifridovi půl druhého lánu v Topolanech podle práva purkrechtního za těchto podmínek: Sifrid kupuje půl druhého lánu od nynějších držitelů lučištníka Sigharda a měšťana Vidrolda, obou v Olomúci, za své peníze a odvádí klášteru na sv. Václava roční nájem čtvrt hřivny stříbra. Třikráte v roce povinen jest určité věci klášteru odváděti, totiž o velkonocích 34 vejce, o letnicích 2 sýry a o vánocích 2 kuřata. Za to má býti osvobozen ode všech sbírek, které by klášter vypsal a od roboty, jakýmkoli jménem by byla pojmenována, jakož i od povinnosti stavěti se před soud klášterní, „obecní súd“ nazývaný, leda by to

[1]) O emfyteusi i. e.: „Praedii vel fundi sub certis conditionibus perpetua locatio“ praví Du Cange, Glossarium III. 41: „Imperator Zeno circa hunc contractum definitiones novas sanxit, cum a quarto inde saeculo admodum usu frequentaretur.“

byla jeho svobodná vůle nebo kdyby byl před něj pohnán pro zločin od opata nebo jeho zástupce. Kdyby jelo voláci a nádenníci dopustili se krádeže, loupeže nebo kdyby někoho zabili, budou se muset zodpovídati sami a ne Sifrid, ostatně bude Sifrid před soudem za ně zodpovědným. Berni zemskou však zapravovati bude Sifrid sám a může lany, jichž se týče, závětí odkázati nebo také podle své vůle za stejných podmínek jiným prodati. [1])

Po 23 letech byla listina o koupi obnovena, poněvadž byla do ní nová ustanovení pojata. Více nežli 20 let totiž platilo nařízení, aby k udržování četných mostů na území olomúckém každý lán a každá krčma na statcích kláštera Hradišťského, které ležely v tomto okresu, odváděly ročně 6 denárů dohlížiteli k mostům. Poplatek tento neměli však odváděti poddaní kláštera, kteří koupí, darováním nebo vymýtěním lesů nových lánů nabyli, z nového svého zboží. Na důkaz toho, že Sifrid uznává vrchní majetnické právo, zavázal se za sebe a za své potomky odváděti ročně opatovi a jeho klášteru na bílou sobotu dva živé bílé a tučné beránky. [2])

Dne 17. března 1271 podepsal Pardus z Horky svou závěť, v níž kromě jiného prohlašuje, že sám a strýc jeho Bose prodali kolem Olomúce tekoucí vodu, ježto Bělidlo se nazývá, někdejšímu advokátu olomúckému Bedřichovi emfyteuticky za roční nájem 3 věrduňků stříbra s tím vymíněním, aby Bedřich a potomci jeho odváděli na věčné časy tento nájem marianské kapli v klášteře Hradišťském, kde Pardus má svou rodinnou hrobku. [3])

Listinou danou v Brně 2. července 1281 prohlašuje Jenec z Šumberka, že svému „milému služebníku“ Horynovi propůjčuje v léno dědičně podle práva purkrechtního dva lány se všim příslušenstvím, které přiléhají ke vsi Tověři

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 207 a sled. Listina ze dne 3. května 1256.

[2]) Tamtéž. IV. 226 a sled. Listina daná na Hradišti dne 1. července 1279.

[3]) Tamtéž IV. 62.

u Olomúce a to tím způsobem, kdyby Horyna nebo jeho potomci chtěli býti prosti vší služebnosti, aby z těch lánů odváděli rodině z Šumberka ročně emfyteutický nájem jedné hřivny, při čemž měli býti na vždy osvobozeni od jiných platů své vrchnosti a požívati té výhody, že si z lesů tověřských budou moci bráti dříví potřebné zadarmo, kteréžto právo ostane nedotknuto, kdyby rod z Šumberka ves někomu jinému propůjčil.[1])

R. 1262 jeptišky u sv. Petra v Olomúci prodaly emfyteuticky měšťanu olomúckému Jindřichovi mlýn svůj pod Petrovem za těchto podmínek: Jindřich a potomci jeho podrží mlýn dědičně a odváděti budou kromě tří výsad (které však nejsou blíže označeny) klášteru roční nájemné jedné hřivny; povinni budou veškeré obilí pro jeptišky zdarma semlýti, slad pro pivovár a také pro dvůr jich probošta sešrotovati. Ostrov u mlýna ležící náležeti bude sice držiteli mlýna, ale kdyby na něm zřídil nový mlýn, připadne tento klášteru. Rybářství jak u mlýna tak také kolem ostrova zůstane klášteru, rybáři klášterní však nesmí bez povolení mlynářova s loďkami svými vraty jezovými projížděti.[2])

R. 1276 postoupil Viktor, vikář při kathedrálním kostele v Olomúci, se svolením tamější kapitoly jakémusi Menhartovi dědičnou rychtu ve své obroční vsi Krčmanech na věčné časy podle práva purkrechtního a kromě toho právo pekařské, kovářské a lazebnické, rybolov v rybníce a třetí denar z poplatků soudních a pokut. Pokuty, jenž by neobnášely přes 2 solidy, zůstávaly rychtáři.[3]) Obyčejný nájem z lánů,

---

[1]) Tamtéž 209.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 346.

[3]) Tamtéž IV. 186. „Emenda vero, quae se ad duos solidos extendit pro ipso iudice remanebit.“ Ačkoliv emenda, pokuta peněžní, náhrada za škodu, dává se zraněnému, mulcta však odvádí soudu, zde se tento rozdíl nečiní. Vůbec viděti jest na této listině, že jí neskládal žádný zkušený notář. Ani suma tržní není udána. Z listiny této vysvítá, že 2 $^{1}/_{2}$ věrduňku rovnalo se desíti lotům, že tedy čtvrtina hřivny čili jeden věrduňk obnášel 4 loty.

$2^1/_2$ věrduňku dobrého stříbra z každého a sice 5 lotů o sv. Jiří a tolikéž o sv. Martině, pak z každého lánu o vánocích 2 mladá kuřata a tolikéž o sv. Michale, o velkonocích 24 vejce a o letnicích 2 dobré sýry, a obvyklá práva podrží dominus directus, zde tedy vikář a jeho nástupci.

Dne 23. února 1278 potvrzuje olomúcký měšťan Meingott, že od Budiše, opata kláštera Hradišťského, nabyl půl lánu, jenžto hraničí se statkem města Olomúce, právem purkrechtním za roční nájem jednoho kamene vosku pro kapli Marianskou v klášteře Hradišťském. Kdyby, vyzván byv, nájem tento odváděti opomenul, nebo hranice toho půllánu porušil, mělo toto zboží klášteru opět připadnouti. [1])

Johanité mailberští koupili od Kunráta, rytíře z Zwingendorfu, příjmím Čecha, louku ležící u starého Hrádku podle práva německého, ježto slove právem purkrechtním. Jelikož však louka tato odváděla podle staré obvyklosti o sv. Jiří roční nájem jedné hřivny vídeňských denárů do královské české komory, dali si koupi potvrditi od krále Václava, jenž na to vydal listinu dne 29. ledna 1292. [2])

Z těchto příkladů vysvítá, jak rozmanité mohly býti podmínky při takovém prodeji podle práva purkrechtního. Prodávající mohl smlouvu podle svých vlastních nebo podle své rodiny potřeb zříditi a pro budoucnosť příjmy si pojistiti. Ješto Němci, když do země přišli, výhody takovéhoto kupování a prodávání brzy pochopili a jich se přidržovali, způsob tento po nich byl pojmenován; takovýto emfyteutický prodej nazýván prodejem podle práva německého, což dlužno rozeznávati od vysazení celé osady podle práva německého. Jak byly celé osady podle práva německého zakládány, o tom podáme později historické důkazy, až budeme vypravovati o zalidnění Moravy. Zde budiž jen ještě poznamenáno, že právo purkrechtní již tím veliké společenské proměny v slo-

---

[1]) Tamtéž 209.

[2]) Tamtéž 381.

vanských osadách způsobilo, že povstalo mnoho nájemných sedláků, kteří se jak z tísnicí je roboty, tak také, nač zvláště váhu položiti dlužno, z ústavy župní vybavili a tuto konečně k dokonalému úpadku přivedli. Koncem doby přemyslovské ústava tato již jen v paměti lidu se chovala. Ústava župní zřízena byla pro svobodný stav sedlský — společná břemena — společné povinnosti a výhody, ale žádné privileje; když tyto se ujaly a jimi také rovnosť, tedy také svoboda z lidu vymizela, uvaleno poddanství v rozličných stupních na lid sedlský, který nebyl nazýván více jako druhdy, když byly ještě původní vsi, podle svého rodu, nýbrž nazýván nyní podle svého otce — dříve platil rod, nyní individuum. V jedné listině Johanitské z r. 1204, vyskytují se mezi svědky Dětřich Grutovic, Oldřich Oldřichovic a Smil Ondřejovic, [1]) kterýžto zvyk Rusové a Jihoslované až podnes zachovávají. Příjmění u lidu sedlského v době přemyslovské jen zřídka se vyskytovala a to jen u mužů, kteří pilností a nadáním stavu duchovního dosáhli nebo učenci se stali. Okolo r. 1296 uvádí se farář Jan příjmím Hubal, nebo Jan Skřivan, Předbor Hebký a j. v., [2]) ostatně lid venkovský užíval jen jména křestního, kteréž novorozeně dostávalo po svatém, na kterého se narodilo.

Velice příbuzní se sedláky emfyteutickými nebo s nájemníky dědičnými byli dědiční rychtáři, vojti, šoltysi, rychtáři. Od vrchnosti postoupeno jim nižší soudnictví, začež jisté platy a svobodné role dědičně obdrželi. Skoro bez výminky stával se zakladatel, locator vsi také její dědičným rychtářem a jeho svobodný lán nazýván rychta, advocatia. Již jméno svědčí, že zřízení toto bylo německé, tak že o něm pojednáme, až vypravovati budeme o zavední německého práva na Moravě. Nyní pojednati chceme ještě o dálších třídách čili stavech obyvatelstva moravského.

---

[1]) Tamtéž II. 22. V listině pro klášter Zabrdovický, dané 15. května 1211, jsou četné doklady. Tamtéž 58.

[2]) Emler, Regest. pag. 738. Jireček, Codex iuris Boh. I. 38.

ŠLECHTA MORAVSKÁ.

Šlechta statkářská a úřednická. — Stav panský. — Pýcha šlechtická. — Nejistota v jménech rodových. — Starý stav panský. — Nový stav panský. — Znaky moravských velmožů. — Starba hradů na Moravě. — Zbytky hradů z doby přemyslovské. — Stupně v šlechtictví.

Český letopisec, jenžto se r. 1271 zmiňuje o smrti Víta, děkana při kostele sv. Víta, a jenžto kromě jiných výborných vlastností zvláště jeho výmluvnosť vysoce chválí, dodává k tomu, že na kázaní jeho v dni nedělní a sváteční hrnula se houfně šlechta zemská, měšťané, umělci a řemeslníci. [1]) Tu bychom tedy měli mimo sedláky také ještě jiné stavy a v první řadě šlechtu zemskou, čili onu třídu lidí svobodných, ježto zvláštní hojností statků vynikala. Původ čili rod z počátku nerozhodoval. Pozbyl-li rod nějakým způsobem svých rozsáhlých statků, přestalo také jeho šlechtictví; udrželo-li se takovéto bohactví po delší čas v některém rodě, dodávalo mu zvláštního lesku zrovna tak jako nejvyší hodnosti župní, přecházely-li jaksi dědičně s jednoho člena rodu na druhého, nebo povýšil-li panovník později někoho v odměnu za vynikající skutky do stavu šlechtického, obdařiv jej při tom statky. Bohatá šlechta a nejvysší úředníci tvořili tímto způsobem znenáhla vedle šlechty, jenžto sobě šlechtictví své vysloužila, s t a v p a n s k ý, šlechtu statkářskou a úřednickou, z níž se za posledních Přemyslovců vyvinula šlechta rodová a dědičná, která již záhy rozličným stupňováním mezi sobou se rozlišovala. [2]) V listině jihlavské, kteráž pohříchu k podezřelým náleží, ale zajisté okolo r. 1249 nebo brzy

---

[1]) Cont. Cosmae ad an. 1271. U Pertze IX. 187. „Confluebant ad ecclesiam Pragensem occasione sermocinationis ipsius singulis diebus dominicis et festivis nobiles terrae et burgenses, ceteri etiam artifices et operarii.“

[2]) Viz d. IV. str. 202.

potom sepsána byla, dělí se šlechta v barones, nobiles, milites, provinciales a curiales.[1])

Barones nazývají se v jedné listině z r. 1287 pány země, domini terrae,[2]) nebo v listině z r. 1302 barones terrae Moraviae,[3]) ostatně jmenují je letopisci principes, primates, magnates, kteréžto výrazy vesměs vznešený jich stav naznačují. Nazývati jej můžeme „stavem panským", jehož členové páni již na sklonku doby přemyslovské určitě zvláštní sbor tvořili a veliká práva politická v zemi vykonávali.[4]) Když král Jan přijel do země, projevil letopisec Dalimil přání: kéž by král Jan šlechtu miloval a pány do rady své brával, neboť jen tak že nabude cti a zachová mír v zemi.[5]) Tento stav panský skládal se, jak vysvítá z listin, z určitého počtu rodů, které stářím svého šlechtictví, ježto se nyní stalo dědičným,[6]) a rozsáhlými statky nad jiné vynikaly. R. 1287 uvádějí se jako členové stavu panského, domini terrae: Vítek ze Švábenic, Mikuláš z Otaslavic a jeho bratr Vilém, Bohuslav z Drahotuš, Ratmír z Újezda, Zach z Hvězdlic, Zach z Trúbek a Bořita ze Senic.[7]) R. 1302 uvádí se Bludo z Jičína jakožto baro terrae Moraviae[8]) a j. v. V soudnictví a zákonodárství spočívala největší moc staré nebo vyšší šlechty; zemské soudy a zemské sněmy poskytovaly příležitosť k vykonávání této moci, dvůr markraběcí pak poskytoval příležitosť, aby radou a skutkem mohla zasahovati do vládních záležitostí, — důkazem toho jest mnoho listin, v nichž šlechtici jakožto svědkové se jeví; ze šlechticů

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 117. Že výraz „provincialis" neznamená incola nebo indigena, také ne iudex provincialis, vysvítá ze souvislosti, neboť se zvláště uvádí iudex provincialis.

[2]) Tamtéž IV. 328.

[3]) Tamtéž V. 145.

[4]) Hanka, Dalimilova kronika česká, cap. 66 str. 116.

[5]) Tamtéž str. 172.

[6]) Archiv der kaiserl. Akademie der Wissenschaften. D. 29, str. 120.

[7]) Cod. Dipl. Mor. IV. 328.

[8]) Tamtéž V. 145.

stávali se nejvyšší úředníci zemští, hejtman zemský, nejvyšší komoří, maršálek a nejvyšší sudí zemský. Ký tedy div, že takovéto starošlechtické rody posedla pýcha na rod a snaha, aby se četnými předky vykázati mohly. Sám markrabě Přemysl, tento nadaný a vynikající panovník, klade na to váhu, že jest příbuzen se sv. Václavem;[1]) a taktéž činí markrabě Václav, jenž v listině výsadní, dané na Velehradě 10. září 1289 osvobozuje učitele a vikáře při kathedrále olomúcké ode všech daní, poněvadž pochází od sv. Václava, na jehož počesť chrám tento jest založen.[2])

Jelikož o důstojnosti šlechty panovaly takovéto náhledy, zdělával se zajisté vůbec „funiculus haereditatis“ nebo rodokmen předkův,[3]) aby se příbuzenství udržovalo v evidenci a takovéto rodokmeny byly tím potřebnější, poněvadž ještě počátkem XIII. století rodiny neužívaly společného jména rodového, příjmění, a poněvadž jednotliví členové jmenováni a rozeznáváni byli podle svého majetku, kterýž se často měnil, tak že tatáž osoba nezřídka pode dvěma i více jmény se objevuje. Chceme uvésti příklad toho: Vojtěch, probošt Doubravnický, z rodu Pernšteinského, jmenuje se v letech 1214 až 1247: Vojtěch de Lapide, Vojtěch de Doubravnik, Vojtěch de Medlov a Vojtěch de Bystřice, ačkoliv jest to tatáž osoba. Jiný příklad: Ojíř, třetí syn Vítka, nejpřednější osobnosť landšteinské větve z rodu Vítkovců, nazýval se nejdříve ze Svin, pak z Třeboně, později též z Klokot, načež konečně od 1281 přijal příjmí z Lomnice, při kterém také ostatní svůj život setrval.[4]) Teprvé když po válkách křižáckých

---

[1]) Tamtéž II. 282. „Gloriosus martyr Wencezlaus, de cuius sanguine traximus originem.“

[2]) Tamtéž IV. 360.

[3]) „Funiculus haeredidatis“ překládáme zde „rodokmenem předků“ podle způobu hebrejského, jak vysvítá z Deut. 32. 12 a žalm 138 v. 2. Ostatně viz d. IV. str. 204.

[4]) Pangerl. die Witigonen. Archiv der kaiserl. Akad. D. 51 str. 569. Z těchto pokynů vysvítá, kterak jest to neobyčejně obtížné, ano v mno-

i na Moravě znaků hojněji se užívalo,[1]) počaly se rodiny šlechtické alespoň podle příbuzenstva, podle rodů, které se mohly i z více rodin skládati, rozeznávati; na př. Vítkovci podle růže pětilisté tolikéž menšími zelenými lístky ozdobené, k nimž náleželi páni z Rožmberka, z Krumlova, Landšteina a z Jindřichova Hradce. Tak se věc měla s Benešovici v Opavsku; moravské osady Benešov, Benešovice, Drslavice mají původ svůj od tohoto příbuzenstva. Známější jsou pode jménem Kravařů, jichž znak jest „odrovąž", nástroj k stahování kůže s hada, barvy bílé v poli červeném.[2]) Rodiny z Kravař, z Dědic, z Hranic, z Benešova, z Choltic, z Doubravic — vesměs na Moravě — náležejí k tomuto příbuzenstvu, v němž nejoblíbenější jména byla Vok, Beneš a Držislav.[3]) Jednotliví rodové totiž oblíbili si jistá křestná jména, kteráž se pak u nich často vyskytují, tak na př. pánové z Kunštatu nebo Bočkové, Divišovici, z nichž pochází Zdislav ze Šternberka na Moravě, z Boskovic, Pernšteina, Cimburka, z Lomnice, Žerotínové s oblíbeným jménem Blud (hrad Bludov, Blauda), Oneš, Viktor, Spytata, ze Švabenic, u nichž převládá jméno

---

hých případech naprosto nemožné dokázati a ustanoviti o některé osobě z XII. nebo dokonce XI. století, že byla šlechticem.

[1]) O českých a moravských znacích podle kroniky Dalimilovy, Josef Jireček. Památky archaeologické 1877. Str. 634—642. Jaký význam se již tehdáž znakům přikládal, o tom svědčí jedno místo v Höflerově Albertovi z Čech, str. 23: „Filius s. Elisabeth rapuit insignia marchionum Misniae, nigrum leonem in aureo clypeo, sub eodem clypeo militavit . . . Unde magna discordia inter filium Elisabeth et suos et Misnios et suos et suos exercitus."

[2]) Dluhoš jmenuje v díle svém: „Omnium armorum, sive clenodiorum polonicae gentis descriptio" znak tento „odrowąż" (wąż polsky had, tedy nástroj k stahování kůže s hadů) a popisuje jej takto: „Sagittam albam pro parte media ovicuatam (? sic), retortam et in finibus concurvatam defert, ex Moravia duceus genus. Viri providi, facundi, rixarum sermonis proclivi." Tu předce není řeči o prostřelených knírech. Viz o tom Jos. Jirečka na uv. m. 639.

[3]) V přímé posloupnosti vymřeli Kravařové r. 1466 Jiřím Kravařem na Plumlově.

Slavibor, z Drahotuš, Sovince, Buzova, Deblína, Liechtenšteina, Fulšteina, z Linavie, Bunovici v Přerovsku, Bavorovici — se šípem ve znaku — velcí příznivci Johanitů, jižto od nich r. 1183 Ejvanovice obdrželi; r. 1211 náleželi již s přídomkem ze Strakonic k panskému stavu v Čechách; dále Ratibořici a j. v.[1])

Jak malý počet z rodů tuto vyjmenovaných na naše časy se zachoval! V XIV., XV. a XVI. století větší jich část hrála ještě vynikající úlohu — vymřely nebo zchudnutím, jako na př. pánové z Drahotuš[2]) odsouzeny jsou k politické nečinnosti, neboť i středověk dovedl dělati dluhy a tím zchudnutí způsobiti. Když Jindřich z Rožmberka r. 1278 k výpravě do Rakous s Přemyslem Otakarem se připravoval, učinil na hradě Rožmberku dne 13. července t. r. poslední vůli, v níž uvádí dluhy svoje: purkraběti Benatovi 36 hřiven, Jakubu Lednicrovi 12 hřiven 20 talentů, Oldřichovi z Wischelu 7 věrduňků, Alvikovi 20 talentů, Mojžíšovi 16 talentů, Verneru Turdlingrovi 10 hřiven a 8 talentů, Oldřichu Lednicrovi 13 talentů, Oldřichovi, staršímu rychtáři 6 talentů, tedy celkem 83 talenty, 59 hřiven a 1 věrduňk, za kterýžto dluh pán z Rožmberka několik vsí zastavil.[3]) Když r. 1480 za příčinou sporu o sedění na předním místě v soudě zemském

---

[1]) Viz d. VII. str. 121 až 124. O vynikajících rodech moravských. Více o tom v Palackém, Dějiny národu českého II. 1. str. 368 a sled. H. Jireček, Slovanské právo II. 64—72. O pánech z Fulšteina. Notizenblatt, v Brně 1868 str. 25—38.

[2]) Panský rod z Drahotuš nazývá se podle hradu toho jména, již r. 1491 pustého, kterýž ležel u městyse Drahotuš nedaleko Hranic a který král Jan proto pobořil, poněvadž Jan z Linavie, který jej proti právu držel, odtud na loupeže se vydával. Zprávy o tomto rodu počínají rokem 1287 a končí 1680 Rosinou Josefou z Drahotuš, manželkou hraběte Gilberta de Saint-Hilaire. Rod měl za znak štit modrý, na tomto spatřovala se zlatá koruna královská, z níž vyrůstají v pravo a v levo rohy kamzičí. Z genealogických poznámek o tomto rodu od Horkého. Rukopis v museum Františkově. Znak u Paprockého. Zrcadlo pag. 385.

[3]) Emler, Regest. pag. 485 n. 1131.

a na sněmě bylo rozhodnuto, kteří jsou starší a noví rodové, počteno bylo těchto 15 rodin k starým rodům na Moravě: [1])

1. Pánové z Boskovic a Černé Hory; znakem jich jest hřeben o 7 zubech; nad štítem spatřuje se otevřená přilba, nad tou pak polštář s dvěma křižmo položenými věníky. Borek a Jímram byla jména oblíbená v tomto rodě, jehož stopy lze sledovati až do r. 1145. Rod vymřel v XVII. století. Původiště rodu, hrad stejného jména, leží v kraji Brněnském v rozvalinách.

2. Pánové z Cimburka mají čtyry řady cimbuří ve znaku. Náležejí k rodu Čestibořiců, který se již r. 1145 objevuje: seděli na Moravě v kraji Přerovském, v XIII. století. V rodě tomto oblíbeno bylo jméno Ctibor. Okolo r. 1470 drželi panství Vsetínské a Rožnovské při Bečvě. Rod vymřel v XVI. století. Na Moravě nesou dvě hradní zříceniny jich jména: Starý Cimburk blízko Třebové a Nový Cimburk, který byl teprvé r. 1320 vystavěn, blízko Koryčan v kraji Hradišťském.

3. Páni z Jindřichova Hradce. Znak: pětilistá zlatá růže v poli modrém. Náležejí k Vítkovcům a jsou původu českého. R. 1480 držela tato rodina veliké panství Telečské na Moravě.

4. Páni Krajířové z Krajku. Znak: štít od strany pravé k levé šikmo rozdělený, jehož horní polovice jest bílá a dolení červená. Na otevřené korunované přilbě sedí křídlo pštrosí, taktéž šikmo rozdělené, bílé a červené. Krajíři z Krajku přišli podle podání, kteréž není blíže odůvodněno, z Krajiny do Čech. Na Moravě objevují se, jak listinami lze dokázati, poprvé r. 1387, kdy Kunrát Krajíř koupil ves Cízkrajov (zemské desky brněnské). Volf Krajíř obdržel 1462 od krále Jiřího tvrz Corštein, ježto byla odňata Hynkovi z Lichten-

[1]) Budiž zde znovu poznamenáno, že nejen stáří, nýbrž hlavně bohatství rozhodovalo o vřadění rodu šlechtického mezi staré nebo nové pány. Také přistěhovalý, ale na Moravě rozsáhlé statky držící rod, jako pánové z Pezynku, mohl dosáhnouti přijetí.

burka. R. 1466 byl tomuto Volf(gang)ovi vložen do desk zemských statek Dačice, který koupil od Jindřicha z Jindřichova Hradce a ostal hlavním sídlem rodu až do jeho vymření Oldřichem Krajířem, kterýž dne 18. července 1600 jakožto poslední mužský potomek rodu svého se světem se rozloučil. — Krajířové měli statky také v Rakousích.

5. Pánové z Kunštátu. Znak: černé trojčáří v horní části stříbrného pole. Náležejí k rodu Bočků, u něhož jména Mikul a Kuna byla oblíbena. Stopy tohoto panského rodu na Moravě můžeme sledovati až do r. 1145. Mikul a Kuna z Kunštátu přepadli jmenovaného roku biskupa Jindřicha Zdíka u Úsobrna. Boček z Obřan založil 1252 klášter Žďárský. Z rodu tohoto pochází král Jiří z Poděbrad. Rod vyhynul na Moravě již v XV. století, kvetl však ještě celé století v Slezsku.

6. Pánové z Lichtenburka. Náležeji k rodu Hronoviců a mají ve znaku dvě křižmo přeložené černé ostrve o pěti sucích v zlatém poli. Původištěm jich jest hrad Lichnice (Lichtenburg) v kraji Čáslavském. Jména Prosimír, Smil a Oldřich nejčastěji u nich přicházejí. Na Moravě setkáváme se s rodinou touto v kraji Znojemském okolo r. 1213. Hrad Bítov byl hlavním jich sídlem, odtud měli příjmí Bítovský, jehož větev moravská užívala. Bernard z Lichtenburku měl dva syny Hynka a Jana; Jan koupil 1580 statek Holešov na Moravě kde zemřel 1589 bezdětek. Hynek měl syna Bernarda, který okolo r. 1616 život svůj dokonal jakožto poslední potomek kmene svého. Větev česká vyhynula skoro o celé století dříve a známa byla pode jménem z Lichtenburka již r. 1251.

7. Pánové z Lichtenšteina, rod štýrský, který byl na Moravu teprvé r. 1249 markrabětem Přemyslem Otakarem II. uveden, má za znak štít od pravé strany k levé na příč rozdělený, jehož svrchní část jest zlatá, zpodní červená. Štít ozdoben jest dvěma proti sobě obrácenými křídly orličími. Potomci rodu tohoto žijí na Moravě podnes v stavu knížecím.

8. Pánové z Lipého. Náležejí též jako páni z Lichtenburka k rodu Hronoviců: od pánů z Lichtenburka liší se

pouze tím, že mají za znak černé ostrve v modrém poli. Že byli na Moravě před r. 1277, dalo by se těžko dokázati. Roku 1480 drželi na Moravě panství Krumlovské. Pertold Bohobud z Lipého vystěhovav se po povstání (1618—1620) měl syna Čeňka Hovoru, jímž rod tento, v Slezsku, r. 1683 vyhynul.

9. Pánové z Lomnice. Naležejí k rodu Tasoviců, u nichž nejčastěji se užívalo jmén Tas (Protasius), Vznata, Budiš, Beneda. Ve znaku mají černé křídlo (vlastně černá péra do zlatého poloobruče zastrkaná) v červeném poli. V moravských dějinách vyskytují se od r. 1235. Nejstarším jich sídlem, jak se podobá, byl hrad Tasov u Budišova a teprvé později (asi od roku 1281) Velká Meziříč v kraji Jihlavském a Lomnice v kraji Brněnském. R. 1480 držel rod rozsáhlá panství Lomnické a Velkomeziříčské; vymřel počátkem XVII. století.[1])

10. Pánové z Pernšteina čili jak později se nazývali, z Medlova (u Židlochovic), z Kamena (de Lapide) a ze Zubří. Znak: černá zubří hlava s houžví v nozdrách v poli zlatém. Dějepisné zprávy o tomto rodě sáhají až do r. 1174. Hrad Pernštein uvádí se r. 1271, příjmí z Pernšteina 1285. Pernšteinové vymřeli úplně teprvé r. 1631, sídlo jejich však posud může se obývati a náleží k největším a nejzajímavějším hradům v zemi,[2]) naproti tomu původiště rodu hrad Zubří, dávno již jest v zříceninách.

11. Pánové z Pezynku jsou původu uherského a nazývají se hrabata ze sv. Jiří a Pezynku (Pösing). Na Moravě uvádí se teprvé okolo r. 1470 Petr hrabě z Pezynku, choť Kunhuty z Cimburka, která mu toho roku přinesla věnem panství Vsetínské a Rožnovské, ježto však 1502 a 1504 prodal pánům z Kunštátu. Jakožto uherští magnáti byli na Moravě

[1]) Versuch eines Stammbaumes der Lomnice von V. Brandl, Notizenblatt, v Brně 1861, str. 16.

[2]) V. Brandl, Notizenblatt, v Brně 1861, str. 61 a sled.

pro své rozsáhlé statky přijati do starého stavu panského.[1]) Ve znaku měli hrabata z Pezynku: štít v pravo šikmo rozdělený, jehož pravá polovice jest zlatá a levá červená. Uprostřed spatřuje se šestipaprsková hvězda mající barvu štítu jmenovaného. Z přílby korunované vyrůstají tři končité listy, z nichž prostřední jest červený a nese zlatou šestipaprskovou hvězdu, kdežto oba krajní jsou stříbrné.

12. Páni ze Sovince (Eulenburg) měli za znak štít bílý rozštěpený, v jehož levém poli viděti černé šikmé polou-trojčáří. Praotec rodu tohoto klade se až do r. 1195. O rodu tomto nelze s určitostí mluviti, jelikož příjmí ze Sovince teprvé r. 1348 se objevuje.[2]) Rodinný hrad leží nedaleko Šternberka v kraji Olomúckém a udržuje se posud, aby se v něm mohlo bydleti. Panský rod ze Sovince však již r. 1570 po meči vyhynul.

13. Páni ze Šternberka. Předky jejich dlužno v rodu Divišovců v Čechách již okolo r. 1130 vyhledávati. Jména Diviš (Dionysus), Zdeslav, Jaroslav a Albrecht jsou v rodě nejoblíbenějšími. Rod svůj na Moravě proslavil r. 1241 Jaroslav ze Slivna jakožto vítěz nad Tatary u Olomúce. Náležel k větvi z Chlumce. Zdeslav z Chlumce, z této větve pocházející, založil okolo r. 1242 hrad Šternberk nad Sázavou v Čechách, odkudž pak celý rod ze Šternberka se nazýval. Zdeslav ze Šternberka vystavěl r. 1253 hrad Šternberk u Olomúce na Moravě a stal se zakladatelem větve moravské.[3]) Ve znaku mají Šternberkové moravští zlatou hvězdu o osmi

---

[1]) Roku 1528 pánové z Pezynku neměli více statků na Moravě. V jednom brněnském nálezu z téhož roku praví se: „jakož jest vysoce urozený pán p. Franz hrabě od sv. Jiří a Pezínku sem, do Brna půhonem zatkyně pohnán, jsa obyvatelem království uherského, a v témž království ku právu usedlý, a tam z toho podle práva viněn není, že tomu pan hrabě odpovídati nemá.“

[2]) Cod. Dipl. Mor. VII. 620.

[3]) Památky archaeologické. Díl II. v Praze 1857 str. 99.

paprsleích v poli modrém. Do stavu hraběcího povýšeni byli teprvé r. 1662.

14. Pánové z Valdšteina tvoří jednu větev českého rodu Markvarticů, jenžto měli lva ve znaku a předky svými do doby pradávné, až do r. 1188 sáhají. Podobá se, že na Moravě se nazývali ještě okolo r. 1325 pány z Hrutenšteina čili Rukšteina, podle hradu, který u Brtnice nyní leží v rozvalinách. R. 1327 uvádí se však již Zdeněk z Valdšteina. Za znak užívají štít rozčtvrcený s modrými proti sobě vzpřímenými lvy v zlatém poli. R. 1480 drželi Brtnici a Židlochovice. Rod kvete až na naše časy a užívá nyní ve znaku v 1. a 4. zlatém poli lva modrého a v 2. a 3. modrém poli lva zlatého. Od r. 1628 jsou Valdšteinové hrabaty. Rodinný jejich hrad ležel v kraji Boleslavském nedaleko Turnova.[1])

15. Pánové z Vlašimě, nazvaní tak podle rodinného sídla Vlašimě u Benešova v Čechách; tvoříce rod o sobě mají ve znaku dvě v pravo obrácené hlavy supí. V Čechách rozrodili se pánové tito ve tři větve: z Vlašimě, Jankova a Jenšteina, na Moravě žila větev z Ousova. R. 1349 děje se o nich zmínka v moravských listinách. Ousov náležel jim již r. 1447. R. 1480 držel Ousov Karel z Vlašimě. Rod tento vymřel Janem Antonínem z Vlašimě, který se ještě k r. 1752 připomíná.

Tím jsme uvedli staré panské rody na Moravě. Z počtu jejich vysvítá, že i rody přistěhovalé, byly-li jen bohaté jako na př. z Liechtenšteina a Pezynku mohly býti usnešením sněmu přijaty do starého moravskéko stavu panského.

Za mladší nebo nové rody panské pokládáni r. 1480:

1. Pánové z Doubravic. Náležejí k rodu Benešoviců, jako na př. Kravařové, mají tedy ve znaku „odrowąž". Předkové jejich uvádějí se v Opavsku již okolo r. 1146.

---

[1]) Tamtéž str. 100. Pak Notizenblatt, v Brně 1863, str. 41 a sled., čehož však jen opatrně lze užiti.

Hrad rodinný, podle něhož tento bohatý a velmi rozšířený rod i tehdy ještě se nazýval, když již dlouho v cizích rukou se nalézal, leží v zříceninách u osady téhož jména na panství Rájeckém v kraji Brněnském. Rod vyhynul 1613 Smilem Osovským z Doubravic.[1])

2. Pánové z Ludanic, měli za znak husu, kteráž se později v labuť proměnila, v modrém poli.

3. Pánové z Landšteina, náležejí k Vítkovcům a užívají bílé pětilisté růže v červeném poli. Již okolo r. 1259 byl v Čechách hrad Landstein, ale tehdáž ještě Vítkovcům nenáležel; v držení jeho dostali se asi r. 1282. Jména Sezima, Ojíř a Vítek byla v rodě oblíbena. Na Moravu dostala se větev landšteinská v XIII. století.

4. Pánové z Miličína; za znak mají dvě černá šikmo položená břevna v poli stříbrném.

5. Páni z Tvorkova, náležejí k rodu Kravařů a užívají také znaku jejich, za kterouž příčinou nazývají se též Kravařové z Tvorkova. Rozeznávají se tím, že štít jejich jináče jest ozdoben; spatřujeť se nad přílbou černé křídlo orličí s 12 srdci.

6. Páni Tunklové z Brníčka, kteří se objevují na Moravě okolo r. 1398. Tehdáž drželi zástavou část panství Hranického v kraji Přerovském. Od r. 1447 zůstal statek Brníčko (Brünles) spojen s panstvím Zábřežským. R. 1480 držel rod statky Rudu, Zábřeh a Klášterec.[2]) Za znak mají štít modrý, v němž se spatřuje ryba stříbrná v pravo šikmo položená; přílbu zdobí takovátéž ryba stříbrná v modrém křídle orličím.[3])

7. Páni Krabicové z Weitmühle, měli svou rodnou tvrz Weitmühle v Čechách nedaleko Smrkovic v kraji

[1]) O celém rodě toho jména nalézají se obšírné a dobré zprávy v Hormayrově Archivu 1817, č. 134 a sled.

[2]) Wolný, Topogr. V. 355. Notizenblatt der hist. stat. Section, v Brně 1868, str. 9—14.

[3]) Balbini Miscell. Bohem. pode jménem Tunkel.

Bydžovském. Tvrz Krabice stála u vsi Chotýšan v kraji Kouřimském. Za znak užívali bílý žernov v poli červeném. Nad přílbou korunovanou spatřuje se tentýž žernov na pávím ocase. K r. 1341 uvádí se rod tento s přídomkem z Řeznovic poprvé v listinách moravských. [1]) Držel statky v kraji Znojemském a později v kraji Jihlavském. R. 1325 náležel mu Strachotín. Na Moravě vymřel tento původně český rod okolo r. 1640.

8. Pánové z Žerotína. Znak jejich jest ze tří stříbrných vrchů vyskakující, v pravo obrácený, černý, korunovaný lev v červeném poli. Jméno vsi Žerotína uvádí se sice již r. 1131, kdy tam kostel olomúcký měl své zboží; a 1280 objevuje se Bludo, 1290 Hebard z Žerotína [2]); ano béře-li se ohled na jméno v rodě panující, Bludo, od něhož nejspíše pochází Bludov, sídlo hraběcího rodu Žerotínského a který se již k r. 1195 uvádí, pak by rod tento náležel bez odporu k nejstarším na Moravě. Ale v XIII. a XIV. století držel rod v zemi nepatrné zboží, čímž se dá vysvětliti, kterak tento starý rod mohl býti r. 1480 počítán mezi nové pány. Nejskvělejší jich doba počíná teprvé v XVI. století.

Ti jsou tedy noví radové panští, barones a nobiles, kteří r. 1480 na soudě zemském a na sněmě místo obdrželi; museli však přisahati, že až do třetího kolena nebudou se starým rodům rovnati a přednosti jejich si osobovati. [3])

Ačkoli v životě obyčejném naznačován slovem baro, šlechtic, nobilis, za Přemysloveů platil v úředním slohu „nobilis“ hlavně o takové šlechtě, ježto neměla žádného politického postavení v zemi nebo při dvoře markraběcím. Šlechtu tuto mohli bychom snad nazvati šlechtou nižší nebo pozem-

---

[1]) V listině pana Pertolda z Lipého, dané na Krumlově 30. listopadu 1341 objevují se jako svědci: „Henricus de Kaufung, Hugo, Benessius et Otto de Řeznoviez, dicti de Weytenmil.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 261. O rodu: Notizenblatt der hist. stat. Section in Brünn, ročník 1877, č. 7.

[2]) Cod. Dipl. Mor. I. 206 a IV. 237 a 370.

[3]) Brandl, Glossarium str. 216.

kovou. V Majestas Carolina činí se takovýto rozdíl, ješto se nařizuje, aby na pohřeb krále Českého se dostavili „barones et nobiles inferiores ac universitates omnes“ čili jak v textu českém se praví: „šlechtici a páni nižší i všecky obce království Českého“. [1]) Z této nižší šlechty volívala si šlechta vyšší ráda svou družinu, své panoše, aby se vidělo, že vede dvůr, jako markrabata. Jako při dvoře panujícího markraběte maršálek (pincerna) zastával úřad nejvyššího hofmistra čili číšníka, tak se v domech bohatých velmožů podobná místa zastávala od mladších a nižších šlechticů. R. 1225 byl jakýsi Chřepec soudruhem pana Lutolda z Lysenic v kraji Znojemském. [2]) Když r. 1263 vypukl mezi kláštery Hradišťským a Velehradským spor o hranice vsí Chvalkovic a Tejníčku, uvádí se mezi rozsudími také Kunrátec, jenž se nazývá „druh“ pana Benedy. [3]) Že z nižší šlechty brávali se takovíto soudruzi, společníci, domácí úředníci, druzi, ministeriales, panošové, potvrzení toho spatřujeme i v řádu Otově podle potvrzení Přemysla Otakara pro Brněnsko z r. 1229. Tam se praví kromě jiného: „Jest-li šlechtic, který není druhem („nobilis vir et non drugo“) obžalován pro krádež a oloupení za doby noční, což nárok se jmenuje, může i pacholek, puer, místo něho soud boží podstoupiti, ale kdyby soud nepříznivě dopadl, zaplatí za něj 200 denarů“. [4]) Druh byl tedy také nobilis. Ještě v XVI. a XVII. století udržel se zvyk vydržovati si šlechtické společníky nebo úředníky domácí v bohatých moravských rodech jako na př. v rodu Karla z Žerotína na Náměšti a Rosicích.

Další třídu šlechty tvořili rytíři, milites, vladikones — vládykové. V nejstarší době nazýván byl podle německého pojmu každý šlechtic, jenžto zbraně nosil, miles; na

---

[1]) Archiv český III 88.
[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 162.
[3]) Tamtéž III. 353.
[4]) Tamtéž II. 210.

sklonku doby přemyslovské však dělal se již přísný rozdíl mezi baro a miles. Tento náležel rozhodně k šlechtě nižší, proto se zcela důsledně v statutech Olomúckých 1229 připomínají „nobiles tam maiores quam minores,“ z nichž maiores, tedy barones, měli býti přísedícími soudu panského za předsednictví sudí provincialního, minores však, vládykové, milites, soudu menšího, který villicus řídil. [1]) Král měl právo jen do této nižší šlechty povyšovati nešlechtice za jich služby. Když král Rudolf meškal v Čechách, udělil věrnému nešlechtici, jehož otec nebyl rytířem, zvláštní milostí dovolení, aby byl ozdoben pásem rytířským; [2]) způsob tento však dlužno rozeznávati od pasování na rytířství, kteréž panovníci udělovali mladším šlechticům před velikými bitvami nebo za skutky hrdinské z pravidla hned na bojišti nebo při velikých slavnostech.

Vedle této vyšší a nižší šlechty dědičné byla na Moravě také šlechta úřednická čili služební, kterou bychom mohli též šlechtou dvorskou nazvati. Markrabata udělovali se svolením králů Českých výtečným vyšším úředlníkům za jich vydatné služby rozsáhlé pozemky a s nimi dědičné šlechtictví, což starousedlým šlechticům nebývalo vždycky příjemno. Ještě v době mnohem pozdější (1480) mluvilo se, jak jsme již nahoře připomenuli, o starých a nových rodech panských a pokládal si za velikou česť, kdo byl k starému rodu počítán. To ovšem platilo i na sklonku doby přemyslovské. Provinciales, jichž předkové jakožto cúdaři nebo vůbec jako vyšší úředlníci župní šlechtictví nabyli a curiales, kteří se stali mocnými a šlechtici při dvoře markraběcím,

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 209 a 211. O pojmu slova vládyka, Brandl, Glossar. pag. 365.

[2]) „Quamquam pater suus miles non fuerit, et nostris constitutionibus milites fieri nequeant, qui de genere militum non nascuntur: tamen de potestatis nostre plenitudine concedimus etc.“ Heinricus Italicus, formulář. Archiv der kais. Akad. d. 29. 120.

tvořili nové rody panské, ježto teprvé v pozdějším pokolení mohly se rodům starým u vážnosti a také politické moci rovnati. [1])

Šlechta vyšší obsahovala na Moravě jen malý počet rodů, asi sotva větší nežli nahoře bylo uvedeno; šlechty nižší však, zvláště takové, ježto šlechtě vyšší sloužila, byl neobyčejně hojný počet. „Kolik vsí, tolik malých šlechticů,“ praví přísloví; a není-li to do slova pravda, zajisté věc jest přibližně charakterisována. Ano často drželo tutéž ves více šlechticů společně, — kteréžto zřízení se svými výsadami stalo se panovníkům z rodu Lucemburského nezřídka velice nepohodlným, tak že jim často zavdalo podnět, aby hrady takovýchto tvrdošíjných šlechticů pobořili.

Bylo totiž na Moravě tak dobře jako v jiných zemích té doby obyčejem, že šlechta vyšší a tu a tam i šlechta nížší rodinný svůj hrad na některém málo přístupném místě, v krajině lesnaté tak vystavěla, že byl dostatečně pevný, aby poskytovati mohl ochranu nejen proti nenadálému přepadení, nýbrž mnohdy také proti pravidelnému obléhání. Když biskup Bruno chtěl hrad Kelč vystavěti, vyměnil dříve biskupskou ves Čepy za Zubří cizopanské, poněvadž, jak praví v směnné listině z r. 1272, „na pomezí vyměněné vsi leží hora, na které pro naši církev dobrý a potřebný hrad se vystaví“. [2])

Pravili jsme, že hrady i proti obležení ochranu poskytovaly; neboť šlechta, ježto takovéto hrady držela, často chtíc sobě hráti na pána svrchovaného zákonům zemským se nepodrobovala. Připomeňme si jen Gerharda z Obřan a osudy hradů Freišteinu, Helfenšteinu, Hochšteinu, Bořišova a t. d., [3]) které musely býti pravidelně obléhány a dobyty, nežli se

---

[1]) Podle moravského zřízení zemského mohl nový rod panský teprvé v třetím koleně žádati, aby byl přijat mezi staré rody. Brandl, Glossar. pag. 217.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 94.

[3]) Viz d. VII. str. 63 a sled.

držitelé jich podrobili zákonům zemským. Stavění hradů, ježto se již v prvních letech panování krále Přemysla Otakara II., ještě více však za jeho nástupce Václava II. příliš rozsáhlou měrou provádělo, nemělo zajisté jiného účelu, nežli šlechtické pány, kteří zákonům odporovali a zeměpanské moci se protivili, ochraňovati. Tomu se musela učiniti přítrž spořádanou správou a proto Přemysl Otakar II. 1265 a 1268 a Václav II. 1286 v zemi od hradu k hradu táhly a je bořili. Nové hrady směly býti na Moravě a v Čechách jen s povolením panovníkovým vystavěny. Když markrabě Přemysl Otakar II. potvrdil r. 1263 Johanitům od otce svého Václava I. darovaný statek Hrobníky, dovolil jim, „aby si přiměřený a pevný dům vystavěly“.[1]) Stavění hradů bylo, jak vidíme, zeměpanské regale. Všeobecné německé právo zemské také jen panovníkům moc tuto přiznávalo.

Když biskup Bruno 1272 stavěl hrad Kelč, prohlásil, jak jsme nahoře viděli, že stavba tato jest nevyhnutedlná. Víme, že v tamějších lesnatých krajinách zakládal osady. Osadníci potřebovali ochrany a byla-li jim také biskupskými a zeměpanskými listy a výsadami zabezpečena, musel někdo býti, kdo by takovýmto zárukám mohl dodati potřebného důrazu a to byl hrad Kelč. Zde biskup Bruno vydržoval vedením hejtmana ozbrojený lid, jenž měl na způsob našeho četnictva loupežnictví na cestách vykliditi a pokojné osadníky proti zlodějům, polnímu pychu a proti škůdcům všelikého druhu obhajovati. Státní policie tehdáž ještě nebylo. Statkář byl povinen poddaných svých vlastními prostředky hájiti a před škodou ochraňovati, proto pozorujeme, že na každém větším statku byl z pravidla hrad, na němž vrchnosť sídlila. Velmožové světští hájili se sami, držitelé duchovní museli takovéto hrady pronajímati zkušeným válečníkům, aby území

---

[1]) „Villam forensem (Grobnik), nec non competentem et fortem sibi domum constituendi de nostra clementia cum nostrorum nobilium consensu concedendo eternaliter confirmamus.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 766.

jejich hájili a ochraňovali. Takovouto smlouvu známe o pronajatí hradu Brunova, jenž náležel klášteru Břevnovskému v městě Broumové, které až na naše doby sluší k tomuto klášteru. Tato nájemná smlouva pochází ze 14. prosince 1296 a jest dosti zajímavou, aby blíže byla objasněna.

Aby tvrz, město a panství Broumovské hájil a jim vládl, postoupil opat Bavar za souhlasu konventu rytíři Kunrátovi ze Sulzy tvrz brunovskou za těchto podmínek: rytíř Kunrát přejme tvrz Brunov od 30. listopadu na jeden rok do vlastní správy a obdrží za to od kláštera Břevnovského 12 hřiven stříbra váhy pražské a mlýn pod tvrzí ležící k užívání. Za to slibuje: že se ženou, dětmi a lidmi svými bude po celý rok na hradě bydleti. Kdyby se musel na 14 dní nebo na měsíc vzdáliti, povinen bude hrad úplně pojistiti a zbrojnými silami opatřiti. O zbraně k hájení a odporování nepříteli a o dostatečný počet samostřelů bude se muset na vlastní útraty postarati. Jelikož mu opat mezi četnými uchazeči dal přednosť, zavazuje se, že se vynasnaží, aby nejen město pod hradem ležící, nýbrž celé klášteru náležející území Broumovské a jeho hranice proti okolním rytířům a proti násilnictví okolních měst, aniž by od měšťanů a poddaných požadoval nějakou náhradu, s lidem svým chránil a obhajoval. Kdyby během toho roku mezi králem Českým a Polany válka vypukla a nájemce Kunrát předvídal, že s vlastním lidem nevystačí, přijme z cizinců na tvrz jen toho, koho mu opat jmenovitě poznamená. Slibuje, že si nebude osobovati právomocnosť nad broumovskými měšťany a poddanými, leda by to opat nařídil, a když justiciar broumovský bude soud odbývati, že mu bude radou svou nápomocen, aniž by se míchal do některé záležitosti. V lovu zvěře a ryb může se súčasniti jen se svolením opata nebo probošta polického. 12 hřiven obdrží Kunrát z polovice na sv. Urbana, ostatek na konci roku. Nájem může se obnoviti; kdyby však rytíř Kunrát odstoupil, musí opat budovy, které by byl nájemce vystavěl, vyplatiti. Za to za všecko slibuje Kunrát, že jako man bude

věrně úřad svůj plniti a zvláště chudých na panství ochraňovati.[1]) — To jest dobrá stránka středověkých hradů.

Chceme zde uvésti zejmena ty hrady, ježto sáhají do doby přemyslovské a jejichž zříceniny na Moravě podnes se spatřují:

V KRAJI OLOMÚCKÉM:

Starý Cimburk, nyní obyčejně hrad Trnavský nazývaný, leží na panství Moravsko-Třebovském u městyse Trnavé na lysém příkrém vrchu; v XIII. století přezvala se podle něho jedna větev Čestibořiců, nazývalať se od 1241 z Cimburka.[2])

Hochštein u Zábřehu, sloužil okolo r. 1286 za sídlo loupežníkům a byl za markraběte krále Václava II. dobyt. R. 1350 náležel Jaroslavovi ze Šternberka a r. 1464 uvádí se již jako hrad opuštěný.

Hrad Bořišov mezi Mor. Třebovou a Bořitovem, nyní známý pode jménem Hradisko. Od r. 1285 sloužil také za útočiště loupežníkům, kteréž král Václav II. r. 1289 pobořil.[3])

Hrad Šternberk, částečně ještě obydlený, byl vystavěn r. 1253 od Zdeslava ze Šternberka.[4])

Hrad Medlice u vsi téhož jména na panství Karloveckém. Již k r. 1283 uvádí se Ludvík z Medlic,[5]) ale 1560 praví se o hradě, že leží v rozvalinách.[6])

V KRAJI BRNĚNSKÉM:

Hrad Boskovice leží u města téhož jména, byl původištěm rodu panského, který se po něm přezval a již roku 1222 sídlel na něm Jimram z Boskovic. Do r. 1448 však spustl hrad tou měrou, že na výběžku o něco nižším byl nový

---

[1]) Emler. Reg. pag. 743 a 744.
[2]) Wolný Topogr. V. 814.
[3]) Viz d. VII. str. 71.
[4]) Viz str. 63 toh. díla.
[5]) Cod. Dipl. Mor. IV. 283.
[6]) Wolný, Topogr. V. 486.

založen, kterýž dostavěl r. 1568 tehdejší držitel Boskovic Jaroslav Morkovský ze Zástřizl, jehož rod má ve znaku bílou lilii v červeném poli. Také tento hrad leží od století v ssutinách. [1])

Dívčí hrady (Maidburg) u Polavy na panství Mikulovském, uvádí se v listinách již r. 1222; hrad byl zeměpanský a měl již tehdáž zvláštního purkrabí. [2]) Teprvé král Jan propůjčil hrad s příslušenstvím v léno Hartneidovi z Liechtenšteina. Proti Švédům mohl býti ještě hájen. Teprvé od r. 1784 ponechán naprosto svému osudu. [3])

Waisenstein. Zbytky hradu tohoto, jenž neprávě také Rosenštein se nazývá, spatřují se na západ ode vsi Klentic na panství Mikulovském. Jest původištěm bohatých pánů, kteří orfani, Sirotci se nazývali a již r. 1222 při svěcení farního kostela ve Frišavě mezi svědky se objevují. [4]) Později asi 1332 dostal se hrad Liechtenšteinům a byl, jak se podobá, po válce 30tileté opuštěn. [5])

Hrad Bukovec, nyní Lejsek u vsi Bukové na panství Pernšteinském. Rod, jenžto se podle hradu toho nazýval, uvádí se již r. 1242. [6]) R. 1596 byl hrad již pustý. [7])

Hrad Drnovice u osady téhož jména, půl hodiny od Lisyc, jest původištěm starého rytířského rodu Drnovských z Drnovic, kterýž náležeje k rodu z Kunštatu užívá jeho znaku s tím rozdílem, že z korunované přílby dva choboty sloní vynikají. O místě děje se zmínka již r. 1131; rytíři z Drnovic drželi osadu i s tvrzí až do r. 1625. Nyní hrad

---

[1]) Tamtéž II. 1. str. 188.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 130.

[3]) Wolný. Tamtéž 210.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 137.

[5]) Wolný, Topogr. II. 2. 207. Po zříceninách hradů Ždarce, Javorku, Deblína a Lačnova, které druhdy v kraji Brněnském ležely a které ještě Pešina ve svém Prodromu Moravographiae uvádí, žádná stopa se nezachovala.

[6]) Cod. Dipl. Mor. III. 11.

[7]) Wolný, Topogr. II. 2. str. 312.

leží v zříceninách.[1]) Na Moravě jsou tři osady s jménem Drnovice: jedna leží u Vyzovic, druhá u silnice z Viškova do Račic a třetí severně od Lisyc. První náležela 1261 klášteru Smilheimskému, druhou odkázal bezdětný velmož Kojata Grabišovec r. 1227 s Račicemi svým dvěma neteřím Eufemii a Svatoně, kterými se dostala Šternberkům,[2]) a třetí náležela 1249 Slaviborovi z Drnovic,[3]) který se již k. r. 1245 s bratry svými Miličem a Zdíkem připomíná.[4]) A z této větve pocházejí páni Drnovští z Drnovic.[5])

Zubří, kolébka mocných pánů z Pernšteina, leží u vsi Pivonic na panství Pernšteinském na vrcholi lesnaté hory a náleží k větším hradům v zemi; r. 1348 byl pobořen, r. 1351 jak se podobá zase vystavěn, k r. 1450 uvádí se jako castrum, ale 1598 jmenuje se již hradem pustým.[6])

Holstein u vsí téhož jména, která byla teprvé r. 1791

---

[1]) Wolný. Tamtéž 110 a 118. Obšírněji pojednáno jest o celém rodě Drnoviců od Horkého: „die Drnovice in Mähren" v Hormayerově Archivu 1818 n. 88 a sled. Z rodu tohoto pochází Ctibor z Drnovic, spisovatel knihy Drnovské, ježto byla vydána od V. Brandla v Brně 1868.

[2]) Cod. Dipl. Mor. I. 206 a II. 183.

[3]) Tamtéž III. 111.

[4]) Tamtéž 55.

[5]) V. Brandl, Kniha Drnovská. V Brně 1868, dokazuje na str. VI., že páni z Drnovic nenáležejí k rodu z Kunštatu, ačkoliv znaku jeho užívají. Hlavním důvodem mu jesti, že v listinách se nikdy jakožto příbuzní jeho neuvádějí. To jest pravda. Ani v potvrzovací listině žďárské z r. 1252 není zmínky o jejich příbuzenstvu, nýbrž čte se pouze: Milič a Slavibor, fratres, a Smil, chuno et Nycolaus fratres domini Bozchonis. Předce však nemůžeme se vzdáti myšlenky, že Drnovici musejí náležeti k rodu Kunštatů. Stejný znak zajisté těžce padá na váhu. Klášter Žďarský byl rovněž jako klášter Smilheimský založen od pánů z Kunštatu; Slavibor z Drnovic jest svědkem na listině žďárské, zakladatel kláštera Smilheimského nazývá se ze Střílek a předce náleží k rodu kunštatskému; zdaliž nebyl také Kojata Kunštatovcem? Není zajisté také bez významu, že tři místa na Moravě obdržela totéž jméno. Povědomí společného původu již snad vymizelo, když Slavibor z Drnovic se objevil; ale znak jakožto důkaz stejného rodu se udržel.

[6]) Wolný, Topogr. II. 2. Str. 315.

založena na pozemcích zrušeného dvora na panství Rájeckém a Blanském; vypíná se na příkré a osamělé skále vápencové a dal jméno slavnému rodu, který již okolo r. 1280 do dějin moravských zasahoval,[1]) a k příbuzenstvu pánů z Drahotuš náležel.[2]) Ještě r. 1400 pokládán hrad za nebezpečné sídlo loupežnické, jemuž se každý zdaleka vyhýbal, roku však 1564, když přešel v držení bratří Jana a Bedřicha ze Zdénína, byl již opuštěn.[3])

Blansko. Asi 2 hodiny na východ od městyse Blanska rozkládají se na příkrém vrchu při údolí Punkvy zbytky hradu druhdy mohútného. Jméno jeho objevuje se již r. 1131. V létech 1267 až 1277 prodléval zde často veliký biskup Olomúcký Bruno; hrad, jak se podobá, hrál ještě v dobách husitských a švédských jakousi úlohu až po odchodu Švédů z Moravy ponechán svému osudu.[4])

V KRAJI HRADIŠŤSKÉM:

Brumov na mírném pahorku u městečka téhož jména, uvádí se již r. 1256; tehdáž hrad náležel knížeti a Smil ze Střílek, bratr Bočka, zakladatele kláštera Žďárského, byl zde purkrabím. Opactví Smilheimské jmenuje jej r. 1261 svým zakladatelem. R. 1306 dostal se hrad do cizích rukou a byl teprvé okolo r. 1334 vybaven. Okolo r. 1422 držel jej Boček z Kunštátu, okolo 1447 Bernard z Cimburka a okolo 1500 Jan z Lomnice; roku 1422 zmocnili se hradu husité, načež byl od biskupa Olomúckého Jana Železného nadarmo obléhán. Ještě r. 1826 byla částf hradu v dobrém stavu; nyní zbyly z něho pouze zříceniny.[5])

Buchlov, hrad od Buchlovic asi hodinu cesty na skalnatém vrchu ležící. K r. 1300 uvádí se Protiva z Buchlova,

---

[1]) Viz d. VII. str. 43.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 253 a 251.

[3]) Wolný, Topogr. II. 2. 363.

[4]) Tamtéž 391.

[5]) Tamtéž. V. 120 a 129.

r. 1320 jmenuje se Buchlov hradem královským a byl též r. 1334 purkrabím spravován.[1]) Páv vykračující a bílá lilie v červeném poli, s nimiž se navštěvovatelé hradu často na veřejích a na kamenných římsách setkávají, svědčí, že hrad tento náležel v XVI. století Petrsvaldským a pánům ze Zastřizl. Hrad není obydlen, ačkoliv jest dobře zachován.

V KRAJI PŘEROVSKÉM:

Starý Jičín. V severní části městečka téhož jména leží rozsáhlé rozvaliny hradu, o němž zachovaly se bezpečné zprávy až do r. 1278.[2]) Slavný rod Kravařů seděl na něm skoro po dvě století. Pak následovali po sobě páni z Boskovic, Cimburka a Žerotína. Hrad zachoval se v zbrojném stavu až do r. 1706. Od první války s Pruskem však leží v rozvalinách.[3])

Drahotuše. Rozvaliny hradu tohoto, již r. 1491 pobořeného leží na pahorku u vsi Podhoře, asi míli západně od městečka Drahotuš. Podle hradu tohoto nazývají se pánové z Drahotuš; v letech 1286 až 1312 držel jej však loupežný rytíř Bedřich z Linavie. Teprvé král Jan jej donutil, že hrad vydal starému rodu. S tohoto přešel hrad na pány z Cimburka a konečně na pány z Pernšteina. I potom ještě, když hrad se dostal do cizích rukou, podržel rod, jenžto se podle něho přezval, své příjmění. Rod tonto vymřel však již v XV. století.[4])

Helfenštein. Nedaleko Lipníka vypínají se na skalnatém vrchu, daleko jsouce vyditedlny, rozsáhlé zříceniny mohútné této tvrze, jenž byla okolo r. 1280 od Bedřicha z Linavie založena. Král Václav II. byl loupežením s hradu

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 122, VI. 127 a VII. 19.

[2]) Tamtéž IV. 208.

[3]) Wolný, Topogr. I. 42.

[4]) Wolný, Topogr. I. 23. Ze zřícenin hradů na panství Bystřickém a sice: Chlumu u Bílavska a Křídla nad Brusným — kteréž bylo v XIV. století hlavním místem statku (Wolný t. I. 64) — žádné zbytky se nezachovaly.

tohoto donucen, aby jej oblehl a dobyl. Hrad připadl pánům z Kravař a byl teprvé r. 1656 osudu svému ponechán. Zříceniny hradu podnes poutají svou mohútností.

Hukvaldy (Hochwald). U samé vsi téhož jména spatřují se na mírném pahorku zbytky největšího hradu na Moravě, po němž se celé panství již z počátku XIII. století nazývá. První jeho stopy jeví se v dějinách r. 1234.[1]) Husité, vojsko Mansfeldovo, Švédové, Uhři, Turci a Prusové obléhali hrad, který teprvé r. 1762, když požárem byl z polovice zničen, ponechán živelním pohromám na pospasy.[2])

V KRAJI ZNOJEMSKÉM:

Freistein na pravém břehu řeky Dyje, k jihu od Bítova. Z hradu tohoto zachovaly se v městysi téhož jména ještě značné rozvaliny. R. 1286 děly se s hradu tohoto časté loupeže, za kterouž příčinou byl na žádosť krále Václava II. od knížete Rakouského Albrechta dobyt a pobořen. V pozdější době byl však obnoven a musel býti r. 1440 od stavů moravských opět jakožto sídlo loupežnické dobyt. Od té doby byl opuštěn. V druhé polovici XV. století drželi jej páni Krajířové z Krajku.

Jevišovice. V XIII. století seděli na hradě tomto pánové z Kunštátu. Na naše doby zachovaly se z něho jen nepatrné zbytky na vrchu u vsi téhož jména. Hrad byl pobořen r. 1447.[3])

Kraví Hora u vsi Kuroslep nad Oslavou. Vystavěna byla nejspíše v XIII. století a podle ní nazván četný rod rytířský. V XV. století stala se sídlem loupežníků, za kterouž příčinou byla od vojska stavovského pobořena. Odtud zůstala v zříceninách. Zbytky hradu spatřují se na levém břehu Oslavy na panství Náměšťském.[4])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 263.

[2]) Wolný, Topogr. I. 156.

[3]) Tamtéž III. 257.

[4]) Tamtéž 447.

Tempelstein u Jamolic, na panství Krumlovském. Hrad náležeje řádu Templářů uvádí se k r. 1298 poprvé v moravských listinách;[1]) byl však nejspíše o mnoho starší, poněvadž jmenovaného roku byl již sídlem komtura. Když řád tento byl r. 1312 zrušen, dostal se hrad s příslušnými k němu vsemi Jamolicemi, Dobřínskem, Řeznovicemi a Biskupskou bratřím Václavovi a Oldřichovi z Pirknova, kteří statek prodali r. 1349 Přibíkovi z Šelenberka a jeho bratřím. Synové Přibíkovi Drslav a Jan postoupili jej s pravém perkrechtním v Myšpici a v Džbanicích r. 1379 nejvyššímu maršálku království Českého Jindřichovi z Lippého za 3200 hřiven. Odtud až do r. 1448 rod z Lippého nazýval se podle tohoto hradu z Tempelsteina. Ještě v XVI. století byl Tempelstein obydlen; nyní svědčí rozsáhlé zříceniny o někdejší jeho velikosti.[2])

V KRAJI JIHLAVSKÉM

není hradů v zříceninách, ježto by založením svým sáhaly do doby přemyslovské. Hrady Rysov, Vičkov a Mitrov zanikly beze stopy. U Horních Dubenek jsou zbytky hradu Jenšteina, který se v listinách k r. 1360 uvádí, sáhá-li však do doby přemyslovské, nedá se zjistiti. Zříceniny hradu Rukšteina na bývalém panství Brtnickém pocházejí zajisté teprvé z doby lucemburské. Do této doby náležejí taktéž hrady Rosenštein a Šternberk, jichž zbytky spatřují se na bývalém panství Telečském.

Velikého jména nabyl hrad Fulštein, jehož zříceniny leží v kraji Opavském na panství Rudoltickém; hrad náležel druhdy k Moravě. Nedaleko osady téhož jména spatřují se nad Osoblahou na návrší nepatrné zbytky hradu, podle něhož nazval se v XIII. století mocný rod rytířský. Již r. 1251 uvádí se Herbord z Fulšteina, truksas Olomúckého biskupa Brunona,[3]) kterýž okolo r. 1255 polovici hradu, „jenž by

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 79.

[2]) Wolný, Topogr. III. 322, 323 a 347.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 141.

odtud na vždycky náležel trukasovi biskupskému", a několik k hradu náležejících vsí postoupil v léno Herbordovi a jeho potomkům.[1]) Druhá polovice spadla na rod teprvé r. 1275. Až do r. 1482 drželi hrad rytíři z Fulšteina, načež přešel na Sedlnické z Choltic. Kdy a od koho byl hrad pobořen, není nám známo.[2])

Vypočítavše zříceniny hradní, jichž založení sáhá do doby přemyslovské, chceme pozornosť svou věnovati druhému kmenu na Moravě, Němcům.

NĚMCI NA MORAVĚ.

Němci do země přistěhovalí usazují se podle smluv, tedy podle práva. — Co se vyrozumívá výrazem „německé právo"? Proč byli na Moravě Němci usazováni. — Odkud a kdy přibili němečtí osadníci? — Právo Magdeburské. — Charakteristikon vsi podle německého práva založené. — Jak se zakládala města podle práva německého. — Privileje městské. — Co měli zakladatelé na zřeteli, když města zřizovali. — Zakládání osad od klášterů. — Práva manů kláštera Třebíčského.

Již v nejstarších dobách, o nichž prameny vypravují, setkáváme se s Němci na Moravě. Na jiném místě zmínili jsme se o příčinách, kterak se to státi muselo, ano kterak ani jináče býti nemohlo.[3]) V XI. a XII. století však netvořili Němci nějakého kompaktního celku, nýbrž roztroušeni byli po zemi, byli tu hosty a Slované osvědčujíce obvyklou svou pohostinnosť chovali se k nim uctivě a přívětivě.[4])

---

[1]) Tamtéž 198.

[2]) Wolný, Topogr. VI. 669 a 678.

[3]) Viz d. IV. str. 185—192.

[4]) Vypovězení Němců ode dvora pražského ok. r. 1055 bylo jen částečné.

V kompaktních hromadách jeví se v zemi teprvé počátkem XIII. století, zakládajíce sobě, jakožto přistěhovalci a osadníci novou vlasť na Moravě.

Osadníci nabyli všady, kdekoli se usadili svou mravní a duševní převahou brzy jakéhosi vlivu na původní obyvatele; a tak bylo i s Němci na Moravě. Lidé nuceni jsou vystěhovati se z otčiny své buď pro hmotný nedostatek nebo z touhy po výdělku, nebo proto, že nejsou spokojeni s politickým, společenským nebo náboženským zřízením. Kdo se stěhuje pro hmotný nedostatek, přináší s sebou při nejmenším sílu a vůli k práci a kapital zkušeností a schopností ve vlasti nabytých, nechať se již jeví v řemesle, nebo v lesnictví, rolnictví nebo chování dobytka. Koho touha po zisku, koho politická, společenská nebo náboženská nespokojenosť pudí z vlasti, ten jest zajisté již duševně tak schopným a vzdělaným, že vlastností svých dovede využitkovati, nebo že jest s to, aby svůj bezpečnější, hmotný, ale nesnášelivostí nebo rušením s cizí strany kalený blahobyt v staré své domovině obětovati mohl poměrům hmotně sice nejistým ale vnitřním jeho požadavkům lépe vyhovujícím, jakéžto poměry doufá nalézti v nové své vlasti. Ovšem i tato okolnosť předpokládá vyšší stupeň inteligence a vyvinutější povahu.

Nenalézáme nikde zaznamenáno, zdali hmotné, nebo obchodní, nebo politické důvody přiměly četné německé osadníky v XIII. století, aby domov svůj opustili a na Moravě se usadili; ano i to jest obtížno, vyjmenovati přímo a z listin země rozsáhlé říše Německé, z kterých vystěhovalci pocházejí; musíme se tedy utíkati zde k historickým závěrkům, k nimž přicházíme na základě daných podmínek, a těmito podmínkami jsou místní jména, rozdělení pozemků a právní a agrární zřízení, jaké s sebou osadníci přinesli ze staré vlasti a na jichž základě nový domov ujali. Neboť Němci neusadili se na Moravě bez podmínek, nýbrž jen na určitou smlouvu mezi vystěhovalci a pánem nové země, což, jak se podobá, předpokládá, že předním důvodem vystěhování nebyl

nedostatek, nýbrž že rozhodovala příčina druhá, zisk, když Němci hromadně přicházeli na Moravu, aby si zde novou vlasť založili. A smlouva, za kterouž měli na vlasť svou zapomenouti a novou milovati, vyjadřována slovy „německé právo, ius theutonicum“ na rozdíl od práva domácího nebo slovanského „ius provinciale“. Král Přemysl Otakar jmenuje právo toto v listině dané 30. prosince 1213 pro Bruntál „nové sice, ale cti hodné zřízení, kteréž posud na Moravě bylo neobyčejné a neobvyklé“.[1]) Okolo r. 1213 nebylo ovšem ještě na Moravě obyčejem zakládati osady podle práva německého. První stopu toho na Moravě shledáváme v listině pro řád Johanitský, kterou r. 1204 vydal markrabě Vladislav Listinou touto dovoluje řádu Johanitskému, aby na Moravě, kde by se mu líbilo, usadil německé osadníky podle práva německého, „nové osadníky osvobozuje od daní a slibuje jim pojištěnou svobodu, nezměnitedlné a upravené právo, jak se o tom se řádem dohodli“.[2])

V zárukách těchto, které markrabě Vladislav Vladislavovic propůjčil r. 1204 německým osadníkům na Moravě na statcích řádu Johanitského, jeví se dosti správně rozdíl mezi starým domácím právem slovanským a mezi nově zavedeným právem německým. Právo slovanské mělo po výtce patriarchalní a zvláštní, takřka fysiokratickou povahu. Život rodinný byl zde prototypem života státního a jako v rodině

[1]) „Ius theutonicum, quod hactenus in terris Bohemie et Moravie in consuetum et inusitatum extiterat . . . confirmamus . . precipientes, quatinus hoc novum et honestum institutum a nullo unquam beneficiariorum perturbetur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 69.

[2]) Tamtéž 22. „Fratribus domus hospitalis sti Iohannis baptiste tantam in principatu nostro contulimus libertatem. ut liceat eis in quascunque hereditates suas locare, quos voluerint ita, ut vocati iure Theutonicorum quiete et sine vexatione utantur. Exactiones in tributo terre et omnes alias ad usus nostros spectantes indulgemus, sed habeant in omnibus, sicut habent Theutonici, securam libertatem, ius stabile et firmum, secundum quod fratres cum eis ordinaverint.“

jednotlivým členům starati jest se ve všech případech o náčelníka rodinného, tak starati jest se společně rodinám a jich náčelníkům, jižto stát tvoří, o panovníka. Tím vysvětlují se rozmanité daně, které se vždy podle okolností řídily. A jako členové rodiny žijí podle práva obyčejového, tak spravuje se stát podle zděděných právních tradicí. Podle práva německého mělo však býti zcela jináče. Patriarchalní závislosť v státě měla se proměniti v svobodné občanství, k čemuž přede vším náleželo určité psané právo, samospráva obce pod rychtářem svobodně zvoleným a tedy osvobození od slovanského soudnictví v cúdě a ode všech břemen župních, která lid tížila, kterými byl všelijak týrán a kteráž značnou byla překážkou, tak že stav městský nemohl zkvétati.[1])

Mýlili bychom se však velice, kdybychom jménem „německé právo“ vyrozumívali určité právo nárdoní čili kmenové; tak nazýval se pouze způsob, jakým se majetek ujímal, právo k tomu a vyměření svobod nového osadníka německého, nebo smlouva čili kontrakt, jakou noví osadníci uzavřeli se zakladatelem. Jménem tímto shrnuty všeliké místní obyčeje a soudní obvyklosti, za kterouž příčinou nebylo by snad nevhodno přeložiti „ius theutonicum“ slovy „právo německých dědinníků“.[2]) Listiny moravské mluví o právu jihlavském, hlubčickém a hodonínském čili o právních a agrárních poměrech, jaké se v jmenovaných městech samostatně vyvinuly a podle jejichž vzoru se ostatní města utvořila. Dále mluví listiny moravské o právě bruntálském, olomúckém, opavském a brušberském, ježto má za základ právo magdeburské a zakládání osad podle toho práva. Podle toho spravovala se mnohá města moravská. Konečně listiny připomínají městské právo brněnské a znojemské, ježto své zásady právní a způsob ubytování odvozuje z práva bavorského. Způsobem tímto bylo několik nových měst založeno. A všecka zde

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 296. a 336.

[2]) Rössler, Stadtrechte von Brünn str. CVIII.

jmenovaná práva městská naznačují se hromadným jménem „právo německé, ius theutonicum". [1])

Zavedení práva německého na Moravu bylo podstatným pokrokem v kulturním vývinu. Do země uvedeni svobodní němečtí poddaní, jenžto se opírali o pevnou právní půdu a tak se razila cesta slovanským nájemným sedlákům, jenžto později svobodnými se stali a právu psanému, čímž teprvé možněna přední páka osvěty, obchod. A jelikož markrabě Vladislav Vladislavovic první tento pokrok zahájil, musíme mu za to vzdáti díky povinné. Musíme však ihned poznamenati, že by se velice mýlil, kdo by zavedení německých osadníků na Moravu považovati chtěl za projev německého smýšlení nebo dokonce za národní demonstraci. Takových pocitů markrabě Vladislav neznal; na zalidnění Moravy osadníky německými pohlížel se stránky věcné, veden jsa totiž přáním, aby z rozsáhlého a nepoužívaného majetku více vytěžil čili abychom se kupecky vyjádřili, aby peníze získal.

Známo jest, že na Moravě až do XIII. století veškerá výživa od markraběte až dolů k otrokovi spočívala na hospodářství, na rolnictví a spojeném s ním pěstování dobytka čili jinými slovy na hospodářství přirozeném a že i řemeslník svou obratnosť v zhotovování výrobků průmyslových považoval jen za zaměstnání vedlejší, kdežto hlavní výživu jemu a rodině jeho poskytnouti měla půda, za kterouž příčinou při tehdejší době nemůže býti řeči o samostatně účinkujícím stavu řemeslnickém. Až do XIII. století nebylo na Moravě zvláštního stavu řemeslnického. „Byl to život, v němž práce svěřovala se bezprostředně za hmotné podmínky života, oděv a potravu, aniž by byla medium, totiž penězům značná úloha připadala." [2]) Panovník tak dobře jako majetník statku neplatili služby sobě vykonané penězi, což také ani činiti

[1]) Jasné o tom náhledy projevuje JUDr. Jaromír J. Haněl „O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě. Nástin." V Praze 1874.

[2]) Grünhagen, Boleslav der Lange (1163—1201), Herzog von Schlesien. Zeitschrift des schlesischen Geschichtsvereins. Ve Vratislavi 1874.

nemohli, jelikož měli po ruce dostatek naturalií a ještě více sil pracovných, ale velmi málo peněz hotových; platili tedy rolemi, lučinami a pastvinami nebo naturaliemi. A tato věc vyžadovala v XIII. století nezbytného přetvoření. Jakmile obyčeje čistě patriarchální počaly mizeti, jakmile stýkáním s dvory cizími, delšími cestami jmenovitě do zemí východních požitky přepychu v známosť přicházely a zkušenosti se nabylo, že za peníze se to může zjednati, počal se jeviti nedostatek peněz jak u dvora tak zvláště u těch duchovních sborů, které svým povoláním měly s cizinou neustálé spojení, jako na př. řád Johanitský, Německých rytířů nebo takové kláštery, které udržovaly čilé spojení s kláštery cizími, z nichž byly zalidněny, jako na př. cisterciáci a premonstrati. I pomýšlelo se na prostředky, jak by se nedostatku tomuto odpomohlo. Zjednati si v zemi samé větší příjmy bylo nemožno; poměry v zemi, zvláště jsou-li tak pevně srostlé s celým životem národu jako u Slovanů vůbec a u Moravanů zvláště, nedají se tak snadno pronikavě přetvořiti; poměry tyto tedy se svými zvláštnostmi ponechány a zakládány německé osady zcela samostatně na pozemcích posud nezalidněných. A věc výborně se dařila.

Německých osadníků nebyl nedostatek; první osadníci přišli na Moravu, jak se podobá, z Flander a od dolního Rýnu. Veliké povodně v zemi a hlad 1196 přiměly tolik obyvatelstva flámského k Rýnu a na pobřeží Východního moře a odtud do jižnějších krajin německých se vystěhovati, že jméno Flám a Valon stalo se v první polovici XIII. století známým nejen v Slezsku, nýbrž také na Moravě. Roku 1231 bylo Němců a Valonů již tolik v Brně, že se pro ně musel zvláštní kostel vystavěti. [1]) V Slezsku byly dokonce celé osady podle práva flámského založeny. [2]) Na Moravě se

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 234.

[2]) Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in

sice neužívá výrazu „právo flámské“, ale pozemky bývaly novým osadníkům podle „míry flamské“ čili holandské přidělovány, z čehož soudíme, že Flamové do země přišli a zde se usadili.[1]) Na Moravě byly však osady také franckými lány poděloványy,[2]) což nasvědčuje, že zde žili frančtí přistěhovalci. Že na Moravu přišli osadníci vestfálští čili dolnosaští, dílem šlechtici, dílem sedláci, dolíčeno bude zalidněním rozsáhlého území osoblažského, hukvaldského a příborského za biskupa Brunona, kteréž území náleželo k biskupství Olomúckému. Theodoricus Saxo, tedy saský cizinec, jeví se r. 1250 jako svědek na jedné listině Přemysla Otakara.[3]) Jihoněmečti čili bavorští osadníci shledali taktéž, že krajiny moravské sousedící s Rakousy zvláště pro vinařství, kteréž z domova znali, zcela dobře se hodí, za kterouž příčinou ještě v dobách mnohem pozdějších ve všech vinařských věcech obraceli se k soudu ve Falkensteině v Bavorsku.[4])

Na Moravě tedy osazováni byli osadníci flámští, frančtí, sašti a bavorští. Uváží-li se však, že skoro s historickou určitostí se dá dokázati, že přes Čechy a Moravu vedla do Uher obchodní cesta kupců flanderských, že při takovéto cestě nezbytně musely býti stanice zřizovány, že také v Uhrách a v Sedmihradsku byly první německé osady ponejvíce od flanderských osadníků založeny,[5]) a že Sedmi-

---

Schlesien und der Ober-Lausitz von G. A. Tzschoppe und G. A. Stenzel. Ve Vratislavi 1832. Str. 141 a sled.

[1]) Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhundert. Str. 91.

[2]) Když Jindřich hrabě z Příbora odevzdal Potsmansdorf Sydylmannovi, ustanovil kromě jiného tu podmínku, aby obyvatelé se spravovali právem hlubčickým, lány však aby obdrželi „more Francorum“. Cod. Dipl. V. 14.

[3]) Tamtéž III. 123.

[4]) Rössler, Stadtrechte von Brünn. Str. CXI.

[5]) Srovn. Czörnig, Ethnographie des österr. Kaiserstaates. II. §§. 27 a 39. pak Schlözer, Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen a Dr. Frant. Xav. Krones, Zur ältesten Geschichte der oberungarischen Freistadt Ka-

hradsko přijalo horní právo jihlavské,[1]) nepochybíme zajisté, budeme-li první osadníky německé na Moravě celkem za Flandry považovati,[2]) poněvadž se bližším zkoumáním objevuje, že právo flámské a francké zde na Moravě považována za práva stejná, co se týče práv městských, tak na př. u Jihlavy, Hlubčic a t. d. a že rozdíl mezi lány flámskými a franckými zakládal se na rozdílném poměru v zapravování nájmu pozemkového a snad také na rozdílné výměře.

Jináče má se věc s tak zvaným *právem Magdeburským* „jus Magdeburgense“, kterého se na Moravě od roku 1213 a 1215 užívalo,[3]) které však nijakž nesouvisí s vystěhováním z území magdeburského. Pro velikou vážnosť konšelského soudu magdeburského a pro vyvinuté a dobře srozumitedlné soukromé a lenní právo tamnější obce městské stávalo se, když na Moravě manství a život městský většího

schau. Archiv für österr. Geschichtskunde, d. 31, ročn. 1864. Krones klade německé osady v Horních Uhrách do dvou dob; „první padá do druhé polovice 12. století a pojí se k panování krále Gejzy (1141—1161); druhá náleží století XIII., do časů Arpádovců: Emericha († 1204), Ondřeje II. († 1235) a Bely IV. († 1270)“. — Krones dobu první nazývá flanderskou, tuto středoněmeckou „saskou“. Tamtéž str. 8.

[1]) Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 21 a 91.

[2]) Tamtéž. Str. 21 a 88.

[3]) R. 1213 obdržel Bruntál jus theutonicum (Cod. Dipl. Mor. II. 69). Že se tímto jus theutonicum nevyrozumívá německé právo vůbec, nýbrž právo Magdeburské zvláště, vysvítá z listiny z roku 1223 pro Unčov. (Tamtéž 148.) Město obdrželo od krále Přemysla „in summa idem jus Maidburgense et easdem consuetudines, quas habent, cives de Freudenthal“ a konečně z ustanovení o městském právě v Olomúci. V listině krále Přemysla dané 18. března 1228 (Cod. Dipl. Mor. II. 213) praví se: „jura antiqua civitatis Olomucensis, que a bone memorie patruo nostro Wladimiro, duce quondam Olomucensi, in eadem civitate sunt statuta, et secundum que prefati homines (in Laska et Hodolein) hactenus iudicari consueverunt, non obstante privilegio felicis memorie fratris nostri Wladislai, marchionis Moravie, in quo prefate civitati Olomucensi de nostro consensu usum juris Theutonicorum, quod Meigdeburgense vulgariter nuncupatur, liberaliter concesserat“.

rozsahu nabývaly, že panovníci a vůbec všichni, kdo osady zakládali, rádi právem tímto se spravovali a také u takových osad ho užili, které byly již podle „práva Německého" založeny, jakož bylo zejmena v Olomúci, Unčově, Bruntále a j. v. Tím chtěli osadníkům poskytnouti jakési polehčení a modě, sit venia verbo, zadost učiniti. Právo Magdeburské stalo se paladiem nových měst a zatlačilo právo Flámské a Francké a vůbec staré právo prvních přistěhovalců.

Dobu, kdy počalo stěhování flámské čili vůbec severoněmecké na Moravu, udávají letopisy kolmarské. V srpnu 1249 zlomena byla dobytím Znojma a Prahy na Moravě a v Čechách úplně gibelinská oposice proti králi Václavovi I., v níž měl přední účastenství markrabě Přemysl Otakar, a markrabě nalézal se dokonce na útěku. A k této události poznamenává letopisec: „Odtud množili se v Čechách Němci, jižto králi hornictvím nesmírné poklady přinášeli." [1]) Tím však jest jen všeobecně naznačena doba, kdy dálo se hromadné stěhování, neboť víme, že Němci na Moravě již před rokem 1249 byli usedlí. V listinách jeví se již k r. 1202 Wrzmann a Altmann, kteří bez odporu s cisterciáky velehradskými se přistěhovali; nazývají se „cives, měšťané velehradští", kterýžto výraz zde poprvé se vyskytuje. [2]) Domorodý Slovan slova a pojmu tohoto ještě neznal. Obojí jest původu německého. Toutéž dobou odkázal rytíř Rüdiger, taktéž s jménem německým, klášteru Lúckému desátek po způsobu německém. [3]) Hrad Děvín čili Dévice měl r. 1220 kromě slovanského také již německé jméno Maidberg. [4]) R. 1223 obdržela osada Unčov německé jméno Neustadt. [5]) R. 1302 byl slovanský Leskovec

---

[1]) „Post hec multiplicati sunt in Bohemia Theutonici. Per hos rex ingentes divitias collexit ex auri et argenti fodinis." U Pertze XVII. 245.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 13.

[3]) Tamtéž 65.

[4]) Tamtéž 117, a ad. an. 1222 p. 130 n. 146.

[5]) Tamtéž 147. Ještě r. 1251 „Uničov" byla nazývána t. III. 140.

v Opavsku pokřtěn na Spachendorf.[1]) R. 1252 praví se o osadě Heinrichsu, že moravsky Biteš se nazývá,[2]) 1259, že Bohuchvalevice také Hohendorf se jmenují;[3]) osada Blučina u Brna ležící nazývá se roku 1297 také Lucens,[4]) 1305 Bosonohy sive Parvuz[5]) a j. v. A tak poněmčování, ježto se počalo za markraběte Vladislava, pokračuje neodolatelně dále za jeho nástupců Přemysla Otakara I. (1222—1224), Vladislava II. Přemyslovce (1224—1227), markraběte Přemysla (1228—1239), Václava I. (1239—1246), Přemysla Otakara II. (1247—1278), Václava II. (1278—1305) a Václava III. (1305—1306), až zřízením a vyvinutím se v města těch osad, ježto podle práva německého na Moravě byla založena nebo přeměněna v době od 1223 do 1306 slovanský stát právní takřka s panujícím rodem Přemyslovským byl pochován, aby se půda upravila nové dynastii — rodu Lucemburskému.

Krajiny, v kterých nyní Němci sídlí, byli již také tehdáž a snad silnější ještě měrou od nich zalidněny. Litovel r. 1243 vystavěná měla roku 1287 určitě německé obyvatelstvo, taktéž město Znojmo 1226 vystavěné. Brno mělo okolo 1252 ještě obyvatelstvo smíšené, v Jihlavě měli tou dobou Němci převahu. Krajina u Vranova, Zábřehu, Jevíčka a Krasikova (něm. Budigsdorf) byla okolo roku 1258 a 1275 naprosto německá.[6]) Když markrabě král Václav r. 1306 daroval měšťanům olomúckým na opravu města háj Horka nazývaný, nařídil, aby byl vykľučen a na jeho místě aby byla postavena ves, která by se „Au“ jmenovala.[7]) Markrabě

[1]) Tamtéž V. 133. Brandl sestavil slovanská místní jména, jak byla od Němců přetvořena, v díle svém: Kniha pro každého Moravana. V Brně 1863. Str. 61.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 156 a 265.

[3]) Tamtéž 265.

[4]) Tamtéž V. 69.

[5]) Tamtéž V. 191.

[6]) Tamtéž II. 357. IV. 166. 240. 340. V. 243. Pak Erben pag. 519

[7]) „Villam ibidem cives ipsi de novo facient et locabunt, que Aw debet vulgariter appellari.“ Cod. Dipl. Mor. V. 207.

byl by zajisté nenařídil, aby se nové vsi dalo německé jméno, kdyby byl neměl na zřeteli obyvatelstvo německé. Již roku 1271 členové městské rady v Olomúci mají vesměs jména německá.[1]) Slavonín u Olomúce byl již 1299 obydlen od Němců; již tehdáž měli svůj pantheiding. Také Pustiměř byla německá alespoň potud, že měla svůj soud konšelský, k němuž poddaní slavonínští v pochybných případech měli se utíkati.[2]) Také državy kláštera Lúckého byly již vesměs německé, ačkoliv okolo r. 1284 osady tu a tam měly ještě jména slovanská jako ná př. Kurník čili Koverník.[3]) Zde se poněmčování zdařilo úplně. Blízko Znojma ještě 1287 zápas nebyl rozhodnut. Ano i u praslovanského Kojetína a Bezmírova uvádí se v listině z r. 1280 rozsáhlá bažina „Martin-See".[4])

Osady v XI. a XII. století, které se jménem města, urbs, castrum, civitas, oppidum, locus označují, rozeznávají se od osad na venkově jen hustším zalidněním a větší bezpečností, jelikož byla shromaždišti vojínů, sídly šlechty a župních úředníků. Zdá se, že každá župa, každý kraj měl alespoň jedno takovéto opevněné město.[5]) Statoprávního rozlišování nebo rozdílu v soudnictví mezi obyvateli města a venkova tehdáž ještě nebylo. Všichni obyvatelé moravští

---

[1]) Tamtéž IV. 84.

[2]) „Pro iudiciis generalibus, que Panthedinc vulgariter appelantur." Cod. Dipl. Mor. V. 116. „Preterea, si alipue sententie in iudicio emergerent, quas ipsi invenire nescirent, illas sententias ex Pustmir afferre tenentur." Ibid. p. 117.

[3]) Tamtéž IV. 283 a 287. Z Rokytného již r. 1284 povstalo Rotikel.

[4]) „Stagnum dictum Martin-Sehe." Tamtéž 235. Co se týče okolí znojemského, v listině z 23. května 1287 slovanská a německá pojmenování zároveň se uvádějí. Vedle Papellwiese, breites Feld, čte se: Slatina, Leska, Valčířovské pole etc." Tamtéž 334.

[5]) Viz d. I. str. 249 a sled. Pak H. Jireček: Slovanské právo v Čechách a na Moravě od počátku XI. do konce XIII. století. V Praze 1864. Str. 20 „postup kolonisace".

podřízeni byli soudu zemskému; výjimky z něho byly tehdáž ještě věcí neznámou.

Bylo-li v městě více obyvatelstva, mělo by se při něm také bohatství předpokládati; zdá se však, že o slaveném bohatství takovýchto měst na Moravě, která se tím měla ode vsí rozeznávati, dlužno velice pochybovati. Když 1090 vypukla občanská válka proti králi Vratislavovi II., v níž se súčastnil bratr jeho Kunrát, kníže Moravský, choť Kunrátova Hilburka snažíc se v táboře u Brna mír zprostředkovati, ukazovala při té příležitosti na chudobu města a země.[1]) Města XI. a XII. století dlužno snad srovnati s většími hrady XIV. století. Na některém nesnadno přístupném místě, které tedy dobře mohlo býti hájeno, pokud možno uprostřed župy, byl ode všeho obyvatelstva župního vystavěn hrad — představitel toho, co pro dobu tehdejší městem chceme jmenovati. Takováto urbs obsahovala asi curii čili palatium pro knížete, kostel, obydlí pro kněze a jeho služebníka, několik veřejných budov, které slouží hlavně k hájení a zásobování místa, když by nebezpečenství nastávalo. Vlastní obyvatelstvo městské bydlelo dále od hradu v podhradí, suburbium. Zde osada měla místa se rozšiřovati, zde sídleli řemeslníci, kupci, úředníci a užívali prázdného prostoru mezi hradem a podhradím za tržiště,[2]) k soudnímu jednání, k politickým a náboženským slavnostem. V XIII. století splynula suburbia s hrady v města, civitas, tvořící protivu naproti obcím venkovským. Pojidlem k tomu bylo právo německé. Způsobem tímto povstala jmenovitě města Brno, Olomúc, Znojmo a

[1]) Cosmas ad an. 1091. U Pertze IX. 98.

[2]) Když markrabě Václav r. 1292 propůjčil městu Brnu nové výsady, ustanovil, co se týče tržiště: „Statuimus insuper et volumus in ipsa civitate Brunnensi uniones aliquas de cetero non haberi, sed singulis diebus fori universi incole quorumcunque locorum cum suis mercibus ad ipsam civitatem libere accendant. Aliis vero diebus accole in suburbiis civitatis eiusdem manentes, in ipsa civitate tractent libere merces suas.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 387.

Jihlava.[1]) Uvedením Němců počíná pro města moravská nová doba.

„Živel německý totiž setkávaje se s cizí národností osvědčil větší sílu i v těch místech, kde bylo obyvatelstvo slovanské: neboť jakmile nabýváme spolehlivé zprávy o městech moravských, o jich zřízení, setkáváme se s německým právem a německým zřízením obecním, které je odděluje od otevřeného venkova: ujímajíť se německé právní obyčeje, jména německá. Vzdělání toto nesouvisí nijakž se zbytky starogermánských prabydlitelů v zemi, jak se o tom blouznívalo, ale rovněž nemůže se tvrditi, že v těchto zjevech ozývala se stará kultura slovanská. Proti této kultuře postavilo se něco nového a připravovalo se prolomení staré ústavy. Tyto skromné osady v cizí zemi nebyly povznášeny spojením a obchodem světovým jako města hanzová, nebyly podporovány velikými cestami obchodními jako města při Rýně, při Dunaji: vydatné podpory a péče docházely jen v přízni a ochotě, v čilém účastenství a horlivosti panovníků, v obyčejích jiných zemí. Jen tímto způsobem mladistvé tyto štěpnice mohly býti ochráněny proti nebezpečenstvím, ježto se všech stran nastávala.[2]) Markrabata spatřovali v zakládání a zvelebování měst zvýšení své moci a vážnosti. Když markrabě Vladislav Jindřich městysi Bzenci roku 1214 propůjčil právo, aby se smělo ohraditi a jej tedy na město povýšil, odůvodnil tuto milosť slovy: „Sláva, důstojnosť knížete zaskví se tím jasněji, čím více jest velikých měst, která jej obklopují.“[3]) Města byla jim dále novým pramenem zvýšených příjmů. Markrabě Přemysl Otakar potvrzuje to zcela upřímně v obdarovací listině pro Opavu z r. 1224. „Ješto Opavu bo-

---

[1]) Jireček: Slovanské právo II. 25. a 26.

[2]) Doslovně z Rösslera. Die Stadtrechte von Brünn aus dem XIII. und XIV. Jahrhundert. V Praze 1852. Str. IV. a V.

[3]) „Principalis profecto glorie excellentia clariori effulgere solet lumine, dum civitatum amplarum splendente numero circumdata esse cernitur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 75.

hactvím a ctí povznáší, nechať se povýšením také jeho, markraběte, jeho syna a potomků jeho užitek rozmnoží.“ [1]) Konečně i návalem Mongolů se ukázalo, jaké výhody poskytují města opevněná; a jelikož po odchodu Mongolů přemnohé druhdy kvetoucí vsi zůstaly pusté a celé krajiny byly liduprázdné, byli markrabata ochotni takovéto opuštěné krajiny ponechati za příznivých podmínek zakladatelům k zalidnění a pro větší bezpečnost z otevřených osad hrazená města zříditi. Když Bruntál, který byly Tataři z větší části pobořili, obdržel roku 1247 od markraběte Přemysla na 25 let příjmy z mýta na obchodní stezce z Olomúce přes Bruntál a Krnov do Polska vedoucí a podíl na horách u Benešova, „když by zase šly“, pravil markrabě výslovně, že Morava byla od Tatarů velice spustošena; [2]) a skoro téhož výrazu užil markrabě, když roku 1256 městu Přerovu propůjčoval právo olomúcké. [3]) Z dálšího našeho vypravování bude vysvítati, že skutečně teprvé po vpádech mongolských rozmnožily se na Moravě silně osady podle německého práva založené.

Jaké bylo tedy charakteristikon osady podle německého práva založené? jak byly takové osady zakládány? Pojednati chceme napřed o vsích a pak teprvé o městech. Ve vsích podle německého práva založených nebo Němci osazených obdržel zakladatel locator čili fundator obyčejně dědičnou rychtu, úřad soudcovský, vojtství, jistý počet lánů, tak zvané léno rychtářské, krámy kupecké, pekařské, řeznické a ševcovské, velmi často lázně a podíl s tržišť a sice dědičně. Běželo-li totiž o založení vsi podle práva německého, bylo k tomu především potřebí locatora

[1]) „Volumus Oppaviam ampliare divitiis et honore pariter et decore, ut et per hoc nostra atque nostre prolis et eius successorum utilitas augeatur.“ Tamtéž 155.

[2]) „In generali terre nostre per Tartarorum incursum vastatione.“ Tamtéž III. 73.

[3]) „Ob destructionem generalem Moraviae.“ Tamtéž 205.

čili podnikatele, jenž by se zavázal, že přivede potřebné osadníky. Že se to nedalo provésti bez jistiny provozovací, rozumí se samo sebou;[1]) proto byli zakladatelé z pravidla bohatí, proslulí, dobré pověsti požívající občané, dílem cizinci, dílem měšťané domácí.[2]) Takovíto z ciziny, z Vestfálska přibylí zakladatelé byli: Herbort z Fulšteina, který se v té příčině již 1251 připomíná, jeho synové Jan, Herbort a Dětřich, pak Jindřich z Rottorfu, Oldřich z Hohenbüchu, Helembert z Thurmu, Rotger z Bardeleben, Jindřich z Emsu v Osnabrucku, Konrad z Landsberku nad Veserou, Heřman z Wertinghausu v Hildesheimsku. V listinách jejich se objevující jména ženská: Zolherinna, Holzhinna a j. jsou určitě původu severoněmeckého.[3]) Z domácích zakladatelů uvádí se r. 1234 Jindřich z Ivanic, měšťan olomúcký,[4]) 1273 rychtář štěpánovský Libník, 1290 Jarloch[5]) a j. v.

Lokatorovi bylo pak vymoci si k založení vsi zeměpanské povolení a běželo-li o desátek, také povolení biskupa diécesálního. Někteří zakladatelé, zvláště řádové náboženští obdrželi takové povolení jednou pro vždy, jako na př. r. 1204 Johanité od markraběte Vladislava.[6]) Povolení takového bylo

---

[1]) Biskup Dětřich vyjednávaje s Mikulášem ze Schaumburku o založení Brunova (nyní Brumov), připomíná 1297 „labores locationis et inpensionis ad plantandum". Cod. Dipl. Mor. V. 77.

[2]) Když měšťan olomúcký Jindřich z Ivanic ustanovován byl r. 1274 od markraběte Přemysla Otakara dědičným rychtářem v Týnci, přimluvili se za něj měšťané olomúčtí Ota a Bedřich. „Ad instantiam peticionum fidelium nostrorum, civium Olomucensis civitatis, Ottonis et Friderici, tue discretionis fidelitatem commendantium, te in eadem villa (Tynez) iudicem constituimus perpetuum, ut ipsa Bohemici iuris conditione mutata in omnibus, que ibidem iudicanda seu ordinanda fuerint, ius Theutonicum studeas conservare." Tamtéž IV. 112.

[3]) Tamtéž III. 199 ad an. 1255, pak t. 380 a IV. 48, 117 a 349. „Matrona quedam Adleydis nomine, Zolherinna cognominata, que et alio euiusdam viri sui nomine Holzhinna nuncupatur." Tamtéž 349.

[4]) Tamtéž 112.

[5]) Tamtéž 104 a 384.

[6]) Tamtéž II. 22.

potřebí, poněvadž každá podle německého práva založená nebo přeměněná ves přecházela jaksi z právomocnosti markraběte do právomocnosti lokatora, který jakožto rychtář dědičný stal se zástupcem vrchnosti; neboť bylo pravidlem všeobecným, že takovéto vsi osvobozeny byly od řádného soudnictví úředníků zeměpanských nebo krajských. Nižší soudnictví dostalo se vždycky lokatorovi a teprvé od tohoto vznášeno bývalo jmenovitě ve větších osadách na rychtáře, vojty od něho ustanovené. Markrabě ponechal si soudnictví vyšší ve větších hrdelních skutcích a odvolání od soudu rychtářského nebo vrchnostenského, Panteiding, nebylo-li výsadami jináče ustanoveno.

Tedy zeměpanské povolení a vyjmutí ze všech krajských soudů a břemen bylo při zakládání vsi od Němců nezbytnou podmínkou. Roku 1234 povolil markrabě Přemysl, aby klášter Zabrdovický u Brna osaditi směl Němci ves svou Levice, kteráž nyní leží v Prusku severovýchodně od Krnova, ale tehdáž náležela k Moravě. Sotva se tak stalo, dostalo se novým poddaným také bezvýminečného osvobození ode všech krajských a zemských břemen. [1]) Konečně pak uzavřena platná smlouva mezi lokatorem a majetníkem území, na kterém nová ves měla povstati. Takovouto smlouvu nejlépe seznáme při založení farní vsi Štěpánova na panství kláštera Hradišťského.

Opat premonstratského kláštera Hradišťského u Olomúce

[1]) „Que ispsorum (canonicorum Praemonstr. Zabrdovicii) commoditatem utilitatemque respiciunt, misericorditer et pie cupiens — praví markrabě — providere, villam quondam, Levic nomine, monasterii de Zabirdowicz, vitam in Hollachiz, sine omni exceptione ab universis servitutibus et honoribus specialibus sive communibus liberavi, libertatem sibi plenariam concedens secundum tenorem privilegiorum Velegradensis monasterii ita videlicet, ut nullus camerariorum seu beneficiariorum prenominatam villam pro aliqua molestatione vel occasione gravaminis audeat introire, ut ab eadem villa, mea licentia et favorabili consensu demum Teutonicis habitata, liberius et amplius monasterio de Zabirdowiz valeat servicium exhiberi.“ Cod. Dipl. Mor. II. 288.

Budislav postoupil listinou danou v Hradišti dne 15. června 1273 se schválením svého konventu rychtáři vsi Štěpánova Libníkovi,[1]) a jeho dědicům pohraničný les 50 lánů rozsáhlý, aby jej vyklučil a na jeho místě ves podle práva unčovského (tedy podle práva německého) založil. Za podmínky ustanoveno: z každého lánu bude se odváděti klášteru, až uplyne lhůta svobodná (která však v listině není uvedena) ročního nájmu 1 věrduňk, 1 korec pšenice, 1 korec žita, 2 korce ovsa a jakožto čestný dar o vánocích 4 kuřata, o velkonocích 40 slepic, o letnicích 4 sýry a podle libosti opatovy 20 denárů; dále měl každý lán odváděti ročně biskupovi 6 denárů desátku a na udržování mostů do Olomúce taktéž 6 denárů. Kdyby bylo potřebí, musí každý lán dodati králi koně vší jiné práce prostého, dobře vybrojeného a bude muset zapravovati daně, jaké odvádějí všichni poddanní na klášterních statcích, jsou-li k tomu vyzváni. Připomenutému rychtáři a dědicům jeho připadnou tři svobodné lány. Kdyby však přes vyminěný počet 50 lánů ještě dále les mýtil a vzdělával, připadl by mu z toho každý desátý lán; kromě toho bude mu náležeti svobodný mlýn, krčma a třetina ze soudních pokut v nové vsi, pak kovář, pekař, řezník a švec.[2])

Jiný příklad: biskup Olomúcký Bruno, koupil brzy po svém dosednutí na stolec biskupský od Franka hraběte z Hukvald a od vdovy Kunráta z Plavce rozsáhlé lesy při hranicí polsko-uherské mezi Bečvou, Sedlničkou, Odrou a Ostravicí. V těchto divokých krajinách bylo osad jen pořídku; zejmena uvádí se Stařič. Aby tedy krajina mezi Místkem, Brušberkem a Příborem — všecka tato města byla od Brunona založena — tedy krajina, kde leží Fričovice, byla lépe zalidněna, odhodlal se biskup Bruno již před rokem 1267 založiti v té krajině větší osadu, kterou nazval Fričo-

[1]) Tamtéž IV. 167 ad an. 1275: „Libnikone, iudice de Stephanstorf“ a t. ad an. 1280 pag. 241 „Libinckone“.

[2]) Tamtéž 104.

vice (Fritzendorf). K účelu tomu obrátil se na osvědčeného lokatora v městě Brušberku Jindřicha a jmenoval jej dědičným rychtářem vsi, která se měla založiti, s tím ustanovením, že jest k tomu věnováno 70½ lánu, z nichž však Bruno již napřed v závěti své dané v Olomúci dne 29. listopadu 1267 odkazoval čtyřem obročím, která založil při biskupském kostele v Olomúci, 60 lánů [1]) a k tomu ještě 20 lánů lesa, vše k vlastnímu majetku. Z podniku tohoto vyplývali lokatorovi tyto výhody: z lánů, ježto jsou ustanoveny, aby byly zdělány, má býti vždy šestý od daní osvobozen a jen lokatorovi k odvádění nájmu zavázán; se všech lánů bude dostávati třetinu pokut soudních. Kdyby se u vyměřování lánů objevilo, že by výměra vykázaná nestačila, co by scházelo, přibéře se z rolí k Brušberku přidělených, ale v sousedství Fričovic. Dále obdrží lokator, který zároveň zůstane dědičným rychtářem ve vsi, svobodný mlýn o jednom složení. V záležitostech hrdelních bude město Brušberk pravidlem. Tam bude se díti odvolání k tak zvanému vogtdingu, kterýž se schází třikráte do roka. [2]) Třetina pokut soudních však zůstane dědičnému rychtáři, jako by věc hrdelní v místě samém byla vyjednána. 60 lánů, ježto jsou obročím přiděleny, bude od 1. května po 12 let od daní osvobozeno, pozemky však, ježto se táhnou od Fričovic k Stařiči, osvobozeny budou o čtyry léta déle, poněvadž jsou horší nežli ostatní. [3])

Tato poslední ustanovení přivádí nás k odůvodněné domněnce, že ustanovený a ohraničený pozemek teprvé tehdy byl jednotlivým osadníkům přidělen, když již podle dobroty půdy v traty, plateae, tedy v lesy, louky, pastviny a role byl rozdělen. Role byly zase změřeny podle své půdy, při

[1]) Tamtéž III. 405.

[2]) Již tento vogtding jest pádným důkazem, nebyli-li v tamějších krajinách Němci, že tam zajisté mělo převahu zřízení německé. V českých osadách vojtů neznali.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 44.

čemž se bral ohled na zásady třístranného hospodářství, které bylo nejrozšířenější a na drahy.[1]) Teprvé nyní byly pozemky rozděleny podle lánů a jich částí. Na obecním súdě[2]) nebo v hromadě bylo ustanoveno, která trata by měla býti určitého roku úhorem, na kterou by se mělo zasíti obilí jarní, na kterou obilí ozimné nebo která by měla býti ponechána na pastviny, nebyla-li zvláštní trata navždy k pasení dobytka vymezena. Jednotlivé hony byly od majetníků současně vzdělávány, aby si, bylo-li by potřebí, vzájemně vypomohli.

Chceme uvésti ještě jeden příklad, jakým způsobem vsi se zakládaly. Dětřichovi z Fulšteina, kanovníkovi při kostele olomúckém, náležel blízko Fulneka při potoku Kunčickém, jenžto z Opavska přichází a Fulnekem jihovýchodně k Odře pospíchá, les, který mu žádného užitku nenesl. Aby jej zpeněžil,[3]) odevzdal jej věrnému svému Konradovi, aby jej vymýtil a na místě jeho založil ves jménem Steinbach. Dětřich

---

[1]) Viz díl IV. str. 139. Ve sporu o hranice mezi osadami kapitoly olomúcké a kláštera Hradišťského r. 1275 a 1280 praví se: „Exitum vero gregum, qui vulgariter drahy nominatur, tam ex parte Olomucensi, quam claustri ipsius, campis equaliter acceptis ordinamus.“ Tamtéž 167 a 242 V zakládací listině vsi Steinbachu z r. 1301 vymezen k vyhánění dobytka půllán. „Medium laneum ad viam gregis et ad pecora mittenda.“ Tamtéž V. 132. Velmi dokonalé určení o drahách podává zakládací listina opata Břevnovského Předbora, 1342 bratřím Peškovi a Oldřichovi z Kosoře vydaná. V té se praví: „Unum laneum toti communitati pro communibus pascuis in loco ad hoc apto donarunt . . . imo et tres virgas pro via communi, quae vulgariter dicitur drahy pellendorum pecorum atque gregum, quem quidem laneum et tres virgas tota communitas solvere debent et tenentur, prout alii lanei exolventur, ita tamen, quod nullum censum deinceps, neque bernam, sive alia quaeque iura ab eo laneo et tribus virgis de cetero exquirere tenebuntur“. Dobner Mon. VI. 69.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 208 ad an. 1256. V listině jest chyba „schud“, nejspíše pouhý omyl písařský.

[3]) „Cupientes nostros redditus terminorum ampliare.“ Cod. Dipl. Mor. V. 131. Nemovité zboží nazývá se zde „termini“. Srovn. Mone, Zeitschrift, d. X. str. 18.

ustanovil přede vším lokatora Konrada dědičným rychtářem, daroval mu jeden svobodný lán a každý sedmý lán z nového osídlení, z kterýchžto lánů však měl se nájem odváděti. Dále mu přidělil svobodný mlýn o dvou složeních při Steinbachu čili potoku Kunčickém; kdyby si zřídil více složení, bude muset z každého nového složení odváděti nájmu věrduňk stříbra ročně. Dále ponecháni zakladateli beze všeho poplatku krčma a právo chleb péci, maso sekati, ševce a kováře držeti. Kostel, který by v místě byl vystavěn, nadán půl lánem s tím doložením, aby zakladatel k tomu ještě půl lánu přikoupil, avšak sedláci aby tržní sumu zakladateli znenáhla splatili. Tento lán však měl býti od daní osvobozen.[1]) Z lánů, které mají po 12 prutech obnášeti,[2]) vymezeno bude půl lánu na drahy. Rychtáři náležeti bude třetí denár z pokut soudních. Nové osadě bude pravidlem právo Hlubčické, v pochybných případech mělo jíti odvolání, jak za to máme, do Vidnavy v rak. Slezsku. Noví osadníci byli na 20 let od daní osvobozeni. Po této lhůtě měl se odváděti s každého lánu na Valburku (1. května) a o Martině (11. listopadu) vrchnosti jeden věrduňk stříbra a měly se konati do roka čtyry dni roboty na poli. List na založení dán byl v Budišově 25. listopadu 1301.[3])

K vůli porovnání uvésti chceme jeden příklad z Čech: Dětřich, opat premonstratského kláštera Želivského v kraji

---

[1]) Z pravidla bývala v nové osadě jen tehdy fara založena, bydlelo-li v ní alespoň sto rodin. Byla-li osada taková, že společnosť storodinnová, stará centena, ve dvou nebo více místech se musela usaditi, byly tyto menší osady přifařeny.

[2]) „Duodecim virgas pro laneo habebant.“ Cod. Dipl. Mor. V. 132 ad an. 1301. Tehdáž „virga, prut pole“ rovnala se pěti jitrům, 12 prutů tedy obnášelo 60 jiter a tolik počítalo se na jeden lán. Počítáme-li na míru obilní, bylo potřebí 60 korců, aby se lán mohl ositi. „Quilibet mansus . . . continere debet tantum de terra, quod in eo seminari possint sexaginta Strichones seminum universorum, hiemalium et etiam estivalium.“ Listina z r. 1302. Emler, Regest. Str. 835.

[3]) Cod. Dipl. Mor. V. 131 a 132.

Čáslavském odevzdal se schválením konventu klášterní ves Smržnou měšťanu jihlavskému Ebrhardovi k rozšíření čili, jak v listině se praví, k založení vsi. Ebrhard obdržel přede vším pro sebe a nástupce své dědičnou rychtu s třetím denárem ze soudních pokut, svobodný lán a svobodný mlýn. Za to se lokator zavázal zjednati pro nových 16 lánů osadníky, kteří by jako on sám odváděli úplný desátek z pšenice, žita, ječmene a ovsa. Nájemné, ježto se má z pozemků odváděti, jest rozdílné. Staré lány, které byly již osazeny, mají platit po tři léta o sv. Jiří a o sv. Havle po 3 lotech stříbra; lány, které by nově byly vzdělány, osvobozeny budou pět let od daní: ale všechny bez rozdílu odváděti budou klášteru o velkonocích 20 vajec, o letnicích 2 sýry, na žně dodají dva žence a o Martině odvedou 2 kuřata. Fara tamější nadána svobodným lánem, celá ves spravovati se bude právem Jihlavským, kamž půjde také odvolání. Kdyby Ebrhard nebo jeho dědici chtěli časem dědičnou rychtu prodati, vymiňuje si klášter právo předkupní, když by vyslechnut byl o tom soud rozhodčí od obou stran zvolený, a lokator slibuje, kdyby do pěti let osídlení nebylo provedeno, že sám nahradí nájem a jiné povinnosti, které by tímto opozděním byly zmařeny. Listina o této smlouvě s jihlavským zakladatelem byla dne 5. ledna 1303 vydána.[1]) A nyní ještě jeden příklad, kterak do vsi čistě slovanské, ježto již sto let trvala, německé právo bylo uvedeno. Z listiny, dané dne 30. ledna 1274 vysvítá, že markrabě Přemysl Otakar II. jmenoval měšťana olomúckého Jindřicha z Ivanic dědičným rychtářem v zeměpanské vsi Týnci (u Olomúce), která se již r. 1110 v listinách připomíná[2]) a tehdáž královskému cúdaři Petrovi podřízena byla, „aby panující tam právo české v německé přeměnil“. Za práci svou obdrží pro sebe a potomky své jeden lán, krčmu a lázně — s osvobozením od daní; dále mu přísluší

[1]) Tamtéž 149. Velmi podrobnou zakládací listinu vydal klášter Břevnovský dne 26. listopadu 1296. Emler, Reg. pag. 741.

[2]) Tamtéž I. 195.

nižší soudnictví a plynoucí z něho taxy a poplatky, vyšší soudnictví však, k němuž náležejí krádež, cizoložství, nemravné násilí a zabití, vykonává cúdař župy olomúcké, jenž z poplatků soudních dostává pro pokladnu zeměpanskou dva díly a rychtář dědičný, který jest taktéž přítomen při tomto vyšším soudě, béře díl třetí.[1])

Na příkladech těchto jest viděti, kterak vsi podle práva Německého byly přeměňovány a zakládány. Dělo se to způsobem dosti stejným. Především bylo potřebí lokatora. Tento obdržel pro sebe a potomky své nižší soudnictví, kteréž mohlo býti také prodáno. Nepodržel-li lokator sám, jemuž rychtářství dědičně bylo propůjčeno, soudnictví ve vsi, byl rychtář od něho nebo také od vrchnosti jmenován, později od obce volen. Třikráte do roka musel s dvěma, později s více kmety, přicházeti k soudu do města nejbližšího nebo takového, kde ves brávala poučení. Kmeti bývali s počátku od vrchnosti, později od obce voleni. Počet jich řídil se podle toho, jak ves byla veliká. Rychtář a kmeti tvořili soud obecní, který rovnal spory domácích obyvatelů mezi sebou. Později obdržely některé vsi také ius gladii, mohly je však vykonáti teprvé tehdy, když od vrchního svého soudu vzaly poučení. Poměr obce a její příslušníků k vrchnosti a k lokatorovi čili rychtáři dědičnému upraven byl smlouvou zakládací. Jak pak se šlo před se, když města byla zakládána nebo když vsi v města byly přeměňovány?

Nejvíce měst s právem Německým bylo od markrabat samých založeno. Výslovně se to připomíná r. 1258 o městu Uherském Hradišti. Panovníci, jak jsme již připomenuli, vyhledávali v jich zakládání svůj lesk a slávu, ale také, zvláště za Přemysla Otakara II. bezpečnost země.[2]) Města byla za-

---

[1]) Ut ipsa Bohemici iuris conditione mutata, in omnibus, quae ibidem iudicanda seu ordinanda fuerint, ius Theutonicum studeas conservare.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 112.

[2]) Když král Přemysl Otakar II. Chrudim zakládal, pravil v úvodu zakládací své listiny: „solerti studio intendimus et vacamus, qualiter regnum

kládána tímto způsobem: stalo-li se dohodnutí o místě, kde by město mělo býti založeno, muselo se nejdříve získati místo stavební, nebyl-li to pozemek zeměpanský. Když tato věc byla vyřízena, odebrala se komise na místo stavební, aby obvod nového města ustanovila a je vůbec vyměřila, při čemž se přihlíželo k tomu, aby rozdílní řemeslníci měli svá příhodná stanoviště, jako na př. koželuzi aby byli při vodě, jinak aby stejná řemesla byla v některých ulicích pohromadě, ano kde bylo obyvatelstvo smíšené, aby bydlelo ve svých čtvrtích. Teprvé když město bylo vyměřeno a pojmenováno, staráno se o jeho zalidnění, panovníci pak předstihovaly se v udělování výsad a práv městských, aby se starosti této brzy sprostili. Na založení pohraničné pevnosti Uherského Hradiště dostatečně lze viděti, kterak se věc prováděla. Avšak jako u vsí, tak i zde muselo se užívati pomoci lokatorů, kteří buď cizí nebo domácí osadníky do města uvedli a je podle některého práva na př. Hlubčického, Břeclavského, Brněnského, Jihlavského, Olomúckého a t. d. založili; t. j. zakladatelé vzali si za vzor, za měřítko zřízení v těchto městech platné. Cizinci nazýváni vocati, domácí incolae. Že vocati byli většinou Němci, o tom svědčí nejen jejich jména křestní: Ermfried, Theodorich, Ernest, Erbilo, Rudger, Hermann, Eberhard, Roland etc., o tom svědčí také z německých jmén utvořená příjmění, na př. k roku 1288 Thunhuser Albus,[1]) o tom svědčí konečně celé zřízení takovéhoto, nově založeného nebo ze starého hradu a podhradí povstalého

---

nostrum Bohemie, nostre Maiestatis hereditas preciosa, stabilis firmitatis robore fulciatur, ut dum in suis membris decenti dispositione componitur, variis et decoris preradiet ornamentis . . . ad ipsius regni nostri decus perpetuum et decorem ipsius stabilemque firmitatem Civitatem novam . . . fundare volumus et mandamus" etc. Voigt, Formelbuch. Archiv der kais. Akad. D. 29. Str. 125 n. 113. Jireček. Cod. iuris Boh. I. 154. Viz také Fr. Zoubek, O zakládání měst v Čechách v třináctém století. V Praze 1878. 8° str. 67.

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 344.

města. Brno, Olomúc, Znojmo, Břeeslav, Bzenec, Unčov, Opava, Hradec, Hodonín, Litovel, Jevíčko, Jihlava, Jemnice, Zábřeh byly v XIII. století města rázu vesměs německého, v nichž němčina byla řečí vládní a správní, třeba neměla vesměs německé obyvatelstvo. V Znojmě byl dokonce před rokem 1226 „vicus Ungarorum". Byli-li do měst uvedeni osadníci domácí, bylo jim uvyknouti německému zřízení; soudnictví se v městech jen němčinou vykonávalo.

Za práci a za výlohy své odměňováni bývali lokatoři městským fojtstvím, advocatií, kteráž na jejich potomky dědičně přecházela a s níž spojena byla jistá práva, příjmy, požitky, državy, ale také povinnosti. Fojtům příslušela přede vším správa nižšího soudnictví v městě jménem panovníka; z toho brali třetí díl pokut, kdežto dva díly plynuly do pokladny markraběcí. Takovéto fojtství bylo tedy nazýváno také prostě iudicium nebo tertius denarius. Také ve vsích dědičný rychtář, jak nám známo, vykonával nižší soudnictví; ale fojt městský, advocatus, rozeznával se od rychtáře vesnického tím, že nezřídka ze sousedních vsí šlo odvolání k takovémuto fojtovi městskému a jeho radě, za kterouž příčinou takovýmito advokáty bývali nejen vznešeni, šlechtičtí, nýbrž také učení lidé. K příjmům, majetku, požitkům advokáta příslušel obyčejně svobodný dům a byli-li měšťané, což bylo skoro veskrze pravidlem, nadáni i polnostmi, lukami, lesy atd., náležel mu také rozsáhlý svobodný pozemek; krámy masné, pekařské a ševcovské, krčmy, mlýny a veřejné lázně [1]) nebyly všady jeho majetkem, ale odváděly mu nájemné; a konečně dostával jakési poplatky z vystavěných a obsazených domů měšťanských. Naproti tomu měl za povinnosť město podle práva německého zříditi a měšťany osaditi, municipální zřízení jakožto zvláštní obdarování zeměpána provésti, [2]) ná-

---

[1]) O lázních v středověku a v pozdější době jest dobré pojednání od Jiřího Zapperta v Archiv der k. k. Akad. d. 21 str. 3—166.

[2]) Municipální zřízení, kteréž skoro po celý středověk zůstalo pravidlem a vzorem, propůjčil kníže Mikuláš 1290 městu Opavě „de nostre

jemné od měšťanů vybírati a vrchnosti odváděti a z pravidla rytířskou službu pro zeměpána konati. Měšťané pak obdrželi určitý počet lánů s lukami, lesem a pastvinami, někdy také rybolov, zřídka kdy honitbu na svém území. Ostatně byli měšťané k obci příslušní vesměs osobně svobodnými; když uplynula léta od panovníka povolená, povinni byli odváděti kromě městských berní ještě poplatky smlouvou ustanovené a upravené, exactio, collecta, Geschoss a měli právo město na vlastní útraty opevňovati; na právo toto bývali měšťané tak hrdými, že se ochotně uvolovali města na své útraty obhajovati „že za to v pozdějších dobách ještě panovníkům veliké sumy platívali. Teprvé valy, příkopy, hradbami, věžemi a opevněnými branami stávaly se osady podle pojmů tehdejších vlastními městy. Brány opevněné bývaly viditedlným jich odznakem. Měšťané takovýchto hrazených měst nabyli práva, když jim bylo dovoleno i šlechtické statky kupovati a držeti, na obecných sněmích vedle pánů a vladyk zasedati a podřízeni byli jen panovníkovi.

Aby města povznesli, propůjčovali jim panovníci všeliké privileje; a sice: *a)* podkrají čili právo, že na míli od města nesmí se usaditi žádný řemeslník, čímž řemeslníci lákáni do města, poněvadž jim výdělek byl tak pojištěn; a řemeslníkům a umělcům zvláště obratným, jako na př. mečířům, knížata poskytovali roční pense, aby se jen k bydlení ve městě získali; [1]) *b)* právo zříditi v městě tržnici, která byla z pravidla také radnicí a v níž se zboží cizí na trh dovezené skládalo; *c)* právo tržní, na jehož základě mohly se odbývati trhy týdenní, fora, a trhy výroční, nundinae; *d)* krámy, institita, k obchodu v malém a k prodeji všelikých potřeb ži-

---

serenitatis clemencia et favore.“ V čele samosprávného měšťanstva byl iudex čili advocatus, a po ruce měl konšely a scabinos, vesměs osoby přísežné. Cod. Dipl. Mor. IV. 371.

[1]) Henrico gladiatori, utili et artificioso magistro, qui transtulit se Pragam ad habitandum in ipsa“ poukázáno ročně 10 hřiven stříbra. Cod. Dipl. Mor. VII. 977.

votních, k čemuž sloužilo městské podloubí čili kryté chodby, náměstí obklopující; *e)* právo pivovárečné a výčepné v městě a v nejbližším okolí; *f)* právo skladní pro zboží domácí a cizozemské; *g)* regalia mýtná a celní a *h)* volba vlastního rychtáře. Všecka tato práva měla býti vnadidlem, aby lidé v městech se usazovali a aby tak rozmnožováním měst sláva země se zvýšila.[1])

Pozorujeme-li bedlivě polohu a dobu, kde a kdy byla města moravská od markrabat zakládána, nemůžeme se ubrániti myšlence, že toto zakládání nedělo se nahodile, nýbrž podle určitého dobře promyšleného plánu. Nám se zdá, že markrabata měli v první řadě místa strategicky důležitá na zřeteli a v druhé řadě zájmy obchodní, když města zakládali. Co se týče Olomúce, Brna, Znojma, Jihlavy, Uherského Hradiště a Břeclavě, jsou ohledy strategické patrny: když se však Bruntál, Bzenec, Hodonín, Litovel, Jevíčko a Uherský Brod zakládaly, převládaly nejspíše zájmy obchodní. Připomeňme si, že místa právě jmenovaná byla stanicemi pohraničnými nebo celními, nebo že ležela při důležitých stezkách obchodních a že již proto vykazovala se větší lidnatostí.[2])

B r u n t á l obdržel, jak jsme již na jiném místě vypravovali,[3]) od markraběte Vladislava právo Německé a stal se městem. Bratr Vladislavův král Přemysl potvrdil v Olomúci dne 30. prosince 1213 toto „staré založení“ se všemi na něm spočívajícími svobodami, příjmy a se vším zbožím, z čehož vyplývá, že Bruntál byl již před rokem 1213 na město povýšen a že tedy náleží k nejstarším městům moravským podle práva Německého. Král Přemysl práva a příjmy tyto rozmnožil propůjčiv městu na zlepšení jeho desátek mýtní a báňský na čtyry míle daleko po čas života vlastního

---

[1]) Velmi jasně mluví o zakládání města od panovníka formule Otakarova z r. 1262, otištěná od Jirečka v Cod. iuris Bohem. I. 154 a 155.

[2]) Viz str. 28 toh. díla.

[3]) Viz str. 81. toh. díla.

a bratra svého. Markrabě Vladislav zemřel 1224 a Přemysl 1239; Bruntál tedy požíval dosti dlouho této milosti.[1])

Bzenec byl až do roku 1214 osadou trhovou, forum, byl tedy taktéž silněji zalidněn.[2]) Téhož roku rozhodl markrabě Vladislav dne 3. ledna 1214 v Olomúci, aby tato osada, ježto byla ovdovělé královně Konstancii, matce jeho, k užívání přidělena, obehnána byla silnými hradbami a tak rozšířena, „aby se účastnou stala cti a výhod našich ostatních měst“. K účelu tomu odpustil markrabě, ovšem za souhlasu své matky, kteréž se věc týkala, měšťanům bzeneckým na 30 let nájem peněžní a obilní, který až posud královně byli odváděli. Dále jim daroval doubravu se všemi právy, tedy i se svolením, aby ji mohli vymýtiti, a dal ji kopkami obmeziti, pak jim daroval svobodný mlýn a dva lány pro faráře městského. Co se týče nižšího soudnictví, mají se měšťané spravovati městským právem břeclavským; vyšší soudnictví však přislušeti bude soudům zeměpanským.[3]) V březnu 1223 král Přemysl potvrdil výsady tyto a ponechal městu, které škůdci a ohněm velice bylo utrpělo, příjmy z tamějšího zeměpanského mýta na 10 let.[4])

Hodonín nad Moravou náležel jako Bzenec ovdovělé královně Konstancii. Okolo r. 1228 byl správec její v Hodoníně, Petr, od zlodějů a loupežníků zabit. Zločin tento, jenžto spáchán byl jen následkem neurovnaných poměrů místních a nejistoty života, přiměl královnu „počestné Němce povolati a během roku v našem městě za těchto podmínek je usaditi“: 1. poddáni budou jen královně a její synům Václavovi, Vladislavovi a Přemyslovi a ostatně nikomu ji-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 68 a 69.

[2]) Locus forensis, stojí asi u prostřed mezi villa a civitas. Když se r. 1280 jednalo o vytčení hranic mezi obcemi Kojetínem a Bezmírovem, jmenován Kojetín „locus forensis episcopatus Pragensis“ a Bezmírov „villa monasterii Gradicensis“. Cod. Dipl. Mor. IV. 235.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 75 a 76.

[4]) Tamtéž 150.

němu; 2. podřízeni jsou soudci, kterého si sami volí; 3. měšťané odváděti budou z lánu 30 denárů, poddaný v městě, jenžto má pole, 12 denárů a kdo jich nemá, 6 denárů nájmu; 4. z každé várky piva odváděti bude sládek 12 denárů; 5. na míli od města nesmí nikdo pivo vařiti; kdo by se proti tomu provinil, ztratí hrdlo a statek svůj;[1] 6. také řemeslníci, kovář, tkadlec, švec a j. v. nesmějí se v okolí na míli daleko, nýbrž jen v městě usaditi; 7. kdo se ubírá na trh, má na míli svobodný průvod; 8. s mlýna tamějšího odváděti se bude ročně 8 korců žita, 4 korce pšenice a 3 haléře. Sleviti s toho by se mohlo jen tehdy, kdyby měšťanstvo o tom se usneslo, nebo kdyby královna tu milosť udělila. Mlýn tento má míti také 20 jiter pole, 3 poddané a rybáře; 9 kupců, jižto mají domy, jsou od placení mýta osvobozeni, jen za přívoz přes Moravu budou polovičku platiti; 10. v lese mohou si suché dříví sbírati, trávu trhati a dobytek pásti, vyjmouc mladé doubí; 11. měšťané jsou v celé Moravě a v Čechách od placení mýta osvobozeni; 12. po 10 let nebudou odváděti žádné daně a 13. ustanovený poplatek za zločiny a zločince, kteří jen v městě se popravují. Zvláštní jest při tomto listě zakladacím, že vrahové připomenutého správce Petra prohlašují se před měšťany za psance.[2])

V letě roku 1241 byla **Litovel** od Tatarů tou měrou spustošena a obyvatelstvo vyhubeno,[3]) že král Václav se ustanovil v lednu 1243, město znovu podle práva Olomúckého, tedy německého, založiti. Aby tam osadníci byli přivábeni,

---

[1] „Infra Rastam unam nullus presumat cerevisiam braxare." Cod. Dipl. Mor. II. 204. Rasta obnášela: „Milliarius et demidius apud Gallos leucam lieu facit, habentem passus mille quingentos; duae leucae sive milliarii tres apud Germanos unam Rastam Milliare germanicum efficiant." Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis.

[2] „Illi, qui Petrum occiderunt, omnium habebant inimicitiam et pro malefactoribus habeantur." Cod. Dipl. Mor. II. 204 a 205; pak Jireček, Codex iuris Boh. I. 59–61.

[3] Viz díl V. str. 230.

slíbeno jim patnáctileté osvobození od daní a král prohlásil, že po uplynutí té lhůty spokojí se s polovicí hřivny nájemného s každého lánu. Aby město bylo rychle vystaveno, poskytl král zdarma stavební dříví ze sousední doubravy; neboť tehdáž stavěla se města jako vsi skoro napořád ze dřeva.[1]) Příjmy z tamějšího velikého mýta silničného náležejí lokatorovi, město však bráti je bude teprvé šestý týden; naproti tomu byli měšťané litovelští osvobozeni od mýta v Olomúci, Unčově a Úsově. Fojtem městským čili advokátem jmenoval král lokatora Jindřicha, měšťana olomúckého, jménem Epicha, s kterým byl také smlouvu uzavřel. Podle smlouvy této nadáno bylo fojtství městské mýtem v městě, rybolovem, mlýnem, radnicí, dvěma lány v Čermném, dvěma jinými lány mimo město na zboží, kteréž králi nenáleželo, zahradami v starém městě, lázněmi, dvěma krámy pekařskými a dvěma krámy řeznickými, „jatkami, kde se zvířata porážejí“. Jelikož časem již za prvního lokatora odprodejem některé zboží z tohoto nadání do cizích rukou se dostalo, byla roku 1287 se svatanem připomenutého lokatora smlouva obnovena, při čemž si král z dědičného rychtářství vyhradil roční nájem jedné hřivny zlata nebo 10 hřiven stříbra svoliv k tomu, aby prodané zboží bylo zase skoupeno a aby tak nadace byla opět v předešlý stav uvedena.[2]) Roku 1291 obdrželi již mě-

---

[1]) Jakési nepřátelskými vpády a požárem spustošené město král Václav II. okolo r. 1286 na tři léta od nájmu osvobodil a vykázal měšťanům, aby město mohli vystavěti, stavební dříví ve svých lesích. „Ut dicte civitatis cives domus ipsorum per ignem destructas eo facilius et liberius reedificare valeant, ex speciali gratia eis duximus indulgendum, quod ligna in nostris silvis . . . succident, ubi noster iudex, qui tunc pro tempore fuerit, eis duxerit deputando.“ Formulář Otakarský. Archiv der kaiserl. Akad. D. 29. Str. 138.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 19. Smlouva zde není obsažena, opakuje se však v obnovovací listině ze dne 13. října 1287 t. IV. 339. Není-liž připomenutý zde měšťan Jindřich, nazvaný Epich, tentýž podnikatel, jenžto po 30 letech založil Týnec podle práva Německého? Viz str. 99 toh. díla. Takovíto lokatorové podobají se podnikatelům velikých staveb za našich dob.

šťané litovelští právo mílové a dovoleno jim, aby mohli držeti statky šlechtické, tedy deskové.[1])

Z těchto důvodů bylo i Jevíčko, od Tatarů r. 1241 spustošené a pobořené, na město povýšeno. Markrabě Přemysl daroval novému městu listinou danou v Brně dne 22. září r. 1249 les sousedící se zbožím kláštera Hradišťského u Šebetova, „aby se mohlo rychleji zotaviti“.[2]) Zakládací listina, jenž byla rychtáři městskému Alberovi a potomkům jeho od markraběte Přemysla vydána, podepsána byla na Křivoklátě 6. srpna 1258. Učinivši zmínku o smutném stavu města a jeho obyvatelů, uvádí tyto výhody k jeho zlepšení:[3]) 1. kdyby markrabě město některému šlechtici zastavil, bude se museti tento spokojiti s nájmem posud odváděným a nebude smět nového uložiti; 2. městu Jevíčku bude se ve všem všudy spravovati právem uničovským, ale samo bude vrchním soudem i v hrdelních případech pro třináctе sousedních vsí, jejichž jména skoro vesměs svědčí, že měly osadníky německé: Bělá (Albendorf), Arnolsdorf, Derflík (Dörfles), Arnoštov (Ernestdorf), Hartungsdorf, Martinsdorf atd., jen Kornice podržely své staré slovanské jméno; 3. stará povinnosť užívati cest ustanovených s mýtem pojišťuje se novému městu na tři míle kolem;[4]) 4. městu zůstane také právo mílové, tak že

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 372.

[2]) „In subsidium et levamen ipsorum inopie.“ Cod. Dipl. Mor. III. 114. V Časopise Česk. Museum 1875 str. 76 profesor Šembera pronáší pochybnosti o pravosti této listiny hlavně z toho důvodu, poněvadž okolo r. 1249 celá tamější krajina premonstrátskému klášteru v Hradišti náležela, že se nedá dokázati, kde by byl mohl ležeti takovýto zeměpanský les, který prý markrabě Přemysl daroval? Kdybychom měli katastrální mapy a pozemkovou knihu z doby tehdejší, mohli bychom ovšem pochybnosť tuto vyvrátiti, předce však vyčkati chceme pádnějších důvodů, abychom listinu za podvrženou uznali.

[3]) „Ut post multa pressurarum gravamina nostris temporibus habundantius consolentur (incolae civitatis).“ Cod. Dipl. Mor. V. 243. Těmito pressurami vyrozumívati lze také vpád Tatarů r. 1241, jakkoliv se výslovně nepřipomíná.

[4]) Viz str. 28 toh. díla.

na míli daleko nesmí býti zřízena ani krčma, ani pivovár, ani se nesmí nějaký řemeslník usaditi; 5. úřad rychtářský ostane v rodině Alberově dědičným a bude se moci prodávati. Dále se ustanovují soudní příjmy a pak 6. uvádí se tato nadace rychty: dva lány, mlýn, šest masných, šest pekařských a tolikéž ševcovských krámů, lázně, rybolov a honitba na území městském a dříví z městských lesů, co by ho rychtář spotřeboval. [1])

O založení Uničova (Unčova) známy jsou nám tyto věci: markrabě Vladislav postoupil jakémusi Dětřichovi z Uničova les při Oskavě, aby jej vymýtil. Podniku tomuto zeměpanský úřadník uničovský Protiva dělal jakési překážky; z toho povstala r. 1213 žaloba, o níž bylo v ten smysl rozhodnuto, že Dětřichovi přiřčeno právo, při jmenované řece Oskavě od toho místa, kde měl býti mlýn zřízen, podle cesty, jenžto vede do Úsova „až k horám" tolik lesa vymýtiti, co by v třicíti letech, na kteroužto dobu privilej platila, mohl provésti. [2]) Za deset let práce již tak daleko dospěla, že bratr Vladislavův král Přemysl mohl měšťanům nového města, nova civitatis (německé obyvatelstvo podrželo hned toto jméno, Neustadt) propůjčiti právo Magdeburské, jak se v Bruntále vyvinulo, a že mohl fojtovi městskému Dětřichovi a dědicům jeho vydati v Brně 1223 zakládací listinu. Podle této listiny odváděti má každý dům, ať již malý nebo veliký, domovní nájem 6 denárů ročně, s každého vzdělávaného lánu pozemkového nájmu o sv. Martině $^1/_4$ hřivny stříbra, korec žita a tolikéž pšenice a ovsa. Les, který měšťané již po 10 let poráželi, mohou podle staré privileje ještě dálších 20 let mýtiti a veškeré posud nabyté a již vyměřené půdy, jak jim byla od markraběte Vladislava vykázána, ať jest to les, role nebo pastvina, svobodně a bezpečně užívati. Dále mají podle starobylého obyčeje vykonávati nižší policii, jak jim to byl

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 243 a 244.

[2]) Tamtéž II. 68.

markrabě povolil; co se týče vyššího soudnictví, podřízeno bude město soudům zeměpanským. Dětřich zůstane i nadále advokátem čili fojtem městským.[1])

Brod Uherský, kde byla již r. 1045 důležitá celní stanice nad Olšavou při staré vojenské a obchodní cestě do Uher,[2]) obdržel, jak se praví v listině krále Přemysla Otakara II., markraběte Moravského, dané dne 29. října 1272, kterouž osada na město byla povýšena, „právo Hlubčické a právo skladní, aby se měšťanům dostalo větších výhod a většího užitku“.[3]) Podle tohoto práva museli kupci domácí, tedy kupci čeští a moravští zboží své, nežli jim bylo dovoleno dále se odebrati, po 8 dní a kupci cizí po 14 dní v Brodě k prodeji vyložiti, — kterážto výsada byla po 10 letech od krále Václava II. obnovena a ještě r. 1288 tou milostí rozmnožena, že město bylo na dalších 6 let od daní osvobozeno a že zeměpanských poplatků soudních mohlo užiti k zřizování a zlepšení města.[4])

Z listiny markraběte Moravského krále Přemysla Otakara II. ze dne 28. srpna 1270 nabýváme potřebné vědomosti[5]) o opětném povýšení na město moravské mýtní stanice Hlubčic, kterėžto město s právem svým hrálo tak důležitou úlohu. Hlubčice vyskytují se v pravých listinách již k r. 1183. Uvádějíť se v severních krajinách moravských, ježto hraničí s johanitským statkem Hrobníky.[6]) Jako sta-

[1]) Tamtéž 147 a 148.

[2]) Viz d. IV. str. 133 a 136 a str. 28 toh. díla.

[3]) „Jus depositionis mercium, seu mercimoniorum, ibidem concurrentium hinc et inde, quod vulgo Niderlage dicitur, concedentes.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 100.

[4]) Tamtéž 352.

[5]) Poprvé podle hlubčického originalu latinsky a německy otištěno a v §§ rozděleno v Tschoppově a Stenzlově Urkunden-Sammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte etc. V Hamburku 1832. Str. 371—381. Pak od Herm. Jirečka v Codex iuris Bohemici I. 168, avšak s jiným rozdělením a Cod. Dipl. Mor. IV. 53 a sled.

[6]) Cod. Dipl. Mor. I. 308.

nice mýtní uvádějí se Hlubčiče teprvé k roku 1224. Tehdáž měšťané opavští, jejichž práva městská znovu byla rozhojněna, osvobozeni byli od placení mýta v Hlubčicích. [1]) Roku 1224 byla osada zajisté již značná a byla nejspíše toho roku na město povýšena. Král Přemysl Otakar II. alespoň, když městská práva hlubčická obnovoval, zmínil se o starých městských privilejích, které přišly na zmar. [2]) Podle těchto starých privilejí, které, jak praveno, dne 28. srpna 1270 od krále byly obnoveny a rozhojněny, platili 1. měšťané s každého lánu půl věrduňku stříbra; 2. odváděti budou panovníkovi desátek se žita, ječmene, pšenice a ovsa; 3. každý lán musí 36 jiter obnášeti; [3]) 4. s každého domu zapravovati budou měšťané ročně o sv. Martině 6 denárů, kdyby toho dne plat nebyl odveden, propadnou pokutě 5 solidů; 5. o trhu svatomartinském zapraví každý, kdo prodává, 3 denáry; 6. čtyry mlýny blízko města položené odváděti budou o sv. Martině jeden $1^1/_2$ věrduňku stříbra, druhý 1 věrduňk, třetí $^1/_2$ věrduňku a čtvrtý 1 lot; 7. měšťané mohou blízkých lesů a pastvin svobodně užívati; 8. městu náleží právo mílové, co se týče piva a řemesel; a 9. fojt městský dosazuje na radu měšťanů učitele, kostelníka a pastýře. [4])

Tyto staré privileje města Hlubčic byly potvrzeny od krále Přemysla Otakara; práva, kterážto král sám městu propůjčil, týkají se policie, správy civilní a soudnictví v městě

[1]) Tamtéž II. 155.

[2]) „Antiquatum quoddam ipsorum privilegium, et prae senio maceratum, eis a nostris concessum praedecessoribus, renovari fecimus.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 54.

[3]) Jak nahoře na str. 85 jsme pravili, byly lány výměry flámské a výměry francké. Lány francké byly větší. Jelikož při zakládání Pozmannsdorfu na statku hraběte z Příbora výslovně byla ustanovena podmínka, „volumus etiam, ut ante sepe dictus iudex (Sydylmann) cum suis incolis habeat ius Lubschicense in omnibus, preter quod laneos more Francorum debet obtinere.“ (Cod. Dipl. Mor. V. 13); máme za to, že lány s právem Hlubčickým byly výměry flámské tedy menší, lanei parvi.

[4]) Jireček, Codex iuris Bohem. pag. 168.

a podobají se velice právům, která byla okolo roku 1250 městu Jihlavé propůjčena, co se týče ducha a rázu ano i v jednotlivých svých výrazech, ale předce obojí vzniklo samostatně. „Patrné příbuzenství mezi oběma svědčí jen o společném původu z téhož pramene. Kde jest tento pramen hledati, o tom nemůže býti pochybnosti. Jest to právo Flámské a Flandry jsou společným východištěm osad, jimž tato města svůj vznik děkují“. [1]) Pokud nám známo, přijaly právo Hlubčické: Hranice 1276, Bílovec 1293, Děrná 1293, Pozmannsdorf 1294, Steinbach okolo roku 1300 založený (nyní Kunčice — Kunzendorf). Též Křenovice, Valašské Meziříčí a Fulnek spravovaly se právem Hlubčickým.

Mohli bychom snad ještě ukázati k Přerovu, kde r. 1086, ke Kroměříži, kde 1131 mýto s mostu se vybíralo a celní stanice se nalézaly, mohli bychom též Opavu uvésti, kdyby nám vůbec bylo psáti o vývinu měst na Moravě; jelikož to však není naším úkolem, musíme přestati na příkladech uvedených, jimiž se prokazuje, kterak místa mýtní a pohraničná pro své četnější a zámožnější obyvatelstvo od markrabat k tomu byla volena, aby na města byla povýšena, avšak kterak také každé město přese všecku příbuznosť s jinými předce své zvláštnosti a svou samostatnosť mělo a ji zachovalo.

Avšak nejen prospěchy obchodními, nýbrž, jak jsme již připomenuli, přede vším ohledy strategickými vedeni byli panovníci, když z podhradí, suburbia, města tvořili, je opevňovali a je se starým hradem, s castrum, v jedno slučovali. A zde tomu skutečně přály všechny okolnosti, aby města mohla rychle rozkvesti. Panovníci v nich obyčejně bydlívali, zemské soudy a vůbec vyšší soudy měly zde svá sídla,

[1]) Doslovně z J. A. Tomaschka, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 79. Podle něho G. Biermann, Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf. V Opavě 1874. Str. 86 a 87. Jaromír Haněl, O vlyvu práva německého str. 19. Haněl spravuje se, co se týče stáří práva Hlubčického, Tschoppeho a Stenzlovou Urkunden-Sammlung, str. 371. V pozn. 1. srovnává se s naším náhledem o výměře flámského lánu.

v méstech mívali stálé své bydliště vyšší zemští úředníci a alespoň časem meškali zde bohatí šlechtici. Dvůr, úředníci a šlechta lákali sem a přiváděli s sebou sta lidí, jenžto zvýšenými svými potřebami řemeslníkovi a obchodníkovi pravidelný výdělek zabezpečovali a tím je tedy do města lákali. A jelikož takováto valy a příkopy obehnaná města větší jistotu poskytovala, musela se velmi záhy státi středištěm národního života za války i za míru. Tak se stalo, že až na naši dobu právě ty hrady, které byly sídly moravských knížat údělných, Brno, Znojmo a Olomúc nebo která za Přemyslovců dosáhla neobyčejného rozkvětu, jako Jihlava, nebo která byla zřízena k odvrácení nastávajícího nebezpečenství se strany nepřátelské, jako Uherské Hradiště, ostaly až po naši dobu na Moravě městy nejlidnatějšími a proto nejznačnějšími.

Chceme se v krátkosti zmíniti, kdy se staly městy v moderním slova smyslu. Počněme s Olomúcí.

Zdá se, že Olomúc již od knížete svého Vladimíra Otovice obdržela jakási práva městská. Kníže Vladimír však zemřel již r. 1200, olomúcká městská práva byla by tedy bez odporu nejstarší, kdybychom nevéděli, že jen panovníci měli moc práva městská propůjčovati a že Vladislav Jindřich a ne kníže Vladimír byl od r. 1192 od Jindřicha IV. za panovníka uznáván. Mluvíli tedy král Přemysl, bratr Vladislavův, kterýžto zavedl německé právo na Moravu, v listině dané v Brně 18. března 1228, o „starých právech města Olomúce, jimiž se blízké vsi Odolany a Lazka spravují", měl snad na mysli jistý řád, který byl Vladimír podhradí olomúckému a jmenovaným vsím udělil, poněvadž pak ihned uvádí právo Magdeburské, kterým Olomúc nadal markrabě Vladislav, jenžto zemřel, jak známo, roku 1222. Olomúc stala se městem jen následkem tohoto udělení, obdržela některé statky [1])

[1]) V nadační listině markraběte krále Václava II. pro Olomúc z roku 1291 čte se: „Preterea de possessionibus ipsis a nobilibus et aliis

a královského rychtáře, který se r. 1228 poprvé připomíná.[1]) Olomúc tedy děkuje markraběti Vladislavovi Jindřichovi a ne knížeti Vladimírovi německé právo a povyšení své na město, ačkoli k vnitřnímu úplnému splynutí hradu s podhradím nikdy tam nedošlo. Když r. 1237 vypukla válka mezi Moravou a Čechami, byli měšťané olomúčtí vyzváni od markraběte Přemysla Přemyslovce, „aby nyní, ješto válce nelze se vyhnouti, k hájení hradu a města potřebné přípravy vykonali.“[2]) Když po smrti Brunonově r. 1281 kanovníci olomúčti novou volbu konali, nemohli jí pro nepokojné časy předsevzíti v kostele kathedrálním, kterýž v hradě ležel, nýbrž museli se dne 26. března 1281 shromážditi v kostele sv. Petra, kterýž v městě se nalézá. Jest to patrným důkazem, že castrum a civitas tvořily dvě oddělené částky města a že strategicky každá o sobě byla opevněna. Proto král Rudolf po bitvě na Moravském poli velice děkoval měšťanům olomúckým, že panství jeho dobrovolně se podrobili. V listině dané v ležení u Ivančic dne 20. září 1278 klade na to zvláštní váhu, že se dobrovolně podrobili, a v odměnu za tuto osvědčenou horlivosť obnovuje městské privileje Přemysla Otakara, rozhojňuje je osvobozením města od daní na dvě leta, osvobozením od mýt a cel v celé říši Německé na 10 let, právem mílovým, co se týče pivovarství a konečně tím, „že Židé v Olomúci žijící měli nésti všecka břemena městská jako jiní měšťané.[3]) Od této doby byla Olomúc pevností a poněvadž v ní sídlel biskup, byla prvním hlavním městem v zemi

quibuscunque personis emtis et emendis ad expeditionem aliquam non magis esse debent astricti, quam de bonis suis in prima locatione eidem civitati annexis.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 376.

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 213.

[2]) Tamtéž. „Studio et opera multiplici defensioni fidelis nostre civitatis et castri in Olomucz iam nunc provideatis . . . Ceterum omnia, que tucioni vestre civitatis et prefati castri idonea esse poterunt et commoda, dilectus nobis, nobilis vir Victor, filius Bludonis, accepit a nobis in mandatis secundum sui consilii apicem ordinanda.“

[3]) Tamtéž IV. str. 217.

a náležela mezi města královská, v jichž čele byl vždy rychtář královský. Okolo r. 1262 byla v Olomúci již radnice, což svědčí o spořádaném zřízení municipálním; byl zde také iudex, consules, iurati, scabini, magister civium a čtrnáctidenní trh výroční o sv. Havle a kupci, jižto sem přicházeli a odcházeli, bývali od placení mýta osvobozeni. [1]) Privileje tyto byly značně rozhojněny markrabětem Václavem II. r. 1291. Teprvé nyní bylo ustanoveno, že město jest naprosto vyloučeno ze soudnictví župního a že statky šlechtické, ježto se nalézají v rukou měšťanských, osvobozeny jsou od berní zemských; vydán také rozkaz, že šlechtici nesmějí svým poddaným brániti, kdyby se chtěli do města Olomúce přestěhovati. [2])

Brno (Brno ze staroslovanského brnije, hlína, odkud Hlinky) povstalo jako Olomúc z podhradí, [3]) a nazývá se r. 1210 poprvé „burgus" městem. [4]) O hradbách městských děje se zmínka již 1241, s určitostí uvádějí se k r. 1252 a 1260, [5]) ano r. 1213 objevuje se již rychtář městský, [6]) což jest důkazem, že město mělo již určité právo. My tohoto původního práva městského v Brně neznáme; ale jelikož obyvatelstva přibývalo, — roku 1229 muselo býti město rozšířeno [7]) — bylo zajisté takového druhu, aby dostačilo tehdej-

[1]) Tamtéž. III. 320. „Admisimus, quod edificetur ibidem theatrum, sive domus communis, que in vulgo Chaufhaus dicitur, pro bono publico et profectu."

[2]) Tamtéž IV. 375. Obšírně u Ferdinanda Bischoffa, Deutsches Recht in Olmütz 1855.

[3]) V. Royt, O Brně za nejstarší doby. Matice moravská. V Brně 1869. str. 68 sld.

[4]) V zabrdovické potvrzovací listině z r. 1210 se praví, že Praemonstrati obdrželi: „in burgo Brunnensi ecclesiam st. Mariae". Erben, Regest. pag. 240. n. 523. Tato „ecclesia st. Mariae" stala se po několika letech klášterním kostelem jeptišek Herburských a stávala tam, kde je nyní kostel posádkový, tedy ve středu města.

[5]) Cod. Dipl. Mor. III. 160 a k r. 1260 tamtéž 292.

[6]) Tamtéž. II. 69.

[7]) „Cum in amplianda civitate nostra Brunnensi", praví král Přemysl Otakar k r. 1229 „essemus intenti, hortos quosdam secus fundum

šímu obyvatelstvu městskému, ježto bylo české, německé, valonské a židovské. Čechové bydleli v Starém Brně a při starém kostele sv. Petra, Němci okolo roku 1228 při kostele sv. Jakuba, Valoni okolo r. 1231 při kostele sv. Mikuláše,[1]) židé měli svou vlastní, Dolejší Židovskou ulici; a tak bydleli všichni v nynějším městě pod Špilberkem, který již r. 1279 s tímto jménem se uvádí a ještě r. 1287 „Brünner Burg“ se nazývá.[2]) Známé nám právo městské bylo měšťanům brněnským na jich výslovnou žádosť propůjčeno od krále Václava v Praze v lednu 1243 a dne 5. března 1292 bylo, co se týče postavení měšťanů k šlechticům, kteří v městě bydleli a z práva městského vyjmuti byli, značně rozšířeno.[3]) Záleží z většího dílu v trestních ustanoveních, „která při vší své samostatnosti a nezávislosti jeví předce jakousi souvislosť s rakouskými právy městskými, zvláště s právy města Enže a Vídně (1221)“.[4])

Toto nejstarší nám známé městské právo Brněnské vyvinovalo se organicky dále, koncem XIII. nebo počátkem XIV. století přijaty do něho některá ustanovení práva Jihlavského, tehdáž všeobecně váženého,[5]) a jelikož bylo ode všech pozděj-

figulorum una cum curia cambivimus cum fratribus ordinis S. Benedicti ante praefatam civitatem . . . et dedimus ipsis . . . totidem ortulanos na Luze.“ Cod. Dipl. Mor. II. 208.

[1]) Erben, Regest. pag. 342 a 364. Již jméno „Rhenerthor“ r. 1252 připomenuté ukazuje na země porýnské. Cod. Dipl. Mor. III. 160.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 223 a 339. V listině, kterou papež Alexandr dne 30. ledna 1261 potvrzuje klášteru Tišnovskému patronátní právo ke kostelu sv. Petra v Brně, čteme: „ius patronatus in ecclesia sancti Petri de Burgo Brunnensi.“ Cod. Dipl. Mor. III. 299.

[3]) Tamtéž 12 sled., pag. IV. 386. Literatura k tomu u Bischoffa, Österr. Stadtrechte str. 15 a 16 a u Rösslera, Die Stadtrechte von Brünn. V Praze 1852.

[4]) Bischoff, Österr. Stadtrechte str. 16.

[5]) Tomaschek, Deutsches Recht in Österreich. Str. 95 a 96. Rössler, Stadtrechte von Brünn str. CXVI. a sled. Rössler shrnul práva brněnská v tato slova: „Nach Otakar's II. Falle erhob K. Rudolf Brünn 1278 zu einer Reichsstadt; doch durften die Freiheiten mit Rudolf's Herrschaft im Lande aufgehört haben. Wichtiger sind die Vergrösserungen der Macht

ších markrabat ano i od krále Rudolfa novými a rozsáhlými privileji rozmnožováno, nabylo v zemi takové vážnosti, že mnohá města se snažila, aby nabyla výhod práva Brněnského a že v pochybných případech brala své útočiště ke konšelům města Brna. Způsobem tímto se stalo během času, že do Brna šlo odvolání skoro ze 63 měst moravských.[1]) Města Kroměříž, Kojetín a Uher. Hradiště byly r. 1290 a 1258 na základě Brněnského práva založeny.[2])

Znojmo (Znaim)[3]) děkuje povýšení na město králi Přemyslu Otakarovi, kterýž v listině pro klášter Lúcký, dané ve Znojmě dne 19. září 1226 výslovně vyznává, že „chce u Znojma město založiti a zalidniti“,[4]) tedy u starobylého

---

und des Ansehens städtischer Rechte unter K. Wenzel's II. Regierung. Eine neue Bestätigung und Erweiterung des Jahrmarktrechtes erfolgte 1291, das Jahr darauf 1292 von demselben Könige: die freie Schöffen- und Rathswahl, die Gewählten sind nur dem Könige oder dessen Stellvertreter vorzustellen. Eine nochmalige Befreiung von Landgerichten ausser in Fällen bei Grenzverletzungen und Gewaltthaten gegen Grundbesitzer, wo der Gerichtsstand des Letzteren entscheidet. Sicherung der Bürger bei Schuldverhältnissen der Adeligen. Auch adelige Häuser sollen die Stadtlasten mittragen. Verbot von Innungen, welche den Verkehr und Marktverkauf beschränken können. Das Vorrecht, gegen Räuber und landschädliche Leute verfahren zu dürfen. Ausser der besonderen Krönnugs- und der gewöhnlichen Steuer, welche die Städte zu zahlen haben, soll ihnen keine andere Last aufgelegt werden. Und da die immer mehr erweiterten Befestigungen der Stadt grosse Auslagen verursachten, erhält die Stadt vom K. Wenzel II. ddt. Brünn 25. Febr. 1293 die Brückenmauth, den Hauptzoll, den bisher der Landesfürst in der Stadt zu heben hatte, und das Vorrecht, auf alle Metalle zu suchen, welche 6 Meilen weit aufzufinden sind.“ Rössler na uv. m. XXVIII. a XXIX.

[1]) Haněl, O vlyvu práva německého str. 62 a 63. Rössler na uv. m. CXVIII. Vyňato ze soudní knihy brněnské, Manipulus, otištěné od Rösslera na uv. m. 1—338. Viz Monsée, Über die ältesten Municipalrechte der königlichen Stadt Brünn. V Olomúci 1788. Str. 11 a 12.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 365 a III. 258. Emler, Regest. 653.

[3]) O etymologickém významu slova Znojmo, od znoj, vedro sluneční, srovn. V. Brandla Gloss. str. 387.

[4]) „Volumus ante Znoym civitatem construere, in ipsamque homines convocare.“ Cod. Dipl. Mor. II. 172.

zemepanského hradu téhož jména, který jakožto důležitá tvrz pohraničná, jakožto sídlo moravských knížat údělných a s podhradím svým jakožto shromáždiště značnějšího a smíšeného obyvatelstva — r. 1226 měli zde i Uhři zvláštní čtvrť městskou a okolo r. 1269 byla krajina u Koverníka ještě rozhodně slovanská [1] — požíval v zemi takové vážnosti jako Olomúc nebo Brno. Jelikož však královské pozemky v jmenovaném podhradí k rozšíření města nedostačovaly, král postoupiv klášteru Lúckému statek Kuchov, nabyl za něj potřebného místa, kde město bylo rozšířeno. Byla to snad jižní čásť nynějšího města Znojma. [2]) Že zakladatel, král Přemysl Otakar propůjčil nově založenému městu nejstarší privileje a některé statky, dovídáme se z obdarování krále Rudolfa I., kteréž se stalo v září 1278. Za to, že měšťané po pádu Přemysla Otakara II. upřímně a dobrovolně se poddali, vítěz potvrdil posavádní jejich privileje a kromě jiného zejména úřad tržní a clo ze soli, kteréžto příjmy však měšťané měli vynakládati na opevnění města svého. [3]) Dále jim dovolil, aby se řídili vídeňskými právy městskými, z čehož soudíme, že jim práva tato byla již známa, jelikož by byli jinak za ně nežádali: dále jim udělil právo mílové k vaření piva — vyjmuti byli šlechtici, kteří pro sebe a čeládku pivo vařili — k brání základu u dlužníků, osvobození od mýta a dávek, právo, aby vymýtili les u města ležící a role vzdělali, jichž by se k obecnému dobru užívalo a j. v. [4])

[1]) Tamtéž 171. „Vicus Ungarorum, qui protenditur usque ad portam orientalem, que ducit ad Zuchoherdel“ a ze samých dvorců se skládala. O Koverníku t. IV. 28.

[2]) Tamtéž II. 172. O poloze a původu města Znojma Royt v časopisu Matice moravské 1872 str. 28—35.

[3]) „Civibus Znoimensibus, qui se ipsos et civitatem nostre et Romani imperii iurisdictioni tam liberaliter quam fideliter subiecerunt . . . . omnes gratias, libertates et iura, seu predia vel possessiones, que vel quas a quondam Otakaro . . . tenuerunt, rata habemus.“ Cod. Dipl. Mor. V. 264.

[4]) Tamtéž VI. 264.

Privilej tuto obnovil král Václav II. v létech 1292 a 1303 ustanoviv, co se týče příslušnosti soudní, že měšťané se vším všudy podřízeni jsou jen moravskému komoří zemskému nebo rychtáři městskému. [1]) Znojmo však nestalo se nikdy apelačním místem jako byly Brno, Olomúc a Jihlava.

Jihlava, nad řekou Jihlavkou, o kteréž děje se zmínka již roku 1197, objevuje se v dějinách sotva před r. 1214. [2]) Toho roku byla Jihlava sídlem zeměpanského kastelana čili purkrabí. Jako ves horní, avšak již s obyvatelstvem německým, uvádí se Jihlava k r. 1227. Král Přemysl Otakar odporoučí tehdáž zakladatele Jemnic Petra a zlaté doly, kteréž mu tam byly odevzdány, ochraně hormistra jihlavského a všech hormistrů, urburýřů a horních přísežných v Čechách a na Moravě. [3]) Jelikož Petr byl nejvyšším úředníkem župy Bítovské a král Přemysl Otakar právě jej dává pod ochranu hormistra jihlavského, dá se z toho souditi, jakou moc a vážnosť již okolo r. 1227 měla tato hornická osada, která sem byla nejspíše ze saského Freiberku uvedena. [4]) Že však v okolní krajině bydleli Slované, vysvítá z trhové smlouvy Německého řádu, ježto byla od biskupa Roberta r. 1233 potvrzena. Statky řádové v listině této jmenované u Humpolce a u Jihlavky Podolí, Dobré, Skrýšov, Bohdaneč, Pustina a jména 14 vsí, ježto měly farnímu kostelu v Jihlavě

---

[1]) Tamtéž IV. 382 a V. 152.

[2]) Tamtéž II. 77. O pojmenování města a řeky od jih, jihnouti svn Brandlovo Glossar. p. 83.

[3]) Tamtéž 185. „Mandamus magistro montium de Igla et universis magistris, urbariis et iuratis montanorum per Bohemiam et Moraviam, ut prefatum fidelem nostrum Petrum (rectorem provinciae Betoviensis) . . . . defendant fideliter et tueantur.“

[4]) Upomínky na společný původ po staletí se udržují. Dřímají, není-li pohnutky, která by je probudila. Dostaví-li se tato, probouzejí se, jako na př. v saském Freiberku, odkudž ještě v XVI. století, když Freiberg slávou slynul a Jihlava upadala, zasýlány bývaly do Jihlavy nálezy ve věcech horních. Tomaschek, Der Oberhof Iglau in Mähren. V Inšpruku 1868. Str. 28.

desátek odváděti, svědčí o slovanském zalidnění.[1]) Roku 1234 děje se již zmínka o jihlavském mýtě.[2]) Jihlava měla tedy r. 1234 farní kostel, mýtní a celní stanici, užívala 1241 horního práva a měla tedy horní soud, který již daleko široko vážnosti požíval a předce ještě neděje se zmínka, kdy byla na město povýšena. Teprvé roku 1249 mluví se o měšťanech a hornících města Jihlavy,[3]) což jest nám důkazem, že Jihlava nadána byla r. 1249 všemi právy měst královských.[4]) Velikou listinou výsadní, již král Václav a syn jeho Přemysl Otakar nejspíše po smíření svém v srpnu 1249 nebo brzy potom propůjčili měšťanům a horníkům jihlavským, povýšena Jihlava na vyšší soud pro mnohá města domácí a zahraničná a za vzor ve věcech měšťanských a zvláště ve věcech práva báňského.[5]) Jihlava stala se tedy městem báňským.

Hradiště. Již jméno svědčí, že na místě nynějšího města Uherského Hradiště zřízeny byly již v dobách předhistorických „ohrady", ježto tehdejšímu čistě slovanskému obyvatelstvu poskytovaly ochranu proti nepřátelům a ježto mu sloužily za shromáždiště při slavnostech náboženských a při soudech a ježto „Hradiště" se nazývaly. Hradiště tato zakládána nejraději mezi vodami, jako Hradiště na ostrově moravském nebo na takových místech, která mohla býti náspy a příkopy snadno obehnána a uhájena. Až do r. 1257 náležel tento ostrov blízkému klášteru Velehradskému. Když král Přemysl Otakar II. si předsevzal na ostrově tomto pohraničnou tvrz proti Uhrům vystavěti, vyjednával nejdříve s klášterem o místo, zavázal se listinou, že práva kláštera budou také po vy-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 255 a 256.

[2]) Tamtéž 274.

[3]) „Civibus nostris in Iglavia et montanis ubique in regno nostro constitutis." Jireček, Cod. iuris Bohem. 1. 83.

[4]) Staré listiny, ježto se týkají města Jihlavy, otištěny jsou správně u Tomasckka, Deutsches Recht in Österreich. Str. 303—348.

[5]) Obšírně o tom Tomaschek, Der Oberhof Iglau in Mähren. V Inšpruku 1868.

stavení města klášteru zachována, ustanovil k vyměření tvrze vznešené velmože zemské, v jichž čelo postavil přítele svého Brunona, biskupa Olomúckého, nařídil, aby obyvatelé Kunovic a Velehradu do nově založeného prostorného města se přesídlili, upravil dokonce v jich prospěch obchodní cestu, ježto posud vedla přes Kunovice do Uher a dvěma obsáhlými a obsažnými listy nadačními, danými dne 15. října 1257 a dne 23. května 1258 propůjčil Hradišti kromě jiného městská práva brněnská s odvoláním do Brna, právo mílové, mincovnu, výroční trh 14 dní trvající a trh týdenní dvoudenní a t. d., povolil městu rychtáře, kteréhož by však jmenoval klášter Velehradský,[1]) jenž si ostatně podržel také patronat tamějšího kostela farního. Tehdáž nadána byla nová tvrz pohraniční vsemi Kunovicemi, Novou vsí a Mikulovicemi a aby mohla domy snáze stavěti a udržovati, obdržela les u Kostelan a desítileté osvobození od daní. Když by tato lhůta uplynula, měla tvrz odváděti ročně 40 hřiven stříbra do královské komory,[2]) kterážto daň byla roku 1301 „z ohledu na větší blahobyt“ na 100 hřiven stříbra zvýšena.[3])

Na příkladech uvedených jest viděti, jakým způsobem byla od knížat zakládána města buď z důvodů obchodních nebo strategických, což dálo se vesměs podle práva Německého. Museli bychom se diviti, kdyby byli toho příkladu i vyšší šlechtici v zemi nenásledovali. Výhody takovéhoto zakládání podle práva Německého byly příliš zřejmé, příliš makavé, tak že bohatí velmožové brzy je pochopili. Pohříchu nedostává se nám listin o zakládání měst nebo větších vsí[4]) podle práva Německého od vznešených, šle-

[1]) Srvn. Notizenblatt. V Brně 1857. Č. 5 a 8 z r. 1360.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 246 a 256. Papežské potvrzení patronatu pochází ze dne 28. ledna 1261. Cod. Dipl. Mor. VII. 763.

[3]) Tamtéž V. 124.

[4]) V obyčejném životě nedělal se v XIII. století žádný podstatný rozdíl mezi městem a větším městysem. Pokračovatelé Kosmovi vypravujíce o králi Václavu, kterak Prahu opevňoval, píší: „Jgitur rex Wences-

chtických laiků. Kláštery a hlavně biskupství Olomúcké poskytují nám již více takovýchto listin, abychom zřizování osad duchovních a zakládání měst mohli oceniti. Z nečetných zakladatelských listin laiků vyrozumíváme, že vrchnosti nové osady nejen osvobozovaly od obyčejných břemen a jim jistou svobodnou lhůtu propůjčovaly, nýbrž že jim udělovaly také soudy přísežných a nižší někdy i vyšší soudnictví, vždycky však pod dohlídkou vrchnostenskou. Takováto města, ježto nebyla přímo podřízena panovníkovi, nazývána v dobách pozdějších „vrchnostenská města ochranná". Hrabata z Příbora, pánové ze Šternberka, z Kravař a jiní zakládali takováto města a vsi; proto mnohé město a mnohá ves upomíná na svého zakladatele. Avšak i zeměpanští úředníci vynikali jakožto zakladatelé, na př. za krále Přemysla Otakara správce župy Bítovské Petr.[1]) Aby mladé město Jemnici, ježto leží v župě jmenované a u něhož se počalo na zlato dolovati, ochránil proti nebezpečenství odjinud přicházejícímu, umínil si Petr pevnými hradbami je obehnati. Začal tuto práci, brzy však přesahovala jeho síly, i byl nucen, aby v ní mohl pokračovati, prodati klášteru Lúckému a jeho opatu Florianovi rozsáhlé pozemky, kterými byl odměněn za své věrné služby a „které u lidu Lovétín se nazývaly". Král vynahradil županu Petrovi takovouto oběť tím způsobem, že mu listinou, danou v Praze 1227 daroval dědičně ves Bajanovice, půl vsi Hoštakovic, dvůr v Úněticích (kde?) a jakési požitky z jemnických dolů a že jej dal v ochranu hormistra jihlavského.[2])

laus . . . procedente tempore, patre suo iam viam universae carnis ingresso (1228), civitatem Pragensem fecit murari, et alias villas forenses, quae iuxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri praecepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda." Cont. Cosmae. U Pertze IX. 167.

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 185. „Fidelis noster minister Petrus, rector provinciae Betoviensis." Petr byl zajisté prvním úředníkem župním, čili jak bychom nyní se vyjádřili, hejtmanem krajským. Jak pak lid nazýval takového úředníka, nebylo-li žádných žup? Srovn. str. 35 toh. díla.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 185.

Viděli jsme tedy, kterak z větších hradů, z celních a tržních stanic města se stala, kterak panovníci z důvodů strategických a obchodních je podporovali a kterak bohatí velmožové příklad jejich následujíce na pozemcích svých města a městyse zakládali. Pravili jsme, že v obojím případě rozhodovaly výhody hmotné a jmenovitě peníze hotové.[1]) Výhody tyto stály ovšem v první řadě: a l e j a k s e s t a l o, ž e J o h a n i t é p o d l e l i s t i n n a M o r a v ě p r v n í j a l i s e m ě s t a z a k l á d a t i?

Každá doba má svůj ráz, jenžto se tvoří z myšlenek, které v ní panují a uskutečnění docházejí. První polovice a prostředek XIII. století charakterisován jest v střední Evropě zvláště tím, že měšťanstvo vystupuje silně do popředí. Německá Hanza na př., k níž náleželo 85 měst, mohla již r. 1260 uspořádati první spolkový sjezd v předním svém místě v Bukovci; spolek měst porýnských, „kterýžto byla uzavřela na vlastní ochranu, aby mír byl zjednán a zachovává́n, aby byla po ruce válečná hotovosť proti loupeživým rytířům, aby obchod a majetek byly chráněny, nabyl od polovice roku 1254 také politické důležitosti pro říši a pro císařství Německé“.[2]) Myšlénky, ježto položily základ k těmto spolkům městským — samospráva a politické postavení měšťanstva — neostaly připoutány k moři Východnímu a k Rýnu, nýbrž pronikaly srdce a rozum vrstevníků a zavdaly tak podnět k zakládání měst od panovníků a velmožů. A Johanité? Ti přišli na Moravu od Rýna a přinesli s sebou přesvědčení o výhodách tohoto nového ruchu.

A když konečně král Václav vyzval duchovenstvo, a jmenovitě duchovenstvo řádové,[3]) aby města svá náspy

[1]) Viz str. 83 toh. díla.

[2]) Lorenz, Deutsche Geschichte im XIII. und XIV. Jahrhunderte. I. 141.

[3]) „Compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda.“ Cont. Cosmae. Wenzeslai I. historia. U Pertze IX. 167.

a příkopy obehnali, kláštery na Moravě založené jaly se ještě vydatněji nežli sami knížata města a městyse zakládati nebo zřizovati podle práva Německého, což dělo se zvláště tehdáž, když biskupové Olomúčtí Bruno a Dětřich (v létech 1241 a 1302) dobrým příkladem předcházeli. Věc dá se také vysvětliti. Většina klášterů moravských měla totiž bezprostřední styk s připomenutým ruchem městským v Němcích, vssály do sebe duch jeho a prováděly na Moravě jen to, co byly ve své domovině viděly a zkusily — zakládaly města podle práva Německého, aby docílily hmotných výhod ve vlasti své obyčejných, kterých se také jim přímo dostávalo. V snahách těchto součastnili se hlavně Benediktini, Praemonstrati a Cisterciáci, u nichž rolnictví, tedy kolonisace, náleží k pravidlům řádovým. Známo jesti, odkud Cisterciáci a Praemonstrati přišli na Moravu — Cisterciáci velehradští z Plas a plassští z Langheimu v diécesi Bamberské;[1]) Praemonstrati pocházeli sice ze Strahova v Praze, ale mniši strahovští přibyli z německého Steinfeldu, za kteroužto příčinou také opat Steinfeldský nazýval se otcem všech praemonstrátských klášterů na Moravě a v Čechách a měl nad nimi právo generální visitace.[2]) Cisterciáci a Praemonstrati souviseli tedy svým zřízením s Německem a stali se tak nejdůležitějšími podporovateli germanisace. Ješto byli v cizí zemi usedlí, vyhledával toho přímý jich prospěch, aby za sebou dostali co možná nejvíce svých krajanů — o tom svědčí německá jména mnichů, — o kterých mohli za to míti, že v cizině tím těsněji přivinou se ke klášteru a že se stanou jeho dobrodinci. Zřízením

---

[1]) Viz díl V. str. 23. Co se týče původu a roku založení, jak udáno bylo v „Tabulae Ord. Cisterc.“, o tom: Originum Cisterciensum Tom. I. in quo praemissis congregationum domiciliis adiectisque tabulis chronologico-genealogicis veterum abbatiarum a monachis habitatorum fundationes ad fidem antiquisimorum fontium primus descripsit P. Leopoldus Janauschek Ord. Cist. Vindobonae 1877. 40 pag. 211.

[2]) Opat Strahovský nazýval se correctorem Praemonstratů na Moravě. Cod. Dipl. Mor. III. 340 k r. 1262.

řádů a neustálým spojením klášterů mezi sebou umožněno bylo jak vyjednávání a získání prvních osadníků tak i pozdější jich přibývání. Německým osadníkům pak byl německý klášter blízko jejich nového bydliště věcí velice žádoucí; o něj se mohli opříti, k němu pro všecky případy mohli se utéci; klášter, jenžto prostředkoval, byl jim jakousi zárukou, že nebyli podvodnými sliby vylákáni do ciziny nehostinné a to jim zajisté bylo velikou útěchou, když věděli, že zde v cizině nalézají stánek bohu zasvěcený s takovým zřízením, jaké byli ve vlasti své poznali; věc měla se tak jako když v starověku lid domácí své bůžky do ciziny s sebou nosíval."[1]) Tyto podmínky, ježto v přirozenosti věci samé spočívají, jsou příčinou, že kolonisace, jakou na se vzaly kláštery, v době velmi krátké byla provedena. Nežli XIII. století se schýlilo ke konci, rozličné statky klášterní cizími osadníky podle práva Německého dospěly již nejvyššího rozkvětu.

V první polovici XIII. století vyznamenával se rozsáhlou činností v zakládání osad praemonstratský klášter Hradišťský u Olomúce a sice v okolí nynějšího města Hranic. Klášter Hradišťský stavěl ovšem na základě, jejž byli položili Benediktini Rejhradští. Jádro této rozsáhlé kolonisace, Hranice, povstaly totiž okolo r. 1169 přičiněním benediktinského mnicha rejhradského Jiřího, jejž lid Jurikem nazýval. Během asi 32 let Jiří u vzdělávání tamějších lesů a bažin tolik vykonal, že v těch místech povstaly městys Hranice s farním kostelem a kolem Hranic vsi: Heřmanice, Loučky, Polom, Bělotín, Jesenice a Na Horách. A na tomto základě stavěli dále Praemonstrati, když jim markrabě Vladislav daroval r. 1203 velmi rozsáhlý les mezi Odrou a Moravou u Střelné ležící s tím právem, aby jej vyklučili a na jeho místě vsi, městyse a města založili.[2]) Markrabě tedy položil

[1]) Grünhagen, Boleslav der Lange, Herzog von Schlesien (1163—1201). Doslovně otištěno v Notizenblattu 1875. Str. 84.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 14. „Dantes ei plenam libertatem extirpandi eam (silvam), et villas, fora, civitates locandi in ea, vel alia quecuncue ex

za podmínku, aby osady byly zakládány, čemuž bylo asi po 73 letech vyhověno. Hradišťský opat Budislav, ustanovil totiž za lokatora městyse Hranic jakéhosi Thamona, aby z něho utvořil město „podle práva purkrechtního“. K účelu tomu obdržel Thamon dědičnou rychtu, tři svobodné lány podle výměry chrudimské, čtyry krámy pekařské a čtyry řeznické, lázně, mlýn o čtyrech složeních, obmezené právo rybářské a lovecké a třetí denár soudní i tehdy, když by opat osobně nebo zástupcem (notarem) svým v soudech předsedal. Nové město obdrželo právo Hlubčické s dvanácti přísežnými, z nichž by každý užíval bezplatně jednoho krámu řeznického a pekařského. Měšťané osvobozeni budou na dvě léta ode všech daní s polí již vzdělaných; po uplynutí této lhůty budou pole rozdělena v lány podle výměry chrudimské a pak odváděti se bude s každého lánu na Valburku (1. května) půl hřivny nájmu a klášternímu notáři dva obyčejné (ošoupané denary.[1]) Dále odváděti bude každý lán o velkonocích zadek volský, čtyry dobré sýry o letnicích a čtyry vykrmená kuřata na sv. Michala. Rychtář připomenutý sebere tyto dávky a odvede je v ustanovenou dobu klášteru Hradišťskému. Dále odváděti bude každý lán městský, každá krčma a každý mistr řemeslnický biskupovi nájmu desátkového o sv. Martině šest denárů a o dnech prosebních tolikéž na most u Přerova; kdo však nemá polí, podruh — subses — zapravovati bude pouze dva denáry biskupovi a tolikéž na most v Přerově. Od obou posledních platů, od nájmu desátkového a mostového nemůže býti nikdo osvobozen. Kdyby však do těchto dvou let vypsána byla obecná berně královská, budou k ní museti přispěti všickni obyvatelé městští beze vší výminky. Po

ea, prout ipsi duxerint, ordinandi.“ Pro toto vypočítávání kolonisačních objektů r. 1203 jeví se býti listina podezřelou, nehledíc ani k důvodům v d. V. uvedeným náleží zajisté do doby pozdější, asi do r. 1230.

[1]) „Duos denarios delencios nostro notario . . . unam scapulam bovinam.“ (Čtvrť vola?) Cod. Dipl. Mor. IV. 169. Hořejší výraz překládáme slovem „špatný, ošoupaný“, poněvadž delentius odvozujeme od delere.

uplynutí svobodné lhůty spadnou na město všechny dávky a berně, jaké odvádívají ostatní poddaní klášterní na př. když panovník a dvůr jeho jest přítomen, nebo když přijede opat a úředníci jeho. Za to měšťanům náleží přiměřený podíl v kovech, když by u města se nalézaly, právo mílové a právo užívati svobodně na míli kolem města polí, lesů, pastvin a co by jim vůbec mohlo prospěti a co by klášteru náleželo. Škoda, kterou by za války nepřátelé udělali, bude od komise odhadní vyšetřena a měšťanům nahražena, za škodu však, kterou by způsobilo vojsko královské, když by městem táhlo, nebude poskytnuta náhrada. [1])

Touto dobou ustanoveny byly rozsáhlé lesiny kolem Hranic k tomu, aby byly vymýtěny a zalidněny. Na každou ves o 50 lánech měl připadnouti jeden lán svobodný, každý desátý lán měl jen zakladateli nájem odváděti, rychtáři měly náležeti krčma, mlýn, kovárna, krám pekařský, řeznický a ševcovský a třetí soudní denar a osadníci měli býti na 20 let od daní osvobozeni. Až tato lhůta uplyne, odváděti bude každý lán klášteru nájmu jednu hřivnu a zapravovati dávky své klášteru, panovníku zemskému a biskupovi, ano i na most přerovský jako obyvatelé hraničtí. [2])

Po létech byla zakládací listina hranická s malými pouze změnami obnovena. Buď rychtář Thamon, což jest také pravdě podobno, podmínkám zakladatelským nedostál, nebo právo své prodal; neboť za opata Chválka objevuje se jakožto zakladatel jakýsi Jarloch, jenžto se zavázal, že v Hranicích vzdělá 50 lánů výměry chrudimské. V obnovené listině zakládací ze dne 26. února 1290 ustanovuje se pro vzdělané již lány lhůta šestiletá, pro lány, které se mají vzdělati — důkaz to, že 50 lánů k tomu určených nebylo ještě vzděláno — lhůta 12 letá a ta podmínka, aby pravidlem nebylo právo Hlubčické nýbrž právo Olomúcké a když by král nebo královna městem cestu svou konali, aby výlohy,

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 169 sld.

[2]) Tamtéž 170.

které by se při tom zběhly, nezapravovali více měšťané hraničtí, nýbrž aby opatství bylo povinno samo je uhražovati.[1]) Jiných zakládacích listin o Hranicích neznáme, známy jsou nám však listiny, z nichž vysvítá, kterak byla okolo r. 1284 městečka klášterní: Knihnice, Kyjov, Svitavka, Hranice a Střelná hradbami obehnána a tak na města povýšena, „aby obyvatelé jejich pojištěni byli proti nájezdům nepřátelským.[2])

Jako u Hranic zakládal klášter Hradišťský osady též v lesích mezi vsemi Domašovem a Lažany a mezy Knihnicemi a Střelicemi.[3]) U říčky Skřípové rozkládal se les, kterýž Heřmanovi z Letovic příliš často zavdával příležitost ke sporům pomezním. Aby sporům těmto učiněna byla přítrž, opat Robert postoupil tento les r. 1250 bratřím Velíči a Štědronovi z Uhřic, aby tam založili ves, která by se Lhota Velíčina nazývala. Z lánů, které by zde byly vzdělány a které by 88 let od daní byly osvobozeny, bude svobodným každý desátý lán a klášter, když by časem ujal ves ve vlastní správu, poskytne držiteli jeho 5 hřiven náhrady.[4]) Způsobem tímto množil se nemovitý majetek kláštera tou měrou, že Hradiště již v XIII. století náleželo ke klášterům nejlépe nadaným a že jako klášter Třebíčský zjednalo si po příkladu biskupství Olomúckého panoše, kteří v čas potřeby mohli býti ozbrojeni. Za důkaz slouží nám rychtář hlušovický Gieselbert, jenžto úředně vyznává, že za tři lány, které drží v Hlušovicích od kláštera Hradišťského, povinen jest sloužiti opatovi s koněm vojensky vyzbrojeným a kromě toho odváděti mu ročně kámen vosku, tedy 20 liber.[5])

---

[1]) Tamtéž 384. Že Hranice také v Brně poučení vyhledávaly, dovídáme se z Rösslera, Rechtsdenkmäler II. č. 53, 79, 86, 629.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 291.

[3]) Tamtéž II. ad 9 Sept. 1215 pag. 78 a III. 193 ad 12. Aug. 1255.

[4]) Tamtéž 133. „ut semper decimus laneus liber esset et non censuaret.“ O jméně Lhota viz str. 44 toh. díla.

[5]) Tamtéž IV. 84 ad an. 1271. „Quod ad expeditionem cum equo falerato de eisdem laneis domino meo abbati servire tenear.“

Pravíme, že klášteru Hradišťskému, jakož i klášteru Třebičskému právo služebných panošů nebylo neznámo. Právem tímto vyrozumívají se kodifikované a od panovníka uznané a potvrzené nálezy soudní, jimiž mužové šlechetní, jenž nazýváni panoši, Mannen, Clientes zavazováni byli k jistým službám, jmenovitě také k službě válečné, začež nadáni pozemky nebo odměněni jinými výhodami, na př. kdyby schudli, doživotním zaopatřením. Pohříchu znám jest nám z Moravy pouze řád, který benediktinský klášter v Třebíči vydal pro svých 40 panošů. [1]) Nejsme tedy s to, abychom pronesli úsudek, měl-li platnost v celé zemi u všech klášterů, nebo platil-li pouze pro klášter Třebíčský. To jest však jisto, že právo toto vyvinulo se ze služebného poměru mezi klášterem a jednotlivými, jak se podobá, přistěhovalými rodinami. [2]) Tyto slíbily, že opata uznávati budou za svého soudce a ochránce, že mu budou i ve válce, ovšem na útraty kláštera, ochotně k službám, že na požádání jeho zastávati budou úřad purkrabí klášterních. Naproti tomu zavázal se klášter, že jich dětem dovolí, aby se mohly usaditi, kde by jim bylo libo, že jich ženám vykáže věna a že mužům starším, kteří náležejí do rady a o opata zásluhy si získali, dovolí pro vlastní potřebu loviti na statcích klášterních a zchudnou-li, že jim pojistí doživotní zaopatření.

V exempláři tohoto práva služebných panošů, který se zachoval na naše časy [3]), není nikde o tom ani řeči, že by

---

[1]) Otištěno od Chlumeckého v Regesten der Archive in Mähren str. 105—108, podle přepisu v rejhradském klašterním archivě.

[2]) R. 1277 opat Martin a jeho konvent osvobodili dům měšťana Heřmana v městě Třebíči od daní „consideratis meritoriis servitiis ac obsequiosis meritis civis nostri Hermanni in Trebicz . . quia ipsum de terra aliena revocavimus, ad quam se transtulerat.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 197.

[3]) Tento řád služebných panošů, jenžto sáhá až do časů Přemysla Otakara, znám jest nám pouze z potvrzení českého ze dne 13. prosince 1455. Chlumecký na uv. m. Přepis v klášterním archivu rejhradském pochází od vydavatele díla Iura primaeva Moraviae, od rejhradského benediktina Alexeje Habricha, asi z r. 1781, kteroužto dobou byla Iura v Brně

se pozemky udělovaly, nebo že by tito panošové osady zakládali a pusté krajiny vzdělávali, začež by jim byly privileje propůjčeny; ale soudíme-li podle analogie, musíme za to míti, že jim byly pozemky darovány a že tedy osady zakládali. Neboť že tito třebíčtí panošové byli původně sluhami kláštera, o tom nemůže býti žádné pochybnosti podle toho, co o nich víme; a také jest nepochybno, že sluhy nebyli odměňováni penězi, nýbrž pozemky, jelikož se naturální hospodářství provozovalo. Zdali se z těchto ministeriálů čili panošů kláštera Třebíčského nevyvinuli časem jako z ministerialů na statcích biskupství Olomúckého skuteční manové, kteří se nespravovali právem dvorským, nýbrž manským, o tom pro nedostatek pramenů nemůžeme si utvořiti určitého úsudku, ačkoli výraz „man, právo manské“, potvrzuje náhled náš, že za markraběte, krále Přemysla Otakara II., do jehož doby připomenuté právo služebných panošů v podstatě své spadá [1], ministerialové třebíčtí již za many klášterní se považovali, poněvadž jen manové zbraně nosili a poněvadž jenom jim mohlo se uložiti za povinnosť, aby s opatem táhli do pole.

Je-li však domněnka naše správná, musí se také připustiti, že klášter Třebíčský, ačkoliv se o tom listinných dokladů nezachovalo, osady zakládal a sice na právě německém.

Jako kláštery Hradišťský a Třebíčský, tak nejspíše i kláštery Velehradský, Žďárský, Zabrdovický a Lúcký vsi a města podle práva německého zakládaly. O klášteře Lúckém se praví, že okolo roku 1227 nabyl rozsáhlého území při Jihlavce, kde nyní stojí ves Lovětín, že je zalidnil s tou

tištěna. Habrich měl úmysl uveřejnit i tato „Iura Mannorum monasterii O. S. B. Trebicensis“; k vydání však nedošlo, jakož i jiné záměry tohoto pilného badatele nebyly uskutečněny. Pohříchu však ani z přepisu, ani z přiložené předmluvy nelze vyrozuměti, z kterého rukopisu kopie tato byla pořízena.

[1] Že řád panošů služebných náleží do časů Přemysla Otakara, bylo již Chlumeckým na uv. m. dokázáno.

výsadou, aby všeliké zboží zloděje, který by zde byl polapen, připadlo klášteru, život jeho však aby náležel panovníkovi.[1]) Všecky tuto jmenované kláštery měly od markraběte zaručené právo, aby kdekoli a kdykoli by jim bylo libo, užívaly práva Německého. I klášteru Rejhradskému „co se týče statků poměrně nejchudšímu a ke všemu ještě na Břevnově závislému, bylo od markraběte Přemysla 1234 starobylé jeho právo trhové potvrzeno, ale nyní podle práva Německého.[2]) Pokud panenské kláštery moravské Kounický, Oslavanský, Doubravnický, Tišnovský a Novo-Říšský upotřebily na svých statcích práva Německého, ježto všeobecný mělo průchod, nedá se listinami dokázati, jelikož v ohledu tomto listin skoro žádných není. Že řádové rytířští — Johanité, Mariani nebo Němečtí rytíři a Templáři na právě Německém města a vsi zakládali, muselo by se pokládat za možné i bez dokladů listinných, jelikož hlavně jejich přičiněním právo toto na Moravu se dostalo. Johanité moravští byli první, jejichž statky již okolo r. 1204 právem Německým se řídily.[3])

MANSKÉ ZŘÍZENÍ BISKUPA BRUNONA.

Manské právo biskupství Magdeburského bráno za pravidlo. — Léna Brunonova odchylují se od manského práva Magdeburského. — Manství bylo na Moravě známo již před Brunonem. — Ministerialové při biskupství Olomúckém. — Jaké povahy byla léna Brunonova a v čem záležela. — Změny v manském právu biskupství Olomúckého, jež se staly za Brunonových nástupců Dětřicha a Jana. — Nové zřízení

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 184.

[2]) Tamtéž 277. „Ipsam autem villam Rayhrad, eidem celle adiacentem, iure forensi, prout ubique teutonice libertatis est, fundatam, confirmamus die forensi in gratiam fratrum constituto."

[3]) Tamtéž. 22. Viz str. 81 a 123 toh. díla.

manské potvrzeno od krále r. 1274. — Manské a komorní statky, které až na naši dobu tvoří lenní knížectví Olomúcké. — Příklady, kterak biskup Bruno léna propůjčoval.

Na místě svém nazvali jsme biskupa Brunona největším kolonisatorem Moravy. Rozsáhlé území v severovýchodní části Moravy při úbočí pohoří slezského, podle Ostravice děkuje tomuto velikému muži svou kulturu a celá řada měst, městysů a vsí podle práva německého čili určitěji řečeno podle manského práva Magdeburského svou existenci. Biskup Bruno vyrozumívá tímto výrazem právní způsobu, podle níž měly býti osady jeho zakládány. Když r. 1269 město Brušperk zakládal, chtěl, aby měšťané tamější užívali práva Magdeburského[1]) a aby nebylo pochybnosti, jaké právo se tu vyrozumívá, praví biskup v listině z r. 1270, kterou vdově svého panoše Alberta, jménem Kateřině, propůjčuje v léno vsi Komarovice, Branice, Babice, Tučepy, Pačetluky a dva mlýny s rolemi u Kelče: že děje se tak podle práva, jakým se spravují manové biskupství Magdeburského. Biskup také udává specificum tohoto práva, ježto na všem jeho manském zboží bylo zavedeno, řka, že léno dědičné jest pouze po meči a že dědění po přeslici naprosto jest vyloučeno.[2]) Těmito slovy vyjádřil se také Bruno, propůjčuje r. 1268 panošovi svému, Menhartovi z Modřic v léno Zálesí, Začany,

[1]) Tamtéž IV. 34.

[2]) Tamtéž 45. „Ratione ipsius feodi ius vasallorum Magdeburgensis ecclesiae in omnibus habeas indistinctum, quod omnibus concedimus infeodatis a nobis, quodque heredes tui filii tantum . . . gaudeant ipso iure.“ Srvn. Cod. Dipl. Mor. IV. 237 ad an. 1280 29. března. Naproti tomu „Recht der Dynstmanne to Magdeborih“ ustanovuje: „Dat houe-leen schal eruen vppe den sonen, dochter, bruder, suster, vader und muder.“ H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 125. Toť podstatný rozdíl mezi právem manským a právem služebných panošů. Ustanovení toto naléžá se také v knize, vydané r. 1852 v Basileji od Viléma Wackernagla: Das Bischofs- und Dienstmannenrecht in Basel in deutscher Aufzeichnung des XIII. Jahrhundertes.

mlýn a dva lány v Modřicích, k čemuž přidal některé pozemky dominikální.

Feudální právo Brunonovo obsahuje však také ještě jiné podmínky, kterých nezná manské právo biskupství Magdeburského. Držitelům lén totiž ukládáno za povinnost odváděti ročně kanovníkům olomúckým s každého lánu měřici pšenice podle míry opavské [1]) a do určité lhůty přikoupiti k původnímu lénu z vlastních prostředků tolik statků, aby cena jich polovici nebo alespoň třetině léna se rovnala. Zboží, jehož man takto nabyl nebo přikoupil, „bona emtitia“, povinen byl odevzdati biskupství Olomúckému, kteréž je zase manovi propůjčilo, avšak s tím rozšířeným právem, aby i ženy i dcery mohly je děditi. Takovýmto způsobem uděleny v léno jakémusi Ebrhardovi ves Špičky, bratřím z Emse statek Tlustomost a Kunrátovi z Lanšperku ves Kovalovice. [2]) Způsobem tímto Bruno pečoval o výbavu ženských potomků svých manů. Avšak biskup Bruno zřizoval také přímo proti právu Magdeburskému léna ženská. Známo jesti, že dne 1. listopadu 1266 služebníku svému Dětřichovi a synu jeho Janovi, kterého nazývá „miles“, daroval za vydatné služby, kteréž byl vykonal biskupství Olomúckému, Mathisdorf podle práva manského „s tou zvláštní milostí“, aby ji mužským i ženským svým dědicům mohl odkázati. [3])

Každý man byl povinen, jak nahoře připomenuto, přikoupit na zlepšení léna biskupského do jisté lhůty nových statků, jež by měly cenu polovice a později třetinu léna. Také v tomto ustanovení biskup učinil výminku, když r. 1274 bratřím Frankovi a Albertovi příjmím Stockfischům propůjčil v léno Želetice, Kostelec, Pracov a Modřice. Dovolil totiž ze zvláštní své milosti, aby bratří byli povinni statků pouze v ceně 32 hřiven přikoupiti, které by jako léna biskupství

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 45 ad an. 1270.

[2]) Tamtéž III. 363, 365. IV. 46—49 a 60.

[3]) Tamtéž III. 388.

Olomúckého mohli odkázati i ženským potomkům; ale pšenici kanovníkům olomúckým odváděti povinni nebyli.[1]) I léna výprosná se objevují. Takovéto léno uvádí se r. 1273. Bruno propůjčuje v léno věrnému svému služebníku Janu Vrolenwezenovi 10 lánů v Ketři, které tehdáž držela vdova po biskupském manovi Albertu Stangovi, s tím vyminěním, že teprve po její smrti bude se moci v léno toto uvázati.[2])

To jsou nejdůležitější odchylky od manského práva Magdeburského, s nimiž se setkáváme v listinách za panování Brunonova; i můžeme za to míti, že právě tato obezřelá opatření přilákala vážené rodiny z Německa jmenovitě ze severního Saska a z Vestfalska, ježto se oddaly vzdělání a zalidnění rozsáhlých statků biskupství Olomúckého. S podivením jesti, kolik měst, městysů a vsí bylo založeno v době od r. 1246 do 1281, jak rozsáhlé krajiny byly za panování biskupa Brunona vzdělány, ačkoliv manství bylo na Moravě velmi dobře známo již před Brunonem. Již r. 1222, tedy 24 let před tím, nežli biskup Bruno činnosť svou započal, markrabě Vladislav Vladislavovic daroval opatu Velehradskému Sibertovi dva u Opavy ležící lány, které mu byl jakýsi Ekkard z Opavy postoupil, aby je Sibert propůjčil jmenovanému Ekkardovi jakožto „beneficium“, kterýmžto výrazem nazýváno feudum před Brunonem. Kostelu velehradskému mělo se z toho odváděti ročně jeden věrduňk ve zlatě úroku. Teprvé tehdy, když by mužští potomci Ekkardovi v přímé posloupnosti vymřeli, měli tyto dva lány na Velehrad spadnouti.[3]) Jesti to dostatečným důkazem, že manství bylo na Moravě známo již dlouho před Brunonem; a že nejen Bruno, nýbrž také králové Václav a Přemysl Otakar II. práva lenního na Moravě užívali, vysvítá z listiny dané dne 28. dubna 1271 komendě Johanitů v Hohenau, kterou Vilém

---

[1]) Tamtéž IV. 123.

[2]) Tamtéž. 108.

[3]) Tamtéž II. 128.

z Hustopeče postoupil komendě les a pastvinu svou v údolí „Gebolfi“ (sic?) od Moravy až k Švarcavě z oněch statků, které od krále Václava a Přemysla Otokara za své zásluhy „titulo feodali“ obdržel.[1]) Léna byla tedy známa. Na Moravě však nebyli známi před Brunonem ministerialové, jaké zřídilo biskupství Olomúcké.[2])

Ministerialové byli služebníci, jižto byli z lidí svobodných vybíráni k skutečnému konání služby při dvoře, podle čehož nazýváni také truksasy, číšníky, maršalky a p. Také světští velmožové jich užívali, jen že s menším oborem působnosti [Oldřich z Drholce, purkrabí Znojemský měl r. 1268 rytíře Alekseje za ministeriala;[3]) biskupové Olomúčtí měli také své „milites“; uvádíť se jich více v listině dané dne 8. listopadu 1234;[4])], ale velmožům konali jen dočasné služby, které nebyly dědičné. Když však biskup Bruno r. 1255 propůjčil svému truksasu a vojínu Herbordovi v léno Rudoltice s Hošťalkovem (?) (Gottfriedsdorf) a Slavkovem a s hradem Fulšteinem, podle něhož potom rod tento se nazýval a jenž měl vždy truksasovi náležeti, prohlásil syny jeho Jana, Herborda a Dětřicha i s rodinami a dědici jejich za ministerialy církve Olomúcké, „která dříve žádných neměla.“[5]) Jmenovaní mužové byli dříve v podobném poměru k opatskému kostelu molebeckému v diécesi Mindenské a vstoupili, když se byli

[1]) Tamtéž IV. 66.

[2]) Viz díl V. str. 313.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 4.

[4]) Tamtéž II. 281.

[5]) „Herbordus miles, dapifer noster, filios suos: Iohannem, Herbordum et Theodoricum, motu proprii arbitrii sui et eorum, dedit et obtulit ministeriales ecclesiae nostrae, que prius nullos habebat, ut sibi devotione, obsequio, fideque debita ipsi et heredes eorum, nec non et tota posteritas iure Ministerialium Magdeburgensis ecclesie perpetuo sint adstricti.“ Cod. Dipl. Mor. III. 199. Villa Godenfridestorfs cum 35 mansis, jest buď nynější Gotschdorf, česky Hošťálkov, statek a ves mezi Krnovem a Albrechticemi ve východním Slezsku nebo jest to zaniklá osada u Osoblahy. Uvádí se ještě r. 1275. Cod. Dipl. Mor. IV. 149.

vykoupili, jak listina praví, dobrovolně z oddanosti a věrnosti do dědičné služby biskupství Olomúckého. Ministerialat nebyl vlastně ničím jiným než-li zostřeným závazkem manským, který i samu osobu ministerialovu zahrnoval. Ministerialovi totiž bylo v ustanovených dobách dostavovati se osobně ke dvoru biskupskému, aby tam konal biskupovi osobní služby, k čemuž man nebyl nikdy zavázán. Man byl povinen konati osobně vojenské služby v družině biskupově, ale nikoliv služby domácí, jaké vyžadovaly kuchyň, sklep, konírna, šatna, hospodářství a t. d. biskupovo. Takováto služba příslušela ministerialům.[1]) I zde biskup měl na zřeteli práva, pravidla a zřízení ministerialů církve Magdeburské, jakož vůbec obral si za vzor zřízení biskupství Magdeburského, kdež byl r. 1230 kanovníkem.

Porovnáme-li četné listiny Brunonovy, kterými se léna propůjčovala, dojdeme k těmto výsledkům:

1. Církevní léna Brunonova byla z pravidla dokonalými lény po meči [2]); 2. každý man, jenžto přijal léno církevní, za-

[1]) Obšírně o tom Nitzsch, Ministerialität und Bürgerthum im 11. und 12. Jahrhunderte. V Lipsku 1859.

[2]) Léna od Brunona zřízená byla z pravidla feuda recta, vera, perfecta, poněvadž vyhovovala všem podmínkám, jaké vyžaduje opravdový statek manský, jakož jsou: 1. že byl ze svobodné dobré vůle propůjčen; 2. že vrchní vlastnictví, dominium directum majetník statku sobě ponechal; 3. že manovi jen podvlastnictví, pouhé užívání, dominium utile přísluší; 4. že manská právomocnosť spočívá na zboží nemovitém nebo na právech, která se mu rovnají; 5. že takovéto léno zůstává na věčné časy při mužských dědicích v pokolení sestupujícím a že při nich vždy zůstává; 6. že si man takovéto léno svým vlastním tělem zasloužil a 7. že takovéto léno jest svobodné, zadarmo, že bylo od manského pána propůjčeno z pouhé milosti a ne za peníze. — Když však král Karel IV. r. 1349 prohlásil biskupství Olomúcké za bezprostřední léno koruny české, změnila se tím povaha lén Brunonových v ten smysl, že hledíc ke koruně, která byla vrchním vlastníkem, dominus directus, stala se léna biskupství Olomúckého podmanstvími, feuda oblata, tak že manské knížectví Olomúcké a někdejší jeho léna ex parte potiori mají povahu a vlastnosti feudi oblati a že za naší doby v této vlastnosti byla také vykoupena. Co se týče lén se zbožím

vázal se, že do určité lhůty přikoupí a k lénu připojí za své peníze takový statek, jehož cena by obnášela polovici, později třetinu původního léna: [1]) 3. každý man byl povinen odváděti z každého lánu léna svého kanovníkům ročné korec pšenice míry opavské; [2]) 4. bona emtitia povýšena na léna po přeslici a ostala osvobozena od odvádění pšenice kanovníkům; [3]) 5. každý man byl povinen, byla-li nařízena všeobecná hotovost válečná, nebo nařídil-li to biskup sám, podle toho jak veliké bylo léno jeho, dostaviti se buď jen pěšky s mečem, nebo s jedním nebo s dvěma jezdci ozbrojenými do pole lukem, kopím a mečem; [4]) 6. každé propůjčeni léna muselo předcházeti svolení kapitoly a homagium, z pravidla osobně, řídčeji skrze zástupce; [5]) 7. aby někdo dosáhl církevního léna, bylo potřeba:

---

přikoupeným. bona emptitia, kteráž se nezakládají na manském právě biskupství Magdeburského, i ta ovšem mají známky feudi oblati „quia non processerant ex Domini gratia, sed originem habuerunt a vasallo"; té povahy však byla tato léna, jen pokud byla feuda nova. V druhé řadě přecházela již, poněvadž se dědila i po přeslici, jakožto allody na poboční pokolení ženské, tak že při našem uvažování nepadají dále na váhu. Byla jen vnadidly pro první many, kteří z ciziny se přistěhovali, za kterouž příčinou po smrti Brunonově více se s nimi neshledáváme. Ustanovení o lénech ženských v listinách biskupa Dětřicha více se neobjevuje.

[1]) Až včetně do r. 1264 praví listiny „comparare debet alias et hereditates et bona, que medietatem valeant bonorum episcopalium collatorum sibi, et eadem ecclesie nostre dare libere ac solute, et in feudo a nobis recipere bona similiter comparata". Cod. Dipl. Mor. III. 365. Od r. 1268 však čte se v listinách: „alia de propria pecunia debeat comparare bona, que estimatione facta bonorum sibi collatorum ab ecclesia, tertiam partem valere debeant eorundem". Cod. Dipl. Mor. IV. 13.

[2]) Ještě r. 1302 se tato dávka připomíná. Tamtéž V. 138. Přežila Přemyslovce.

[3]) Z četných sem se vztahujících listin uvádíme dvě, první ze dne 29. března 1263 a druhou ze dne 25. června 1272. Cod. Dipl. Mor. III. 350 a IV. 96.

[4]) Tamtéž V. 3. 25. 35.

[5]) Poznamenati dlužno, že Bruno dávno před vydáním řádu Rudolfova ze dne 18. ledna 1277, podle něhož mělo každé propůjčení léna od biskupa předcházeti svolení kapitoly (u Pertze, Leg. II. 412) ustano-

aby byl rozeným rytířem, života počestného a neúhonného a aby si byl získal platné zásluhy o biskupství nebo o osobu biskupovu;[1] 8. za to man požíval vydatné ochrany od biskupství a výminečného postavení, jaké mu zabezpečovalo manské právo biskupství Magdeburského, jemuž jedině byl podřízen. — Na těchto podmínkách spočívalo manství biskupského kostela olomúckého, kteréž nejen povzneslo blahobyt biskupství, nýbrž utvořilo šlechtu, která pocházejíc větším dílem z ciziny, řídila se jinými tradicemi a náhledy než-li stará šlechta domácí. Není tedy divu, že tito církevní manové v dobách mnohem pozdějších tvoří stát ve státě, jenž má

---

vení toto a sice hned když vládu nastoupil, za zákon vyhlásil. Mělť platnosť již r. 1251, 1255 a j. v. Cod. Dipl. Mor. III. 140, 198. Kapitola užívala v potvrzovacích listinách této formule: „Et nos Olomucense capitulum, propriis huic carte subscribentes nominibus, predictam infeodationem et collationem, nobis requisitis factam tibi per venerabilem patrum nostrum, dominum Brunonem, episcopum Olomucensem, videntes ipsam ecclesie nostre utilem, necessariam et honestam, ratam habemus et gratam, et consensum nostrum unanimiter adhibemus“. Cod. Dipl. Mor. III. 350 ad an. 1263. Taktéž k r. 1272 tamtéž IV. 97.

[1]) V nejstarší nám známé listině Brunonově o propůjčení léna ze dne 22. února 1249 — Bruno se stal biskupem koncem roku 1246 — Havlovi z Löwenberka praví biskup: že propůjčuje léna Havlovi „viro nobili et strenuo morumque honestate preclaro, quem meritorum suorum gratia nobis gratum constituit et acceptum fecit illa, quam circa nos gerit amicitia specialis“. Cod. Dipl. Mor. III. 105. V listinách Brunonových shledáváme pouze jednu výminku z pravidla, podle něhož léna jen šlechticům se propůjčovala. Měšťan olomúcký Jindřich získal si o Brunona tak veliké zásluhy, že biskup propůjčil za to synu jeho Meingottovi, měšťanu olomúckému, r. 1273 v léno ves Krakovice a vlastní svůj alod v Mošanech s tím starým závazkem, aby z každého lánu odváděl korec pšenice kapitole olomúcké „quemadmodum vasalli nostri et ecclesie nostre infeodati de bonis episcopalibus dare tenentur“. Cod. Dipl. Mor. IV. 103. Zdali ostatně Meingott pocházel z nějaké německé patricijské rodiny šlechtické, dá se těžko dokázati. Podobně má se věc s biskupskými „famuli a milites“, kterým léno často bylo propůjčováno. Byli šlechtici nebo ne? Svobodnými byli zajisté a tedy podle tehdejšího práva německého homines ingenui et nobiles.

své zvláštní právo manské, své zvláštní daně, svou zvláštní hotovost pod praporem biskupství a biskupa právě panujícího a své zvláštní desky manské. [1])

Toto zřízení Brunonovo zachováno bylo, pokud žil tento veliký muž — zemřel dne 17. února 1281 — nedotknuté a působilo, jak svědčí nově založené nebo rozšířené vsi v severních a východních končinách Moravy, potud blahodárně, že rozsáhlé pusté nebo lesem porostlé krajiny byly v role vzdělány. Sotva však Bruno se světem se rozloučil, zavedl nástupce jeho biskup Dětřich zřízení, které by bylo mohlo snadno zmařiti výhody, jaké poskytuje odúmrť pravých lén po meči, tedy výhody podstatné, k jakým Bruno směřoval. Dovolil totiž hned, jak mile vládu nastoupil (což se stalo dne 26. března 1281) listinou danou v Olomúci dne 15. července t. r. manům biskupství Olomúckého, kdyby pro stáří, nemoc nebo zchudnutí svým manským povinnostem nemohli více dostáti, aby léna svá mohli se svolením biskupa a jeho soudu manského prodati mužům počestným a stejného rodu, kteří by jejich práva, ale také jejich povinnosti podle Magdeburského práva manského na se vzali. [2]) Zdaliž takovíto manové neupadali v pokušení, aby léno, které by se úmrtím mohlo uprázdniti a tedy jako odúmrť na biskupa spadnouti, honem prodali a tak penězi strženými své ženské potomky nebo vzdálenější příbuzné podělili! Ještě dobře, že k takovémuto prodeji potřebí bylo biskupského svolení a že biskup při větších lénech také právo předkupné si vyhradil. Výslovně vyznávají to

---

[1]) Kvetoucí nyní ještě rod hrabat Chorinských pochází z této doby a z tohoto zřízení.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 251. „Ut, si qui ex ipsis hominibus nostris ad tantam necessitatem devenerint, quod nobis et ecclesie nostre iuxta institutionem et consuetudinem, hucusque servatam, servire aliquatenus non valerent, quod eis aliquibus personis, statui suo comparibus, bone fame, nobis prius super hoc specialiter requisitis, feuda ipsorum vendere liceat, et talibus precipue, qui nobis ea servitia de ipsis bonis exhibeant, que is exhibere deberet, qui ea vendit, si ea sine alienatione aliqua possideret.“

bratří Dětřich, Jindřich a Erkembert příjmím Stangové v listech poddanských, které dne 14. dubna 1288 vydali na léna svá ve Frideberku, Svensiru (?), Kunčině a Hynčině. Prohlásivše, že by léna biskupství beze všeho zpečování postoupili, kdyby právem z proněvěry byli usvědčeni, zavazují se, kdyby toho byla nezbytná potřeba, že připomenutá léna prodají pouze biskupovi nebo tomu kupci, kterého by jim biskup nebo kapitola naznačili. [1])

Další odchylku od zřízení Brunonova dovolil si na sklonku doby Přemyslovské biskup Jan. Dovolilť listinou, danou a v Kroměříži dne 27. května 1305 panošovi svému Stempflovi z Mladějovic (u Šternberka), aby všechny statky, které má v léno od biskupa a církve Olomúcké vyjma dvůr a šest lánů v Mladějovicích, zastavil měšťanu olomúckému Meingottovi za 300 hřiven grošů váhy moravské s tím však vyminěním, aby Stempfel konal dále jako man koňmo službu vojenskou. Kdyby však služby té zanedbával, byl by Meingott povinen buď osobně nebo zástupcem svým jej zastávati. Kdyby toho neučinil, když by byl čtyřikráte vyzván, spadly by statky jeho na biskupství. [2])

Okolo roku 1297 byla již také v manství církve Olomúcké známa a obvykla substituce. Patrným toho dokladem jest man Herbord, příjmím Traberger z Fulšteina. Předvídaje, že zemře bezdětek, žádal biskupa za dovolení, aby po něm následovati mohly děti strýce po otci, což také biskup listinou, danou v Holešově dne 3. února 1297 dovolil. [3])

Kterak biskup Bruno připadl na myšlenku zavésti při

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 345.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 187. Případ nahoře uvedený považovati snad možno za zvláštní milosť, jakou pán manský mohl kdykoli uděliti, tak že by pak podle právnické zásady: „Exceptio firmat regulam in casibus non exceptis“ nejevil se odchylkou od zřízení Brunonova. Za Brunona byl by se byl však asi sotva takovýto případ zběhl. Meingott jest nejspíše tentýž měšťan, jemuž byly r. 1273 propůjčeny v léno Krakovice a Mošany.

[3]) Cod. Dipl. Mor. V. 60.

biskupství Olomúckém zřízení manské, jakého v říši Přemysla Otakara nikde nenacházíme? Připomenuli jsme již, že Bruno narodil se v severních Němcích. Pocházel z hraběcího rodu Holštýn-Schauenburského, kterýž mocnou rukou zasahoval do dějin německých. V otcovském domě seznal zřízení, jímžto moci a vážnosti se nabývalo. Může se říci, jakkoliv se to zdá býti paradoxním, že tehdejší dobou, ježto pouze lidé úplně svobodní many se státi mohli, manství uznáváno za podstatnou známku svobody. [1]) Kdokoli vůbec v státě nebo v životě společenském chtěl něco platiti, musel se státi manem — jinak byl osamělým a bez ochrany. S takovýmito náhledy Bruno dosedl na biskupský stolec Olomúcký. Není tedy divu, co ve vlasti v duši svou pojal, že to i na Moravě hleděl uskutečniti. Příležitost k tomu poskytovaly mu rozsáhlé pusté nebo lesnaté kraje, ježto k biskupství náležely a ježto mohly býti výtečným základem ke zřizování lén. První many biskup si vybral ze svých známých, kteří svým vojenským zřízením i panovníkům prokázali tak podstatné služby, že markrabě Přemysl Otakar manské zřízení, ježto biskup Bruno zavedl, zvláštní pochvalou vyznamenal, je za sbor politický uznal a je ve všech částech a celém ústroji potvrdil. Listina o tom datovaná jest v Praze dne 8. ledna 1274. Jest tak charakteristická, že jí nemůžeme pominouti mlčením.

Markrabě zmíniv se o výborné péči, jakou Bruno věnuje cti a blahu biskupství svého, praví, „jakož byli biskupovi „milites et famuli“ již po více let panovníkovi hájením země a potíráním domácích nepřátel podstatné služby prokázali a biskupovi vždy ještě prokazují, začež jim byly každému podle zásluh jeho z biskupských statků se svolením kapitoly léna přidělena: že on (Přemysl Otakar) je ochoten potvrditi

---

[1]) Nové výtečnému Waitzovi částečně odporující, avšak dobře odůvodněné náhledy o manství v středověku pronesl: Pavel Roth, Feudalität und Unterthanenverband. Ve Výmaru 1863.

toto zřízení manské, kteréž církvi Olomúcké jen ke cti a blahu slouží, zvláště že biskup Bruno činností svou během času rozsáhlých statků nabyl a od markraběte v dar obdržel. Neboť tím, jak se naděje, že navždy udrží v státech svých ty, kdo v jeho prospěch vojenské služby konají." [1]) V tom spočívá politická stránka, pro kterou zřízení toto stalo se markraběti milým a drahým.

Až do nejnovější doby tvoří tato lenní panství a komorní statky, z nichž velká část sahá až do časů Brunonových, lenní knížectví Olomúcké:

1. Lenní panství Kroměřížské s více spojenými statky a vesnicemi.
2. Lenní panství Hukvaldské s Hájovem a Haškovcem a s fridlandskými železárnami.
3. Lenní panství Kelčské.
4. Lenní panství Mirovské se statkem Kládkem.
5. Lenní panství Svitavské.
6. Lenní panství Výškovské.
7. Lenní panství Chirlické s Újezdem a Začany.
8. Komorní statky Budišov a Libava.
9. Lenní panství Osoblažské a Jaktařské.
10. Komorní statek Tlustomost mezi Mor. Hlubčicemi a Ratiboří v Prus. Slezsku.
11. Tak zvaný biskupský dvůr v Brně.

Kromě těchto nahoře uvedených lénních panství a statků komorních mělo arcibiskupství Olomúcké až do nejnovější doby ještě 70 podmanství, za která, jest-li že se úmrtím uprázdnila, jen polovice odhadní ceny se platila. Ještě r. 1408

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 111 sled. „Tales etiam, qui militaria nobis prestent obsequia pro defensione terrarum nostrarum et ad resistendum adversariis nostris, ut temporis conditio presentis exposcit, volentes habere mansione stabili infra dominii nostri rete, consensum nostrum super infeudationibus huiusmodi favorabiliter et liberaliter adhibemus." Srvn. Cod. Dipl. Mor. III. 311 ad an. 1261.

holdovalo novému biskupu Kunrátovi II. 80 manů. [1]) Účel, jaký má náš úkol, nedovoluje pohříchu, abychom uvedli všecka léna, ježto povstala péčí Brunonovou. [2]) Chceme se jen ještě zmíniti, jakým způsobem Bruno léna propůjčoval.

Roku 1274 Bruno propůjčil listem daným v Modřicích dne 21. března bratřím Frankovi a Albertovi, příjmím Stockfischům, léna v Želeticích, Kostelci, Pracově a Modřicích podle manského práva biskupství Olomúckého. Léno v Želeticích mělo 24 lány a 10 dvorců, [3]) léno v Kostelci 16 lánů, 14 dvorců a allod, který samy vzdělávaly; léno v Pracově

---

[1]) Dudík, Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schlosse zu Kremsier. Ve Vídni 1870 str. 120. Na str. 132 a sled. jest 70 podmanství jménem uvedeno.

[2]) Okolo r. 1389 byla v kroměřížské manské kanceláři větší a menší léna rozdělena podle okresů, které bychom správními obvody mohli nazvati: 1. Districtus Modricensis s většími statky Chirlicemi, Modřicemi, Želeticemi, Šlapanicemi, Újezdem a Tuřany; 2. Districtus Chremsiriensis se statky Hulínem, Čechovicemi, Prakšicemi, Moštěnicemi, Kotojedy, Tišnovem, Střeběticemi a Holešovem; 3. Districtus Meylicensis se statky Drisicemi, tvrzí Maylicí, Výškovem, Pustoměří a Řečkovicemi; 4. Districtus Morau (Mírov); 5. Blansko; 6. Kelč; 7. Hukvaldy; 8. Ketř; 9. Osoblaha a 10. Jestbořice v Čechách. Jak viděti, toto rozdělení z roku 1389 shoduje se dosti dobře s nynějšími statky arcibiskupskými. Nejstarší popis lén a manů biskupství Olomúckého, pocházející snad z časů biskupa Kunráta I. (1318—1326) otištěn jest v Cod. Dipl. Mor. VII. 837. Popis Codexu, z něhož seznam jest vyňat v Dudíkovi, Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schlosse zu Kremsier. Ve Vídni 1870, str. 90.

[3]) Výraz „curticulas“ v listinách překládáme slovem „dvorec“, ačkoliv se musíme vyznati, že slovo to není dosti případné. V zakládací listině Anenského kláštera v Starém Brně z r. 1317 čteme, že zakladatelka Kateřina z Lomnic kromě jiného mu darovala: „novem curticulas maiores agros habentes cum quatuor minoribus agris carentibus“, tedy dvorce s poli a bez polí. Cod. Dipl. Mor. VI. 81. Roku 1362 naproti tomu znamená „curticula“ čtvrtlán. Hertlin z Liechtenšteina pojišťuje věno manželky na svém zboží a sice „in oppido nostro Nikelspurg IX. laneos et XLVII. quartalia seu curticulas“ oc. Cod. Dipl. Mor. IX. 218. Slovo toto i půllán znamená. Brandl, Glossarium 410, odkud výrazy „lanearius et curticularius“. Cod. Dipl. Mor. V. 123.

záleželo pouze ve dvou částech desátku, třetí částť náležela tamějšímu faráři; léno modřické mělo 4 lány, 4 dvory a mlýn, který však byl povinen dodávati do Modřic mouky, co jí vrchnosť zpotřebovala, začež mlynář dostával potřebné dříví z blízkých lesů. Jelikož s lénem modřickým spojena byla podmínka, aby jeden nebo druhý man na tamnější tvrzi sídlil a jí hájil, byly Modřice vlastně lénem hradským, musely však jako ostatní léna odváděti z každého lánu míru pšenice kanovníkům a musely se zavázati, že časem přikoupí statků v ceně 32 hřiven a že je jakožto bona emtitia připojí k lénům připomenutým. V ohledu tomto byla tedy výminka, jelikož již tehdáž mělo platnosť pravidlo zjednati takové statky, které by se rovnaly třetině ceny, jakou mělo léno původní.[1]) Na tomto příkladu jest viděti, kterak Bruno nakládal s menšími lény; co se dělo s lény většími, o tom poučují nás nasledující příklady.

V nynějším kraji Hradišťském byl okres, jejž biskup Bruno nazývá brzy distriktem, brzy provincií a jenž se Slavičín nazýval. Byl to obvod zajisté dosti rozsáhlý, jelikož k němu náležela nynější arcibiskupská léna Prakšice, Bilovice a Biskupice, který však jak Bruno praví v listině z r. 1256, dlouhý čas zůstával spustošen. Krajina tato byla spustošena nejspíše r. 1253, když Rusové pod knížetem svým Danielem Romanovičem a sice ve spolku s králem Belou IV., jemuž kromě jiných také kníže Vladislav Opolský pomáhal, Opavu přepadli a odtud statky biskupské jak při Pštině tak okolo Brumova strašně spustošili, v čemž hlavně Kumáni měli účastenství.[2]) Roku 1256 biskup Bruno se rozhodl zalidniti opět a vzdělati spustošenou krajinu kolem Slavičína, k čemuž vyhlídl si osvědčeného mana Helmberta z Thurmu. Tento stal se zakladatelem vsí Liebenthalu a Röwersdorfu u Osoblahy s 50 lány, kteréž biskup ještě 12

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 121 a 123.

[2]) Viz díl V. str. 295—299.

lány ze sousedních statků církevních rozhojnil. Nyní obdržel za vydatné služby, kteréž prokázal biskupovi a církvi jeho ve válce se spojencem Belovým, knížetem Vladislavem Opolským, polskou ves Šénov, kteráž byla od knížete biskupovi dána v náhradu. Celou tuto državu postoupil r. 1256 biskupu Brunonovi a obdržel za to na žádosť svou pustý okres Slavičín o 210 lánech podle práva manského a podle výměry, jakou měly lány u Hendrychova a sice s úroky, desátky, mlýny, se soudy a vůbec se vším příslušenstvím s tím vyminěním, aby sám a mužští jeho dědici, když by osm svobodných let uplynulo, odváděl na důkaz, že vrchnosť nad sebou uznává, biskupovi z 210 lánů 1½ a kapitole ½ hřivny zlata a aby pustou krajinu zase zalidnil. Každá nová ves měla míti 50 lánů a 3 mlýny. Také osadníci osvobozeni byli právem na 8 let od daní. Zakladateli připadne kromě toho každý desátý lán a třetí peníz ze soudnictví, pak polovice městečka Slavičína s rolemi, mýtem, trhem a patronatem, polovice vsi, jenž by založena byla v lese pod horou, na kteréž se měl vystavěti hrad na společné útraty obou, polovice tohoto hradu a všech kovů, které by v tom obvodu byly nalezeny, olova, cínu, železa, mědi a soli, vyjmouc toliko zlato a stříbro. Konečně povoleno zakladateli a poddaným jeho, aby si mohli svobodně bráti dříví pro svou potřebu, ale ne do obchodu a osadníci osvobozeni ode všech robot mimo obvod slavičínský. Listina o tom vydaná, datována jest v Olomúci dne 2. června 1256 a hrad připomenutý vystavěn skutečně pode jménem „Engelsberg“ a náležel s městysem Slavičínem a s příslušenstvím okolo r. 1360 bratrovci biskupa Olomúckého Jana, Janovi z Dřebšic, který léno postoupil r. 1375 Janovi staršímu z Meziříče za roční úrok 1 hřivny zlata. [1]) Končíce toto pojednání o činnosti Brunonově, projevujeme přání, kéž by některá mladší síla oddala se sepsání „biografie Brunonovy“.

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 209—212 a Volný, Topographie IV. 217.

ŽIDÉ NA MORAVĚ.

V čem židé a křesťané v středověku se různili. — Žid jest nenáviděn, ale předce jest nezbytným a požívá výsad. — Židovské privilegium krále Jindřicha IV. z roku 1090. — Bouře proti židům r. 1296. — Přemysla Otakara II. Magna charta libertatum pro Židy r. 1254. — Její obsah. — Židovské zákony v Uhrách a v Slezsku. — Židovský zákon brněnský. — Směli židé na Moravě pozemky selské a statky deskové držeti? — Mohli se státi úředníky zemskými? — Ustanovení o židech na vídeňském koncilu r. 1267. — Neměla výsledku.

Až posud věnovali jsme pozornosť svou Slovanům jakožto obyvatelům původním a Němcům jakožto přistěhovalcům na Moravu. I ukázali jsme, kterak na sklonku doby Přemyslovské německé právní způsoby skoro všeobecně se ujaly a tím úplný obrat v ohledu národním způsobily. Nelze popírati, že byly mocnou pakou k povznešení osvěty v zemi. Avšak vedle připomenutých dvou kmenů žil v zemi ještě kmen třetí v počtu ovšem praskrovném, srovnáme-li jej s kmenem slovanským; byla to mumie v životě státním, ale představoval činitele, jehož se nemůže nedbati — byli to židé.

Jsouce od nepaměti na Moravě známi jako kupci a cestující obchodníci zvěčnili se v zemi založením prastarého hradu zeměpanského Podivína, což se jim připisuje. Praví se, že žid Podiva základ k němu položil.[1]) Avšak, ačkoliv společnosť lidská jest organismem, který všeliké živly cizí musí buď vylučovati nebo v sobě slučovati, má-li zdravým zůstati, židé předce ani nebyli vyloučeni, aniž kdy splynuly s jádrem lidu moravského. Náboženství ovšem bylo hlavní překážkou; sňatek mezi židy a křesťany není a nebyl v těch

---

[1]) Cosmas ad an. 1067. U Pertze IX. 80.

dobách, o kterých jednáme, dovolen; avšak odkud to, že žid v Čechách a na Moravě nepřiznával se nikdy k převážné většině tedy k Slovanům, nýbrž k rozhodné menšině tedy k Němcům? A předce v středověku, mají-li déjiny mluviti, židé bezdomoví, kteří považováni byli od císařů Římsko-Německých za dědictví říše Západořímské [1]), snášeli právě od kmene německého všeliké příkoří a byli od něho tou měrou pronáledováni, že snad jen utrpění židů španělských může se s tím srovnati. Za válek křižáckých byli židé štváni jako divoká zvířata a často velmi krutě ubíjeni, a již jen církev katolická se jich ujímala a ochranu jim poskytovala [2]). České letopisy však vypravují jen k r. 1096, kterak nejbohatší židé donuceni byli prchnouti do Polska a do Uher a kterak na rozkaz knížete Břetislava oloupeni byli od komoří zemského ti, jenž byli polapeni. [3]) Praví se tedy, že veliké bohatství židů a chtivosť jeho byla toho původem, že byli vyháněni a vražděni. Uváží-li se, že ještě r. 1299 král Albrecht zákonem přiřkl arcibiskupu Mohučskému Gebhardovi dluhy, které tu židé pobití měli za lidmi, [4]) náhled tento byl by

[1]) Jen tím dá se vysvětliti, že císař Fridrich I. 1156 mohl knížeti Rakouskému dovoliti, aby v zemi své, kde by se mu líbilo, židy choval. U Pertze, Lgg. II. 101.

[2]) Papež Inocenc III. praví výslovně v jednom svém listě: „Iudaei occidi non debeant, ne divinae legis obliviscatur popolus christianus, dispergi tamen debent super terram“ etc. A sv. Bernard píše: „Non sunt persequendi Iudaei, non sunt trucidandi, sed nec effugandi quidem etc.“ Uvedeno od Baerwalda v Beschlüsse des Wiener Concils über die Juden aus dem Jahre 1267. U Wertheimera, Jahrbuch der Israeliten. Ve Vídni 1859. Str. 194. Nota 1 a 2. Srovnej Raynaldovy Annales eccles. ad an. 1199 a 1249. Edit. Col. Agrip. 1692. pag. 37 n. 54 a pag. 581 n. 83. Inocenc IV. odůvodňuje v listě svém k německým biskupům ddo. Lugduni III. Non. Iulii anno pont. V. (1249) mírnosť svou proti židům „quia eorum conversionem Dominus miseratus expectat.“ Na uv. m. 581.

[3]) Letopisci vypravují k r. 1290: „Iudaei occiduntur Pragae“ (Dobner, Mon. III. 51). Stávalo se to častěji; lid sám soudil, ale vláda v tom neměla účastenství.

[4]) U Pertze, Legg. II. 471.

ovšem jaksi odůvodněn. Když doba Přemyslovská ke konci se schylovala, knížata panující duchovní a světští velikou lakotností nechvalně vynikali. My však na věc jináče pohlížíme. Ne bohatství, jakkoliv letopisec Kosmas praví k r. 1091 o židech, „že zlatem a stříbrem oplývají“, [1]) nýbrž postavení na jaké židé proti křesťanům byli zatlačeni, pokládáme za vlastní příčinu nenávisti, odlučování se mezi židy a křesťany. Židovství vrcholí v předpovědění, že přijde Mesiáš, jímž založena bude říše boží pro celé lidstvo a jímž rozšíří se jedna víra po celém světě; křesťanství naproti tomu praví: Mesiáš již přišel, co bylo v starém zákoně slíbeno, jest splněno — jest tedy hotovou protivou židovství. Čím více půda jest společnou, tím tvrdošíjnější jest zápas o přednosť, čím příbuznější jsou poměry jedněch ke druhým a čím těsnější stává se stýkání, tím zarputilejší jest boj, vypukne-li jednou smýšlení nepřátelské. Aby žid nebyl považován za svědka proti pravdě křesťanství, k tomu potřebí jest již značnějšího vzdělání. A s tohoto stanoviska posuzovati jest nám postavení židů za Přemyslovců naproti obecnému lidu na Moravě.

Čím mocněji víra lidu křesťanskéko se rozvinovala, tím větší musela se stávati propasť mezi židy a křesťany, mysli se nejen odcizovaly, nýbrž nepřátelskou záští ještě více se rozpalovaly, a předce žid ostal nezbytným, zůstal nezbytným kanonickým zákonem o úrocích. Podle tohoto zákona zapovídá se křesťanům hotové peníze na úroky půjčovati nebo dokonce ještě z úroků úroky bráti, čili jinými slovy lichva se zakazuje. Zákaz tento obcházíval se zakupováním důchodů, za který se však musela dáti správa na pozemky. Mohlo se tak díti, pokud drobná řemesla spočívala bez obchodu na hospodářství naturálním. Když však za zkvétání měst moravských sporá posud řemesla přibýváním cizinců se rozhojňovala, cerealie více nestačily k náhradám

[1]) Cosmas, u Pertze IX. 98.

za výrobky řemeslné; požadovalyť se za ně hotové peníze, poněvadž se jenom za peníze docíliti dalo spojení a odbyt za hranice; a hotových peněz nabyti bylo nesnadno a vydlužiti si je mohl člověk jenom u židů. Státní zřízení v středověku tento lid rozptýlený, který zde již byl a žíti chtěl, k obchodu s penězi takřka nutilo! Jsouce ze života státního naprosto vyloučeni, nemohouce statků nabývati a také ve školách obmezeni jsouce jenom na studium lékařství, kteréž bylo svobodným uměním a také pro život zjednávalo zabezpečené postavení, a nemohouce provozovati řemesel a rolnictví — ačkoliv ani jedno ani druhé nebylo jim zakázáno — poněvadž lid se jich štítil, odkázáni byli k vlastní své veliké záhubě na obchod peněžní, kterýž se jim stal výhradním řemeslem.

Prohřešoval by se tedy rozhodně proti pravdě historické, kdo by moravské židy XIII. a XIV. století pokládal za parie v zemi. Naopak židé byli lidmi mocnými na nichž závisel mnohý podnik, jejž kníže a šlechta chystali, zdar mnohých výpočtů kupeckých, „v ohledu národohospodářském byli mocností v společnosti lidské, neboť představovali vždy mocný vliv peněz“, [1]) — a předce jimi lid opovrhoval a panovníci pokládali je za sluhy komorní, kteří nejsou k ničemu jinému, než-li aby kníže z nich těžil, aby s nimi nakládal jako se zbožím fiskálním! Není zajisté podobného poměru v dějinách světových: lid jich na smrt nenávidí a předce je vyhledává, pronásledování jsou až do úmoru a předce dosahují privileji! tak že se nám jeví nedůslednosti na všech stranách. V Praze židé požívali výsad již od krále Vratislava, jenž zemřel r. 1092 a roku 1178 měli v Praze výhodné vyminečné postavení.

Z pravidla byli židé trpěnými, bezdomovými cizinci, jenž zmítáni byli bez ochrany poměry společenskými; tu a tam pa-

[1]) Dr. Ludvík Oelsner, Schlesische Urkunden zur Geschichte der Juden im Mittelalter. Archiv für Kunde österr. Geschichte. D. 31. str. 63.

novníci, jak to soukromé jich výhody s sebou přinášely, buď přílišnou přízní je zasypávali — uvádíme na př. rozsáhlá práva, kteráž Jindřich IV. listinou danou dne 13. září 1084 propůjčil židům a listinou danou dne 18. února 1090 židům špýrským; — jindy opět židé potupou bývali stiženi, ze země vyháněni a o majetek svůj olupováni. Dovoloval-li císař Jindřich IV. židům v říši Německé první výsadou, aby si křesťanské kojné a křesťanské pacholky najímali, osvobodil-li biskup Špýrský své židy, ano i cizince, kteří by u nich přístřeší vyhledávali, ode cla, kteréž zapravovati bylo každému řemeslníku křesťanskému, v městech biskupských, nebo byl-li křesťan od žida ošizený odkázán k židovskému rabínovi, aby u něho práva se domáhal: nelze se zajisté diviti, stal-li se žid zpupným a zmocnilo-li se křesťana rozhorčení. Na tom však nebylo ještě dosti. V druhé výsadě z r. 1090 čteme: „Nikdo, ať by byl stavu jakéhokoli, ani velký ani malý, ani svobodník ani otrok neopovažuj se žida způsobem nespravedlivým obtěžovati, nebo mu dědičný jeho majetek, ať by záležel v chalupách selských, v zahradách, vinicích, v poddaných, ve zboží movitém nebo nemovitém, odnímati. Kdo by se proti tomu provinil, zapraví do naší říšské pokladny nebo do komory biskupovy libru zlata pokutou a kromě toho bude muset židovi, jenž škodu vzal, dvakráte tolik nahraditi, co mu bylo uloupeno. Židé maji toho úplnou svobodu, aby věci své s lidmi všech stavů mohli vyměňovati (t. j. půjčovati peníze, když by jim pozemky nebo movité zboží dáno bylo do zástavy) v celé říši svobodně a pokojně cestovati, obchod provozovati a nikdo nesmí požadovati od nich clo nebo nějaký jiný poplatek buďsi jménem státu nebo ze soukromého důvodu právního (na př. poplatek ze vrat v jezu nebo z cest, kteréž podnikatelé založili, aby z nich měli užitek). Vojsko nemělo bez jejich svolení v domech jejich býti ubytováno a také nebylo dovoleno nutit je, aby dodali koně k službě královské nebo biskupské a aby jinak robotovali. Bylo-li by ukradené zboží u žida nalezeno a tvrdí-li on, že zboží

to koupil, nechať přisahá způsobem svým, za jakou cenu zboží koupil a pak má právo tolikéž požadovati od majetníka okradeného, než by mu zboží jeho navrátil. Nikdo neopovažuj se syny nebo dcery židovské proti vůli jich křtíti. Kdo by se dětí židovských násilím nebo lstí zmocnil a je pak pokřtil, zapraví naší nebo biskupově pokladně 12 liber stříbra pokuty. Chce-li žid dobrovolně přijmouti víru křesťanskou, budiž po tři dni zkoušen, aby se vyzkoumalo, chce-li z přesvědčení přijmouti víru křesťanskou nebo ze špatných záměrů víru svou změniti. Avšak každý, kdo by víru otců svých změnil, zbavil by se tak úplně práva dědičného. Nikdo se neopovažuj otroků pohanských, jenž by židům náleželi, tím způsobem z otroctví osvobozovati, že by jim zjednal křest křesťanský. Kdo by se předce proti tomu provinil, propadne tři libry stříbra a musí otroka židovskému jeho pánu bez prodlení navrátiti. Otrok, jenž by byl takovýmto způsobem pánovi svému navrácen, povinen jest poslouchati pána svého; pán však nesmí nyní od něho požadovati, co by se příčilo víře křesťanské, na kterou byl otrok pokřtěn."

Císařské nařízení ze dne 18. února 1090 praví dále: „židům jest dovoleno najímati dělníky křesťanské, aby od nich práce své vykonati dali; vyjmiňují se však dni sváteční a neděle; také jim není dovoleno otroky křesťanské kupovati. Povstanou-li soudní spory mezi židy a křesťany, nechať každá strana podle zákona svého práva se domáhá a důkazy vede. Zapovídáme však židy donucovati, aby podstupovali očistu vodou horkou nebo studenou nebo žhavým železem, nebo aby byli vymrskáni, nebo do vězení vrháni. Nýbrž žid přisahati bude jednoduše na svůj zákon (thoru nebo talmud), také nemůže býti v nějaké věci svědky usvědčen. Kdo by se proti zákazu našemu provinil, propadne kletbě královské nebo mu bude zapraviti tři libry stříbra."

„Kdo by žida poranil tak, že by z toho nezemřel, zaplatí libru zlata pokuty. Poranil-li nebo zabil-li otrok nějaký žida, povinen jest pán jeho buď pokutu složiti nebo

provinilce vydati, aby byl popraven. Poranil-li neb zabil-li žida člověk svobodný a nemá-li dosti peněz, aby mohl pokutu zapraviti, budou mu podle nařízení, které byl již otec náš císař Jindřich III. vydal, oči vyloupány a pravá ruka uťata. Vypukne-li spor mezi židy, mohou býti jen od svých souvěrců usvědčeni a souzeni."

„Zpěčuje-li se žid ze zločinu se vyznati, bude míti právo představený synagogy od biskupa dosazený k vyznání jej donutiti (t. j. mučidel upotřebiti). Kdyby byly na židy podány žaloby ve velikých věcech (t. j. takové, že by neběželo o několik liber, nýbrž o veliké sumy peněz), museli by býti přednešeny biskupovi, aby však to nebylo na ujmu výsad židům udělených. Konečně mohou židé svobodně prodávati křesťanům víno, koření a zboží kuchyňské, jakož i věci na léky potřebné. Také nesmí nikdo, jak bylo již poznamenáno, požadovati od židů cla, koně na přípřež, roboty nebo jiné poplatky, buďsi jmenem státu nebo z důvodů práva soukromého." [1])

Pochybujeme, že by byl svět kdy viděl zákonu nejspravedlivějšího, nežli byla tato výsada Jindřicha IV. ze dne 18. února 1090. Nejen že dovolovala zloděje přechovávati, nýbrž ke všemu ještě takovýto skutek odměňovala; neboť jináče nemůžeme si vykládati větu „o zboží kradeném, jenž by u žida bylo nalezeno." [2]) Ustanovení o tom, že by žid pozbyl práva dědičného, kdyby přestoupil na víru křesťanskou, mohlo býti vydáno jen od knížete, jenž talmud více cení nežli víru

[1]) Podle Gfrörera v „Papst Gregorius VII. und sein Zeitalter" D. VII. 761—764.

[2]) Již v nejstarších dobách bývalo, jak se podobá, vůbec známo že židé zloděje přechovávají; neboť již císař Lotar viděl se nucena ustanoviti: „Ut singulis episcopis, abbatibus, diligenter considerent thesauro ecclesiastico propter perfidam aut negligentiam custodi, ne aliquid de gemmis aut de vasis reliquo thesauro perditum sit; quia dictum est nobis, quod negotiatores Iudaei nec non et alii gloriantur, quod quicquid eis placent, possint ab eis emere." U Pertze, Legg. I. 364 n. 23.

křesťanskou; bylyť doby a státy, kde podobným zákonem trestalo se přestupování od víry protestanské na víru katolickou. Nařízení císařské dovoluje dále židům ve Špýru obchod s otroky. Zde běží zajisté o Slovany ve válce zajaté; neboť pohanů, kteří osobního práva nepožívali, tehdáž v říši nebylo. Obchod s otroky, jak se podobá, býval ode dávna také v Čechách a na Moravě oblíbeným zaměstnáním židovským. Celní řád raffelstettský z r. 906 o vypsání života sv. Václava a biskupa Vojtěcha podávají o tom důkazy.[1]) Otroci nejlépe šli tehdáž na odbyt do Španělska a ne více do Uher,[2]) nebo byli snad ještě spíše dodáváni do bližšího Verdunu, kde nešťastníci tito bývali houfně zohaveni, načež prodáváni za dobrý plat ke dvoru byzantskému.[3]) Jak lákavý to obchod pro židovské obchodníky s otroky!

V nařízení nahoře uvedeném však považujeme za nejkrutější to ustanovení, jenž zakazuje židy svědky usvědčovati čímž obecný lid vydán byl židům bez milosrdenství v šanc. Obecný lid docházel proti židům práva jen tehdy, mohl-li je svědky usvědčiti z podvodu. Zákon však i tuto jedinou cestu spásy zatarasil. Ký div tedy, že židé, když se jim od císaře dostalo takovýchto výhod, svatou Římskou říši národu Německého jako novou svou vlasť velebili a s jakousi zálibou Němci se nazývali.

Že jim záliba tato bývala od lidu německého trpce splácena, to se jich, jak se podobá, příliš nedotklo; byli-li jednou branou městskou vypuzeni, druhou se opět navrátili.

[1]) Dudík, Dějiny Moravy I. 235 a 259. Vita sti Adalberti, U Pertze IV. 586. Legenda o sv. Václavu, Dalimil ed. Hanka pag. 48 a Výbor z literatury české I. v Praze 1845. pag. 318.

[2]) Kvetoucí druhdy obchod s otroky do Uher zastaven byl židovským zákonem krále Kolomana (1095 † 1114). Zákon o tom vydaný zní: „Ut nullus Iudaeus deinceps praesumat christianum mancipium cuiuscumque linguae vel nationis emere aut vendere, aut in servitio retinere, et si quis decretum transgrediatur, dampnum christiani mancipii aput eum inventi patiatur.“ Endlicher. Rerum Hungar. Monumenta Arpadiana II. 371.

[3]) Liutprandi Antapodosis Lib. VI. U Pertze III. 338.

Tak stalo se roku 1286, když vypukly veliké štvanice proti židům při Rýně a ve Wetteravsku, [1]) a též r. 1298. Pronásledováni židů roku 1298 nabylo takových rozměrů, že zasáhlo až do Čech a na Moravu. Letopisec zbraslavský vypravuje, avšak omylem k r. 1296, že jakýsi schudlý Frank, jmenem Rindfleisch v Rottweilu ve Virtembersku poštval lid na židy, kterýž srotiv se do tisícův, vraždil židy ve Vircpurku, Rottenburgu, Windsheimu a Norimberce bez rozdílu stáři a pohlaví. [2]) Pronásledování toto trvalo od sv. Jakuba až do sv. Matouše. [3]) Praví se, že tehdáž asi 10.000 židů zahynulo. Na židy padl takový strach, že se houfně stěhovali. Také z Čech a z Moravy chtěli ihned odstěhovati se do Polska a do Uher, toho jim však zabránil král Václav II. Letopisec praví, „že jim sice života neodňal, za to že jim však pobral nesmírné bohatství. [4]) A co se považovalo za podnět k tomuto pronásledování? Pověst rozšířená, jíž se všeobecně věřilo, že posvěcená hostie, již židům v Rottweilu přinesla děvečka křesťanská, byla zneuctěna, při čemž stal se zázrak, že se krví potila. Byl to jeden z předsudků proti židům. Skoro všeobecně panovala víra, že židé potřebují o svých velkonocích krev křesťanskou, z čehož brali původ svůj četné pověsti o zavražděných pacholatech křesťanských. [5]) Ačkoliv i papežové vydávali poučení, že židům všeliké požívání krve zákonem jest zakázáno, předce víra tato v lidu se udržela.

Za takových poměrů židé vyhledávali ochrany u panovníků, aby pojištěni byli alespoň proti výbuchům luzy vášnivé. K účelu tomu zakupovali si za nesmírné sumy peněz listy

---

[1]) Lorenz, Deutsche Geschichte II. 382.

[2]) Dr. Jan Loserth, Die Königsaaler Geschichtsquellen. Ve Vídni 1875 ve Fontes rer. Austr. Script. VIII. pag. 137.

[3]) Böhmer, Kaiserregesten, Reichsarchiv zum Jahre 1298 str. 371.

[4]) „Quos nequaquam vita, sed infinita pecunia privavit". Chr. Aul. Reg. na uv. m. 137.

[5]) Continuatio Weichardi de Polheim ad an. 1288. U Pertze IX. 812.

ochranné. Již král Václav I. propůjčil židům list ochranný.[1] Listu toho neznáme, známe však ochranný list, jejž syn jeho markrabě Přemysl Otakar II. dne 29. března 1254 ve Vídni propůjčil a který židé moravští a čeští ještě za krále Karla IV. za svou magna charta libertatum považovali. Od Karla IV. dali sobě tento list r. 1356 potvrditi. Skládá se vlastně ze dvou částí; první vztahuje se na židy české a moravské vůbec, druhá část výlučně na brněnské. Částka první má dva oddíly: v prvním jedná se o výsadách, ježto židům propůjčil Inocenc IV. (panoval od 25. června 1243 a zemřel 13. prosince 1254), druhý však obsahuje židovský řád Přemysla Otakara, jenž byl v Praze sepsán, avšak ve Vídni dne 29. března 1254 vyhlášen.[2]

Výsady Inocenta IV. propůjčeny byly dvěma brevy, z nichž první není datováno. Papež projeviv politování, že židé v zarputilosti své neustávají výroků prorockých a tajností písma nedbati, u něho však o ochranu a o pomoc se ucházejí, prohlašuje potom, že z lásky křesťanské a po příkladu papežů Kalixta II., Eugena III., Alexandra III., Klimenta III., Celestyna III., Inocenta III., Honoria III., a Řehoře IX. chce žádosti jejich vyslyšeti a jim štít ochrany apoštolské propůjčiti nařizuje, aby židů ke křtu nikdo nenutil a těch, kdo by z přesvědčení svého křesťany se stali, netupil. O takovémto pokřtěném židu Štěpánovi vypravuje listina daná pro klášter Opatovický v Čechách od krále Přemysla r. 1228, že dosáhl vysoké cti a že na spásu duše jeho darována byla ves v župě Litomyšlské.[3] Dále ustanoveno, že nikdo, nedostal-li zeměpanský rozkaz, nesmí židů oloupiti, poraniti

---

[1] Král Přemysl Otakar odvolává se na tento list ochranný „když brněnské židy na rok osvobozuje od daní, aby je z chudoby jejich povznesl. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. D. 20. str. 177. Formulář král. notáře Jindřicha Italica.

[2] Podle potvrzení, ježto se stalo králem Karlem r. 1356, uveřejněno od H. Jirečka v Codex iuris Bohem. I. 131—143.

[3] Erben, Regesta I. 338.

nebo dokonce zabíti nebo zděděných obvyklostí jejich rušiti. Slaví-li židé svátky své, nemá se jim v tom házením kamení a klacků překážeti; také se nemají na ně uvalovati nová břemena, nýbrž má se na posavadních přestati. Dále nechať nikdo ze hřbitovů židovských nekořistí nebo jich neumenšuje nebo dokonce ze ziskuchtivosti pochovaných těl nevyhrabává a konečně nemá jim nikdo vytýkati, že při náboženských svých obřadech užívají krve lidské, jelikož jim starý zákon výslovně zakazuje užívání krve zvířecí, neřkuli krve lidské. Pročež papež zatracuje, co se nedávno stalo ve Fuldě a na jiných místech, kde právě pro toto podezření mnoho židů bylo povražděno. Ostatně pak že výsada tato jen potud platí, pokud by židé ničeho nepodnikli ke zvrácení víry křesťanské.

Druhé breve datováno jest v Asissi dne 25 září 1254, bylo tedy vydáno několik měsíců před smrtí Inocenta IV. a sice pro kathedrálního děkana ve Vircpurku. Projevuje se jen všeobecně o tom, aby zachovávány byly papežské a biskupské výsady, židům v diécesi Vircpurské propůjčené, jenžto všecky k tomu směřují, že židům nesmí se ubližovati ani co se osoby týče, ani na majetku a zboží jejich. Kdo by se proti tomu provinil, propadne pokutám církevním. Markrabě Přemysl Otakar ustanovil, aby obojí breve v jeho říši Česko-Moravské platnost mělo. Tuto svou vůli projevil. dne 23. října 1254, když v Sadské nejvyšší úředníky české a moravské potvrzoval. [1])

Rok 1254 vůbec byl židům moravským příznivý. Markrabě

[1]) Emler, Regesta pag. 17. Obě tyto listiny pocházejí z téhož pramene, jako řád Přemysla Otakara a otištěny jsou od Jirečka v Codex iuris bohemici na str. 18, s tou však poznámkou, že druhé breve bylo vydáno: v Asissi VII. Kal. Octob. pontif. nostri anno VI. a ne anno XI., tedy dne 25. září 1249 a ne 1254. Odkud tato oprava? Inocenc IV. meškal zajisté dne 25. září 1249 v Lyoně a ne v Asissi. Potvrzovací listina krále Karla IV. ze dne 30. září 1356 jest také celá otištěna u Rösslera, Prager Stadtrechte str. 177—187.

Přemysl Otakar zabývaje se myšlenkami, aby po smrti otce svého Václava korunován byl na krále Českého a vyjednávaje na rozličných stranách v Uhrách, ohlížel se po přátelích, kteří již tehdáž rádi sedali na zlaté vějičky. Kdež pak jinde mohli se vějičky tyto bezpečněji dostati nežli ve čtvrtích židovských. Více nežli dvě století museli židé bydleti odloučeni od křesťanů ve zvláštních čtvrtích městských, ježto příkopy,hradbami a vlastní branou byly obklopeny. Tam se markrabě Přemysl Otakar II. obrátil, odtamtud dostal zlatý proutek kouzelný a tam odeslal list ochranný způsobem tímto zakoupený, jenž dán byl ve Vídni dne 29. března 1254. Tento list ochranný má za základ listinu ze dne 1. července 1244, jíž kníže Fridrich Bojovný upravil právní poměry židů rakouských. Přemysl Otakar vzal z ní doslovně větší část svých ustanovení. Celkem mají za účel upraviti poměr židů ke křesťanům a lichvu vlastní to obchod židovský ne sice odstraniti, avšak alespoň ji — pohříchu jen ve prospěch židů — upraviti. Letopisec Zbraslavský trpce si stěžuje na tuto lichvu, když po pádu Přemysla Otakara za okupace Čech od vojska Rudolfova na klášter Sedlecký největší svízele dolehly. Toto opatství cisterciácké prodalo nejdříve movitý svůj majetek a když to více nestačilo, zastaven byl poklad klášterní. „Bezedné," praví letopisec, „byly za to úroky." [1])

Řádem Přemysla Otakara ustanoveno: aby nikdy křesťan nesvědčil sám proti židovi, nýbrž aby kromě něho také ještě žid byl svědkem. Kdyby žid popíral, že od křesťana přijal

[1]) Loserth. Chronicon Aulae regiae tamtéž 57. „Cleinodia monasterii iudaeis sub usurarum voragine exponuntur". Víme, že král Václav I. vydal zákon židovský; neznáme ho však. Ale jelikož král Přemysl Otakar II. se na něj odvolává slovy: „secundum formam privilegii ipsis (Iudaeis) super iuribus eorum a patre olim nostro et nobis indultum", a ne na řád Fridrichův „jelikož původ tohoto rakouského práva židovského ze dne 1. července 1244 dokázati nemůžeme, což pak jest na překážku, abychom v tomto známém rakouském řádě Židovském hledali neznámé nám židovské privilegium krále Václava I.?

nějakou zástavu, nebo kdyby tvrdil, že krádeží, ohněm nebo loupeží o ni přišel, stačí jednoduchá přísaha židovská, aby židovi bylo dáno za právo. [1]) Rovněž kdyby křesťan tvrdil, že smluvil menší úroky nežli žid požaduje, povinen byl zaplatit, co žid udal, když to žid odpřisahl. V zástavu smí žid vzíti cokoli vyjímajíc pouze šaty krví potřísněné nebo nádoby kostelní. Jak viděti, král Přemysl Otakar chtěl zákonem tímto vraždu a zabití odvrátiti. Že zakázal přijímati kostelní nádoby do zástavy, tím jen vyhovoval platným zákonům církevním. Teprvé před rokem byl v Kremži skládal církvi římské přísahu věrnosti do rukou kardinala Velasca; [2]) snad tedy si ještě pamatoval církevní kanony. Dále mají židé v Čechách a na Moravě podle Přemyslova listu ochranného soud výminečný; komoří zemský a ne rychtář městský, nebo král čili markrabě sám rozsuzoval důležitější spory mezi židy, ve sporech o menší věci soudil židovský od knížete dosazený sudí a porotci od obce zvolení. Poranil-li křesťan žida, zapraviti mu bylo 12 hřiven zlata do pokladny královské nebo markraběcí a tolikéž hřiven stříbra poraněnému. Zbil-li jej pouze, platil 4 hřivny zlata panovníkovi a tolikéž hřiven stříbra zbitému. Nemohl-li křesťan zaplatiti, byla mu ruka z trestu uťata. Povážíme-li, že za krále Václava II. měla hřivna 60 grošů, groš podle nynější měny asi 30 krejcarů, a že roku 1287 hřivna zlata rovnala se 10 hřivnám ryzího stříbra, [3]) musel se provinilec z takovéhoto poranění hodně vysoko vyplatiti. Zabil-li křesťan žida, propadl obyčejnému soudu, panovníkovi však dostalo se jeho movité a nemovité zboží — čímž zajisté královská soukromá pokladna se obohacovala.

---

[1]) Přisahaje vložil žid ruku na thoru a sice na místo, kde psáno jest desatero. Rössler, Stadtrechte von Brünn pag. 204.

[2]) Také právo Brněnské, Starého města Pražského a právo Jihlavské zakazují židům bráti nádobí kostelní do zástavy. Tomaschek. Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhunderte. Str. 245.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 340.

Co se týče obchodu, židé mohli po říši Česko-moravské svobodně cestovati, jsouce povinni pouze tam mýtné odváděti, kde je také platili měšťané z měst, v nichž oni měli stálé své bydliště; což bylo zase velikou výhodou. Všeliké výsady mýtní při městech jsou nám známy; města biskupská, v nichž nejvíce židů bydlelo, neměla mýt žádných. Umřel-li žid, a chtěl-li, „jak to u židů bývá,“ aby byl jinde pochován, než-li kde zemřel, muselo se povoliti, aby mrtvola „od města k městu od kraje ke kraji nebo ze země do země“ bez závady a bez mýta byla převážena. Mýtný, jenž by z takovéhoto dovozu peníze vydíral, potrestán buď jako „lupič.“ Zákon tento dokazuje, že rodiny židovské v jednotlivých městech usedlé velice si na tom dávaly záležeti, aby podle svých předků byli pochovány. Trest smrti nebo zabavení statků, což se ovšem dálo ve prospěch komory knížecí, stihly křesťana, jenž by se vloupal na hřbitov židovský nebo jej pobořil, a pokuta dvou hříven byla křesťanu uložena, pokálel-li by blátem synagogu. Dále jedná se o pokutách, kdyby židé s židy se soudili. {Ve věcech nepatrných neměli přisahati na thoru, nýbrž na veřejné synagogy, při nichž vůbec soudy se odbývaly. Běží-li však o věci, jenž mají cenu přes 50 hřiven a knížeti jsou přiděleny, budiž přisaháno na thoru. Kdyby však vrahové žida potají zabitého svědky nemohli býti zjištěni, mají židé právo, když by vyšetřování bylo odbyto, zjednati si proti člověku z vraždy podezřelému, zápasníka na pěstě. [1]) Sudí židovský však by zakročil teprve tehdy, kdyžby jej sporné strany židovské k tomu vyzvaly.

Věřitelé tísněni byli asi velice tímto zákonem. Kdyby totiž křesťan složiv peníze, vypůjčenou zástavu svou tím vybavil, ale úroků do měsíce nezapravil, přirazily se k jistině

[1]) „Si post inquisitionem factam aliquem suspectum habere coeperint Iudaei, Iudaeis pugilem contra suspectum volumus exhibere“. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 139.

a musely se dále zúrokovati — tedy úroky z úroků. Taktéž měl platnosť dlužní úpis od velmože židovi vydaný, mohl-li žid písmem a pečetí dokázati, že skutečně byl vystavén. Stalo-li se tak, mohl pak bez překážky zboží nedbalého dlužníka v základ vzíti. Nebyla-li zástava do dne do roka vybavena, propadla, uznal-li sudí židovský, že zástava nemá větší ceny než-li vypůjčené peníze i s úroky. Kdo pak v takovémto případě ručil za poctivosť sudí židovského? Dlužník nesměl zástavu svou požadovati zpět o svátku židovském a kdo by zástavu násilím uchvátil nebo vůbec v domě židovském násilí užil, souzen byl ne jako rušitel pokoje domácího nýbrž jako škůdce komory královské;[1]) kdo pachole židovské uchvátil, souzen jako zloděj a podle toho potrestán. Jakou měnu křesťan od žida se vypůjčil, takovou povinen byl splatiti, tedy zlato zlatem, peníze penězi a stříbro stříbrem. Židovské domy prosty byly také ubytování vojska. Ke konci král Přemysl Otakar opakuje papežské nařízení o užívání krve křesťanské a ustanovuje, kdyby křesťan vinil žida z vraždy dítěte, že jest mu provésti důkaz třemi svědky křesťanskými a třemi židovskými; kdyby to dokázal, bude žid potrestán; neprovede-li se však ten důkaz, pak že původ křesťanský propadne trestu, jaký by stihl žida, kdyby byl usvědčen.

Toť obsah slavného řádu židovského Přemysla Otakara, kterýž sestaven jest, jak jsme již pravili, doslovně podle statutu Fridricha Bojovného. Lichvy, jak viděti — pohříchu ne vždycky ve prospěch křesťanů — týkala se největší část těchto ustanovení, což jest důkazem, že lichva jako rak v lidu se rozežírala. Tázati však se musíme, jak se stalo, že v těchto četných nařízeních o lichvě není nic ustanoveno o míře úrokové v Čechách a na Moravě? V židovském řádě knížete Rakouského Fridricha se praví: „Nařizujeme, aby

[1]) „Ut dissipator nostrae camerae graviter punietur.“ Jireček tamtéž 140.

židé jen osm peněz týdně z hřivny úroku brali.“ Jelikož hřivna rakouská měla 240 peněz, bylo nešťastnému dlužníkovi zaplatit z hřivny v 52 nedělích, tedy ročně 416 peněz čili 1 hřivnu a 176 denárů úroku. [1]) Král Přemysl Otakar nařízení toho do řádu svého nepojal. Pokládal snad peníze za zboží, jehož cena se spravuje poptávkou? Zkrátka, za Přemysla Otokara II. míra úroková nebyla v Čechách a na Moravě zákonem určena, i zdá se, že stranám bylo zůstaveno o výši úroku se dohodnouti. Z jiných pramenů však jest nám známo, že míra úroková kolísala se mezi 10 a 12 ze sta a že u cizích směnek ještě výše stoupala, kdežto touž dobou a také ještě mnohem později ve Frankfurtě nad Mohanem, kteréžto město již tehdáž udávalo měřítko ve věcech peněžních, neobnášela přes $6^2/_3$ procenta. [2]) Na Moravě tedy byly v dobách Přemysla Otokara II. hotové peníze ještě velice vzácny.

Že vůbec se toho uznávala potřeba, židovské obchody peněžní upraviti, o tom svědčí také zákony uherské a slezské. Již král Koloman, jenž zemřel r. 1114, avšak ještě více Bela IV. uznal toho potřebu vydati řády židovské. Řád Bely IV. z r. 1251 jest taktéž nápodobením rakouského

[1]) V brněnských právech městských nalézá se toto ustanovení: „Quinquaginta talenta valent 30 marcas, unam marcam pro 64 grossis Pragen, computando.“ Brandl, Gloss. pag. 440. Tedy 1 hřivna = $1^1/_3$ talentu čili 1 talent = 0·6 hřivny = 38·4 grošů. Hřivna počítá se z pravidla v ceně 20 zl. stříbra. Jindřich Schreiber, Zur deutschen Münzgeschichte. Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte. V Norimberce 1859 str. 166—274.

[2]) Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins I. 27. Na sjezdě spolčených měst v Mohuči r. 1255 bylo ustanoveno: „Quod nullus Iudaeus plus quam duos denarios ad septimanam de libra reciperet in eadem quantitate, de Coloniensi, Hallensi et Angentoratensi. Si vero ad annum cum ipso pacteretur et conveniretur, Iudaeus recipere debeat quatuor uncias de libra, et sic de singulis. Opus enim erat his institutis, quia christiani usurarii excommunicantur et per iudicium ad restituendas usuras coarctantur“. U Pertze, Legg. II. 372. O provisi u penězoměnců, Fejér, Cod. Dipl. Hung. VIII. 2. pag. 765.

řádu z r. 1244, jest však přizpůsoben poměrům a obvyklostem uherským. Na Moravě na př. nesměla se roucha kostelní za žádnou podmínkou bráti do zástavy, v Uhrách však mohlo se to státi, zastavil-li je prelát sám. Na Moravě mohli si židé zjednati zápasníka na pěstě proti tomu, koho podle práva mohli viniti, že se tajné vraždy dopustil, v Uhrách však měl souboj rozhodnouti. Na Moravě měl žid právo exekuční bez výhrady, v Uhrách však s tím vyminěním, že mu na statcích zastavených nepřísluší soudnictví nad křesťany zde usedlými. Ustanovení o vraždě pacholat a o užívání krve křesťanské schází naprosto, za to Bela IV. nařídil, aby byl sesazen rychtář městský, jenž by se provinil proti uděleným výsadám. Uherské zákony židovské jsou celkem mírnější než-li česko-moravské a rakouské, ješto pokuty peněžní byly sníženy.[1])

Co se týče židovských zákonů v Slezsku, podobají se také řádu Přemysla Otakara. Kníže Jindřich IV. vydal je pro svou zemi Vratislavsko, Bolek III. 1295 pro Svídnicko a Jindřich III. 1299 pro Hlohovsko. V řádech těch zabezpečena jest židům jako v řádu Přemysla Otokara bezpečnosť osoby, majetku, bohoslužby, školy a obchodu vůbec, zvláště však ustaveny tu totožným skoro způsobem právní jich poměry v obchodě a půjčování na zástavy jakož i soudní řízení. Židé v Slezsku tedy podlehali také jako v Uhrách, v Čechách a na Moravě komoří nebo jeho zástupci, který v právních jejich věcech rozhodoval, pak-li si panovník právo toto zvláště nevyhradil, což žádnému soudci městskému nebo zemskému nebylo dovoleno. Ať již moravské řády židovské náhodou souhlasí se řády států sousedních, s rakouskými, uherskými a slezskými, nebo ať zavedeny společnými úradami a úmluvami, pozoruhodno vždycky zůstává, kterak společné potřeby vyžadovaly společnou pomoc; což bylo velikou výhodou pro židy, jenž ku své obchodní činnosti

[1]) Endlicher, Rerum Hung. Mon. Arpad. II. 473—477.

nabyli rozsáhlejšího pojištěného působiště. Podivným jeví se býti ustanovení slezské; kdyby křesťan sousednímu židovi, jenž by v noci o pomoc volal, pomocí té neposkytl, musel zapraviti nejvyšší pokutu 30 šilinků. [1]) Papežské ustanovení, aby křesťan, jenž by žida vinil ze zavraždění pacholete křesťanského a zločinu toho třemi křesťany a třemi židy dokázati nemohl, sám trestu propadl, který by žida stihl, kdyby ze zločinu toho byl usvědčen, ustanovení to pojato jest pouze do řádu Přemysla Otakara, ale ne do zákonů rakouských nebo uherských.

Zbývá nám ještě pojednati o druhé části „magna Iudaeorum charta," jenžto od Karla IV. byla potvrzena. Tento druhý díl tvoří Židovský řád Přemysla Otakara II., jímžto byl dne 23. srpna 1268 v Brně obecný řád Židovský z r. 1254 ve všech svých částech potvrzen a jenžto obsahuje některá zvláštní ustanovení pro židy brněnské. [2]) S strany židů brněnských ustanoveno: žádnému židovi, jenžto v městě Brně přebývá, není dovoleno po západu slunce vzíti zástavu od kohokoli, ať jest mu znám nebo není, nebo i ve dne kupovati koně, voly, krávy nebo jiné věci, jest-li podezření, že byly ukradeny, ledaby se tak stalo za svědectví dvou městských přísežných. [3]) A pak: židé přispívejtež čtvrtinu na udržování hradeb a příkopů městských.

Podle poplatku tak vysokého můžeme právem souditi, že židovská obec brněnská, když výsady tyto r. 1268 byly obnoveny, zajisté již tak četná byla, že židovského sudí čili jak později se nazýval, židovského biskupa velmi dobře mohla vydržovati. Měla také své přísežné a v ulici své domy s příslušnými pozemky. K měšťanským domům v Brně vůbec

---

[1]) Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte etc. V Hamburku 1832 str. 69.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 17—21.

[3]) Podle nálezu Vratislavských pro Hlohov z r. 1302 nesměl žádný žid ani koní ani dobytka v zástavu bráti, leda s vědomím jednoho žida a jednoho křesťana. Stenzel, Urkundenbuch str. 251.

pojily se tehdáž pozemky. Nynější ulice Ferdinandova byla asi staré Ghetto. Směli-li zde židé bydleti počtem obmezeným nebo neobmezeným, nedá se dokázati; podobá se však, že počet jich byl obmezen, jelikož záviselo na vůli královĕ, kde se kdo usadil. Oldřich z Hradce vyznává r. 1294, že od krále Václava II. obdržel pro město Hradec osm židů s jich rodinami a se všemi právy, která králi nad nimi přísluší. Jen tito židé, ale ne členové rodin jejich nebo služebníci, směli provozovati obchod peněžní. Při tom ustanoveno, kdyby některý z těchto židů zemřel, aby Oldřich z Hradce mohl zemřelého nahraditi židem z ciziny, nikoli však z židovstva domácího.[1]) A jako v Hradci tak nejspíše i v jiných městech byl zákonem ustanovený počet židů usedlých, jakož potom v době Lucemburské skutečně dá se dokázati. Panovník se obával, aby počet poplatníků jeho komory nebyl ztenčen, ježto se výborně osvědčovali jako zboží fiskální a proto zakázal velmoži Oldřichovi z Hradce, aby židů domácích v městě svém neusazoval. Zákaz tento vysvětluje se výborně nedatovanou listinou Přemysla Otakara, kterou židé brněnští, jenž od cizích pánů posud těžce byli sužováni a proto schudli, na rok byli osvobozeni ode všech daní a od všeliké jiné služebnosti, „abychom z nich,“ jak praví král Přemysl Otakar II., „jakožto z komory naší, tím spíše užitek míti mohli.“[2]) K tomu cíli nařízeno: že židé do roka nemají býti nuceni přijímati peníze od zeměpanského mincmistra (nejspíše byly peníze příliš lehké), že po tu dobu moravský komoří zemský a brněnský soud přísežných nemají jich obtěžovati nebo roboty jim ukládati, že nemají býti nuceni,

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 11 a 12.

[2]) „Iudaeos (in Bruno degentes) universos et singulos a festo beati Michaelis primo futuro et per unius anni spatium (a solucione collectae cuiuslibet sive steure, nec non omni servitutis genere) exemptos esse volumus et inmunes, ut eo facilius a sua valeant penuria relevari, et nos ipsis, utpote camera nostra, utifrui possimus ulterius tempore succedente.“ Formelbuch, Archiv d. 29 pag. 177.

aby dluhy své oplatili, leda by sami s věřiteli svými se chtěli vyrovnati a konečně aby všeliké soudní řízení proti nim bylo zastaveno; vyjímají se vražda, krádež a podvod, při nichž má se předse jíti podle řádu Židovského. Tyto židovské zákony Přemysla Otakara II. z r. 1254 nástupce jeho Václav II. asi 1300 potvrdil. V potvrzovací listině jenžto se v znění německém zachovala, není však více zmínky o brněnských ustanoveních. [1])

Když po pádu Přemysla Otakara II. král Rudolf na Moravě po krátký čas vládu vykonával, pamatoval v městech kterým se přízně jeho dostalo, také na židy. Z listu jeho vysvítá, že židé již tehdáž jako jiní měšťané k veřejným břemenům přispívali. V listě ochranném, který král Rudolf vydal pro Brno v září 1278, ponechává židy při těch obvyklostech, jaké posud průchod měly; a listem pro Olomúc ze dne 20. září t. r. ustanovuje, že židé jsou povinni zapravovati daně zemské, městské a jiné poplatky jako ostatní měšťané. [2])

Co se týče otázek: zdali židé za doby Přemyslovské na Moravě velké pozemky a statky deskové drželi, a zdali úřady v zemi zastávali, může se v prvním ohledu říci s jistým obmezením že ano, kdežto na druhou otázku musí se rozhodně říci, že nikoli.

Židovským řádem Přemysla Otakara z r. 1254 se ustanovuje: kdyby žid na državy některého velmože peníze půjčil a listinami to mohl prokázati, že jest mu dovoleno jako jinému zajímači exekucí se hojiti. Zboží musí pak mu býti vzdáno a z práva obhajováno. [3]) Ustanovení toto nemělo by smyslu, kdyby žid zabaveného zboží velmožova, kteréž zajisté bylo v deskách zemských zapsáno, nesměl podržeti; směl-li

---

[1]) Otištěno u Rösslera, Stadtrechte von Brünn str. 367-371.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 267 a IV. 218.

[3]) Text zní: „Si Iudaeus super possessiones aut literas magnatum terrae pecuniam mutuaverit et hoc per suas literas et sigillum probaverit: nos Iudaeo iure aliorum pignorum possessiones assignabimus obligatas, et eis eas contra violentiam defendemus“. Jireček t. 139.

je však podržeti, měl zajisté také právo zboží deskové držeti. Tak bychom soudili, kdybychom židy středověké mohli považovati za rovnoprávné s křesťany. Víme však, že základní myšlenkou ve všem zákonodárství politickém a církevním, co se týče židů, byla snaha, aby křesťané od židů úplně byli odloučeni a že tedy křesťané nemohli přijmouti ani rovného ani podřízeného postavení, poněvadž židé právě pro svou víru, jak se tehdáž smýšlelo, musejí hluboko státi pod křesťany. Podle této všeobecné zásady nedalo by se tedy bezvýminečně souditi, že židé drželi pozemky selské a statky deskové s nímiž spojena byla také všeliká práva politická a všeliká, břemena. Jaký tedy byl poměr jejich? Nahoře uvedený řád Přemysla Otakara podává nám v zákoně uherském vysvětlení; tam se praví: „postaráme se, aby žid ze statku zabaveného potud bral užitek bez překážky, dokud by ho některý křesťan nevybavil. Žádným však způsobem nesmí žid nad křesťany na takovémto statku žijícími soudní právomocnost vykonávati.[1]) Žid tedy podle zákona uherského

[1]) Endlicher na uv. m. 476. „Faciemus eum percipere fructus provenientes, donec Christianus appareat, qui velit redimere omnes possessiones taliter obligatas. Super Christianis tamen, in eisdem possessionibus existentibus, Iudaeum aliquam iurisdictionem nolumus exercere“. V Uhrách jak se podobá před vyhlášením tohoto dekretu, tedy před r. 1251, cizozemský židovský peněžník Thehan, byl v tom ohledu výminkou. V míru mezi králem Ondřejem a knížetem Leopoldem Rakouským r. 1226 ručí za zaplacení ujednané sumy, pak jeví se r. 1228 pode jménem „comes Thehan Iudaeus“ jako otec jeho co držitel panství u Šoproně, při samé hranici rakouské, kteréž však téhož roku musel postoupiti Španělu Simonovi, poněvadž nemohl dokázati, že je z práva drží. Roku 1232 Thehan prodal témuž Simonovi ves Bessenen. Roku 1243 tento žid držel v župě Ostřihomské panství Chenke, které mu byl král Bela daroval, jež však téhož roku postoupil Španělu Simonovi. Fejér, Cod. Dipl. Hungar. III. 2. pag. 9. 141, 271 a IV. 1. pag. 273. Avšak r. 1268, tedy po vyhlášení řádu Židovského: židé Welven, Nekkul a Oltman, synové po židu Henochovi, drželi castrum Komarum a mlýn v Tatě. Zboží toto bylo jim soudně prodáno, proto že jim nebyl splacen dluh 800 hřiven. Fejér, IV. 3. pag. 443. Jiných listin o državách židovských v Uhrách z XIII. století neznáme.

mohl statku deskového užívati, ale majetníkem jeho nesměl se státi. Měl tento zákon také platnost na Moravě? Za doby Lucemburské jmenovitě roku 1379 uvádí se žid jakožto skutečný držitel statku deskového cum pleno iure et dominio. [1]) A co se týče statků sedlských, praví se v listině krále Válava II., jížto byl r. 1300 židovský řád Přemysla Otakara obnoven, že zákon platí nejen o velmožích, nýbrž také o všech „ainvoltige Herrn“ tedy o deskovém majetku vůbec. [2]) I zde žid mohl se státi uživatelem, ale nikdy majetníkem. V židovských čtvrtích těch měst, v nichž židé směli bydleti, byli ovšem neobmezenými držiteli svého majetku, mohli domy a zboží městské kupovati a prodávati, ale jen v mezích sobě vykázaných. Mohli i příjmy zeměpanské, jako na př. mýta desátky, sbírky, berně přes církevní zákazy zvláštními výnosy papežskými najímati, byl-li jen při takových nájmech křesťan vrchním dohlížitelem. [3]) Jinak museli odváděti zvláštní nejvíce libovolně ukládané daně, a zvláště však velice obtížnou daň z hlavy. Z hlavy platiti jim bylo 1 denár, kdežto klerikům odváděti bylo ročně za tonsuru 30 denárů. [4]) Veřejinými úředníky však židé se státi nemohli, pokud se pokřtít. nedali a také se nikdy nestali. [5]) V ohledu tomto doba Přemyslovská pevně se přidržovala nařízení církevních, ježto vydána byla na rozličných koncilech a jmenovitě na Vídeňském provincialním koncilu ze dne 10. až 12. května 1267

Papežský legát kardinal Quido byl od papeže Klimenta IV.

---

[1]) Demuth, Geschichte der Landtafel in Mähren. V Brně 1857, str. 40-

[2]) „Jst daz ein jude eim lantherren oder eim ainvoltigen herren sein gut leicht auf erbe oder auf hantveste, und bewert er daz mit seim prief und seim insigel, demselben juden, get im sein nôt, so geantwurt wir im ander erbe vur die andern phant, und die selben Erbe geloben. wir im cze schirmen vor aller gewalt.“ Endlicher na uv. m. 370.

[3]) Breve papeže Řehoře IX. v Lateraně 13. prosince 1239 králi Belovi. Féjer, Cod. IV. 1. pag. 175.

[4]) Dobner, Mon. ad an. 1220 III. 50 a 210.

[5]) Ve Francii mohli židé 1297 zbraně nositi a mohli se vojáky státi (u Pertze IX. 813), na Moravě a v Čechách nikdy.

již r. 1265 ustanoven legátem pro Skandinavii a pro církevní provincie Bremskou, Magdeburskou, Hnězdenskou, Salcpurskou a výminečně pro diécesi Pražskou. Aby dostál svému úkolu, svolal synody provincialní na rok 1266 do Bukovce, na únor 1267 do Vratislavě a na květen t. r. do Vídně. Biskup Pražský Jan III. a s ním mnoho duchovenstva českého byli přítomni, nedostavil se však Bruno, biskup Olomúcký. Řád, jenžto zde byl schválen, zakládá se vesměs na usnešení obecného koncilu Lateranského z r. 1215. Nás zajímají v první řadě dekrety o židech ve Vídni schválené, ne jako by měly platnost pro Moravu, — bylyť výslovně jen pro diécesi Pražskou a Salcpurskou uveřejněny, — nýbrž proto že obšírně projevují tehdejší smýšlení církve katolické o židech.

Kardinal legát ukázav v úvodu na spupnost židovskou, kterou svatá víra katolická u mnohých křesťanů byla již poškvrněna, ustanovuje, „ne aby utvořil něco nového, nýbrž jen aby obnovil staré řády od papežů vydané, aby židé, kteří se musejí oděvem od křesťanů rozeznávati, opět nosili rohatý klobouk, jaký dříve v krajináah těchto nosívali, čehož však v opovážlivosti své zanechali, by se tak patrně od křesťanů rozeznávali, jakož bylo druhdy na obecném koncilu (dvanáctém, can. 68.) nařízeno. Žid, jenž by bez tohoto odznaku obcházel a při tom byl postižen, má býti od panovníka pokutován. Dodati dlužno, že židé povinni jsou taráři, v jehož farní osadě bydlí, nahraditi za to, že zaujímají místa, kde jindy bydlívali křesťané desátek platící, podle toho jaká by mu z toho škoda vzešla, dle uznání biskupa diécesálního všecky příjmy, jaké by farář dostával od křesťanů, kdyby zde bydleli, a že jsou povinni z polí svých desátek odváděti.

Zapovídáme dále, aby židé nenavštěvovali lázní nebo krčem křesťanských, aby v domech svých nedrželi pacholků a děveček nebo kojných nebo jiných služebných křesťanských, ani ve dne ani v noci, aby nebyli celníky a žádných jiných úřadů veřejných nezastávali.

Byl-li by žid při smilstvu s křesťankou dopaden, bude přísně vězněn, dokud by alespoň 10 hřiven pokuty nezapravil, a křesťanka, jenž by se takového zlořečeného souložnictví dopustila, budiž z města vymrskána a vypuzena, aniž by se kdy opět směla navrátiti.

Všem křesťanům této provincie jakož i obyvatelstvu města a diécese Pražské zapovídáme pod trestem vyobcování z církve, aby židů a židovek u sebe nehostili, s nimi nestolovali a nehodovali, o svatbách a zábavách jejich s nimi netancovali a se neveselili. Křesťané také nesmějí ani masa, ani jiných pokrmů od židů kupovati, aby snad křesťanů, které považují za své nepřátele, zrádně neotrávili.

Kdyby budoucně některý žid za jakoukoli záminkou vysoké nebo nemírné úroky na křesťanech vynutil, budiž vyloučen z všelikého obcování (participium) s křesťany, dokud by nevykonal dostatečného zadostučinění. Bylo-li by potřebí, buďte křesťané církevními tresty donuceni, aby se vzdali obcování s takovýmito židy. Knížata však nesmějí proto chovati se nepřátelsky ke křesťanům, nýbrž jest povinností jejich, aby židům takového utlačování křesťanů (vysokými úroky) bránili. Ponese-li se svátost oltářní okolo domů židovských, židé nechať jakmile hlas zvonce uslyší, do domů svých odejdou a okna a dvéře uzavrou. Také buďte od prelátů donuceni, aby se o veliký pátek podobným způsobem zachovali. Židé nesmějí se opovážit s lidem obecným o víře katolické se rozpírati, nesmějí dítkám a ženám takových židů, kteří na víru katolickou přestoupili, proti vůli jejich brániti, aby také tak učinili, nesmějí křesťanů k víře židovské lákati nebo jich obřezávati, nesmějí křesťanů nemocných navštěvovati a lékařskou pomoc jim poskytovati. Není jim dovoleno nové synagogy stavěti a stalo-li se tak již, jsou povinni takovéto synagogy pobořiti. Staré synagogy mohou, jestli toho potřebí, opraviti, ale nemohou jich rozšířiti, zvýšiti nebo vyzdobiti. V času postu čtyřicetidenního, když křesťané se postí, nesmějí maso veřejně roznášeti. Biskupům uklá-

dáme, aby židy přiměli všechny tyto kusy zachovávati, což by se stalo tím, že by jim zabránili všeliké obcování s křesťany. Světští páni a soudcové nesmějí židů, jenž by těchto řádů zachovávati nechtěli, ani ochraňovati ani jim nadržovati, naopak jsou povinni, co by jim od prelátů v příčině té bylo uloženo, věrně vykonávati, jinak by nesměli do kostela vstoupiti a službám božím přítomni býti. Pod trestem vyobcování z církve nařizujeme také, aby zvolený arcibiskup Salepurský a podbiskupové jeho a tolikéž biskup Pražský exempláře těchto našich řádů pečetí naší stvrzené každoročně na synodách biskupských a na koncilu provincionálním předčítati dali, by se jich šetřilo, se starali a v těch kusech, kteréž se laiku týkají, ve farních kostelích svých diécesí vyhlašovati dávali. Stalo se ve Vídni a. D. 1267 v měsíci květnu, za panování papeže Klimenta IV.

Toť jsou kanony židovské, jenžto se snaží, aby zákony židovské v corpus iuris canonici již kodifikované také v Rakousích, v Salepurku a v Čechách byly provedeny.[1]) Větší jich část čerpána jest z prastarých císařských nařízení a synodálních usnešení, na př. přikázání, aby na veliký pátek dvéře a okna se zavíraly, ze zákona Childeberta I. z r. 554. Zákonem se zakazuje židům, aby od zeleného čtvrtku až do božího hodu velikonočního po náměstích a po ulicích veřejných jako na potupu křesťanů nechodili[2]) — kterýžto zákaz byl od císaře Rudolfa I. v Řezně 4. července 1281 obnoven. Jihlavským právem městským byl zákaz tento pouze na zelený čtvrtek obmezen.[3]) Snešení o tom, že křesťané

[1]) Ve všech diécesích, kde kardinal Guido byl legátem, vyhlášeny podobné zákony židovské. Nejdéle podržely svou platnosť v metropoli Hnězdenské. V diécesi Varšavské byly ještě r. 1561 v celém svém rozsahu vyhlášeny. Viz: constitutiones Synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium. Cracoviae 1761. pag. 266 sled.

[2]) U Pertze, Legg. I. pag. 1.

[3]) U Pertze, Legg. II. 426. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 112. „Nullus Iudaeorum in Parascheve quicquam communionis cum Christianis habere tenetur toto die.“

s židy nesmějí obcovati a s nimi stolovati, stalo se již r. 305 nebo 306 na španělské synodě v Elvíře, o otrocích křesťanských již r. 538 na třetí synodě Orleanské. O cizoložnictví žida s křesťankou ustanovuje právo Jihlavské, bude-li zločinec polapen a z cizoložství usvědčen, že oba žid i křesťanka mají býti za živa zahrabáni. Tentýž trest vyměřen také, provinil-li se křesťan s židovkou a mohl-li to jeden křesťan a dva židé dosvědčiti.[1]) Podle usnešení synody v Maçonu r. 581 nesměli býti židé ani celníky ani berníky nad křesťany. Totéž ustanovila čtvrtá synoda Toledská r. 633, avšak výslovně na rozkaz královský.[2]) Aby židé zapravovali desátek ze statků které od křesťanů drželi zástavou, ustanovuje se již synodou španělskou v Gerundum r. 1068. Roku 1078 praví se: „Také z krajin, kde židé bydlí, musí se desátek, který byli v zlomyslnosti své odcizili, zapravovati kostelu, jehož se týče, zrovna tak, jako by tam křesťané bydleli.“[3]) Že od židů nemá se léku přijímati a že židé nemají býti za lékaře k nemocným voláni, ustanoveno bylo synodou Trevírskou r. 1227; synoda Narbonská zakázala téhož roku židům, veřejně maso prodávati, v domech svých však směli je prodávati. Co bylo vídeňským koncilem ustanoveno o lichvě, o zvláštních odznacích na šatech etc., to všecko se opakovalo podle kanonů dvanácté obecné synody nebo čtvrté synody

---

[1]) Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 112. „Si aliquis Iudaeorum cum christiana muliere adulteratus fuerit, captus et duobus viris convictus, ambo vivi sepeliantur. Similiter fiat, si Christianus cum Iudaea commisceatur, et captus convincatur uno Christiano et duobus Ludaeïs.“

[2]) Ustanoveno: „Ne Iudaeis adhaereant vel deserviant Christiani; ne Iudaei super Christianos magistri vel ministri ponantur; ne mancipia christiana Iudaeis tradantur. Ut mancipia, quae Iudaei emerint aut circumciderint, ab eorum potestate auferantur.“ Ustanovení tato nalézají se již v kapitulariích Benedicti levitae, ježto byla okolo r. 847 dokonána. U Pertze, Legg. II. p. 19 sled.

[3]) Hefele, Conciliengeschichte d. V. 117. Doklady k připomenutým synodám nalézají se vesměs v Hefelovi.

Lateránské z r. 1215.[1]) Vídeňský koncil v květnu r. 1267 nevydal tedy nic nového, nýbrž obnovil pouze staré církevní nařízení.

A tážeme-li se, jaké byli výsledky? S výsledky těmi setkáváme se v židovské privileji krále Přemysla Otakara II. pro Brno ze dne 23. srpna 1268, v potvrzení řádu Přemysla Otakara z r. 1254 králem Václavem II. circa 1300, případným však způsobem vylíčeny jsou několika slovy, ježto biskup Bruno zvěčnil v slavné své relaci ze dne 16 prosince 1273 papeži Řehořovi X. Památná tato slova svědčí, že snešení koncilu již po šesti letech v říši Přemysla Otakara upadla v zapomenutí. Nebyla-li na Moravě výslovně vyhlášena, v Čechách a také v Rakousích, které tehdáž k říši Přemysla Otakara náležely, stalo se tak zajisté; a jako kanony obecného koncilu, čtvrtého koncilu Lateránského z r. 1215 měla závaznou platnosť i na Moravě. Biskup Bruno píše: „O židech (diécese naší) oznamujeme, že mají křesťanské kojné, lichvu veřejně provozují a ty, kdo jich potřebují, tou měrou utiskují, že úroky do roka jistinu převyšují. Vykonávají veřejné úřady, stávají se celníky a nájemci mince, a jelikož sami jsou nevěřícími, nedrží v tom žádné víry. Od zlodějů přijímají kradené kalichy, roucha kostelní, jakož i knihy a skrývají věci tyto. Nalezne-li se kradené zboží u křesťana, musí býti navráceno, žid však takového zboží nepotřebuje navrátiti“[2]) — smutný to skutečně výsledek po tolikerém a tak dlouholetém usilování! Žid se nezměnil a požíval, vyjmouc statky, které v Čechách a na Moravě jen za výminek směl

[1]) Canones obecného koncilu Lateranského z r. 1215 čtou se v zkrácené způsobě v Hefelovi, Conciliengeschichte, d. V. str. 783 sled.

[2]) „Furatos calices, vestes sacras nec non et libros recipiunt a furibus et servant et cum sic acceptos cogantur restituere Christiani, si apud eos fortassis inveniuntur, Iudaei eos restituere non coguntur“. Theiner, Monumenta Hung. I. str. 310. Bruno, jak se podobá, nenvedl zcela správně větu poslední. Vysvětluje se ustanovením krále Jindřicha IV. ze dne 18. února 1090. Viz str. 150 toh. díla.

držeti, obvyklostí, které si byl za Jindřicha IV. osvojil a v kterých jej král tento byl podporoval a ochraňoval. Obvyklosti tyto přizpůsobeny byly životu jeho a tak až na naše časy žid s vděčností uznává Německo za svou novou vlast, ačkoliv se mu v zemích rodu Přemyslovského mnohem lépe vedlo než-li touž dobou v Německu. Byli-li však židé v XIII. století v Němcích mrskáni metlami obyčejnými, v století XIV. a XV. byli tam a pohřichu také na Moravě a v Čechách mrskáni metlami železnými. V době Lucemburkské nekvetla zlatá doba peněžním obchodům židovským. Líčení těch věcí však náleží době pozdější.

OBCHOD NA MORAVĚ.

Na Moravě nebylo, když doba Přemyslovská ke konci se schylovala, obchodu v novověkém slova smyslu. — Obchod prostředkovali židé a cizinci. — Obchodní zákon ze dne 23. května 1304 pro celou říši Česko-Moravskou. — Ustanovení tohoto zákona. — Právo skladné a cesty vykázané. — Tržní právo. — Obchod mezitímní zakázán. — Obchod obstaravatelský a posýlatelský se podporují. — Bankovníci a směnárníci. — Střediště obchodu: Augšpurk, Benátky a města holandská. — Obchod se suknem. — Obchod s kůžemi a se železem. — Listy průvodní. — Překážky v obchodě.

Sdružeností představ dostáváme se bezděčně od židovských dějin na Moravě k dějinám obchodu moravského. Pokud podstata obchodu v tom spočívá, že plody rozličných světa krajů a výrobky lidské jedny za druhé vyměňuje a dílem věci zjednává, kterých v zemi buď ani není nebo nejsou tak dokonalé jako jinde, nebo že by na zhotovení jich doma více se muselo vynaložiti než-li na objednání jich odjinud, dílem však také zjednává spojení mezi vyrábiteli

čili zhotovovateli a těmi, kde věci odebírají: v ohledu tomto musíme vyznati, že na sklonku doby Přemyslovské takového obchodu na Moravě nebylo. Jsouc vražena jako klín do srdce střední Evropy, odloučena jsouc pásmen horstva českého od moří severních a odkázaná jsouc na spojení po řece, kteráž středem Rakous podle Moravy k moři Černému pospíchá a nemajíc při tom průmyslu vlastního, kterýž jest alespoň v některém ohledu nezbytnou podmínkou čilejšího obchodu, neměla Morava tak řka žádného obchodu, jejž by byli slovanští její obyvatelé provozovali; a kdekoli se předce jevil nějaký ruch obchodní, provozován byl od židů a od cizinců. Domácí obyvatelé hlavně rolnictvím a pěstováním dobytka se zabývali a také když městský život rozkvetl, obyvatelé obvyklého svého zaměstnání nerádi zanechávali, a učinili-li tak, stávali se řemeslníky a ne obchodníky; raději hleděli touhu nebo potřeby své ukojiti tím způsobem, že své zbývající plodiny vyměňovali za zboží, kteréž si míti přáli, kterého však vyrobiti nedovedli u těch, kdo věci takové buď za peníze prodávali nebo za jiné předměty směňovali, a to byli židé a cizinci.

Cizinci, které Slovan „hosty“ nazýval, vyrozumívají se Němci, Valoni a Flandrové, Vlaši čili Italové a Rusové. Tito připomínají se jako kupci na Moravě již v celení smlouvě Raffelstädtské okolo r. 906. Obchod, jejž provozovali, byl z části průvozní obchod do Čech, ostatně však provozoval se výhradně obchod vnitrozemský a karavanní t. j. týkal se zvláště Moravy a obchodníkům samým bylo zboží si přivézti nebo přinésti a kam bylo určeno, dodati často také tím způsobem, že zboží původní na cestě za jiné vyměnili. Také jim bylo pro větší bezpečnosť společně výpravu podnikati, z čehož vyplývá, že takovýto obchod vyžaduje poměrně většího kapitálu a působí větších výloh, zvláště že ještě cestou stížen a znesnadněn byl na všech stranách mýty a cly; neboť, abychom pravdu pověděli, také obchod, tento nejmocnější prostředek k vychování lidstva, jenž ze země

tvoří společný statek všech národů, sloužil tehdejším knížatům pouze k tomu, aby příjmy své rozmnožili. A z obchodu zajisté veliké příjmy vyplývaly, poněvadž snad nebylo za Přemyslovců v zemi kláštera, nebylo snad nadace knížecí, jenž by celou svou existencí nebo alespoň částečně nebyly odkázány na cla, mýta a trhy, tedy na obchod. Avšak jako život v středověku charakterisován jest jednáním panovníků, kteří bez plánu pracovali a partikularismem národů, tak bylo i s obchodem. Obchod se vedl, poněvadž toho byla naléhavá potřeba, cla a mýta se vybírala, poněvadž panovníci chtěli míti peníze, o to však pramálo se staráno, jak se při tom obchodu daří. Kdož by uvěřil, že vyjmouc nařízení Přemysla Otakara o míře a váze z roku 1268 až do krále Václava II. žádný z panovníků se nestaral, aby zdělán byl obchodní zákon pro Čechy a pro Moravu? Obchodníci řečtí a židovští uvádějí se již r. 1057, židovští a němečtí r. 1178 mezi obchodníky pražskými, avšak teprve roku 1304 setkáváme se se zákonem obchodním, který byl ovšem velice primitivní, požadavkům zákona však předce vyhovoval. [1])

Připomenutý zákon obchodní, daný v Brně dne 23. května 1304, jest vlastně jen potvrzením řádu, kterýž měšťané Starého a Nového města Pražského navrhli o zboží od cizinců do Prahy přiváženém. Ale jelikož král nařizuje, aby řád potvrzený platil nejen pro Prahu, nýbrž také pro všecka města v Čechách a na Moravě, řád vymyká se ze svého úzkého rámce, zaujímá celou říši, stává se zákonem říšským a má tedy platnosť také pro obchodní místa moravská. Řádem tímto se ustanovuje:

1. Cizí kupec nebo host, který by přibyl do Prahy s jakýmkoli zbožím, povinen jest nejdéle v pěti dnech buď dále se bráti, nebo u přítomnosti dvou od měšťanstva právně zvolených mužů a notáře zboží své rozbaliti t. j. ku prodeji vyložiti a sice tak, aby se zbožím tím dále jíti nesměl,

---

[1]) Erben, Regesta pag. 52 a 161.

když by jednou již vyložil. Cizí obchodník, jenž by se provinil proti tomuto ustanovení, propadne trestu tří hřiven, a předce mu bude zboží své vyložiti.

Ustanovení toto svědčí patrně ve prospěch tak zvaného práva skladného, jenžto má ten význam, že zboží kupecké do takovéhoto skladového města přinešené, nesmí se veskrz neb okolo vézti, nýbrž že musí býti zde v městě složeno, a kratší nebo delší čas k veřejnému prodeji vyloženo, než-li smí býti dále dopraveno. Účelem tohoto práva bylo donutit kupce cizího, aby zboží své laciněji prodával a přiměti jej, aby část peněz ztržených v místě utratil, za kterouž příčinou propůjčováno městům právo tržní na více dní. S právem skladným souviselo, že obchodníci byli nuceni po jistých cestách se ubírati. Do Jihlavy přenešeno právo skladné r. 1269 z Brodu Německého. [1]) Aby povznesl město Opavu, kteráž byla bouřemi Tatarskými strašně utrpěla, markrabě Přemysl Otakar propůjčil jí v Brně dne 3. května 1247 sedmidenní trh na den narození P. Marie s tou při tom výhodou, aby kupci z cizích zemí přicházející mohli sedm dní před trhem a sedm dní po trhu sem i tam cestovati svobodně, aniž by povinni byli nějakých mýt zapravovati. Kdo by tou dobou takovéhoto kupce oloupil, tomu bude hlava sražena a povinen bude za zboží, které by bylo ukradeno nebo zkaženo, poskytnouti dvojitou náhradu. [2]) Právo skladné Opava obdržela listinou markraběte Václava II., danou v Brně 18. prosince 1296 a sice po tři dni na olovo, víno, sukno, sůl zkrátka na zboží které se vezkrz mohlo voziti. [3]) Podobné avšak ještě rozsáhlejší milosti dostalo se městu Olomúci markrabětem Přemyslem Otakarem II. v Jihlavě dne 13. října 1261. Městu povolen výroční trh čtrnáctidenní o sv. Havle (16. října), při čemž cizí obchodníci osvo-

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 27.

[2]) Tamtéž III. 72.

[3]) Tamtéž V. 56 „dictum Niderloge“.

bozeni od mýta na 14 dní před trhem a na tolikéž dní po trhu a městu, co se trhu týče, udělena táž práva, jakých Brno požívalo již od veliké své privileje z r. 1243. „Pro bono publico," jak se v listině praví, a aby se zvelebilo, obdrželo město dovolení, tržnici si vystavěti.[1]) Také město Hlubčice obdrželo r. 1298 od krále Václava II. právo tržnici postaviti. Úrok od nájemníků, jenž obnášel lot stříbra, plynul do pokladny městské, jako lot, kterýž města cizí z nálezů soudních platila a peněz těch muselo se užívati k účelům městským, na úpravu hradeb městských, příkopů, cest a. j. v.[2])

K čemu sloužila takováto tržnice, viděti jest na tržnici pražské, kteráž Tejn, Týn se nazývala.[3]) V tržnici této obchodníci cizí měli své skladiště, kupovali a prodávali zde ve velkém. V listině hlubčické praví se výslovně, že tamější tržnice pro sukna jest určena; zde cizí kupci museli také bydleti, nebylo-li jim zvláště povoleno, aby někde jinde se ubytovali. Bylo tak ustanoveno proto, aby se k nim mohlo lépe dohlížeti a aby se od nich clo mohlo správněji vybírati. V tržnici stála puncovaná váha a puncovaná míra na tekutiny,[4]) zde bydlel také zvláštní rychtář, aby zločinů stíhal a na místě spory uklízel.[5]) Byly-li místnosti dosti prostranné, usadily se tu i rada a soud městský; z tržnice stala se radnice, dům městský a jelikož v radnici nacházely se z pravidla největší světnice, jakých nebylo v domech soukromých, slaveny tu také veřejné slavnosti a zábavy, tak

---

[1]) „Admisimus, quod edificetur ibidem Theatrum, sive domus communis, que in vulgo Chaufhus dicitur, pro bono publico et profectu." Cod Dipl. Mor. III. 320.

[2]) Tamtéž VI. 371. O výročních trzích v Uher. Hradišti a v Brně viz str. 116 a 120 toh. díla.

[3]) Týn, Týnec, sepes, pak místo týnem obehnané; na způsob takový zřízeny byly ještě před 300 lety gostinné dvory, kde zboží se skládalo.

[4]) Neplacho ad an. 1268. Dobner Mon. IV. 114.

[5]) Tomek, Děje města Prahy I.

že pak budovy nazývány také od lidu obecného domy radosti, laeta curia.[1]) Jsou to zbytky východních bazarů ježto se dostaly do Evropy; Ruskem a Polskem dostaly se do střední Evropy a přizpůsobeny zde poměrům německým; neboť že také v Olomúci byl obchod v rukou německých, o tom svědčí Eberhard Henich, jenž se podepsal na listině z r. 1256 jakožto kupec olomúcký.[2]) Tehdejší stezka obchodní vedla do Čech z Olomúce přes Litovli, Úsov a Třebovou.[3]) O jiných stezkách obchodních zmínili jsme se na jiném místě.[4])

Jako Opava a Olomúc, mělo i Brno svá práva tržní „nundinae, sive forum annuale.“ V brněnském právě městském z ledna 1243 praví se kromě jiného: „osvobozujeme od mýt každého, kdož by do Brna přivážel zboží kupecké, na tři neděle před letnicemi a na tolikéž po letnicích.[5]) Brno tedy mělo okolo r. 1243 třínedělní výroční trh o letnicích s osvobozením od mýta, čtrnáctidenní trh o sv. Havle propůjčen městu Brnu „pro dobro obecné a ku pohodlí sousedů“ výsadou krále Václava II. v Praze dne 13. července 1291. Obchodníci, jenžto přicházeli na trh brněnský, osvobozeni

---

[1]) „Curia hospitum, quae Týn, seu laeta curia vulgariter nuncupatur in civitate nostra Pragensi inter claustrum sancti Iacobi fratrum minorum et ecclesiam st. Mariae.“ Emler, Reg. pag. 779. Listina krále Václava II. ddo. in castris apud Corun 24. August. 1298. V Praze stala se výminka. Týn zůstal tržnicí a r. 1296 měšťané koupili dům „pro domo consilii ipsorum civium, in qua causae et negotia ipsius civitatis pertractentur.“ Emler, Reg. pag. 737. — Že také Brno mělo tržnici čili „laeta Curia“, soudíme z pojmenování „Fröhlicher Gasse“, jenž vybíhá na velké tržiště, kde se nalézala tržnice „laeta Curia“ a podle ní nebo v ní radnice. Bez významu nejsou také „Rheuerthor“ a „Schwabengasse“, jelikož obojí leží v té části města, o které se praví již v listině z roku 1293 (Cod. Dipl. Mor. IV. 407), že od pradávna Němcům náležela.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 209.

[3]) Tamtéž 140.

[4]) Viz str. 26 a sled. toh. díla.

[5]) Rössler, Brünner Stadtrecht str. 352.

od mýta brněnského na osm dní před sv. Havlem a na čtrnácte dní po sv. Havle.[1])

Právo skladné, kteréž král Přemysl Otakar II. „Niederlage" nazýval,[2]) měly Opava a Jihlava. Právo skladné bylo r. 1269, jak již připomenuto, v Německém Brodě zrušeno a do Jihlavy přešeno. Týkalo se sukna, olova, nakládaných ryb a vůbec zboží kupeckého.[3]) Pro Opavu markrabě Přemysl Otakar ustanovil ve Vratislavi dne 24. listopadu 1271, aby vozy s olovem, jenžto po stezce Uherské do Uherského Brodu se ubíraly, v Opavě tři dni stát zůstaly, čtvrtého dne však, ať by olovo bylo prodáno nebo ne, mohou do Uher nebo kam by koli chtěly, odjeti.[4]) Co se týče skladného práva v Uherském Brodě, markrabě Přemysl Otakar II. ustanovil r. 1272, že kupci ze zemí Přemyslových povinni jsou po osm dní a kupci cizí po čtrnácte dní zboží své v Uherském Brodě vyložiti. Teprve když by tato lhůta pominula mohou se bez překážky dále bráti. U příležitosti této král Přemysl Otakar právo skladné nazývá „Niederlage."[5]) Přihleděmež k dálším ustanovením obchodního zákona z r. 1304.

2. V Praze nesmí žádný cizí kupec prodávati obchodníku cizímu, nýbrž pouze měšťanu pražskému nebo měšťanu některého jiného města českého nebo moravského, vůbec jen měšťanům, kteří daně platí. Kdo by se proti tomuto zákonu provinil, buďsi kupec nebo kupující, propadne pokutě tří hřiven stříbra a koupě se maří a za nic prohlašuje. Kdyby jedna strana trestu unikla, povinna bude strana druhá

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 378.

[2]) „Ius depositionis mercium, seu mercimoniorum, quod vulgo Niderlage dicitur". Tamtéž IV. 100 ad an. 1272.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 27. „Ad notitiam omnium volumus pervenire, quod nos depositiones rerum venalium, que in Brod habite sunt hactenus civitate, sub inflictione animadversionis debite, districtius prohibemus ad emendationem civitatis nostre Jglaviensis, quam favore amplectimur speciali."

[4]) Tamtéž IV. 85.

[5]) Tamtéž 100.

dvakráte tolik odvésti. — Způsobem tímto měly býti ceny sníženy a měl se zavésti jakýsi druh práva předkupného;[1]) zapomínalo se však, že děje se tak veliké bezpráví domácím lidem na venkově, jenž neměli toho štěstí, aby byli měšťany některého města nebo obce trhové. Za pravidlo ustanoveno: „Vyjmouc trhy výroční nesmí se na venkově provozovati jiný obchod než-li s potřebami denního života; všecko ostatní museli si venkované opatřovati z města nebo z privilegované trhové osady, jakých však za Přemyslovců ještě málo bylo a v místech těchto směli věci potřebné jen od měšťanů kupovati. I měšťané, kteří se chtěli v některém jiném domácím městě zbožím zásobiti, byli vázáni pravidlem tímto a směli jen s tamnějšími měšťany smlouvy trhové uzavírati. Vesničanům, třeba byla ves rozsáhlejší, byl domácí obchod přísně zakázán, ano nebylo jim ani dovoleno takové řemeslo provozovati, na které měšťané ani z daleka nepomýšleli. Jelikož kramářů, institores, (nyní obchodníci se zbožím smíšeným a hokynáři) bylo tehdáž mimo města ještě velmi pořídku, a také obchod podomní nejvýše židům byl povolen: monopol měst a pirvilegovaných městysů tím citedlněji tížil obecný lid venkovský.[2]) Na tento lid však v zákonodárství tehdejším asi sotva kdy vzal se ohled nějaký.

[1]) Právo předkupní známo bylo také při statcích venkovských. Když klášter Zábrdovický u Brna pro chudobu svou prodával r. 1262 ves Diváky jeptiškám Herburským v Brně, biskup Bruno uložil jeptiškám výminku: „si contigerit futuris temporibus, statum ecclesie Dominarum ad inopiam pervenire, et necessitas eas cogeret suas possessiones vendere, pium videtur esse, si prius suam venditionem offerant memoratis fratribus quam alienis“. Tamtéž III. 340. Když cisterciáci velehradští r. 1292 obdrželi od hrabat z Příbora rozsáhlý les u Příbora, aby jej vyklučili, vyhraženo v listině darovací: „Ipsa etiam possessio, si aliquo dubiarum hodie causarum impulsu venundanda fuerit, nobis (Hlud et Heinrico, comitibus de Vriburch), vel de nostro consilio aliis consanquinitate nos contingentibus comparanda primitus exponetur“. Tamtéž IV. 393.

[2]) Tak čteme v knize Frant. Kurze: Oesterreichs Handel in älteren Zeiten, v Linci 1822 str. 81 o Rakousku. Uvádíme je však proto beze změny, že se úplně hodí na obchodní poměry moravské za Přemyslovců.

3. Obchodník, jenž by najal cizí kupce, nesmí ze zboží jejich ničeho koupiti; učiní-li to, potrestáni budou i kupující i prodávající 6 hřivnami a propadnou statek svůj. — Tím se měly zabrániti koupě na oko a podobné obchody, kteréž vždy jsou na ujmu kupujícího obecenstva.

4. Bude-li některý měšťan pražský ode dvou hodnověrných mužů obžalován, že při koupi a prodeji držel s kupci cizími, bude se moci obžalovaný očistiti pouze přísahou dvou zachovalých měšťanů, kteří mají jmění alespoň 100 hřiven stříbra. Nebude-li s to, aby se očistil tímto způsobem, zapraví 10 hřiven pokuty a musí kromě toho přisahati, že se zříká všelikého spojení s cizími obchodníky. — I toto ustanovení má na zřeteli prospěch konsumentů; mělť se tak zabrániti obchod mezitímní, při čemž kupující měl zaplatit dvojí odměnu: vlastnímu obchodníkovi a dohazovači. Roku 1292 markrabě Václav II. brněnská práva městská listinou, danou v Brně dne 5. března značně rozhojnil a aby trh týdenní se zvelebil a oživil, ustanovil: že nemají se tvořiti spolky obchodníků mezitímních, nýbrž že vyrabitelé, ať by odkudkoli přibyli, přinášeti mají v den tržní zboží své do města beze vší překážky. O dnech obyčejných, kdy trhu žádného není, mohou obyvatelé předměstští věci své v městě prodávati. [1]) V Brně měl se tedy o obyčejných dnech tržních provozovati obchod přímý, ale ne obchod mezitímný.

5. Žádný pražský měšťan nesmí zboží flanderského, benátského nebo jiného cizího obchodníka některému kupci pražskému dovážeti, leda by se vykázati mohl původní jeho objednávkou. Nemá-li listu objednacího, zaplatí 3 hřivny a 5 procent ze zboží dováženého — kterýmžto nařízením měl se zabrániti obchod podloudnický a měl se na solidní

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 378. „Statuimus insuper et volumus, in ipsa civitati Brunensi uniones aliquas de cetero non haberi, sed singulis diebus fori universi incolae quorumcunque locorum cum suis mercibus ad ipsam civitatem accedant, aliis vero diebus accolae, in suburbiis civitatis eiusdem manentes, in ipsa civitate tractent libere merces suas.“

základ postaviti obchod obstaravatelský a posýlatelský; první kupuje a prodává na cizí účet, druhý cizí zboží přijímá, přechovává a dále dopravuje. V tom zajisté značí se veliký pokrok, je-li veřejná bezpečnost tím způsobem upevněna a mravnosť lidu tou měrou vyvinuta, že obchodník může z písárny své skrze jiné lidi záležitosti své vyřizovati a po vozcích zboží své dostávati, aniž by se musel obávati, že bude podveden a oloupen. Obchod obstaravatelský a posýlatelský jsou plody tohoto pokroku a poskytují veliké polehčení v obchodě, předpokládají však upravené bankovnictví a směnárnictví. Že bankovnictví a směnárnictví v době Přemyslovské byly již známy, vysvítá ze závěrku svrchu připomenutého zákona obchodního. Praviť se v něm: „chceme, aby řád připomenutý netýkal se Rainera z Florence a společnosti jeho."

Rainer čili jak v listině se píše, Reinher z Florence, objevuje se v Praze za panování Václava II. již dlouho před r. 1300 a sice jako společník jistého Aparda a Lombarda Zenona. Všickni tři pokládání jsouce za boháče, drželi u Brna mlýny, valchy, Rainerovi dokonce náležel blízký „Dornich," později byl hejtmanem královským a Arpado s přídomkem ze Schwarzenberka byl komořím zemským v Čechách. Prostřednictvím jejich přibyli do Prahy italští rytci stampilií, jenž okolo r. 1300 razili všeobecně oblíbené groše pražské. Okolo roku 1304 byl Rainer náčelníkem bankovního domu v Praze. [1]) V dějinách městských uvádí se také bohatý lékárník Bandin z Arezza a obchodník Balduin Falaster z Benátek, jenž obchod s hotovými penězi za jiné obstarávali, peníze pro jiné k uschování přijímali a vypláceli, peníze i na místech vzdálených na účet jiných vybírali a vypláceli, zálohy poskytovali a konečně vydáváním not (poukázkami na plat), kteréž peníze takové zastupovaly, oběh a dopravu peněz ražených usnadniti a rozhojniti se snažili, — zkrátka

[1]) Viz d. VII. str. 178 a 179.

v hlavních městech byly na spůsob florencký a benátský banky a směnárny.[1]) Král Přemysl Otakar II. maje zapraviti vysokou taxu za dispens v příčině sňatku komoře apoštolské, vydal směnku na florencký dům Dulci de Burgo, které však papež Urban IV. neakceptoval, nýbrž brevem daným ve Viterbě dne 27. června 1262 uložil královským prokurátorům v Benátkách, aby sumu povinnou nedoručili domu bankovnímu, nýbrž aby do dálšího opatření složili peníze v pokladu při kostele sv. Marka.[2])

Co se týče pokut, ježto obsahuje svrchu uvedený řád obchodní, ustanoveno, aby se jich užilo na vydržování hradeb a věží mětsských, mostů, silnic a cest.[3])

Způsobem tímto král Václav hleděl vyhověti oprávněným stížnostem Pražanů na cizí kupce,[4]) a pojistit výhody obchodního ruchu v Praze všem daně platícím poddaným nejen v Čechách, nýbrž také na Moravě, že se jim dávala přednosť před cizími kupci, kteří svými obchodními způsoby a kličkami počali se stávati obtížnými. A aby obchod peněžní skrze cizí kupce neuvázl, což by se bylo muselo nevyhnutelně státi, kdyby obchod byl pasivní, král Václav vyda, z Litoměřic dne 22. února 1305 nařízení: kupcům řezenským, budou-li ve všem dbáti řádů obchodních, dovoleno jest po dvé neděle vésti obchod v říši Česko-Moravské s tou podmínkou, aby za zboží prodané větších mincí zlatých a stříbrných nežli jsou pražské denáry nevyváželi; za to však ponechává se jim na vůli, aby také po těchto dvou nedělích směli k vymahání dluhů v zemi zůstati.[5]) Považíme-li, že

[1]) Tomek: Dějiny města Prahy díl I.

[2]) Emler, Regesta pag. 146 ad an. 1262.

[3]) Celý řád obchodní v Cod. Dipl. Mor. VII. 5 a 786.

[4]) „Videntes, quod ipsae civitates multa detrimenta et dampna recipiant et receperint a temporibus retroactis propter hospites, de quibuscunque terris sua mercimonia, ligata et non ligata, in dictas civitates adducentes, statuimus“ etc., tak počíná obchodní zákon z r. 1304. Cod. Dipl. Mor. na uv. m.

[5]) Emler, Regesta pag. 874 ddo. in Luthomeritz 22. Febr. 1350.

sotva před pěti lety raženy byly dobré groše pražské, 60 kusů z jedné hřivny, každý za 12 denárů,[1]) že však v zemi ještě houfně kolovaly staré, ošoupané, pod vnitřní cenou ražené penízky, které se měly brzy z oběhu dostati: uznáme, že toto nařízení královské zemi bylo ku prospěchu, zvláště že snad právě řezenských kupců v zemi bylo nejvíce. Od pradávna bylo totiž Řezno, jedno z největších měst německých, středištěm, kteréž spojovalo Čechy, Šumavu, země při dolejším Dunaji a Alemanii. Zlata, stříbra a jiných kovů, nejdrahocenějšího zboží, sukna nachového, nejjemnějších pláten jest v tomto městě nahromaděno, kterémuž se pro panující podnikavost a pro nesmírný obchod po řece žádné jiné německé obchodní město bohatstvím nevyrovná; tak zvěstuje v polovici XI. století nejmenovaný kněz opatu Reginwardovi u sv. Emerana v Řezně.[2]) Tou dobou však Řezno ještě nedospělo svého vrchole. Nejspíše povzneslo se teprvé koncem XII. století a na té výši skoro po celé století se udrželo.[3]) A s tímto bohatým městem obchodním říše Česko-Moravská, jak jsme právě viděli, udržovala čilé spojení. Do Řezna vedla obchodní cesta z Moravy přes Prahu a odtud buď přes Prachatice a Pasov, nebo přes Klatovy, Světlou (Zwiesel), Regen a Degendorf, nebo přes Cheb, Weiden a Naburg.[4])

Dále uvádějí se **Benátky** za vynikající místo obchodní, kam kupci česko-moravští za obchodem se obraceli. R. 1303 Rudolf kníže Rakouský propůjčil měšťanům pražským, jenž do Benátek nakoupit jezdívali, ochranný list na cestu tam i

---

[1]) Viz díl VII. str. 178 toh. díla.

[2]) U Pertze XI. 352 n. 30—40. Translatio S. Dionysii Areopagitae.

[3]) Tamtéž 82. Vita Eberhardi, archiepiscopi Salisburgen ad an. 1161. „(Eberhardus) more suo pacem reficere in Ratisbona laborabat, populosissima urbe; neque enim apud Germaniam populosiorem urbem tametsi latiorem testantur, qui norunt.“

[4]) Hübsch, Versuch einer Geschichte des böhmischen Handels. V Praze 1849 str. 102.

nazpátek.[1]) Obchodní cesta vedla přes Znojmo a Lavu do Vídně a odtud přes Korutany do Istrie a Benátek. R. 1276 byli čeští obchodníci v Korutanech o zboží své oloupeni. Král Přemysl Otakar II. obrátil se písemně na krále Rudolfa, aby obchodníkům těm uloupené zboží bylo navráceno a aby postaráno bylo o bezpečnost jak obchodníků českých a moravských, tak i královských vyslanců, jenžto do Říma se ubírají.[2]) V Benátkách stojí ještě stará tržnice, fondaco dei Tedeschi, kteráž se již r. 1268 připomíná, kde cizí obchodníci měli své krámy a svá obydlí.[3])

Třetím tržištěm obchodu česko-moravského byla města holandská se svým kvetoucím soukennictvím. Gent, Brusel, Mecheln, Ypern, Löwen a Dortrecht,[4]) byly skladišti, odkudž se jemná sukna do Čech a na Moravu přivážela.[5]) Jemná tato sukna přivážena přes Řezno a Prahu na Moravu, kdežto sukna hrubší, vůbec sukny polskými nazývaná, přes Opavu byla dopravována. Zde musela podle práva skladného po tři dni býti vyložena, nežli se směla dále dopraviti.[6]) V Brně jak se podobá, koncem XIII. a počátkem XIV. století veškeren obchod se suknem se soustřeďoval; o tom zajisté svědčí rozličná ustanovení strany mýt a vůbec řády městské, pokud se týkají obchodu se suknem. Mýtné upraveno bylo zcela racionelně. Na sukna jemná byla vysoká daň, poněvadž je kupovali jen boháči, kteří mohou platiti;[7]) ze sukna

---

[1]) Palacký, Formelbuch str. 323 a 120. Panovníci takovéto listy ochranné čili průvodní často vydávali. Způsoba toho u Emlera, Regesta pag. 1033.

[2]) Emler, Regesta pag. 443 ad an. 1276.

[3]) Der süddeutsche Handel in Venedig. Mone, Zeitschrift für die Geschichte Oberrheins. V. 1 a sled.

[4]) V listině stojí Dorn. Není to Dürn v pruském Porýnsku? Lid říká Dortrechtu Dort.

[5]) Rössler, Brünner Stadtrechte. Str. 405.

[6]) Cod. Dipl. Mor. V. 56.

[7]) Cena sukna ypernského byla asi dosti vysoká, jelikož v Praze mohlo býti r. 1304 32 kusů tohoto sukna za 200 hřiven, počítajíc hřivnu

hrubého, houní a jiné lehké látky vlněné, kterou chudí se odívali, jen mírné clo placeno. Z balíku jemného sukna holandského, jenž záležel v 12 kusech sukna, [1]) obnášelo mýto městské půl věrduňku; ze suken horších placeno cla čtyry penízky. Z polských suken platily se, neměl-li kus větši cenu nežli dvě hřivny, dva penízky. „Ist aber, dass ein Kaufmann kommt von einem anderen Lande und will Tuch kaufen, der zahlt eine halbe Mauth, und die Kaufleute, die da hiessen Handschneider oder Krämer dieses Landes, die geben einen Pfenning zu jeglichem Schlag (u každého šraňku mýtného) und sind fürbas ledig" [2]) — kterýmžto ustanovením měl se podporovati vývoz sukna a odbyt v zemi.

O vývozu sukna z Čech a z Moravy pojednává listina knížete Oty Brunšvického a Luneburského. Ota propůjčuje dne 24. srpna 1304 obchodníkům česko-moravským na žádost svého strýce, markraběte Braniborského Heřmana ochranný list pro své země z Hamburku až ku hranicím braniborským, ustanovil, aby kupci cizí zapravovali za 30 kusů sukna, ať již barevného nebo nebarevného, jemného nebo hrubého, pouze 2 šilinky cla, avšak za průvod věrduňk čistého stříbra. Vezou-li sukno prostřední, počítány jim budou dva kusy za jeden. Ze všeho jiného zboží, kteréž přivážejí, odváděti se bude clo, jaké se platí ze zboží braniborského. Kdyby celníci přísežnému přiznání obchodníků nedůvěřovali, musejí se bez odporu podrobiti prohlídce, začež jim kníže slibuje, že loupežníky a zloděje, kteří by jim byli uškodili na osobě nebo na zboží stíhati bude vší svou mocí po Brunšvicku a Luneburku, až by se jim dostalo úplné náhrady. [3]) — Vydal-li kníže Ota tento list ochranný na

---

po 64 groších, zastaveno. „Nomine pignoris obligare in CC marc. arg. . . . pro 32 Staminibus de Ypra receptis . . . in credentia." Emler, Regesta pag. 865.

[1]) Stůčka sukna obnáší 22 kusů čili postavů; 1 postav (stamen) = 32 loktům, později pouze 30. Jeden balík sukna = 12 kusů.

[2]) Bischof, Brünner Stadtrechte str. 372.

[3]) Emler, Regesta pag. 869. Ve Vinsenu 24. srpna 1304.

přímluvu strýce svého markraběte Braniborského, můžeme se domnívati, že obchodníci česko-moravští také v Braniborsku takových výhod užívali, že však také odváděli clo dovozné a že si museli nechat líbiti prohlídku zboží svého.

Kromě sukna také kůže se vyvážely. Brněnským řádem mýtným se ustanovovalo: „Kdo veze 200 kůží nebo více, zapraví věrduňk stříbra, a kdo veze sto, dá půl věrduňku, a veze-li 50 kůží, dá lot, z 15 dá 7 haléřů a veze-li méně nežli 15, dá halíř z každé kůže.[1]) Z tohoto řádu mýtného, čili lépe ze sazeb mýta brněnského jest viděti, s čím se obchod provozoval. Mýto se platilo: z olova, cínu, mědi, chmele, vlny, kramářského zboží (koření a jižního ovoce), ze slanečků, vůbec z ryb nasolených, z čerstvých a nasolených vyz, z vosku, vína, obilí a soli. Sůl kamenná přivážena z Bochně a Věličky,[2]) sůl kuchyňská ze Salcpurku a Berchtesgadenu přes Rakousy. Podle sazby z r. 1240, jenž zavedena byla na mýtech v Kyjově a Svitávce, kterážto města náležela premonstrátskému klášteru Hradišťskému, platili cizí i domácí kupci, ať náleželi panovníkovi, biskupovi nebo velmožům zemským,[3]) z vozu drahocenného sukna 8 denárů, z vozu sukna šedého (domácího) 4 denáry a tolikéž v vozu kmentu. Z vozu lnu, vlny, konopí, máku, soli, vína, žita, ječmene, ovsa a železa platili se 4 denáry, tolikéž platilo se z vozu medu, chmele nebo ze sudu vína, naproti tomu 8 denárů z vozu vyz a větších ryb a 2 denáry z vozu dříví nebo z jedné těhy nasolených ryb.[4]) Jde-li

---

[1]) Rössler, Brünner Stadtrechte str. 372.

[2]) Dudík, Mährische Geschichtsquellen I. 81.

[3]) „Mercator noster, episcopi vel baronis cuiuslibet et hospes predicta thelonea transiens“. Cod. Dipl. Mor. II. 377. Z místa tohoto vysvítá, že obchodníci na cizí účet v zemi cestovali. Markrabě, biskup a větší statkáři měli své jednatele a obchodní cestující, kteří se starali o odbyt přebytků z jejich hospodářství a výrobků.

[4]) Těha slanečků = 12 tunám. Tuna obsahuje 800 až 1000 kusů slanečků.

sedlák s rodinou svou přes mýto, zaplatí 8 denárů, z bečky medu 2, z koně, vola, krávy, prasete nebo šunky po 2, z každého břemena, kteréž by nesl na bedrách svých, z lukna medu, ze dvou beránků nebo koz po 1 denáru; denár mýta platil také polní hlídač. Kdo by však mýtu se vyhnul a při tom byl postižen, zaplatí dvakráte tolik. [1]) Od takovýchto mýt a cel byla někdy celá města osvobozena. Markrabě Václav na př. listem daným v Brně dne 14. května 1288 osvobodil měšťany ivančické od mýta v celé říši Českomoravské. [2]) Takováto milosť předpokládá upravené listy průvodní, poněvadž by jinak nadání toto bylo bez užitku a nedalo by se provésti.

Právo mýtné a celní bylo ovšem regale, jako lov na vysokou zvěř, mincovnictví a jiné; při tom však nerozhodoval účel státní, nebylo počítáno podle jeho potřeb a nebylo zaváděno podle jeho úmyslů, nýbrž clą a mýta byla zřizována, jako mnohé věci v středověku, aby se docílilo nepřímých daní, aniž by se kdo staral, kdo tyto dávky zapravuje, že spadnou pouze na konsumenty, a že množství vysokých mýt škodí dovozu, průvozu a vývozu zboží, že zboží zdražují a obchod jako nucené cestování po ustanovených silnicích, stěžují, to tehdejší správě finanční na mysl ani nepřipadlo. Toužilo se po výtěžku okamžitém a docílilo se ho na ujmu blahobytu občanstva, kteréž odstrašeno jsouc clem a svízeli s tím spojenými jen tolik vyrábělo, co právě potřebovalo; aby vyvážel, co mu přebývalo nebo aby dokonce své suroviny spracoval, o to se sedlák nebo měšťan pramálo staral.

Nápadno jest, že v rozličných těch celních sazbách neděje se žádná zmínka o vyrábění plátna a o jeho vyvážení, nenáležejí-li sem „linei panni.“ Tkání plátna bylo zajisté

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 378. Messor znamená v dobré latině žence, střihače, v středověku však vyrozumíval se slovem tímto polní hlídač. Avšak proč pak polní hlídač platil mýto? Dvojitá pokuta za obejítí mýta byla v zemi obyčejem.

[2]) Tamtéž IV. 346. Srovn. str. 28 a sled. toh. díla.

nejrozšířenějším řemeslem v zemi, bylof obyčejným a nezbytným zaměstknáním selských žen; pro každou rodinu muselo se potřebné plátno doma vyrobiti. Již za dob říše Mojmírovské spláceli Moravané tehdejší poplatek říši Francké, částečně stůčkama lněnými. Zdá se, že v tomto odvětví průmyslovém pracovalo se jen pro vlastní potřebu, ale ne pro obchod, poněvadž nebylo po tom poptávky, čeho každý měl s potřebu, tak že se s tím výrobkem obchod nevedl. Jináče má se věc ze železem. Toho se v zemi od času nepamětných hojnou měrou vyrábělo, jelikož byl přehojný dostatek i dříví i rudy železné; přece však není stopy, že by se bylo vyváželo. Teprvé v XIV. století železo české a moravské v Bavorsku mělo cenu dosti vysokou.

Jako přílišná cla, tak bylo dále rozkvětu moravského obchodu na překážku, že míry a váhy byly rozdílné a nestejné a že cena peněz neustále kolísala. Pravda jesti, že markrabě Přemysl Otakar II., aby učinil přítrž všelikým podvodům a podskokům, jmenovitě menších prodávačů, vydal roku 1268 nařízení k tomu účelu, aby v říši jeho zavedena byla jakási rovnost v míře a váze, že tedy zavedl úřední znakování; zákon ten však do lidu zrovna tak nepronikl, jako stejné nařízení,[1]) kteréž byl král Václav II. vydal r. 1286. Lidé si ho jednoduše nevšímali a jako posud užívalo se i potom v zemi míry brněnské, opavské, olomúcké, uničovské, chrudímské, staré a nové, královské a sedlské, váhy brněnské, olomúcké a opavské.[2]) Byly-li již tyto po měry obchodu na závadu, jak teprvé škodila rozdílnost a nestejná cena mincí v zemi běžných! O tom však chceme pojednati obšírněji.

---

[1]) H. Jireček, Codex iur. Bohem. pag. 222.
[2]) Viz díl VII. str. 177 toh. díla.

MINCOVNICTVÍ NA MORAVĚ.

Obtíže s dějinným vypisováním mincovnictví moravského. — O mincovním regalu markrabském. — Peníze moravské. — Rozdílné druhy peněz. — Četná pojmenování denáru. — Zlepšení mince za krále Václava II. — České groše. — Zlaté a stříbrné mince. — Poměr zlata k stříbru. — Na jaké peníze se na Moravě počítalo. — Hřivna, talent a šilink. — Nájemné smlouvy o minci. — Nejvyšší úřad finanční. — Penězokazi a tresty na ně. — Cizí peníze v zemi: — Cena peněz v životě tehdejším v porovnání se životem nynějším.

Nejobtížnějším thematem v kulturních dějinách nejen Moravy, nýbrž vůbec každého národu v středověku jest mincovnictví a ustanovení ceny peněz a co s tím souvisí čili jinými slovy hospodářství finanční. Neboť pramenů sem spadajících jest veliký nedostatek a posud také nikomu se nepodařilo, vynalézti měřítko, podle něhož by se třeba jen všeobecně odpověditi mohlo na otázku: kolik vynesly příjmy a co obnášelo vydání v říši Česko-Moravské za Přemyslovců, v jakém poměru byly hotové peníze k počtu obyvatelstva, za jakou cenu bylo lze peníze si opatřiti, a co jest nejdůležitější, byly-li na poddané uvaleny vysoké nebo nízké daně? Pokud na otázky takové nebude lze odpověditi, nebude na dějiny finanční za Přemyslovců ani pomyšlení; o mincovnictví a o ceně, jakou v době tehdejší měly peníze na Moravě, můžeme sebrati dosti bohatý material, ale dějin o financích sepsati nemůžeme. Kdybychom měli pro Čechy a pro Moravu alespoň takové urbáře a rationaria čili účetní knihy, jako máme z doby Přemysla Otakara II. o Rakousích a Štyrsku, mohli bychom na základě toho vyvozovati, jaké tehdáž bylo finančnictví. V Rakousích a ve Štyrsku záleželo na tom novém knížeti, aby důkladně byly vyšetřeny příjmy, jaké mu plynuly ze zeměpanských

statků a poplatků. K tomu účelu král Přemysl Otakar II. rozkázal, bezpochyby hned jakmile ve správu zemí těch se uvázal, aby bernici jeho od místa k místu, od domu k domu putovali a se vyptávali, jaké úroky každé léno, každý dvůr odvádívá.[1] Záznamy způsobem takovým zjednané tvoří urbáře a účetní knihy, jaké za Přemysla Otakara, který tou měrou dbal o pořádek, zajisté také v Čechách a na Moravě vedeny byly, ale na zmar přišly. Pojednávajíce o thematu tomto nuceni jsme tedy data potřebná z listin a letopisů čerpati a především na otázku odpověditi: měli markrabata Moravští právo mincovní a vykonávali je, kde a jakým spůsobem, jakého druhu mince šly v zemi a jakým spůsobem vykonával se regal mincovní.

Mohlo by se za to míti, že Vladislavu Vladislavovici, když Morava r. 1197 na Markrabství byla povýšena a on prvním markrabím byl jmenován, propůjčen byl i s nástupci jeho s hodností markrabskou kromě jiných svrchovaných práv také regal mincovní, t. j. že markrabství a jeho představitelé obdrželi výhradné právo peníze na Moravě raziti, že tedy králové Čeští, kteří až posud právo toto v celé říši Česko-Moravské vykonávali, práva toho se vzdali ve prospěch nově zřízeného markrabství. Neboť že mincovní regal přísluší také k svrchovanosti panovnické, o tom zajisté není žádné pochybnosti. Kdyby se byla Morava povýšením na markrabství stala skutečně svrchovanou, pokud Přemyslovci žili, příslušel by jí ovšem i regal mincovní. Víme však, že podle úmluvy ze dne 6. prosince 1197 markrabě Moravský nebyl panovníkem samostatným, naprosto nezávislým, nýbrž jaksi manem krále Českého, že Morava nestala se markrabstvím říše Německé, nýbrž království Českého a že tedy král

[1] O. Lorenz, Deutsche Geschichte im XIII. und XIV. Jahrhunderte I. 367. Rauch, Script. II. Rationarium Austriae pag. 1—113. Rationarium Stiriae pag. 114—208. Doplňkem: Chmel, Rationarium Austriacum (c. 1275). Otištěno v Notizenblattu 1855 pag. 333—336, 353—360 a t. d. na více místech tohoto ročníku.

Český i po roce 1197 svrchovanou moc na Moravě vykonával. Bez svolení králova a velmožů česko-moravských markrabě nemohl nikdy statků korunních na věčné časy ani uděliti ani zadlužiti, ruce jeho byly zde svázány. Závislé toto postavení ještě patrněji bychom znamenali, kdyby markrabě Moravský nebyl býval pravidelně také králem Českým. Obojí obor moci zde v jedno splývá. Abychom se však vrátili k regalu mincovnímu, i v tom případě, když vedle krále Českého zvláštní markrabě výslovně a právem se uvádí, dosvědčují listiny, že markrabata Moravští neměli vlastního práva mincovního a že ho také nemohli vykonávati. V ohledu tom opíráme se o tu okolnosť, že od markrabat, kteří v Čechách nikdy nepanovali, od Vladislava Vladislavovice (1224—1227), Přemysla Přemyslovce (1228—1239) a Vladislava Václavovice (1245—1247) žádných mincí nebylo vydáno, dále že smlouvy s najímateli mince na Moravě uzavírali markrabata vždycky jako králové Čeští a konečně, že král Václav, když se r. 1249 se svým odpořilým synem Přemyslem Otakarem smířil a markrabství, kterým od 1247 vládl, se všemi poplatky a právy mu navrátil, předce polovici výtěžku z mincovny jihlavské si vyhradil. Kdyby se byl regal mincovní stal příslušenstvím hodnosti markrabské, král byl by si byl za tehdejších poměrů, když právě vzpouru potlačil, asi sotva dovolil takovýto krok; to však jest nepochybné, že od panovníků Českých raženy zvláštní mince pro Moravu v mincovnách moravských. Zde na Moravě nazývány jako v Čechách již r. 1088[1]) „mincemi zemskými“. Královna Konstancie, druhá manželka Přemysla Otakara I. propůjčujíc r. 1233 velké svobody městu a panství Kyjovskému, které náležely premonstrátům Hradišťským, zakázala kromě jiného svým myslivcům pod pokutou desíti liber „mince zemské“, aby na panství tom nepřenocovali[2]). Za Markraběte Přemysla

[1]) Cod. Dipl. Mor. I. 183. „moneta nostrae provinciae“.

[2]) Tamtéž II. 258 „sub poena decem librarum monetae provincialis.“

Přemyslovce byla tedy mince zemská od mince české rozdílná, kterýžto výraz opakuje se ještě jednou v listině kláštera Hradišťského z r. 1234,[1]) načež později nahražen výrazem „mince obvyklá“.[2])

Nejpádnějším však důkazem, že pro Moravu zvláštní peníze se razily, jest, že k sumám, ježto se uvádějí v listinách, se poznamenává: že mince byly raženy na Moravě a podle váhy moravské, ježto jiná byla nežli váha pražská. R. 1272 měl klášter Lúcký prudký spor se sousedním městem Znojmem pro několik rybníků a pastvin. Když spor soudně byl uklizen, uložena tomu, kdo by mír porušil pokuta desíti talentů, „moraviensis ponderis et monetae“.[3]) Výraz takový uvádí se r. 1276, pak 1284, 1292. Dne 20. dubna 1305 praví král Václav II., že jest dlužen komoří svému, Vitlinovi z Olomúce, 200 hřiven grošů pražských váhy moravské, a j. v.[4]) Není tedy žádné pochybnosti, že Morava za markrabat měla vlastní peníze, které byly raženy za autority krále Českého.[5])

---

[1]) Tamtéž. 263.

[2]) „Moneta usualis“ k r. 1272. Tamtéž IV. 99.

[3]) Tamtéž.

[4]) Tamtéž 168, 294, 403, V. 43, 88, 183 atd.

[5]) Nepochybujeme, že tento náš náhled setká se zrovna tak s odporem, jako mínění, kteréž jsme byli pronesli v díle IV. na str. 172, kde jest pojednáno o česko-moravských mincích od 912 do 1197, že totiž knížata Moravští v XII. století vlastních peněz nerazili. Proti tomuto mínění vystoupil de Kupido, který jest bez odporu velice zběhlý v numismatice vůbec a v česko-moravské zvláště, tímto hlavním důvodem: „Indem Otto I. der Schöne den Herzogsstuhl in Prag nie bestiegen hatte (od r. 1055 byl knížetem Brněnským a od 1061 knížetem Olomúckým) und dennoch Denare mit seinem Bilde und mit seinem Namen „Otto dux und Otto servus Dei“ vorhanden sind: so ist hiermit erwiesen, dass es Münzen mährischer Fürsten gab, und dass folglich die mährischen Fürsten das Münzrecht hatten“. Notizenblatt v Brně 1868 č. 7 a 9. Má-li se tu rozuměti Ota I. † 1087 nebo Otta II. † 1126, není ještě rozhodnuto; jest tedy již násloví vývodu pochybné. Pro nás jsou důležité prameny a ty až do zřízení markrabství nemluví nikde o „váze mincí moravských“.

Zvláštní případ v ohledu tomto zaznamenati můžeme o biskupu Olomúckém Brunonovi. V závěti své ze dne 29. listopadu 1267 zbožný biskup ustanovil, aby po jeho smrti kromě jiného slavilo se anniversarium, k němuž by děkan, probošt a arcijahen kathedrální pozvali veškero duchovenstvo světské a řádové z Olomúce a z okolí až na dvě míle daleko. Nechať se pozve nejméně 200 kněží. V den tento nechať poděleni budou také canonici, vikáři, scholarové, chudí a j. v. Na toto anniversarium biskup ustanovil sumu 8 hřiven stříbra s tím podotknutím, aby z nich raženo bylo denárů na 16 talentů, počítajíc 240 kusů na jeden talent, tedy celkem 3840 kusů denárů, „avšak beze všeho vyobrazení, absque ulla impressione formae“.[1])

Jaký účel má toto ustanovení Brunonovo? Přede vším znamenalo, že nemá práva mincovního, jelikož by byl jinak výslovně neustanovil, aby se denáry stříbrné udělaly bez obrazu, t. j. bez všelikého znamení, podle něhož by se mohlo souditi, že jest to běžný peníz; dále chtěl překaziti všeliké zlehčení peněz tím, poněvadž ustanovil, aby se z hřivny stříbra pouze 480 stříbrňáků udělalo. Jak hluboko byla již asi tehdáž sklesla stará cena hřivny stříbrné, která ještě okolo r. 1040 200 denárům se rovnala, když biskup se nyní snažil, aby alespoň poloviční vnitřní cena hřivny stříbrné se zachovala! A konečně jednání toto jest nám důkazem, jak vzácné byly

A jelikož s určitostí víme, že na Moravě raženy byly mince vévodské a ne knížecí, trváme na náhledu, který jsme byli v díle IV. na str. 172 pronesli.

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 406. „Ad habendum et distribuendum hos denarios inter presbyteros deputamus octo marcas argenti, de quibus fabricabuntur sedecim talenta denariorum, absque ulla impressione formae, quorum decem (talenta) cedent ad distributionem inter presbyteros convocatos“ etc. Že tou dobou, když biskup Bruno svou závěť sestavil, na talent počítalo se 240 denárů a že tedy z hřivny stříbra, kteráž se okolo r. 1040 rovnala 200 denárům (u Pertze IX. 72.) razilo se 480 denárů, vysvítá z toho, spočítáme-li a srovnáme-li bedlivě odkazy ve svrchupsané závěti Brunonově.

tehdáž denáry v zemi a jak stěží a snad také draho bylo lze je koupiti nebo vyměniti. Autorisované královské směnárníky, monetarii, z nichž jeden měl r. 1234 v Brně dům,[1]) líčí již Kosmas jako boháče.[2]) Bruno chtěl je zbavit nespravedlivého výdělku i nařídil, aby duchovenstvu dostalo se výplaty v stříbrňácích, které měly cenu jako tehdejší denáry.

V kterých městech mince se razila, jest nám známo. Nejstarší mincovna byla na zeměpanském hradě Podivíně. Roku 1239 zajisté také v Brně peníze se razily, poněvadž mezi měšťany brněnskými uvádí se mincmistr Vigand;[3]) roku 1247 povolán tam mincmistr cizozemský, z Kreuzburku v Durynsku,[4]) a propůjčeno mu právo měšťanské. Nejjasněji svědčí o mincovně právo městské, kteréž bylo r. 1243 Brnu od krále Václava propůjčeno. V tom se praví: „Postihnou-li směnárníci v prvních dvanácti nedělích, když byla mince obnovena, někoho, jenž by koupil zlata nebo stříbra v ceně dvou hřiven, nechať tyto dvě hřivny, aniž by ho dále obtěžovali, zabaví“. A dále se čte, kde se notáři brněnskému propůjčuje výhoda, co se týče práva mílového, že tento notář držel v Brně tehdáž kapli sv. Prokopa a mincovnu.[5]) Zde se peníze ve větších

[1]) „Brune in domo Brumonis monetarii regis“. Cod. Dipl. Mor. II. 281.: Slovo monetarius překládáme peněžníkem, „magister monetae“ mincmistrem, ačkoliv se nedá popříti, že monetarius jako úředník měl snad také přímé spojení s mincovnou. Král Přemysl Otakar pronajímaje v Jihlavě mincovnu i s budovou, praví: „quod prefati (locatores) ac monetarii eiusdem fabrice, eisdem iuribus gaudeant, quibus aliarum fabricarum monetarii perfruuntur, que sunt per Moraviam constitute“. Cod. Dipl. Mor. IV. 164. Takovýmto monetariem byl r. 1207 jakýsi Drilot v Praze, 1234 v Brně, Brumo, monetarius regius, 1243 Monetarii nostri (regii) v Brně etc. Erben, Regesta 231. Cod. Dipl. Mor. II. 281 III. 17 a IV. 164.

[2]) Cosmas ad an. 1091. „Monetarii opulentissimi.“ U Pertze IX. 98.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 359.

[4]) Že v XIII. století v Durynkách kvetlo hornictví, jest známo; méně však jest rozšířena povědomosť toho, že tam ještě okolo r. 1150 Slované sídleli. Erben, Regesta pag. 127.

[5]) Cod. Dipl. Mor. III. 17. V německém překladě této privileje

částech, v hřivnách, podle váhy brněnské vážily a ne podle denárů počítaly. Premonstrati zabrdovičtí prodávajíce r. 1284 johanitské komendě v Starém Brně úroky ze tří zahrad, ježto ležely uvnitř území jejich, dali si tržní cenu $2\frac{1}{2}$ hřivny vyplatit podle váhy brněnské.[1]) Při výplatě větších sum děje se o této váze zmínka již 1263 a také 1300, když na př. běželo o 140 hřiven „Brunensis ponderis et argenti“.[2]) Premonstrati tak učinili, aby zabránili neustálé obnovování mince, renovatio monetae t. j. zlehčování mince, což bylo následkem toho, že právo k ražení mince se pronajímalo. Každý nájemce totiž hleděl ze smlouvy co možná největší užitek vytlouci, poněvadž z pravidla zapravoval vysoké nájemné tomu, kdo měl právo minci raziti. Tak se stalo, že všeobecná byla stížnost na lehkou minci.

Druhá mincovna na Moravě nalézala se v starém báňském městě Jihlavě. Roku 1249 stala se o ní zmínka, když král Václav smířiv se se synem svým Přemyslem Otakarem, postoupil mu Moravu a polovici výtěžku z mincovny v Jihlavě.[3]) Obyčejně bývaly nejen právo mince raziti, nýbrž také mincovna s celým svým zařízením pronajímány zámožným měšťanům. Za krále Přemysla Otakara II. měli mincovnu v Jihlavě najatou Jaroš, syn bývalého mincmistra českého Eberharda, pak Hartmut, zeť jihlavského měšťana Jindřicha Weisse a Eberhard, bratr čáslavského měšťana jménem Bischofa a sice nejen pro své potomky se všemi právy, jakých užívali předešlí nájemci této „fabrica monetae“ a tím způsobem, aby mincmistři nesměli se jim do toho nijakž míchati. Ano, když pro žášť, nepřátelství nebo z jiné

u Rösslera, Brünner Stadtrechte, pag. 352 není o tomto ustanovení řeči. Důkaz to, že více neplatilo, když překlad německý byl pořizován.

[1]) Tamtéž IV. 295.

[2]) Tamtéž III. 356 a V. 172.

[3]) „Marchiam Moraviae cum omnibus attinentiis filio concedit, media duntaxat moneta Iglaviae sibi retenta“. Cont. Cosmae. U Pertze IX. 169 ad an. 1249.

příčiny razidlo bylo na jiné místo nebo i do jiného města z mincovny přeneseno, právo svrchupsaných nájemcu ostalo by nezkráceno. Konečně prohlašuje se v listině dané v Brně dne 30. září 1275, „že nájemci a monetarii mincovny jihlavské mají požívati takových práv, jako monetarii při jiných mincovnách moravských.“ [1])

Z této smlouvy vysvítá že na Moravě byly kromě Brna a Jihlavy zajisté ještě jiné mincovny. Zdá se však, že mincovny tyto nebyly trvalé jako v Brně a Jihlavě, nýbrž jenom na čas a k takovýmto mincovnám počítáme olomúckou a opavskou.

V Olomúci setkáváme se r. 1281 s jakýmsi Fridrichem, jenž se výslovně nazývá olomúckým advokátem a mincmistrem. [2]) Že v Olomúci hřivna mincovní a její částky podle váhy olomúcké se vážila, o tom není žádné pochybnosti, a z toho zajisté můžeme souditi, že mince olomúcká měla svou zvláštní měnu a že tedy samostatně byla ražena. Držitel vsi Hlubojat, přifařené ke kostelu polomskému, jenž náležel premonstratum hradišťským, vystavěl si kapličku, z čehož povstal spor, který byl r. 1276 v ten smysl urovnán, že Budislav se zavázal odváděti ročně faráři polomskému za vyfařenou ves 8 měřic pšenice a tolikéž ovsa míry opavské a ½ věrdunku stříbra váhy olomúcké. Jiný příklad. Mezi jakýmsi Dětrichem, synem Srollovým a obcí Slavonínem vy-

---

[1]) „Volumus quoque, quod si ferrum eiusdem fabrice (monete nostre in Iglavia) ad aliam civitatem, vel alium quemlibet locum causa odii vel inimicicie, vel propter aliquas necessitates, transferretur, nihilominus dicti: Iarosciuus, Hartmudus et Eberhardus, fabricam in eo loco, ad quemcumque ferrum translatum fuerit, debeant secure ac sine difficultate aliqua possidere, et quod prefati ac monetarii eiusdem fabrice eisdem iuribus gaudeant, quibus aliarum fabricarum monetarii perfruuntur, que sunt per Moraviam constitute“. Cod. Dipl. Mor. IV. 163 a 164. Mincovna a ražení mince v Jihlavě bylo tedy r. 1275, jak viděti, druzstvu pronajato. Již v XIII. století znali cenu spolčování a spojování kapitálu.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 250. „Fridericus advocatus et magister monetae Olomucii.“

pukl spor o daň, kterýžto biskup Dětřich olomúcký jakožto rozhodčí v ten smysl urovnal, že obec zavázala se platit ročně Dětřichovi, synovi Srollovu 25 hřiven, kteréž měly býti zapravovány podle váhy olomúcké.[1])

O Opavě máme lepších dokladů, že se tam v druhé polovici XIII. století mincovna nalezala. Ekerich, syn Herbordův, vystavěl blízko osady biskupství Olomúckého, Gottfriedsdorfu hrad Fulštein jako spoludržitel s Brunonem, biskupem Olomúckým. Jelikož toto společenství oběma majetníkům brzy obtížným se stalo, biskup Bruno prodal r. 1275 svou polovici hradu připomenutému Ekerichovi z Fulšteina za 250 hřiven stříbra „podle váhy opavské a v opavské měně.“[2]) Již dříve r. 1269 měšťan opavský Henning, nazývá se mincmistrem.[3]) O měně opavské děje se také zmínka r. 1284 (v smlouvě o mír mezi knížetem Mikulášem a měšťany opavskými) a r. 1296.[4]) Kníže Mikuláš potvrzuje městu práva jeho, jakých od svého povýšení za město požívalo mezi nimi také minci, zajisté ne proto, jako by bylo mělo regal mincovní; město ho nikdy nemělo a mincovna v Opavě náležela jako v Brně a Jihlavě králi samému. Vysvítá to z listiny r. 1287 od krále Václava II. vydané, jíž úřad písaře mincovního v Opavě, kterýž zajisté souvisel s mincovnou opavskou, propůjčuje Jindřichu faráři hradeckému.[5]) Jest tedy zjištěno, že v Opavě byly peníze raženy.

I Hradišti Uherskému propůjčeno bylo právo ke zřízení mincovny. Markrabě Přemysl Otakar vydávaje dne 23. května 1258 u Nového Velehradu základní listinu pro nově založenou pevnosť pohraničnou Uherské Hradiště, usta-

---

[1]) „Viginti quinque marcas argenti, daturi in Moravia Olomucensis ponderis.“ Cod. Dipl. Mor. V. 116. Pak IV. 172.

[2]) Tamtéž 150 „marcas argenti Opaviensis ponderis et monete.“

[3]) Tamtéž 30.

[4]) Tamtéž 286. Pak Codex. Dipl. Siles. Vol. II. pag. 20. „Receptis decem marcis puri et legalis argenti Opaviensis ponderis.“

[5]) Tamtéž V. 285.

novil kromě jiného, „aby razidlo nyní a do budoucnosti tam zůstalo“. [1]) Zdali však kdy se užilo této výsady, o tom bychom silně pochybovali. Ani mincmistr, ani mince, ano ani zvláštní míra a váha hradišťská v listinách se neuvádějí. Výsada tedy zůstala na papíře. [2])

Mincovnictví spravovali, jak jsme již několikráte poznamenali, od krále dosazovaní minciři, jenžto v listinách magistri monetae se nazývají. [3]) Ustanoveni byly buď pro celou Moravu, tedy pro všecky moravské mincovny, nebo jen pro jednotlivé, výslovně jmenované. Pro celou Moravu ustanoven byl jakýsi Dětmar, měšťan jihlavský, který však již r. 1288 služby nekonal: [4]) pro Brno mincmistr Wigand r. 1239, Štěpán 1240, Arlan z Kreuzburku okolo r. 1247, Eberhard okolo r. 1300; [5]) pro Olomúc: Fridrich 1281; pro Opavu: Henning r. 1269. [6]) Královskými mincmistry pro celou říši jmenují se v jihlavské listině z r. 1258 Eberhard, Dětmar a dva Jindřichové. Nazývají se „magistri monetae totius regni Bohemiae“. Tito přidělili špitál „pro nejisté a bezdomové lidi“, který v Jihlavě již dlouhou dobu trval, se svolením konšelů městských klášteru Želivskému, kterému již fara v Jihlavě náležela. K tomu byli by zajisté práva neměli, kdyby byli o klášteře nemohli rozhodovati buď jako zakladatelé, dobrodinci nebo měšťané jihlavští. Praviť výslovně v listině, kterou vydali v Jihlavě dne 2. listopadu 1258 o tomto přivtělení, „že svědků se nedožádali, poněvadž sami a dobré jejich svědomí jsou dostatečným svědectvím.“ Po-

---

[1]) „Statuimus et volumus, ut ferrum monete nunc et de cetero teneatur ibidem.“ Tamtéž III. 258.

[2]) Mohlo by se za to míti, že i v důležitém městě Znojmě peníze se razily. Neshledáváme však toho ani nejmenší stopu, teprvé r. 1337 připomíná se zvláštní váha znojemská. (Tamtéž VII. 108), ačkoliv takováto zvláštnosť i při městech menších, na př. při Uničově se vyskytuje.

[3]) Tamtéž IV. 163.

[4]) Tamtéž VII. 776 a IV. 343.

[5]) Tamtéž II. 359. 384. III. 82. V. 117.

[6]) Tamtéž IV. 250 a 30.

dobá se tedy, jmenují-li se „mincmistry celé říše České“, že byli také královskými mincmistry na Moravě. Byli to mužové bohatí a vážení, jenžto neváhali v listině se pronésti: „že ten, koho Bůh v životě tomto bohactvím obdařil a hodnostmi vyvýšil, bližnímu svému nejen v nedostatku má přispěti, nýbrž zvláště o zaopatření chudých a utištěných má pěčovati“. Jelikož vidí, že by se účelu toho nedosáhlo špitálem, který ode dne ke dni schází a zajíti hrozí, proto že jej přivtělují klášteru Želivskému. [1])

Nyní promluviti chceme o běžných mincích a jich representantech.

V díle IV. promluvili jsme podrobněji o mincích říše Česko-moravské, rozdělivši je, pokud se týče ceny umělecké od r. 912 do 1200 ve tři doby. První dobu, vyznačující se neobratností, technickou dětinskostí, položili jsme do času Vratislava I. až do Břetislava I., tedy od r. 912 do 1037. Ruka žehnající, kříž a lomenice kostelní jsou známkami této doby. Do druhé doby položili jsme mince Břetislava I. až do Bořivoje II. od r. 1037 do 1100. Z pravidla skoro objevují se na nich prápor nebo kopí v ruce knížete. Doba třetí od 1100 až do 1200 tedy od Bořivoje II. až k Přemyslovi Otakarovi I. poskytuje nám mince, které uměleckým pojetím a technickým provedením dalece předčí nejen mince německé nýbrž i italské tou dobou ražené. [2]) Takovéto umělecké provádění trvá až asi do roku 1173; denáry obou Vladislavů vynikají zvláště bohatou komposicí a jemným provedením. Po roce 1173 jeví se úpadek a když pak přišla doba, kdy Morava na markrabství byla povýšena, byla země zaplavena minceemi plechovými. Králové Přemysl Otakar I. (1197—1230), Václav I. (1230—1253) a Přemysl Otakar II. dávali raziti a sice Přemysl Otakar II. před r. 1252 nežli Rakous nabyl,

[1]) Tamtéž III. 262. „Hospitale nostrum per homines incertos et vagabundos.“

[2]) Srovn. d. IV. str. 146—148.

tuto nepatrnou, velice křehkou minci, ježto pode jménem „brakteat“ jest známa.

Pojmenování plechových mincí, jenžto v Čechách a na Moravě vůbec „plecháče“ nazývány, slovem „brakteaty“ jest původu nového a dalo se jim podle povahy jejich. Raženy byly totiž z velmi tenkého plechu stříbrného — bractea — jejž zlatotepec — bracteator — k účelu tomu upravil, tím způsobem, že na kolku železném, na kterém vyryta byla podobizna panovníkova, vytlačovány byly lisováním a sice pouze na jedné straně, tato podobizna neb nápisy. Bylo-li vytlačeno jméno panovníkovo, nazývány mluvícími, jinak němými brakteaty. Od času Lothara II., asi okolo r. 1130 objevovaly se zvláště v středních a severních Němcích a jakkoliv byly čím dále hrubšími a méně stříbra obsahovaly, byly předce jedinou stříbrnou mincí v Němcích až do počátku XIV. století. V Polsku, Slezsku, v jižních Němcích a Rakousích, ačkoliv zde řídčeji, v Dánsku a Švédsku takového druhu mince raženy; v Uhrách však, v Italii, ve Španělsku a Francii se neujaly. V těchto zemích podržely se peníze tlusté na obou stranách ražené a poloubrakteat, který král Přemysl Otakar II. r. 1253, když se byl stal pánem Rakous, také přijal a ražení špatných brakteatů zanechal. Brakteaty krále Přemysla Otakara I., zvící nynějšího zlatníku rakouského, jsou z větší části mluvícími, majíce na okraji nápis „OTACARUS REX“ kolem korunované hlavy, jenž vyhlíží z brány městské, mající věže po stranách. Brakteatů takových jest pořídku. Nápadny jsou svou jasnou bílou barvou, poněvadž jsou v stříbře vyvařovány. Častěji objevují se brakteaty nástupce Přemysla Otakara I., krále Václava I. Jsou o něco menší nežli předešlé a mají kolem zkadeřené, korunované hlavy nápis: „WENZESLAUS REX“. Na jiném němém kolku jeví se král, sedící na trůně s žezlem a říšským jablkem v ruce. Za spoluvladařství Přemysla Otakara II., tedy v letech 1247 až 1250 razily se němé brakteaty s oběma panovníky tím způsobem, že korunované hlavy Václava I. a Přemysla

Otakara II. jeví se pod obloukem. Co se týče tíže, velkosti a obsahu stříbra nezadají v ničem mincím předešlým. Velice rozdílné, i co se týče provedení, jsou němé brakteaty krále Přemysla Otakara II. z první jeho doby od 1250 až do 1253. Kolky jejich jsou tak rozmanité, že jich zde vypsati nemůžeme. Přecházejí již v poloubrakteaty a v tlusté peníze.

Poloubrakteat rozeznává se od vlastní mince plechové tím, že na obou stranách má stopy kolku mincovního, avšak tak nedokonalé, že se musí více kusů téhož kolku srovnati, nežli se alespoň přibližně pozná obraz, jaký kolek představuje. Tím vinna jest technika, nejvýše neobratná a zanedbaná. [1])

Co se týče tlustého pfeningu, ten jest potomkem mince německé od Římanů a Gallů zděděné, kteráž se pode jmenem „denár“, „peníz“ objevuje až do doby brakteatů jako běžná mince stříbrná při všelikém účtování. Původní staroŕímský denár měl na líci okřídlenou hlavu Minervy victricis a na rubu bigu nebo quadrigu, bohyně vítězné; od Gallů, jenž minci tu hlavně podle hlavy na straně lícní rozeznávali, nazýván pennekem od penn, hlava, kterýžto výraz změněn od Germanů v pfentinc a pfenning, jenž v listinách německých sluje silberpfenning a v latinských denarius. Pfenningem čili denárem tlustým nazýván na rozdíl od brakteatů neb poloubrakteatů čili solidů, kteří ovšem také cenu denárů představují. K penězům toho druhu počítá se obolus čili polodenár. Oba tyto stříbrné druhy trvaly až do r. 1300. Roku tohoto nastoupila, jak hned uslyšíme, úplná změna mincovnictví v říši Česko-moravské.

Denárů a polodenárů Přemysla Otokara II. chceme

[1]) O tom, jakým způsobem mince plechové byly raženy: Beyschlag, Münzgeschichte Augsburgs, v Dra. Jindřicha Schreibera Zur deutschen Münzgeschichte v Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte. V Norimberce 1859, str. 164 a Luschin, Zur österreichischen Münzkunde des XIII. und XIV. Jahrhunderts. Archiv für österreichische Geschichte. D. 41, tr. 254 sled.

několik uvésti: na štítě trojhranném spatřuje se heraldicky v pravo obrácený, vzpřímený dvouocasý lev český s opisem: OTAKARUS REX. Na rubu stojí král v jednoduchém kruhu v celé postavě v pravici drže kopí sv. Víta, v levici štít rakouský s příčním břevnem. Nad štítem tímto spatřuje se hvězda. Na jiném exempláři jeví se nám v podobném kruhu korunovaná hlava králova a v druhém kruhu opis † OTAKARUS REX. Na rubu spatřuje se korunovaný král, jehož prsa zdobí štít rakouský, an sedí na oři obrněném, mečem v pravici mávaje a v levo uháněje. Nad koňovou hlavou jest hvězda. Na pečetích listinných král vyobrazen jest také v takové podobě.[1])

Jelikož denár byl běžnou mincí, kterou se daně a platy zapravovaly a prodej a koupě prováděla, dostalo se mu jak v životě vezdejším tak v listinách jmén rozličných. Nazývalť se: usualis, užívalo-li se ho vůbec, datilis čili numeralis, byl-li z pokuty zaplacen,[2]) annotalis, bylo-li jej ročně odváděti,[3]) delentialis, uhražoval-li se jím povinný plat u berníků nebo protokolistů,[4]) decimalis, zapravoval-li se místo desátku a vo-

---

[1]) O mincích Přemysla Otakara II. pojednává Luschin, zur österr. Münzkunde des XIII. und XIV. Jahrhundertes v Archiv für österreich. Geschichte. D. XLI str. 243 sled. Mince tuto popsané pocházejí z nálezu kyselovického (viz Berliner Blätter für Münz- und Siegelkunde III. p. 58 ročník 1866) a nalézají se ve sbírce benediktinského kláštera Rajhradského.

[2]) Kníže Mikuláš Opavský v obdarovací své listině Opavským r. 1290 snížil pokuty peněžité. „Preterea in subsidium et levamen civium Opavie predictorum omnes culpas et penas denariales, quas coram suo iudice hereditario vel non hereditario inciderint, minui gratiose fecimus in hunc modum, ut eorum maior pena denarialis triginta solidorum numero sententialiter designetur, pena vero minor quatuor solidis designetur.“ Cod Dipl. Mor. IV. 372.

[3]) Osadníci kláštera Břevnovského v Haitfolksdorfě byli r. 1296 zavázáni zapravovati do důchodu klášterního „quelibet persona predicte ville in festo Michaelis per duos denarios et in festo Georgii per duos denarios, qui denarii annotales vocantur, singulis annis persolvere perpetuo.“ Emler, Regesta pag. 743.

[4]) Markrabě Přemysl Otakar propůjčuje dne 6. června 1252 v Praze kostelu a špitálu na Hoře sv. Hipolyta u Znojma všeliké privileje usta-

meralis, odváděl-li se z lánu jako poplužní desátek. [1]) Od r. 1300 nazýval se také denarius grossus pragensis, [2]) denarius parvus, denarius latus a t. d. Názvů posledních užívalo se od té doby, co mince králem Václavem II. byla zlepšena.

Kdo králi Václavovi II. vštípil myšlenku, aby místo bídných plecháčů a denárů raziti dal novou minci, o tom nemáme zpráv hodnověrných. Byly to skutečné peníze, které poskytovaly realný aequivalent za věci koupené čili jinými slovy, které svou vnitřní cenou alespoň přibližně se rovnaly věci vyměněné. Známe však muže, jenž navrhli formu k těmto novým mincím, jenž nazývány grossi denarii čili groše pražské. Mince tato ražena byla r. 1300 jménem královým v Kutné Hoře, kde byly bohaté doly stříbrné. Letopisec Zbraslavský vypravuje o této změně mincovní: „Již od počátku panství českého dály se zmatky s mincí, jak to posud ve všech skoro říších spatřujeme. Neboť jednou i dvakráte do roka změnil denár v městech českých tou měrou svůj ráz, že, byl-li včera nebo přede včírem dobrý a mohl se udati, již během několika dní pozbyl platnosti.“ Jak škodlivou a zhoubnou tak častá přeměna mince celé říši musela býti, dovedeme si představiti. Podkopávaloť

novil kromě jiného: „Item cum collecta in Znoymensi provincia colligitur generalis, notarius ecclesie de iure „delentios“ tollet, et a viduis collecta plenaria tolletur, nisi de gratia remittatur. Item civili iudicio notarius ecclesie debet, presidere, et decimum denarium tollere ad usum ecclesie, insuper et delentios.“ Cod. Dipl. Mor. III. 149 a 150. Mezi povinnosti osadníků hranických klade listina ze 4. března 1276: „solvet quivis laneus pro censu dimidiam marcam argenti in festo Walpurgis et duos denarios delencios nostro, notario.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 169. Výraz tento opakuje se v hradišťské listině pro Hranice ze dne 26. února 1292 (recte 1290). Tamtéž 384. Viz Brandl, Gloss. pag. 412.

[1]) „Sex denarii de laneo . . . qui denarii hodie decimales dicuntur, sed vomerales primitus vocabantur.“ Cod. Dipl. Mor. V. 89, 93 a 95. O denarius vomeralis pojednává Brandl, Glossar. pag. 145.

[2]) Emler, Regesta pag. 835 ad an. 1302. „Dimidiam marcam in denariis grossis ad pondus Pragense.“

se jí takřka přátelské spolubydlení, o kteréž člověčenstvo se opírá; neboť obchod musel přestati, poněvadž mince, kteráž platila na místě jednom, na jiném neměla ceny žádné. Nezbývalo tedy zajisté nic jiného, nežli denár roztaviti a jej v stříbro, ovšem ne beze ztráty, proměniti a sice tentýž denár, jenž byl nedlouho před tím od penězoměnců za stříbro vyměněn. Jak a kolikráte býval ošizen ubohý z venkova přicházející sedlák, jenž bez pomoci dohazovačů často lstivých a nespravedlivých, ničeho ani koupiti ani prodati nemohl, a to tím spíše, že míra a váhy byly rozdílné! A kromě toho takovéto zlehčování mince podobalo se tajné loupeži: neboť měl-li kdo denár, mohl se zítra státi z něho poloudenár a to tak často, kolikrát mince znovu byla pronajata. Tehdáž při koupi a prodeji denár jen zřídka kdy se jmenoval, všecko počítalo se na hřivny a menší její částky: věrduňk, lot, sekstlík, kvintlík, čímž mnohým lidem, zvláště však chudině dělo se veliké příkoří. [1]) Jak by se zlu tomuto vydatně

---

[1]) Čím dále horší a horší zlehčování mince české stalo se po světě pověstným. Kdo z Čech peníze dostával, býval touto neřestí postižen, za kterouž příčinou, jak nahoře poznamenáno, muselo se vzíti útočiště k hřivně kovu čistého. Kolegiatnímu kostelu vyšehradskému, kterýž byl „ecclesia sedi apostolicae nullo mediante subiecta," odváděti bylo apoštolské komoře ročně 12 hřiven „tunc monetae currentis." Za Celestina III. (panoval od 1191 do 1198) však zhoršily se běžné peníze tou měrou, „ut propter vilitatem monetae, qua tempore promissi census regnum Boëmiae utebatur, in quinque marcis boni argenti redactus fuerit, idem census," pročež Celestín III. privilejí census tento schválil. Když však Řehoř IX. „in censuali libri nostro" shledal, že jmenovaný kostel má platiti 12 a ne pět hřiven, rozkázal biskupu Meziborskému „ut super vilitate monetae a tempore indulti ecclesiae Wissegradensi a sede apostolica privilegii sollicite inquireret veritatem, et quod super hoc tam per testes, quam alias legitimas probationes inveniret, autentias pro cautela penes se retentis, sub sigillo suo nobis fideliter intimaret." Biskup vyzvání tomu vyhověl a ještě stolice apoštolská ze zaslaných protokolů se přesvědčila, že mince v Čechách skutečně velice jest zlehčena, dovolila kostelu vyšehradskému platiti snížený census 5 hřiven čistého stříbra a odůvodnila ddo. Viterbii 22. června 1237 rozhodnutí své, „quia vilitatem monetae a tempore dicti privilegii sufficienter

mohla přítrž učiniti a tak veřejné dobro povznésti, o tom král Václav II. přemítal, až po zralém uvážení přišel na myšlénku: zavésti v celé říši minci jednotnou. Povolav k účelu tomu z Florence 6 mužů, z nichž Rainardo, Apardo a Lombarďan Zeno ve věcech takových zvláště byly zkušenými, dal v měsíci červenci 1300 raziti v Kutné Hoře velké groše pražské a malé groše, jichž šlo 12 na jeden groš, s jménem krále, jakožto jich původce.[1])

Tak povstaly oblíbené groše pražské, jež raženy jsouce na vzor mincí ve Florenci a v Toursu vydávaných, byly tak velké jako staré stříbrné dvacetníky rakouské a měly také takovou cenu. Na líci spatřuje se v perlovém okruhu česká koruna s jménem a titulem panovníkovým na př. „Wenceslaus secundus (tertius) Dei gratia rex Boemiae“, a na rubu vzpřímený lev český s pojmenováním peníze: „grossi pragenses“. Groše pražské pro svou vnitřní

---

invenimus esse probatam." Erben, Reg. I. 428. Denar za Kosmy a za Přemysla Otakara II. měly se k sobě jako $1:2^{2}/_{5}$.

[1]) Loserth, Die Königsaaler Geschichtsquellen. Fontes rer. Austr. Script. Vol. VIII. Ve Vídni 1875, pag. 160 a 161. Že král Václav šest pracovníků z Florence povolal a že první groše pražské v Kutné Hoře byly raženy, vypravuje též Pulkava v Dobnerovi, Monum. III. 256. Emlerova Regesta chovají na str. 656 listinu krále Václava II. ddo. Pragae per Manus Magistri Petri, regni nostri protonotarii a. d. milesimo ducentesimo nonagesimo tercio (sic), in crastino st. Andreae, indict. quarta. Král jmenuje se zde „Boëmiae et Poloniae rex;“ v listině této jedná se o prodeji některých měst a mlýnů klášteru Sedleckému „pro tribus millibus marcarum et quingentis marcis denariorum prag. grossorum ad pondus Pragense, quinquaginta sex grossos computando pro marca.“ Z listiny této by tedy vysvítalo, že již r. 1293 byly pražské groše, jichž šlo 56 na 1 hřivnu. Avšak nehledíc k určité zprávě letopisu zbraslavského a Pulkavova, mnohé důvody svědčí proti pravosti této listiny. Roku 1293 nebyla indictio quarta, nýbrž sexta, pročež Emler předložil před tuto listinu letopočet 1290. Avšak ani 1290, ani 1293 Václav II. nebyl králem Polským; stal se jím teprve 1300. Z těchto důvodů této patrně podvržené listiny pomíjíme, zvláště proto, že poměr jedné hřivny k 56 grošům zde vytknutý skutečně nastoupil, avšak teprvé r. 1307. Emler, Regesta pag. 921.

cenu — byloť raženo 60 grošů z hřivny čistého stříbra — a pro svou technickou krásu záhy došly takové obliby — na Moravě zřízená byla již dne 1. dubna 1301 nadace v groších pražských[1]) — že skoro po tři století ovládaly peněžní trh v střední Evropě. V Čechách a na Moravě udržely se v nezměněné způsobě, jakkoli za Václava III. značně byly zlehčeny, až do r. 1526, tedy až do té doby, kdy země české Ferdinandem I. dostaly se panovnickému rodu Habsburskému. Morava a Čechy měly tedy na sklonku doby Přemyslovské běžné mince: denár, poloudenár a od r. 1300 groše pražské, velký a malý „grossus latus“ a „grossus parvus“.

Že všecky tyto běžné mince byly stříbrné, jest nám známo; což pak za dob Přemyslovských nebylo mincí ani měděných ani zlatých? Mincí měděných naprosto nebylo. Pojem: mince drobná, jejíž cena nominální jest mnohem vyšší nežli cena skutečná a která se obyčejně z mědi razí, tehdejší doby nebyl ještě znám; mince měla, jak jsme již pravili, býti prostředkem k vyměňování zboží a měla tedy zastupovati skutečnou cenu toho, zač byla vyměňována. Za tehdejších poměrů hospodářských a společenských takovéto drobné mince nebyla ani nevyhnutedlná potřeba. Účelem drobné mince jest, aby sloužila za konkretní o sobě platící částice větší jednotky mincovní a aby se jí mohly vyrovnávati rozdíly mezi touto jednotkou a věcmi koupenými, po případě aby se jí mohlo upotřebiti k přiměřené náhradě při prodávání a kupování zboží v menších částkách. A aby se tohoto účelu dosáhlo, dostačily stříbrné denáry a poloudenáry a od r. 1300 groše malé, kteréž také haléři nazývány byly. Byla-li toho nutná potřeba, pomohlo se překrojením denáru v čtyry stejné díly. Čas tedy nevyžadoval mědi nebo jiného obyčejného kovu nebo dokonce peněz papírových, které mají cenu pouze nominální. Jak pak bylo se zlatem?

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 125.

Z poznámek, s nimiž v Kosmově kronice se setkáváme a z četných ustanovení o koupi, prodeji a pokutách, ježto v listinách jsou obsažena, jest dokázáno, že v říši Česko-moravské užívalo se v době Přemyslovské zlatých peněz, že však měna zlatá nebyla známa. Zlato pokládáno bylo za zboží. Letopisec podávaje k r. 1278 zprávu o zbožnosti Přemysla Otakara II., klade na to váhu: že král, přišel-li v postě do kostela sv. Víta, daroval pravidelně kněžím tamějším za mši na spásu duše své na ruku dva zlatníky (aurei) nebo 12 stříbrných denárů.[1]) Vedle stříbrných byly tedy také zlaté denáry, kterých zajisté i tehdáž jako nyní bylo po řídku. V mincovním kabinetu mnichovském chová se jedna zlatá mince Spitihněvova $1^1/_4$ dukátu a jedna Vratislava II. $^1/_8$ dukátu těžká. Obě mají známé kolky a raženy jsou zcela na způsob denárů stříbrných. Že zlaté mince tak jsou řídké, zajisté jen odtud pochází, že zlato pokládáno bylo za zboží, jehož cena se řídila kursem stříbra. Kníže Bořivoj II. poukazuje roku 1101 pražskému kostelu biskupskému jisté příjmy na obchodních krámech v Praze, ustanovil, aby z hřivny stříbra, které by se tam upotřebilo, odvedeny byly kostelu 4 denáry; přinese-li se zlato, nechať u vyměřování daně spravují se cenou stříbra;[2]) z čehož vyplývá, že poměr zlata k stříbru se měníval, že však v říši Česko-moravské měna stříbrná platila vůbec za zákonnou. Tím si vysvětlujeme, že ve smlouvách o pronajímání mince, kteréž se až na naše doby zachovaly, nemohlo býti řeči o ražení zlatých denárů. Byly-li zlaté denáry raženy, stalo se to výminečně; z pravidla jen stříbrné mince se razily. Zlato zůstalo jen zbožím a bylo váženo. Roku 1224 židé odvedli knížeti 100 liber zlata

[1]) Cont. Cosmae ad. an. 1278. U Pertze IX. 194. „Ad manum cuiuslibet sacerdotis missam dicentis offerebat duos aureos, vel duodecim argenteos denarios.“

[2]) Erben, Regesta I. 85 „quicunque venit cum pecunia pro equis aut aliis rebus emendis, de marca argenti dat. IV. Denarios, de auro secundum valorem argenti.“

a 3000 liber stříbra.[1]) Dne 25. prosince 1261 král Přemysl Otakar II. byl v Praze korunován od Vernera, arcibiskupa Mohučského. Při této příležitosti král pohostil a obdaroral co nejskvěleji nejen lid a knížata, nýbrž poskytl také metropolitovi korunovační dar 100 hřiven zlata, kanceláři arcibiskupské 60 a kapitole mohučské k vyzdobení kostela 4 hřivny.[2]) Když král Přemysl Otakar II. r. 1265 propůjčil městu Hlubčicím 20 lánů lesa u Opavice, město darovalo mu z uznalosti 4 hřivny zlata. Téhož roku klášter Velehradský poskytl biskupu Brunonovi v náhradu za jisté desátky 1 hřivnu zlata. Na porušení výsad velehradských král Václav ustanovil r. 1236 pokutu 30 hřiven čistého zlata[3]) a j. v.

Cena zlata spravovala se, jak již praveno, cenou stříbra a ustanovovala tak poměr jeho. Roku 1234 potvrdil papežský quaestor a nuncius Filip z Asissi, že od kapitoly vyšehradské přijal daně papežské 113 hřiven stříbra, za kterouž obdržel 15 hřiven zlata bez $^1/_2$ věrduňku váhy kolínské,[4]) Roku 1234 byl tedy poměr zlata k stříbru asi jako 1 : 8. Za časů Přemysla Otakara II. byl poměr zlatého denáru k stříbrnému, jak bylo nahoře připomenuto, jako 1 : 6 a r. 1287 jako 1 : 10. Král Václav II. totiž potvrzuje rychtáři litovelskému rychtu dědičnou, uložil jemu a dědicům jeho roční úrok 1 hřivny zlata nebo 10 hřiven čistého stříbra.[5]) Poměr tento jeví se i r. 1296. Tehdáž zavázal se vyšehradský probošt Jan odváděti klášteru Hradišťskému za Hranice úrok 3 hřivny zlata nebo 30 hřiven čistého stříbra podle váhy moravské.[6])

---

[1]) „Praeterea sui compares in scelere Iudaei, ne praedictus Manzer capite plecteretur, tria millia argenti et centum auri libras composuerunt duci.“ Kosmas ad an. 1124. U Pertze IX. 129.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 323 a VII. 765.

[3]) Tamtéž III. 372, VII. 767 a II. 311. Nyní se rovná hřivna čistého zlata 36 dukátům.

[4]) Erben, Regesta I. 408.

[5]) Cod. Dipl. Mor. IV. 340.

[6]) Tamtéž V. 43.

Takový poměr 1:10 mezi zlatem a stříbrem byl v první polovici XIII. století i v Sasích.[1])

Jak dlouho tento poměr se udržel, nedá se zjistiti; podobá se však, že za krále Václava III. zvýšil se na 1:12.

Zajímavé jest vypočítávání zlaté a stříbrné měny ke konci XIII. století, jaké shledáváme v zápiskách papežského jednatele Alberta Behaima z Kageru. Tam se praví: „stojí-li hřivna stříbra 16 šilinků (počítajíc šilink po 12 denárech), má hřivna zlata cenu 8 hřiven stříbra čili 16 pasovských talentů; stojí-li však 18 šilinků, přijde zlato na 18 pasovských talentů čili na 9 hřiven stříbra. Kupuje-li se hřivna stříbra za 20 pasovských šilinků, přijde hřivna zlata za 20 talentů nebo 10 hřiven stříbra.“[2]) I zde jeví se poměr zlata k stříbru jako 1:10. Takovéto kolísání ceny zlata a stříbra muselo se v středověku přiházeti, poněvadž se na všeobecný peněžní trh světový, který za doby naší valutu upravuje, nemohlo ani pomysliti. Války šťastně nebo nešťastně vedené, léta úrodná nebo neúrodná a jiné nehody obmezovaly se na jistá místa, způsobujíce brzy nahromadění, brzy zmenšení peněz kovových, které vliv svůj právě jen tam jevily, kde byly k tomu příčiny. Jelikož prostředky spojovací byly nedokonalé, nedostatek nebo přebytek peněz kovových jen zneháhla a menší měrou přenášel se do zemí sousedních, tak že cena peněz musela kolísati.[3])

---

[1]) Mone, Ueber das Münzwesen und den Geldkurs vom 4. bis 15. Jahrhundert. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. VI. V Karlsruhe 1855. Str. 260. Koncem IV. století mělo podle Mone zlato dvanáctkráte tak velkou cenu jako stříbro.

[2]) Höfler, Albert z Behamu praví na str. 153: „quando valet XVIII. solidos marca argenti, tunc valet marca auri X. et VIII. (18) talenta Pataviensia, vel novem marcas argenti.“

[3]) V listině Vratislavského biskupa Tomáše ze dne 31. srpna 1263 uvádí se úrok v Ziegenhalsu takto: „quilibet mansus solvit duas denariatas auri, que tales esse debent, quod decem pensent scotum. Area autem quelibet solvet Obolatam auri.“ Cod. Dipl. Mor. III. 358. Výrazy „denariata“ a „obolata“ du Cange vykládá za „merces quaevis unius denarii vel

Kromě běžných mincí, celého a poloudenáru, velkého a malého groše stříbrného, počítalo se v Čechách také na jiné mince a užívalo se váhy mincovní i byly to hřivna, talent a solidus a částky jejich.

Uvádí-li se „hřivna“ v listinách českomoravských,[1]) vyrozumívá se pouze hřivna kolínská. Vypravovali jsme nahoře, že nuncius papežský, když r. 1234 běželo o vyměnění sebraných denárů stříbrných za zlato, výslovně připomenul hřivnu kolínskou,[2]) — což jest důkazem, že nejdůle-

———————

oboli“, tedy za zboží v ceně jednoho denaru nebo jednoho obolu, tedy by v svrchupsaném citátu každý mansus vynesl tolik zlata, že by se za ně mohlo koupiti zboží jako za dva denáry. Denáry však musejí býti takové, aby deset jich vážilo jeden skot. Skot však byl 24. díl hřivny polské. (Stenzel, Urkunden. Sammlung str. 91). Měly to tedy býti takové denáry, že jich šlo 240 na jednu hřivnu. Z jedné arei mělo se tolik zlata odváděti, co by se zboží za jeden obolus mohlo zakoupiti. Ve francouzském udrželo se slovo „deniée“, jenž obsahuje tentýž pojem jako slovo denariata (v codexu otištěno chybně denariacas). Biskup Tomáš vydal toto zvláštní nařízení, aby učinil přítrž kolísání cen při stříbře a aby úrok uvedl na skutečné obchodnické zboží.

[1]) „Jméno mark (marca, Římanům nebyla známa) odvozuje se od marke (známka). Tím však vlastně nic není vysvětleno; neboť slovo toto pochází patrně jako váha sama z galského a jenom v této řeči může dojíti svého vysvětlení. V galském však jest march „kůň“, čímž vyznačuje se jeden z nejobyčejnějších typů na mincích keltických. Římané svou libru (as) kolkovali výměnným zbožím, kteréž u nich bývalo nejobyčejnějším, dobytčetem, odkudž peníze nazývány u nich pecunia od pecus. Proč pak by Keltové podobným způsobem neznámkovali peníze své obvyklejším u nich koněm, z čehož by přirozeně marca — peníze koněm označené povstaly? Tím by se alespoň vysvětlil původní význam slova, který ovšem během času k nepoznání se zastřel.“ Z dra. J. Schreibra, Zur deutschen Münzgeschichte, Zeitschrift für deutsche Kulturgeschichte. V Norimberce 1859, str. 170. Pak Brandl, Glossarium pag. 74 pod článkem „hřivna“.

[2]) Erben, Reg. I. 408. „Quindecim marcas auri, dimidio fertone minus, ad pondus Coloniense legitime ponderatas, pro tredecim et centum marcis argenti, de censu sedi apostolice debito preteriti temporis a memorata ecclesia (sti. Petri Wissegraden), pro quolibet anno quinque marcas argenti, ostensa mihi cautione solutionis preterite, me (Philippus de Asisio,

žitější město obchodní při Rýně, Kolín, od pradávných časů mělo rozhodný vliv na mincovní poměry v říši Česko-moravské. Neboť pokud sáhají naše nejstarší prameny dějepisné, u nás v zemi na hřivnu se počítalo. Kolínská hřivna zlata dělí se v 24 stupně čili karaty a každý karat v 12 gránů, tedy hřivna zlata v 288 gránů; hřivna stříbra však v 8 uncí, v 16 stupňů čili lotů a každý lot v 18 gránů, tedy celá hřivna také v 288 gránů. Jest to zkušební váha vnitřní ceny zlata nebo stříbra. Menší částky hřivny, na které se v obyčejném životě počítalo jsou: věrduňk, ferto, čtvrtina hřivny čili 4 loty, lothones, lot čili šestnáctý díl, scot, scotus (v Itálii, Tirolsku, Slezsku, Prusku a j. v.) 24. díl a kventlin 64. díl hřivny. Scotu a kventlinu v listinách moravských neshledáváme.

Z počátku hřivna záležela v čistém stříbře. Nejstarší letopisec český Kosmas mohl tedy ještě v 1039 vším právem tvrditi, že hřivna a 200 denárů jsou si rovny; neboť i denáry byly z čistého stříbra. Znenáhla zlehčována byla hřivna přiměšováním jiného, lacinějšího kovu k zlatu a stříbru, tak že se při placení musela rozeznávati co do váhy hřivna tohoto přimíšeného kovu a hřivna v smíšenině obsaženého skutečného čistého kovu drahého; a tak se vyvinul pojem hřivny čisté a surové, z nichž tato byla ze stříbra legovaného, hřivna čistá ze stříbra, k němuž jiného lacinějšího kovu nebylo přimícháno. Kolik lacinějšího kovu bylo k hrivně přimícháno, ustanovovalo se váhou zkušební. Mluví se tedy o zlatě 10-, 12- a více karatovém a o 8-, 15- a více lotovém stříbře. Denáry česko-moravské, zvláště z doby brakteatové, raženy pouze z hřivny surové, v níž bylo tolik měděné přísady, že teprvé 480 kusů rovnalo se čisté hřivně. [1]) Co se týče čistého stříbra, peníze od Kosmasa až do Václava II.

---

domini pape scriptor et nuntius) fateor sedis apostolice nomine recepisse“ Viz na str. 209 toh. díla.

[1]) Viz str. 194 toh. díla, kde se mluví o Brunonovi a jeho penízích.

tedy o více nežli o 100 procent byly zlehčeny. Teprvé mincovní opravou krále Václava r. 1300 hřivna nabyla opět své staré ceny a nové „denarii grossi", groše pražské raženy z čistého stříbra. O věci této zpraveni jsme listinou jmenovaného krále, danou v Praze dne 6. listopadu 1302. Když se poddaným české vsi Budyně ustanovoval úrok pozemkový, ponecháno jim na vůli, aby z každého lánu odváděli buď ½ hřivny grošů podle váhy pražské nebo kdyby jich neměli, ½ hřivny čistého stříbra. Král tedy půl hřivně grošů prikládá takovou cenu jako půl hřivně stříbra, vzdávaje se při tom náhrady za ražení. Obyvatelé, jenž pozemků neměli a v listině „pedices" se jmenují, měli platiti po lotu. [1])

Tento správný poměr hřivny ku pražským grošům dlouho se neudržel. Zavedeń systém kopový, „sexagena", podle něhož raženo z čisté hřivny 60 grošů pražských, groš po 12 haléřích (denarii parvi), tedy z hřivny 720 haléřů. [2]) Jelikož mince států sousedních, Rakous a Uher,[3]) ano i Bavorska, co se týče vnitřní ceny, byla horší nežli česká, špekulanti často ji vyváželi. Proto již král Václav II., ale ještě více Václav III., groše pražské, ovšem na ujmu vlastních zemí zlehčovali. [4])

---

[1]) De unoquoque mansorum predictorum dimidiam marcam in denariis grossis ad pondus Pragense, et si communis usus dictorum denariorum in terra non fuerit, sed argenti, tunc dimidiam partem argenti puri . . . nobis et camere nostre annuatim in die beati Michaelis in Budin census nomine (debent) perpetuo presentare. Insuper quod pauperes habitatores ibidem, qui nullam partem hereditatis (když role se rozdělují) capiunt, nec alias aliquid solvere consueverunt, qui pedices nuncupantur, quilibet eorum nobis et camere nostre singulis etiam annis in die predicta unum lotonem argenti solvere teneatur". Emler, Regesta pag. 835 a 836.

[2]) Tento system kopový udržel se v Rakousích až na dobu nejnovější. Tam raženo z hřivny 60 dvacetníků čili 20 zlatých. Groš pražský srovnává se tedy se starým rakouským dvacetníkem stříbrným.

[3]) Roku 1271 i Sasíci ve Spišsku museli se podvoliti změnění mince, což každoročně na květnou neděli se předsevzalo.

[4]) Letopisec Zbraslavský poznamenává zcela dobře o groších pražských: „Hic grossus numus iamiam manet undique summus / Quem scio

Kdežto, jak jsme právě oznámili, čistá hřivna ještě r. 1302 jedné kopě čili 60 grošům se rovnala, roku 1303 již 62, 1304 a 1305 z hřivny 64 groše byly raženy.[1]) A tento poměr udržel se v Čechách a na Moravě až do doby Lucemburské. Ještě r. 1333 počítala se hřivna o 64 groších.[2]) Pokud Polsko slušelo pod české panovníky, hřivna měla též takovou cenu; když panství toto přestalo, počítalo se sice dále na hřivny a na groše, hřivna však platila pouze 48 grošů, kterýžto způsob se udržel v Polsku až do XVI. století,[3]) a v listinách uvádí se s dodatkem „marca polonici

dispersum longe, sed raro reversum | Nam solet exire regnum nescitque redire | Nam bene vincitur, cum foris hic reperitur | Et custoditur, ad quid valeat bene scitur.“ Loserth, Die Königsaaler Geschichtsquellen str. 162.

[1]) Vysvítá to z listin ddo. Brunae 8. prosince 1303 „sexaginta grossorum Pragensium et duorum pro una marca currentium“. Emler, Reg. p. 852. Cod. Dipl. Mor. IX. 83. — v Praze 17. května 1304, pak v Praze 20. dubna 1305 „sexaginta quatuor grossos pro marca qualibet computando. Emler, Regesta p. 865 a 877.

[2]) Cod. Dipl. Mor. VI. 308. Lot se zde počítá o 4 groších. Jelikož hřivna měla 16 lotů, připadaly na hřivnu 64 groše. Roku 1379 počítáno již na hřivnu 70 a 1407 dokonce 96 grošů, kdežto podle listiny, dané 28. února 1306 v Landshutě a pak za interregna v srpnu 1307 a ještě roku 1308 a v listopadě 1309 měla 56 grošů „pro marca 56 grossorum denar. prag. ad pondus Pragen computando“. (Emler, Regesta 921.) Jesti to váha královská, čili hřivna královská, jenž byla o 56 groších počítána. V listinách sluje také „Marca pagamenti regalis“. (Cod. Dipl. Mor. VII. 41). Takovéto kolísání ano i dvojí měna — neboť vedle hřivny o 64 groších užívalo se také hřivny o 56 groších — mělo za následek, že určitý počet grošů na hřivnu pokládán za měřítko při pokutách určitými sazbami vyměřených, ježto v knihách právních se uvádějí, poněvadž sazby tyto nemohly býti změněny. Tak se vyvinula hřivna soudní „marca emendalis“, kteráž bez ohledu na kolísání ceny čítala vždy stejný počet grošů; proti ní byla „marca numeralis čili ponderalis“, jenž se řídila kursem mince. V Jihlavě na př. počítala se hřivna vždycky o 60 groších, naproti tomu počítán ferto, tedy 4. díl o 12 groších, což vydá v celku pouze 48 grošů, čili hřivnu polskou. Pro tuto okolnosť rozeznávala se také marca gravis a marca levis. Rössler, Die Stadrrechte von Brünn. Předmluva str. 99.

[3]) Otázka, jaký poměr byl mezi hřivnou podle váhy pražské (ponderis Pragen) a podle váhy moravské (ponderis moravicalis) bude se

pagamenti.“ [1]) Ještě roku 1358 počítaly se v říši Česko-Moravské 64 groše na hřivnu.

Vedle hřivny počítalo se zvláště za Přemysla Otakara II. a užívalo se za váhu mincovní talentu čili libry. Libra jest původu římského (pondo, odtud německé pojmenování pund, phund) a vážila 12 uncí. Od Římanů přešla na podmaněné Galy a od těch, jakož vůbec veškeré mincovnictví na Franky a na ostatní kmeny německé. Zároveň i úředně pokládána při počítání za nejvyšší minci, neboť jistý počet ražených stříbrňáků v libře buď skutečně byl obsažen, nebo se jim taková cena přikládala, jako by s librou se srovnávaly. [2]) Za Merovingů děleno 12 uncí libry římské čili talentu v 24 polounce čili v 24 stříbrné šilinky a půl unce zase v 12 dílů čili pfeningů, tak že šilink obnášel půl unce a libra 288 pfeningů. Král Pipin dal raziti šilinky silnější, tak že od r. 755 rovnaly se ne 24 nýbrž 22 šilinky, tedy

---

moci asi stěží kdy rozřešiti. Řekne-li se, že marca ponderis Pragen má 60, ponderis moravicalis 64 groše, není tím rozdíl vytknut, jelikož 60 a a 64 groše mohou stejně vážiti; a tvrdí-li se, že váhou pražskou vyrozumívá se hřivna 60grošová a váhou moravskou 64grošová: odporují listiny takovému tvrzení. V dlužním listě ddo. in Khutna 16. března 1308 praví se: „Obligavit in sexcentis marcis gr. denarior. monete pragensis LXIIII. gr. numerando pro marca“. Vítek ze Švabenic čili Heřmanic zřizuje v Zderazském klášteře v Praze hrobku rodinnou, odevzdal probošťovi kláštera v Praze dne 18. května 1308 „centum marcas prag. gross. LXIV. pro marca computando“. Ještě zřetedlněji svědčí o tom listina jeptišek oslavanských daná ve Znojmě 18. ledna 1307. Prodánať ves „pro CLX marcis marcam quamlibet pro 64 prag. monete denarios computando.“ A téhož roku král Rudolf prohlásil v Brně 27. ledna 1307 „quod Ioanni de Mezirziecz ducentas marcas gr. den. prag. ad pondus moravicum LXIV. gr. computando pro marca . . . promisimus daturos.“ Emler, Reg. p. 937, 939 a 915. Z míst těchto patrně vysvítá, že hřivna podle váhy pražské a podle váhy moravské o 64 groších se počítala, že tedy počet grošů žádného rozdílu nepůsobil.

[1]) Stenzel, Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprunges der Städte str. 90.

[2]) Schreiber, Zur deutschen Münzkunde str. 167.

místo 288 jen 264 pfeningy jedné libře. Podle toho, co Karel Velký ustanovil, počítalo se na talent 20 šilinků čili 240 pfeningů, tak že 20 pfeningů mělo obsahovati unci stříbra čili dvanáctý díl talentu. Na způsob tento obyčejně se počítalo nejen za Přemysla Otakara, nýbrž i dlouho po něm.[1]) Talent počítán za 240 pfeningů, tak že hřivna stříbra, která, jak víme měla 480 denárů čili pfeningů, dvěma talentům se rovnala. Jelikož však hřivna stříbra, jako nahoře bylo praveno, ne jako původní talent ve 12, nýbrž jen v 8 uncí se dělila, ale v obyčejném životě dva talenty za jednu hřivnu se počítaly: stalo se zvykem, že na talent čili libru bez ohledu na to, kolik stříbra obsahovala, počítalo se 240 pfeningů a že hřivně zvláště při placení ve velkém, pevná cena peněžní přikládána. Bylať dávána za 8 uncí stříbra nebo za určitý počet pfeningů, který měl jistou dobou nucený kurs 8 uncí stříbra,[2]) ačkoliv okolo r. 1258 hřivna stříbra počítala se za půl druhého talentu tedy za 360 pfeningů. Tak počítal nuncius a prokurator papežský Vilém, vykládaje podrobněji sbírku 200 hřiven, jakáž byla uložena duchovenstvu diecése Pasovské.[3]) Tím se stává, že v některých listinách, zvláště z doby dřívější hřivna a talent za rovné se pokládaly.[4]) Ani Kosmas nečiní rozdílu mezi výrazem „marca“ a „talentum“;[5]) Velehradští počítali si r. 1236 škodu, kterou jim způsobilo vojsko královské na 500 liber,[6]) a král Václav I. nařídil, aby mincovního roku 1253 hřivna měla cenu jako talent.[7]) V dobách pozdějších zvláště za

[1]) V Calendarium Zwetlense talent ještě k r. 1408 se připomíná. U Pertze IX. 698. V Rakousích na talenty obecně a trvale se počítalo, na Moravě jen krátký čas se to dělo.

[2]) Schreiber, tamtéž str. 168 a 169.

[3]) Jireček, Cod. iur. Boh. I. 127.

[4]) Monumenta Boica XXIX. 2. pag. 515.

[5]) Cosmas od. an. 1004. U Pertze IX. 61.

[6]) Cod. Dipl. Mor. II. 310.

[7]) Friedrich Blumberger, über den Gehalt des österreichischen Pfen-

Přemysla Otakara II. jevil se býti příliš křiklavý rozdíl. Jindřich z Rožmberka odcházeje do tábora Přemysla Otakara ustanovil dne 13. července 1278 závěť jakousi, v níž dluhy své uvádí. Z té vidíme, že peníze vydlužené na hřivny a talenty jsou počítány; na př. Jakémusi Jakubu Lednizrovi dlužen jest 12 hřiven a 20 talentů, Vernardu Turdlingrovi 10 hřiven a 8 talentů a t. d.[1]) Sám biskup Bruno počítá rád na talenty, z nichž dva klade na roveň s jednou hřivnou a jeden talent klade za 240 pfeningů. Známa jest nám poslední jeho vůle z 29. listopadu 1267. Sestavil ji přímo před výpravou křižáckou do Prus, v níž se súčastnil, v Olomúci s vědomím své kapitoly. Kromě jiného ustanovil, aby z osmi hřiven stříbra raženo bylo pfeningových kusů za 16 talentů, z nichž mezi 14 kanovníků a 12 vikářů měly býti rozděleny dva talenty tím způsobem, že by každý kanovník obdržel 24 a každý vikář 12 kusů pfeningových, což obnáší 480 pfeningů čili denárů nebo 2 talenty.[2]) R. 1265 Lidmila z Říše prodala roční příjem $5^1/_2$ talentu ve Walkersdorfé (kde?) za 20 hřiven stříbra.[3]) Ještě i v dobách mnohem pozdějších trpělo se sice jen tu a tam, avšak úředně v deskách zemských na Moravě počítati na denáry. Hertlin z Liechtenšteina pojisťuje r. 1362 manželce své Anně ze Šternberka věno 1000 talentů čili liber váhy vídeňské na svém zboží,[4]) což jest nám důkazem, že se takovýmto způsobem na Moravě vedle hřivny mohlo počítati.

---

niges im XIV. Jahrhunderte. Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen D. VIII. Ve Vídni 1852, str. 127.

[1]) Emler, Regesta p. 485.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 406. V knize práv města Brna čteme: „Quinquaginta talenta valent 30 marcas, unam marcam pro 64 gross. Pragen. computando," tedy 1 hřivna = $1^2/_3$ talentu, 1 talent = 0.4 hřivny. Brandl, Glossar. p. 440.

[3]) Cod. Dipl, Mor. III. 373.

[4]) Tamtéž. Vol. IX. pag. 219.

Dále se počítalo na sklonku doby Přemyslovské na solidy čili šilinky. Hledíme-li k etymologii slova šilink, shilling, der klingende, znějící, musíme míti na paměti minci skutečnou, totiž v celé Římské říši tedy i v Galii zákonem platný byzantský zlatý ze zlata, jenž se v zákonnících u salských Franků počítal za 40 stříbrných pfeningů čili denárů. Avšak Dětřich, první král Austrásie vyhovuje zálibě svých germanských poddaných ve stříbře, ponechal sice pobřežním Frankům na vůli, aby po starém obyčeji náhradu dobytkem nebo zbraněmi zapravovali ale zároveň také ustanovil sazbu za každý kus v stříbrných pfeningách a od té doby dostal se stříbrný šilink, solidus argenteus nebo solidus denariorum o 12 pfeningách jakožto pravidelná mince, na kterou se počítalo, do zákonníků německo-franckých.[1]) A ku podivu! V markrabství Moravském udržoval se houževnatě v době Přemyslovské tento obyčej germanský, pokuty podle šilinků vyměřovati, což u markrabat předpokládá velmi dobrou známosť s trestními zákonníky starých Germánů. Chceme uvésti několik příkladů. V základní listině města Hodonína, již vydala královská vdova Konstancie r. 1228, vyměřují se tresty na jisté zločiny. I praví se: „zloděj, jenž by byl polapen nebo penězokaz budou utopeni. Vrah přijde o hlavu. Kdo by mír domácí porušil,[2]) pokutován bude v domě 6 a mimo dům také šesti šilinky, t. j. provinilec bude povinen, takovouto pokutu zaplatit jak soudci tak i tomu, u něhož mír domácí byl porušen. Taková pokuta uvalovala se i na toho, kdo by ve zlém úmyslu poškodil cizí majetek. Kdo by vyťal políček,

---

[1]) Schreiber na uv. m. str. 156. V zemích řádu Německého nazývala se od časů hochmistra Wynricha z Kniprode, tedy od r. 1351 až k Janovi z Tiefen, který zemřel roku 1497, hlavní mince v zemi řadové ražená „Schilling“. Mince ta byla 60. díl hřivny, rovnala se tedy groši pražskému, ovšem cenou nominální. Dudík, Des hohen deutschen Ritterordens Münzsammlung in Wien. 1858. Str. 24.

[2]) Srvn. Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 260.

přijde o ruku, nebo musí zaplatit pět talentů pokuty a t. d.[1]) Ve výsadách městu Jevíčku král Přemysl Otakar II. ustanovuje r. 1258, nebude-li pokuta peněžní větší nežli 8 šilinků malých denárů, aby odvedeny byly z ní dva podíly do komory markraběcí a třetí část aby připadla rychtáři, v jehož okršlku stalo se provinění, na které pokuta jest uložena.[2]) V smlouvách tržních na Moravě solidus zřídka se vyskytuje a kdekoli se objevuje, uvádí se na cizí měnu. Vdova Aneška z Weingen darujíc r. 1270 některé statky klášteru Oslavanskému, počítala výnos jejich na vídeňské šilinky.[3]) Odtud pokládáno 20 šilinků za rovné talentu a 40 šilinků za rovné jedné hřivně čistého stříbra. Když během času hřivna stříbrná v říši Česko-Moravské velice byla zlehčena, počal se dělati rozdíl mezi šilinkem dlouhým a krátkým — solidus longus a solidus brevis. Názvem solidus longus vyrozumíval se šilink ze stříbra čistého, druhým šilink ze stříbra silně smíšeného.[4])

Poznavše mince skutečné a mince, na které se počítalo a které běžné byly v Čechách a na Moravě na sklonku doby Přemyslovské, chceme věnovati pozornost svou všelikým těm smlouvám nájemným o ražení mince.

Jakkoliv ražení mince, jak často již bylo připomenuto, bylo zeměpanským regálem, předce již hned za doby knížat neshledáváme ani nejmenší stopy toho, že by se bylo regalu toho ve prospěch poddaných užívalo. Naopak knížata a později králové Čeští a markrabata Moravští z pramene tohoto

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 205.

[2]) Tamtéž V. 244. V knize městských práv hlubčických počítají se pokuty vesměs na šilinky. Jireček, Codex iur. Boh. p. 171.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 53 ddo. 25. srpna 1270.

[4]) Pez, Anecd. Tom. VII, P. 2 p. 70. a 71. Jireček, Cod. iur. Bohem. pag. 127. roku 1243 čte se v listině kláštera Lúckého (Cod. Dipl. Mor. III. 26): „tres solidos denariorum, et hoc est nonaginta denarios“. Tu by se solidus čili šilink rovnal 30 denárům, tedy půl kopě, což také v časech potomních se udrželo.

se obohacovali, právo k ražení mince v rozličných mincovnách českých a moravských pronajímajíce tomu, kdo nejvíce za ně podal. Nejstarší letopisec český, poctivý a upřímný Kosmas, jenž zemřel r. 1125, rozhořčen jsa z takovéto pochybené politiky finanční, ježto pohříchu po celý čas panství Přemyslovského se provozovala, pronáší se v této příčině: „Zajisté žádná rána, žádný mor, žádná zuřivost nepřátel, i kdyby celou zemi loupežením a pálením spustošili, nemůže býti lidu tak záhubnou, jako několikeré změnění a podvodné zlehčení mince. Jakéž neštěstí nebo jakáž zloba pekelná olupuje, hubí a potírá křesťany nelidštěji nežli kníže, jenž poddané své falešnou mincí podvádí? A přece během času, když spravedlnosti ubývá a zlovolnosť knížat roste, povstanou ne knížata, nýbrž loupežníci, ne panovníci lidu božího, nýbrž nesvědomití odírači, nenasytní lakomci, lidé neznající milosrdenství a bázně boží, jenž minci 3- až 4kráte na záhubu lidu změní a právě tím upadnou v osidla ďáblova.“ [1]) Co Kosmas předpovídal, dostavilo se skutečně, jakkoli ve způsobě mírnější, po půl druhém stu let, jak o tom svědčí nečetné nájemné smlouvy o minci, které se zachovaly. Takovouto smlouvu o najetí mince učinil král Václav I. r. 1253 za Čechy, král Přemysl Otakar II. r. 1267 za Moravu, a král Václav II. r. 1286 za Čechy a Moravu. [2])

Smlouvou z r. 1253 pronajato bylo pražskému měšťanu a mincmistru Eberlinovi na jeden rok právo raziti denáry pro celé Čechy a sice za 14.000 hřiven čili jak dole uvidíme, za 14.000 talentů stříbra. Mincovní rok počal se sv. Petrem v okovech, tedy dnem 1. srpna a skončil se dnem 31. července. Plat trhem ujednaný měl býti takto zapraven: o čtvero suchých dnech, tedy ve čtyrech lhůtách nájemce zaplatí komoře královské po 1000 talentech denárů mincí raženou, tedy 4000 talentů. Zbytek 10.000 talentů vynaložen bude

---

[1]) Cosmas ad an. 998. U Pertze IX. 55.

[2]) H. Jireček, Cod. iur. Bohem. I. 126, 165, 218 a 219.

od nájemce na koně, šatstvo, potraviny a všeliké služby, což dvoru má býti dodáno a poskytnuto a sice co se týče šatstva, nájemce bude povinen dodati a potřebné šatstvo o velkonocích pro 60 a dne 25. července na den sv. Jakuba pro 50 rytířů, jenžto jsou při dvoře královském. Za to dovoluje se mu, aby mohl raziti z hřivny stříbra místo 20 jednou 26 šilinků s menší částkou stříbra a 4 denáry, a podruhé 30 takových šilinků a 4 denáry čili jednou 316 a podruhé 364 pfeningy ze hřivny stříbra. Víme však, že jinak na talent, který se tehdáž hřivně rovnal, počítalo se 240 pfeningů. 4 denáry byly, jak se podobá, sazbou na ražení. Aby se tento veliký rozdíl vyrovnal, vydáno nařízení, aby se v životě obyčejném všeliké obchody jenom na tyto nové ražené pfeningy nebo denáry uzavíraly, aby však, pokud běží rok nájemný, talent a hřivna v obchodě za rovné se považovaly. Tu ovšem jeví se ohromný podvod. Dobrý talent měl 240, nyní 316 a 364 špatné pfeningy, o nichž král výslovně praví, že jsou bez „vara“ t. j. bez vnitřní ceny. A tak křiklavé zlehčení mince král ještě schválil, nařídiv, bude-li se šlechtic, měšťan nebo kupec zpěčovat hřivnu stříbra za talent koupiti nebo prodati, že mají býti potrestáni 20 hřivnami a jsou-li to lidé obyčejní nebo sloužící, 10 hřivnami.[1]) Dálšími ustanoveními smlouvy zabezpečuje se ochrana nájemci mince. Nikdo na př. nesměl ho viniti z dělání falešných pfeningů t. j. takových, jenž neměly váhy smlouvou ujednané, leč by takovéto mince nalezeny byly v mincovně nebo u razidla; také jen nájemce mince má právo, dosazovati v celé zemi penězoménce, campsores a prubýře, kteří úřad svůj čtyrykráte do roka měli vykonati. Ke konci ustanovuje se trest na penězokazy. Bude-li penězokaz dopaden od mincmistra nebo jeho provisorů, připadne

---

[1]) Item statuimus, quod omne genus negotiandi de nostre monete denariis tantum fiat, et nemo marcam argenti per circulum anni carius quam pro talento emere seu vendere audeat, vel attentet“. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 127.

jim všechen jeho majetek; přistihne-li jej rychtář nebo kdokoliv jiný, obdrží třetinu, fiskus však dva díly veškerého jeho majetku. Ražení mincí bylo tedy trestáno zabavením statků. Tato smlouva o minci platila, jak praveno, pro Čechy.

Roku 1267 byla, jak se zdá, témuž Eberlinovi, o kterém se v listině praví, že byl tehdáž mincmistrem českým, pronajata od krále Přemysla Otakara II. mince na Moravě. Listina v té příčině zachovala se pohříchu pouze jako formule a k tomu s četnými mezerami. Vysvítá z ní pouze toto: nájemné za mincovní rok od sv. Petra v okovech obnášelo 5000 talentů. Z toho odvedeno bude 1000 tatentů ve 4 lhůtách vždy o suchých dnech po 250 talentech mincí raženou do komory markraběcí. Za zbývající 4000 talentů má nájemce dodati ke dvoru rozličné potřeby na př. v postě 10 vyz, o velkonocích 10 sudů vína, pak dva kusy červeného šarlatu a osm zlatem protkaných pokryvek hedbávných a pro královnu kus šarlatu a také dvě podobné pokryvky.[1]) Za to nájemce měl právo, raziti z hřivny stříbra, která však musela býti o lot stříbra lepší nežli hřivna právě běžná, $2\frac{1}{2}$ talentu moravských pfeningů a 12 denárů, tedy 612 denárů čili pfeningů. Obnovení denárů t j. odvolání starých státi se mělo dvakráte do roka a sice počátkem roku čili v svátek sv. Petra v okovech a o příštích hromnicích.[2]) Přísně se k tomu přihlíželo, aby pouze měnci od mincmistra dosazení měli právo staré pfeningy za nové vyměňovati a aby jen nových denárů v obchodě se užívalo, pročež co nejpřísněji bylo zapovězeno kupovati a prodávati na váhu zlata a stříbra a držeti si k tomu zlaté a stříbrné váhy bez povolení mincmistroya. Kdo by jednal proti tomutu nařízení propadne pokutě 20 talentů. Panovník ostatně ručil

---

[1]) „Duo stamina de skarlato rubeo et octo baldekinos." Jireček, Cod. iur. Boh. na uv. m. 165. Stamen, postav, měl v Čechách 30 loket.

[2]) „Bis autem infra annum renovabuntur denarii, videlicet in ipsius anni principio, hoc est in festo beati Petri, et in festo Purificationis tunc proxime affuturo. Jireček na uv. m. 166.

za všelikou škodu, jakou by nájemce mince vzal na Moravě, dovoliv mu, aby si ji nahradil z peněz, které markraběti ještě byl dlužen, čímž nehodlá ničeho změniti na právech těch, kdo v zemi drželi mincovny dědičné; nájemci mince však nemělo se u vykonávání práv jeho nijakým způsobem překážeti. [1])

R. 1286 král Václav II. pronajal mincovnu v Německém Brodě družstvu za 2500 hřiven na rok s tím závazkem, aby se stříbra čistého užívalo a z hřivny $2^1/_2$ talentu a kromě toho ještě 30 pfeningů, tedy z hřivny 630 denárů razilo. Denáry tyto měly býti z čistého, vyzkoumaného stříbra. Do oktavu sv. Michala musí býti staré stříbro odvedeno mincmistrovi, aby je vyčistil, kterýž vydá za ně nové denáry. Bylo-li by staré stříbro i po oktavě sv. Michala někde vyhledáno, bude jako falešné denáry, kdyby se někde objevily, zabaveno; dva díly připadnou z toho mincmistrovi a díl jeden komoře královské. Bude-li penězokaz polapen, propadne obvyklé pokutě, zabavení veškerého jeho majetku, z čehož král ochoten jest poskytnouti mincmistrům část přiměřenou. [2])

Tentýž král Václav II. povolal nejspíše také r. 1286 několik vážených mužů: Tyla z Uherského Brodu, Pertolta z Jihlavy a Oldřicha z Brna, aby jim pronajal na rok minci na Moravě a pokuty v soudním okrese znojemském a jihlavském. [3]) Nájemné obnáší 1000 talentů denárů ve čtyrech stejných lhůtách o suchých dnech a podle toho, jak bude poručeno, dodávka dvou kusů šarlatu, dvou kusů sukna

---

[1]) „Volumus etiam, quod hi, qui fabricas monete a nobis tenuerint vel comparaverint iure hereditario possidendas, nihil amplius iuris, quam prius in moneta habuerint, sibi usurpare presumant, et magistris monete obediant in licitis et honestis“. Jireček na uv. m. 166.

[2]) H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. p. 218 a 219.

[3]) „Monetam per Moraviam locavimus . . . cum iudiciis Znoymensibus et Iglaviensibus regendam et tenendam“. H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. pag. 220, kde jest také dokázáno, že se sem nejspíše hodí rok 1286.

gentského a sedmi tunik, které měly býti nejspíše svrchním oděvem pro knížete samého a byly tudíž zajisté velmi drahocenné. Za podmínky ustanoveno: nové denáry budou se raziti ze stříbra smíšeného. K hřivně stříbra čistého přimíchá se půl hřivny mědi, a z hřivny takto legované raziti se bude v roce nájemném, kterýž, jak známo běžel od 1. srpna do 31. července, $2^1/_2$ talentu a 12 denárů, tedy celkem z hřivny smíšené 612 denárů čili pfeningů. Za podvod se pokládá, cokoli by více bylo raženo a trestáno bude jako falšování mince. Dělníci, jenžto pracují v některé mincovně, nesmějí do díla ani dýk, ani nožů přinášeti; zpěčovali-li by se raziti denáry předepsané, buďte donuceni k poslušnosti od komoří markrabství Moravského je-li přítomen, nebo od rychtáře městského. Zpěčují-li se i tehdy ještě peníze raziti, pokutováni buďte 10 talenty; pročež se zakazuje chrániti nebo přechovávati lidi podezřelé, o nichž jest známo, že se v ražení mince vyznají. Kdo by se proti tomu provinili, vypovězeni budou ze země jako usvědčení penězokazi. Proto se dovoluje mincmistrům a nájemcům mince, aby přiberouce si dva neb tři konšely městské nebo jiné vážené muže, předsevzíti mohli přísnou prohlídku domovní, kde by bylo podezření odůvodněno, zabaviti tam věci podezřelé, razidlo, nástroje, připravené stříbro, falešné denáry a t. d. a falšovatele uvězniti; kdyby však některý z konšelů městských se zpěčoval vstoupiti do domu podezřelého nebo falšovatele se zastával, buď od komoří zemského jako falšovatel sám pokutou peněžitou potrestán. Pokutou 20 denárů budiž také potrestán řezník, kramář, krčmář nebo kdokoli jiný, u něhož by falešná mince byla nalezena a jenž by se nemohl vykázati, odkud ji obdržel. 10 talenty bude také pokutován každý, kdo by cizí peníze na př. vídeňské, augšpurské, pasovské a jiné pfeningy vydával; a jelikož se to dělo hlavně vážením cizích mincí, bylo vůbec zapovězeno míti a užívati váh na zlato a na stříbro, leda se svolením mincmistrovým.

Aby mincmistrům a jich prokuratorům, prubýřům a nájemcům činnosť byla ulehčena, zabezpečena jim zvláštní ochrana markraběte a uvalena pokuta 50 talentů na každého, kdo by na trzích, ve vsích a v městech je obtěžoval nebo urážel. Oni a lidé jejich tvořili stav vyminěný, podřízeni jsouce v záležitostech právních přímo nejvyššímu komoří moravskému. Stalo-li by se, že by se falešné denáry objevily u prokuratorů mincmistrových, zkoušeny budou od jiných a ne od mincmistra, jemuž slouží podezřelý prokurator. Bude-li prokurator vinným uznán, potrestán bude podle zákona.

Co se týče vyměňování starých denárů za nové, zůstává při staré obvyklosti, aby totiž židé jednou za týden peníze ty vyměňovali.[1]) Tedy i zde židé byli prostředkovateli! Z peněžních pokut v soudním okrese znojemském a jihlavském připadne polovice nájemcům, druhá polovice markraběti. Pokuty mají nájemci správně zaznamenávati a k tavení a legování stříbra v rozličných mincovnách pečlivě dohlížeti, jelikož by jinak bylo zabaveno stříbro, kteréž by se na minci upravilo za jejich nepřítomnosti, nebo k němuž by oni a prokuratoři jejich nedohledli a kdo by byl vinným uznán, potrestán bude 20 talenty, z nichž by dva díly připadly nájemcům nebo mincmistrům a jeden díl komoře markraběcí.

V této smlouvě mincovní z r. 1286 nalézá se také důležité ustanovení, že za dohlídky mincmistrů a konšelů městských měla se zavésti v celé říši jednotná míra a váha, podle níž se mělo kupovati a prodávati;[2]) ustanovení toto však, ačkoliv uložena byla pokuta 20 talentů denárů těm, kdo by nařízení toho nešetřili, nebylo provedeno, jako ne-

---

[1]) „Precipimus etiam, quod Iudei per Moraviam singulis septimanis recipiant denarios de moneta, sicut fuit hactenus consuetum.“ Jireček st. 222.

[2]) Item volumus et penitus observari iubemus, ut una mensura, videlicet ulna, pondus et alia quelibet mensura in singulis rebus, que vendi debent et consueverunt ad mensuram per totum regnum nostrum haberi debeat et servari.“ Tamtéž 222.

vešlo v život, co byl král Přemysl Otakar II. r. 1268 v příčině té nařídil.

Tím uvedli jsme známé smlouvy mincovní až do r. 1300, kterého, jak nahoře bylo poznamenáno, král Václav II. zavedením grošů pražských a počítáním na kopy zahájil novou politiku a nový systém mincovní, aniž by se však vzdal obyčeje ražení mince pronajímati. Obvyklosti této přidržovali se i Lucemburgové v Čechách a na Moravě. Prohledneme-li si smlouvy mincovní, dospějeme k těmto výsledkům:

Nejvyšším finančním ústavem na Moravě byl komoří zemský; jemu podřízeni byli mincmistři a nájemci mince, jich provisoři, prokuratoři, mincovní notáři, prubýři, měnci-campsores a podřízená družina monetarii. Úřad provisorů a notářů byl velice hledán a byl propůjčován přímo od panovníka za služby vydatné. Takovíto provisoři dostávali týdně 30 až 60 denárů,[1]) kdežto notářům dáván za dohled k určité mincovně oděv a plat.[2]) Ještě důležitější úřad měli, jak se podobá, zkoušci, prubýři, examinatores monetae. Úředníci tohoto druhu museli povstati, jelikož se, jak známo, peníze nerazily z čistého stříbra, nýbrž ze stříbra s mědí smíšeného. V Praze král Přemysl Otakar II. propůjčil právo stříbro zkoušeti, zlatníkům pražským, jenž k účelu tomu čtyry zástupce ze sebe zvolili; král Václav II. však ustanovil, aby na čas jeho života úřad tento náležel dědičně čtyřem pražským měšťanům.[3]) Jináče měla se věc na Moravě.

Ješto i zde velmi často, zvláště u vyměřování pokut suma peněz nebyla ustanovována podle mince běžné, nýbrž podle váhy, prutů stříbrných však na snadě nebylo, nýbrž váha musela se teprvé určiti podle zrna běžných denárů, kteréž, jak víme, velice se různilo: museli býti úředníci,

---

[1]) Četné dosazovací dekrety takovýchto prokuratorů a provisorů zachovaly se ve formulářích. Emler, Regesta, pag. 1016 a sled.

[2]) Formulář notáře Henrica. Arch. d. 29, str. 143.

[3]) Emler, Regesta, p. 1017 a Tomek, „Dějiny města Prahy“ I.

jenž by věc tu, zkoušení, kolik stříbra mince obsahuje, předsevzali. Král Přemysl Otakar I. ustanovil, abychom jeden příklad uvedli, listinou danou dne 27. dubna 1218, kdoby porušil privilejí Štěpánovi, purkrabí mikulovskému propůjčených, aby zaplatil pokutu 300 hřiven stříbra váženého.[1]) Roku 1287 Aneška ze Švabenic darovala klášteru Žďárskému polovici vsi Křižanova s tím ustanovením, kdyby některý její syn polovici tuto chtěl vybaviti, aby za ni vyplatil klášteru 100 hřiven stříbra zkoušeného.[2]) Zkoušením tímto měla se, jak smlouvy mincovní výslovně udávají, učiniti také přítrž falšování mince, kteréž velice bylo rozšířeno jak svědčí četná nařízení v příčině té vydaná; pročež postaveny byly na všech větších tržištích zvláštní boudy, v nichž denáry se zkoušely. Dětřich, biskup Olomúcký propůjčuje dne 19. června 1290 výsady městu Kroměříži, ustanovil, aby příjmy plynoucí z takovýchto bud mincovních věnovány byly na zpevňování města.[3]) Ano, opatrnosť šla dále. Jelikož valuta neustále se kolísala, musely býti při větších koupích a prodejích, jmenovitě jestli se statky prodávaly, jak to obyčej domácí s sebou přinášel, zkoušeny denáry, jimiž se platilo, kolik stříbra obsahují. Dne 31. března 1283 probošt olbram-kostelský vydal za sebe a bratra svého opatu a klášteru Lúckému listinu na prodané statky patrimonialní v Milframě, v níž se praví: že statky tyto prodal za 40 hřiven stříbra obvyklé mince beze všech podmínek a že opatovi a klášteru na spásu svých zemřelých rodičů prominul i zkoušení stříbra, „což by se, jak při prodeji statků v zemi jest obyčejem, vlastně státi mělo.[4])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 105 „trecentas marcas ponderati argenti.“

[2]) Tamtéž IV. 329 „pro centum marcis examinati argenti.“

[3]) „Item annuimus, ut quidquid in censu utilitatis in civitate comparare potuerint, utpote sunt camere pro argenti examinatione et pabulatorum et consimilia, ipsum questum annuatim ad civitatis munimina posituri.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 369.

[4]) „Pro XL marcis argenti usualis monete vendidimus pure et sine

A jelikož často přiházely se změny se statky, při nichž suma peněžní hrála úlohu, examinatoři zajisté dosti měli práce, zvláště že i ve přích o falšování mince byli nezbytnými.

Pravili jsme, že četné pokuty, jakéž jsou v mincovních smlouvách uloženy na penězokazy, zdají se nasvědčovati, že zločin tento často se přihàzel. Obyčejným trestem bylo zabavení statku a vypovězení ze země, tedy nejvyšší trest, jaký se ukládal pouze na zločiny proti panovníkovi, na urážku veličenstva, na vzpouru proti veřejné moci, na povstání, na přechovávání a vůbec na ochranu toho, kdo byl dán do kletby. V některých městech, na př. v Hodoníně vyměřen penězokazu trest utopení.[1]) Aby odsouzení mohlo se bezpečně předsevzíti, a aby také podezřelí mohli býti žalováni, vznešena věc tato na obecný sněm v Praze, jenž byl svolán ke dni apoštola Ondřeje a ustanoveno: je-li podezření, že na statku nebo na majetku některého statkáře razí se falešná mince, a potvrdí-li to přísahou svou sedm šlechticů, jenž jsou rovni obžalovanému a podezřelému, propadne tento svým životem i vším svým majetkem panovníkovi. Ustanovení toto má platnosť, jestli obviněn miles, nižší šlechtic, sluha některého velmože nebo měšťan, že peníze kazí a je-li usvědčen přísahou sedmi rovnorodých svědků z tohoto zločinu. Důkaz proti obžalovanému může býti proveden vůbec jen svědky rovnorodými, ale ne takovými, kteří by se mu hodností nebo společenským postavením nevyrovnávali. Avšak svědectví svědků výše postavených nežli obžalovaný padalo ještě více na váhu.[2]) Jest-li však obžalován mincmistr, že buď razí

omni conditione, purificationem argenti, que in venditione hereditatis iuxta consvetudinem terre deberetur, eisdem pro animarum patris et matris nostre remedio relaxantes." Cod. Dipl. Mor. IV. 277.

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 205.

[2]) „Hoc specialiter expresso, quod per humilioris conditionis homines quam sint accusati, probacio ipsius suspicionis vel accusationis non debet fieri vel admitti, et si per altioris conditionis viros fiet, eo magis efficax mota contra reos suspicio est habenda." H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 157.

falešné denáry, nebo že jich razí z hřivny více nežli smlouvou mu dovoleno, o tomto rozhodnouti jest komořím zemským. [1])

Dále jsme pozorováním smluv mincovních dospěli k těmto výsledkům: pozorujeme, že s razidlem pronajímány byly také v určitých soudních obvodech zeměpanské poplatky soudní, iudicia, že suma trhová jen z malé části zapravována byla penězi raženými, z větší části však dodávkami všelikých potřeb pro dvůr, pročež se podobá, že nájemníci mince byli zároveň kupci a velkoobchodníci, poněvadž jen ti měli spojení s cizinou, odkudž některé zboží ode dvora objednávané se muselo kupovati; dále že mince z pravidla dvakráte do roka byla odvolávána, čímž se sama sebou vysvětluje rozmanitosť variantů kolkovních; musely se vymýšleti nové a nové formy, aby denáry právě běžné od odvolaných snadno se mohly rozeznati; že měnění snad větší užitek nájemcům přinášelo nežli legování stříbra, z něhož se mince razily, že vyměňování peněz spočívalo hlavně v rukou židovských a že cizí peníze byly zakázány.

Že cizí peníze v zemi byly rozšířeny, ano že také podle cizí měny se počítalo, museli bychom považovati za přirozené, poněvadž Morava se státy sousedními spojení udržovala, i kdybychom toho listinami nemohli doložiti. Můžeme však i z listin doklady podati. Král Václav II. potvrzuje jako markrabě Moravský r. 1292 Johanitům Meilberským koupi louky, zmiňuje se v listině o platu jednoho talentu vídeňských denárů. [2]) Komenda templářů v Čejkovicích brala r. 1302 z jakéhosi zboží ve Vídni roční důchod 55 talentů vídeňských běžných denárů. [3]) Cisterciácký klášter

---

[1]) H. Jireček, Cod. iur. Boh. I. 156 sled. Snešení tohoto sněmu svatoondřejského zachovalo se pouze nedatované v jednom formuláři. Jireček klade je z vnitřních důvodů do r. 1266. Zdaliž nehodí se k r. 1283 nebo 1286?

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 381.

[3]) Tamtéž V. 146. Srvn. Cod. Dipl. Mor. IV. 387 ad an. 1292.

jeptišek oslavanských dostával, jak svědčí listina ze dne 25. srpna 1270 množství úroků ze vsí rakouských, kteréž vesměs ustanoveny byly na šilinky vídeňské.[1]) A že měna vídeňská přes mincovní smlouvy na Moravě měla platnosť zákonnou, o tom svědčí listina krále Václava II. ze dne 3. března 1301, kterou měšťanům uhersko-hradištským uložena byla daň 100 hřiven stříbra váhy vídeňské.[2]) Také se připomínají pfeningy řezenské a pasovské.[3]) Známo jest nám, že již za knížete Soběslava II. tedy v XII. století měl platnosť zákon, spáchal-li některý Němec v Čechách vraždu, že vrah musel knížeti zapraviti 12 talentů denárů řezenských nebo že mu byla pravá ruka ufata.[4]) Okolo r. 1264 čítal řezenský talent 8 šilinků, šilink o 30 denárech, tedy 240 denárů,[5]) tedy zrovna tolik jako talent moravský v dobách biskupa Brunona. Roku 1231 porovnal se Vítek z Rožmberka s biskupem Pasovským Gebhardem o některé statky, ježto Vítek měl v léno od biskupství Pasovského, za sumu 300 hřiven stříbra váhy pasovské.

Avšak i uherské mince obíhaly v zemi, což se tím spíše díti mohlo, že denáry uherské moravským, co se ceny týče, skoro se rovnaly.[6]) Ještě okolo roku 1318 platily se v Uhrách za českou hřivnu 62 a 64 grošů čistého stříbra čtyry uherské zlaté čili dukáty.[7]) Zvláště oblíbenými byly

---

[1]) Tamtéž 53.

[2]) „Centum marcas argentis ad pondus Viennense solvere in festo beati Martini nostre camere annis singulis teneantur.“ Cod. Dipl. Mor. V. 124.

[3]) Albertus de Beham. Edit. Höfler pag. 152 a 153.

[4]) Viz díl IV. str. 170.

[5]) Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. IX. 1858. Str. 81.

[6]) Fejér, Cod. Dipl. Ungar. I. 301.

[7]) Tamtéž VIII. 2. pag. 109. V Uhrách bylo mincovnictví upraveno za Karla Roberta (1309, † 1342). Dalť v Kremnici raziti šestnáctilotové denáry, jichž šlo 6 na jeden široký groš a 90 na jeden floren. Staré špatné denáry sluly banales. Fejér na uv. m. VIII. 1. pag. 9. Florenus aureus vystoupil brzy na 45 širokých grošů, počítajíc groš po 4 denárech.

uherské zlaté, které již roku 1266 obíhaly. [1]) V této minci lid úspory své rád ukládal. Biskup Olomúcký Kunrát učinil v závěti své r. 1326 kromě jiného také pořízení o 90 dukátech krále Uherského.[2]) Ano i anglické slovo „sterling“ a význam jeho byl znám na Moravě již okolo r. 1245. Tehdáž meškalo totiž několik kanovníků olomouckých v záležitostech své kapitoly v Římě. Jelikož pobyt jejich se prodloužil a velikých výloh vyžadoval, papež Inocenc IV. dovolil, aby si na biskupství Olomoucké mohli vypůjčiti 460 hřiven šterlingů.[3]) Zdali francouzské a jmenovitě benátské a florencké mince turony, zechiny, marcosy, floreny atd. na Moravě obíhaly, zdá se sice pravdě podobné, poněvadž Morava s městy těmito udržovala obchodní spojení, nemáme však o tom důkazů, a bylo-li mincí těch něco na Moravě, mincovní smlouvou z roku 1286 vzaty byly z oběhu — zajisté však na krátko. Smlouvou touto byla také jednotná míra ustanovena. Doba příští nás poučuje, že ustanovení tato v život nepronikla; cizí mince a rozličná míra a váha přes tato nařízení v zemi se udržela; na krátko mohly býti potlačeny, vymýtěny však nebyly. Stoletá obvyklosť a denní potřeba byly i zde jako v mnohých jiných okolnostech, mocnějšími nežli slovo a vůle králova.

Povstal-li následkem rozdělení práce, při čemž každý nezhotovoval všecko co pro sebe potřeboval, nýbrž jednotlivec se vždy více a více obmezoval na zhotovování jediného předmětu, aby ze své práce více vytěžil, povstal-li tím první prostředek výměnný a naopak byla-li rozmnožováním tohoto

---

[1]) Fejér tamtéž IV. 3. pag. 26.

[2]) Cod. Dipl. Mor. VI. 243. „De nonaginta aureis monete regis Ungarie.“

[3]) Erben, Regesta pag. 527. Slovem „sterling“ papež zde jmenuje tehdejší denár anglický. Tehdáž raženo z kolínské hřivny stříbra 13 solidů a 4 sterlingy čili 160 sterlingů. V Holandsku měla r. 1280 marca sterlingorum 10 šilingů, v Löwenu 12 velkých nebo 36 malých šilingů. Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. VI. V Karlsruhe 1855. Str. 261.

prostředku práce ještě více dělena: tyto výměnné prostředky předce jen velice byly nedokonalé a pojmu svému nevyhovovaly. Nedostatky jejich musely vésti k zdokonalení. Na jedné straně dostačily sice k výměnám mezi společníky téhož kmene, kteří dosti blízko sebe bydleli a společnými obyčeji k sobě poutáni byli; obchod však sáhal za hranice kmenové a potřeboval výměnných prostředků, které by na jedné i na druhé straně vůbec se přijímaly a které by kromě toho snadno se mohly přenášeti a takovýmto výměnným prostředkem byly, jak jsme nahoře ukázali, kovové peníze. Cena kovů však spravuje se poměrem, kolik jest toho kovu na snadě a kolik zboží, jež chceme vyměniti. Obě kvantity však spočívají na témž faktoře, na množství práce, jakou byly vykonány a tak v poslední instanci jest práce měřítkem všeho zboží, tedy také peněz, quantum práce lidské jest posledním jednotným měřítkem, porovná-li se cena peněz s životem tehdejším.

Pohříchu právě o této látce nemáme zpráv z doby Přemyslovské. Předpokládáme-li však, že mzda za práci v Čechách a na Moravě, zvláště v uplynulém desítiletí, které minulo bez velikých pohrom živelních asi příliš velikých změn nezažila: můžeme zajisté za to míti, že na dobu tu hodí se příklady, jaké můžeme podati z Prahy r. 1310 a 1311. Dovídáme se, že dva strážní v branách obdrželi za 4 neděle mzdy 31 grošů; na jednoho připadlo tedy denně asi 7 pfeningů. Páčíme-li cenu pfeningu, když čistá hřivna měla 64 grošů čili 20 zlatých rakouských, na 2·6 nových krejcarů, strážný v bráně vydělal si okolo r. 1310 denně asi 18 nových krejcarů. Nyní muselo by se na Moravě takovémuto strážnému denně 66 kr. platiti. Mzda denní od doby tehdejší postoupila tedy o 268%, poměr jest nyní 1 : 4. Nádenník stojí tedy na Moravě v XIX. století skoro tolik, jako 4 za doby Přemyslovské. Poselného obdržel listonoš vypravený z Prahy do Krumlova k pánovi z Rožmberka, tedy za vzdálenosť skoro 20 mil, čili za 4 dni, 8 grošů čili $2^1/_2$ zl. r. m. Nyní

musely by se poslu takovému alespoň 4 zl. zaplatiti. Mzda zvýšila se tedy o 60% čili poměr jest 5:8. Pohříchu že účet pražský sestaven jest příliš sumárně. Chceme uvésti ještě několik případů.

Za knihu, do které zanášeny byly účty, z nichž tuto některé podrobnosti sdělujeme, a která až po tuto chvíli chová se v originále na radnici staroměstské, zaplatilo město 3 věrduňky čili 15 zl. r. m. Nyní by asi sotva více stála. Uvidíme, že vlastní tovary staly se lacinějšími. Na strážce — počet jich pohříchu se neudává — při čtyřech branách městských platilo město za 4 téhodne 2 kopy grošů pražských čili 40 zl. r. m. Za zatlučení bran městských a za zřízení zdi jakýsi Pillung obdržel 1½ kopy. Mikulášovi od Věže vyplaceno bylo za šípy a za váhu při jeho vratech 3 věrduňky. Rybnikáři dostávali ½ kopy. Písař a jeho pomocník dostávali na Martina ½ kopy, v sobotu po hromnicích však 2 kopy za 8 neděl; běhouni městští 6 grošů a městští listonoši 12 grošů. Za dříví a za práci tesaře při bráně na konci Dlouhé ulice zaplaceno o Ondřeji 25 grošů, kováři za řetězy a jiné věci u též brány 9 grošů. Jan Havlů obdržel 14 grošů za dvě závory a za provazy u brány sv. Martina. Závora k bráně při novém tržišti stála 6 grošů čili 1 zl. 87 kr., tedy více nežli zač by nyní byla pořízena. Hlásným na place sv. Františka zaplaceno bylo 28 grošů a tesařům tamže 16 grošů. Hlásní na velké věži u sv. Štěpána obdrželi za 4 neděle 24 groše, za 2 závory k židovské fortně 8 grošů čili 2½ zl. rak. m.; mučiteli (tortori) dány byly 4 gr. čili 1 zl. 25 kr., tesaři při bráně Špitálské 4 gr., celníkům při soli, chmeli a při veřejné váze za jich práci 12 grošů, celníkům při víně a zboží kupeckém ½ kopy čili 9 zl. 37 kr., notáři městskému na den narození Krista Pána za vosk ½ kopy.[1]) Veřejným vyvolávačům 1½ kopy čili 28 zl. 12 kr.

---

[1]) „Item notarius civitatis ½ sexag. pro cera et pro ganoeno (sic) in die Christi.“ Emler, Regesta pag. 976.

na šaty k novému roku, což by nyní sotva více stálo. Mučiteli věrduňk čili 5 zl. rak. m., v pondělí po zjevení Páně, katovi věrduňk o vigilii Pavla na víru obrácení. [1]) Janovi Havlů za závoru k malé bráně 4 groše čili 1 zl. 25 kr. a j. v. [2])

S odměnou za práci setkáváme se tu v nejrozmanitější podobě: se stálou mzdou dělnickou u strážců ve branách městských, u písařů a poslů, se mzdou za práci řemeslnickou u zámečníků, kovářů a tesařů, se mzdou od kusu u pochopů a u kata; pozorujeme však také, kterak vlastní mzda za práci řemeslnou a od kusu od časů přemyslovských až na dobu nynější buď v stejné míře se udržela nebo o něco stoupla. Mzda stálá však, poněvadž spojena byla s naturáliemi, značně vystoupila. Pokusíme se, abychom tehdejší cenu peněz podle určitých rozdílů vytkly a příklady doložili:

1. O řemeslech stavebních čili lépe řečeno, o sumách, jaké stálo provedení celých budov, podává nám zprávu listina biskupa Olomúckého Roberta, kterou vydal v Mohelnici r. 1238. Podle této listiny brněnský měšťan Ojíř s manželkou svou Hodavou založil na Starém Brně, kde jest nyní komenda johanitská, špitál, jehož budova sama stála 70 hřiven. Okolo r. 1238 byla tedy celá budova špitální za 1400 zl. r. m. postavena! [3]) Když se r. 1253 stavěl cisterciácký klášter Žďárský, napsal o tom letopisec: že kamenník Ekvard vystavěl jej, jak bylo smlouvou ujednáno, za 40 hřiven čili 800 zl. r. m. a za stravu a oděv, zkrátka za peníze a naturálie. [4]) Takováto smlouva o práci nejčastěji se uzavírala. Takovýmto způsobem mohly se i při malém kapitále veliké

---

[1]) „Item suspensori 1 fert. in vigilia s. Pauli conversione.“ Ibidem.

[2]) Emler, Regesta pag. 975 a 976. Podotýkáme jednou pro vždy, že počítáme hřivnu 64 grošů pražských za 20 zl. rak. m.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 345.

[4]) „Tunc erat Ekwardus quidam lapicida magister |. Quem pro mercede convenit tunc pater idem (Wilhelmus abbsa) |. Et cepit murare domum, nec non opus ipsum | Pro XL marcis et pro benefactis | Ut sunt: frumenta, breve, vestes, alie res |.“ Röpell, Chronica domus Sarensis pag. 41.

věci podniknouti, byla-li jen jistota, že dvory dodají přiměřené množství naturalií smlouvou ujednaných, kteréž se beztoho jen stěží mohly speněžiti. Sami králové, pronajímajíce regalie, spokojovali se částečně naturaliemi. Placení naturaliemi týkalo se:

2. také řemesel, ježto opatřovala potřeby pro život vezdejší. Později budeme vypravovati, jak rozmanitá byla řemesla a jak silně byla zastoupena za Přemyslovců a jak četných výsad požívala. Výsad užívali na př. ševci, řezníci a pekaři, méně však krejčí, o nichž se velmi zřídka zmínka děje. Věc jest pochopitelna. V středověku totiž bylo vůbec obyčejem, že větší část rodin městských a venkovských tolik sukna, co ho poměrně za rok spotřebovaly, samy vyráběly nebo, což řídčeji se dělo, pro sebe vyráběti dávaly, k čemuž ovce vlastní dostatek vlny poskytovaly. A tím se dá vysvětliti, že sukno bílé a šedé, tedy nebarevné, až do dob novějších převládá v kroji venkovského obyvatelstva moravského. Z tohoto sukna a z plátna doma utkaného zhotovovány šaty doma bez pomoci krejčího; odtud pochází, že v listinách z doby, o které jednáme, není nic zaznamenáno o mzdě krejčím, nejvýše šili-li kožichy nebo vzácnější oděv ze sukna holandského. Za stůčku sukna ypernského platilo se okolo r. 1310 v Praze $6\frac{1}{2}$ kopy grošů čili 122 zl. r. m. [1]) Počítá-li se 30 českých loket na stůčku a loket český $\frac{3}{4}$ lokte rakouského a loket rakouský za 5 zl., stála by nyní stůčka plátna $22\frac{1}{4}$ lokte rakouského 111 zl. 25 kr. Zde tedy cena snížena o 9%, což jest poměr 12 : 11. Roku 1276 Macka, matka Oldřicha z Drnoholce, odevzdala Kounickému klášteru 80 hřiven stříbra čili 160 zl. rak. m. Za tento tehdáž značný dar postoupeny jí doživotně požitky z klášterní vsi Branice. Z vděčnosti za to paní Macka se zavázala, že po čas svého života dodávati bude ročně jeptiškám kounickým 10 kožešinou podšitých plášťů. Při této příležitosti

---

[1]) Emler. Regesta pag. 976.

se dovídáme, že takovýto kožešinou podšitý plášť přišel na $2^1/_2$ věrduňku čili na 40 grošů = 12 zl. 15 kr.[1]) Byly-li potřeby života vezdejšího dosti laciné, byly za to

3. věci přepychové tím dražší. Prsten se smaragdem, jejž král Václav II. daroval r. 1301 biskupu Pražskému Janovi IV. z Dražic, páčil se na 900 hřiven.[2]) Král Václav I. chtěje klášteru sv. Františka v Praze, kde sestra jeho byla abatyší, církevní náčiní opatřiti, koupil 1245 od jeptišek oslavanských obraz, drahokamy vykládaný kalich,[3]) a dvě konvice křišťálové za ves Potěchy.[4]) Spoluzakladatel kláštera Žďárského Přibyslav z Křižanova, daroval Janovi z Polné r. 1252 na znamení přátelství krásně pracovaný kalich stříbrný v ceně 15 hřiven stříbra.[5]) Z cen těchto vysvítá, že věci umělecké a drahokamy již také tehdáž nebyly ceněny podle své vnitřní hodnoty, nýbrž podle práce umělecké a podle své vzácnosti. Jak chudičkými jeví se býti naproti tomu podle našich novověkých pojmů příspěvky k zaopatření chudých,

4. vůbec almužny! Chudobě, pokud se komunismu neholduje, nelze se v společnosti lidské vyhnouti; proto vnucuje se také otázka: v jakém poměru mají k sobě býti chudoba a společnosť lidská? otázce této nelze se vymknouti tím způsobem, že by se prohlásila za politickou; neboť jest též otázkou hospodářskou, poněvadž, kde není nerovnosti majetku, není také práce za mzdu; a že té jest potřebí, nebude zajisté nikdo popírati. Politická stránka chudinství

---

[1]) „Decem videlicet pallia, pellibus subducta, quolibet in valore tertii dimidii fertonis singulis annis largiendo." Cod. Dipl. Mor. IV. 171.

[2]) Chron. Francisci cap. XVI. Script. rer. Bohem. II. 61.

[3]) Kalichy zvláště měly asi velmi vysokou cenu. Vypravujeť se, že okolo r. 1304 klášter Reinhardsbrunnský přišel o dva zlaté kalichy v ceně 500 hřiven běžné mince. Wegele, Annales Reinhardbrunnenses pag. 285.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 55. Ves Patěchy, jak se zdá, zašla.

[5]) Röpell, Chronica domus Saaren. pag. 27.

v tom záleží, že se vyšetřují příčiny zchudnutí, a jak by stát mohl pomoc poskytnouti; stránce národohospodářské činiti jest s chudinstvím, které skutečně již trvá, a jak by se tu v ohledu œkonomickém mělo před se jíti. [1]) Doba, o níž tuto jednáme, rozdílů těchto a theorií nepotřebovala; jí bylo regulatorem evangelium, jenžto velí: v chudých a potřebných pána samého spatřovati a jelikož Kristus, pán, zastoupen jest svou církví, bylo jí často všeliké zboží odkazováno, což chudým potud prospělo, že každý kostel farní, každý klášter jest povinen chudinu podporovati a odkazy se rozmnožovaly jejich prostředky, aby almužnu mohly udělovati. Sumy, jaké se poskytovaly za doby přemyslovské, zdají se nám, ježto vidáme sumy ohromné, ovšem nepatrnými; ale jelikož tehdáž úplně vyhovovaly účelu svému, bídu zmírniti a to jest úlohou almužny — jsou nám podstatným příspěvkem k poznání tehdejší ceny peněz a tedy také národního hospodářství.

Máme totiž v rukou závěť pražského vikáře Vojslava ze dne 8. července 1309 z níž vysvítá, že knězi dodány byly na mši 4 pfeningy čili 10·4 krejcaru. [2]) Biskup Bruno založil svou závětí ze dne 29. listopadu 1267 anniversarium za sebe a za všecky biskupy Olomúcké a ustanovil, aby každému knězi, jichž by bylo alespoň 200, jenž by se súčastnil ve vigiliích, jenž by příštího dne mši za mrtvé sloužil a při obřadech, jaké se odbývají v kostele praesente cadavere přítomen byl, vyplaceno bylo 12, každému vikáři kathedrálnímu taktéž 12, a každému kanovníkovi 24 pfeningů, tedy 31·2 a 62·5 kr.; žákům a chudým mělo se dáti po denáru čili 2·6 kr. a zvoníkům, jenž v kostele přisluhují, každému po 12 pfeningách čili 62·5 kr. [3]) — O králi Přemyslovi Otakarovi II. se praví, že na zelený čtvrtek 12 chudých ošatil, nohy jim umyl a každému šiling daroval. Na mši dával

---

[1]) Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. D. X. 302.
[2]) Emler, Regesta pag. 950.
[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 406.

v postě jednotlivým kněžím po dvou zlatnících.[1]) Tyto tři příklady vikáře, biskupa a krále snad postačí, aby se vidělo, jak veliká almužna tehdejší dobou se dávala. O zakládání špitálů v Brně, Jihlavě, Olomouci pojednáme na jiném místě. Ohledněme se dále po tehdejší ceně peněz a všimněme si

5. koní a vůbec zvířat domácích. Král Václav směnil roku 1237 se Zdislavem, farářem u sv. Petra v Brně královskou ves Bosonohy za jiné zboží jmenovaného kostela a jeho vikáře v Medlově, Březovicích, Vážanech a j. v. Jelikož však zboží kostelní mělo menší cenu, nežli ves královská, farář hleděl rozdíl tím vyrovnati, že králi daroval dva koně. Listina praví, že měli cenu 20 hřiven čili 400 zl.[2]) R. 1237 vypuklo tak mocné nepřátelství mezi oběma bratry králem Českým Václavem a markrabětem Moravským Přemyslem Přemyslovcem, že na Moravě nařízena všeobecná hotovosť branná. Hrady zemské opravovány a obdržely své velitele. Pro Olomúc markrabě ustanovil Viktora, syna Bludova, praotce moravských Žerotínů. Tento vida, že markrabě za příčinou války ve veliké tísni se nalezá, daroval mu dva koně válečné v ceně 30 hřiven, tedy 600 zl.[3]) Král Albrecht svolal první sněm říšský na den 16. listopadu 1298 do Norimberka. Tam korunována manželka jeho Alžběta a třem jeho synům propůjčeny v léno dědičné země rakouské. Za velkolepé hostiny, jížto korunování se oslavovalo, král Český Václav II. osobně vykonával úřad číšníka dědičného. „Sedě na koni, jehož cena se na 1000 hřiven páčila a oděn jsa hávem velmi drahocenným podal králi číši zlatou.“ [4])

[1]) Cont. Cosmae. U Pertze IX. 194.

[2]) „Prefatus quoque capellanus noster ob ampliorem firmitatem permutationis pretaxate, nos in duobus equis honoravit, XX. marcas valentibus.“ Cod. Dipl. Mor. II. 329.

[3]) „Necessitati, markrabě praví v listině z r. 1239, compassus mee, obtulit mihi (nobilis vir Victor, filius Bludonis) duos dextrarios, XXX. valentes marcas.“ Cod. Dipl. Mor. II. 360.

[4]) „Rex vero Boëmus cum pretiosissima veste et equo, qui ad mille marcas estimabatur, sedens, vinum in scypho aureo sibi (Alberto) porrexit.“

V těchto třech případech shledáváme veliký rozdíl v ceně koňů. Soudíme podle toho, že se v středověku jako nyní, co se týče ceny koňů, tři třídy rozeznávaly: koně tažné do pluhu a do vozu, jakých stojí pár nyní asi 400 zl., koně vojenské kus za 400 až 600 zl., a konečně koně jízdecké pro parádu za 1000 zl. i výše. Cena první třídy vyměřovala se podle toho, jak byl užitečným naproti jiným zvířatům domácím; cena za druhou třídu spravovala se podle vyzbrojení. Pro zbroj těžkou potřebí bylo koňů silných, poněvadž i koně chráněni brněním; ale i tehdy koně válečné museli býti rychlými, aby, bylo-li by toho potřeba, ujeti mohli zajetí nebo aby nepřítele mohli zajmouti, kterážto okolnosť také působila na cenu koňovu, neboť se zajetím souvisela otázka peněžní nemalé důležitosti. Cena koňů pro zábavu také na tom závisela, měli-li dobré vlastnosti koňů válečných. [1]) Morava, jak se podobá, věnovala tehdáž velikou péči pěstování koňstva. O hřebčincích děje se tu i tam v listinách zmínka. Purkrabí Znojemský Boček, jejž král Přemysl Otakar II. nazývá hrabětem z Bernecku a Niddy, poněvadž byl jej ustanovil správcem panství téhož jména v Rakousích ležícího, pamatuje v závěti své na klášter Žďárský, postoupil mu (1255) kromě jiného hřebčinec s 58 mladými a starými klisnami. [2]) Také Beneš z Risenburka měl na svém zboží v Triebendorfě hřebčinec; slibujeť r. 1267 nově uvedeným augustianům v Koruně, že jim odváděti bude z něho desátek. [3]) Bratří Oldřich a Raimund z Lichtenburka chtíce r. 1303 ve Žďáře špitál založiti, nadali jej kromě Jindřichova ročně každým desátým hříbětem ze svého hřebčince. [4]) Ano i Nestor, nej-

---

Chronic. Colmariense ad an. 1298. U Pertze XVII. 267. Nečetl-li letopisec 1000 místo 100? Kůň měl by cenu 20.000 zl., což jest cena příliš vysoká.

[1]) Mone, na uv. m. str. 55.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 200.

[3]) Tamtéž 395.

[4]) „De equiritia nostra, quod stuot vulgariter dicitur, decimum poledrum annis singulis.“ Tamtéž V. 168.

starší letopisec ruský, vypravuje o výtečném chovu koňstva, jaký se za doby jeho pěstoval v říši Uherské a České. [1]) Pohříchu že o jiných domácích zvířatech na př. o krávách, volích, ovcích, kozách, nemůžeme udati cen peněžních; víme toliko, že r. 1295 počítalo se prase za věrduňk, tedy asi za 5 zl. Nyní zvýšila se cena o 200 až 300%. [2]) Podrobněji zpraveni jsme naproti tomu o

6. cenách statků a co k nim náleží. — Ceny statků za doby Přemyslovské na Moravě souvisí vůbec s tehdejším zřízením stavu statkářského. Zřízení bylo v době starší až asi do XII. století tohoto způsobu: Původně byly statky rozsáhlé, i bylo tedy málo majetníků. Tito mohli jen nejbližší své statky sami spravovati, vzdálenější museli pronajímati, aby z nich měli předce nějaký užitek. Jelikož nájem tento byl z pravidla dědičným, byly statky původně rozsáhlé, rozkouskovány, avšak tím způsobem, že přes tyto kusy statky panské podržely svou celou a úplnou výměru; statky oddělené měly tvořiti část výměry, aniž by však byly samostatnými celky agrarními. Statky panské a oddělené ostaly komplexy a zůstávaly v jediném svazku, jelikož byly statky rodinnými. Statek panský měl tedy podle sebe statky dílčí s určitými osobními a věcnými právy a povinnostmi, kteréž podle času a krajiny povahu a pojmenování měnívají, ale vždy závislými zůstávají. Poměr tento změnil se počátkem XIII. století. Ze statků dílčích staly se samostatné a svobodné statky, z nichž některé části zadány na úroky sedlákům, kteří jsouce statkáři v jistém ohledu poddanými, nebyli sami neobmezenými majetníky polí vrchnostenských, která jim byla přidělena. Až do časů nejnovějších rozeznávány takovéto pozemky jakožto statky dominikální a rustikální. Statky dominikální čili vrchnostenské tvořily panství,

---

[1]) Srovn. díl IV. str. 149.

[2]) V účetním výpisku biskupství Pražského z r. 1295 praví se, že mlýn o jednom složení zapravuje buď věrduňk nebo prase „solvit fertonem vel porcum pro fertone.“ Emler, Regesta pag. 718.

ježto do desk zemských se zanášela, kdežto statky rustikální čili dílčí měly své knihy pozemkové, ježto podle osad byly rozděleny a k nimžto vrchnost dohlížela. Tento rozdíl mezi pozemky dominikálními a rustikálními rozhodoval o jich ceně. Pozemky dominikálni čili statky vrchnostenské měly vždycky vyšší cenu nežli statky dílčí, poněvadž tyto tíženy byly z pravidla dávkami a robotou všelikého druhu, která se ovšem také musela počítati, kdežto na zboží dominikálním břemena takováto nespočívala.

Ceny statků jak vrchnostenských tak i dílčích týkají se buď arealu nebo jeho výnosu — práce v poli ceněna podle toho, kolik potahů se potřebovalo k orání a osení podle toho, kolik semena na jistý pozemek se vyselo. Areal rozdělen byl podle jistého počtu jiter iugera, prutů — virga v parcely, které až do XII. století naznačovány vůbec názvem „mansus", v době pozdější však jménem „laneus." [1]) Opat břevnovský Bavor obnovuje r. 1296 Gotfridovi, rychtáři haitfolksdorfskému tamější rychtu dědičnou ponechává jemu a dědicům jeho úrok z každého šestého lánu; a při této příležitosti praví se v listině „quemlibet sextum laneum sive mansum schultetus . . . possidebit." [2]) A biskup Olomúcký Dětřich potvrzuje o rok později, tedy 1297 panu Mikulášovi z Schauenberka léno v Broumově, pronáší se, že se tam může snadno 120 lánů čili mansus zřiditi. [3]) Roku 1264 Boreš kastelán z Risenburka obnovuje Velehradským dar svého otce Bohuslava, 12 mansů, „které obyčejně lány se nazývají" ve vsi Veliké. [4])

Prohledněme si blíže takovéto areale, lán čili mansus. Podle práva hlubčického měl každý lán okolo r. 1270 míti

[1]) O agrarních poměrech v době starší až do konce XII. století pojednali jsme již v dílu IV. na str. 139 a sled.; o XIII. století pojednáme později a objasníme podrobněji, co jsme tuto opomenuli.

[2]) Emler, Regesta pag. 741.

[3]) Tamtéž 758.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 361.

výměry 36 jiter.[1]) Když se r. 1301 zakládala ves Steinbach, ustanoveno, aby lán obnášel 12 prutů;[2]) od časů Přemysla Otakara II. měl prut obsahovati 5 jiter čili 1059 loket, lán tedy 60 jiter. Roku 1302 počítalo se v Čechách na nově vyměřených statcích kněžny Sącské Grifiny na jeden mansus 60 korců výsevku.[3]) Jeden korec semena počítal se na jitro pole. Ostatně budiž předem poznamenáno, že lán tehdáž jako nyní měl rozdílnou výměru podle toho v jaké byl krajině a byl-li to lán královský, dominikální nebo rustikální. Bylyť lány po 60, 64 a 72 korcích výsevku. Podle městské knihy znojemské měl lán 72 provazce, což se skoro rovnalo 72 korcům. Předeslavše tyto věci chceme některé ceny statků v pořádku chronoligickém uvésti a kde by bylo potřebí podati vysvětlení.

Roku 1202 cisterciáci kláštera Velehradského koupili od praemonstrátů litomyšlských u spustlého a opuštěného kostela sv. Jana, jenž ležel blízko kláštera Velehradského, statek asi o 200 jitrech za 10 hřiven, tak že by jitro přišlo asi za 1 zl. rak. m. Moravská ves Bořice byla touž dobou koupena za 50 hřiven, Zlechov za 30 a Hostěnovice za 28 hřiven stříbra.[4]) Roku 1222 klášter Lúcký u Znojma koupil ves Mramotice za 170 hřiven.[5]) Roku 1233 klášter Želivský zaplatil Německému řádu za zboží jeho u Humpolce a při Jihlavě 100 hřiven.[6]) Komín u Brna byl od královny Konstancie za 280 hřiven koupen a jak vyrozumíváme z listiny z r. 1240, klášteru Tišnovskému darován.[7]) Roku 1250

---

[1]) Jireček, Cod, iur. Boh. 168.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 132 a 138. Srovn. d. IV. str. 197. Podle slezské listiny z r. 1274 měl prut slezský 16, magdeburský 15 loket.

[3]) „Quod quilibet mansus bonorum predictorem continere debet tantum de terra, quod in eo seminari possint sexaginta strichones seminum universorum, hiemalium et etiam estivalium.“ Emler, Regesta pag. 835.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 13.

[5]) Tamtéž 135.

[6]) Tamtéž 256.

[7]) Tamtéž 383.

potvrzuje kapitola olomúcká, že prodala klášteru Sedleckému českou ves Přetoky za 70 hřiven.[1]) Kono, bratr Bočkův, kvituje r. 1250 biskupa Brunona ze 160 hřiven, které byl tento složil za panství Brumovické.[2]) Aleš, sluha purkrabí znojemského Oldřicha z Drnoholce, koupil r. 1268 od kláštera Oslavanskéko ves Martinice za 90 hřiven českého stříbra s tou podmínkou, aby patronat tamější zůstal jeptiškám oslavanským a aby kupec se zavázal, že polovici vsi jeptiškám závětí daruje. Ves tato měla 32 lány a 13 domkářu (subsides), pak velmi mnoho luk a pastvin.[3]) Roku 1269 Černín z Popovic prodal jeptiškám oslavanským v Studyni 7 lánů a curticulu (dvorec s budovami, později ½ lán) s loukami, pastvinami a porostlinami za 24 hřivny stříbra.[4]) Roku 1273 bylo v Kozlově (Kösling v okrese Kačerském) odprodáno 8 lánů s rychtou a berní, kteráž ročně 8 hřiven obnáší, za 72 hřivny stříbra.[5]) Znojemský a bítovský komoří Hartleb z Dubna prodal r. 1281 jeptiškám tišnovským svou ves Újezd u Pohořelic za 130 hřiven čistého stříbra.[6]) Dům a dvě zahrady stály r. 1281 v Brně 19 hřiven.[7]) Lázně, pec pekařská a pivovar v Praze na Malé Straně měly r. 1287 cenu 75 hřiven čistého stříbra. Peníze tyto zúrokovány 7 hřivnami.[8]) R. 1289 ustanoven výnos lánu na 1 hřivnu stříbra.[9]) Roku 1271 Hartleb z Myslibořic odkázal kostelu tamějšímu jeden lán s tou podmínkou, kdyby jej synové jeho chtéli vyplatiti, že

---

[1]) Tamtéž III. 124.
[2]) Tamtéž 132.
[3]) Tamtéž IV. 4.
[4]) Tamtéž 39.
[5]) Tamtéž 109.
[6]) Tamtéž 250.
[7]) Tamtéž 256.
[8]) Emler, Regesta pag. 601.
[9]) „Quod quilibet laneus possessionum . . . pro unius marce argenti redditibus deputetur et assignetur.“ Tamtéž 631. Lán na Moravě u Brna, obnášející 40 jiter, jitro o 3 měrách čili 1600 dolnorak. ☐ sahách, představuje nyní cenu 16 až 20.000 zl. rak. m.

by byli povinni kostelu 4 hřivny stříbra odvésti.[1] Vítek, probošt Olbram-kostelský a bratří jeho z Dobronic prodali r. 1283 dědictví své v Olbram-kostele: pole, mlýn, rybářství a jiné za 40 hřiven stříbra.[2] Templáři čejkovičtí koupili r. 1292 zašlou již ves Schönstrasse za 55 hřiven stříbra.[3] Rychtu v Jílovci, jenž měla přes 6 lánů, prodal Oldřich z Lichtenburka r. 1293 za 10 hřiven.[4] Jeptišky u sv. Jakuba v Olomúci prodaly r. 1301 dvěma vikářům biskupského kostela olomúckého $4\frac{1}{2}$ lánu v Držovicích u Prostějova se vším příslušenstvím za 40 hřiven.[5] R. 1304 král Václav III. prodal dědičnou rychtu v městysi Králicích a rychtu ve vsi Hrdibořicích k níž náležel jeden lán, krčma, která ročně 5 lotů úroku odváděla, mlýn, lázně, dva kotce řeznické, dva krámy pekařské a jeden poddaný v Králicích za 10 hřiven grošů pražských[6] a j. v.

Víme ovšem, že podle takovýchto dat, při nichž plocha jenom neurčitě jest udána, nelze určitě souditi, byla-li cena vysoká nebo nízká; ale prohledne-li se věc okem znaleckým, musí se říci, ješto se roku 1289 roční výnos lánu, tedy výtěžek nejméně 60 jiter polí na 1 hřivnu nebo 20 zl. rak. m. páčil a r. 1271 jeden lán 4 hřivnami tedy 80 zlatými vyvaditi se mohl,[7] že cena půdy byla velmi nízká. Za měřítko ovšem nesmí se bráti cena obilí, jakou r. 1263 Morava a Čechy byly hubeny. Roku 1263 byl rok hladový, kteréhož krá-

[1] Cod. Dipl. Mor. IV. 87. Téhož r. 1271 bylo v župě Rabské prodáno zboží na 10 popluží a s 25 vinicemi za 20 hřiven pfeningů. Mon. Hungar. histor. Vol. VIII. pag. 267.

[2] Cod. Dipl. Mor. IV. 277.

[3] Tamtéž 387.

[4] Tamtéž 397.

[5] Tamtéž V. 129.

[6] Tamtéž 186.

[7] Roku 1297, když se hřivna počítala o 400 pfeningách, páčil se roční výnos z 240 honů v Salcpurku na 132 hřivny pfeningů, což se dosti dobře shoduje s naším výpočtem. O. Lorenz. Deutsche Geschichte II. 603.

lovský korec žita ozimního vystoupil v Čechách až na 130, pšenice ještě výše a hráchu až na 150 denárů čili pfeningů. [1]) Podle Žďárského letopisu stála tehdáž na Moravě malá míra pšenice $^1/_2$ talentu čili 120 denarů, kdežto v létech úrodných za míru pšenice ani 10 pfeningů čili 26 krejcarů se neplatilo. [2]) Když klášter Lúcký r. 1243 učinil porovnání s proboštem hipolytským o mlýn zbořený, vypočtěno, že klášter na hoře sv. Hipolyta bude míti z mlýna nově zřízeného roční užitek 10 měr znojemských žita a 3 solidy, jenž se dohromady rovnaly 90 denárům. Co asi stála tehdáž míra žita, když roční užitek z mlýnu při Dyji, která má vždycky dostatek vody, páči se pouze na 10 měr a 3 solidy (šiling počítaje po 30 pfeningách)? Připouštíme, že užitek byl schválně tak nízko vyceněn, ponévadž Lúce bylo výnos 10 měr žita a 3 šilingů zaručiti. [3])

Jináče měla se věc s cenou luk, vinic a lesů. Vinice, jichž zdělávání mnoho práce lidské vyžadovalo, byly drahé; nižší cenu měly louky, jenž měřeny byly podle seče, co jeden muž za den poseče a velmi nízkou cenu měly lesy, neboť nebyli-li klučeny a nebo nehodily-li se za pastviny, byly skoro bez ceny. R. 1276 Časta z Chřelova prodal klášteru Hradišťskému dva rozsáhlé lesy, jenž se rozkládaly mezi vesnicemi hradu Hradišťského Chomútovem a Březím a sice jeden mezi Moravou a Oslavou a druhý mezi Moravou a Moravicí, tedy po obou stranách řeky Moravy, za $26^1/_4$ hřivny stříbra s tím vyminěním, aby $6^1/_4$ hřivny připadlo na spásu duše jeho kostelu hradišťskému, aby Časta, pokud bude živ, v prodaných lesích honitbu provozoval a v úžlabinách pastvu podržel a aby mu klášter, také pokud by živ byl, dva rybáře ponechal. [4]) Co se týče luk, jest nám známo, že r. 1289 měšťan opavský Heřman postoupil svou louku u Velkých

---

[1]) Cont. Consmae ad an. 1263. U Pertze IX. 179.

[2]) Röpell, Chronic. Saar. pag. 45.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 26.

[4]) Tamtéž IV. 178.

Hoštic dvěma měšťanům opavským za 12 hřiven čistého stříbra a za úrok $^1/_4$ hřivny.[1]) O vinicích máme ceny z rozličných let. Roku 1233 královna vdova Konstancie koupila od břeclavského komoří Sudomíra za 140 hřiven vinic, kteréž darovala jeptiškám doubravnickým.[2]) Klášter Velehradský zaplatil r. 1236 Klosterneuburku za dvě vinice 40 liber denárů a uvolil se Klosterneuburku desátek odváděti.[3]) a j. v.

Bezpečněji snad nežli z těchto nejasných výpočtů seznáme cenu peněz z věna při sňatcích a z odkazů pro ženské; neboť musíme předpokládati, že pánové, jenž tehdejší dobou náleželi do třídy bohatých velmožů, chtěli zajisté dcery slušně čili, jak bychom nyní řekli, stavu svému přiměřeně zaopatřiti. Za jaké tedy sumy mohlo se dosáhnouti takovéhoto stavu přiměřeného zaopatření? Hartleb z Myslibořic chystaje se r. 1271 s markrabětem svým Otakarem do boje proti Uhrům, učinil poslední vůli, v níž kromě rozličných odkazů kostelu patronátnímu a služebnictvu, ustanovil: kdyby manželka po jeho smrti podruhé se vdala, obdrží 150 hřiven stříbra čili nyní 3000 zl. na vsi Miroslavi, které jí však se svolením jejím mohou býti vyplaceny; kdyby však vdovou zůstala, užívati bude všeho jeho majetku jsouc pouze povinna o děti mátěřsky pečovati.[4]) — Listinou danou v Brně dne 8. prosince 1303 uzavřena mezi Vítkem ze Švabenic, moravským sudím zemským a jeho chotí Perchtou smlouva svadební. Perchta upsala manželi svému věna na vsi Počátkách 500 hřiven, počítajíc hřivnu po 62 groších, a stejnou sumu Vítek pojistil manželce na vsi své Moravanech s tím vymíněním, kdyby po jeho smrti vdovou zůstávala, aby vsi

[1]) Tamtéž 365.

[2]) Tamtéž II. 259.

[3]) Tamtéž 316.

[4]) „Quamdiu vero alium virum non duxerit, omnes hereditates mee eius obediant voluntati, et ipsa pueris meis et suis provideat, ut fides maternalis eam compellit.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 87.

této pokojně užívala i s příslušenstvím, pokud by živa byla; kdyby na smrtedlné posteli o věně svém chtěla učiniti pořízení, dědici mužovi vyplatí jí 500 hřiven, nyní 10.000 zl. a ujmou ves. Totéž se stane, kdyby po smrti mužově opět se provdala. Kdyby však dříve zemřela nežli muž, stane se tento neobmezeným majetníkem 500 hřiven na Počátkách zapsaných. Jen v tom případě, kdyby nevlastní syn Jan Počátky chtěl vyvaditi, musel by těchto 500 hřiven složiti a kdyby Vítek a Perchta byli ještě na živu, koupily by se za ně nové statky.[1]) Za dob Přemysla Otakara považoval se tedy roční příjem 150 hřiven a jmění 500 hřiven za dostatečné, aby vznešená paní slušně mohla vycházeti.

Probiraji-li se takovéto zprávy, přichází se bezděčně k otázce, jaká byla tehdáž míra úroková. V ohledu tomto setkáváme se s obtížemi, které alespoň nyní nemohou býti odstraněny, ježto dějiny úvěrního obchodu středověkého s jeho rozdílnými způsoby míry úrokové skoro nic nejsou zpracovány. Známe důchody roční, důchody osobní, důchody dědičné, rozdílné důchody stavovské, jako byly úroky selské, vrchnostenské, léna hradská a. j. v. a každý tento druh měl svou zvláštní míru úrokovou. Zde se musí pracovati od kořene; nám jest na tom přestati, můžeme-li jedno nebo druhé faktum v listinách vyhledati, podle něhož by se mohlo alespoň všeobecně souditi o míře úrokové za panování Přemysla Otakara. S takovýmto faktem setkáváme se r. 1265. Tou dobou totiž chtěla Kateřina z rodu Vítkovců založiti v Čechách klášter jeptišek cisterciáckých a k tomu byla jí sestra její Ludmila z Říše nápomocna tím způsobem, že opatu světelskému Kunratovi prodala důchod $5\frac{1}{2}$ talentu, jejž dostávala z Walkersdorfu, za 20 hřiven stříbra.[2]) Z to-

---

[1]) „Ratione dotalicii quingentarum marcarum.“ Emler, Regesta pag. 852.

[2]) „Vendidi de possessione mea hereditaria redditum quinque talentorum et dimidium in Walkersdorf pro viginti marcis argenti.“ Cod. Dipl. Mor. III. 373.

hoto příkladu vysvítá, že míra úroková obnášela, rovná-li se hřivna 2 talentům, asi $13^3/_4$% nebo $16^1/_2$%, počítala-li se hřivna, jako na př. v městském právě brněnském, pouze na $1^2/_3$ talentu. V Rakousích a v Bavorsku, jakož vůbec v Němcích kolísala míra úroková při rentě pozemkové mezi 4 až 10 procenty; při důchodech selských, které mohly býti vypovězeny, bylo pravidelnou mírou 5 procent; důchody osobní a zvláště důchody vrchnostenské, jako léna hradská, byly pravidelně na 10 procent, důchody dědičné velmi často pod 5 procenty. Z toho vyplývá, že se pět procent vyvazovalo dvacaterým obnosem úroku, 10 procent desaterým a pod 5 procent více nežli dvacaterým obnosem. [1])

Při cenách peněz pozdrželi jsme se snad déle, nežli to účel této knihy dovoluje, avšak právě důležitost a obtížnost věci nás povzbuzovala, abychom nashromáždili alespoň něco staviva, kteréž by mohlo poskytnouti jakýsi základ k dějinám moravského národního hospodářství za Přemyslovců. Podle nynějšího stanoviska historického bádání dějiny takové nedají se sestaviti.

HORNICTVÍ A ŘEMESLA NA MORAVĚ.

Na Moravě provozovalo se hornictví již v XI. století. — Jihlava první město hornické. — Němečtí horníci. — Veliké požehnání dolů za krále Přemysla Otakara II. — Vypočítávají se doly Moravské. — Doly železné, zlaté a stříbrné. — Jílovny a rýžovny. — Hutě. — Jihlavské horní zákony. — Před XIII. stoletím nebylo vlastních řemesel

---

[1]) Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. Díl X. str. 65 a O. Lorenz, Deutsche Geschichte, d. II. str. 385. Výpočty zde položené pocházejí od mého přítele a spolubratra, hospodářského inšpektora benediktinského kláštera Kejhradského, P. Bonifáce Wajdy, jemuž tímto díky vzdány buďtež.

na Moravě. — Od počátku XIII. století appretiati a beneficiati. — Svobodný stav řemeslnický. — Cechy čili společenstva řemeslnická. — Mlýny a rozličná ustanovení o nich. — Soukenníci, zlatníci a kamenníci. — Výhody a slabé stránky cechů.

Hornictví má za účel těžiti užitečné zkameněliny. V listinách zachovaly se nám zprávy, že na Moravě hornictví již v XI. století bylo známo. V pohřební den Olomúckého knížete Oty manželka jeho Eufemie postoupila roku 1086 klášteru Hradištskému od obou jejích manželů založenému v předměstí, in suburbio města Olomúce — důkaz to, že předměstí bylo veliké — rozsáhlý les u Úsobrna, které se tehdáž právě zakládalo, se všemi vyplývajícími požitky, kteréž se vypočítávají: a v tom setkáváme se také s požitky z hor. [1]) Není tedy žádné pochybnosti, že se na Moravě v XI. století na kovy kutalo u Úsobrna ovšem jak se podobá, pouze na železnou rudu, v jiných krajinách však, jak hned uvidíme, také na kovy ušlechtilejší, na zlato a stříbro, císař Fridrich tedy asi mluvil pravdu, pravě prý ke knížeti Vladislavovi II. když mu dne 11. ledna 1158 odevzdával korunu královskou: „Jelikož víme, že země tvoje zlatem, stříbrem a jinými drahocennostmi oplývá, u tebe tedy věci tyto a podobné nejsou vzácností: přijmi z boží milosti a z naší příchylnosti korunu královskou, kterouž tobě tuto odevzdáváme a s ní moc a hodnosť královskou pro celou tvou říši“. [2])

Avšak jakoli víme, že v XI. a ještě více v XII. a XIII. století hornictví na Moravě a v Čechách se provozovalo, předce nemámé žádných zpráv o tom jakým způsobem se to dělo, až do počátku XIII. století. Teprvé když r. 1227 stala se Jihlava městem horním, teprvé od té doby poučeni jsme o způsobu,

[1]) „Addidi etiam silvam spatiosam, ipsi ville (Vsobrne) adiacentem, cum omnibus proventibus sive in agris locatis ibidem, sive in rivulis, sive mellificiis vel metallo existant.“ Cod. Dipl. Mor. I. 176.

[2]) Monachus Sazaven ad an. 1158. U Pertze IX. 160 sled.

jakým hornictví se provozovalo. Roku tohoto jeví se totiž v Jihlavě řádně zřízený soud báňský tak účinlivě, že se stal pravidlem a vzorem pro veškeré hornictví na Moravě. Vidíme soud ve své dokonalosti, nevíme však, jak povstal a odkud přišel? V městě od hranic moravských velice vzdáleném, v Kolmaře, napsal pilný mnich dominikánský jakožto současník kroniku o událostech Rudolfa Habsburského a syna jeho Albrechta až do r. 1304; i poznamenává jako náhodou k r. 1249: „Po roce tomto Němci v Čechách se rozmnožili; jimi král z dolů zlatých a stříbrných nahromadil nesmírné poklady“.[1]) Tedy z Němec přistěhovalí horníci přišli s hotovými zkušenostmi a vědomostmi do říše Česko-moravské a přinesli osvědčené již zákony horní. Tím se dá vysvětliti, kterak bez všeliké přípravy objeviti se mohlo v Jihlavě pravidelné právo horní; neboť že němečtí osadníci před rokem 1227 přišli na Moravu, víme a že připomenutý letopisec nemluví o prvním přistěhování, nýbrž pouze o nových četnějších přistěhovalcích, vysvítá z místa uvedeného.[2])

Požehnání hor bylo tehdáž asi hojnější nežli nyní, poněvadž letopisec pouze jemu připisuje veliké poklady královy. Řemeslem bezprostředně a rychle obohacujícím není nyní hornictví v Čechách a na Moravě ani pro majetníky dolů ani pro statní pokladny, nýbrž nejdůležitější jeho užitek právě v tom záleží, že největší část výloh, ovšem velmi značných, ježto se na rozsáhlé hornictví neustále vydávati musejí, jakožto mzda připadají lidu dělnickému. Na doby Přemysla Otakara však, jak se podobá, zkušenost doby naší se nehodí, poněvadž by byl jinak jmenovaný letopisec výrok svůj, že král jen hornictvím od Němců provozovaným se obohatil, nepotvrzoval také ještě dodatkem k roku 1261, že „král

---

[1]) „Post hec (1249) multiplicati sunt in Bohemia Theutonici; per hos rex ingentes divitias collegit ex auri et argenti fodinis.“ Chron. Colmarien ad an. 1249. U Pertze XVII. 245.

[2]) Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 63.

měl plné věže zlata a stříbra". [1]) Buď tedy požehnání hor bylo tehdáž vydatnější nežli nyní nebo, což jest pravdě podobnější, práce lidská byla mnohem lacinější, tak že majetníkovi dolů mohl mnohem větší užitek připadnouti nežli nyní se může docíliti.

Hornictví vyživuje tisíce obyvatelstva a jest v každé krajině hostem vítaným. Jest tedy asi oprávněn živoucí ještě dějepisec práva, říci po důkladných studiích o městském a horním právě jihlavském: „snad největší část měst českých v XIII. století, pokud nebyla pouhá česká castra nebo castella, děkuje svůj vznik horníkům jihlavským, jelikož tou dobou není města nebo místa, které by bylo zároveň hornictví neprovozovalo". [2])

Ohledněme se, kde na Moravě podle pramenů nám přístupných na kovy se dolovalo. Rozdělíme si postup podle kovů a počneme se železem.

Železo od XIII. století z Moravy se vyváželo [3]) vyznamenávalo se tedy již za Přemyslovců jako nyní svou dobrotou. Domníváme se tedy, kdekoli se v listinách mluví pouze o kovech, aniž by bylo doloženo, bylo-li to zlato nebo stříbro, že vyrozumívají se vždycky rudy železné. Král Přemysl Otakar I. na př. mluví r. 1213 o kovech, jenžto se na 4 míle daleko kolem Bruntálu nalézají: markrabě Vladislav daruje r. 1215 premonstrátům hradištským vsi Kninice, Šebetov, Četkovice a Uherčí s požitkem, jenž by plynul z kovů tam nalezených; [4]) opat Hradišťský Budislav vyhražuje si r. 1276 část „dobrých kovů", které by u Hranic byly objeveny [5]) a j. v. Máme-li na zřeteli doby pozdější,

---

[1]) „Hic turres auro et argento plenas collegisse ac hostes suos fere omnes vicisse dicebatur. Chron. Colmar. na uv. m.

[2]) Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhunderte. Ve Vídni 1859 str. 112.

[3]) Viz str. 189 toh. díla.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 69 a 81.

[5]) Tamtéž V. 170.

v nichž při místech jmenovaných skutečně na železnou rudu se dolovalo a částečně ještě se doluje, domněnka naše nabývá jakési, snad pravděpodobnosti. Výslovně uvádějí se doly železné: k roku 1236 u vsi Lažanek, která tehdáž slušela k hradu Veveří, u Zablažan, jenž náležely klášteru Velehradskému, o nichž praví se k roku 1238, že tam objeveny „mineri ferri", taktéž mezi vesnicemi Lašťany a Domašovem okolo r. 1215 a 1269; zde od rud až na povrch vystupujících cesta nazvána „rudná cesta" [1]) a j. v. Již vládě samé muselo na tom záležeti, aby dobývání železa podporovala, poněvadž jí poskytovalo zbraně a obyvatelstvu nástroje, jakých k hlavnímu svému zaměstnání, k rolnictví, mělo nezbytnou potřebu.

Zlato těženo na Moravě dvojím způsobem: *a*) rudnictvím na povrchu a *b*) jílovnictvím. Pravíme zúmyslně těžením na povrchu, poněvadž až do této chvíle shledáváme u mnohých měst horních jámy, ale alespoň zde na Moravě vyjmouc Jihlavu, nikde šachty a štoly, podle nichž by se mohlo souditi, že se pod zemí dolovalo. Věc dá se snadno vysvětliti. Těžení na povrchu jest velice jednoduché; potřebujeť se pouze odstraniti země na vrstvě kovu spočívající, načež se stupňovitě sestupuje aby stěny se nesesýpaly, kdežto při dolování podzemním musejí se šachty hloubiti, a štoly, chodby a couky hnáti, což jest věcí nejen obtížnou nýbrž předpokládá také veliké a všeliké vědomosti mechanické a mathematické. Vědomostí těchto nechceme sice přistěhovalým horníkům německým upírati, ale připustit předce nemůžeme, že by byly vědomosti tyto bývaly po Moravě tak rozšířeny jako hornictví samo. Dolovaloť se, jak listiny svědčí, na užitečné zkameněliny a sice na zlato okolo r. 1224 u Cukmantlu a u hradu Edelsteina, okolo r. 1227 u Jemnice, okolo 1234 u Uničova a okolo 1264 u Žďáru. [2]) Více bylo

[1]) Tamtéž II. 78, 79, 315 a 344. IV. 37.

[2]) Tamtéž II. 154, 184, 266 a III. 162.

na Moravě jíloven a rýžoven. Jílovnictví zabývá se ložisky užitečných nerostů v naplavených horninách. Horniny v nichž takovéto užitečné nerosty se nalézají, jsou buď úplně rozloženy, nebo v kusy proměněny, z nichž rudy praním se odlučují. Rýžovnictví dobývá zlatá zrnka z písku říčního všelikými sýty. Že jílování (něm. seifen) velice bylo oblíbeno o tom svědčí celá řada osad s tímto pojmenováním: Dürnseifen, Goldseifen, Steinseifen, Rabenseifen, Queckseifen, Lauterseifen. Alt-Vogelseifen, Kaltseifen, Schreibersseifen, Seifersdorf a j. v. Výslovně se jílovnictví připomíná k r. 1215 u Lašťan a Domašova, 1271 u Benešova, 1272 u Ousti, kteréž markrabě Přemysl Otakar prodal měšťanům jihlavským. [1])

Na stříbro se dolovalo: okolo r. 1213 u Bruntálu, 1234 u Deblína, 1238 kolem Zubršteina, 1243 u Doubravníka, 1247 u Benešova, 1257 u Uher. Brodu, Bělé, Šlapanic, Přimyslavě, pak 1264 a 1303 u Žďáru [2]), zvláště však, snad již před r. 1227 u Jihlavy. Požehnání horní zde bylo tak vydatné, že měšťané tohoto později tak slavného města horního v listině z r. 1258 veřejně mluví o svém bohatsví a o vážnosti, jaké všady požívají, [3]) a že mohli zakoupiti zeměpanské urbury při všech dolech stříbrných na Moravě za značnou sumu 1000 hřiven ročně i s požitky rychtářského úřadu v Jihlavě a ve Znojmě. [4])

---

[1]) Tamtéž II. 78 a 79 a IV. 85 a 88.

[2]) Tamtéž II. 69, 268 a 353. III. 35, 73, 248, 362 a V. 168.

[3]) „Ut quos idem Deus locupletes fecit in hac vita et magnificavit honoribus in hoc tempore." Cod. Dipl. Mor. III. 262.

[4]) Obvod kolem Jihlavy, v kterém měšťané a obyvatelé hornictví provozovali, tvořil s městem celek. V tomto obvodě povstaly z hornických kotců, z báňských domů, puchéren, tavíren a obydlí vsi: Dvory Hruškové, Kosov, Henčov, Myšna, Horní ulice (Obergoss, Obergass, Obere Gasse), Pístov, Studénky, Brádlo a Püschhöfen (zašly), Altenberg, Fussdorf a Hilbertsdorf. Osady tyto s dvory poplužními a mlýny kolem města ležícími nazývány grunty městskými, tvoříce dohromady statek městský. D'Elvert, Geschichte Iglau's. Str. 68.

Z kovů méně drahocenných dobývány olovo a měď; o dobývání olova děje se zmínka r. 1227 při Jemnici, olova a mědi 1288 v okolí Benešova a Životic. [1]) Že ostatně v každých dolech zlatých a stříbrných těží se také olovo a měď, ví každý horník a sice olovo z leštěnce, jenž stříbro obsahuje a měď, nevyskytuje-li se v ryzí podobě, z mesce, který z pravidla více nebo méně zlata v sobě chová. Vyloučení těchto kovů předpokládá ovšem vědomosti, ježto se vyjadřují výrazem „hutnictví". Hutnictví bylo a muselo býti známo starým horníkům za časů přemyslovských, jelikož by byli zkameněliny nedovedli zpracovati. Kdo se povolání tomuto věnovali, museli se vyznati v roztloukání rudy, (sušení, tavení, přeháněni, zbujňování a j. v. Nazýváni „rudníci", prastarým slovem, které již r. 1088 v listinách se objevuje. [2])

O „hutích", jenžto ležely při řece Bystřici u Olomúce, a při nichž byly vodou hnané puchérny na železnou rudu, mluví se mnoho v porovnání, ježto se roku 1269 stalo mezi klášterem Hradišťským a syny pana Zdislava ze Šternberka. [3])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 185 a IV. 348.

[2]) V darovací listině kolegiatního kostela Vyšehradského r. 1088 datované, jenžto pochází zajisté z XIII. století, ale tradice a zápisky obsahuje, praví se: „Knovizi XI. manses de terra cum ministerialibus, qui vulgariter dicuntur rudnici." Cod. Dipl. Mor. I. 181.

[3]) „Prefati arbitri ordinatione provida statuerunt: ut idem Albertus et fratres sui, filii Sdezlai memorati (de Sternberch), duo molendina, que vulgo hutte dicuntur, ad ferri fodinas pertinentia, de parte sua et bonis in remotiori fluvio Bistricie, ubi ipsorum molendina, sive hutte, alie sunt locate, que duas massas ferri qualibet septimana persolvant, predicto monasterio (Gradicensi) assignarent iure hereditario possidenda. Qui statim de eisdem molendinis sive huttis, coram nobis (Otakaro marchione) in castro Olomucensi libere cesserunt monasterio nominato sub tali forma: quod ubicunque de cetero in bonis Alberti et fratrum suorum metallum ferri posset inveniri ad ipsorum molendina homines monasterii nominati, ad sua molendina duo predicta metallum ferri absque aliqua contradictione Alberti et fratrum suorum et hominum ipsorum accipiendi habeant liberam potestatem." Cod. Dipl. Mor. IV. ad an. 1269 pag. 37 a 38.

Jak veliké množství horníků na Moravě a v Čechách docházelo zaměstnání a výživy, o tom svědčí zpráva, kterou nám r. 1304 zachoval větší letopis Kolmarský. Když byl oznámil, že král Albrecht pevně si předsevzal po vůli papežově krále Ladislava V. (Václava III.), syna krále Václava II. ve prospěch Karla Roberta třeba i zbrojnou mocí z Uher vypuditi, dokládá letpoisec k roku připomenutému, že král Český měl tehdáž ve vojště svém 60.000 horníků. [1]) Jelikož se nedá mysliti, že by se byli všickni horníci do pole vypravili, naopak nepochybno jest, že jich mnoho při svém zaměstnání setrvalo, můžeme za to míti, že hornictví v Čechách a na Moravé počátkem XIV. století velice bylo rozšíreno. K tomu zajisté nemálo přispělo řádné zákonodárství horní, jemuž chceme věnovati bližší pozornost.

Jihlavské zákony horní, iura montium et montanorum tvoří podstatnou čášť městských práv jihlavských, která byla nejspíše r. 1249 sepsána a od krále Václava I. a syna jeho Přemysla Otokara II. potvrzena. Práva ta skládají se ze tří částí: první obsahuje vlastní výsady a potvrzuje zákonodárné právo jihlavských měšťanů; druhá obsahuje řád měšťanů v měšťanských a trestních přích právních a třetí právní hornická ustanovení. Ustanovení poslední tvoří dvě časem od sebe oddělené částky. „Iura montium et montanorum“ pocházejí z doby krále Václava I. a syna jeho Přemysla Otakara, „constitutiones iuris metallici“ však připisují se králi Václavovi II. a kladou se do roku 1300. [2])

[1]) „Rex Bohemie 60 milia huttonum hominum habebat, id est, servorum, qui terram in confinis ac humeris aurum et argentum de latibulis exportabant.“ Annal. Colmarien maiores ad an. 1304. U Pertze XVII. 230.

[2]) **Ius Iglaviense otištěno jest u. H. Jirečka, Cod. iur. Boh. I.** 82—119, bez Iura montium et montanorum, kteréž podává Tomaschek v Deutsches Recht in Oesterreich. Str. 303 a sled. s Constitutiones iuris metallici, u Peithnera Edlen von Lichtenfels: „Versuch über die natürliche und politische Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke.“ Ve Vídni 1780. Str. 291—397 a u Emila Steinbecka, Geschichte des

„Nejsou nic jiného nežli na způsob římský nápodobené, ve smyslu tehdejší doby systematické zpracování jihlavského práva horního a jihlavských právních obvyklostí, avšak s tendencí na některých místech patrně projevenou, aby řád tento dostal se na místo tajených práv jihlavských a aby zastaveno bylo v horních městech českých odvolávání se k právu jihlavskému“. [1]) Král Václav I. a markrabě a později král Přemysl Otakar II. osvědčovali přízeň svou Jihlavě při každé příležitosti. Král Václav II. však choval se k ní tím nemilostivěji. Když vládu nastoupil, bylo ovšem poručnictvím po smrti Přemysla Otakara mnoho zkaženo a zvráceno, co byl mohútný král založil; na př. města Brod Nemecký, Čáslav, Kolin a j. v., kteráž bývala Jihlavě jako města horní jistou měrou poddána, byla odtržena. Držitel Německého Brodu Jindřich z Lichtenburka, propůjčil městu tomuto, aby na jihlavském horním soudě více nezáviselo, zvláštní právo městské a horní podle práva jihlavského sestavené. [2]) Jen to se podrželo, že z Brodu šlo odvolání do Jihlavy. Král Václav II. podporoval zúmyslně takovéto seslabení práv jihlavských; dal totiž pro horní město Kutnou Horu zvláště zhotoviti připomenuté constitutiones iuris metallici, aby Kutná Hora a s ní ostatní města odvykla si odvolávání do Jihlavy. Avšak všecko toto úsilí nemělo žádoucího výsledku. Jihlavské právo horní, ius montanum Iglaviense přese všecko tajemnůstkářství konšelů městských bylo na sklonku doby Přemyslovské již tak hluboké kořeny zapustilo, že také ještě v dobách mnohem pozdějších rychtáři jihlavští bezpečně ho užívali a že v této své podobě stalo

schlesischen Bergbaues. Ve Vratislavi 1857, 2 díly; první obsahuje zřízení a zákonodárství, v druhém se pojednává o provozování hornictví. Také Cod. Dipl. Mor. VII. str. 731 a sled. Str. 749 a sled.

[1]) Citát z Tomaschkova „Der Oberhof Iglau in Mähren.“ V Inšpruku 1868. Str. 7.

[2]) Hrabě Kašpar ze Šternberka, Umrisse einer Geschichte der böhm. Bergwerke. V Praze 1837. Díl I. odd. 2 Str. 30—39 dto. VI. Idus Iunii 1278.

se základem všech pozdějších řádů a recesů horních a tudíž pramenem veškerého německého zákonodárství horního.[1])

Podána zde buďte některá zvláštní ustanovení z jihlavského práva horního, jak nalézají se u Steinbecka v díle od d'Elverta uveřejněném: „Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Oesterr. Schlesien" [2]) obsahujíc skoro jen výhradně ustanovení, jenž mají za účel majetek a výhody priority zabezpečiti a ohraditi. Nejdůležitější jsou:

„Všady se může svobodně kutati, kde jest pole k těžení svobodné a pokud někdo koná své práce kutací, nikdo mu v tom nemůže překážeti.

Kutné pole kutéřovo obsahuje lán, původně výměry 12.800 □loket.

Kdoby chtěl hory zaraziti (montem quaerens), opoví to u toho, kdo povolení uděluje (concessor).

Povolení uděluje se od královského urburýře, v jehož rukou spočívá správa královské moci policejní a soudní při hornictví, při čemž užívá rady přísežných města horního, dávaje se zastupovati, co se týče povolení, propůjčovatelem, který vždycky musí býti vzat z počtu přísežných co se týče právních při, rychtářem horním (iudex montanus) a co se týče technického řízení a dohlídky, hormistrem (magister montium), kteřížto úředníci vesměs zároveň jsou těžíři.

K lánům, ježto jsou těžíři propůjčeny, přiměřují se lán královský, lán panský, opatský čili měšťanský (civilis).

Přebytky (superfluitates) připadnou měšťanstvu. Podle řádu Václava II. náležejí s lány panskými královi.

Úplně stejná práva jako nálezcům a zarážečům hor náležejí jak kutéřům tak štolířům a v právě horním již

---

[1]) Tomaschek, Der Oberhof Iglau. Str. 8. O obsahu městského práva jihlavského pojednáno jest podrobně v Tomaschkově, Deutsches Recht in Oesterreich. Zpracovati horní právo jihlavské ctěný spisovatel ještě si vyhradil.

[2]) Otištěno v XV. díle. Schriften der histor.-statist. Section. V Brně 1866. Str. 97—529.

tehdáž rozeznávaly se štoly dědičné (stollones hereditarii) od štol hledacích (stollones quaerentes). [1])

Kdoby o štole dědičné nebo ve vyměřeném důle, když byly opuštěny, zase chtěl dělati, musí to dát třikráte po sobě vždy za 14 dní „v kostele a po ulicích provolati", načež urburýř nebo propůjčovatel, přibera k sobě dva přísežné, odebere se na místo, a shledá-li, že se tu nenechá dělati, prohlásí, že cecha připadla zpět do moci královské a propůjčí ji komu za dobré uzná.

Dělení kuksů cechy děje se na osminy, jenž se dále rozpadávají v čtvrtiny ($^1/_{32}$), tak že z toho vypadne, jest-li by se čtvrtiny opět na tolikéž částí rozdělily — o čemž však v těchto právech horních ničeho se nepraví — 128 kuksů čili podílů, což i později a také za naší doby jest obyčejem.

S těžením může se počíti na hoře jenom v den od hormistra — propůjčovatele — k tomu ustanovený. Aby nový nákladník, těžíř (colonus) mohl býti přijat do těžířstva, jest potřebí, aby s tím souhlasilo pět osmin těžířů, jenžto jsou přítomni na sjezdě; a těžířům přísluší také právo předkupní, kdyby se kuksy prodávaly.

Urburýři přísluší právo: potvrzovati a přijímati přísahu od rychtářů horních, hormistrů, podůlních (scansores), kovářů (fabri) a vůbec od lidí při dolech zaměstnaných; nesmí však těžířům nikoho vnucovati, koho by nechtěli.

Následkem regálu horního připadnou, aby panovník nebyl zkrácen na příjmech, které by z toho měly plynouti, důly a štoly, z nichž se přes rok netěžilo, bez průtahu urbuře zeměpanské a propůjčeny budou jiným podnikatelům. [2])

---

[1]) Štoly měly již tehdáž jako nyní svá jména. Královští urburýři a konšelé jihlavští prohlášivše r. 1272, že opatu Želivskému a konventu, měšťanu Vernerovi, jmeném Lotingovi, a jeho spolupracovníkům štolu propůjčili, doložili, že leží v hoře Rudolfově. Cod. Dipl. Mor. VII. 771.

[2]) Pojem objektivního práva požitečného, ježto vyplývalo oprávněnci z některé věci skrze svazek služební, z jakéhokoli důvodu právního a ježto

Jako urbura přísluší podle těchto starých zákonů horních panovníkovi:

a) osmina bez všelikého příspěvku na dolování (octava sine omni expensa). Že podle starých zákonů horních ne desátek, nýbrž osmina panovníkovi přílušící, tvořila báňský poplatek, zakládá se na ustanovení z doby římské.

Všady, kde jest řeč o rozdělení v jistý počet — při kuksech, míře látrové a zde při dani — objevuje se číslo osm, a po něm čtyry jakožto polovička. Na tom zakládají se také svobodné kuksy. Panovník totiž obdrží:

b) pět dvaatřicítin cechy, v čemž jsou zahrnuty $^{2}/_{32}$, které připadnou propůjčovateli za přijetí žádosti, za propůjčení a vyměření;

c) jedna šestnáctina ($^{2}/_{32}$), ze všech již dříve propujčených a vyměřených dolů, lánů královských, lánů panských a přebytků. — Z lánů měšťanských a dědičných (montani hereditarii) tato $^{1}/_{16}$ se neposkytuje.

Jen tehdy, vyhradila-li se tato osmina, mohlo se někomu i více dolů podle sebe najednou dědičně propůjčiti, bylo-li vyčerpávání vod příliš obtížné a drahé, tak že by se bez takovéhoto výminečného povolení dolování nevyplácelo.

d) Při hutích šichta z každého devátého tavení (una schichta in nona parte fabrili), začež však přispívati se mělo poměrně ke všem výlohám na hutě, vyjmouc příplatky (collectae).

Dostávalo-li se těmito požitky, k nimž dlužno připočísti jaksi vyhražené částky pole propůjčeného (lány královské, panské, přebytky a t. d.) panovníkům ze soukromého hornictví značných výhod, postaráno bylo i o majetníky pozemků, na jejichž území doly se nalézaly.

Bylit povinni každému těžířstvu a mělo-li více dolů,

---

příslušelo jejímu držiteli jakožto nositeli právních poměrů, nazýváno tehdáž urbura, také urba, orba; pročež slul ten, komu oprávněnec uložil vykonávání takového práva požitečného, urburarius, urburýř.

pro každý důl zvláště poskytovati bezplatně nejen všecko potřebné dříví, pakli je měli, nýbrž museli také, jak zákon ustanovuje, popřáti horníkům svobodnou pastvu do kola, co by z luku dostřelil a poskytnouti jim určitou část pozemku, aniž by za to, jmenovitě ze staveniště nějaký úrok dostávali. Za to za všecko zaručeno bylo od panovníka statkářům:

a) tricátý druhý díl cechy jakožto svobodný kuks (tedy, cecha o 128 kuksech, čtyry svobodné kuksy, zrovna tolik jako podle pozdějších řádů horních ve všech skoro zemích), a

b) třetí díl osminy, ježto náležela panovníkovi."

Z těchto ustanovení práva horního, které ovšem jen stručně se sdělují, dá se vyrozuměti, že zřetel zákonodárcův jen k drahým kovům, zlatu a stříbru, byl obrácen, že tedy jen tyto kovy považovány za předměty regálu horního. Kovy jiné, jako měď, olovo, železo, lomy kamenné — kameny mlýnské, lapides molares, u Lašťan a Domašova [1]) — příslušely k majetku a bývaly s tímto prodávány a darovány. Daroval-li panovník kovy ještě neodkryté nebo v budoucnosti nalezené: vždycky se při tom vyrozumíval desátek, a běželo-li později o kovy drahé, právo kovy tyto kupovati a hornictví říditi a k němu dohlížeti skrze zeměpanské úřady horní. Pátrání po užitečných zkamenělinách nebylo tehdáž úzkostlivé obmezováno. Tehdáž řídili se zásadou: že každý jest nejlepším správcem svého majetku a že řemesla zůstaviti dlužno výhradně průmyslu soukromému, tak že by stát, kdyby nejaké řemeslo provozoval, do práv svých poddaných zasahoval; mělo se na tom přestati, aby stát vykonával vrchní dohlídku, aby se, jako zde při hornictví, v cizím revíru nedolovalo a aby těm, kdo jsou oprávněni, překážky se nedály. Máme za to, že právě této svobodě četná místa horní vznik svůj děkují. Mohutné haldy, s nimiž se na Moravě na přečetných místech setkáváme, o kterých se v listinách nevypravuje, že by se zde bylo hornictví provozovalo, haldy tyto

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 78 ad an. 1215.

jsou nejvýmluvnějším dokladem, že na Moravě hornictví rozsáhlejší měrou se provozovalo nežli za doby nynější. Bohužel že v době tehdejší neznalo se ještě uhlí kamenné a že se tedy kov ze zkameněliny musel dobývati uhlím dřevěným. Jaká asi hojnosť drahých kovů spočívá tedy ještě v haldách a škvárech, které jako na př. u Jihlavy, celé hory tvoří! Řemesla, jenžto hornictví podporují, byla sice známa, ale prostředky jejich nebyly podle toho, aby se kov dostatečně mohl vytěžiti.

Přihledněme nyní k řemeslům na sklonku doby Přemyslovské.

Dějiny učí, že nepatrná kultura hospodářská vždycky se srovnává s nízkým stupněm duševního vzdělání a že rozdílné stupně hospodářské kultury svědčí vůbec o pokroku u jednotlivých národů. Nomádové stojí pod národy rolnickými a národové rolničtí pod národy řemesla provozujícími. Postoupí-li tedy některý národ během času na vyšší stupeň, jest to znamením, že vzrostla také duševní jeho síla. Vypisujíce kulturní dějiny na Moravě od dob nejstarších až do r. 1197 [1]) byli jsme nuceni prohlásiti, že v době tehdejší zvláštního stavu řemeslnického nebylo; byli řemeslníci, kteří plody přírodní podle jistých pravidel mechanických buď za mzdu, nebo na prodej k ukojení potřeb, nebo také ku pohodlí, uměli zpracovati: nebylo však řemeslnictva t. j. lidí, kteří by se byli spojovali k společnému spracování plodů přírodních. Jakási mechanická zručnosť u vzdělávání látek dědívala se sice velmi často z pokolení na pokolení tím způsobem, že členové rodiny rozhojnivše se ves zalidnili a že také osada podle řemesla, které se tu výhradně provozovalo, i jméno obdržela, jako: Črtoryje, Kladeruby, Bylany, Štítary, Kožušany a j. v.: avšak řemeslo jistými přípravami a řády upravené povstalo teprvé v pozdějších letech doby Přemyslovské, kde se již patrně jeví rozdíl mezi řemeslníkem,

[1]) Viz d. I. str. 239 a d. IV. str. 118 a sled.

jenžto pracuje podle svobodné úmluvy nebo za mzdu a mezi tím, který pracuje za deputát — což jest každým způsobem pokrok značný. Neboť za doby nejstarší provozovala se řemesla, jak se dovídáme hlavně z rozličných listin o založení klášteru, od otroků, nyní však listiny mluví již o řemeslnících, kteříž jsou „appretiati“ a „beneficiati“. V tak zvané zakládací listině cisterciáckého kláštera Oseckého, kteráž byla, jak se podobá, v létech 1230—1240 sepsána, praví se, že zakladatel k zbudování kláštera najal za mzdu tři tesaře a tři ze svých beneficiatů, a poddaných sedláků že k tomu tolik propůjčil, co by jich bylo potřebí. Tesařům měla se ostatně také strava dávati. [1])

Z toho, co tuto praveno, jest viděti, kterak již ze řemeslníků poddaných počíná se vyvinovati svobodný stav řemeslnický. Bohatý zakladatel vzdal se starého systému, podle něhož řemeslník za stravu a vydržování, obyčejně za kus pole a obydlí, vzdělával surovou látku dodanou, pročež nazýván beneficiatus: mzda skutečná byla tehdáž, jak se podobá, výminkou, jelikož v listině zvláště se to poznamenává.

Jest však veliký rozdíl mezi řemeslníkem, jenž pracuje za mzdu smluvenou a mezi člověkem nesvobodným, jenž zhotovuje výrobky řemeslné. Řemeslník přikázaný nemohl zajisté vlastního majetku nabýti a jelikož po jeho smrti dle práva pozůstalosť jeho pánovi připadla, nebylo při něm mocné pohnutky, aby se namáhal a spořil, tak že by ovoce snažení jeho někdy dětem jeho za podíl se dostalo. Takovémuto přikázanému řemeslníku tedy velmi málo záleželo na pokroku. Pracoval v tom nebo onom řemesle, poněvadž se tomu v rodině své byl naučil; v řemesle se zrodil a vyrostl a nebylo mu povoláním, jakým se teprvé tehdy stalo, když se bylo řemeslo zbavilo pout přikázanosti a to se stalo na Moravě,

[1]) „Item ad claustrum exstruendum dabo tres carpentarios appretiatos et alios tres beneficiatos, preterea rusticos ad eorum in edificando adiutorium, quotquot fuerint necessarii, carpentariis alimoniam prebiturus.“ Cod. Dipl. Mor. ad an. cc. 1206. II. 37.

když se zde města zakládala. Jednou z nejdůležitějších privilejí, jimiž panovníci snažili se města zvelebiti, bylo, že šlechtici svým poddaným, chtěli-li se do města přestěhovati, nesměli v tom překážeti, a že u magistratu městského mohli docházeti ihned právní ochrany.[1]) Listina mluví sice jen o poddaných „homines“ vůbec; avšak, jelikož musíme předpokládati, že sedlákovi bylo obtížnější dům a statek svůj opustiti nežli přikázanému řemeslníku: řád nahoře připomenutý měl zajisté v první řadě tyto řemeslníky na zřeteli, což jest tím pravdě podobnější, ješto i právo mílové, které taktéž za výsadu městům bylo propůjčováno, mělo tentýž účel, přivábiti řemeslníky do města. Tehdáž platilo přísloví, že vzduch v městě činí člověka svobodným.

Jakož řemeslníci výživy své v městě mohli vyhledávati, a jakož sami panovníci výtečné a potřebné řemeslníky, aby je k městu připoutali, i ročními pensemi odměňovali,[2]) spojení jejich se šlechtickými, světskými a duchovními vrchnostmi muselo se uvolňovati; muselo se také tím více uvolňovati, čím více řemeslníků přibývalo a čím méně tedy vrchnosti jejich řemeslné umělosti upotřebovali. Hospodářství peněžní tu již rozhodně působilo oproti hospodářství naturál-

---

[1]) Tamtéž IV. 376 pro město Olomúc z r. 1291. Král Václav praví jako markrabě Moravský: „volumus, ut nullus nobilium et terrigenarum nostrorum quemlibet hominem, de bonis suis ad dictam civitatem (Olomucen) nostram transire volentem, iniuriose retinere, aut in aliquo penitus molestare presumat, sed ipsum libere dimittat. Etsi eidem nobili aut terrigene contra ipsum aliquo competit accio, coram iudice, iuratis et universitate civium dicte civitatis Olomucen. prosequatur eandem, qui sibi exhibere plene iustitiam tenebuntur“.

[2]) Král Václav II. vydal tuto listinu: „Tenore presentium profitemur, quod, cupientes civitatem nostram N. replere fecundia utilium personarum, Henrico, gladiatori, utili et artificioso magistro, qui transtulit se Pragam ad habitandum in ipsa, ut eo melius ibidem moretur et morari perfectius delectetur, concessimus X. marcas in moneta nostre Prage, sibi et suis heredibus anno quolibet in festo sti Iacobi persolvendas.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 977 z kolmarského formuláře.

nimu. Řemeslník mohl svobodný svůj čas ve svůj prospěch zužitkovati, naučil se státi na svých nohou a počal pro sebe hospodařiti, zvláště když věděl, co vyhospodaří, že jemu a rodině jeho zůstane. Zkrátka: řemeslník stal se v městě svobodným mužem. A to jest první krok, jejž řemeslo učinilo v druhé polovici doby Přemyslovské; zakládání cechů čili společenstev řemeslnických bylo krokem druhým.

Cechy čili společenstva řemeslnická, jenžto v době příkaznosti měly vzor ovšem jen velmi nedokonalý v stejné služebné povinnosti, kterou řemeslníci jednoho druhu v jakýsi pořádek byli spojeni, staly se možnými teprvé po uvolnění nebo zrušení příkaznosti rozličným vrchnostem, když řemeslům dostalo se spojenců obchodem a městským kapitálem. Setkáváme se tu s jedním z četných úkazů, ježto u národů již velmi záhy rodí duch sdružovací, nejen pocitem, že jen síly spojené cíle svého jistě mohou dojíti, nýbrž také pudem, aby podrželi výhody, jakých se domohli a aby je také potomkům pojistili a při tom jiné z požívání jich co možná nejvíce vyloučili. Snaha výhody pro sebe získati jde tak daleko, že již okolo r. 1292 utvořily se v Brně pořádky čili korporace, jenžto se snažily předkupováním zboží na trh přiveženého jakýsi monopol si pojistiti a tím ceny ovšem pro sebe, ale ne pro konsumenty upraviti. Věc nabyla zajisté zhoubných rozměrů, jelikož král Václav II. pořádky tyto zakázal. [1])

Cechy, tato velkolepá organisace práce průmyslné, nevyvinuly se v městech najednou. Podle toho, v jakém pořádku řemesla v městech rozkvetla, spolčovali se také druhové jich v cechy, tak že cechy pravidelně v tom pořadí po sobě následují, v jakém řemesla příslušná se povznesla. Kdežto v Němcích cechy kupecké (mercatores), kramářské (insti-

---

[1]) „Statuimus insuper et volumus in ipsa civitate Brunensi uniones aliquas de cetero non haberi, sed (ut) singulis diebus fori universi incole quorumcunque locorum cum suis mercibus ad ipsam civitatem libere accedant.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 387.

tores) a soukennické všady jsou nejstaršími a nejpřednějšími, setkáváme se na Moravě nejdříve s cechy řeznickými a pekařskými. Markrabě Moravský Karel rozkázal v létech 1333—1349 purkrabí špilberskému Kunrátovi z Vitis, aby řády ježto si zřídili jistí řemeslníci, jmenovitě řezníci a pekaři brněnští, znojemští a olomoučtí, zrušil, poněvadž jsou škodné obcím těmto.[1]) Že ve Znojmě byl r. 1285 cech řeznický, dosvědčuje řezník znojemský Wolfger, jenž prodávaje lůj výslovně se odvolává na předsedu cechu, „magister carnificum", Hertvika z Rohů.[2]) Jak tento cech, tak i pekařský, kovářský a ševcovský byly tak zvanými panskými cechy, kterým bylo z krámů odváděti rychtáři nebo fojtovi městskému úrok jakýsi. Zakládalo-li se město, byly zvláště uváděny.[3]) V Mohelnici bylo r. 1305 10 krámů ševcovských.[4]) Jen zřídka kdy připadal také měšťanům podíl v užitku z těchto krámů.[5]) Krámy tyto požívaly zvláštní ochrany magistrátu, jemuž bylo pečovati nejen o kotce, nýbrž, týkalo-li se řezníků, také o jatky jejich.

Kdežto řemeslo ševcovské již záhy se objevuje, o krejčovském skoro ničeho není znamenati, ačkoliv okolo polovice doby Přemyslovské zajisté již došlo veliké vážnosti, jelikož „královský" krejčí jménem Jindřich uvádí se r. 1240 za svědka v listině pro Horu sv. Hipolyta u Znojma, jakážto česť nestala se tehdáž tak snadno obyčejnému řemeslníkovi.[6])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. VII. 897. Úplněji u Rösslera, Stadtrechte von Brünn. Str. 218 a doplňky str. 366.

[2]) Tamtéž V. 282.

[3]) Str. 102 a sled. toh. dílu.

[4]) Cod. Dipl. Mor. V. 183.

[5]) Tomáš, biskup Vratislavský rozděluje statky kolem Ziegenhalsu a Cukmantlu mezi syny odmuchovského okresního advokáta Vítka a Sifrida, syna Dětřichova, ustanovil: „macella, in quibus venditur caro, panis et calcei, sunt ipsorum et civium. Domus, in qua occiduntur pecora pertinent filiis Vitigonis et Sifridi per medium". Ad an. 1263. Cod. Dipl. Mor. III. 358.

[6]) Tamtéž. II. 385.

Práci, jakou krejčí vykonává, zastávaly tehdáž zajisté ženské v domě, které tkaly a šily, co v domácnosti se potřebovalo. A předce právě toto řemeslo tou měrou rychle se vyvinulo, že již r. 1318 tvořilo v Praze pořádek výsadami nadaný. „Řádem tohoto pořádku ustanoveno předně, že nikdo nesmí státi se mistrem krejčovskym, kdo by před tím nenabyl práva měšťanského a pod pokutou čtyř kop grošů se nezaručil, že po tři léta a tři dni chce nésti s městem slasti a strasti, jako všickni ostatní soudruzi řemeslničtí.“ — Z místa tohoto vysvítá, že Praha r. 1318, z kteréhož pochází řád krejčovský, měla zajisté více takových cechů, že tedy cechovnictví tehdáž, jenžto města od venkova přesně oddělovalo, jenžto obsahovalo společenstva výrobní, která od sebe přísně byla rozloučena a autonomně ohraničena, k nimž přistupovati se muselo, jimiž výroba se obmezovala, svobodná konkurence a svoboda živnosti v nynějším smyslu se nedovolovala, již v hlavním městě a důsledně také v jiných městech královských českých a moravských u vývinu svém bylo dokonáno. — V připomenutém řádě krejčovském praví se dále: „kdo nově přistupuje, povinen jest dáti půl kopy závdavku, verduňk přísežným a tolikéž krejčím. Žádný tovaryš nebo chasník řemesla krejčovského nesmí pracovati u krejčího dvorního, t. j. u takového, který to řemeslo provozuje v službě pána svého nebo nějaké vrchnosti; kdo by se proti tomu provinil, nemá po celý rok od žádného mistra krejčovského do práce přijat býti“. — V řádě tomto brojí se již otevřeně proti dvorním krejčím u šlechticů pracujícím, t. j. proti řemeslu starší doby, ježto spočívalo na zásadě vrchnostenské, vyrábějíc zboží pro vrchnosť potřebné; jinak takovíto řemeslníci byli nesvobodní a příkazní. [1])

[1]) Z Tomkových dějin města Prahy I. Rada brněnská ustanovila v století XIV.: Von sneidern. Wier setzen auch, daz chain sneider vurbaz gewant schol sneiden, er tue sich dan e dez sneitwerchs ab. Chain sneider schol auch von neum tuech gewant machen, daz er an dem marckt hingeb, oder wiert er damit begriffen, er vorleust daz gewant; sneit er

Sledujeme-li dále privilegium krejčovské z r. 1318, shledáváme: „že kromě krejčů náležejí k cechu také spravovači a přešívači, kterým však pod pokutou peněžitou bylo zakázáno nové šaty zhotovovati. Krejčí sami měli ve smyslu privilegia hlavně jenom na zakázku pracovati; nikdo nemá míti více hotového šatstva nežli nejvýše dva kabátce, jeden český a jeden švábský a sice ve svém obydlí. Mimo dům nesměl, jako činí vetešníci, ani krejčí aniž kdo jiný prodávati zboží nové nebo třeba jen obnošené, nýbrž jen šaty roztrhané; kdo by se proti zákazu tomuto něčím provinil, mělo mu býti zboží, jehož se týkalo, odňato. Pokuty připadaly radě městské a krejčím cechovním." — Z ustanovení tohoto vysvítá, že řemesla stejného druhu, jako na př. zde krejčí, spravovači a přešívači, pod jedním práporem cechovním se soustřeďovali. Středověk tím jest charakterisován, že při vší zevnější, jakkoliv jen zdánlivé beztvárnosti, rozdílnosť a rozmanitosť některého zjevu vždy zase v jisté jednotě se objevuje, čímž se stává, že na př. cechy v každém městě a v jednotlivých městech každý cech, ano i části jeho mají svůj zvláštní vývin a své dějiny.

Vedlo by nás to příliš daleko, kdybychom stejně podrobně pojednati chtěli o ostatních řemeslech; uvésti chceme jen ty řemeslníky, s nimiž se na Moravě setkáváme na sklonku doby Přemyslovské a sice: r. 1226 kožešníci a hotovitelé luků ve Znojmě, r. 1228 kováři, tkalci a vápenníci v Hodoníně, 1229 hrnčíři v Brně, 1210 vyrábitelé medoviny v Kroměříži a r. 1297 v Kunovicích, 1297 uhlíři v Kunovicích, 1228 sládci v Hodoníně, 1252 v Brně, sladaři tamtéž, jenž pro nebezpečné své řemeslo měli býti r. 1243 z města Brna přeloženi, jinak že by majetníci jejich museli státi za

auch tuech, e er sich dez sneidwerch ab tuet, er vorleust daz tuech oder er muezz als vil davur geben, sam ez wert ist". Rössler, Die Stadtrechte von Brünn. Str. 389. Srovn. Privilegium Sartorum z r. 1341. U Rösslera, Das Alt-Prager Stadtrecht. Str. 23 a 33.

každou škodu, kterou by řemeslem svým způsobili; [1]) r. 1301 uvádí se braxator, sládek, v zakládací listině pro Steinbach za svědka, což jest důkazem, kterak řemeslo toto požívalo vážnosti. Zde v Steinbachu zakladatel osvobodil od daní krámy řeznické, pekařské, ševcovské a kovářské, nejspíše proto, aby sem přilákal obratnější řemeslníky. [2])

Na Moravě bylo velice rozšířeno mlynářství. Jako hornictví, lov, rybářství a více jiných věcí na Moravě, bylo i užívání vod, zakládání jezu a mlýnu od nejstarších dob regaliemi panovníku. Mlýny při řekách mohl tedy zřizovati jenom panovník zemský nebo ten, komu panovník právo k tomu udělil. Právo toto však propujčováno bývalo všem, kdo s povolením zeměpanským města, městyse a vsi na právě německém zakládali. Proto také není ani jediné listiny zakládací, v níž by se neděla zmínka o mlýně. Může se říci: kolik bylo větších míst, městysu a měst, že tolik bylo z pravidla mlýnů, jako kováři a krámy řezníků, pekařů a ševcu byly regaliemi dědičných rychtářů. [3])

Rozumí se samo sebou, že nemohl kdokoli zřízení a správu mlýna obstarávati; musel býti k tomu vzdělán, čili jinými slovy, musel býti vyučeným mlynářem, tedy členem řemesla mlynářského. Pohříchu nemáme žádných zápisek cechovních z doby Přemyslovské, tak že nejsme s to, abychom poznali zajímavé zajisté podrobnosti cechovnictví mlynářského. I v Čechách jest takovýchto listin poměrně veliký nedostatek; teprvé v době Lucemburské objevuje se jich počet hojnější. Z této doby, totiž z roku 1340 má Praha řád mlynářský, v němž se praví: „aby jednomu každému mlynáři ustanovena byla na mlýně jeho jistá míra, přes kterou by nesměl stavěti na ujmu mlýnu jiného. K tomu měli býti zvoleni od rady městské čtyry osoby buď z pro-

[1]) „Ne de cetero sint in civitate aridaria braziorum." Ad an. 1243. Cod. Dipl. Mor. III. 17.

[2]) Tamtéž V. 132

[3]) Důkazem toho: Zakládání měst str. 102 a sled. toh. dílu.

středka jejího, nebo z jiných měšťanův, kteříž by k sobě zvolili čtyři z mlynářů pražských. Tyto osoby pod přísahu vzaté měly učiniti netoliko první vyměření, nýbrž i napotom souditi rozepře mezi mlynáři, týkající se přestoupení míry. Od každé nové rady městské měla se proto státi obnova tohoto úřadu mlynářského." [1]) Nařízení tato týkala se vlastně jezů stavení (obstacula molendinorum): neboť jest nezbytno, aby věc tato byla upravena, leží-li více mlýnů při některé vodě. Připomínáť se na př. r. 1299 jez u mlýna Jakubského při Moravě pod někdejším kostelem sv. Blažeje v Olomúci, [2]) a jiný jez v Dyji pod Znojmem a t. d.

Daň z mlýna vyměřovala se podle toho, kolik měl kol — v Brně byl při stoku Švarcavy se Svitavou mlýn o 9 složeních [3]) — a nezávisela na pozemcích, které z pravidla k mlýnu náležely. Daň tato byla rozmanitá, posluha, dávky a poplatky jak panovníkovi tak i vrchnosti. Sem náležely mouka, obilí, prasata, drůbež, peníze a j. v. Úrok zakládal se vlastně na regale používání vody: následkem toho mlynář, jenž držel takovýto mlýn úroční, požadoval od své vrchnosti ochranu v tom směru, aby jistá místa nebo panství jen u něho mlýti směly. Že se do jistých mlýnů muselo jezditi, jest následkem toho, že na mlýny dané byly uvalovány. Boreš z Risenburka, jenž klášter augustinský r. 1267 v Koruně založený nadal kromě jiného několika lány v Třebarově, daroval mu také r. 1275 mlýn při Sázavě s tím právem, aby za jedno nikdo nesměl na blízku zříditi jiný mlýn, jenž by mlýnu darovanému mohl býti na ujmu a pak aby obyvatelé třebarovští, vyjmouc nejnutnější potřebu, směli jen v tomto mlýně obilí své mlýti. [4])

Podle toho, kolik bylo vody, byly mlýny na zpodní nebo na vrchní vodu, ale od r. 1277 také v ě t r n é m l ý n y.

---

[1]) Tomek, Dějiny města Prahy I. str. 334.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 114.

[3]) Tamtéž 127.

[4]) Tamtéž IV. 166.

Premonstrati strahovští první vystavěli takovýto mlýn ve své zahradě. Český letopisec vypravuje, že před tím podobného mlýna v Čechách nebylo.[1]) Premonstati přinesli nejspíše model větrného mlýna z Francie, kam se museli každoročně dostavovati k obecnému shromáždění v Prémonstre (dapartement Aisne), nebo z Holandu, kde se takovýchto mlýnů již v polovici XII. století užívalo; ostatně v žádné domácnosti, ať již byla malá nebo velká, nescházel mlýn ruční, v takové asi způsobě, s jakou se ještě za našich dnů setkáváme u našich Slováků a Valachů.[2])

S vodním právem souviselo rybářství. Bylo regalem jako právo vodní. Král Václav II. postoupil r. 1301 toto své právo v Moravě u Kostelan klášteru Velehradskému.[3]) Zvláště kláštery toužily po takovémto právě; čtemeť, že když byly zakládány, pilně k tomu se přihlíželo, aby si ryby mohly zaopatřovati. Pokud trvalo otroctví, vydržovaly vlastní rybáře a rybníky, později takovíto rybáři konali službu za deputát, až se v městech utvořily svobodné cechy rybářské. Rybáři, aby se jim řemeslo lépe dařilo, zřizovali v řekách zvláštní léčky, ježto nazývaly „atractio piscium", kteréž zavdávaly často podnět ke sporům mezi držiteli mlýnů a rybáři.[4])

Jeden z nejváženějších cechů, avšak teprvé v druhé polovici doby Přemyslovské tvořili soukenníci. Až do počátku XIII. století neuvádějí se v listinách moravských soukenníci jakožto řemeslníci. Tkáti věci z vlny, lnu a konopí náleželo domácí paní a ženským v rodině. Sukna zhotovována z vlny nebarvené na stavech, s jakými setkáváme

[1]) Cont. Cosmae ad an. 1277. U Pertze IX. 192 a Chron. Neplachonis ad eundum annum. Dobner, Mon. IV. 116.

[2]) Gustav Adolf Stenzel, Ueber die von den Müllern an die Grundherrschaften zu entrichtenden Mühlzinsen, Mehlzinsen und anderen Leistungen. Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens. Ve Vratislavi 1858. D. II. str. 331—358.

[3]) Cod. Dipl. Mor. V. 128.

[4]) Tamtéž IX. 219.

se ještě v moravském pohoří a nazývána „panni grisei, šedá sukna". Vedl se s nimi obchod a muselo se z nich na stanicích ustanovených clo zapravovati. V Kyjově a ve Svitávkách platily se z vozu takovýchto suken 4 denáry, kdežto sukna cizozemská musela 8 denárů zapravovati.[1]) Soukennictví na Moravě nabylo významu teprvé průmyslníky jihlavskými. Průmysl přinešen tam Flandry,[2]) kteří, jak známo, právě v tomto oboru řemeslném již ve vlasti své vynikali; a jelikož v nové své vlasti, která se s povahou jejich srovnávala, nacházeli potřebné k tomu podmínky, pokračovali vlastně v Jihlavě pouze v tom, čemu se byli v Gentu, Brügge, Ypern, Mecheln, Bruselu a j. v. naučili a v čem se byli již prakticky osvědčili. Přišli tedy dostatečně způsobilí soukenníci do moravského města horního, které tehdáž mohlo ještě hojně těžiti z horních svých příjmů.[3]) Zde shledali, co potřebuje každý průmysl, pohyblivý kapitál a možnosť svobodně se pohybovati, „neboť výsady, jaké obdrželi r. 1249 osadníci, kteří do Jihlavy přibyli, zajišťovaly 1) osobní svobodu měšťanů proti všelikému násilnictví a zabezpečovaly svobodu obchodu; 2) potvrzovaly měšťanům výhradní právo souditi uvnitř hradeb a na zboží mimo hradby ležícím, propůjčovaly 3) měšťanům právo, aby mohli základ bráti u svých dlužníků, aniž by je museli teprvé před soud zemský poháněti a za 4) propůjčovaly jim právo statutárního zákonodárství".[4]) — Všecky tyto podmínky byly podle toho, aby rozkvět průmyslu podporovaly a zabezpečily. A kdyby byli „flandrenses", jak se nazývali cizí soukenníci a barvíři, mohli dostati vlnu tak dobrou, jakou Nizozemci kupovali z Anglie, kdyby byli

---

[1]) Tamtéž II. 378.

[2]) Viz str. 86 a sled. toh. dílu.

[3]) První ránu, z níž se hornictví jihlavské nikdy více úplně nezotavilo, utrpělo zemětřesením r. 1338. Tehdáž mnohé důly byly zatopeny nebo zasypány, že se v nich více dolovati nemohlo.

[4]) Podle Karla Wernera, Urkundliche Geschichte der Iglauer Tuchmacher-Zunft. Spis cenou poctěný. V Lipsku 1861. Str. 3.

nemuseli pro vysokou její cenu kupovati a zpracovávati vlnu z Uher, která, co se týče jemnosti, již tehdáž byla za vlnou anglickou: sukna jejich byla by v ničem nezadala ypernským a gentským — tak výtečnými soukenníky byli Jihlavští.

Že lidé, kteří jedno řemeslo provozovali, tedy zde v Jihlavě soukenníci, záhy se spolčovali, tedy společenstvo, cech tvořili, o tom není žádné pochybnosti, jakkoliv se nedá historicky dokázati, kdy povstal v Jihlavě cech soukennický. Věc to pochopitedlná, uvážíme-li, že listin počne se teprvé tehdy užívati, když společenstvo jest již věcí dokonanou. Každým způsobem stalo se to asi velmi záhy, a sice hned tehdy, když Flandrové mezi jihoněmeckými horníky v Jihlavě se usadili, neboť přišli, jak jsme již pravili, způsobilí soukenníci se zkušenostmi a tradicemi svého domova a tedy také s hotovými řády, bez nichž společnosť, třeba byla sebe skrovnější, na dlouho nemůže obstáti. Formálně a právně uznány byly tyto řády teprvé r. 1360, tedy teprvé v době Lucemburské, kteráž zvláště byla přízniva rozkvětu soukennického cechu jihlavského. Pohříchu káže nám účel knihy, abychom zde přestali, a abychom jen zkrátka poznamenali, jako Jihlava, že také jiná města měla své cechy soukennické a že v Brně byla již r. 1301 valcha, kteráž jest podstatným činitelem soukennictví. [1])

Některá řemesla, která již v prvních dobách středověku byla rozkvetla, jako na př. soustružnictví, tornarii, na sklonku doby Přemyslovské více v listinách se neobjevují. V XII. století náleželi k soustružníkům mískaři (scutellarii), kteří mísy a talíře dělali, číšníci (caliciarii, Becherdreher), lahevníci (lagenarii, Flaschendreher), lavičníci (qui toreumata facit, [2]) což jest důkazem, že i při hrnčířství řemeslníci tito byli nezbytnými, neboť nádobí bylo vesměs ze dřeva, až v první polovici XIII. století dostaly se do domácnosti měď

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 127. „Cum casa inter ipsa molendina constructa, que vulgariter Walkymul dicitur“.

[2]) H. Jireček, Slovanské právo II. 49.

a později také cín, čímž rozkvetla řemesla kotlářské (caldarii) a cínařské (stanarii).

Z potřeby obyčejného života vytvořil se také cech lazebníků. V městech a městysech bylo v XIII. a XIV. století tolik lázní, že lidé v nich zaměstnaní a službu konající, jenžto lazebníci sluli, k hájení svých stavovských interesů taktéž se spolčovali a cechy tvořili. V konšelských nálezech brněnských a jihlavských častěji se připomínají: také se uvádějí krčmáři a vinárníci, sládci a sladaři, rybáři, kožešníci, kloboučníci,[1]) koželuzi, bednáři nebo bečváři, ale nikde mečíři. Což pak jich v městech moravských nebylo? V době pradávné byla zde na Moravě dokonce celá osada Štítary (Schiltern), jejíž obyvatelé výhradně zhotovováním štítů se zabývali. V listině kláštera Lúckého z r. 1226 uvádí se mezi svědky Oldřich, jenž se štítařem (sagittarius) nazývá. Král Přemysl směňuje na rozšíření města Brna se sousedním proboštstvím benediktinským „na Luhu" r. 1229 některé pozemky, poznamenal, že jest mezi nimi dvůr hrnčíře Kata a také dvůr štítaře Bohuše. Johanitskou listinu z r. 1288 podepsal kromě jiných také Sieghart, jenž se nazývá „sagittarius regis".[2]) Podle těchto zpráv mohlo by se souditi, že na Moravě zhotovována byla zbroj, štíty a šípy (neznamená-li sagittarius lučištníka). Jest však otázka dělaly-li se také panciř a brnění, dýky a meče? Pochybujeme o tom. Uznává-li ještě král Václav II. za dobré ustanoviti mečíři Jindřichovi roční pensi 10 hřiven,[3]) aby „se svým užitečným a umělým řemeslem" v Praze se usadil, bylo toto řemeslo zajisté ještě velmi vzácné. Také jest nám známo, že brnění rytířská XIII. století hlavně z ciziny, a jmenovitě z Florence a Augšpurku se kupovala. Ale již počátkem XIV. století a sice okolo r. 1328 řemeslo toto nabylo v Praze takového

[1]) Henricus pilliator připomíná se r. 1262 v Olomouci. Cod. Dipl. Mor. III. 347.

[2]) Tamtéž II. 173, 283 a IV. 349.

[3]) Tamtéž VII. 977.

rozkvětu, že skoro pro každý kus zbroje byl zvláštní cech. Bylif zbrojíři vůbec, pak přilbíři (galeatores), platnýři (thorifices nebo loricatores), mečíři (gladiatores), jenž zhotovovali meče (gladii) a dlouhé nože, kteréž na pásu zavěšovány a tesáky (misericor) nazývány, štítaři (clypearii), ostruháři (calcariatores), odkudž pochází v Olomouci ulice Ostruhová, lukaři (balistarii), šípaři (sagittarii) a j. v.[1]) V takovémto rozdrobení jednoho řemesla viděti lze zajisté pokrok dělení práce a tím se také dá vysvětliti zručnost a umělost, jaké se v tomto řemesle dosáhlo. Podobnou umělost spatřujeme následkem rozdělení práce také v cechu zlatníků (aurifabri). Král Přemysl Otakar II. udělil jim, jak nám již známo, právo stříbro zkoušeti a příjmy z toho bráti.[2]) Z toho vyplývá, že zlatníci již tehdáž zajisté měli mezi sebou jakési společenstvo. Umění zlatnické každým způsobem se provozovalo, jakkoliv jména zlatníků uvésti nemůžeme. Za krále Václava II. se vypravuje, že Řek jménem Jan prodal králi klenotů za 300 hřiven.[3]) Byl tento Řek zlatníkem nebo pouze obchodníkem? V příčině této nemůžeme podat bezpečné odpovědi jako nemůžeme odpověditi na otázku: zdali zlaté, skutečně bohaté nádoby při dvoře krále Přemysla Otakara II. byly výrobkem domácím nebo cizím. V Uhrách byl tehdáž při dvoře královském slavný zlatník, jménem Matiáš,[4]) a před tím již r. 1246 mistr Štěpán.[5]) Uhry byly tehdáž svým umělým zlatnictvím daleko za hranicemi proslaveny a jelikož Morava udržovala s Uhrami od časů nepamětných velmi čilé spojení, zlatnická technika uherská nezůstala snad také bez účinku na techniku moravskou. Důkaz o tom musíme podložiti k té době, až jednati budeme vůbec o umění, jak se na Moravě vyvinulo za časů přemyslovských. Tam zmíníme

---

[1]) Rössler, Das Alt-Prager Stadtrecht. Str. 19 a 30.

[2]) Formulář. Archiv. D. 29, str. 160.

[3]) Cod. Dipl. Mor. VI. 113.

[4]) Monumenta Hungariae historica. Vol. VIII. pag. 237.

[5]) Fejér, Cod. Dipl. Hung. IV. 2. pag. 15.

se též o malířích a sochařích, kteří tehdáž po náhledu našem k žádnému cechu nenáleželi. Od r. 1348 dějiny české vypravují o náboženském malířském bratrstvu v Praze, do něhož také nemalíři mohli vstupovati; avšak o cechu malířském není zmínky, [1]) a také se nepřipomínají cechové zedničtí, kamenničtí a tesařští a vůbec žádný cech stavitelský, jakkoliv v brněnské listině z r. 1300 uvádí se v Brně kameník Pelhřim. [2]) Ráz jednot stavebních, v nichž připomenutá řemesla se spolčovala, byl, ačkoliv jednoty počátkem XIV. století již v rukou laiků se nalézaly, předce ještě tak mocně působil, že účastníci jednot stavebních nemohli se ještě odhodlat, aby jako jiní obyčejní řemeslníci v cechy se zřídili. Řemesla stavební byla prováděním našich větších kostelů jaksi posvěcena. Dělník chápal se lžíce a kladiva ne pouze za mzdu lidskou, nýbrž aby došel také odměny božské, tak že tichou oddanou pilností tesal na bezduchém kameni, aby z něho vytvořil dílo své obrazotvornosti, nebo mu vtiskl tvary svých vzorů. [3]) Jen pro stavby obecné, světské a menší byly cechy stavitelské, jejichž poměru k jednotám stavebním ovšem neznáme; ale již nyní můžeme tvrditi, že jak stavební jednota, tak i cechovní řemeslníci nepracovali podle plánů

[1]) Tomek, Dějepis města Prahy II. 381—388.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 173.

[3]) O činnosti stavební jednoty na Moravě a v Čechách nemáme sice přímých, historických dokladů; ale uváží-li se, že naše kostely, které až na doby nynější mohútností a architektonickým vyzdobením se vyznamenávají, a jejichž původ sáhá zajisté do století XII. a XIII., jako jsou na př. klášterní kostely v Tišnově a Třebíči, nebyly vystavěny v roce jediném, ani ne v desíti letech, že oba tyto kostely náležejí řádu cisterciáckému, který zcela jistě znal jednoty stavební a sám je vydržoval, uváží-li se dále, že na př. děkan biskupského kostela pražského Vitus, jehož smrt klade se do r. 1271 (Contin. Cosmae. U Pertze IX. 187), tolik velikých staveb kamenných provedl, že samy o sobě poskytovaly jednotě stavební dostatečného zaměstnání: pochopí se, proč právě tyto jednoty stavební pokládáme za příčinu, že na Moravě objevuje se pozdě cech stavitelský, při čemž prosíme, aby se uvážilo, že cech stavitelský nikdy se nezabýval opatřením hmot stavebních, nýbrž jednota stavební.

cizích, nýbrž podle vlastních nárysů a že většina jich nebyli cizinci, nýbrž domorodci. V umění stavitelském nedělo se otrocké nápodobení cizích tvarů, nýbrž za doby Přemyslovské vyvinulo se v Čechách a na Moravě domácí, národní umění stavitelské a již jest nejvyšší čas, abychom se vzdali předsudku, jako by umění v Čechách a na Moravě bylo bývalo skoro výhradně německé, z části francouzské nebo italské, žádným však způsobem české tedy domácí. K tomuto důležitému thematu v dějinách umění moravského ještě se vrátíme,[1]) na místě tomto chceme se jen ještě zmíniti o průmyslovém a politickém významu cechů.

„V době, kdy státní moc ještě, jako nyní se děje, o všecko možné i nemožné nechtěla se starati, bylo na rozličných stavech a členech říše, aby sami o sebe se starali a náklonnosť k spolčování, kteráž se jevila po celý středověk a všady spolčovala, co k sobě náleželo, zachvátila zrovna tak řemeslníky jako rytířstvo a duchovenstvo. Kdežto rytíři měli své spolky a duchovenstvo podle svého hierarchického řádu se spojovalo, řemeslníkům bylo zříditi tolik rozdílných cechů, kolik bylo řemesel, jelikož jen tímto způsobem bylo možno v řemeslech těchto pravidelně se vyučiti. Toto učení podle pravidel ustanovených obsahovalo zároveň, jelikož každému za povinnosť se ukládalo, ochranu, jaké řemeslo potřebovalo; bylo nejen kupcům zárukou, že řemeslník povolání svému dostatečně rozumí, nýbrž pojišťovalo také řemeslo bezprostředně proti svobodné konkurenci,[2]) zkrátka: pojišťovalo právo ku práci, ježto jednotliví řemeslníci nebyli podnikateli, nýbrž dělníky.

S tímto právem vyrábitelů srovnává se jako korrelat:

---

[1]) Roku 1877 uveřejnil dr. Josef Kalousek v časopisu „Osvětě“ číslo 5. str. 321—342 výborný článek „O historii výtvarného umění v Čechách“, čelící proti náhledům pražských profesorů Gruebra a Woltmanna, kteří Čechům středověkým upírají všeliké samostatné umění.

[2]) Citát z dra Viléma Arnolda, Das Aufkommen des Handwerkerstandes im Mittelalter. V Basileji 1861. Str. 33.

povinnosť, dodávat konsumentům zboží dobré a povinnosť konsumentů, aby výrobky řemeslné dávali dělati u těch, kdo právem takovým byli nadáni. Co se týče prvního kusu, jest povinností magistratu městského, aby konsumenty chránil proti všelikému poškození, aby tedy k jednání pořádků dohlížel. Předsevzali-li si na př. pekaři v Brně: že nebudou péci pro trh každý den, nýbrž třikrát za týden a dohodli-li se řezníci, že dříve nový kus neporazí, dokud by maso z dobytčete již poraženého nebylo prodáno a j. v.,[1]) bylo městské radě s příslušnou autoritou zakročiti a libovůli cechu po dobrém nebo přísně zlomiti, kdežto naproti tomu bylo jí uchopiti se přiměřených prostředků k donucení konsumentů, aby dávali pracovati u řemeslníků, kteří vstoupením do některého cechu práva k tomu nabyli. A v této povinnosti rad městských spočívá počátek nucení k cechu. Aby však toto nucení nebylo konsumentům na ujmu, vytknuty byly na prospěch konsumentů jisté hranice a korektivy: na jedné straně tím, že některým větším městům propůjčeno bylo právo skladné a na druhé straně tím, že v městech byly kratší nebo delší čas trvající trhy, na které v dobách pravidlem ustanovených, mohlo se dovážeti se všech stran všeliké zboží, jak jsme viděli,[2]) bez poplatku mýtního a celního. Na trzích tedy, právě skladném a nucení k cechům zakládal se průmyslový význam cechů.[3])

Co se týče politického významu cechů, v tom spočíval, že členové cechu jedním sborovým duchem byli proniknuti. Naučili se znáti, že k sobě náležejí, že mají stejný účel a že se snaží stejného cíle dosáhnouti. Odtud se vyvinula určitá doba k učedlnictví — obyčejně čtyry léta — ustanovení

---

[1]) Rössler, Die Stadtrechte von Brünn, pag. 218.

[2]) Viz str. 103 toh. díla.

[3]) Výborným o předmětu tomto pojednávajícím spisem jest: „Zur wirthschaftlichen Bedeutung des deutschen Zunftwesens im Mittelalter.“ Ein Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens od Dra Gustava Schönberga. V Berlíně 1868.

o tom, jakou dobu tovaryši mají sloužiti a na zkušenou cestovati (vandrovati). Tovaryši náleželi skoro všady k rodině mistrově, který byl povinen je vyživovati, aby mravný život vedli, dohlížeti. Dále se stalo nezbytným požadavkem, kdo by nějaké řemeslo chtěl samostatně provozovati, aby se vykázal jistou technickou způsobilostí, což se muselo prokázati zkouškou, zdali v případě konkretním uchazeč skutečně jest způsobilým. Důkaz tento podáván provedením „kusu mistrovského“. Tento zdlouhavý postup v jediném oboru dodával řemeslníku sebevědomí samostatnosti, kteréž bylo mocnou pružinou, kotvicí politické jeho správnosti a mravnosti, která i tím byla povznešena, že počátkem XIV. století každý cech zvolil si některého svatého za patrona, tak že tím stal se nejen řemeslovým společenstvem, nýbrž také duchovním bratrstvem. Tohoto patrona dal si pak cech na své prapory a praporce, měl-li města proti nepříteli hájiti. Kolik cechů město mělo, tolik bylo v něm zřízených oddílů; bylo potřebí pouze dáti jim zbraně, aby se jim jakožto oddílům vojska městského vykázaly brány, bašty a hradby městské k střežení a hájení. Jakmile však cech byl ozbrojen, zasazoval se o samostatnosť, samosprávu města krví i statkem proti všelikému odpůrci; tím však již si také otevřel bránu na radnici a stal se tak účastníkem ve správě městské. A v tom hlavně spočíval politický význam cechů. Ještě dříve nežli minulo XIV. století byla řemesla v radách městských již zastoupena. Od r. 1360 lze tuto přeměnu v soukennickém cechu jihlavském dostatečně stopovati.

AGRÁRNÍ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY.

Ohraničování polí. — Meze polní. — Čeho se šetřilo při upravování mezí polních. — Obcházení mezí. — Mezní soud. — Katastrální vyměřování. — Laneus a mansus to-

tožny. — Lány jsou rozdílně veliky. — Jak se na nich hospodařilo. — Hospodářství třístranné. — Polní plodiny a pěstování chmele. — Lukařství. — Zahradnictví. — Druhy ovoce a jak se jich upotřebovalo. — Včelařství. — Vinařství. — Lesnictví. — Lov a jak se provozoval.

Hospodářství polní jest, jak se vůbec uznává, nejdůležitějším zaměstnáním ve všech státech kultivovaných, na jehož zdaru přede vším závisí blaho občanstva. Čím více pokračuje vzdělání národa, tím více stoupá také výtěžek zboží hospodářského, poněvadž obratnosť na jedné a zvýšené potřeby na druhé straně živnosť zvelebují. Jelikož tedy Čechoslované na Moravě od té doby, co podle historie v zemi se objevují, hlavně rolnictvím se zabývali a v tomto svém oblíbeném zaměstnání ani tehdy nebyli rušeni, když v XIII. století němečtí osadníci vedle nich a mezi nimi se usadili: dá se souditi, že v XIII. století panovaly na Moravě velmi spořádané agrární poměry. Upravené poměry agrární však vyžadují přede vším, aby majetek, tedy zde pozemky, úplně byly pojištěny. Rolník musí dobře znáti hranice, pokud sáhá pole, které jest mu vzdělávati čili jinými slovy: majetek musí mu býti písemně pojištěn a to dělo se soudním vytknutím mezí při jeho polích a občasnými jich ochozi. Již v díle IV. byli jsme pojednali podle listin až do r. 1197 o hranicích polních, zde chceme u líčení tom pokračovati.

Když pole novému majetníku k užívání byla vyměřena, jevila se býti nejpřirozenějším jich ohraničením, jakožto terminus, brázda. Velehradská listina z r. 1236 vypravuje, že i dvě osady, Volkovič a Vřiskov, které tehdáž ležely v kraji Znojemském, ale později zanikly, jen brázdou od sebe byly odděleny.[1] Brázda a mez, vlastně co při vyměřování bylo přidáno, dělily role rozdílných majetníků. Panství čili jak již tehdáž se nazývaly, dominie, měla buď přirozené nebo

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 310. „Wolkvicz . . . Vriskau, que ville uno tantum limite, scilicet sulco aratri, dividuntur.“

rukama lidskýma zřízené hranice. Přirozenými hranicemi byly: řeky, potoky, pohoří, hory, skály, veřejné cesty, údolí a pod; umělé hranice tvořily, kopce z prsti nasypané nebo z kamení zřízené, cumuli, [1]) acervi, pojedinné hraničníky nebo mezníky s vydlabanými známkami, „úročiště“, hrušky a duby taktéž se známkami vřezanými. [2]) Aby takovýto

[1]) Listina kláštera Hradišťského asi z r. 1215, v níž se pojednává o pomezním sporu a o hranicích velkého panství Hranického, mluví o takovýchto přirozených a umělých meznících. Tamtéž 77 a sled. a 82.

[2]) V listině z r. 1292 „Distinctio metarum inter villam Přítluky (Pritlach) et castrum Neideck“ čteme: že důvěrníci vypravení k vyhledání starých hranic mezi svrchupsanými panstvími „antiquorum limitum certissima indicia repererunt, grandem videlicet lapidem, quem honorande recordationis genitor noster (Siffridi Orphani de Neidekke) tribus bovum paribus duci et poni jusserat in signum limitare, cui non posset ab aliquo mortalium contradici; deinde validos et vetustos arborum truncos, in quorum stipitibus priusquam succiderentur, signa se vidisse limitaria concorditer asserebant, medium etiam tramitem illus loci, qui vulgo Puorchstal dicitur, et alia quedam plura, in quibus universis, dum persone metatorum a se invicem nullatenus dissentirent, nos utrimque illorum limitationes et metarum distinctiones ratas gratasque habentes, novorum aggerum altos cumulos in meditullio limitum elevari fecimus.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 390. — Užívalo-li se slova „sepulchrum“ za mezník, nedá se určiti. V moravských listinách není k tomu dokladu. V listině z r. 1227 čte se ovšem „ut diviso nemore cum sepulchrariis faciant sibi novalia“ (Cod. Dipl. Mor. II. 183), což tak zní, jako by rozdělení lesa mělo se státi per sepulchraria a ne cum. Máme za to, že výraz „cum sepulchrariis“ jest charakteristikou, bližší naznačení lesa, jenž měl býti rozdělen, tedy lesa, v němž se nalézaly hroby pohanské. V uherských listinách vyznačuje se hranice dosti často „inde ad sepulchrum paganorum, et ibi habet metas.“ (Fejér, Cod. Hung. IV. 3. pag. 460 ad an. 1268). Zdaliž také v Čechách a na Moravě nemohlo se přijíti na hroby pohanské „sepulchraria paganorum“, když se v lesích a na polích pracovalo? Zdali k ustanovení hranic u Čechoslovanů nesloužily též tak zvané „báby“, jako v jižním Rusku, není doposud zjištěno? V Uhrách se jich užívalo, jak se podobá, pode jménem „statua“, neznamená-li vůbec slovo toto břevno. (Cod. Dipl. Mor. VII. 19. Statuas, que Nebensaul nuncupantur.) Ve velké potvrzovací listině krále Bely IV. pro Vrch sv. Martina (1234—1270) čte se, kde se ustanovuje hranice Temurdu: Prima meta est in occidente cum statua iuxta villam Mucha . . . deinde dimissa magna via vadit iuxta vineas versus meridiem, et ibi ultra viam

kopec působením živlů nebo také zlomyslnou rukou lidskou nemohl býti rozmeten, byl silnými trámci obehnán (kopec trabibus circumdatus); k vůli evidenci zakopávaly se do takovýchto kopců pro potomky hrnce s uhlím, mince (imponentes eisdem acervis signa occulta) a j. v. a hranice takové nazývány „kopci podle obyčeje domácího zřízenými". Když r. 1275 urovnán byl spor o hranice mezi osadami kláštera Hradišťského a osadami města Olomouce, užilo se tohoto výrazu.[1]) S tímto výrazem setkáváme se také v podobné listině z r. 1280, kterouž potvrzeny hranice mezi klášterem Hradišťským a olomouckou kapitulou.[2])

Zasazování mezníků a určování hranic kolem polí a panství dělo se za jistých formálností. Formálnosti tyto jsou nám známy a chceme je na dvou příkladech vylíčiti. Roku 1280 nebylo dostatečně známo, kudy běží hranice mezi městysem Kojetínem a vsí Bezměrovem. Aby se vyhnuli soudnímu sporu, sešli se tehdejší držitelé obou osad, biskup Pražský Tobiáš za Kojetín a Budiš, opat Hradišťský za Bezměrov v Kojetíně k smírnému porovnání. Oba přivedli s sebou v družině své hodnostáře; biskup probošta, děkana a arcijahna své kapitoly a svého komoří, rytíře Pelhřima, opat klášterního probošta, komoří a klášterního zástupce právního Budislava. Biskup a opat shodli se v ten smysl, co oba světští pánové rytíř Pelhřim a zástupce kláštera Budislav s strany hranic za právo uznají, že se tomu oba bez odporu podrobí. Tito zvolili si po třech porotcích z osad sporných, tedy z Kojetína a Bezměrova, sesílili se porotci těmito a lesníky z Kojetína a Hradiště, kteréž sousedí s Bezměro-

---

habet metas cum statua, et ibi est villa Halas commetanea." Wenzel, Cod. Arpad. Vol. VII. 11.

[1]) „Certos terminos secundum terre consuetudinem per acervos qui et kopci vulgariter appellantur, undique comigravi," praví vyslanec markraběcí, roku 1275 k upravení hranic ustanovený. Cod. Dipl. Mor. IV. 165.

[2]) „Metis secundum ius terre per acervos, qui vulge kopci dicuntur, distinctis." Cod. Dipl. Mor. IV. 242.

vem a obešli hranice. Obcházeli je od mostu, jenž vede přes Hanou na silnici do Kroměříže až k řece Moravici a prohlásili, že všechna krajina na obou březích řeky Hané náleží k území kojetínskému, pozemky však na pravém břehu Moravice do Bezměrova. Pruh země, jenžto leží mezi mostem přes Hanou, silnicí do Kroměříže a mezi dvěma kopci hraničnými při Hané že ustanoven jest k vydržování mostu připomenutého. Další hranice za Moravicí tvořily: jezero Martinské, Dělná struha, při níž byly kopce nasypány, bezměrovská cesta a říčky Radše a Teba. [1] — Jiný příklad. Území hradu Neudeku hraničilo se vsí Přítluky, jenž příslušela opatství Velehradskému. Seifried Moudrý z Neudeka zvěděl, že vrchnostenští jeho úředníci po delší čas buď z nedbalosti nebo omylem užívají ve prospěch hradu Neudeka kusu lesa a louky, ježto byly majetkem panství přítluckého. Opat Velehradský Lupinus si na to stěžoval a proto Seifried si předsevzal hranice obou panství vyšetřiti. K tomu účelu sešli se opat Lupinus a svědek jeho Ekko, komtur templářů z Čejkovic a Seifried Moudrý se svými přátely na hradě Neudeku dne 15. července 1292, zvolili hodnověrné starší muže z Přítluk, Neudeka a některých jiných sousedních obcí, které v listině příslušné jménem se uvádějí a vypravili je, aby staré hranice vyhledali. Hranice tyto byly naleženy a ve prospěch opatství Velehradského vytknuty. [2]

Hranice takto ustanovené požívaly veřejné vážnosti a podrobeny byly veřejné kontrole. Aby se kontrola tato prováděla, dály se tak řečené ochoze, circuitio, také obequitatio metarum. Král Václav potvrzuje r. 1241 Německému řádu rytířskému statek, který mu byla darovala Domaslava, vdova po Zbraslavovi z Miletína, pravil, že se podle obyčeje zemského hranice darovaných statků obešly. [3] Avšak ne

---

[1] Tamtéž 235 a 236.

[2] Tamtéž 389.

[3] Erben, Regesta pag. 498. „De gratia speciali iussimus (bona ordini) assignari et secundum terre consuetudinem per circuitum limitari.

pouze tehdy, když statky byly darovány kostelům a klášterům, ne pouze tehdy, když se kupovaly a prodávaly a když vypukly spory o hranice, nýbrž každoročně byly ve vsích od porotců a od nejváženějších a nejstarších obyvatelů hranice obcházeny. Byla-li ochoz úředně nařízena, zanešena do listiny o tom sepsané jména těch, kdo k tomu byli ustanoveni a z toho vysvítá, že úředníků lesnických a personálu lesního z příčin, které jsou na snadě, nejčastěji v příčině této se upotřebovalo. Když se r. 1203 ustanovovaly hranice rozsáhlého lesa Střelné mezi Odrou a Moravou, kterýž darován byl Premonstratům hradišťským od markraběte Vladislava Vladislavovice, uvádějí se mezi těmi, kdo při odevzdávání lesa měli účastenství a kdo hranice ustanovovali: Slavata, magister venatorum, Bludo, summus venator, a pak ještě několik podřízených myslivců. Když se r. 1210 odevzdávalo panství zábrdovické nově založenému premonstratskému klášteru v Zabrdovicích u Brna, 21 osob ustanovovalo hranice; jména jejich uvádějí se v zakládací listině, kteráž byla o několik let později sepsána. [1]) Čím důležitější byl statek, tím slavnější byla ochoz. Klášter Milevský v kraji Táborském držel od krále Přemysla zástavně ves Bojenice v 50 hřivnách čistého stříbra. Po létech klášter vyplatil králi 60 hřiven a stal se r. 1218 majetníkem statku zastaveného. Tehdáž král nařídil, aby podkomoří Zdislav, královský villicus Předvoj a kanovník Martin a j. v. každý se svou družinou hranice objeli a mezníky zasadili. [2]) Z listiny, dané r. 1219 se dovídáme, že král Přemysl Otakar, když kostelu vyšehradskému daroval okres zahrádecký, dal hranice obejíti svými dvěma syny, kralevicem Václavem

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 14 a 57.

[2]) „Memoratam villam cum appendiciis suis obequitaverunt et signa in terminis posuerunt.“ Erben, Regesta pag. 275. V jiné listině z r. 1219 o též vsi Bojenicích a o témž předmětě praví se „ . . . obequitaverunt, signa in medio rivuli, qui dicitur Belina, usque in Borovan in longitudine et lato, nullo contradicente, ponentes.“ Tamtéž pag. 285. Obšírnou zprávu o ochozi čteme ad an. 1203 v Erbenovi, Regesta pag. 224.

a pozdějším markrabětem Vladislavem.[1]) Takováto ochoz úřední bývala spojena s právoplatným přenesením statku na nového majetníka a nestalo-li se tak hned původně, nový majetník snažil se později, aby byla předsevzata. Královská vdova Konstancie koupila od pana Diviše z Divišova z rodu Šternberků panství komínské u Brna za 280 hřiven stříbra. Na tržní sumu splatila 230 hřiven a zbytek 50 hřiven zůstala dlužna, poněvadž syn Divišův Zdislav, ješto zatím Diviš z Divišova zemřel, k dědictví se hlásil a ochoz statku prodaného, k čemu byl zavázán, nepředsevzal. Konstancie odkázala r. 1240 na smrtelné posteli panství toto panenskému klášteru cisterciáckých jeptišek v Tišnově, který byla založila a uložila tehdejší abatyši, až jí budou od pana Zdislava hranice ukázány a až se ochoz jejich předsevezme, aby mu odevzdala zbytek 50 hřiven.[2])

Z líčeni tohoto vyrozumíváme, že jak ustanovování hranic, tak ochoz jich zakládaly se na starém slovanském právě obyčejovém: byly zákonem, — a poněvadž byly zákonem, muselo se trestati každé porušení nebo pošinutí hranic a každé odorání jednotlivých polí. Na Moravě líčila se pře o tom u soudu zemského, v Čechách byl nejvyšší purkrabě Pražský rozhodujícím kompetentním úřadem. Mezní soud děl se za mnohých obřadů, z nichž připomenouti chceme jen přísahu svědků na sporné hranici. K účelu tomu vykopána byla na místě, kde ochoz měla počíti, jáma, v níž svědkové bosi a pouze v košili poklekli s hlavou odkrytou a tak přisahali; nejspíše mělo se tím symbolicky naznačiti, že svědek chce říci pouhou pravdu, komu náleží pozemek, na němž stojí.[3])

---

[1]) „Mittens filios suos, Wenzeslaum et Wladislaum, ad denotandum et circumeundum circuitum prefatum.“ Erben, Reg. pag. 285.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 380 „sicut tenebatur de iusticia circuire . . ut post ostensionem metarum et circuitum antedicto Zdeslao solvat abatissa quecunque fuerit 50 marcas, quia 230 marcas solvimus sibi et patri suo.“

[3]) Brandl, Glossar. pag. 152.

Že tato způsoba přísahy u svědků na sporné hranici sáhá asi až do časů pohanských, tomu nasvědčuje obvyklý tehdáž trest na hrubší porušení hranic. Kdo totiž provinění se dopustil, povinen byl odvésti poškozenému za pokutu „mezního vola". [1]) Čím dále zabýháme do českého zákonodárství, tím větší úlohu hraje vůl, co se týče ustanovování trestů. Ještě v zákonech Břetislavových z r. 1039 praví se: „Kdoby mrtvoly pochoval na polích a v lesích, odvede za toto provinění arcijahnovi vola, knížecímu fisku 300 denárů a musí připustit, aby mrtvý pochován byl na společném hřbitově." [2]) Tedy i zde byl vůl ustanoven za pokutu. Rozumí se samo sebou, že tak vysoká pokuta požadovala a platila se jenom tehdy, stalo-li se křiklavé porušení hranic a sice v tom případě, když se vykonala přísaha mezní se všemi svými obřady; v případech méně důležitých, nebo byly-li jednotlivé brázdy odorány, zapraviti bylo pokutu peněžitou podle toho, jaká škoda se způsobila. Na př. královská komise rozhodla ve sporu o hranice mezi poli kláštera Lúckého a města Znojma, že škodu bude penězi nahradti a že ten, kdo by zlomyslným způsobem jednu nebo více brázd odoral, povinen bude zaplatit poškozenému 5 talentů mince moravské. [3])

Byly-li hranice panství ano i hranice jednotlivých polí

---

[1]) Ve veliké potvrzovací listině krále Přemysla Otakara pro kostel Olomoucký, dané v Opavě dne 16. července 1256 čteme: Similiter in occupatione metuarum, si aliqui in iudicium fuerint vocati et iudicati, ad ecclesiam venditio reddeat simul cum eo, quod vulgo dicitur mezni vol, et conquerenti satisfiat." Cod. Dipl. Mor. III. 215.

[2]) Cosmae Chron. ad an. 1039. U Pertze IX. 69. Capiulare Karla Velkého z r. 785 ustanovuje v té příčině: „Iubemus, ut corpora christianorum Saxanorum ad cimiteria ecclesiae deferantur, et non ad tumulos paganorum." U Pertze Legg. I. 49 č. 22.

[3]) „De dampno illato, secundum quod eius quantitas estimabitur, satisfactione plenaria emendabit. Item, quicunque terminos agrorum, quos homines ecclesie Lucensis contiguos habent cum civibus (Znoymensibus), iniuriose transulcaverit vel dearando subtraxerit, predicte pene (quinque talenta usualis monetae), quam statuimus, subiacebit." Cod. Dipl. Mor. IV. 99.

od vlády zemské pojištěny nejbedlivější správností a vyměřením trestu na ty, kdo by je porušili, stalo se nezbytným následkem této státní dohlídky, že staráno se o katastrální vyměření jednotlivých panství a vzdělaných polí. Vyžadovaly to na jedné straně právo jednotlivce a pak prospěch panovníkův, poněvadž podle polí vyměřených ustanovovala se daň pozemková a mnohá jiná veřejná nebo státní břemena.

Že toto katastrální vyměřování skutečně se provádělo a že stát k němu dohlížel, o tom není žádné pochybnosti. Důkazem toho jsou četné lokace, které jsme byli v knize této již tolikráte připomenuli. Markraběnka a královna Jitka, manželka krále Václava II., postupujíc r. 1291 sluhovi svému věno své panství Lysou, aby je na právě německém zalidnil, poznamenala: že mu dovolila, aby pozemky propůjčené provazcem na lány vyměřil, jak to vůbec činívá každý zakladatel. [1]) Klášter Břevnovský zakládaje novou ves a určuje, jak by lány měly býti veliké, odvolává se v listině r. 1342 o tom vydané na provazec královského města Prahy. [2]) Větší statek parcelován býval tedy provazci, které měly býti, jak ustanovil Přemysl Otakar, 42 lokte dlouhé. „Man soll zu jedem Seil geben ein Gottberat, das ist zwei quere hand.“ Provazec tento jest delší, počítajíli se na pražský loket tři pídě. V nejstarší městské knize znojemské počítají se na provazec 52 lokte. Zrovna tolik počítají staré desky pražské na jeden provazec polní, poněvadž byly také provazce rybničné, lesní, luční a viničné, které měly míru rozdílnou. Tři provazce polní čili 156 českých loket na délku a 1 provazec nebo 52 lokte do šířky jde na jedno jitro nebo hon t. j. na prostor, na který se vyseje korec obilí. Prostor tento zaujímá

[1]) „Dantes sibi plenum posse in eadem hereditate nostra distinguendi laneos seriatim per funiculum distributionis, prout consuetudo cuiuslibet locatoris exquirit.“ Emler, Regesta pag. 661.

[2]) Dobner, Monum. VI. 69: „quod quilibet laneus habere debet septuaginta duas mensuras de mensura funiculi, quo hereditates maioris civitatis Pragensis mensurantur.“

tedy tři čtvereční provazce nebo 8112□ loket a 60 takových honů nebo jiter jde na 1 lán. [1]) Role, které nebyly ještě vyměřeny nebo v lány rozděleny, zaznamenávají se v listinách jménem „terra, ager, pozemek“. Markrabě Přemysl daroval r. 1239 panu Viktorovi, synovi Bluda z Žerotína za prokázané služby více takových pozemků u Húzova, Tovíře a Samotíšku a j. v., které ještě nebyly vyměřeny. [2]) Teprvé tehdy, byly-li pozemky provazcem vyměřeny a na určitou šířku rozděleny, dostaly jméno „mansus“ nebo „laneus“. Kněžna Sącská a teta krále Václava II. obdržela k výživě své panství Budyňské. Kněžna nevědouc asi, kolik výměra panství obnáší, dala majetek svůj přeměřiti a uzavřela pak r. 1302 podle revidovaného katastru, kterým každý mansus ustanoven byl na 60 korců výsevku, nové smlouvy se svými poddanými. [3]) Z toho vysvítá, že tehdáž mansus a laneus byly pojmy totožné, naznačujíce v Čechách r. 1302 kus pozemku o 12 prutech, na který se mohlo 60 korců vyseti. Též v listině kláštera Břevnovského z r. 1296 mansus a laneus za stejné se pokládají. [4]) Podobně děje se i na Moravě. Biskup Bruno propůjčuje r. 1274 rytíři Berchtoldovi z Ronberchu v léno ves Kochov, dokládá, že obsahuje 19 lánů nebo mansů. [5]) Kdyby nám však uvedené příklady nepostačily, případ následující bude zajisté rozhodujícím dokladem. Bohuslav z Risenburka daroval před lety klášteru Velehradskému 12 mansů ve vsi Veliké. Syn jeho Boreš, kastelan na Risenburce, potvrzuje dne 3. března 1264 toto darování

---

[1]) Rössler, Brünner Stadtrechte pag. XCVIII.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 360.

[3]) „Convenit, quod quilibet mansus bonorum predictorum continere debet tantum de terra, quod in eo seminari possint sexaginta strichones seminum universorum hiemalium et etiam estivalium.“ Emler, Regesta pag. 835.

[4]) Tamtéž pag. 741 a 742.

[5]) „In villa nostra, in Chochov, decem et novem laneos sive mansos.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 125.

12 mansů, „které obyčejně leen se nazývají.“ [1]) Aratura, popluží, jest starší avšak také ještě v XIV. století obvyklé pojmenování role, ježto párem volů se mohla vzdělati; popluží mělo zajisté určitou výměru, jelikož v listinách jest řeč také o poloviční aratuře. [2])

Laneus a mansus tedy znamenají jednu agrarní jednotku a také jest jisto, že vyměřování dálo se provazcem úředně uznaným: avšak jakou výměru měla tato jednotka, není jisto. Nahoře jsme připomenuli, kterak lán byl tak veliký, že bylo potřebí 60 korců jarního a ozimého obilí, aby mohl býti zaset. To bylo pravidlem v některých krajinách. Na zboží kláštera Břevnovského v Čechách měl okolo r. 1342 lán 72 provazce obsahovati. [3]) Právo brněnské ustanovovalo: „vyměřují-li se nové polnosti, přidělí se jednomu lánu tolik jako druhému, a dají se do každého lánu pole lehká a pole úrodná, a co losem každému připadne, to jest jeho s mezemi a branicemi, ať už se kladou mezníky nebo uhlí, které se ve velikých hrncích do země zakopává a kopce kamenné nebo podobné jiné věci . . . Znamenati dlužno, že 32 lokte jdou na provazec, 9 provazců na délku a 2 a jeden krok na šířku tvoří lán.“ [4]) Podle práva hlubčického obsahoval každý lán 36 jiter, proto se všady, kde na tomo právě osady se za-

[1]) „Duodecim mansos, qui leen vulgariter nuncupantur.“ Cod. Dipl. Mor. III. 361. Že slovo „leen“ nic jiného neznamená, nežli lán a že tento pochází od lána něm. leine (provaz) nepotřebujeme zajisté teprvé doložiti. Nahoře jsme připomenuli, že „funiculus distributionis“ byl znám všem zakladatelům.

[2]) Markrabě Vladislav Jindřich uděluje r. 1220 klášteru Doubravnickému některé dary, poznamenal: „Confirmamus etiam ipsi monasterio omnem dotem, . . . in ipsa villa forensi Bystrice, mansum videlicet cum silva in Zdenici et capella (m) in Pivonici cum dimidia aratura et bosco.“ Cod. Dipl. Mor. II. 117. Aratura a mansus se zde nerozeznávají. Srovn. Cod. Dipl. Mor. III. 838 a sled.

[3]) Dobner, Mon. VI. 69.

[4]) Rössler, Stadtrechte von Brünn str. 220 a 223.

kládaly a polnosti vyměřovaly, počítal lán asi na 108 rakouských měr výsevku. [1])

Na Moravě vůbec lán nejobyčejněji se určoval podle výsevku. Při tom užívalo se výrazů „strych a korec", které se srovnávají s latinskými „mensura, modius" a s německými „Mut a Scheffel". V listině z r. 1279 pro klášter Vilimovský v Čechách se praví, že rolníkům zapravovati jest z lánu ve vsi nově založené ročně 22 „mensuras", kteréž obyčejně „korec" se nazývají. [2]) S výrazem tímto setkáváme se též v břevnovské listině z r. 1296. Tam se praví, že sedlákům z některých vsí klášterních odváděti jest do dvorů klášterních z každého lánu kromě nezbytného věrduňku čistého stříbra podle váhy pražské dvě mensury žita, tolikéž pšenice a ovsa, kterážto míra v českém obyčejně korec se nazývá". Listina zároveň nazývá tuto míru obilní „prostřední královskou mírou pražskou", [3]) z čehož dá se zajisté souditi, že ani tato míra nebyla všady stejná, poněvadž by jinak bylo zbytečno zvláště ji označovati.

Že „mensura" nebo „korec" jmenovány v listinách německých „Scheffel", vysvítá z více listin Brunonových, kterými se léna propůjčovala. Shledávámeť v nich ustanovení, že držitelé lén kostela olomúckého jsou povinni odváděti kanovníkům olomúckým z každého lánu ročně „mensuru" (často také modius nazývanou) [4]) pšeninice podle míry opavské, [5]) a tuto „mensuru" nebo „modius" biskup Dětřich nazývá r. 1295 německým slovem „Scheffel". [6]) Místo korce

---

[1]) Jireček, Codex iur. Bohem. pag. 168.

[2]) Emler, Regesta pag. 500 „viginti et duas mensuras, que vulgo chortzones dicuntur."

[3]) „Que mensura est media regalis pragensis et in vulgari Bohemico chorez nuncupatur." Emler, Reg. pag. 742.

[4]) „Dabis annis singulis mensuram unam tritici, continentem modium unum Opaviensem." Biskup Bruno ad an. 1263. Cod. Dipl. Mor. III. 350.

[5]) Viz str. 132 a sled. toh. díla.

[6]) „De laneo quolibet unum Schetfelonem tritici mensure Opaviensis." Cod. Dipl. Mor. V. 26.

uvádí se rovněž výraz „strych". V Jihlavě byl při řece Jihlavce mlýn, který v dobách pokojných okolo r. 1293 odváděl úroku 50 strychů žita;[1]) a královna Česká a Polská a markraběnka Moravská Jitka Habsburská, choť Václava II., chtíc zlepšiti patronátní obročí na věně svém, v českém městysi Lysé, ustanovila, aby farář dostával z každého lánu ve své farnosti místo desátku korec pšenice a dva korce žita. Při té příležitosti praví královna, že „korec v obyčejném životě také strychem se nazývá."[2]) Tedy: strych, korec, Scheffel, Mut jsou pojmy totožné, jenžto v době Přemyslovské byly měřítkem, podle něhož se měřily všecky druhy užitečné půdy, avšak ne stejným způsobem.[3]) Bylyť lány na 72, 64 a 60 korců výsevku.

Zdali lanei parvi, lanei regales, lanei dominicales, lanei rusticales měly též rozdílnou výměru nebo ne, nemůžeme rozhodnouti, jelikož skoro každé větší město mělo svou zvláštní váhu a míru, jak to vysvítá již z rozdílného jich pojmenování. V Litovli známy byly okolo r. 1291 lány medlovské a uničovské.[4]) V nově založených osadách kolem Hranic užívalo se r. 1276 a 1292 obyčejné lánu chrudímského.[5])

[1]) „Quoddam molendinum in maiori flumine, sub monte, eodem hospitali, vigente tempore pacis, in quinquaginta strichonibus siliginis tributarium." Cod. Dipl. Mor. V. 299.

[2]) Emler, Reg. pag. 698. „Unum chorum, qui stricho dicitur vulgariter."

[3]) Biskup Bruno zakládaje r. 1258 čtyry nová obročí kanovnická a rozhojňuje příjmy členů kapitolních, ustanovil kromě jiného, aby kanovníci v kůru přítomní podělováni byli denně chlebem pšeničným „et hii panes tante debent esse magnitudinis, quod obedientiarius, qui predictas villas (Chelčice a Hodolany) tenuerit, qualibet ebdomada debet dare ad hos panes unam muttam tritici Brunnensis mensure." Pro 20 chudých žáků mělo se k témuž účelu napéci týdně z půl korce (dimidia mutta) žita. Cod. Dipl. Mor. 252. Conf. l. c. 274, kde taktéž k r. 1259 se uvádí „mutta" tritici a siliginis; a že „mutta, mensura, modius" jsou totožné, vysvítá z Cod. Dipl. Mor. V. 394 ad an. 1293.

[4]) Cod. Dipl. Mor. IV. 373. „Laneos mensuratos iuxta mensuram laneorum in Medla a Nova civitate."

[5]) Tamtéž 169. a 384. „De mensura Chrudimensi."

Když se u Příbora zakládala ves Větřichovice, původně Dětřichovice (Theodorichsdorf) nazývaná, rozdělena byla r. 1302 na malé lány [1]) a j. v. Ostatně lány nazývány též lány svobodné a lány úroční, liberi et censuales, podle toho byly-li od daně osvobozeny neb ne.

Co se týče rozdělení, byly celé, pololány a čtvrtlány. Čtvrtlány nazývány od počátku XIV. století též curticula a quartalia, [2]) kdežto curticula naznačovalo v dřívéjších letech menší dvůr hospodářský s poli i bez nich. Za biskupa Brunona curticula často se připomíná. Osady za něho založené nebo od něho v léno propůjčené počítaji se na lány a curticule jako na př. lená, ježto r. 1274 přijali od Brunona bratří Franko a Albert jménem Stockfischové. [3]) Kateřina z Lomnic zakládajíc r. 1317 klášter sv. Anny v Starém Brně, darovala mu kromě jiného též svou ves Šitbořice. Při té příležitosti praví, že tato ves záleží v 20 lánech s příslušným dvorem (curia), pak v 9 „curticulích“ s poli a 4 bez polí.[4]) O to se opírá rozdíl v listinách se vyskytující mezi lanearius a curticularius. [5]) Kdo neměl žádných pozemků, nazýván

---

[1]) Tamtéž V. 143. „In quinquaginta duos laneos parvos distinctum et limitatum.“

[2]) Hodně pozdě, teprvé okolo roku 1362 jeví se býti výraz „curticula“ totožným s „quartalia“. V listině z r. 1362 Hertlín z Liechtensteina potvrzuje manželce věno na svém zboží a praví kromě jiného: „primo in oppido nostro Nikelspurg IX. laneos et XLVII. quartalia, seu curticulas, et sextam partem balnei“. etc. Tamtéž IX. 218.

[3]) Tamtéž IV. 122.

[4]) „Viginti laneos, Curia dumtaxat in sortem et numerum eorundem viginti laneorum computando, nec non novem curticulas maiores, agros habentes, cum quatuor minoribus, agris carentibus.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 81. V jednom seznamu lén kostela olomouckého z let 1318 až 1326 děl se role kromě na lány také ještě na araturae et virgae. Na př. XII. lanei, una aratura et III. virgae etc. Cod. Dipl. Mor. VII. 838 sqq. Virga, prut pole, rovnal se 5 jitrům, tedy 12 virgae = 60 jiter nebo lán. Srovn. str. 98 toh. díla.

[5]) Cod. Dipl. Mor. V. 123.

subses. [1]) Jak celé, tak i pololány děleny, jakmile byly vzdělány, v traty, campi a tyto v hony (plateae, něm. Gewände), dlouhé pruhy neurčité výsevy, obyčejně o 1 jitře. [2]) Aby se takovýto lán mohl zdělati, k tomu bylo potřebí na př. r. 1282 4 koňů, 2 krav, 2 sviň plemenic a přiměřené množství obilí ozimného a jarního. [3])

Co se týče míry plošní a duté, nemůžeme se tuto pustiti do podrobného o ní uvažování, i jest nám pouze uvésti jména, jaká se míře duté a váze dávají v listinách. Zdali se na Moravě užívalo královské normální míry na obilí, ježto se „čtvrtné" nazývala a ježto v Praze byla postavena, nedá se z listin dokázati. Král Václav I. rozkázal r. 1249, že jenom na tuto míru obilí všelikého druhu jest kupovati a prodávati. Vedle této míry postavena byla také váha veřejná. Za každé upotřebení míry normální platil se obolus. [4]) Podobné normální míry byly postaveny zajisté ve všech značnějších trhových osadách moravských; co se týče veřejných váh, můžeme to tvrditi určitě [5]) a máme za to, kde se užívalo zvláštní míry nebo váhy, že tam postavena byla též takováto normální míra a váha, aby se jí obecně mohlo užívati jako na př. ve Znojmě. V listině kláštera Lúckého čteme, že mlynář při Hoře sv. Hippolyta má r. 1243 dostati od kláštěra Lúckého 10 korců žita, podle míry znojemské, kteráž byla ostatně velká a malá. [6]) V Brně biskup Bruno ustanovil fundace na chleb na př. r. 1258 podle míry brněnské, ačkoliv musel

[1]) Jináče slul inquilinus.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 44 ad an. 1270.

[3]) Tamtéž 268.

[4]) Wenzeslaus rex ecclesiae Pragensi dat in perpetuum mensuram regalem, quae habetur in civitate Pragensi, quae „chtwrtne" vulgariter appellatur. Erben, Reg. pag. 576.

[5]) Viz str. 232 a v smlouvách mincovních toh. dílu.

[6]) Cod. Dipl. Mor. III. 26. „Decem modios Znoimensis mensure . . . undecim modios siliginis mensure minoris." Když se r. 1284 vypočítává desátek kláštera Lúckého, uvádějí se také „quatuor modii minoris mensure". Cod. Dipl. Mor. IV. 287.

věděti, že také město Olomouc mělo vlastní míru na obilí. Král Václav II. postupuje r. 1297 dominikánským jeptiškám u sv. Kateřiny v Olomouci ves Kožušany, uložil jim za povinnosť, aby Dominikánům v Šumberce darovaly jistý počet korců pšenice, ječmena a hrachu na míru olomouckou.[1]) Týž biskup ustanovil r. 1277, aby cisterciácké opatství Velehradské odvádělo z každého lánu desátku tři mandele (capetia) žita, pšenice a ovsa nebo místo toho dva korce čili mensury téhož druhu obilního, ale na míru uničovskou;[2]) a r. 1263 biskup Bruno propůjčuje panoši svému léno Chorynu, položil mu za výminku, aby z úročních lánů, kteréž se mu propůjčují, odváděl ročně korec (mensuru) pšenice, kterýžto korec rovná se míře opavské (modius);[3]) jest to modius, jejž biskup Dětřich nazývá r. 1295 korcem, kterýž bylo odváděti do kapitoly olomoucké a sice podle míry opavské z každého biskupského lánu, jenž by byl v léno udělen.[4])

Mohlo by se za to míti, že nahoře vypsaná rozdílnosť v užívání míry, korce, dostačovala, aby tehdejšímu obyvatelstvu moravskému obchod znechutila; na tom však nebylo dosti. V desátkovém rejstříku kláštera Lúckého z r. 1284 uvádí se mimo „modius minoris mensure“ také „metreta“.[5]) Biskup Bruno rovnaje r. 1259 spor o patronát mezi kostelem sv. Petra v Brně a klášterem jeptišek cisterciáckých v Tišnové, rozhodl kromě jiného, aby farní kostel v Čejči odváděl klášteru ročně 5 korců pšenice a tolikéž žita, ale na starou míru brněnskou.[6]) Jelikož farář s ustanovením

[1]) Emler, Regesta pag. 747 „Olomucen mensure“.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 205.

[3]) Tamtéž III. 350.

[4]) Tamtéž V. 26.

[5]) Tamtéž IV. 287. R. 1288 mluví se v Čechách o furách obilí: „Ego Merclinus, burgensis in Cubito . . . post mortem meam fratribus Minoribus in Egra . . . duo char siliginis de bonis meis quolibet anno disposui in perpetuum ministrari“. Emler, Regesta p. 618.

[6]) „De ecclesia in Cheycz quinque muttas tritici antique mensure Brunnensis et totidem muttas siliginis.“ Cod. Dipl. Mor. III. 274.

tímto nesouhlasil, povstala z toho pře, kteráž byla r. 1293 šťastně v ten smysl ukončena, že farář čejčský se zavázal odváděti klášteru Tišňovskému dávku obilí nahoře uvedenou, ale opět s tou podmínkou, aby se to dělo na starou míru brněnskou.[1]) Tedy nejen rozdíl mezi mírou velkou a malou, také rozdíl mezi mírou starou a novou vadil obchodu a přimnožoval nejistoty v kupování a prodávání a to tím více, že panovaly podobné rozdíly i co se váhy týče. Poddaní slavonínští platili podle listiny z r. 1299 úroku 25 hřiven stříbra „podle váhy olomoucké“.[2]) Váha brněnská připomíná se kromě jiného r. 1263 a váha opavská r. 1275.[3]) Jiných rozdílů ve váze, jak se podobá, pokud se týče měst moravských na sklonku doby Přemyslovské nebylo; v listinách alespoň neděje se o nich žádná zmínka. Bylo jich však dosti, aby v obchodě byly na závadu; i jest se diviti, že se takovéto rozdílné míry a váhy až na časy císaře Josefa II., ano i ještě déle mohly udržeti. Stalo se tak zajisté proto, že příroda neposkytuje nám žádné nezměnitedlné míry, které bychom byli jaksi nuceni užívati, jako dne a noci, co se týče určování času. Co se týče pokusů, avšak marných, které byly podnikli král Přemysl Otakar II. 1268 a Václav II. r. 1286, aby zavedena byla jednotná míra a váha, o tom jsme byli již vypravovali. Na místě tomto chceme věnovati pozornosť otázce: jak se vzdělávaly lány, jak rozdělena byla na panstvích a u měst půda plodná?

Dětřich biskup Olomoucký, rozděluje roku 1301 pole u Volatína mezi obyvatele Staré vsi, ustanovil, co se týče roboty, aby celolánníci a pololánníci panské obilí jak ozimé

---

[1]) „Petrus, plebanus in Czeycz, promisit de cetero fideliter persolvere, sicut habetur in privilegio (naráží se na listinu z r. 1259), singulis annis quinque modios tritici et quinque modios siliginis antique mensure Brunnensis ab ecclesia sua monasterio Ticsnovicensi.“ Tamtéž V. 395.

[2]) „Viginti quinque marcas argenti daturi in Moravia Olomucensis ponderis.“ Tamtéž 116.

[3]) Tamtéž III. 356 a IV. 150.

tak jaré požali a do dvora biskupského svezli.[1]) Roku 1282 Bohuslava, vdova po Neplachovi z Horky, ukončila spor o polovici své věnné vsi Těšetic s klášterem Hradišťským. Ve smlouvě o vyrovnání jest ustanoveno: že klášter povinen jest ponechati vdově tolik semena ozimého a jarního, aby jím lán svůj mohla osíti.[2]) Jak viděti, připomíná se v listinách opět a opět obilí jarní a ozimé, což nás přivádí na domněnku, že za dob Přemyslovských provozovalo se z pravidla a bylo vůbec rozšířeno tak zvané třístranné hospodářství. Hospodářství třístranné tím jest charakteristické, že veškerá role (campus ad aratrum) rozdělena jest ve tři stejné části, které střídavě jsou úhorem, nebo obilím ozimním a jarním se osívají. Úhor za léto třikráte až pětkráte se orá a vláčí, také i hnojí, načež na podzim osívá se obilím ozimním. Obilí toto druhého roku uzraje, načež v třetím roce seje se obilí jarní. Tím jest těžení skončeno a pole opět se úhoří. Za takovéhoto způsobu hospodaření všechen dobytek přes léto se pase, dílem na úhoře, dílem na zvláštních pastvištích nebo drahách, kteráž byla majetkem celé usedlé obce.[3]) Když se vsi zakládaly, nikdy se na společné pastviny nezapomnělo. V době starší náležel dobytek, kterého poddaný užíval, zrovna tak jako jeho pole vrchnosti, do jejíhož stáda poddaný dobytek svůj vyháněl a jejíž pastýř dobytek tento střehl; později stal se dobytek jeho majetkem, ale předce jej vyháněl ještě do stáda panského. Zvelebovalo-li se dobytkářství, vrchnosť zrušovala toto zřízení, poskytujíc obci náhradu tím způsobem, že jí vykázala roční neb trvalou pa-

---

[1]) Tamtéž V. 123.

[2]) Tamtéž IV. 268.

[3]) Tamtéž IV. 167 ad an. 1275. „Pascua vero hominibus prefate ville communia erunt in solidum.“ Ustanovení toto opakuje se r. 1280. Ibid. pag. 242. Že pastviny také v pole se proměňovaly, vysvítá ze žaloby měšťanů uhersko-hradišťských ad an. 1297 na opata Velehradského. „Homines domini nostri abbatis libera pascua (u Kunovic), que nostram pleno iure respiciunt civitatem, in agros redigerunt, ut suis usibus usurparent.“ Cod. Dipl. Mor. V. 67.

stvinu, která však byla majetkem panství, zůstala-li ves poddanou. Dobytek plemenný však chovala vrchnost v svém stádě a stádo obecní připouštělo se jen za jistý úrok. Osady založené na německém právě požívaly i v této příčině větší samostatnosti. Pastviny staly se majetkem obce, kteráž nabyla tím práva, aby si vydržovati mohla vlastní plemenná zvířata všelikého druhu.

Pravíme, že pastviny náležely obci, t. j. zůstaly společným majetkem těch, kdo měly pole, poněvadž pastviny byly jejich příslušenstvím a s poli byly získány stejným způsobem práva soukromého. Každý obyvatel byl tehdáž nadán pozemky, měl tedy právo k pastvě. Když později domkáři a podruzi bez polí v obcích rádi byli trpěni, poněvadž ještě mnoho úrodné půdy nebylo vzděláno a sil pracovných se nedostávalo, ani tehdy obec neměla práva těmto domkářům a podruhům pastvu na vždy povoliti; z milosti, dočasně mohli pásti na obecných pastvinách, ale neměli práva k pastvě, kteráž, jak jsme pravili, byla podstatnou částí nadace. Podobně měla se věc také s „kobylím polem", campus equaricius, nebo s pastvinami pro koně. Bylof na Moravě a v Čechách starým právním obyčejem, že „svěřepice" (klisny plemenné) směly se svobodně na polích pásti od sv. Havla do sv. Jiří t. j. od 16. října do 24. dubna, měly-li znamení Kobylího pole a nebyly-li kovány; od dubna však až do října museli však při klisnách býti hlídači. Aby se „kobylník" koňstva svěřeného snáze mohl dohlídati, byla pastvina oplotěna „mezlemi", načež také nazývána „kobylí pole".[1])

Žito, pšenice, ječmen, čistý nebo s ječmenem smíšený oves byly hlavní druhy plodin, ježto se pěstovaly; výminkou jen dávány luštěniny do úhorů. Uvedeny jsou v listině z r. 1227. Leopold, kníže Rakouský a Štýrský potvrzuje Johanitům patronát v Hrádku, který tehdáž náležel k diécesi Olomoucké, vyjmenoval plodiny polní, z nichž se desátek

---

[1]) H. Jireček, Slovanské právo II. 272. Brandl, Glossarium 98.

měl odváděti. Při této příležitosti se dovídáme, že kromě žita, pšenice, ječmena a ovsa pěstovány byly ještě „domácí plodiny“: konopě, len, šafrán, mák, všeliké druhy řep a zelí, hrách a čočka.[1]) O prose není v listinách moravských žádné zmínky; že se však pěstovalo v Čechách, o tom vypravují pokračovatelé letopisce Kosmy, zvěstujíce k r. 1252: „Roku tohoto byla na obilí ozimé všady skoro úroda pouze prostřední, obilí jarní všady se nezvedlo vyjmouc proso“.[2]) Naproti tomu bylo pěstování chmele na Moravě dosti značně rozšířeno. Shledáváme jej r. 1263 u Kelče a Choryny, roku 1264 u Býkovic[3]) a j. v. Vůbec, kde biskup Bruno osady zakládal, počal se chmel pěstovati a jelikož se v listinách moravských před Brunonem neděje žádná zmínka, podobá se, jako by teprvé Brunonem bylo se dostalo této průmyslové rostlině na Moravě racionelního pěstování a rozšíření. Rostlina tato posud jen divoce v zemi rostla. Již Sachsenspiegel a Schwabenspiegel obsahují o ní toto ustanovení: „Vine-li se chmel přes plot, sáhni po něm, kdo má kořeny jeho na dvoře svém, tak daleko, jak může a táhni jej za sebou; co přitáhne, jest jeho, ostatní však, co ostalo na druhé straně, náleži sousedovi“.[4]) Na sklonku doby Přemyslovské byla na Moravě spotřeba piva veliká; kromě vrchností mělo skoro každé město svůj pivovár. Za takových okolností byl chmel velice hledán a dobře placen. Jak velice byl chmel hledán, o tom svědčí ta okolnosť, že poddaní, jenž úrok platili, museli jej v lesích česati a z roboty vrchnostem svým odváděti.

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 181. K roku 1282 „Avena mixta“, směska. Tamtéž IV. 268.

[2]) „Eodem anno (1252) hyemalia mediocriter in plerisque partibus provenerunt, aestivalia fere penitus defecerunt, excepto milio.“ Cont. Cosmae. U Pertze IX. 174.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 349 a 363.

[4]) Anton, Geschichte der deutschen Landwirthschaft. D. 3. Str. 291. Totéž ustanovuje i právo pražské. Rössler, str. 150.

Kdežto se vzdělávání rolí, kteréž bylo hlavním zaměstnáním lidu moravského, věnovalo mnoho pozornosti, síly a píle, lukařství vždycky bylo odvětvím podřízeným. Za hospodářství třistranného nemohlo se také nic jiného očekávati. Každoroční vydatný úhor živil domácí zvířata, koně, krávy, voly, ovce a hospodáři bylo jenom na několik zimních měsíců o pící se postarati; pročež v listinách tak zřídka s loukami, prata, se setkáváme a kdekoli louky se objevují, dá se předpokládati, že lučiny svou polohou a půdou za role se nehodily. R. 1289 na př. připomínají se rozsáhlé lučiny u Hoštic, které prodány byly tehdáž za 12 hřiven stříbra;[1]) popatříme-li však na katastrální mapu velkostatku hoštického, nabydeme ihned přesvědčení, že pro řeku Opavu, kteráž v těch místech okolní krajinu zaplavuje, nebylo možno půdu jináče zužitkovati nežli na louky. Podobně má se věc s lukami u kláštera Hradišťského, u Hradiště Uherského a. j. v. Pro tehdejší mokrou, rákosím porostlou a potoky protkanou půdu byla takováto kultura nezbytnou mezi osadami Hajčínem, Černým Vírem, Olomoucem, klášterem Hradišťským, Semotiškami a j. v.; tak povstaly louky, ťeneta, kterým se k vůli orientování dávala rozdílná jména, jako polím na př. r. 1215 u Domašova v kraji Olomouckém „pole Bychotino“.[2]) Hradišťské louky na př. nazývány: Březová, Podstruze, Slavíková, za břestem, Býkovec, v kutích, za dubcem, za brodem, Kozárov, Dřinka, pod nivou[3]) a. j. v. Výraz „Býkovec“ zdá se nasvědčovati, že se mnoho dobytka chovalo. Jen tam, kde se mnoho krav držívá, vyhražují se jak při pastvinách, tak při lučinách zvláštní kusy, aby se na nich býci pásli. Takovýto vyhražený kus nazýván „býkovec“. Klášter Hradišťský tedy, jak se podobá, zabýval se zvláště chováním dobytka, kteréž beztoho nutně souvisí s rolnictvím. Že na Moravě pěstováni byli výteční koně, o tom jsme již na jiném

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 364.

[2]) Tamtéž II. 79.

[3]) Tamtéž III. 110.

místě pojednali. Tuto chceme jen ještě poznamenati, že rolník věnoval pozornosť také chování dobytka vepřového. Nápadno jesti, že v listinách nejedná se též o ovcích, kterých bylo v každé domácnosti již pro vlnu potřebí, o oslech nebo zubřích. Jehňata, kteráž dávána byla desátkem, připomínají se ovšem r. 1227, byla-li jehňata, chovaly se zajisté i ovce; o kozách zmiňuje se mýtní sazba kláštera Hradišťského k r. 1240. [1]) Co se týče drůbeže, chovaly se husy, kachny a slepice. [2]) Krůt a perliček tehdáž snad Čechové ani neznali a holubi se nechovali.

K spořádanému hospodářství náleží také zahrada. V listinách setkáváme se s dvojím druhem zahrad: se zahradami na zeleninu, horti a se sady ovocnými, pomaria; v prvních se pěstovaly: mák, šafrán, řepa, zelí všelikého druhu, kuchyňské koření, cibule, česnek, petržel, kmín, celer, salat a j. v. V sadech byly stromy ovocné. Diviti se musíme, jaké druhy ovoce již tehdáž byly známy. Capitulare císaře Karla Vel. z r. 812 pro císařské dvory hospodářské uvádí nejen 70 druhů rozličných rostlin kuchyňských, které se tehdáž pěstovaly v císařských zahradách zelinářských, nýbrž seznamuje nás také s tehdejšími druhy ovocnými. Bylyť rozličné druhy jablek, hrušek a švestek, které se mohly na zimu udržeti nebo hned jísti, řeřáby, mišpule, kaštany, broskve, kdoule, lískové a vlaské ořechy, mandle, moruše, třešně a fíky. Meruňky se nejmenují. [3]) Jablka mají jména: gozmaringa, geroldinga, crevedella, spirauca a j. v. K roku 1278 vypravují letopisy Kolmarské, že se kupovala putna jablek gronašských za 5 denárů. [4])

Z toho ovšem nevyplývá, když v Němcích se mluví o dobrém ovoci, že by bylo podobné ovoce muselo býti také na Moravě; nás naopak poučení, „jak stromy mají se ště-

[1]) Tamtéž II. 376.
[2]) Tamtéž 181.
[3]) U Pertze, Lgg. I. 186 a 187.
[4]) Annales Colmarien maiores ad an. 1278. U Pertze XVII. 202.

povatí", kteréž pochází z XV. století a ostré poznámky obsahuje, přivádí na myšlenku, že sadařství a zelinářství na Moravě celkem asi nemělo horlivých pěstitelů.[1]) Avšak na Moravě byly kláštery cisterciácké a premonstratské, kteréž, jak vysvitá z letopisů jejich, pěstovaly v zahradách svých daleko slavené ovoce a dobrou zeleninu. Mniši klášterů těch masa nejedli a udržovali čilé spojení s krajinami cizími, kteréž známy byly svým výtečným zahradnictvím, a okolnosti tyto učinily z nich, jak se podobá dobré zahradníky. V době hodně pozdní, když se již pomýšlelo na založení kláštera Velehradského, mluvilo se ještě o výtečných druzích hrušek v tamějších zahradách klášterních a želeno toho, že zrušením kláštera pomine také tamější sadařství. Kde tedy byly kláštery v době Přemyslovské, věnovala se zajisté také pilná péče zahradnictví. V listinách připomínají se zejmena: 1226 u vsi kláštera Lúckého Sadovan, 1210 na biskupských pozemcích u Drsic, 1249 u vsi kláštera Hradišťského Předmostu, 1271 u města Brna, 1278 tamže stará vinice s ořešáky, kteroužto Jindřich Sweller nazvaný, daroval jeptiškám herburským,[2]) r. 1280 ovocný sad, jenž náležel biskupu Brunonovi a tři veliké ovocné sady, založené od biskupského mana Kunrata z Jarohněvic — vesměs u Pustiměře, 1290 u Kroměříže, 1297 zahrada zelinářská, jenžto náležela klášteru Žďárskému[3]) a j. v.

Připravoval-li se na Moravě v době Přemyslovské mošt, vinum pomaceum, nemůžeme ani potvrditi ani popírati; nemáme k tomu dokladů; avšak z toho, že o připravování

---

[1]) Dudík, Handschriften der fürstlich Dietrichstein'schen Bibliothek in Nikolsburg. Str. 44. Pod signat. II. 121 jest ms chart. 4°. ze stol. XV. s názvem: „Pokládají se štěpování rozličných štěpův v české řeči". Tu se čte: „To mi jest dobře svědomo, že v některých krajinách v Moravě, jako okolo Brna, Židlochovic, a potom po mezi k Rakúsům, jsú ovoce velmi nezdravá, že jich svině nechtějí jísti" etc.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 214.

[3]) Tamtéž II. 172. 242. III. 110. IV. 64, 236, 369. V. 70.

moštu nemáme listinných dokladů, ještě nenásleduje, že vůbec na Moravě nebyl znám. V Horních Rakousích nápoje toho zcela jistě se užívalo; i bylo tedy prasnadno seznámiti se s nápojem, jenžto se připravuje nejen z jablek a hrušek, nýbrž vůbec ze šťávy takového ovoce, kteréž obsahuje dosti částek sliznato-cukernatých.

Listiny potvrzují, že z ovoce neodváděl se desátek. V johanitské listině z r. 1227 vypočtěny jsou dosti úplně předměty, z nichž se desátek odváděl: žito, pšenice, oves, ječmen, konopě, mák, šafrán, řepa, len, čočka, zelí a cokoli jiného ze země pučí, dále prasata, husy, kachny, slepice, vejce, med, jehňata, telata a ostatní domácí zvířata; [1]) avšak o ovoci neděje se zmínka. Podle Sachsenspieglu a Schwabenspieglu sady ovocné a zahrady zelinářské byly zákonem chráněny. Ustanovení, jenžto se týká chmele, platilo též o ovoci. „Viselo-li ovoce nad pozemkem sousedovým, náleželo jemu a ne tomu, čí byl strom. Kdo by stromy ovocné libovolně porazil nebo ovoce z nich ulomil, zaplatí 30 šilinků pokuty, může se mu také základ vzíti, bude-li při činu dopaden“, tak ustanovuje Sachsenspiegel. Podle Schwabenspieglu měl ten, kdo by posekal v sadě stromy ovoce nesoucí, dáti strom jiný a nahraditi dvanáctkráte tolik ovoce jako strom tento za rok vynesl; posekal-li stromy nezušlechtěné, dá za ně pouze jiné; neponesou-li do dvanáctého roku ovoce, nemá jich pán podržeti; stanou-li se však tak dobrými, že každý ponese ovoce za 12 pfeningů, pán je podrží, ale dostane předce od provinilce libru pokuty. [2])

Kde se provozuje sadařství, péstuje se i včelařství. Za naší doby vyrozumívá se včelařstvím přiměřené chování a pěstění krotkých včel v uzavřených prostorách a zahradách, ve včelíně. Za dob Přemyslovských bylo však na Moravě, jako nyní ještě v Polsku a na Rusi, kromě umělého, také

[1]) Tamtéž II. 181.

[2]) Anton, Geschichte der deutschen Landwirthschaft. D. III. str. 427 a 428. Srovn. Rössler, Prager Recht pag. 150.

přirozené včelařství. K včelařství umělému dohlíželi a o ně pečovali zvláštní zřízenci, včelníci, apiarii, kteří včelařství provozovali v úlech uměle zhotovených a racionelně postavených. Včelařství přirozené nazýváno brtnictví od brť, úl včelní v dutém stromě lesním, z kterýchžto úlů oprávnění zřízenci, brtníci, med od divokých včel nanesený vybírali. Co se týče včelařství přirozeného, panoval náhled, že náleží k požitkům lesním: proto považováno původně za regale toho, čí byl les, v němž se divoké včely usadily. Kdo zde chtěl vosk a med vybírati, musel si k tomu napřed zjednati svolení majetníka lesa. Právo toto také se pronajímalo, vždycky však musel se odváděti desátek z toho, co se získalo. Štěpán z Pernšteina poskytuje r. 1243 klášteru Doubravnickému od Tatarů pobořenému nové nadání, postoupil mu veliký les u Doubravníka při řece Švarcavě ležící se všemi lučinami a roji včel, které by v něm byly nalezeny.[1]) Zde u Doubravníka tedy panovalo brtnictví, u Otěhřib však již včelařství umělé. Biskup Robert Olomoucký ustanovil zde r. 1210 několik úlů na zlepšení příjmů kanovníků olomouckých.[2])

O umělé včelařství získal si nehynoucí záslühy biskup Bruno, jemuž Morava vůbec zavázána jest k největším díkům, poněvadž osvětu na všech stranách šířil. V závěti jeho ze dne 29. listopadu 1267 čteme o zvelebení včelařství na biskupských statcích: „Poroučíme, aby zřízeny byly ihned tři včelíny u Svitav, Kelče a Mohelnice a aby jak o tyto včelíny, tak o divoké včely v tamějších lesích péči měl a je ochraňoval včelník olomoucký. Na zřízení tří svrchu připomenutých včelínů a na jich vhodné upravení ustanovujeme 12 hřiven stříbra, kteréž se mají bráti stejným dílem z úroků jmenovaných tří míst. Za svou službu obdrží včelník v těchto třech městech po dvou lánech s úroky a desátky z nich od-

[1]) „Silvam spatiosam cum pratis et apiariis infra villam Doubravník super fluvio Zuratka.“ Cod. Dipl. Mor. III. 20.

[2]) Tamtéž II. 241.

vádénými a se služebnostmi vyjmouc soudnictví, kteréž zůstane biskupovi; naproti tomu bude se všecken med jak od krotkých tak od divokých včel odváděti biskupovi, vosku však náleží dva díly kostelu olomouckému a jeden díl kolegiatnímu kostelu sv. Mauricia v Kroměříži."[1] Takovéto snahy ve včelařství došly zajisté následování a jelikož se med k připravování medoviny hojně a dobře prodával, stalo se včelařství záhy podstatným odvětvím hospodářství polního.

Pravili jsme, že hlavně připravováním medoviny povzneslo se medařství. Medovina, nápoj vínu podobný, dělá se z medu a vody vařením a kvašením a je tím lepší, čím lepšího medu se k tomu užívá. Čím starší jest medovina, tím silnější a lahodnější se stává, pročež již knížata z rodu Přemyslovského mívali své nadsklepní, jimž bylo medovinu chovati.[2] V dobách pozdějších nalévala se medovina v městech ve zvláštních krčmách; takováto krčma, taberna medonis, byla na př. r. 1210 v Kroměříži. Odbyt na medovinu byl asi velmi značný, ponévadž biskup Robert mohl r. 1210 učiniti v závěti své pořízení, aby tato krčma v Kroměříži přispívala týhodně 12 denárů k nadaci nově zřízeného kanovníka olomouckého.[3] Též v Kunovicích u Uherského Hradiště připravovala se medovina. Z pře tohoto města s klášterem Velehradským r. 1297 vysvítá, jak se podobá, že vaření medoviny jako vaření piva náležolo k propinačním právům městským. Neboť město stěžuje si u moravského komoří zemského Alberta, že klášter Velehradský nespravedlivé a na ujmu města Uherského Hradiště přiměl poddané kunovické, aby přijali řemeslníky, pivo čepili a medovinu vařili, což jim původně bylo zakázáno.[4]

---

[1]) Tamtéž III. 407.

[2]) H. Jireček, Slovanské právo II. 45.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 242. V diplomatáři jest tato listina vřaděna do r. 1232. My ji však klademe do r. 1210.

[4]) „Quod nobis et nostre civitati in detrimentum et gravamen, in ipsorum villa (Chunitz) operarios locaverunt diversos, et vinum propina-

Nádoba k chování medu nazývána lukno nebo hrnec, tonna a urna. Klášter Hradišťský u Olomouce dostával r. 1240 při mýtě v Kyjově a Svitávce z každého lukna 1 a z každé tuny medu 2 denary.[1]) Vosk naproti tomu vážil se na kameny, kamen měl 20 liber; a odváděl se z něho desátek jako z medu. V Praze byl již na sklonku doby Přemyslovské cech voskářský, cerearii,[2]) kterėžto řemeslo ode dávna náleželo k vznešenějšímu zaměstnání, poněvadž k provozování jeho vyžadoval se nejen větší kapitál, nýbrž také jakési vědomosti lučební, aby se ze surového žlutého vosku vyráběti mohly úhledné a dobře hořící bílé svíčky, kterých se tehdáž mnohem rozsáhlejsí měrou užívalo nežli nyní. Proto bylo nutno, včely a výrobky jejich podříditi veřejnému zákonu. Neznáme sice doslovného ustanovení zákona, jakého se užívalo v té příčině na Moravě za doby Přemyslovské; ale jelikož i právo římské i Sachsenspiegel a Schwabenspiegel obsahují ustanovení, kteráž se týkají včelařství a práv těchto na Moravě často se užívalo, nechybujeme zajisté majíce za to, že včelařství požívalo na Moravě v XIII. století právní ochrany. Věc, na kterou jest daň uvalena, podléhá zákonu a z včelařství platila se daň, alespoň desátek musel se z něho odváděti. Co tuto pravíme, platí ještě více o vinařství.

Odkud se réva vinná a kdy dostala na Moravu, na to asi nikdy nebude dána spolehlivá odpověď. Jináče má se věc, tážeme-li se, jaký původ mají vinice nynější. V ohledu tomto můžeme již uvésti prameny, které nám poskytují důkaz nejpádnější, že vinařství na Moravě od vymření rodu Přemyslovského značně pokleslo. My příčinu toho shledáváme v tom, že vinařství vyžaduje mnoho práce. Pokud bylo možno práci lacino pořiditi, mohla se vynaložiti i tam, kde výsledek nebyl jistý; mohlyť se vinice zakládati i v takových kraji-

verunt et medonem decoxerunt, quod primitus inhibitum ipsis erat." Cod. Dipl. Mor. V. 67.

[1]) Erben, Reg. pag. 465.

[2]) Tomek, Geschichte der Stadt Prag I. 373.

nách, které svým topickým položením jenom nejistý výtěžek slibovaly. Jakmile však práce počala se zdražovati, podnikatelé stávali se u zakládání vinic opatrnějšími a zrušovali znenáhla vinice, kteréž neposkytovaly bezpečného výtěžku. Tím si vysvětlujeme veliký úpadek ve vinařství.

Pokusíme se sestaviti chronologicky místa a krajiny, kde listiny z doby Přemyslovské vinařství vykazují. R. 1078 shledáváme je na zboží kláštera Hradišťského, neboť již tehdáž, když klášter se zakládal, připadli mu čtyři vinaři se svými syny.[1]) Biskup Robert rozmnožuje příjmy proboštství olomouckého, ustanovil na zlepšení jich v závěti své z r. 1210 desátek z devíti vinic, které byl založil u Pustiměře.[2]) Cisterciáci osadivše Velehrad, založili na zboží svém vinohrady. Okolo r. 1220 vinice tyto u Uherčic (v kraji Brněnském) měly již úrodu, neboť klášter zavázal se tohoto roku, že tamější faře odváděti bude místo desátku vůz vína.[3]) Že touž dobou pěstovalo se vinařství u Miroslavě, vysvítá z listiny, dané r. 1222, podle níž klášter Rejhradský měl dostávati každý desátý sud vína, v pohoří Miroslavském načesaného.[4]) Vinice u Bzence děkují svůj původ královské vdově Konstancii. Královna tato vinice, kteréž byla blízko Bzence založila, r. 1223 městu tomuto na věčné časy darovala.[5]) O vinařství u Ivančic a Bosonoh mluví se v listinách z r. 1225.[6]) R. 1226 byly role u nově založeného města Znojma ve vinice přeměněny a desátek z nich pro-

[1]) Cod. Dipl. Mor. I. 163.

[2]) Tamtéž II. 241. Připomínají se ještě k r. 1274, tamtéž IV. 215.

[3]) Tamtéž II. 113. „Ecclesia Welegradensis debeat dare ecclesie de Vrscicz quolibet anno carratam vini, ut onus deinceps de quibuslibet decimis excludatur . . . quia vinee, que sunt site in predicto predio, labore fratrum ecclesie Welegradensis, que est ordinis Cisterciensis, sunt plantate et exculte.“

[4]) Tamtéž 141.

[5]) Tamtéž 149. „Vinearum montes, quos plantavimus, ipsi civitati adiacentes, contulimus in perpetuum possidendos.“

[6]) Tamtéž 170.

půjčen klášteru Lúckému. Blízko tohoto kláštera měly jeptišky Oslavanské r. 1228 své vinice. Podobné vinice měl tekdáž u Brna klášter Velehradský.[1]) Německý řád měl již r. 1237 vinice u pozdější své komendy řádové, u Hosteradic.[2])

Že mnoho vinic u Brna náleželo knížeti, vysvítá z darovací listiny krále Václava, dané v Praze v září r. 1243, kterou hospital sv. Antonína v Brně obdržel z každé zeměpanské vinice u Brna 1 sud vína a 30 denárů. Také král Přemysl Otakar II. nadal r. 1277 kapli sv. Jana v Brně vinicemi u Řečkovic a Šulostovic.[3]) Když cisterciácký klášter ve Žďáře byl založen, náležela r. 1252 k dotaci jeho třetí částf sebraného vína u moravských osad: Skalice, Pouzdran, Zaječí, Pavlovic a Nažeratic a celý vinný desátek z Kobylí, Pavlovic a Zaječí.[4]) V nadační listině fary třténické z r. 1253 uvádějí se vinice na blízké hoře, polovic vinice v Moraticích a tamější desátek vinný. Zde se výslovně připomíná, že fara uvedena v držení vinic třtěnických právem perkrechtním (Bergrecht),[5]) z čehož následuje, že vinohrady měly již r. 1253 své zvláštní zákonodárství, své „ius vinetorum nebo ius vinearum, quod dicitur horné“, podle něhož byly upraveny jak právni poměry státu tak i osob soukromých, co se vinic týče, a kteréž bylo tak rozmanité jako krajiny, v nichž se na Moravě víno pěstovalo. Odvolává-li se tedy Bruno biskup Olomoucký r. 1266 na perkmistra, jenž sídlil v Kroměříži, „který by k zakládání vinic dohlížel, a spory při tom vzniklé rovnal“, užil jen zřízení, které bylo již na Moravě zdomácnělo.[6]) Příležitosf k tomu naskytla se biskupu Brunonovi, když r. 1266 dal u tohoto svého města Kromě-

[1]) Tamtéž 172, 192, 196 a 222.

[2]) Tamtéž 321.

[3]) Tamtéž III. 32 a IV. 200.

[4]) Tamtéž III. 156 a V. 289, kde se ještě Jaroslavice připomínají.

[5]) Tamtéž 178.

[6]) Ad Conradum de Landisberg, famulum nostrum dilectum, oppidanum nostrum in Cremsyr, cui locationem vinearum commisimus, quem-

říže vinice zakládati a všem, kdo by vyzvání jeho uposlechli a vinice založili, povolil desítileté osvobození od daní s tím podotknutím, až lhůta tato uplyne, že daň říditi se bude obvyklostí vůbec platnou. Vinice od biskupa Brunona u Kroměříže založené připomínají se ještě r. 1281, když totiž biskup Dětřich daroval měšťanům kroměřížským les s těmito vinicemi sousedící. Také r. 1290 děje se o nich zmínka.[1])

U Brna bylo, jak již poznamenáno, hojnosť vinic. Brněnský měšťan Jindřich Sweller měl tam starou vinici ořešáky posázenou, kterouž r. 1278 daroval jeptiškám herburským.[2]) Johanité starobrněnští měli zde a u Nové vsi horné. Též u kláštera Lúckého bylo mnoho vinic. Klášter Lúcký dostával u Koverníka značný desátek vinný. Roku 1269 klášter postoupil tento desátek rytíři Alšíkovi z Koverníka na čas jeho života. Na znamení, že Alšík uznává vrchnostenské právo tohoto kláštera, odváděl mu ročně 10, od r. 1289 však 15 luken z tohoto desátku. Biskup Bruno potvrdil roku 1274 tuto smlouvu. Okolo r. 1284 náležel vinný desátek u Koverníka kostelu šatovskému a teprvé prostředně klášteru

que Perkmaister fecimus ibidem et constituimus, in quo et heredes sui succedent eidem in suscipiendis vineis et super iuribus suis respectum habebunt in omnibus et recursum." Cod. Dipl. Mor. III. 380. Srovn. H. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 159. Pak Brandl. Glos., pag. 67. O oboru působnosti viničních soudů „de iure vinearum" pronáší se brněnský „Manipulus vel directorium iuris civilis" čili kniha brněnských šepmistrů takto: „Omnes causae, lites, sententiae, traditiones, cessiones, obligationes, appellationes, et universaliter singula, et singulariter universa, quae circa talia per modum questionis, responsionis vel etiam quemvis modum sive super principali vel accessoriis annexis incidentibus et emergentibus occurrunt, in illis iudiciis sunt quaerenda, ubi vineae seu montana sita sunt, et non ibi, ubi domini vinearum et montanorum, si forte in locis alliis residentiam habent, habitare consueverunt." Vinaři z Blučiny na př. příslušeli k viničnému soudu v Hustopeči, odkudž šlo odvolání k nejvyššímu viničnému soudu ve Falkensteině (v Rakousích). Rössler, Die Stadtrechte von Brünn, pag. 219.

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 262 a 369.

[2]) Tamtéž 214 a 223.

Lúckému a Alšíkovi.[1]) Dětřich, biskup Olomoucký propůjčuje roku 1284 klášteru Lúckému všechen desátek z far přivtělených, připomíná vinice, kteréž bývaly u Znojma a u některých nyní zaniklých osad při samém městě. Roku 1286 připomíná se vinice u Šardice[2]) a jiná u Kurdějova.[3]) Vinice u Kurdějova daroval Lev z Polehradic roku 1289 klášteru Zábrdovickému u Brna, a pánové z Pernšteina r. 1293 desátek vinný u Medlova klášteru Žďárskému.[4])

Velislav, pán z Ořechova, držel okolo r. 1300 vinici u této osady a klášteru Velehradskému náležely tam dva svobodné lány. Klášter postoupil dva svobodné lány jmenovanému pánu z Ořechova na čas života a pán z Ořechova věnoval klášteru, když by smrtí sešel, svou vinici.[5]) Že též u Kounic byly vinice, vysvítá z darování opata Lúckého Dětřicha. Opat daroval r. 1302 nejen vinici u Kounic, nýbrž se svolením generálního opata a visitatorů pro Čechy a pro Polsko ustanovených také svou ves Oblazy, aby bratří lúčtí v jisté dni dostávali lepší oběd.[6]) Když r. 1305 Milič z Citova směňoval zboží své u Brodu, Miličova a Citova za zboží, ježto náleželo dominikánkám u sv. Kateřiny v Olomouci, v Čechách (osada na Moravě), Služíně, Všebořicích a Ohrozimi, pravilo se v listině o tom vydané, že u osad, kde klášter měl své statky, byly vinice.[7]) Že u Modřic byly vinice, jest známo. Když se olomoucká scholasterie upravovala, a když se nadání její farními pozemky u Šlapanic rozhojňovalo, položeno do listiny r. 1306 o tom vydané, že faráři šlapanickému ponechává se vinice u Modřic ležící.[8])

[1]) Tamtéž 28, 124, 283, 359 a 361.

[2]) Tamtéž 287.

[3]) Tamtéž 303 a 315.

[4]) Tamtéž 357 a 396.

[5]) Tamtéž V. 122.

[6]) Tamtéz 142. Potvrzení. Ibidem pag. 161 a 162.

[7]) Tamtéž 194.

[8]) Tamtéž 202.

I u Brunovic byly okolo r. 1262 vinice: neboť dominikáni brněnští dostávali odtud ročně sud vína, počítajíc sud o 20 luknech [1]) a t. d., a t. d.

Z ukázek tuto podaných vysvítá, že vinařství na celé Moravě, zvláště od klášterů [2]) se provozovalo, a že tedy, jakkoliv sluncem a deštěm vládnouti nemůžeme, předce obratným užíváním okolností, které jsou v naší moci, neobyčejných výsledků dá se docíliti: a není skutečně pěstování plodin, kde by osvěta tou měrou účinkovala, jako při vinařství. Jak rozdílná jest půda, jak rozdílné jest podnebí a povětrnosť v rozdílných krajinách moravských, kde se réva v XIII. a z počátku XIV. století pěstovala! Jesti to důkazem, je-li krajina, jak se sluší proti slunci položena a poskytuje-li půda révě dostatek výživy, že se víno může dařiti po celé Moravě, rozumí-li se při tom zdaru vína tím způsobem, aby se v něm vyvinouti mohlo dosti cukernatosti a těch látek, jenžto mají účinek na chuť vína.

Z listin ovšem nejsme s to, abychom vyložili rozdílnou dobrotu a sílu vín moravských, můžeme však dokázati, že již v XIII. století dávala se přednosť vínům rakouským před moravskými. Čteme totiž ještě r. 1291, bylo-li obedientiářům při biskupském kostele olomouckém o jistých anniversariích pohostit společně kanovníky a kleriky kostela kathedrálního, že museli děkanovi a proboštovi kathedrálnímu dáti půl lukna vína rakouského, zajisté druhu nejlepšího. [3]) Jmenovitě víno

---

[1]) Tamtéž 248.

[2]) Viz: J. B. Nordhoff. Der vormalige Weinbau in Norddeutschland. V Münsteru 1877. 8°. Str. 50, kde jest dokázáno, že zvláště cisterciáci a premonstráti získali si veliké zásluhy o vinařství a vůbec o zahradnictví.

[3]) „Quod decanus et prepositus, singulariter sedentes, singulas habebunt scutellas (sex), et unicuique ipsorum tantum, quantum duobus canonicis ministrabitur in eisdem; vini australici media urna et cerevisia ministrabitur, quantum fuerit oportunum“ (tak čte se v originale); clerici vero tribus tantum ferculis vescentur et cerevisiam tantum bibent.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 380.

grinzingské bylo již r. 1156 slavně známo[1] a kláštery moravské, kteréž neklidily dobrých vín z vlastních vinic, hleděly si v Rakousích vinice zakoupiti, jako na př. r. 1236 Velehradští z Klosterneuburku za 40 liber pfeningů u „Widnika an dem Ekke“.[2] Z toho však nijakž nenásleduje, jako by se bylo na Moravě zanedbávalo opatrování vína ve sklepích, na němž obyčejně závisí dobrota a cena vína. Jsouť toho bezpečné známky, že v Bzenci, jehož vinice až podnes mají dobrou pověsť, býval královský sklep vinný, v kterém víno zajisté racionalně se chovalo a užitek neslo.[3] Vedle toho však nelze popírati, že nejspíše pro malý užitek tu a tam vinice také v role se proměňovaly jako na př. „in monte de Kovernik“[4], tedy na hoře Kovernické. Byloť oblibeným zvykem, že horám viničným určitá jména se dávala. Vinice kláštera Velehradského nazývána, jak nahoře praveno, „an der Ekke“; vinice, kterou byl Lev z Polehradic daroval r. 1289 u Kurdějova klášteru Zábrdovickému, slula „mladá Lipina“.[5]

Že ze všech vinic, pokud se víno na nich pěstovalo, odváděn byl desátek vinný jak kostelu, resp. faráři, tak také vrchnosti, několikráte již jsme připomenuli; známe však také případy, že se místo desátku odváděl ročně paušal, ať už se

---

[1]) Tamtéž V. 318.

[2]) Tamtéž II. 316.

[3]) Emler, Regesta pag. 1003. Čteme v jedné formuli, že král Václav pronajal rytíři Brunonovi soudní poplatky, jenž přísluší komoří a podkomoří, na rok za 1000 hřiven mince moravské s dodatkem: „Vini preterea australici optimi viginta vasa ante exaltationem sancte crucis proximam nobis dabit, et in Bzenecz, castro nostro, deponere tenebitur.“ Pohříchu bez udání roku.

[4]) V listině kláštera Lúckého z r. 1269 čte se: „De aliis vineis eiusdem montis de Kovernik, que ad agros sunt redacte, nobis decimas prediales de culturis agrorum solvere teneatur plenarie eorundem.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 28.

[5]) „Montem vinearum, qui dicitur Lippina iuvenis in Curdeyow.“ Tamtéž 357.

mnoho vína urodilo, nebo žádné nezdařilo. Roku 1289 Alšík z Mrlína ujal na čas života svého desátek vinný u Koverníka klášteru Lúckému náležející, uvoliv se odváděti klášteru ročně v čas vinobraní 15 luken vína; při tom ustanoveno, ať se víno povede nebo ne, nebo kdyby se i nové vinice založily, že paušal stejný zůstane.[1])

Jak rozsáhlé bývaly vinice nesnadno jest určiti, jako míru vinnou v listinách uváděnou. Připomíná se celá vinice u Kounic, půl vinice u Mařetic a čtvrt vinice u Koverníka:[2]) avšak jak veliká byla celá, poloviční nebo čtvrt vinice, po tom badatel nadarmo v listinách pátrá. Podobnou nesnáz působí nám míra vinná. Velehradská ves Žarošice byla roku 1220 povinna odváděti faře v Uherčicích „carratu" vína. Podle smlouvy, kteráž byla roku 1284 uzavřena mezi klášterem Lúckým a Alšíkem z Koverníka, obdržel Alšík od kláštera každý rok o vinobraní půl třetí carrety vína.[3]) Podobá se, že tato „carreta", kára, fůra, ano vůbec míra vinná, rozdílná byla podle krajin ano i podle dob: neboť v listině výslovně se praví, aby tyto carrety určeny byly podle míry, jaká jest obvyklá právě na vinicích u Koverníka, nebo vůbec horným některé vinice. Tak bývalo i v Němcích, kde se víno pěstovalo, při jezeře Bodamském, v Elsasích, v Breisgavsku, v Bavořích, v Hesensku, ve Francích atd., všady fůra byla rozdílná.[4]) Jiná míra byla „tina", tuna, bečka. Král Přemysl a královna Konstancie potvrdili r. 1222 klá-

---

[1]) „In signum recognitionis dominii et proprietatis promitto, fideliter annis singulis (monasterio lucensi) de eiusdem montibus (in Kurnich) in omnem eventum, sive vinum crescat sive non, in quocunque anno quindecim urnas vini integraliter tempore vindemie ministrare." Tamtéž 359.

[2]) Tamtéž V. 161. „Vineam integram in Canicz sitam." III. 178 a IV. 284. „Decima . . . duarum vinearum et quartali."

[3]) Tamtéž II. 113 a IV. 284 „duas carretas et mediam mensure nunc consuete in montibus".

[4]) Mone, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. X. 22. „Carrata" vůbec náklad o 20 vědrech, vědro o 32 mírách.

šteru Rejhradskému desátou bečku z vinic u Miroslave.[1]) Dále se víno měřilo na sudy, „vas". Dominikáni brněnští dostávali okolo r. 1262 z vinice u Brunovic sud vína, jenž obsahoval 20 luken nebo hrnců.[2] Nejčastěji uvádí se urna, hrnec, lukno. Právě jsme pověděli, že 20 hrnců šlo na sud. Alšík z Koverníka ujav na čas života svého desátek lúcký z vinic u Koverníka, odváděl klášteru Lúckému ročně 10 hrnců vína, kterýžto úrok byl r. 1289 zvýšen na 15 hrnců.[3]) Urna byla, jak se podobá, nádoba větší, kdežto cuppa a media byly nádoby menší. Media čili půl urny vína rakouského dostávali děkan a probošt kathedrální při hostinách, když v biskupském kostele olomouckém památka za mrtvé se slavila a cuppu povinny byly odváděti krčmy v Opavsku. Král Přemysl Otakar II. osvobodil jako markrabě Moravský měšťany opavské r. 1260 této dávky.[4])

Abychom cyklus agrarních poměrů za doby Přemyslovské ukončili, zbývá nám ještě přihlednouti k tehdejšímu hospodářství lesnímu.

Minuli bychom se s pravdou, kdybychom za to měli, že se v době Přemyslovské nevěnovala na Moravě pozornosť hospodářství lesnímu, poněvadž les tehdáž zaujímal mnohem rozsáhlejší prostoru nežli nyní a poněvadž dříví mělo malou cenu, když byly v zemi rozsáhlé lesy nejen na horách, nýbrž i v rovinách. Tehdejší držitelé chtěli míti z lesů užitek a snažili se rozličným způsobem toho docíliti. Dětřich, biskup

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 141. „Decimam tinam de vinea . . . que vinea in Mirozlaus vulgariter appellatur."

[2]) „Singulis annis de decimis meis (Henrici de Blutaw) vinearum in Brawnsdorff unum Vas vini, viginti Urnas mensure ibidem iure montano solito capiens." Cod. Dipl. Mor. V. 248.

[3]) „Decem urnas vini eiusdem montis mensure." Cod. Dipl. Mor. IV. 28. „In unoquoque anno quindecim urnas vini integraliter tempore vindemie ministrare." Ibidem 359.

[4]) Tamtéž 380 a III. 277. „Civibus nostris de Opauia cuppam, que de tabernis semper reddita est, relaxavimus et liberos ipsos perpetuo dimisimus ab eadem."

Olomoucký, vida, že nemá žádného užitku z rozsáhlých lesů, jenžto se rozprostíraly nepřetržité od Příbora až k Ostravici a Selnici, postoupil je r. 1299 advokatu osoblažskému Jarlochovi, aby zakládáním osad a klučením rozsáhlé tyto lesy zužitkoval.[1]) A co biskup Dětřich podnikl, učinili zajisté také jiní držitelé lesů; věnovali lesům svou pozornosť, snažíce se nějakým způsobem výtěžek z nich docíliti. Tomu nasvědčuje již často užívané slovo „forestarius". Výraz tento dokazuje, že na Moravě tehdáž dobře znali význam slova „forst", hvozd, jaký se ujal za Karlovců. Hvozd, nemus, jest totiž les, jehož se užívá podle jistých pravidel a který již drží nějaký majetník. Takovýto hvozd, jenž mohl i rozsáhlé lesy obsahovati, ale každým způsobem náležel buď obci nebo určité nějaké osobě nebo panovníkovi, dlužno rozeznávati od hvozdů pohraničných, které počátkem doby Přemyslovské tak řka jako zboží, které nemá žádného majetníka, jen zemi náleželo a proto od nikoho ani od panovníka nesměly býti vymýtěny. Považoványť za ochranné ohražení země proti nepříteli zahraničnému, skrze kteroužto hradbu bylo spojení jen jistými průsmyky a přechody, kteréž nazývány branami zemskými,[2]) ježto stálá stráž opatrovala. Tyto hraničné lesy saltus, hvozdy podobaly se asi počátkem doby Přemyslovské ještě tu a tam pralesům, jichž se neužívalo a ježto nebyly vzdělávány. A výběžky těchto hvozdů staly se nejdříve soukromým majetkem jako na př. výběžky Sudetů, kteréž biskup Bruno a kláštery Rejhradský, Hradišťský a

[1]) „Nemus, sive silvam nostram episcopalem, ultra Frideberch sitam, de qua usque in hanc horam nullam habuimus penitus utilitatem, tangentem usque . . . ad fluvium Ostraviczam . . . confecimus predicto fideli nostro, Gerlaco de Hozzobla, et heredibus suis legitime descendentibus ab eodem masculis duntaxat ad locandum, plantandum, extirpandum et utilem, quocunque modo sciverint vel poterint, faciendum, in feudum." Tamtéž V. 118.

[2]) Ještě r. 1298 dal si klášter Teplský potvrditi listinu krále Přemysla, v níž čteme: „Portam tamen terre, quam a suo fundatore possident, diligenter custodiant." Emler, Reg. pag. 764.

Velehradský vzdělávali. Na sklonku doby Přemyslovské náležely již asi všecky lesy na Moravě určitým majetníkům, jakkoliv se za to míti může, že nejrozsáhlejší z nich byly majetkem zeměpanským. O tom svědčí ta okolnost, že nově zakládaná města a vsi bývaly lesy nadány a že se dávalo povolení k jich mýtění. Bzenec na př. obdržel 1214 doubravu k neobmezenému užívání, tedy také k vymýtění; městu Hodonínu propůjčeno 1228 právo sbírati v lese suché dříví, pásti a trávu trhati; Litovel r. 1243 právo bráti si potřebné dříví stavební ze sousední doubravy; podobné právo dostalo se 1249 městu Jevičku, dále Uničovu, Hlubčicím a j. v. Také ještě mnohem později, r. 1291 král Václav II. dovolil měšťanům litovelským, aby půdu lesní v role proměnili. [1])

Markrabata, činíce takováto nadání, spravovali se asi náhledem, že lesy, které měly již tehdáž jako nyní svá jména: Doubrava, Skalice, Tysová hora, Rašín u Sukovice, Leskovec u Znojma a j. v.,[2]) jsou k tomu, aby poskytovaly nezbytné palivo a dříví stavební a že tedy potřebí jest pouze tam je vzdělávati, kde není těchto podmínek života lidského nebo kde by se jich nehospodářstvím mohlo nedostávati. Že by les měl nějaký účinek na podnebí, na to zajisté nepomyslili. To byl tedy asi hlavní účel hospodářství lesního za Přemyslovců. I shledáváme skutečně stopy toho, že vysázeno bylo mladé doubí. V zakládací listině královny Konstancie z r. 1228 pro Hodonín výslovně se poznamenává, že klecky, soušky a tráva mohou se všady v lesích bráti, vyjmouc mladé doubí. [3]) Biskup Bruno propůjčuje r. 1274 bratřím Stockfischům kromě jiného mlýn v Modřicích v léno, ustano-

[1]) „Civibus nostris libenter concedimus, ut, non obstante alicuius impetitione, de illis rubetis, que sunt in medio laneorum dicte civitatis Luthouie agros aratiles faciant, rubeta eadem extirpando." Cod. Dipl. Mor. IV. 373.

[2]) Tamtéž II. 57. 75. a 122.

[3]) „Item kletska, sicca ligna, libere herbasque habeant, excepto virido quercu." Tamtéž II. 205.

vil, aby všecko pro biskupský dvůr v Modřicích potřebné obilí zdarma mleli, naproti tomu jim dovolil, aby si ze sousedních lesů biskupských „de merica nostra“ brali podle potřeby dříví k palivu a dříví stavební, vyjmouc duby, „kteréž porážeti co nejpřísněji zapovídáme“. [1]) Všecky tyto zprávy vydávají svědectví o lesním hospodářství, ovšem ne v moderním smyslu. Pásti dobytek v lesích, což za naší doby jest na škodu lesnímu hospodářství, bylo tehdáž ještě obyčejem vůbec rozšířeným; ano v lese vysokém, jak za to máme, dělo se tak všeobecně. V zakládací listině hodonínské se praví, že pastýř se svým stádem má svobodný přístup do lesa tamějšího [2]) a král Václav daruje r. 1303 městu Znojmu blízký les Leskovec, poznamenal, že tak učinil, aby ho měšťané užívali k pasení dobytka. [3]) To snad bylo také příčinou, že některé lesy byly oploteny nebo ohraženy. Ohražen byl na př. les, jenž náležel klášteru Velehradskému; měšťané Uherského Hradiště dělajíce si právo k tomuto lesu, odstranili násilím plot tento. [4])

Z toho všeho vyplývá, že i les, jakmile se stal soukromým majetkem, jako pole, zahrady a louky, podřízen byl veřejným zákonům a že všecky spory, ježto povstávaly o lesy, jich hranice, právo užitkové a j. v. rozhodovati bylo soudu zemskému a nejvyššímu komoří zemskému. Řádem Otovým pro Brněnsko z r. 1229 se ustanovuje: „žádný lesní hajný nesmí u nikoho na cestě nebo na trhu (když by cizí dříví

---

[1]) „Racione eius, quod nobis molere debet, de merica nostra ad dictum molendinum recipiet ligna nostra pro suo libito voluntatis, et etiam ad curiam suam, ad castrum, tantummodo ligna nostra recipiet pro igne et aliis necessariis, preter ligna quercina, que omnimodis prohibemus.“ Tamtéž IV. 122.

[2]) „Pastor cum grege vadat libere in eadem silva.“ Tamtéž II. 205.

[3]) „Silvam nostram, Lescovecz, prope ipsam civitatem (Znoym) sitam, eidem civitati damus et conferimus, ut de cetero ad dictam civitatem pertineat, et predicti cives pro pascuis habeant silvam ipsam.“ Tamtéž V. 152.

[4]) Tamtéž 68.

vezl) zájem vzíti, ale může tak učiniti, kdyby jej dopadl, když strom poráží. Kdyby hajný žaloval, nemá rychtář škůdci lesnímu uložiti, jako bývalo 300, nýbrž jen 60 denárů pokuty.[1]) Městské právo jihlavské ustanovuje v této příčině: „Bude-li někdo v cizím lese postižen, když krade nebo dříví násilně poráží, a bude-li z tohoto provinění před soudem usvědčen, zaplatí za každý poražený kmen, je-li velký 72, a rychtáři 60 denárů. Odváží-li však na voze kradmo tyčky a křoví, mají mu býti vůz, koně nebo voli zabaveni, které však může vybaviti za půl věrduňku nebo vůbec jak by se žalobníkem o tom se dohodl“.[2]) Takovéto zabavování předepsáno bylo nejen pro Moravu, nýbrž platilo vůbec také v Němcích, zakládajíc se zajisté na kapitulariích z doby Karlovců. V nejstarším německém řádě lesním z r. 1028 zájem hraje svou úlohu. Až na dobu naši užívá se ho při menším pychu lesním.[3]) V právě brněnském však není řeči o zájmu. Praví se pouze, kdo kradmo odveze dříví z cizího lesa na voze jednospřežném, že zaplatí majetníkovi lesa půl zlatého; ukradne-li celé kmeny, zaplatí majetníkovi 72 malé denáry (denarii parvi), rychtáři však podle rozsouzení porotců 60 denárů.[4])

Morava vynikala jednou zvláštností, svým „právem loveckým“ čili právem útrpným, jenž mělo sídlo své na zeměpanském hradě Buchlově a do jehož obvodu náležely vsi k tomuto hradu příslušné až ku svým hranicím. Soud tento, na němž předsedal purkrabě buchlovský a do něhož vysýlali zástupce své magistrat Uherského Hradiště a představení obcí k obvodu buchlovskému příslušných a jehož rozsudky pán hradu potvrzoval, obdržel jméno své nejspíše odtud, že purkrabě buchlovský byl buď zároveň „supremus

---

[1]) Jireček: Cod. iur. Boh. pag. 64 § 27.

[2]) Cod. Dipl. Mor. VII. 744.

[3]) Karel Bohuchval Anton, Geschichte der deutschen Landwirthschaft. II. 340 a sled.

[4]) Rössler, Brünner Stadtrechte pag. 121.

forestarius silvarum super Moraviam" nebo že jako purkrabí dohlížel k „lovcům" svého okresu.[1]) Právomocnost tohoto soudu vztahovala se na pych lesní a na všecky zločiny, kteréž s ním souvisely; později dokonce na všecky přečiny a zločiny, ježto byly spáchány v obvodu soudu buchlovského a kteréž jinak náležely před soud zemský.[2])

Kde jsou zákony, musejí býti také osoby, kteréž zákony provádějí, t. j. o jich šetření pečují a nešetření jich trestají, jinými slovy: zákony vyžadují úřednictvo. Jelikož lesy soukromé a státní požívaly ochrany zákonné, byli zajisté také zvláštní úředníci lesničtí. A skutečně! listiny seznamují nás s hotovou hierarchií lesnickou! Nejvyšší místo zaujímal královský generální inšpektor nade všemi lesy v Čechách a na Moravě. Tohoto generalního inšpektora a působnosť jeho poznáváme z listiny v Brně dne 5. dubna 1306 pro Velehrad vydané. Cisterciakům velehradským překáželo se totiž tím, že se zeměpanští úředníci, jak z listiny vysvítá — pohříchu však nevíme, jakým způsobem — do záležitostí jejich míchali, v hospodářství lesním; vznesli proto žalobu ku králi, prosíce, aby působnosť cizí byla odstraněna a aby si mohli sami lesy své spravovati, kteroužto žádosť listinami odůvodňovali. Král přesvědčiv se, že žádosť tato jest odůvodněna, uložil generálnímu inšpektoru lesnímu Raimundovi z Lichtenburka, aby odstranil příčiny, pro které Velehradští žalují. Tento vzav přede vším poučení od předchůdce svého v úřadě a zároveň příbuzného svého, patruus, Zdenka z Maidburka o sporných otázkách, vydal pak nižším úředníkům a podřízeným svým mandát: „nechať se nikdo pod trestem jeho nemilosti nemíchá do lesního hospodářství

---

[1]) Brandl, Glossar. pag. 137.

[2]) Soudní právomocnosť prodávána s hradem, jako r. 1511, také soukromníkům a náležela tak držitelům hradu Bachlova až do r. 1748, kterého byla zrušena. Odvolání z tohoto soudu šlo k apelací do Prahy. Brandl, Glossar. pag. 138.

mnichů velehradských a při žádné příležitosti v příčině té jim nepřekáží; neboť jen jim Velehradským že přísluší právo, aby vlastními úředníky lesy své tak hájili a spravovali, jak by se jim nejlépe líbilo. Jen v tom prý jsou obmezeni, že za žádnou výminkou není jim dovoleno, aby lesy své mohli, jak by chtěli, cizincům prodávati." [1])

Z mandátu tohoto vysvítá přede vším, že hospodářství lesní na Moravě a v Čechách podřízeno bylo státní dohlídce, pak, že kláštery bez dovolení zeměpanského nesměly lesů svých prodávati a konečně že kromě zeměpanských lesních úředníků mělo každé panství také svůj zvláštní lesní personal. Jakožto zeměpanští lesničtí úředníci, jimž v lesnictví příslušely záležitosti policejní a komorní, jako na př. v první řadě ustanovovati hranice mezi hvozdy markraběcími nebo královskými a soukromými, uvádějí se „forestarii silvani", jenž nazýváni obecně „l o v č í" nebo „h a j n í". Ve velké privileji kláštera Hradišťského ze dne 1. září 1240 král Václav ustanovil takto: „Přejeme si také, aby klášterní poddaní od žádného z našich úředníků lesnických, kteří obyčejně „lovčí" nebo „hajní" se nazývají k práci v našich lesích nebyli donucováni; zůstavuje se jim na vůli choditi do lesů, v nichž chtějí dobrovolně pracovati.[2]) Takovýto forestarius nebo lovčí náležel k vyšším a váženým úředníkům, neboť uvádí se za svědka na listině, kterou markrabě Moravský Přemysl Otakar přiděluje v srpnu 1253 olomouckému špitálu patronátní právo

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 203. „Remundus de Leutenburch, auctoritate et mandato serenissimi domini nostri regis Boëmie, custos silvarum per Boëmiam et Moraviam constitutus, omnibus nobis subditis in dicto officio et subiectis damus firmiter in mandatis" etc. Tento Raimund z Lichtenburka nazývá se r. 1298 „Capitaneus Moraviae". Tamtéž pag. 105.

[2]) Tamtéž II. 377. „Volumus etiam, ut homines ecclesie supradicte (monasterii Gradicensis) a nullo forestariorum nostrorum, qui vulgariter Lowcsy vel Hayny dicuntur, ad ingrediendas silvas nostras vel comparandas per vim aliquatenus compellantur, sed libere ac pacifice silvas, quascunque volunt, intrent, comparantes in eis necessaria, prout possunt."

kostela P. Marie v Olomouci.[1]) Úředníci tito vázáni byli přísahou. Když se r. 1280 upravovala hranice mezi Kojetínem a Bezmírovem, biskup Pražský Tobiáš kladl zvláštní na to váhu, že mezi těmi, kdož hranice obcházeli, byl také přísežný forestarius.[2]) Lovčí takovíto vřaděni byli podle toho, jaký byl obor jejich působnosti, do rozličných tříd. Někdejší držitel Buchlovic Albert z Donky na př. stál jakožto „královský forestarius nad lesy u Buchlovic, jenžto Grečné nebo Gradečné se nazývaly a nad lesy při řece Moravě“[3]) zajisté výše, nežli „forestarii“, které na př. vydržoval klášter Hradišťský. Všickni však odkázáni byli podle tehdejšího systému naturalního hospodářství místo služného na emolumenty, kteréž nazývány úhrnem „lovské, forestaria sive viredaria“.

V čem záleželo toto lovské, německy Forstrecht, forestaria, viredaria, vyrozuměti lze z listiny ovšem mnohem pozdější, kteráž pochází z r. 1361; ale jelikož v listině této se poznamenává, že emolumenty v ní uvedené „od starodávna“ se dávaly, máme za to, že se na ni můžeme bezpečně odvolati. Markrabě Jan chtěl totiž vystavěti hrad na území vsí Biskupic a Heřmanic, ale jelikož vsi tyto náležely kapitole olomoucké, snažil se směniti je za vlastní vsi Hrubý Týnec, Žešov a Výšovice. A při této příležitosti markrabě připomíná, že kapitole postupuje také les „Chlum“ u Týnce se svými pěti v Krčmanech bydlícími hajnými čili úředníky lesnickými se všemi jich požitky na penězích, ovse, slepicích a vejcích.[4]) Tyto příjmy respective dávky královskému per-

---

[1]) Tamtéž III. 172. „Presentibus his testibus: Domino Brunone, Olomucensi episcopo . . . Sdeslao de Sternberg, dapifero . . Pircosio burgravio Olomucensi, Beneda forestario, quod vulgariter sonat lowci“ etc.

[2]) Tamtéž IV. 235 „nec non iurato forestario“.

[3]) Tamtéž VI. 134. Srovn. ad an. 1315. Ibidem 62.

[4]) „Specialiter cum silva Chlum vulgariter nuncupata et cum quinque forestariis vel custodibus in Kirczmans, qui ad custodiendum eandem silvam ab antiquo tempore deputati noscuntur, ac iuribus, utilitatibus et

sonálu lesnickému, lovské, kteréž odváděli i kupci a prodávači městyse Slavkova, až byli od něho králem Václavem r. 1294 osvobozeni,[1]) byly asi jmenovitě klášterům velikým břemenem; neboť tehdejší větší kláštery na Moravě: Velehradský, Lúcký, Hradišťský, Zábrdovický ano i Rejhradský byly privileji svými od dávek těchto osvobozeny.[2]) Také král Václav II. považoval jako markrabě Moravský za potřebné, aby poddané kostela sv. Prokopa v Starém Brně, kteréž měl kostel tento na př. ve Veleticích a jinde, r. 1288 od lovského navždy osvobodil.[3])

K hospodářství lesnímu náleží bez odporu též lov. Může býti, že původně lov příslušel tomu, kdo se nazýval pánem lesa nebo vůbec území, kde se zdržovala zvěř, ježto se lovívala; ale stav tento brzy se změnil. Záliba některých markrabat Moravských v myslivectví, jako na př. Václava I., markraběte Přemysla a j. v.[4]) měla ten následek, že vytknuty byly královské obvody lesní, v nichž lov králi nebo markra-

obventionibus quibuscunque silve regalis, sic communi vocabulo nuncupate, qui proventus et obuentiones in pecuniis, avena, pullis et ovis consistunt.“ Tamtéž IX. 170.

[1]) Tamtéž V. 3. „Quia emptores et venditores rerum quarumcunque in predicto foro Novosedlitz a solutionibus quibuslibet iuris Lowche, sive fori, plena gaudere volumus libertate.“

[2]) V privileji od markraběte Přemysla benediktinskému klášteru v Rejhradě dne 2. listopadu 1234 v Brně propůjčené osvobozuje se klášter „ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum, seu etiam forestariorum nostrorum, qui vulgo Lowschi appellantur“. Tamtéž II. 278. Městys Olexovice klášteru Lúckému náležející osvobozen taktéž králem Janem r. 1336 „ab illa exactione, que vocatur Lauchie, et ab omni genere servitutis“. Tamtéž VII. 83.

[3]) „Tenore presentis privilegii mandamus forastariis, seu silvanis, tam presentibus quam futuris, quatenus racione eiusdem iuris forastarie (quod vulgariter „lowzche“ nuncupatur) nichil de cetero ab eisdem hominibus ecclesie prenominate exigere debeant vel presumant.“ Tamtéž IV. 354.

[4]) Roku 1251 král Václav I. směnil ves Kozlany, kteráž byla cisterciákům plasským pro dluh 200 hřiven postoupena, za statek Žihle, „poněvadž Kozlany mají les k lovu velmi příhodný“. Tamtéž III. 135.

běti byl vyhražen. Takovéto obvody utvořeny byly z počátku zajisté jen z lesů, které byly již soukromým majetkem panovníků a rodin jejich, ale pak také z takových pozemků, kteréž panovníci postoupili soukromníkům, městům nebo klášterům, lov sobě vyhradivše. Opat Hradišťský Budislav zakládaje město Hranice skrze rychtáře Thamona na právě purkrechtním, vypočítává v listině dne 4. března 1276 o tom vydané všecka práva, kteráž zakladateli mají náležeti, mezi nimiž jsou také lov a rybářství, avšak jen do jisté míry, s tím výslovným podotknutím, že „vyminěny jsou lovy, t. j. lovecké revíry královy“.[1] Králi tedy náležela honitba na klášterském zboží u Hranic. R. 1288 král Václav II. daroval proboštovi Chotěšovskému v Čechách ve prospěch kostelů sv. Michala a blahoslavené Ludmily na Tetíně les u Tetína ležící s lovským, avšak s tím vyminěním, „aby probošt Chotěšovský a příští jeho nástupcové les darovaný pro lov královský jako forestarii a viredi čili lovčí pilně hájili, ochraňovali a udržovali“.[2]

Z těchto dvou příkladů vysvítá, že panovník jak na Moravě tak v Čechách na cizích pozemcích lov si vyhražoval a že se tedy z oprávněnosti lov chrániti, pravidla o vykonávání jeho ustanovovati a proti těm, kdo by jich nešetřili, platnosť jim zjednávati, jedním slovem z práva myslivosti vyvinula zeměpanská praerogativa, regale v nejstarším slova smyslu. Toto původné jen panovníkovi příslušné regale lovecké přecházelo milostí panovníkovou ihned také na

---

[1] Tamtéž IV. 169. „Piscationes in mensura sua et venationes licitas, exceptis venationibus domini regis.“

[2] „Silvam suam adiacentem Tetín cum viredaria seu forestaria (pius silvae, que lowche dicitur in vulgari praeposito et successoribus eius (Chotessowiensis ecclesiae) ad profectum et commodum ecclesiarum S. Michaëlis et b. Ludmillae et loci in Tetín liberaliter confert possidendas, ita quod idem prepositus et successores, prenotate Chotessoviensis ecclesie prepositi, eandem silvam pro deductionibus venationum nostrarum (Wenceslai II. regis) tamquam forestarii et viredi sive lowchi, diligenter custodiant, foveant et conservent.“ Emler, Reg. pag. 625.

duchovní držitele, na měšťany a vůbec na svobodné majetníky panství a na takové lidi, kterým se léna propůjčovala; dělo se to však skoro vždycky s tím obmezením, že jim náležel lov na zvěř nízkou, panovníkovi však lov na zvěř vysokou. Za našich časů počítají se k vysoké zvěři: medvědi, jeleni, divoká prasata, srnčí, vlci, rysi, tetřevi, tetřívci, jeřábkové, dropi a bažanti;[1]) všecka ostatní zvěř, kteráž se honí nebo jísti může, náleží k zvěři nízké. Za dob Přemyslovských honili se snad ještě v lesích moravských tu a tam zubři a losi; vlka však mohl kdokoli zastřeliti. Aby řádění vlků přítrž se učinila, král Přemysl Otakar II. nařídil r. 1268, aby u jednotlivých vsí zřízeny byly vlčí jámy, na které se kladly za vnadidlo husa nebo podsvinče.[2]) Již Karel Velký vlky pronásledoval. V kapitulare svém z r. 812 rozkázal, aby vlk na císařských panstvích a pozemcích byl po celý rok pronásledován a v měsíci máji aby se mláďata jeho hubila jedem, železy a psy, vlčury však aby se odváděly ke dvoru císařskému.[3])

Řádný lov a hájení zvěře vyžadují lovecký personál. Markrabě Ladislav Jindřich postupuje premonstratům hradišťským r. 1203 les Střelnou mezi Odrou a Moravou, aby na jeho místě osady byly založeny a poroučeje proto, aby hranice jeho byly vytknuty, ustanovil kromě jiného Slavatu, jejž nazývá „magistrum venatorum“ a Bluda, jejž nazývá „summum venatorem“. Patrně jsou to vyšší úředníci, jenž dohlíželi k lovčím „venatores“ v listině této připomenutým.[4]) Tito lovčí zajisté měli také jakási práva, co se týče soukromých a klášterních lesů, jelikož připomenutý markrabě roku 1221 zakazuje zvláště svým lovčím, aby si

---

[1]) Daňků na Moravě tehdáž ještě nebylo, zubři byli snad již vyhubeni, jen snad losi zde ještě žili. Daňci dostali se na Moravu teprvé v XVII. století.

[2]) Cont. Cosmae ad an. 1268. U Pertze IX.

[3]) U Pertze, Legg. I pag. 186.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 14.

neosobovali žádného práva k lesům kláštera Velehradského.[1]) Veškeren užitek z lesů, nechať se nazývá jakkoli, připadá klášteru. Nám se zdá, že se zde naráží na obvyklou dávku loveckou nejvyššímu lovčímu, kteráž slula „šestné“ a 6 denárů obnášela,[2]) nebo na lovské již připomenuté, kteréž se muselo fošmistrům čili forestariům zapravovati. Avšak sotva asi pochybíme, budeme-li forestarios a venatores považovati jen za kategorie téhož královského úřadu lesnického, jenž měli na starosti vzdělávání lesa a spojený s tím řád lovecký a hájení zvěře. Náhled náš opírá se o ustanovení, že jako lovské musel se kromě jiného odváděti také oves, jenž r. 1337 se nazývá a výslovně prohlašuje za „oves lovecký“.[3]) Jesti to dávka, jenžto se v moravských deskách zemských uvádí jmény „avena forestaria, silvatica, lignalis“ a v pramenech českých názvy „oves pastevní, lesní nebo oves chrtový, vyžlenčí,“ kterážto dávka odváděna ne pouze lovčím, nýbrž také jako náhrada za krmení psů loveckých.[4]) Ostatně zeměpanští lovčí, co se týče jich služného, byli za tehdejšího systému hospodářství naturalního odkázáni na příjmy z jistých pozemků, které jim buď panovník za jich služby propůjčil, nebo které od časů pradávných příslušely těm, kdo byli právě lovčími zeměpanskými. Okolo r. 1239

---

[1]) Tamtéž 122. „Nec venator aliquid sibi vindicet iuris, verum omnem utilitatem, undecunque provenientem, cenobium illum libere et absolute possideat.“

[2]) Premonstratský klášter v Litomyšli požíval r. 1259 kromě jiného těchto svobod: klášter jest osvobozen „ab hiis, que vocantur narez et nozlech, et a retibus ad venationem ducendis, et a victualibus canibus dandis ac ipsorum custodibus, qui holoti vocantur; ab eo etiam, quod dicitur ozzep, atque a sex denariis, quod dicitur seztne, qui dari debent magistro venatorie dignitatis.“ Tamtéž III. 272.

[3]) Kníže Mikuláš Opavský prodává 1337 dominikánkám ratibořským ves Suchopsinu se všemi právy, mezi nimiž „cum serviciali avena, id est avena venatorum, que theutonico eloquio loveczhaber appellatur et cum censu silvatico“ etc. Tamtéž VII. 297.

[4]) Brandl, Glossar. pag. 137 a 212.

rozkládaly se takovéto pozemky u Huzova, Samotíšek a u vsi Bukovan.[1] Roku 1239 markrabě Přemysl daroval tyto statky panu Viktorovi z Žerotína.[2] Jakou náhradu poskytl za to personalu loveckému, není nám známo.

Forestarii slují tedy právem též **lovci**, mezi nimiž „**holoti**“ byli třídou nejnižší. Jakožto příkazníci měli za úkol psy k lovu panovníkovu chované opatrovati a krmiti. Byli to psáři v pozdním středověku známí, kteréž velehradská listina ze dne 27. listopadu 1228 jmenuje „caniductores“ a privilegium kláštera Hradišťského v r. 1238 a kláštera Litomyšlského r. 1259 a 1268 **holoti**.[3] Jelikož poddaní byli povinni personal lovecký, tyto holoty a smečku jejich pod střechu přijímati, nocleh a jídlo jim poskytnouti, a holoti nejnižší třídě obyvatelstva náleželi, dovedeme si představiti, jaké svízele působilo takovéto ubytování. I bývala zajisté spravedlivou žádosť za osvobození od těchto trampot, jmenovitě podaly-li ji kláštery, kteréž chtěly býti a skutečně také byly útočištěm kázně a dobrých mravů a ne surovosti, nevázanosti a povyku. Když klášter Hradišťský r. 1238 pro veškeré své zboží obdržel privilegia kostela olomouckého, bylo v listině nedopatřením vynecháno ustanovení, že sprošťuje se povinnosti královskému personálu loveckému poskytovati nocleh a pohostinství. I rozkázal markrabě Přemysl, aby toto osvobození a právo personál lovecký, kdyby se neslušně choval i moci z kláštera vyhnati, k velikému

---

[1]) Kromě Huzova, Samotíšek a Bukovan zdá se, že také ves Střelce, jenžto ležela $^3/_4$ hodiny k jihozápadu od Uničova, byla také takovouto osadou loveckou; neboť markrabě Přemysl ustanovuje v městském privilegium uničovském, daném v Olomouci dne 15. srpna 1234: Adicimus etiam, ut, quicunque magister venatorum pro tempore fuerit, cives prenominatos accasione ville, que Strelez vulgariter appellatur, nullatenus inquietare presumat, nec aliquid importune ab eisdem exigere, preter statutam et usitatam annuam pensionem.“ Cod. Dipl. Mor. II. 266.

[2]) Tamtéž 360.

[3]) Tamtéž 194 a 338 „de venatoribus et caniductoribus, qui Holoti nuncupantur.“ Pak III. 272 a 348.

privilegium zvláště bylo připojeno. Za tak důležité a potřebné osvobození toto považováno.[1])

Lov se zajisté již tehdáž jen v určitých dobách v roce provozoval, kdežto v čase ostatním zvěř byla chráněna. O králi Přemyslovi se vypravuje, že na podzim roku 1205 po lovu v Tynčanech, v nynějším kraji Berounském obědval,[2]) tedy v době, kdy se honí na vysokou. Zvěř vysoká nestřílela se jako za naší doby na čekání: tehdejší zbraně střelné, luk a samostříl nebyly k tomu dosti vhodnými. Zvěř lovena štvanicemi, nadháňkami a shony, k čemuž bylo potřebí výtečných, vytrvalých koní, mnoho lidu, dobře vycvičených psů a honilo-li se na zvěř pernatou, sokolů lovčích a dostatek loveckého náčiní. Za takovéto štvanice král Václav I. přišel již v mladém věku o oko, kteréž si na ostrou větev vypíchl, odkudž měl příjmí „Jednooký“. Představme si jen hon tehdejší doby, který byl na více dní vypočítán, kdy ještě revíry lesní byly nesmírně rozsáhlé. V čele družiny lovecké byl panovník obklopen jsa velmoži při dvoře meškajícími a četným služebnictvem, hojnosť koňstva s čeládkou, lid lesnický, lovecký a trubači mající v čele nejvyššího lovčí — znamení dávala se trubkami loveckými — smečky rozma-

---

[1]) „Hoc etiam, quod superius omissum est, privilegium interserere: de venatoribus et caniductoribus, qui Holoti nuncupantur, statuimus, ne in abbatia, vel villis abbatie, pernoctent, sed de bona voluntate abbatis vel fratrum, quidquid eis impensum fuerit in charitate, inde ipsos contentos esse decernimus; alioquin si iniuriosi se reddiderint, sicut antea de huiusmodi predictum est, eiectione dignos esse censemus, nec eis quicquam gracie vel victualium impendatur.“ Tamtéž II. 338. V listině velehradské z r. 1228 praví se, jestli „venatores nostri vel caniductores in abbatia . . . pernoctent, vel aliquid ibi inferrent violentie“, že bude jim zapraviti pokutu deset liber mince zemské. Tamtéž 194. Surovosť a vyděračství holotů až do této chvíle udržely se v smutné památce; až posud zajisté jest „holota“ přezdívkou lidem surovým a hranatým. Němec má přezdívku „Hundsfütter“.

[2]) Erben, Reg. pag. 224 ad an. 1205 „cum rex autumnali tempore (1205) ex venatione in Tyncan pranderet.“

nitých psů loveckých, jichž bylo na sta, holoti, kteří je vedli, opatrovali a vůbec za hořké hosty byli počítáni, honci s kyji a klapačkami, aby tlučením na stromy a klapáním zvěř z lože vyplašili, nesčetní zásobovatelé lovečtí, kterým bylo pečovati o špíži, o nocleh a rozbíjení stanů, sokolníci s ptáky k lovu ptačímu vycvičenými se svými hůlkami a koši a konečně lid, jenž měl na starosti tenata a rozličné náčiní lapací, kteréž vozeno k lovu uchystané, aby se ho mohlo ihned upotřebiti. A k tomu všemu připočísti dlužno krejčí, provazníky, sedláře a řemenáře, ostruhaře, koláře, kováře a jiný lid k družině lovecké příslušný — a máme pak přibližný obraz lovu z doby Přemyslovské. Ký div tedy, žádá-li kostel olomoucký, žádají-li kláštery panovníka, jako učinil r. 1263 klášter Litomyšlský,[1]) aby je osvobodil od narezu čili od povinnosti zásobovati kuchyň panovníkovu na cestách dobytkem jatečným,[2]) a aby domy a poddané jejich sprostil ubytování a živení takovéhoto „divokého vojska".

Za zbraň sloužily na lovu oštěp, kopí, házecí kopí, zarážeč, tesák, luk, samostříl, prak a sekera. Dále se chytala zvěř do jam, na vlčí hák, do želez, na provaz, do obruče s vnadidlem, do ok, do tenat a do sítě, na rám, sokoly, krahujci a jestřáby: ke všem druhům lovu však sloužil hlavně pes. Výcviku jeho věnována veliká péče a pes považován za tak nezbytného, že zákon bavorský ustanovil přísné tresty na odcizení nebo usmrcení rozličných druhů psích. „Kdo psa štvacího, jenž pronásleduje medvěda, zubry, černou zvěř a vůbec velkou zvěř, odcizil nebo zabil, povinen byl stejným psem jej nahraditi, odpřisáhl-li, že jest také tak dobrý, jako byl předešlý a ještě 6 šilingů zaplatiti. Kdo by vyžle ukradl nebo zabil, nahradí za něj psa podobně dobrého a dá majetníkovi jeho 6 šilingů (po 30 denarech): pes nadháněcí na-

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 348.

[2]) „Ab exactione boum et ceterorum animalium, quod vulgariter dicitur Narez, ad mensam regiam pertinentium." Erben, Reg. ad an. 1236, pag. 419.

hradí se jiným a přidají se ještě 3 šilingy; ohař, jenž na šňůře slídí po stopě a bobrák, jenž pod zemí loví, mají býti od toho, kdo by je ukradl nebo zabil, nahraženi psy rovně dobrými a má se kromě toho zapraviti 6 šilingů pokuty; na chrta, jenž zajíce v běhu chytá, ukládá se pokuta 3 šilingů a takové též pokuta platí se za křepeláře a za hafana, jenž vlka udolává. Pes domácí požíval nejmenší ochrany: neboť byl-li za dne ukraden, musel býti sice nahražen, ale zloděj zapravil pouze 1 šiling pokuty: byl-li však odcizen po západu slunce, pokládán škůdce za zloděje, a odsouzen ke třem šilingům.[1] Jelikož tato zákonná ustanovení dostala se do švábského práva zemského, které však, jak jsme se přesvědčili u chmele a stromů ovocných, alespoň v městech moravských průchod mělo, můžeme zajisté zákona tohoto u líčení poměrů moravských se dovolávati a to tím spíše, že druhy psů tuto uvedených známy byly i na Moravě, jak svědčí slovanská jména jejich. Spürhund nazýván ohař. Velikého druhu těchto psů užívalo se k lapání zlodějů a vrahů.[2] Měl-li některý soukromník takovéto psy a cestoval-li lesem hájeným, musel je „sevříti“[3] a na znamení, že nepytlačí, musel svůj luk nebo samostřil uvolniti a toulec přikrýti, tak ustanovoval Schwabenspiegel. K štvanicím užívalo se chrta (Windhund), jenž byl zvláště u panstva velice oblíben; dále sloužili k lovu vyžle (Leithund), koroptvář (Wachtelhund), slídník (Vorstehhund), kanečník (Schweisshund), jamník (Dachshund), šavka (Schäferhund), hafan (Wolfshund)[4] a j. v.

---

[1] Lex Baiuwariorum. U Pertze. Lgg. III. pag. 443 a 444.

[2] Cont. Comae ad an. 1279. U Petze IX. 201.

[3] „Kdož skrze hájený les jede, jeho ohařové mají sevřeni býti.“ Jungmann, Slovník II. 889.

[4] Již tehdáž byli v obyčeji též psíkové pokojoví a podpážníci. V starém kázání čteme: „psíky také chlupaté mají, ty pak na polštářích podle sebe kladou, do lázní je nosí, myjí, češí, maso kupují a vaří jim.“ Brandl. Glossar. pag. 195. Chelčický uvádí tato slova, ale vztahuje je na ženské doby svojí

Bylť lov (a s lovem pes co nejtěsněji souvisí), oblíbenou zábavou šlechty německé, francouzské a anglické a povznesl se dokonce na jakýsi druh vědy, kteráž měla svou terminologii. Mluvíť se dokonce o lovu německém a francouzském, kteréž formami svými patrně se rozeznávají. Kdož by se tedy mohl domnívati, že šlechta česká a moravská v tomto rytířském tělocviku kavalírům cizozemským se nevyrovnala? Umění lovecké kvetlo zajisté i v Čechách i na Moravě, neboť obě země jsou až na dobu nejnovější bohaty zvěří všeho druhu, kteráž dílem na svobodě dílem v oborách se pěstuje.[1])

I za dob Přemyslovských známy byly naše obory nebo uzavřené revíry lesní, v nichž zvěř pravidelně se pěstovala a lovila, a kteréž často byly velice rozsáhlé. Taková obora byla u samé Prahy; rozkládala se v místech nynější tak zvané Stromovky čili parku oveneckého. Náleželo k ní 12 jiter rolí, kteréž ustanoveny byly pro strážce obory. Král Jan postupuje r. 1320 směnou ves Ovenec proboštství kostela sv. Víta v Praze vymínil výslovně oboru, hortus ferarum, jak v listině se praví, kteráž v mezích této vsi se rozkládala, t. j. nynější park ovenecký čili „bubenečský“.[2]) Obora tato připomíná se již r. 1278; tou dobou byla zde ves „Obora“ nazvaná. Tehdáž byl hrad Pražský obehnán novými hradbami, kteréž se táhly od potoka Brusky až ke vsi Oboře.[3]) Královská obora rozprostírala se tedy druhdy až k návrší Strahovskému a Petřínskému. Panovníci zajisté rádi se oddávali zábavám loveckým u samé residence. Králové Polští, jenž sídleli na Vavelu v Krakově, měli u samého hradu svůj zvěřinec, čeští svou oboru, což jest skoro u všech dvorů evropských až podnes obyčejem.

---

[1]) Jaké výlohy vynakládány na lov při dvoře vídeňském ještě v XVI. století, dočísti se lze v Dudíkovi, Kaiser Maximilian's II. Jagdordnung vom Jahre 1575. Archiv d. 38. Str. 339–416.

[2]) Tomek, Geschichte der Stadt Prag I. str. 392.

[3]) Cont. Cosmae ad an. 1278. U Pertze IX. 181.

Tím bychom ukončili svou úlohu, vylíčiti totiž podle současných pramenů zemi a obyvatelstvo moravské v době Přemyslovské a sice od r. 1197 do 1306. Dostáli-li jsme dobře nebo špatně svému úkolu, o tom jiným jest souditi; pilnosti, historické věrnosti a vytrvalosti se nám nenedostávalo. V příštím dílu podáme laskavému čtenáři, dá-li Bůh, neméně obšírné a pokud možno ještě bedlivější vylíčení státního a církevního zřízení z doby připomenuté.

I. O. G. D.

C. k. dvorní knihtiskárna A. Haase v Praze.

DĚJINY MORAVY.

SESTAVIL

DR. BEDA DUDÍK,

O. S. B.

DÍL IX.

Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306.

(Stát a národství).

Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského

V PRAZE 1884.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

C. k. dvorní knihtiskárna A. Haase v Praze.

OBSAH.

KNIHA VI.

Markrabství Moravské za Přemyslovců. R. 1197 až 1306.

HLAVA VI.

Kulturní poměry na Moravě od 1197 do 1306.

KNIHA VI.

MARKRABSTVÍ MORAVSKÉ ZA PŘEMYSLOVCŮ.

Od r. 1197 do 1306.

HLAVA VI.

KULTURNÍ POMĚRY NA MORAVĚ OD R. 1197 DO 1306.

(STÁT A LID.)

MARKRABĚ A JEHO DVŮR.

Co se vyrozumívá „státem". — Morava jest od r. 1197 s názvem „markrabství" osobním lénem v panovnickém rodě Přemyslovském. — O propůjčování léna markrabatům a o jich názvu. — Znak markrabství. — Pečeť markrabat. — Pečetí říšskou jest obraz sv. Václava. — Vláda nemá určitého sídla. — Dvůr markrabat a markraběnek. — O vydržování panovníka a jeho dvoru.

V VIII. dílu všeobecných dějin moravských líčili jsme kulturní poměry na Moravě, jak se jevily od r. 1197 do 1306 u velikých kategoriích „země a lid". Abychom obraz tehdejších poměrů kulturních dokreslili, musíme se pokusit dodati k tomu, co známe zvláštního a pozoruhodného o státu a církvi. Náčrty sem příslušné podáme čtenáři způsobem srozumitedlným v tomto a následujícím svazku.

Vyrozumívá-li se pojmem stát spolčení lidí v trvalých bydlištích, mezi nimiž pořádek zevnejší udržuje se mocností samostatnou, na venek nezávislou a nejvyšší; jinými slovy, vyrozumíváme-li slovem „stát" společnosť, kteráž zákony se spravuje a za hlavu má správce svrchovaného: museli bychom, co se týče Moravy, předsevzetí svého zanechati. Morava za doby od 1197 do 1306 neměla svrchovaného panovníka, byla po ten čas lénem koruny české, pročež Protiva z Doubravic v postupovací listině zemskému komturovi templářskému na Moravě, Ekovi, dané v Brně dne 30. září 1297 se stanoviska státoprávního dobře mohl říci: že postoupené zboží leží při Dyji v markrabství Moravském říše České,[1] tedy v markrabství, jenž k Čechám náleží. Avšak jakkoli byla Morava lénem, měla svého markraběte, který na způsob suveraina svého krále Českého, dvůr držel, zemi vládl a ji autonomně spravoval; země měla zvláštní sněmy a stavy, zvláštní zákonodárství, zvláštní úředníky a berně, ano i zvláštní vojenské zřízení, i tehdy ještě, byl-li král Český zároveň také sám markrabětem Moravským a země této nikomu z rodu Přemyslovského v léno nepropůjčil:[2] a jelikož Morava kromě toho tvořila zvláštní provincii církevní, kteráž jako Čechy, jen metropolitovi Mohučskému byla podřízena, máme zajisté právo pojednání své nazvati všeobecně **„stát a církev"**.

Úmluvou ze 6. prosince 1197 mezi bratry Přemyslem a Vladislavem, Vladislav Vladislavovic zahájil řadu markrabat. Morava přestala býti knížectvím údělným a stala se markrabstvím koruny české. Markrabě stal se manem krále Českého, „avšak s plností vlastní své milosti". Výrazu tohoto užil markrabě Vladislav když r. 1222 Vernhardovi, kterýž byl

---

[1] Cod. Dipl. Mor. V. 79. „Meam hereditatem, in marchionatu Moravie regni Bohemie sitam . . . emi."

[2] Tamtéž II. 104. „Qui (rex Otacarus) donationem pretaxatam (villae Bogdonaue) non solum potestate sua regia, verum eciam consuetudinaria totius Bohemie iusticia confirmavit."

prokuratorem statků manželky jeho, propůjčil ves Vernhartice při hranicích polských.[1]) Jsa manem, podřízen byl markrabě, alespoň co se pojmu týče, tehdejšímu právu manskému, kteréž zakazovalo všeliké zmenšení léna bez svolení pána manského a kteréž many zavazovalo k věrnosti, jak o tom jasně svědčí listina Přemysla Otakara I. z r. 1202 a jak to markrabě Vladislav Jindřich výslovně uznal v darovací listině Štěpánovi z Medlova ze dne 27. dubna 1218. Morava však neměla se státi lénem dědičným, nýbrž pouhým lénem osobním a sice výhradně v panovnické rodině Přemyslovské. Král Český mohl podle libosti kterémukoli princovi z této dynastie uprázdněné léno propůjčiti nebo je také pro sebe podržeti. Po smrti prvního markraběte Vladislava Vladislavovce král Přemysl Otakar I. propůjčil dne 12. srpna 1222 léno toto synu svému Vladislavovi II. a když tento zemřel dne 18. února 1227, druhému svému synu Přemyslovi I. Tento zemřel dne 16. října 1239; bratr jeho král Václav I. podržel markrabství ve vlastní správě, až je r. 1246 postoupil synu svému Vladislavovi III. a když tento dne 3. ledna 1247 se světem se rozžehnal, bratru jeho Přemyslovi II. Od této doby markrabství nebylo nikomu více propůjčeno; králové Čeští: Přemysl Otakar II., Václav II. a Václav III. byly zároveň markrabaty Moravskými. Přemyslovec, jemuž Morava v léno byla propůjčena, nepotřeboval potvrzení nebo uznání císařského, ponévadž markrabství k Čechám náleželo.

Udělovalo-li se léno nějakým obřadem, veřejně a slavně, o tom zpráv nemáme, nejspíše vykonávalo se podle obyčeje tehdejšího odevzdáním praporu; neboť markrabě Vladislav má jej na své pečeti,[2]) a letopisec Jarloch obřad tento r. 1193

---

[1]) Tamtéž 129. „Cum consensu fratris mei, domini Odachari illustris regis Boemorum, nec non et filiorum suorum cum plenitudine quoque gratie mee in presentia baronum meorum . . contuli.“

[2]) Na listině dané ve Znojmě 1222. Tamtéž II. 135.

1*

pokládá za věc známou.[1]) Markrabata nazývali se jako králové Čeští „z boží milosti“, nebo také „z božího milosrdenství“, udávajíce na diplomech léta panování svého jako jiní suverainové. O tom svědčí mnoho listin. V zakládací listině kláštera Tišnovského r. 1234 nazývá se Přemysl „Dei gratia Marchio Moravie“ a Vladislav, který jako jeho bratr Přemysl vedle jména českého také ještě německého jména Jindřich užíval, praví v listině johanitské, dané v Prostějově dne 31. prosince 1213, že listinu tuto vydal v XV. roce panování svého.[2]) Číslice dynastické, t. j. kolikátým jest ten který panovník po řadě, jako v Čechách bylo obyčejem,[3]) markrabata neužívali; rovněž neužívali úředního epitheta k hodnosti „markraběte“, které by bylo mělo platnost trvalou. Epitheton toto chceme zkrátka „titulem“ jmenovati. Nevyskytuje se důsledně po celou dobu Přemyslovskou, kdekoliv se markrabata uvádějí ani v dopisech ani v listinách. Král Přemysl Otakar I. jmenuje r. 1210 bratra svého Vladislava „spectabilis marchio Moravie“, císař Fridrich r. 1212 však „nobilis marchio Moravie.“ Král Václav potvrzuje r. 1234 zakládací listinu kláštera Tišňovského, užívá o markraběti výrazu „ingenuus marchio Moraviae“. Roku příštího 1235 shledáváme týž titul, kdežto r. 1259 jmenuje se markrabě „magnificus princeps a magnificus dominus“.[4]) Kurie řím-

[1]) „Episcopum (Heinricum) cum vexillis, sicut mos est, sollemniter investitum in Boemiam remisit.“ Gerlaci Chron. ad an. 1193. U Pertze XVII. 707.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 71, 103 a 274. Listina johanitská jest ovšem datována: „Acta sunt hec 1214 dominice incarnationis, anno vero regni nostri XV. data vero Prossteyow II. Kal. Ianuarii per manus Ullrici notarii nostri.“ Jelikož rok počínal tehdáž 25. prosincem, klademe 31. prosinec do r. 1213.

[3]) Král Václav nazývá se 1235 „regem quartum“ a Přemysl Otakar II. 1268 „regem quintum“ (Cod. Dipl. Mor. V. 229 a IV. 4 a 63) vzhledem k Vratislavovi a Vladislavovi, kteří r. 1086 a 1158 osobně byli korunováni.

[4]) Tamtéž II. 54, 62, 276. V. 229 a III. 269 a 273.

ská, kteráž v oslovování bývala nejdůslednější, užívala dále titule, jakého se již knížatům moravským dostávalo, „illustris marchio" a jaký ostatně i králům Českým dávala.[1])

Z ukázek těchto jest viděti, že tehdejší společnosť na Moravě nekladla ještě váhy na takovéto formy, jakéž později pokládány dokonce za měřítko vzdělanosti; věrnou oddaností k rodu panovnickému, kteráž se při každé příležitosti i zevnitř jevila, osvědčovali svou úctu k panovníkovi. Letopisec český zajisté způsobem velice jemným a důmyslným projevil úctu tuto, váhaje r. 1279 vypravovati o ohavnostech německých přistěhovalců do Čech, jmenovitě o skutcích, jakéž byly spáchány v samém hradě Pražském, „aby místo tak ctihodné, nade všecku chválu vyvýšené, jako jest bydliště panovníkovo, nebylo poškvrněno vypravováním o takovýchto skutcích hanebných".[2]) Markrabata Moravští tedy neměli nezbytného skoro přídomku panovnického, úředního titule, jehož by se bylo důsledně užívalo. Jestli Morava a Čechy jedné osobě náležely, přidávali panovníci k tituli královskému „rex Boemie" také ještě titul markraběte „marchio Moravie", což však nebylo nezbytno. Král Václav na př., když po smrti markraběte Přemysla 1239 správu Moravy ujal, neužíval v listinách do 1245 titule markraběcího, nerušil však nijakž samosprávy zemské, historické její individualnosti.

Tato samospráva, tato historická individualnosť nezávisela na osobě panovníkově a zapustila tak pevné kořeny, že odznaky zevnější, na př. znak zemský neměly na ní ani nejmenšího účinku. Čechy a Morava užívaly v době Přemyslovské téhož znaku: z počátku orla a pak lva o dvou ohonech. S odznaky těmito setkáváme se nejdříve na pečetech, kteréž bývaly na šňůrách hedbávných k listinám zavěšovány. Pohříchu zachoval se po markrabatech Moravských skrovný počet původních pečetí. Známy jsou nám tyto:

---

[1]) Tamtéž III. 367 a IV. 9.

[2]) Cont. Cosmae ad an. 1279. U Pertze IX. 202

1. Pečeť prvního markraběte Vladislava Vladislavovce na listině pro klášter Lúcký, dané ve Znojmě 1222, jest tvaru okrouhlého, prostřední velikosti; markrabě zobrazen tu sedě na koni s přílbou kolčí, v levo obrácen; v pravici drží prapor manský, v levici štít trojhranný prsa kryjící, na němž zřetedlně viděti lva vzpřímeného. Nápis kolem zní: „Heinricus Dei gratia Marchio Moravie". Pečeť tenká do bílého vosku vytlačená, zavěšena jest na červených hedbávných nitích.

2. Markrabě Přemysl Přemyslovec užil na listině pro Přímětice 1233, pro Tišňov 1235, pro Zabrdovice 1234 a pro Velehrad 1238 taktéž pečeti s jezdcem a podobným opisem jako Vladislav Vladislavovec s tím toliko rozdílem, že na trojhranném štítě spatřuje se místo lva orel v pravo hledící a že nitě, na nichž pečeti visí, jsou černožluté a nebo jen žluté. Podobná orlice spatřuje se však také na majestátní pečeti krále Václava z r. 1232 na vosku červeném, kterážto pečeť zavěšena jest na červených hedbávných šňůrách.

3. Markrabě Přemysl Václavovic, potomní král Přemysl Otakar II., vyobrazen také jízdmo na svých pečetech z r. 1246, 1247, 1249, 1250, 1251 a 1253. Na praporu a trojhranném štítě jeho spatřuje se však lev dvouocasý, jenž se odtud udržel ve znaku českém, kdežto orlice, avšak teprv po vymření Přemyslovců, stala se navždy zemským znakem moravským. Markrabě Přemysl podržel svou pečeť, změniv pouze opis, i potom, když se stal také panovníkem v Čechách a dal zhotoviti mincovní razítko pro celou říši s titulem: „Przemysl Dei gratia iuvenis rex Boemie".[1]) Tento titul měnil se v rozličných dobách podle toho, nabyl-li král Přemysl nových zemí, kteréž do velké pečeti vřaďovány nebo

[1]) Listiny, jenž maji orlici na pečeti, otištěny jsou v Cod. Dipl. Mor. II. 303, 321 a 344; se lvem tamtéž 135 a III. 68, 113, 124, 132 136. Josef Chytil uveřejnil pojednání „Notizen über das mährische Landeswappen und die damit in Verbindung stehenden officiellen Landesfarben" v V. svazku (1853) Schriften der histor. stat. Section in Brünn.

také vynechávány, když král o ně přišel, tak že názvy zemí na pečetech jeho tvoří rámec dějin jeho a jsou proto důležity k ustanovení pravosti listin. [1]) Knížata moravští, jmenovitě princ Děpolt měli r. 1213 za znak na pečeti půl orlice a půl lva zády k sobě připojené. [2]) A jelikož šňůry hedbávné, na nichž pečeti visí, rozdílné jsou barvy, z pravidla však dvojí barvu vykazují, bílou a červenou 1249 a 1251, žlutou a červenou 1247 a 1250, žlutou a modrou 1250: můžeme z toho vyvozovati, že co se týče doby Přemyslovské, nemůže býti řeči ani o národní nebo zemské barvě, ani o zvláštním zemském znaku na Moravě, kterýž by se od českého rozeznával.

Užívalo se ovšem společné zemské čili lépe řečeno říšské pečeti, tak zvané sv.-václavské pečeti pro důležité státní listiny, kteréž pak nepotřebovaly žádného dálšího potvrzení; ale pečeť tuto dlužno rozeznávati od pečetí panovnických a od znaku zemského. Spatřuje se na ní sv. Václav sedící na trůně, an pravicí drží prapor a levicí se opírá o štít trojhranný, na němž jest černá orlice s křídly rozpjatými. Opis zní: „Sanctus Wenceslaus Boëmorum dux“ Byla-li s touto říšskou pečetí spojena osobní pečeť králova, měla jako na př. na listině pro Jihlavu z r. 1248 na rubu krále Václava, an sedě na trůně drží v ruce žezlo a jablko říšské, s opisem „In manu sancti Wenzeslai pax regis Wenzeslai“, [3]) a na líci pečeť říšskou.

Markrabata z doby Přemyslovské, kteří neužívali úřed-

---

[1]) Podle roků jsou titule tyto sestaveny u Böhmera. Kaiserregesten. V Štutgartě 1844. Str. XXIX.

[2]) Poškozený originál v c. k. domácím a dvorském archivě ve Vídni. Strovn. Cod. Dipl. Mor. I. 67.

[3]) Že státní listiny jen touto říšskou pečetí se mohly pečetiti, vyznává král Přemysl Otakar přípisem papeži Honoriovi III. z r. 1219 těmito slovy: „vice cautionis sigillo nostro speciali cum sigillo communi regni Boemie, videlicet sancti Wencezlai, quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis, fecimus confirmari“. Erben, Reg. pag. 283. Pak Jireček, Slovanské právo II. Str. 138 sled.

ního epitheta k titulí „markrabě" a kteří neměli zvláštního znaku zemského, neměli také určitého sídla, čili jinými slovy neměli určité panovnické residence. Že markrabě Vladislav Vladislavovic, když se vzdal trůnu českého ve prospěch svého bratra Přemysla, když tedy jako markrabě na Moravu se dostal, dvorem byl, jak se podobá, ve Znojmě, musíme se domnívati, poněvadž ještě 1199 Brno náleželo Spytihněvovi Vratislavovici a Olomouc Vladimíru Otonovici. Když však po roce 1200 i oba jmenovaní knížata smrtí sešli, a král Přemysl, nevíme z jakých důvodů, knížectví Olomoucké ještě na několik měsíců do vlastní správy ujal, avšak již r. 1201 zase se jí vzdal, stal se Vladislav pánem celé Moravy. Markrabě tento často měnil své sídlo, z čehož soudíme, že stará knížecí panství a hrady ve Znojmě, Brně a Olomouci i dále ještě zeměpanskými zůstaly a že markrabě po starém obyčeji od panovníků zachovávaném sebe a dvůr svůj od země nechal vydržovati. Takovéto břímě jen tehdy mohlo býti rozděleno, měnil-li markrabě často své sídlo. Tedy hlavní místa někdejších údělných knížectví: Znojmo, Brno a Olomouc stala se v první řadě sídly markrabat, až Znojmo, ale teprvé koncem doby Přemyslovské, ustoupilo do pozadí jakožto residence. Brno a Olomouc ostaly sídly a sice upomínkami historickými na dobu, kdy Morava ve dvě části byla rozdělena, což udržovalo se tak houževnatě, že až na naše doby byly spory o tom, které místo by bylo hlavním městem moravským. Dvojí desky zemské, dvojí soud zemský spor tento vždy oživovaly, až sídlo biskupství snížilo váhu, avšak jenom na čas, ve prospěch Olomouce.

Pravili jsme, že markrabata v době Přemyslovské s dvorem svým po starém obyčeji často z místa na místo se stěhovali. Dvůr tento sestaven byl na způsob dvoru králů Českých. Stejné potřeby zplodily při dvoře markraběcím stejné dvořenínstvo, jehož příslušníci neměli hodností dědičných, nýbrž jen osobních, konajíce hodnostem těmto a jejím jménům přiměřené služby, za kteréž byli odměňováni. Při

královském dvoře českém setkáváme se s komořími, truksasy, číšníky, maršálky, dvorskými sudími, lovčími, správci statků, kancléři a notáři, kaplany, lékaři a menšími úředníky: komorníky, kuchtíky, písaři kuchyňskými a j. v.[1]) Podobné domácí čili dvorské úředníky měli též markrabata moravští. Abychom doložili, co tuto pronášíme, chceme uvésti některé z nich a sice takové, kteří byli ve službě markrabat, jenž nesedéli také zároveň na trůně českém. Markrabě Vladislav Vladislavovic uvádí v listině vydané dne 27. dubna 1218 pro Štěpána z Medlova jakéhosi Petra jakožto maršálka, jiného Petra jakožto číšníka a Versa jakožto komořího.[2]) Roku 1222 byl „pincerna Petrus", vedle něho však byl ještě Vilém „maior pincerna" a též minor dapifer, což předpokládá také „maiorem". K r. 1233 uvádí se Beneda „marsalcus Marchionis".[3]) Na listině markraběte Přemysla ze dne 2. dubna 1233 pro faru příměticko uvádějí se dvorští úředníci: komoří Vilém, truksas Markvart, číšníci Lupold a Sezema a maršálek Beneda.[4])

Že takovýmto dvorským úředníkům konati bylo osobní služby u markraběte, dosvědčuje markrabě Přemysl výslovně v listině velehradské, dané 1. srpna 1238, řka, že darování Velehradu v listině připomenuté stalo se u přítomnosti svědků, „kteří tehdáž jako komoří a číšníci byli v službě naší".[5]) Podle tohoto citátu mohlo by se ovšem souditi, že pánové tito bývali jen dočasně, jako pozdější manové, povoláváni ke dvoru markraběcímu, aby tam služby ustanovené konali;

---

[1]) Jelikož některé úřady zemské mají jména taková, jako úřady dvorské, na př. komoří, zemský sudí, kancléř etc., musí se, jedná-li se o nich, na tento rozdíl ukázati, na rozdíl, jenž se ve větší části případů jen s těží dá zjistiti.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 104 a 135.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 250.

[4]) Tamtéž 250.

[5]) „In presentia multorum nobilium astantibus hominibus nostris camere pincernieque officio in famulatu nostro tunc temporis servientibus." Tamtéž II. 343.

proti této domněnce však svědčí okolnosť, že někteří mužové jeden úřad po dlouhá léta vykonávali, jako na př. Hilarius „Notarius Marchionis“ od r. 1233 do 1236, maršálek Markvart od 1234 do 1238 a t. d.[1])

Často setkáváme se s markraběcími kaplany dvorními; nebyl to pouhý titul, bylo to officium; neboť se v listinách uvádějí jako „přítomní při dvoře“. Vedle toho bývali také někdy faráři při některém obročí, ano i kanovníky při kostelích kolegiatních, někdy dvorskými lékaři a skoro vždycky písaři markraběcími. Markrabě Přemysl vyznává výslovně, když dne 1. srpna 1238 skrze notáře svého Ludvíka vydával darovací listinu pro klášter Velehradský, že přítomni byli kaplani jeho: Petr, farář sudický, Václav, farář pevdevinský (podivínský?), Valter, farář lipnický a Ludvík, kanovník boleslavský. Na zakládací listině pro Bruntál, dané v Olomouci dne 30. prosince 1213, praví markrabě Vladislav, že byla sepsána kaplanem jeho Janem. Tento vykonává také ještě příštího roku svůj úřad při dvoře. Že byl jen k osobním službám markraběte a že s vládními záležitostmi neměl o činiti, o tom svědčí okolnosť, že markraběcí kancelář měla svého protonotáře. Nazýval se Apolinář a zastával tento úřad až do smrti Vladislavovy.[2]) Dvorský kaplan Mistr Jindřich byl zároveň osobním lékařem markraběte Václava. Markrabě daroval mu r. 1286 z vděčnosti za velkou péči o svůj život statek „Povel“ u Olomouce.[3]) Dále bývali v družině markraběcí, jak svědčí na př. listina z 12. července 1234, kromě kaplanů také fysik, kterýmžto názvem lékař se naznačoval,[4]) pädagogus čili vychovatel mladých princů, listonoši a jiní

[1]) Jména dvorských služebníků za Přemyslovců na Moravě, sestavena jsou, ovšem velmi nedostatečně, od A. Bočka: Přehled knížat a markrabat a jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském. Fol.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 69, 72, 76, 135 a 344.

[3]) Tamtéž IV. 314.

[4]) Tamtéž II. 265.

služebníci, jak za našich dnů vídáme, je-li nějaký dvůr panující na cestách.

A jako markrabě měla i markraběnka svou zvláštní pečeť a svůj vlastní dvůr. Po Marketě, choti markraběte Přemysla, zachovala se pečeť z roku 1235 pohříchu málo znalá a na nitích lněných zavěšená.[1]) Roku 1222 připomíná se prokurator čili správce statků markraběnčiných, 1234 komoří Rapota, taktéž r. 1234 komoří Vrchoslav, který se roku téhož a pak ještě v pozdějších letech až do 1238 jeví jakožto dapifer marchionissae.[2])

Kaplani, inšpektoři kuchyňští a j. v. hráli zajisté značnou úlohu při dvoře markraběcím, jelikož tak často se uvádějí na listinách za svědky; byli to tedy mužové, jenž vážnosti veřejné požívali a z pravidla také literárně vzděláni byli. Vladislav Vladislavovic chtěje v Kyjově dne 25. ledna 1222 duchovními a světskými pány darování klášteru Velehradskému potvrditi, uznal za dobré položiti na to váhu, že svědkové uvedení jsou literárně vzděláni, t. j. že umějí čísti a psáti. Smysl tento spatřujeme ve výrazu, jehož markrabě užil: „testes sunt literati", což zní ovšem dosti podivně, uvážíme-li, že uvádí kancléře královnina a tři své dvorní kaplany.

Byli-li markrabě a markraběnka zároveň také králem a královnou Českou, nebylo ovšem zvláštního dvora markraběcího, a tedy ovšem ani osobních markraběcích úředníků dvorských. Moravských zemských úředníků změna tato nijakž se netýkala — král jen přijal do listin titul markraběte Moravského a užíval obvyklé pečeti se stejným opisem. Pečeť svatováclavská, kteréž nesměl nikdy užívati, kdo byl pouze markrabětem Moravským, zůstala nezměněna. Když Přemysl Otakar II. ještě za živobytí otce svého, („rex senior"), jak jej listina ze dne 6. září 1253 jmenuje,[3]) „mladším králem

---

[1]) Tamtéž 307. Original v kapitolním archivě olomouckém.

[2]) Tamtéž 129, 263, 289, 299 a 321.

[3]) Tamtéž V. 238.

Českým, Dei gratia rex iuvenis Boemorum" nazývati se počal a na listině pro celu Marianskou v Brně z r. 1252 titule užil: „Dei gratia illustris regis Boemorum filius, dux Austrie et Styrie marchioque Moravie", dal k listině této zavěsiti velmi krásně rytou pečeť na černých hedbávných nitích s opisem: na líci „Otacharus Dei gratia dux Austrie et Stirie", s rakouským štítem, na němž břevno se spatřuje a s manskou korouhví. Na rubu zobrazen jest jezdec v přílbě kolčí, a na jeho trojhranném štítě náprsním spatřuje se lev dvouocasý.[1]) Kolem jest opis: „Primizl, Dei gratia iuvenis rex Boemie". O Moravě není na pečeti žádné zmínky. Ano, ještě několik dní před smrtí svého otce, dne 6. září 1253 užívá neobyčejného titule: „Přemysl, Dei gratia rex iuvenis Boemorum et dux Austrie et Stirie, marchionatusque Moravie gubernator".[2]) Když král Václav dne 22. září 1253 zemřel, král Přemysl Otakar podržel způsobu pečeti ještě několik let nezměněnou, jen že se psal místo „iuvenis" jednoduše „Dei gratia Dominus regni Boemie, dux Austrie, marchio Moravie", po korunování však, jenžto vykonáno bylo o novém roce (tehdáž 25. prosince) léta 1261 v Praze, teprvé z jara 1262: „Boemorum rex, dux Austrie et Stirie et marchio Moravie".[3]) Tolik času potřebovala kancelář jeho, aby dala vyryti nové pečeti; a že musely býti změněny, leželo na bíledni. Král Václav II., jenž byl od r. 1283 králem a markrabětem, musel po svém korunování r. 1297, jak sám se vyznává, taktéž pečeti své změniti. Potvrzuje klášteru sv. Kláry ve Znojmě dne 14. května 1299 vsi Tasovice a Hodonice, poznamenal, že „listiny tyto se staršími pečetmi, jakých užíval před svým korunováním, se potvrzují" a proto že je s novou pečetí obnovuje.[4]) Kníže Mikuláš Opavský užíval okolo roku 1288 dvojí pečeti větší

---

[1]) Listina v Cod. Dipl. Mor. III. 159. Markrabě Přemysl Otakar přijal titul ten již 1248.

[2]) Tamtéž V. 237.

[3]) Tamtéž III. 335.

[4]) Tamtéž V. 112.

a menší. První užíval k pečetění spisů, kteréž vycházely z většího soudu zemského.[1])

O dvorském zřízení králů Českých, jenžto byli zároveň markrabaty Moravskými, nemůžeme se rozpisovati, jelikož dvůr nebyl podle obou zemí rozdělen a věc tato do dějin českých náleží; budiž nám však dovoleno poznamenati vůbec, že královny jako markraběnky měly při dvoře svého dapifera, celaria, cancellaria, své dvorní kaplany, zpovědníky a j. v.[2]) Že choť krále Přemysla Otakara II., jakož královė činívali, léta panování svého počítala, pravíc, že darovací listinu ze dne 1. března 1269 pro herburské jeptišky v Brně vydala v devátém roce po svém korunování,[3]) a že choť krále Václava I. jako manžel její „Bohemorum regina quarta" se nazývá,[4]) jsou zvláštnosti výminečně se objevující, které však nebyly pravidlem. Za pravidlo však platilo panovníka a dvůr jeho vydržovati.

K vydržování panovníka a dvoru jeho náležely rozdílné příjmy. Příjmy plynuly z rozsáhlých statků soukromých a korunních, z darování, z cel, mýt, pokut, úroků a z rozličných berní a poplatků od poddaných, jelikož pokladny panovnické a zemské byly tehdáž totožny.

Nesnadno ano nemožno jesti vypsati pozemkové statky někdejších markrabat Moravských. Povšechného o nich nárysu dalo by se snad tím způsobem docíliti, kdyby se přehledně sestavily pozemky, které jednotliví markrabata darovali. Způsobem tímto vyšetřila by se určitá střediště, kolem nichž se asi statky jejich rozkládaly. Tu však setkáváme se s novou obtíží. Markrabata totiž rozdávali nejen statky vlastní, nýbrž se svolením královým také statky korunní. Jak tedy vyšetřiti rozdíl tento? Říci, že statek korunní

---

[1]) Tamtéž IV. 350.

[2]) Erben, Reg. ad an. 1207 pag. 230. Cod. Dipl. Mor. II. 128. IV. 25.

[3]) „Corronationis nostre anno IX." Tamtéž IV. 25. Jak známo, byla s králem korunována dne 25. prosince 1261.

[4]) Erben, Reg. pag. 535.

mohl býti od krále darován jenom za souhlasu velmožů zemských, nemělo by pevného základu; dát se asi sotva vyhledati nějaké darování, které by nemělo svých svědků, a byli-li svědci tito velmoži nebo jen sluhy, kdo by to všady dovedl určiti? Že k vydržování markraběte a dvoru jeho sloužily statky soukromé, rodinné a korunní, o tom nelze pochybovati. Markrabě Vladislav Vladislavovic postupuje r. 1203 premonstratskému klášteru Hradišťskému u Olomouce rozsáhlý les Střelnou mezi Odrou a Moravou, aby jej vzdělal, pravil „že rozsáhlý tento les náleží k důstojnosti a vážnosti knížectví jeho“, [1]) kdežto král Přemysl r. 1222 mluví výslovně o stolních statcích královských,[2]) a král Václav r. 1299 soukromé statky připomíná, kteréž blízko Znojma ležely, [3]) a pro které již r. 1225 zřízen byl zvláštní královský prokurator ve Znojmě. [4]) Takovýmto soukromým statkem byla též moravská ves Uherčí, kterouž král Přemysl I. nadal hodnost kancléřskou na Moravě pro probošta biskupského chrámu v Olomouci. Králové zajisté i na Moravě měli rozsáhlé statky; neboť jinak bylo by bývalo nemožno, vykázati právě na Moravě bohaté věčné věno, jakéž se dostalo královnám Konstancii a Kunhutě u Pohořelic, Kyjova a Břeclavě (Kunovice, Kojetín, Bzenec, Přibyslavice a Budějovice čili pozdější knížectví Břeclavské) a kteréž se také mohlo dostati v úděl knížeti Oldřichovi Korutanskému.

---

[1]) „Silvam quandam satis latam et spaciosam, ad nostri principatus dignitatem pertinentem, denominatam Střelna . . de consensu fratris nostri Otacari, inclyti regis Boemie . . contulimus.“ Erben, Reg. pag. 212 nebo Cod. Dipl. Mor. II. pag. 14.

[2]) „Dimidiam villam in Uhrec, ad usus nostre regalis mense precepimus assignari.“ Erben, Reg. pag. 308. O českém statku stolním děje se zmínka cc. 1295. Emler, Reg. pag. 719.

[3]) Cod. Dipl. Mor. V. 113. „Villa Weirowicz sita in villicatione Znoymensi“ praví král Václav II.

[4]) Tamtéž II. 165. Že Přemysl Otakar II. měl kromě rozsáhlých statků r. 1262 také vlastní dům ve Vídni, vysvítá z Fontes rer. Aust. XXXI. 230.

Dálším dosti značným, ačkoliv ne tak vydatným pramenem, byly dary, jakých se knížatům dostávalo za propůjčené privileje. Když kníže Mikuláš Opavský dne 1. června 1288 daroval měšťanům opavským ves Skřipov, podali mu za tuto milost 4 hřivny zlata. [1]) Hlavní příjmy však plynuly markrabatům ze zeměpanských regalií, z mýt, cel, úroků, pokut a rozličných berní. Podrobné vylíčení tohoto pramenu si ponecháme, až se bude jednati o zemských příjmech a výlohách. Nyní budiž pouze připomenuto, že markrabata byli nuceni dvůr svůj z vlastních prostředků vydržovati; země přispívala sice na vydržování úředníků zemských, ale nikoli na službu úředníkům soukromým a služebnictvu markraběcímu.

Hledíce k tehdejšímu systému hospodářství naturálního, můžeme za to míti, že se úředníkům a služebníkům dostávaly deputáty nebo poukázky na statky. Jisto jesti, že věrné služby bývaly statky odměňovány. Chceme jeden příklad uvésti. Štěpán z Medlova konal po léta věrné služby markraběti Vladislavu Vladislavovici. Vladislav odměnil se mu, daruje mu listinou, danou dne 27. dubna 1218 ves Bogdanov v Holasicku s pochvalným dodatkem: „fidelitatem prefati viri constantem indefessumque servitium, si non largis beneficiis, tamen iuxta mee possibilitatis modulum intuendo“. [2]) Takovýchto odměn dostávalo se ovšem jen vyšším služebníkům dvorským, nižší, jak se podobá, dostávali z toho, co kupovali a obstarávali, své tantiemy nebo jistá procenta, kteráž jim dávali dvorní dodavatelé.

Jakou působnost měli nižší úředníci, o tom nás značně poučuje dosazovací list pro kuchyňského notáře Jana Westfala za krále Václava II. V úvodě se praví, jakkoliv knížata mají přebytek bohactví a nemohou tak snadno přijíti do nesnází, že předce jest nutno, aby u vydání byla jakási míra

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 355.

[2]) Tamtéž II. 104.

a že se podvodu a plýtvání musí přítrž učiniti, a proto že se kuchyňskému notáři povolují z každého talentu, který by vydal za maso, víno, chléb a vůbec za potraviny, čtyry denáry, které však nebudou vypláceny z královských důchodů, nýbrž od dvorních dodavatelů. Touto instrukcí ukládá se truksasovi, číšníkovi a vrchnímu kuchmistrovi, aby jmenovanému Westfalovi v příjmech jeho nepřekáželi, nýbrž jej všady, kdekoli by se dvůr nalézal, podporovali — z čehož jasně vysvítá, že to nebyli úředníci čestní, nýbrž skuteční služebníci a že jim bylo konati, nač ukazuje jméno jejich, že tedy dohlíželi k potravinám a nápojům, k maštali a kuchyni. Kupování potravin, kteréž bylo velice výnosné, propůjčeno z královské milosti Janu Westfalovi na čas jeho života. [1])

ZŘÍZENÍ STÁTNÍ.

Státní zřízení česko-moravské zakládalo se na zádruhách. — Právo posloupnosti v Čechách. — Bývalo často porušeno. — Prvorozenství a důstojnosť královská v Čechách. — Skutečné postavení markrabství k Čechám. — Markrabě jest manem koruny české. — Markrabě jest ve své svrchovanosti obmezen sněmem zemským.

Státní zřízení české zakládalo se na slovanské zádruze, čili na neseslabené ideji pokrevenství všech, kdo pocházeli z rodu oráče, Přemysla stadického; [2]) pročež Kosmas rod Přemyslovský zcela správně nazývá „tribus herilis“. [3]) A jako v zádruze nejen členové mužští, nýbrž, není-li mužů, i ženské dědí: také v panujícím rodě Přemyslovském ženy nebyly z vlády vyloučeny, nebylo-li mužských potomků. Až

[1]) Formulář Henrica Italica, Archiv der kais. Akad. D. 29. Str. 155.
[2]) O zádruze pojednali jsme již v díle prvním na místě příslušném.
[3]) Cosmas, U Pertze IX. 37 a 76.

do r. 1306 ovšem toho nebylo; ale když král Václav III. v Olomouci zahynul rukou vražednou dědiců mužských nezůstaviv, sestry jeho hlásíce se k právu dědičnému učinily proto potřebné kroky na obecném sněmě r. 1306. Ano až po knížete Břetislava nebylo nástupnictví na stolci knížecím jako v zádruze upraveno. Jako v zádruze nebyl vždycky náčelníkem nejstarší člen rodiny, nýbrž nejchytřejší, nejstatečnější syn, nebo také bratr nebo jiný příbuzný předešlého náčelníka, podobně bývalo i v rodě Přemyslovském. Trůn vlastně náležel všem, ale jenom nejschopnější na něj dosedl. Kdo však za nejspůsobilejšího pokládán, o tom členové celého rodu Přemyslovského rozhodovali. Lid vyvolenci rodu Přemyslovského jásal vstříc, projevuje takto souhlas s jeho povýšením. Bylo tak s kněžnou Libuší a vyvolencem jejím Přemyslem ze Stadic. Libuše spravujíc sama zemi Českou, ustanovila Přemysla za svého manžela, a zvolila jej za panovníka země, a národ, který již tehdáž jako bývá v zádruhách, v obecných shromážděních míval rozhodný vliv na zákonodárství a tedy na vládu země, projevil s tím svůj souhlas.[1]) Tak se líčí běh událostí, když se pro nedostatek historických pramenů zděděné tradice zaznamenávaly.

Co se týče nástupců Přemyslových na stolci knížecím, musíme rozeznávati tři doby, abychom právu posloupnosti na trůně českém dobře rozuměli: 1. od Přemysla až k Břetislavovi I. až do r. 1055; 2. od Břetislava I. do Přemysla Otakara I. až do r. 1216; a 3. od 1216 až k povolání dynastie Lucemburské na trůn český r. 1310.

V první době zachovával se v rodě Přemyslovském ten řád posloupnosti, že kníže panující ještě za života svého nástupce ustanovil a velmožům k přijetí jej odporučil. Tak se zachoval Boleslav II. ustanovuje nástupcem syna svého Boleslava III.[2]). tak jednal Boleslav III. odporučuje, když

[1]) Tamtéž str. 35 sled.

[2]) „Factum est autem, cum appropinquarent dies supra memorati ducis Boleslav . . . vocat aequivocum suum et superstitem natum (Bole-

táhl na Krakov, bratra svého Jaromíra velmožům za knížete,[1]) a Jaromír představuje sněmu synovce svého Břetislava.[2])

Tak zřízen byl stát český v Čechách a na Moravě před rokem 1055, kterėžto země byly sice provinciálně ale ne státoprávně odděleny. Jináče vyvinula se věc za knížete Břetislava I. Břetislav I. zavedl nedlouho před svou smrtí r. 1055 nástupnictví v rodě Přemyslovském podle stareşinstva, kteréž Kosmas r. 1100 výslovně jakožto zákon základní jmenuje „Justitia Bohemorum“.[3]) „Iustitia erat Bohemorum“ praví „ut semper inter principes eorum maior natu solio potiretur in principatu“, tedy nejstaršímu v celém rodě Přemyslovském přisuzovalo se nástupnictví; pročež r. 1101 nejstarší tehdáž Přemyslovec, kníže Oldřich, když Břetislavu II. dána byla přednosť, před císařem na tento zákon výslovně se odvolával. Císařové Němečtí tedy zajisté dobře jej znali, poněvadž by bylo směšno něco neznámého a neuznaného za důvod vydávati a pak se na to odvolávati.[4])

slaum III.), et adstante coniuje Hemma et multa procerum turma . . . his dulcem affatur filium dictis . . . Ducem te constitui, noli extolli“ ꝛc. Cosmas ad an. 998. U Pertze IX. 55.

[1]) „Vocat ad se nobiliores, et quos relicturus erat in regno, qui videbantur sibi fideliores, et his eos affatur dictis: Si quid forte mihi, quod absit, aliter et praeter fidem atque spem in Polonia evenerit, hunc meum natum Iaromir (proprie fratrem) vestrae fidei committo, et mei in loco ducem vobis relinquo.“ Cosmas ad an. 999. U Pertze IX. 56.

[2]) „Mox duce locato in solio et facto silentio, tenens dextram sui fraterulis (Břetislai) Jaromir dixit ad populum: Ecce dux vester. At illi succlamant ter: Krilessu, quod est Kyrieleyson. Et iterum Iaromir ad popolum: Accedant, inquit, de gente Muncia, accedant de gente Tepca, et vocat eos nominatim, quos norat armis potentiores, fide meliores, militia fortiores et divitiis eminentiores. Quos ut sensit adesse dixit: Quoniam me mea fata non sinunt, ut sim vester dux, hunc assignamus vobis in ducem et collaudamus, quo ei obediatis, ut dignum est duci, et debitam fidelitatem exhibeatis, ut decet suo principi.“ Tamtéž 65.

[3]) Cosmas ad an. 1055. U Pertze IX. 75 a 107 sled.

[4]) „Uodalricus mittens legatum, valde disertum virum, Neusse nomine, filium Dobromil, arguit fratrem suum Borivoy, increpat comites et

Jiný důkaz, že Břetislavův řád o posloupnosti podle stáří v říši Česko-moravské zákonnou měl platnosť, poskytuje nám král Vratislav II. Představilť shromážděnému sněmu zemskému za nástupce svého ne syna svého Břetislava, nýbrž bratra svého Kunrata Znojemského, jakožto nejstaršího v celém rodě Přemyslovském. Velmožové od něho svolaní museli přisahati, že knížete Kunrata uznají za jeho nástupce. I velmožům byl zajisté řád Břetislavův znám jako císaři a zajisté byli jej také přijali, jelikož by se byl jinak Vratislav II. nemohl odvolávati na toto ustanovení, což výslovně učinil. Řád Břetislavův o posloupnosti podle stáří uznán jsa od sněmu zemského a od císaře, byl tedy zákonem zemským.[1]) Až do Bořivoje II., tedy až do r. 1100, následovali na trůně českém vždycky nejstarší členové rodu Přemyslovského: po Břetislavovi I. nejstarší z jeho synů Spytihněv II. (1055—1061), po Spytihněvovi jeho mladší bratr Vratislav II. (1061—1092), pak Kunrát I. (1092), mladší bratr Vratislava II., dále Břetislav II. (1092—1100) nejstarší syn Vratislava II. a pak Bořivoj II. (1100—1107) mladší bratr Břetislava II.

Od té doby trůn český po lidský věk sem tam se kolísal a státní budovou otřásal, poněvadž se hýbalo Břetislavovým základním zákonem, poněvadž byl porušován a podkopáván. Utvořilyť se strany, které své kandidáty i nejkrajnějšími prostředky válkou a vzpourou na trůn dostati usilovaly. Vyhledávalyť ochrany a pomoci jmenovitě u císaře Německého, kterémuž příslušelo právo potvrzovací a u velmožů domácích, čímž se stalo, že říše Českomoravská po celé XII. století vypadala jako říše volební, ačkoliv strany vzájemně se potírajíce kandidáty své jen z rodu Přemyslov-

minatur eis, iactat se esse aetate maiorem, et secundum patriae morem, debitum sibi iniuste sublatum per fratrem iuniorem, poscit principalis sedis honorem.“ Cosmas ad an. 1101. U Pertze IX. 108.

[1]) Cosmas ad an. 1090. U Pertze IX. 98.

ského podporovaly. Kdežto sněm, dokud míval platnosť řád Břetislavův o posloupnosti podle stáří, s novým panovníkem pouze souhlas svůj projevoval a jemu vstříc jásal, osoboval si nyní volbu panovníka, ale vždy jen z rodu Přemyslovského a tak se stalo, že i v Čechách se ujal náhled, kterak vlastně sněm zemský má právo panovníka o své ujmě voliti, i tehdy, když tu byl princ podle řádu platného k posloupnosti oprávněný. Výraz, kterého Kosmas několikráte užívá, „elegerunt sibi ducem" může zajisté pouze ten smysl míti, že velmožové prohlášení knížete, „ten nebo onen bude nástupcem" za proposici považujíce a ji schvalujíce k tomu povoláni býti se viděli, aby touto tak zvanou volbou vyšetřili, pokud se v ustanovení nástupce vyhovělo všem formálním a věcným podmínkám, kteréž kandidáta oprávňovaly vládu ujmouti. Že by velmožové nebo sněm zemský za Přemyslovců podle zákona byli měli právo k volbě krále, o tom řeči nemůže býti. Kdyby byl takovýto zákon býval, proč by byl, jak Kosmas praví, král Jindřich V. Čechům dovolil, „Bohemis concessit", aby si po zavraždění Svatoplukově dne 21. září 1109 svobodně zvolili nového panovníka z žijících tehdáž princů rodu Přemyslovského? [1]) A kterak moravští údělní knížata se vzpírali myšlence říše volební, o tom dostatečně svědčí události z let 1126 do 1129. Doby pohnuté a bouřlivé, za kterých sváry, spory a boj v rodě Přemyslovském zuřily a za kterých brzy ten brzy onen Přemyslovec od své strany na trůn byl povýšen, nesmějí se uváděti za důkaz, že Čechy byly říší volební. V dobách pokojných a pravidelných Břetislavův řád o posloupnosti podle stáří byl základním zákonem v říši Česko-moravské a jím spravovalo se nástupnictví na trůně, až počátkem

---

[1]) „Mane autem facto venit rex, ut lugeret super compatre suo, et astantibus universis Boemis concessit, ut quemcunque voluissent suorum ex filiis principum sibi in ducem eligerent." Cosmas ad an. 1109. U Pertze IX. 116.

XII. století prvorozenství ne nějakým řádem, nýbrž přirozeným během věcí vrchu nabylo.[1])

K tomuto přirozenému běhu počítáme nápadný úbyvek mužských členů v rodě Přemyslovském. Když Přemysl Otakar I. r. 1192 na trůn dosedl, žil kromě něho jediný k vládě schopný Přemyslovec bratr jeho Vladislav Jindřich, který byl sice ženat, ale žádných dětí neměl.[2]) Týž Přemyslovec způsobil r. 1197, že markrabství Moravské mohlo dále trvati, tím, že ve prospěch bratra svého Přemysla Otakara vzdal se trůnu českého. A jelikož Přemysl Otakar sám měl jediného syna Václava, myšlenka, kterouž v rodě panujícím již dávno se obírali, aby totiž zavedeno bylo prvorozenství, nemohla se potkati s velikými obtížemi. Kterak změna tato r. 1216 před se šla, na jiném místě jsme již vyložili.[3]) Z okolností tam uvedených vysvítá, že odtud bylo potřebí k právoplatnému dosednutí na trůn český výslovné svolení panujícího krále Českého, souhlas sněmu zemského a potvrzení císaře Římského; scházelo-li jedno nebo druhé, byla tu proti držení trůnu námitka, nebylo-li dokonce prohlášeno za neplatné. Při tom však nikdy se nezapomínalo, že volbu prvorozence předchází dědičné právo Přemyslovců.

---

[1]) V císařské potvrzovací listině pro krále Václava ze dne 26. července 1216 se praví: „Exposuerunt celsitudini nostrae dilecti fideles nostri, Henricus Marchio Moraviae et universitas magnatum et nobilium Boemiae, quod communi voluntate et assensu dilecti nostri Odacrii, illustris regis Boemiae, elegerunt in regem eorum Vencezlaum, filium ipsius regis primogenitum.“ Srozumitedlněji vyslovuje se císař Fridrich II. o prvorozenství v listině z měsíce července 1231: „Notum esse volumus . . . quod, cum olim vivente dilecto principe nostro Odakaro, illustri Boemorum rege, recepto a dilecto principe et affine nostro, Vratizlao iuniore rege, filii eius, homagio iuxta morem, concesserimus ei, tamquam primogenito, de innata liberalitate nostra regnum Boemiae post eiusdem patris sui obitum ab imperio possidendum.“ Jireček, Codex iuris Boh. I. pag. 43 et 65.

[2]) Že okolo roku 1200 z moravských Přemyslovců nikdo více na živu nebyl, bylo již v díle IV. vyloženo.

[3]) Díl IV.

podle něhož měl se bráti ohled i na ženské dědice, nebylo-li mužských potomků; pročež po vymření mužských Přemyslovců Václavem III. r. 1306 sněm zemský skutečně vykonal svobodnou volbu, zvoliv po sobě tři krále z rozličných rodů, kteří však skrze své manželky vesměs z rodu Přemyslovského pocházející, mohli si osobovati jakési právo k české koruně. Rudolf Habsburský měl za manželku Elišku, vdovu po Václavu II., Jindřich Korutanský byl se již dříve oženil s Annou, dcerou Václava II a Janu Lucemburskému umožnila volbu za krále Českého ta okolnosť, že se zasnoubil s mladší dcerou Václava II., Eliškou, kterouž r. 1310 skutečně také pojal za manželku. Tak udržela se stará idea dědičnosti po všecky fáse dějin přemyslovských a jakkoliv se stavové do věci míchali, trůn český podržel ráz dědičnosti v rodě Přemyslovském.

Zde bylo nám věnovati bližší pozornosť právu k posloupnosti na trůně českém, poněvadž každý panovník český byl též dominus directus moravský. Jaké postavení tedy zaujímala Morava jakožto historická osobnosť k posloupnosti na trůně českém? čili jinými slovy: jaký byl skutečný poměr markrabství Moravského k Čechám? Mohlo by se za to míti, že by se otázka tato dala jednoduše odbyti poukázáním na manský poměr Moravy k české koruně, ale předce věc má se jináče.

Jméno „markrabě Moravský“ vyskytuje se, jak víme, poprvé r. 1182.[1]) Tehdáž Čechové zapudivše knížete svého Bedřicha, povolali na trůn knížete Znojemského Otu Kun-

[1]) Ve smlouvě o upravení hranic pro Vitoraz, dané v Magdeburce 1. července 1179 (Cod. Dipl. Mor. I. 301) objevuje se mezi svědky kromě „Otto comes de Moravia“ též „Primezla marggravius de Moravia“. My jsme v díle IV. tohoto Přemysla nazvali markrabětem moravským a synem krále Vladislava. Na základě důkazů, kteréž proti této osobnosti uvedl Václav Jan Koutný „Genesis der Markgrafschaft Mähren“ ve Vídni 1877 str. 47 upouštíme od tohoto náhledu a prohlašujeme tohoto Přemysla za úředníka provincie Olomoucké.

rátovce.[1]) Bedřich utekl se k císaři Německému Fridrichovi II., jemuž vítána byla tato příležitosť, aby se mohl míchati do záležitostí česko-moravských. Jelikož panovníky české považoval za knížata říšská a jelikož ve sporných věcech každý takovýto kníže měl se podrobiti soudu knížat říšských, císař pozval strany sporné na soud, kterýž byl položen do Řezna ke dni sv. Michala. Polmaní dostavili se ke dni 26. září 1182 před císaře, vyslechnout rozsudek v ten smysl, že kníže Bedřich dosedne opět na trůn český a kníže Ota Kunrátovec že jest povinen spokojiti se nedílnou Moravou jakožto markrabě svaté Římské říše Německého národa.

To jesti tedy historický původ markrabství Moravského. Morava měla býti od Čech odloupnuta a měla se dostati v bezprostřední spojení s hlavou říše Německé a sice skrze císaře Německého a skrze soud knížat německých. Nejen kníže Bedřich na trůn český znovu dosazený, i velmožové s knížetem v Řezně přítomní podrobili se tomuto rozsudku, poněvadž jináče učiniti nemohli; neboť katovské širočiny v síni rozestavené pánům českým zajisté nedovolovaly, aby jen zdaleka mohli pomysliti na odpor nějaký. „A kníže Ota

[1]) Ota kníže Znojemský a později kníže Český nazýván jest od některých spisovatelů na základě tří míst českého letopisce Jarlocha Kunrátem Otou, kdežto my v díle III. a díle IV. pode jménem tímto dvě osoby uvedli. Pokud nemůže býti dokázáno, že v česko-moravském nekrologu ke dni 7. září, v nekrologu olomouckém ke dni 8. září jako „Conradus dux Boemie“, v nekrologu Podlažickém ke dni 9. září „Conradus dux“ a v nekrologu Monte Casinském ke dni 10. září jako „Otto Boemorum dux“ zaznamenaný markrabě Ota a v nekrologu olomouckém ke dni 11. listopadu jako „Conradus dux“ znamenaný kníže Kunrát nejsou jediná osoba: vidíme se nuceny setrvati na svém náhledu, podle něhož Kunrát III. r. 1178 a markrabě Ota jeho bratr, oba synové Kunráta II. Znojemského, r. 1191 před Neapolem zemřeli. Z toho, že markrabě „Otto Conradi filius“ v Čechách a na Moravě, když žádného prince tohoto jména více nebylo, po otci „Conradus“ se nazýval, ještě nenásleduje, že by byl totožný s princem Kunrátem, kterýž zemřel r. 1178. V nekrologu podlažickém uvádí se ke dni 26. října též „Conradus filius ducis“. Nebyl-li snad v dětských létech zemřelým synem knížete Oty?

mohl se jen radovati, že se stal markrabětem říše Německé a že tedy vidí před sebou cestu, kterou byly Bavorsko a Rakousy nedávno tak skvěle nastoupily. Až dosud propůjčení nebo nepropůjčení Moravy záviselo zhola na vůli knížete Česko-moravského, jakkoliv Břetislavův řád o posloupnosti jinak ustanovoval. Knězic, jemuž Morava celá nebo část její údělem se dostala, nebyl nikdy jist, že některý syn jeho úděl ten bude po něm držeti; každý považoval se tedy v údělu svém za cizince, kterýž ho pouze užívá, což k hmotnému povznešení země zajisté nepřispívalo. Nyní mělo býti jináče. Povýšením země za markrabství a propůjčením jí v léno od císaře, Ota uhodil na prostředek, krásnou tuto zemi po způsobu velkých německých lén rodu svému zachovati." [1]

Osud však chtěl míti jináče; sen takovýto se neuskutečnil. Sotva se nový markrabě vrátil na Moravu, bylo mu patřiti na to, kterak kníže Bedřich a stoupenci jeho těžce nesou, že Morava od Čech jest oddělena a kterak na Moravu i válku uvalili,[2]) aby odtržení toto odvrátili. Krvavou bitvou u Lodenic a úmluvami v Kníně byl sice mír uzavřen, ale v poměru Moravy k Čechám prozatím nic se nezměnilo. Morava zůstala i po smíru markrabstvím svaté Německé říše, ale na tuto chvíli pozbyla všelikého praktického významu, jelikož po smrti Bedřichově, v březnu r. 1189, markrabě Ota Kunratovec sám na trůn český dosedl a v Řezně

[1] Díl IV. str. 46. Že propůjčování léna dělo se symbolicky odevzdáním praporu, již letopisec Jarloch pokládal za věc vůbec známou. Píšeť r. 1193: Episcopum (Henricum) cum vexillis, sicut mos est, solemniter investitum in Boemiam remisit." U Pertze XVII. 707.

[2] „Anno dominice incarnationis 1185, Fridericus dux, iratus Conrado (Ottoni) de Moravia tum pro antiqua iniuria, qua eum ante tres annos regno pellere templaverat, tum etiam pro alienatione Moravie, quam non ab eo sed de manu imperatori tenere gestiebat, ratus oportunitatem temporis de absentia imperatoris, qui transalpinaverat, mittit fratrem suum Premislonem cum exercitu valido in Moraviam, ut disperdant eum." Gerlaci Cont. U Pertze XVII. 705.

za odevzdání obvyklých praporů od císaře léno přijal. Knížectví České a markrabství Moravské byly tedy spojeny jedním panovníkem a jelikož tento neměl žádných dědiců, [1]) bylo mu lhostejno, co se po jeho smrti stane s markrabstvím. Můžeme za to míti, že k vůli pokoji, ponévadž míchání se císařovo do vnitřních záležitostí státu Česko-moravského ne celé zemi bylo vhod, žádných změn nepředsevzal. Všeobecný zemský sněm v Sadské r. 1189, na který se dostavili velmožové čeští a moravští, opati, mnichové, klerikové, vladykové oc., aby vyslechli řád knížete Oty Kunrátovce, svědčí, že Morava r. 1189 nalézala se již v starém poměru k Čechám. Ano podobá se, že kníže tou dobou zřekl se již také titule a praerogativ markraběte Moravského, neboť r. 1190 nazývá se „někdejším markrabětěm Moravským."

Z toho však, že kníže Ota Kunrátovec vzdal se dobrovolně titule „markrabě Moravský" od císaře nabytého, nijakž nenásleduje, že markrabství přestalo. Kníže Ota Kunrátovec mohl se pro svou osobu ovšem titule toho vzdáti, ale nikoli za své nástupce, neboť císař Německý názvu toho neodvolal; pročež také po smrti Otové před Neapolem druhý nástupce jeho na stolci knížecím, biskup a kníže Jindřich již r. 1195 titule toho opět užíval, ačkoliv Morava roku toho po starém způsobu mezi několik Přemyslovců byla rozdělena. Podobné psal se také Vladislav Vladislavovec, jenž po smrti Jindřichové od českých velmožů r. 1197 na trůn český byl povýšen. Hned potom jak mu byla Morava od císaře Německého v léno udělena, učinil s bratrem svým Přemyslem Otakarem spiknutí, byl zajat a v Praze věznén. Z vězení vstoupil na trůn, aby jej ještě téhož roku smlouvou ze dne 6. prosince 1197 postoupil svému staršímu bratru Přemyslovi Otakarovi I. a aby se spokojil s markrabstvím Moravským. Současný letopisec opat Jarloch praví, že smlouva k tomu

[1]) Syn Otův, jejž nekrolog podlažický uvádí ke dni 26. října, umřel asi jako dítě. Dudík, Forschungen in Schweden. Str. 423.

směřovala, „ut ambo pariter ille (Wladislaus) in Moravia, iste (Otakarus) in Boemia principarentur, et esset ambobus sicut unus spiritus ita et unus principatus.“ [1]) V těchto slovech spočívá poměr Moravy k Čechám čili státoprávní postavení markrabství r. 1182 zřízeného, ke království Českému, kteréž trvá od r. 1198. Jelikož totiž král Přemysl Otakar I. zcela svrchovaně Čechám vládl, přiznána tím stejná svrchovanosť i markraběti. Takováto nezávislosť markrabství Moravského oproti království Českému dá se ovšem dokázati, nikoli však nezávislosť markraběte v postavení jeho ke králi Českému. Postavení toto král Přemysl Otakar I. r. 1202 upravil v ten smysl, že žádný kníže moravský nemá moci, aby zeměpanský statek zadal na věčnosť klášteru nebo rytíři nebo komukoli jinému, leč by se stalo svolení toho, kdo jest nejvyšším v království Českém a zde vrchní panství vykonává. To jest právnicky řečeno: markrabě Moravský octl se v manském čili jak bychom nyní řekli v souzeraenním poměru ke králi Českému, čímž ovšem pominula, jak samo sebou se rozumí, všeliká investitura se strany císaře Německého a Morava tedy úmluvou ze dne 6. prosince 1197 přestala býti markrabstvím říše Německé a stala se odtud markrabstvím koruny České. Císař Německý nebyl tedy více dominus directus markrabství, nýbrž král Český, a jako druhdy knížata čeští jednotlivé provincie mladším členům rodovým po své vůli v úděl propůjčovali, mohl on nyní celé markrabství po své vůli propůjčiti některému členu panujícího rodu, nebo také pro sebe je podržeti; neboť Morava byla jako druhdy ve svých částech, tak nyní i v celku jako markrabství lénem osobním, země však byla úplně samosprávna, tak že markrabě měl vždy moc panovničí, zákonodárnou a soudní, jakouž vykonával na sněmích od velmožů obeslaných — moc, kteroužto král Jan Lucemburský přes veliké převraty, které se staly po roce 1306, nejen potvrdil, nýbrž také tím roz-

[1]) Cont. Gerlaci ad an. 1197. U Pertze XVII. 709.

bojnil, že r. 1311 výslovně slíbil „quod nunquam alicui alteri quam Moravo aliquod officium Supie committemus", čímž historická osobnost Moravy oproti koruně české zcela platně byla uznána. Markrabství Moravské, jakkoli jest lénem koruny české, jest naproti ní úplně svobodné, nezávislé a samosprávné a markrabě měl, jako král Český příznaky moci souverainní, moc panovničí, zákonodárnou a soudní, ne sice ve smyslu autokratickém, ale jako panovník svrchovaný zemským sněmem obmezený.

VLÁDA A SPRÁVA.

Příznaky souverainní moci. — Representace země. — Vyšší policie. — Velké pády na Moravě. — Mrskáči. — Kočující žáci. — Joculatoři. — Jmenování úředníků zemských. — Sněmy zemské. — Třídy moravského obyvatelstva. — Kdo chodíval na sněmy? — Činnosť zemských sněmů moravských a chronologická jich řada.

Vládnutí znamená podle našich časových pojmů vlastní jednání státu, ježto se jeví nařizováním a tedy ve všem, co nařízení obsahuje. Nařízení vládní nazýváme zákony a podřízení jednotlivého poměru zákonu, právem. Zákonu a právu, jakož i vůli a moci, obojímu zjednávati platnosť, jest příznakem souverainity, v ní se soustřeďuje všechna moc, tedy 1. právo stát uvnitř a na venek zastupovati, právo representační; 2. právo dohlídky a ochrany, čili péče o blaho poddaných na venek a uvnitř; uvnitř právo státní policie a na venek tak zvané právo válečné; 3. právo přenášeti nařizování na podřízené plnomocníky čili právo jmenovati státní úředníky; 4. právo donucovací, aby se zákony plnily, čili právo trestní; 5. právo poddaným podle potřeb a poměrů časových zákony dávati; 6. v pochybných nebo sporných

případech zákonům daným platnosť zjednávati, čili právo konati; a 7. mělo li by se mezi písmenou zákona a zvláštními okolnostmi státi vyrovnání, právo milosti a dispensace. Během vypravování velmi často jsme pozorovali, že markrabata Moravští těchto 7 kusů skutečně vykonávali; nakreslili jsme tedy nejen obraz moravské vlády a správy alespoň hlavními obrysy, nýbrž dokázali jsme také, že Morava byla samosprávna čili souzerainní oproti králům Českým.

Chceme jen ještě dodati, že markrabě Moravský skutečně vykonával právo representace a vyšší státní policie a sice: markrabě měl právo markrabství uvnitř a na venek zastupovati. Zastupování toto dělo se buď osobně nebo skrze posly, vždycky však s jakousi okázalostí a u přítomnosti moravských velmožů. Dokladů k potvrzení tohoto výroku nepotřebujeme zajisté podati. Rozpomeňme se jen na rozličné papežské legáty, kteří ze Říma na Moravu byli posláni! Léta 1220, 1239, 1267 a j. v. byli legáti na Moravě. Kdekoli markrabě Moravský buď při svěcení kostela nebo kláštera přítomen byl, nebo meškal-li u slavnostních příležitostech při dvoře českém nebo cizím, všady byl a platil za zástupce markrabství. Práva toho nikdo a nikdy mu nepopíral. Representační právo markrabství Moravského vykonáno bylo patrně v neutěšeném sporu císařském mezi Otou a Filipem. V Bamberce dne 14. září 1201 markrabě Vladislav Vladislavovec zastupuje Moravu u krále Filipa, kdežto bratr jeho Přemysl Otakar I. Čechy representuje; a když po roce oba bratří změnili smýšlení své ve prospěch papežského krále Oty, setkáváme se s oběma bratry dne 24. srpna 1203 při dvoře císařském v Meziboru, kde Přemysl obdržel od krále Oty korunu dědičné a kde Vladislav Vladislavovec jako markrabě holdoval, a jak letopisec Kolínský, ovšem jen podle analogie vypravuje, investituru obdržel; [1]) neboť markrabě Moravský nebyl od císaře Německého investován

[1]) Annal. Colonien maximi ad an. 1203. U Pertze XVII. 811.

od té doby, co Morava stala se markrabstvím koruny české. Chceme se zmíniti ještě o jiné slavnostní příležitosti, kdy markrabě Vladislav Vladislavovec Moravu zastupoval. Stalo se to, když dne 4. října 1209 král Oto z rukou papeže Inocenta III. v kostele sv. Petra v Římě římskou korunu císařskou obdržel a když r. 1218 po smrti císaře Oty IV. nový císař Německý Fridrich II. od krále Přemysla a od markraběte Vladislava Vladislavovce slavnostně byl pozdraven.

Markrabe měl také právo o blaho a bezpečnosť svých poddaných uvnitř a na venek pécovati čili jinými slovy: právo policejní a válečné náležely k jeho příznakum. Nesmíme si však slovem policie představovati vnitřní státní policii v novověkém smyslu; takové, poněvadž věda policejní byla ještě věcí neznámou, na Moravě za Přemyslovců zajisté nebylo; ale vyrozumíváme-li pojmem „policie“ spojenou snahu lidstva způsobiti, aby síly přírodní člověku sloužily, aby činnosť lidská od živlů nebyla rušena a vyrozumívá-li se tím právo panovníkovo zevnější právní řád v zemi udržeti a lid mravním vychováním sebeurčování navyknouti, čehož se zajisté jen podporou církve a řádným soudnictvím dá docíliti: vidíme se nuceny vyznati, že markrabství v době Přemyslovské mělo takovouto policii a že tedy markrabě i tohoto příznaku souverainity plnou měrou požíval.

Aby se na Moravě toto právo souverainní vykonávalo, k tomu často bývala příležitosť: r. 1257 lijáky u Brna způsobily povodeň, na 6 mil kolem všecko zhubily a tisíce lidí o život připravily. [1]) Zde markraběti bylo poskytnouti ochranu a pomoc proti živelním pohromám. Roku 1259 způsobilo dne 29. ledna prudké zemětřesení velikou škodu: [2]) r. 1261 a 1263 panoval na Moravě a v sousedních zemích v Rakousích, Uhrách a Čechách takový hlad, že lid selský a řemeslníci houfně obydlí svá opouštějíce, s ženami a dětmi po městech

[1]) Continuatio Lambacen ad an. 1257. U Pertze IX. 559 a 560.
[2]) Heinrici Heimburgen Annales ad h. an. U Pertze XVII. 714.

od domu k domu žebrali. [1]) Také r. 1270, 1281 a 1282 byla na Moravě neúroda a lidu mnoho umíralo. I musel se markrabě a král Přemysl Otakar II. velmi úsilovně zasaditi, aby vykázáním práce a udělováním podpor lidem hladovým, kteří pro špatnou stravu, jako kořínky a kůru stromovou jako mouchy padali, překazil výtržnosti a aby při této příležitosti zhouby, jakými živly hrozí činnosti lidské, buď odvrátil nebo zmírnil čili jinými slovy: na Moravě byla velmi často příležitosť právo policejní vykonávati.

Avšak i v ohledu společenském bylo markraběti velmi často poskytnouti pomoc spasnou, což také činil. Chceme to ukázati na dvou případech, když mrskáči a pak když vaganti utvořili proletariat t. j. přebytek živlu bez zaměstnání a výdělku, kterýž poměry společenské tím více porušoval, čím těsněji souvisel se stavem duchovním a bohosloveckými zrůdami, jenž měly své kořeny v tehdejším obmezeném vzdělání a v jednostranném vychování.

Již r. 1251 utvořily prý se ve Francii a v Itálii a o něco později také v Bavorsku spolky z mužských a ženských, kteréž hleděly kajícími procesími získati si milosť nebes, při čemž až do krve se bičovali; odtud název mrskáči flagelanti. [2]) Kdyby byli přestávali na takovémto pokání, nikdo by jim v tom byl nepřekážel. Když však okolo r. 1261 na Moravě, kde hrozným hladem mysli beztoho nejvýše byly rozechvěny, náhledy šířili, jenž směřovaly proti věrouce katolické, na př. že takovýto křest krvavý všecky svátosti nahražuje, když nestoudnou nahotou cit uráželi, svými toulkami a nočními schůzkami k povstaleckému ruchu a k výstřednostem všelikého druhu podnět zavdávali, když na pokojných lidech značné almužny vymáhali, komunismus ve-

[1]) Cont. Cosmae ad an. 1263. U Pertze IX. 173 a Cont. Sancrucen secunda ad h. an. ibid. 645 a Heinrici Heimburg U Pertze XVII. 714.

[2]) Ellenhardi Argentinensis Annales praví, že sekta flagellantů 1261 in Tuscia et in Roma orta est, et per Lombardiam venit in Theutoniam.“ U Pertze XVII. 102.

řejně hlásali a kde se jen k tomu příležitosť naskytla, také mu holdovali: markraběti Přemyslovi Otakarovi, aby poddané zbavil sekty, kteráž se stala hotovou pohromou, nezbývalo nic jiného, nežli mrskáče ve spolku s církví všemi prostředky policejními, k nimž tehdáž kromě vypovězení ze země také smrť ohněm a vodou náležela, buď vyplenil neb alespoň neškodnými učinil. Letopisec heimburský Jindřich, právě o této době dobře zpravený, kterýž s poměry moravskými v letech 1260 až 1270 dokonale byl seznámen, praví k roku 1261, že k této nejasné sektě přidali se mnozí velmi známí Moravané (tedy bohatí a vznešení) skutečně z pobožnosti a s čistým úmyslem;[1]) Medlické letopisy však dokládaji k tomu: jelikož tato domnělá zbožnosť zakládala se na pověře, kteráž se příčí pravé víře, byla tato sekta mečem církve rozprášena,[2]) a sice v době tak krátké, že biskup Bruno mohl již v slavné své relaci papeži Řehořovi X. r. 1273 oznámiti: „v jeho rozsáhlé diécesi že se žádní kacíři nenalézají.“[3]) Jak by se to bylo mohlo státi, kdyby byl markrabě svou světskou, svou policejní mocí proti nim nezakročil; z toho však nijakž nenásleduje, že také přestaly následky tohoto potlačeného kacířství. Mrskáči objevily se r. 1348 opět na Moravě, užívajice zase takových zevnějších obřadů a stejných písní.[4])

Druhým ještě déle trvajícím nebezpečenstvím pro společenské poměry na Moravě byli tak zvaní vaganti. Byli to kočující žáci, kteří jinak podle skladatele písní svých Goliardi jsouce nazýváni, s počátku jako francouzští trou-

[1]) „Multi nostri noti in eam (sectam) ibant pure intencione et sincera devocione.“ Heinrici Heimburg. U Pertze XVII. 714.

[2]) „Sed tandem, utpote superesticio vere religionis contraria, talis ritus per mucronem ecclesiasticum est resecatus.“ Annales Mellicenses ad an. 1260. U Pertze IX. 509.

[3]) Cod. Dipl. Mor. VI. 369.

[4]) K. Reusch z Heidelberku uveřejnil v Germanii 1880 str. 40—47 některé tyto písně a pojednal zároveň o jich literatuře.

badouři dvory duchovních knížat navštěvovali a obyvatele jejich přednášením a také zpíváním písní a básní latinských za odměnu obveselovali. Vidouce však, že tato živnosť se vyplácí, žáci kočující navštěvovali též světská knížata a velmože a konečně i veřejné krčmy a vůbec taková místa, kde hojnosť lidu se shromážďovala a sice takováto místa nejraději. Žíravým svým vtipem zastupovali naše listy humoristické a jakýsi druh literárních banditu, kterým se raději několik hřiven obětovalo, aby jen člověka ušetřili. Jak svědčí zachované písně jejich v řeči latinské, pěstovali hlavně historky o ženských a Chronique scandaleuse doby tehdejší.[1]) Pokud své zpupné svévoli pouštěli uzdu písněmi o víně a o lásce, pokud se poesie jejich týkala poměrů soukromých, stavu jejich, stavu duchovního, nebo občanských hloupostí, úřady politické a církevní nechávaly je s pokojem. Když však žáci v literární své činnosti myšlenkám časovým pozornosť věnovali, když žádná vynikající osobnosť v jednání svém nebyla bezpečna před jich kousavou satirou, když, jak se praví, obecnému lidu oči otevřeli: byly synody a provincialní koncily nuceny opírati se divokému a pobuřujícímu řádění jejich přiměřenými snešeními a dovoláváním se světské pomoci. Synoda fritzlarská na př. (o starších chceme pomlčeti) ustanovila r. 1259, že clerici vagabundi nesmějí býti od žádného duchovního pod střechu přijati nebo podporováni. Příčinu uvádí synoda mohučská z r. 1261, „poněvadž jich bůh nenávidí a lidu dávají pohoršení"; a synoda magdeburská z téhož roku dokládá, „poněvadž vedou život, jakýž dlužno v ošklivosti míti, poněvadž znetvořením církevního officia laikům dávají pohoršení a mnichy ochotným přijímáním do své společnosti lákají k odpadlictví"; a jsou-li obtížnými a požadují-li jmenovitě peníze nebo šaty, mají býti, jak

[1]) S vaganty zabývali se v novější době důkladně někteří badatelé S. Grimm, Kl. Schriften III. 42. Giesebrecht, Allg. Monatsschrift 1853. Büdinger pokud se týče Rakouska, Sitzungsbericht der Wiener kais. Akad. XIII 514 sled. a konečně Lorenz, Deutsche Geschichte II. 389.

ustanovuje synoda svatohipolytská z r. 1284 mocí pryč zapuzeni.[1])

Jakého rozsahu nabyla pohroma způsobená na Moravě v době Přemyslovské vaganty čili, jak listiny je nazývají, kočujícími žáky a kleriky, viděti jest předně z humoristické exempční listiny pro statky kostela salcpurského z r. 1209, v níž se vydavatel nazývá v úvodě „Surranus diutina fatuorum favente clementia per Austriam, Stiriam, Bavariam et Moraviam presul et archiprimas uagorum scolarium;"[2]) dále seznáváme rozsah její též z připomenuté slavné relace, kterouž biskup Olomoucký Bruno zaslal papeži Řehořovi X. jakožto informaci o stavu své diecése. Bruno považuje řádění toho duchovního proletariatu za tak nebezpečné pro církevní a společenské poměry nejen Moravy, nýbrž vůbec států evropských, že by podle náhledu jeho koncil právě do Lyonu svolaný měl otázce této věnovati bedlivou pozornost, poněvadž více nedostačují snesení, kteráž se proti tomuto zlu stala na rozličných synodách.

Biskup Bruno ukazuje hned také ku pramenu tohoto zla, řka, „že jest příliš mnoho kleriků a příliš málo obročí pro ně, počet kleriků že není v žádném poměru k tomu počtu, kolik se jich zaopatří; a jelikož klerikové jinak pracovati nechtějí, že se chápou věcí, které stavu duchovnímu jen hanbu působí, pakli dokonce nekradou a neloupí a způsobem tímto trestnímu stíhání nepropadají."[3]) Bruno pohlíží

---

[1]) Církevní ustanovení o vagantech u Hefele, Conciliengeschichte VI. 52, 62, 70 a 203.

[2]) Julius Feifalik, Ueber die Königinhofer Handschrift. Ve Vídni 1860. str. 71.

[3]) „De clero vero scribimus ita vobis, quod in illis quidem, que sunt de vita et honestate eorum, satis in aliis conciliis est provisum, de quibusdam vero emergentibus in terris nostris et nobis vicinis, nescimus autem, si sint generalia apud omnes, credimes ita esse, quod quoad paucitatem beneficiorum et eorum tenuitatem nimietas est, qui gaudere volunt privilegio clericali, ex quo nobis, qui prelati sumus, maxima perplexio

na vaganty pouze se stanoviska klerikálního domnívaje se, kdyby rozervané patronátní poměry a postavení duchovenstva světského k činnosti řádových, jmenovitě dominikánů a minoritů bylo upraveno, že by zlo dalo se vykořeniti; v tom však se státník tento velice mýlil. Vaganti jedné země nebyli osamělí; tvořili velkou společnost, ozbrojený řád, rekrutujíce kandidáty své ze všech zemí;[1]) neboť jen tímto způsobem dá se vysvětliti, proč národní koncil vircpurský z března 1287 zakázal, aby kočující žáci nebyli jako bratří apoštolští přijímáni; a jak se synoda salcpurská z r. 1292 mohla usnésti: „kdo ze společnosti žáků kočujících do měsíce nevystoupí, pozbyde všech výsad stavu klerikálního, a obtěžuje-li kočující žák kostel nebo duchovního některého, budiž zatčen“; nebo proč synoda svatohipolytská z r. 1284 nařídila, že žáci kočující noži, dlouhými dýkami, vůbec zbraněmi opatření nesměji býti ani přijímáni ani podporováni.[2])

Za takového stavu věcí církevní moc sama nestačila proti vagantům; ta tupena a tropeny si z ní úsměšky, což muselo se státi tím nebezpečnějším, že potupu tu vrhali klerikové na vlastní stav; i bylo světské moci zakročiti a aby se tak mohlo státi, muselo markraběti přislušeti právo

consuevit oriri. Cum enim talibus provideri non possit, coguntur mendicare in opprobrium ordinis clericalis, vel quod deterius est, nolentes fodere, artes mechanicas nescientes, quarum commertio vitam ducant, ad furta, latrocinia et sacrilegia convertuntur“ etc. Papež nechať dovolí, aby biskup mohl takovéto nepolepšitedlné po trojím napomenutí sám sesaditi, aniž by teprvé svolal koncil provincialní. Theiner, Hungaria sacra I. 308.

[1]) Ve vagantské písni z benediktbeuerského rukopisu jmenují se Čechové a Slované vůbec členy řádu vagantského. Ještě i v pozdnějších dobách XIV. století setkáváme se s vaganty v Čechách a na Moravě. Synoda pražská r. 1365 ustanovuje, že potulní klerikové musejí se trvale usaditi a vikary státi. (Höfler, Prager Concilien. pag. 9.) Fejfalík dokázal ve svých Studien zur Geschichte der altböhmischen Literatur III. 18 sled., že i v české řeči se zachovaly ukázky písní vagantských na př. Svár vody s vínem, nebo Spor duše s tělem a j. v.

[2]) Hefele, Conciliengeschichte VI. 235 a 265.

policejní, což na Moravě, byli-li markrabata zároveň králi Českými, ovšem samo sebou se rozumělo.

Zdali k vagantům čili kočujícím žákům dlužno také počítati „Joculatores" v listinách uváděné, dá se stěží určiti. Kdekoli se v listinách českomoravských uvádějí Joculatores, na př. 1125 Dobrata, 1176 Kojata, 1253 Zungelo (zajisté jméno německé), touž dobou Chunradus cognomine ioculator[1], vždycky jeví se býti muži zámožnými, kteří nepotřebovali pro kousek chleba se toulati. Avšak odkud to, že snesení církevní proti vagantům směřující platí též o ioculatorech? Synoda trevírská ustanovila r. 1227: trutani, (potulní žebráci, kteří žerty tropí), kočující scholarové a goliardi nesmějí zpívati při bohoslužbách, poněvadž by kněz byl vyrušován a lidu by se dávalo pohoršení.[2]) Na salcpurské provinciální synodě byl znovu vyhlášen dekret Bonifáce VIII. proti klerikům, kteří se jako ioculatoři a goliardi potulují.[3]) Podobně učinila i velká provinciální synoda pražská r. 1349 nařídivši, aby klerikové, jenž by se po trojím napomenutí nevzdali hanebného umění joculátorského, duchovních privilejí byli zbaveni.[4]) Uvésti chceme ještě jeden příklad z doby starší. Proti biskupu Danielovi uvádí se r. 1202 kromě jiného, že jest veřejný šaškář, histrio, který ve spolku s dvěma ještě joculatory v boji na pěstě proti jiným třem zápasníkům na nose byl znetvařen a jednoho odpůrce svého dokonce zabil.[5]) Joculatoři, histriones, clerici vagantes, goliardi byly, jak se

[1]) Erben, Regesta pag. 139, 157 a 610.

[2]) Hefele, Conciliengeschichte V. 846.

[3]) Tamtéž VI. 428.

[4]) „Clerici insuper, maxime beneficiati, caligis scacatis, rubeis ac viridibus uti non debent, nec ioculatores se faciant, et si per annum, vel post trinam monitionem artem illam ignominiosam exerceant, eo ipso privati sunt omni privilaegio clericali." Dudík, Statuten des ersten Prager Provincial-Concils vom 11. u. 12. November 1349. V Brně 1872. Str. 47.

[5]) „Quod sitebriosus, fornicator, publicus histrio, ita quod quadam vice cum duobus ioculatoribus contra tres alios histriones certamine inito enormiter fuit laesus in naso et eo fere, sicut apparet hodie, mutilatus, et

podobá, jen rozličné názvy členu též společnosti, k níž lidé slušní, jako na př. ioculatoři právě uvedení, snad jen výminkou náleželi; přes to však můžeme společnosť tuto nazvati novověkým slovem „literární proletariát." Markrabě měl právo zakročiti proti tomuto proletariátu, poněvadž byl nebezpečný vnitřnímu míru poddaných, a stal-li se králem, bylo to též jeho povinností.

Čestnou výminkou jsou kočující pěvci, o nichž v příštím dílu pojednáme.

Druhou stránkou policejního práva jakožto příznaku souverainity bylo právo míru a války. V ohledu tom však markrabě byl vázán souhlasem sněmu zemského. Každá výprava válečná, byla-li podniknuta proti nepříteli zahraničnému, musela býti napřed schválena od sněmu zemského. V tomto kuse bylo vykonávání práva svrchovaného vázáno vůli národa. Právo toto však markraběti náleželo a on je také vykonával. Na př. r. 1204 markrabě Vladislav Vladislavovec chopil se zbraně proti Čechám; r. 1213 Morava poskytla zbrojnou pomoc proti císaři Otovi IV. R. 1226 byl markrabě Vladislav Přemyslovec nucen opříti se mocí vpádům rakouským, což se opakovalo r. 1231, 1233, 1237 a j. v.[1]) Stali-li se markrabata Moravští také králi Českými, nevykonávali práva válečného na Moravě nikdy jako králové Čeští, nýbrž jako markrabata Moravští, poněvadž ke každé hotovosti na Moravě potřebovali, jak praveno, napřed souhlas moravského sněmu zemského, jak nám dějiny vypravují, a jak dokazuje diplom od krále Jana Lucemburského jakožto markraběte Moravského dne 18. června 1311 zemskému sněmu moravskému vydaný.[2])

---

unus reliquorum trium ioculatorum, contra quos decertabat, qui ibidem interiit, ab eo creditur interfectus." Erben, Regesta ad an. 1202 pag. 209.

[1]) Doklady k tomu v díle V. při letech nahoře uvedených.

[2]) „Hanc eis duximus facere graciam specialem, quod ultra metas regni nostri Boemie et marchionatus Moravie, ad quorum defensionem principes, Barones, Nobiles regni nostri Boemie et marchionatus Moravie

Dálším příznakem svrchovanosti bylo právo úředníky státní potvrzovati. Na Moravě byly za doby markrabat z rodu Přemyslovského tři druhy úředníků: dvorní úředníci markraběte a markraběnky, královští úředníci a zemští úředníci. O dvorských úřednících již jsme pojednali; královští jmenováni byli od krále Českého ke spravování královských regalií v zemi a sice regalu mincovního a horního, kdežto úředníci zemští byli od nejvyšších úředníků zemských na sněmě jmenováni a od markraběte potvrzováni, tak že od tohoto nemohli býti libovolně sesazováni. Že Morava měla vlastní úředníky zemské, o tom jasně svědčí listiny. V listině markraběte Přemysla pro klášter Rejhradský z r. 1234 praví se o jistých zločincích, „že mají býti předvedeni před ty, na kteréž náleží pře a záležitosti markrabství našeho spravovati a vyřizovati" [1]). Úředníci byli odpovědni nejen markraběti jako panovníkovi, nýbrž i zemi, kteráž byla sněmem zemským representována. Tím se nám namanula otázka: co byl sněm zemský na Moravě a jaké druhy sněmů byly v zemi?

Zemským sněmem na Moravě projevovala se jaksi svrchovanosť národa, ten úkol mající, aby absolutní vůle markraběte v pevně ustanovených hranicích se udržovala. Naskytly-li se totiž některé otázky, jenž poddaným silně do živého zasahovaly, na př. válka a neobyčejné daně a poplatky, nebo měly-li se vydati nové zákony a nařízení a opatření hluboko do života zasahující: sešel se sněm zemský na některém od panovníka ustanoveném místě, aby s markrabětem společné učinil snesení, kteréž pak platilo za vůli lidu. Tyto sněmy zemské již záhy uvedeny ve spojení s veřejnými soudními dny, tak že sněm zemský (colloquium

---

contra omnem hominem nobis assistere fideliter promiserunt pro subiugacione alicuius terre alienigene, eos invitos nullatenus compellemus." Cod. Dipl. Mor. VI. 39

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 278. „Ut eos citari faciat . . . coram iudicibus, quorum interest, causas et negotia Marchie nostre tractare et diffinire.

generale) a veřejný soud čili zemský soud (iudicium generale) staly se pojmy totožnými.

V dobách nežli bylo zřízeno markrabství chodívali na takovéto zemské sněmy všickni zbraně schopní, tedy svobodní Moravané: když však přirozeným vývinem společnosti lidské rozdíly stavu se utvořily, mívaly v sněmování účastenství jen takové třídy domorodců, které především bohactvím, vznešeným rodem, nebo svým společenským postavením, vysokými úřady zemskými nebo církevními jaksi právo k tomu měly, poněvadž věc se jich nejvíce týkala, aby o obecných záležitostech zemských spolu rozhodovaly. Držení statku pozemského bylo vždy rozhodující.

Na sklonku doby Přemyslovské tvořili obyvatelstvo moravské: barones, vasalli, milites, clientes, rustici, emphyteutae agricolae et censiti et ad glebam adstricti.[1] „Barones, domini, tvoří jakožto vyšší šlechta dědičný stav panský, vasalli jsou královští manové, milites, vládyky, kteří buď byli many nebo časem manského statku ve vlastnictví allodialní nabyli. Clientes nebo panoši byli vojenskými sluhami pánů; rustici byli malí statkáři, jenž měli zpupné dědictví a ani některému městu nebyli poplatni, ani vrchnosti některé nebyli poddáni: emphyteuti byli lidé, kteří buď od města některého nebo od vrchnosti měli statky pod nájem dědičný. Vlastní agricolae čili sedláci byli buď censiti, jenž jsouce některé vrchnosti poddáni užívali od ní doživotně jednoho nebo více lánů za roční úrok, pak za rozličné naturální dávky a roboty, aniž by sproštěni byli odúmrtí nebo jiných břemen poddanských; nebo byli glebae adstricti, kteří dvory pána svého jen jako čeládka, jménem jeho a na jeho účet beze všeho vlastního požitku vzdělávali a od něho za příslušníky dvoru považováni byli. Ti tedy byli otroky v pravém slova smyslu.“ [2])

[1]) Vysvítá z druhého testamentu Jana, markraběte Moravského, v Praze 24. března 1366. Cod. Dipl. Mor. IX. 324.

[2]) Tomaschek, Recht und Verfassung der Markgrafschaft Mähren im XV. Jahrhundert. V Brně 1863. p. 53.

Z tříd moravského obyvatelstva tuto vyjmenovaných chodívali na sněmy zemské jen baroni, vasalli a milites, pak biskup zemský, opatové a výminkou měšťané hrazených měst královských.[1]) Od panovníka mohli býti povoláni úředníci zemští a vyšší duchovenstvo, aniž by sami o sobě měli, jak jsme pravili, práva na sněmy choditi. Třídy k chození na sněm oprávněné nazývány od současných letopisců „ordines země"; my bychom je mohli nazvati stavy zemskými.

Abychom o působnosti moravských zemských sněmů měli jasný obraz, chceme, pokud jsou nám známy, činnost jejich stopovati,[2]) a počínáme hned r. 1215 sněmem znojemským. Co markraběte r. 1215 přimělo svolati sněm zemský a sice do Znojma, není nám známo. Markrabě byl tehdáž za jedno s bratrem svým, králem Přemyslem, aby zlomili moc privilegovaného duchovenstva. Tehdáž zaujaty byly mysli poddaných kláštera Hradišťského a pak vsi Lužice u Šternberka sporem o velký kus lesa u Domašova, kterýžto les náležel markraběnce. Markrabě Vladislav právě držel ve Znojmě se stavy svými sněm zemský, curii nebo colloquium, jak markrabě shromáždění toto jmenoval a tam přišly sporné strany, aby se práva dovolaly.[3]) Přítomni byli skoro všickni úředníci zemští.

O druhém zemském sněmě máme zprávu z r. 1254. Král Přemysl Otakar II. chystal z jara r. 1254 křižáckou

---

[1]) Letopiscové čeští naznačují 25. prosince 1280 tyto třídy, měšťany hrazených měst takto: „Otto, marchio Bramburien, tutor Wencezlai, ducis Boemorum . . celebravit colloquium cum Thobia episcopo Pragensi et nobilibus terrae, militibus, baronibus, nec non civibus munitarum civitatum." Cont. Cosmae ad an. 1281. U Pertze IX. 202.

[2]) Víme dobře, že se tvrdí, kterak na Moravě sněmy zemské teprvé prý za Přemysla Otakara II. vzaly svůj počátek, pročež listinu ze dne 9. září 1215 prohlašují za podvrženou kladouce ji do r. 1270. Avšak z jakých důvodů? My listinu tuto považujeme za pravou. (Časop. Česk. Mus. 1875. 80.)

[3]) Cod. dipl. Mor. II. 78. Podobá se, že r. 1213 držán byl zemský sněm v Olomouci, markrabě Vladislav alespoň vydal tam edikt „coram nobilibus nostris in Olmuc." Cod. Dipl. Mor. II. 68.

výpravu proti pohanským Prusum. Podnik tento vyžadoval peníze a zbrojný lid, obojí bylo zemi poskytnouti. Biskup Bruno svolal za tím účelem synodu do Kroměříže a markrabě sněm zemský do Brna. Na sněmě byli přítomni biskup Bruno a kapitola olomoucká a podepsali vedle velmožů zemských „in Bruna in colloquio generali“ rozhodnutí, kterým kathedrální kapitole olomoucké opět přisouzena sporná louka, ležící mezi vsí Hrdibořicemi a mostem králickým. Úředníci zemští byli totiž již dříve „in colloquio generali et in publico iudicio“ stejným rozsudkem uznali, že louka tato náleží kapitole; ale rozsudek tento nebyl proveden.[1]) Zde tedy sněm zemský byl spojen se soudním řízením.

Třetí sněm zemský, o němž máme bezpečnou vědomosť z listin hodnověrných, jest colloquium generale z července 1256 v Opavě. Markrabě Přemysl Otakar II. byl tehdáž kandidátem trůnu německého. Můžeme se domýšleti, že mocný panovník tázal se v této vysoce důležité záležitosti stavů svých o radu a proto svolal tentokráte do Opavy sněm zemský, na nějž dostavil se valný počet hodnostářů, velmožů, kanovníků a manů. Jména jejich jeví se na listině ze dne 16. července 1259, kterouž potvrzuje se výsadní list r. 1206 a 1234 kostelu olomouckému pro biskupa Roberta vydaný. Tento obsahuje hlavní privileje biskupství Olomouckého.[2])

Zvláště bohat jest na veřejné schůzky r. 1278. V lednu toho roku bylo iudicium seu curia generalis v Brně, v březnu téhož roku forum a iudicium provinciale ve Znojmě a v červnu t. r. iudicium v Olomouci. Král Přemysl Otokar chystal se právě osudného roku 1278 zahájiti nešťastnou výpravu polní, kteráž jej stála říši i život. Tu měly sněmy pro svou všeobecnou oblíbenosť v zemi pomoc svou poskytnouti. Na iudicium nebo curia generali, jenž za předsednictví komořího

[1]) Tamtéž III.

[2]) Tamtéž str. 215 sled. Mezi hodnostáři jmenují se „Marquard camerarius Bohemie a Wolkmar camerarius regine.“

Bitovského Arkleba z Dubna, komořího Brněnského Hartmana ze Zeblovic, maršálka moravského Bohuše z Drahotouš a pana Všebora z Náměští v druhé polovici měsíce ledna 1278 na rozkaz králův otevřena, byla opatovi kláštera Hradišťského polovice vsi Těšetic přiřknuta. Na iudicium provinciale ve Znojmě, kteréž sešlo se s forum, trhem, jeví se vedle světských pánů též někteří faráři v záležitostech právních a na provincialním soudě v Olomouci předsedal tehdáž Albert z Vranova.[1])

Také příštího roku 1279 za čilého správce zemského na Moravě, biskupa Brunona Olomouckého záležitosti veřejné neodpočívaly. V měsíci červnu t. r. bylo na rozkaz Brunonův ve Znojmě za předsednictví hraběte z Hardeka, purkrabí Znojemského generale colloquium, k němuž se dostavil valný počet šlechty moravské a v listopadu t. r. bylo v Olomouci za předsednictví Brunonova „concilium provinciale“ a sice jak Bruno praví, „secundum ius terrae,“ tedy podle práva zemského. Na obou těchto soudech vyřízeny spory o majetek.[2])

Podobné „provinciale concilium, seu curia“ bylo na rozkaz tehdejšího moravského správce, knížete Alberta Saského, dne 16. září 1282 v Olomouci za předsednictví Kuny z Kunštatu a Všebora z Náměští, kteří od místodržitele byli k tomu zřízeni. Jednalo se opět, kromě jiného, o darování pozemků u Těšetic klášteru Hradišťskému.[3]) Když však v květnu r. 1283 králevic Václav vládu ujal a Morava opět nabyla postavení nezávislého, byl první čin nového markraběte v listopadu 1283 v Brně iudicium, tedy zemskému soudu předsedati, a na něm „de concilio nobilium terrae“ rozhodnouti spor o držení vsi Všechovic ve prospěch panenského kláštera v Tišnově.[4])

---

[1]) Tamtéž IV. 20, 211 a 216.

[2]) Tamtéž VII. 744 a IV. 232.

[3]) Tamtéž IV. 274.

[4]) Tamtéž 280.

Iudicium provinciale a curia generalis placiti konaly se a sice první v Opavě a tato na Hradci u Opavy v březnu a květnu 1288 nařízením Mikuláše, knížete Opavského. Dovídáme se, že iudicium provinciale řídil královský villicus a zemští úředníci opavští, kdežto na placitum generale kníže sám předsedal. Trvalo po tři dni, 18., 19. a 20. května a dostavili se k němu šlechta, rytíři, panoši a měšťané. Kromě jiného jednalo se o johanitském alodu v Smodrovicích.[1]) Rozhodnutí zpečetěno velkou pečetí knížete a několika přítomných šlechticů, kteréž kníže nazývá „nobiles atque seniores nostri.“ [2])

Po výpravě do Polska král Václav II. držel v únoru 1293 všeobecný sněm zemský v Brně. Sněm tento známe z listiny komoří moravského resp. břeclavského, Filipa, Bohuslava a Emerama, kteří pocházejí z rodu Pernšteinského. Listina dána jest dne 16. února 1293 a přisuzuje klášteru Žďárskému vinný desátek v Medlové.[3]) A poslední sněm zemský, jejž známe za posledního Přemyslovce, Václava III., konal se dne 2. listopadu a v příštích dnech roku 1305 v Olomouci. Kromě obyčejného jména sluje též „cúda.“ Mimo jiné jednalo se na něm o směnu statků jeptišek u sv. Kateřiny v Olomouci.[4])

Jaký výsledek poskytuje nám pohled na tato colloquia generalia, provincialia ɔc.? Přede vším vidíme, že v těchto shromážděních převládá řízení o poměrech práva soukromého a sice o takových, které se týkají statků pozemských; otázky politické ustupují naprosto do pozadí, pročež colloquia můžeme také plným právem za sněmy a za soudy pokládati. In generali colloquio et in publico iudicio markrabě r. 1254 konal

---

[1]) Tamtéž 348 a 349. Listina praví: „Cum . . . curiam nostram terre nostre generalis placiti generaliter edictam in castro nostro Gretz haberemus, nostram ibidem multis nostris nobilibus, militibus et chnapponibus atque civibus nostris assidentibus presentiam“ ɔc.

[2]) Tamtéž 350.

[3]) Tamtéž 396.

[4]) Tamtéž V. 193.

právo. Již za doby Přemyslovské, jakož i později[1]) nazývány cúda „soud zemský.“ Dále pozorujeme, že byla cúda vyšší a nižší, generale a provinciale colloquium, že generale colloquium řídil markrabě sám nebo jeho delegovaní, provinciale však sudí zemský nebo villicus, že tamto byli soudci vyšší šlechtici, zde rytíři, ale nikdy duchovní, ponévadž podle práva kanonického nesměli míti podílu ve vynášení trestu smrti, že tedy již za doby Přemyslovské může býti řeč o právě větším a právě menším.[2]) Právo větší bylo kompetentní fórum šlechty vyšší, právo menší šlechty nižší a vůbec všech svobodníků, též měšťanů,[3]) vyjmouc duchovenstvo, kteréž

---

[1]) Tamtéž VI. 204 ad an. 1324.

[2]) V privileji města Brna ze dne 5. března 1292 praví se: „Predicti cives illos nobiles terre Moravie, qui debita contraxerint apud eos, que decem marcas argenti excedent, quando quatuor in anno in quatuor temporibus ad tractatus suos in ipsam civitatem conveniunt, premissa citatione eos coram beneficiariis super suo debito conveniant, et si iustitiam a beneficiariis nostris non fuerint consecuti, tunc camerarius noster, qui pro tempore fuerit, vices nostras super facienda ipsis iusticia prosequatur. Tamtéž IV. 386. Jelikož v privilegium tomto činí se rozdíl mezi dluhy šlechtickými, které 10 hřiven přesahují, jenž však podle práva zemského již před soud větší náležejí, kdežto soudu menšímu přiděleny byly žaloby pod 10 hřiven, uvádí se bula svrchupsaná za důkaz, že již r. 1292 na Moravě známy byly soud větší a soud menší. My se přidržujeme výrazů „iudicium generale“ a „iudicium provinciale“ a té okolnosti, že na prvním předsedali markrabě a vyšší úředníci zemští, na tomto sudí zemský, villicus a nižší úředníci.

[3]) V odhadovací listině o statcích měnínském a hustopečském praví se r. 1321: „Aliorum quam pluvium tum Baronum, quam Civium marchionatus Moraviae, qui ad generale colloquium tunc Brunae celebrandum convenerant diligenti ac provida taxacione“ etc. Tamtéž VI. 146. V brněnském městském privilegium ze dne 5. března 1292 praví se: „Concedimus etiam civibus eisdem (Brunnae), ut pro causis quibuslibet per beneficiarios quoscunque de possessionibus ipsorum, et propter easdem extra civitatem ad iudicia terre per citationes aliquas non trahantur, eo dumtaxat excepto, quod si eorundem civium aliquis hereditates alicuius sibi usurpare indebite, aut metas hereditatis violare presumpserit, tunc pro huiusmodi duabus causis tantummodo ad terre iudicium citetur.“ Tamtéž IV. 386. Na pro-

podle konkordátu z r. 1221 mělo osobně své vlastní duchovní forum, kdežto věcně podřízeno bylo též soudu zemskému, pak poddané, jenž podřízeni byli patrimoniálním soudům vrchností duchovních a světských. Dále se podobá, že za doby Moravských markrabat všecky pře o pozemky a o změnu v držení jich nenáležely více před forum župních úředníků, nýbrž před knížete zemského nebo jeho plnomocníka u přítomnosti úředníků zemských, komořího, sudího a velmožů. Tito dohromady byli strážci iuris terrae, kteréž se několikráte v listinách připomíná.[1]) Nebylo to však právo psané nebo kodifikované, nýbrž podáním s pokolení na pokolení přecházející právo zemské a pak způsoba přisluhování právem a konečně sbor, jenž právo toto v život uváděl. Konečně pozorujeme, že soud zemský zasedal v hlavních místech krajů: Brně, Znojmě, Olomouci a Opavě a sice v dobách rozdílných a že v nich bývali přísedícími všickni velmožové zemští, jenž později podle určitých soudních obvodů nebo cúd se rozdělovali.[2])

vincialním sněmě v Opavě r. 1288 jeví se taktéž „Conradus de Bruck, civis Opaviensis.“ Tamtéž 349.

[1]) R. 1234: „Si episcopi vel aliqui ex canonicis emunt in usus proprios, respondeant principi secundum ius terrae.“ Statky, kteréž by biskup nebo kanovníci pro kostel koupili, vyjmuty jsou z práva zemského. Tamtéž II. 283. R. 1279: „iudicium, rite secundum ius terrae celebratum.“

[2]) Vyvozovati ze slov svrchupsané listiny „quando quatuor in anno in quatuor temporibus ad tractatus suos in ipsam civitatem conveniunt,“ že soud zemský čtyřikráte do roka v Brně se scházíval, považujeme za příliš odvážné. V městech polsko-ruských shromážďují se velkostatkáři až na naši dobu z jara a na podzim v krajských čili v provincialních městech, aby tam smlouvy, koupě a prodeje uzavřeli. Takováto shromáždění rázu čistě ekonomického nesouvisí nijakž s právem veřejným. Co se týče rozdělení podle jistých cúd nebo okršlků soudních, můžeme náhled tento potvrditi jednak cúdaři, kteří se podle rozličných měst nazývají, jednak výslovným naznačením cúdy z r. 1281, že přenesení statků stalo se „in presentia Baronum de provincia Brunnensi“. Tamtéž IV. 267.

ZŘÍZENÍ SOUDNÍ NA MORAVĚ.

Sněm a soud zemský spojeny. — Příklady o zřízení ve věcech civilních. — Základ práva většího nebo panského. — Řízení ústní a výslech svědků. — Desky zemské, jenž z počátku na rozličných místech jsou zřízeny. — Sněmy generální. — Soudní zbytky z doby zřízení župního. — Soud slubný a soud mezní. — Soudy výminečné: soud dvorský, soud židovský, soud pro cizí kupce, soud duchovní, soudy pro poddané, soudy horní, poroty, soud manský a soudy městské. — Žaloby nebo půhony, líčení a tresty podle práva městského.

Soudní zřízení na Moravě jeví se na tak zvaných sněmech nebo soudech. Abychom poznali, jak se na takovémto soudě v době Přemyslovské před se šlo, zvláště v záležitostech civilních, chceme uvésti některé příklady soudního řízení.

Opat kláštera Hradišťského Bonifác a poddaní markraběnčini ve vsi Lužici měli dlouholetý spor o les, železárny a kamenné lomy u Lašťan a Domašova nedaleko Olomouce. Aby byli porovnáni, obě strany dostavily se před sněm zemský, jejž markrabě Vladislav byl do Znojma svolal. Zde předvolány před markraběte, opat přednesl svou žalobu, žádaje, aby mu bylo právo vyměřeno. Po té dáno slovo druhé straně a replikováno a duplikováno, až velmožové vynesli rozsudek: nechať opat v té při uvede dobré a hodnověrné svědky. Opat předvedl tedy svědky: komořího Bavara, župana Záviše, olomouckého sudí Velize, přerovského župana Bluda, jeho bratry Vicenu, Oneše a Viktora, pana Předbora z Citova a pana Protivena z Uničova. Svědci tito vyslechnuti a když svědomí čili svědectví jejich od přítomných velmožů shledáno příznivým opatovi a klášteru jeho, markrabě rozhodl ve prospěch opata a kláštera. Opat vyslechnuv tedy příznivý rozsudek, poklonil se a doručil na znamení, že při vyhrál, sudímu ještě u přítomnosti markraběte dva denary, ježto

obyčejně „přísudné“ nazývány. Po té opat žádal, aby mu soud zemský přidělil několik úředníků, kteří by jej ve zboží přisouzené zvedli a hranice sporných pozemků ustanovili, což se také stalo. K účelu tomu ustanoveni z olomouckých úředníků: komoří Bavar, župan Záviš, sudí Velíz s půhončími Myslíkem z Medlova, Bohudarem a bratrem jeho Jankem z Duban a Střemenou z Chudobína. Když byl opat ve zboží zveden a když podle obyčeje zemského hranice statku sporného a nyní klášteru náležejího byly ustanoveny, teprvé potom byla o celém aktu sepsána dne 9. září 1215 ve Znojmě listina markraběcím notářem Apolinářem. [1])

Jiný příklad. Klášter Hradišťský byl před mnoha léty postoupil bratřím Pachonovi, Ždanovi a Kratešovi z Važan za jisté klášteru prokázané služby k doživotnímu užívání les mezi Knihnicemi a Střílky. Po smrti jmenovaných bratří zmocnili se synové jejich tohoto lesa a prohlásili, že jej zdědili. Klášter je několikráte žaloval, ale vždycky nadarmo, až se opat Robert skrze zástupce svého (prolocutor) pana Ondřeje z Říkovic, obrátil na soud zemský, iudicium generale, který se odbýval v měsíci srpnu r. 1255 na hradě olomouckém jménem panovníka zemského a při vyhrál. Na soudě tehdáž předsedali: komoří pan Pardus, Jiljí župan Olomoucký, Sudomír komoří provincie Břeclavské, bratr Pardusův a Smil župan Přerovský. Advokát opatův přednesl před nimi žalobu, odpůrci se hájili skrze svého advokáta, jménem Scherbeina. Přísedící mužové spravedliví a ti, jenž na sněmě předsedali, vyzvali pana Ondřeje z Říkovic, aby, co tvrdí, svědky dokázal. Ondřej ihned předvedl: šlechtice Velena a Emerama, syny pana Lamberta z Boskovic, Zdislava z Bystřic, Srska z Probic, bratry Budiše a Všebora z Rájce a Svatoslava z Kunic. Tito vypověděli na svou víru katolickou a na svou duši, že les tento vždycky náležel kostelu kláštera Hradišťského a když hlavní svědkové Eme-

[1]) Tamtéž II. 77 sled.

ram. Zdislav a Srsek svědectví své přísahou na svaté ostatky potvrdili, byl les od přítomných velmožů přisouzen jménem knížete navždy kostelu kláštera Hradišťského. Listinu o tom soud vydal dne 12. srpna 1255.[1])

Další příklad. Král Přemysl Otokar II. svolal obecný sněm a soud na den 21. ledna 1278 do Brna. Jelikož sám se nedostavil, ustanovil zástupci svými a delegovanými soudci Arkleba z Dubna komoří Bítovského, Hartmana ze Zebovic komoří Brněnského, Bohuše z Drahotouš maršálka moravského a pana Všebora z Náměšti. Těm dáno za úkol, svolati obecný sněm zemský ke dni 21. ledna 1278 na hrad brněnský, aby pře, dotazy a spory obyvatelů moravských vyslechli a rozsoudili.[2]) Před soud dostavily se dvě sporné strany, Pardus syn Neplachův, jenž právě z Ruska přišel a Budislav opat kláštera Hradišťského, majíce s sebou obě své advokáty. Původ čili žalobník Pardus žaluje opata svým advokátem Pardusem z Horky, že on a klášter jeho neprávem drží půl vsi Těšetic, čtvrtinu lesů, jenžto se rozkládají mezi Moravou a Oskou a tři rybníky ve vsi Šedlisku. Žádá tedy za spravedlivosť pro svého klienta.[3]) Advokát obžalovaného opata Načepluk dokazuje naproti tomu, že klášter Hradišťský drží statky připomenuté přes tři léta beze všech námitek a že jsou mu již také připsány. Delegovaní soudcové vyslechnuvše obě strany uložili olomouckému komoří Onešovi, aby obě řeči uvážil a podle toho nalezl čili rozsudek vynesl. Oneš svolal za tím účelem přítomné velmože ku poradě a prohlásil: Pardus nechať výpovědi své dotvrdí

[1]) Tamtéž II. 194.

[2]) „Profitemur, quod de mandato dicti domini regis pro parte, vice et nomine ipsius regis presedimus iudicio XII. Kal. Februarii in castro Brunnensi, audituri et diffinituri causas, questiones atque litigia, que proponerentur a quibuscunque de Moravia coram nobis, tanquam iudices delegati et constituti super hos a dicto domino rege.“ Tamtéž IV. 207.

[3]) „Petiit, ut de eisdem bonis fieret sibi iusticie complementum.“ Tamtéž.

svědectvím tří hodnověrných osob stavu panského nebo přísedícími soudu zemského, kteříž kmeti slují. [1]) Jelikož se mu však tento důkaz svědecký nepodařil, uloženo od před sedy soudního panu Radmírovi z Penčína, aby vynesl konečný rozsudek v této sporné věci. I Radmír odebral se s velmoži ku potazu čili poradě a prohlásil pak veřejně, že nalezeno takto za právo: pan Pardus při propadá, opatovi a klášteru jeho statky připomenuté se přisuzují. Opat odevzdal podle obecného práva a z rozkazu předsedova na znamení, že pře jest skončena, přítomnému Alexandrovi z Přestavlk, podsudímu olomouckému dva denáry přísudného a obdržel pak o celém jednání obvyklou, od přítomných pánů jakožto svědků podepsanou listinu. [2]) Mezi svědky čteme děkana a probošta kathedrálního a opaty Třebičského, Vilímovského a Litomyšlského.

Ještě čtvrtý příklad. Když biskup Bruno stal se místodržitelem krále Rudolfa v kraji Olomouckém a Přerovském, svolal na rozkaz Rudolfův dne 18. listopadu 1279 sném provincialní do Olomouce a ustanovil za předsedy jeho úředníky zemské: Oneše komoří Olomouckého a Vojslava cúdaře Olomouckého. Opat Hradišťský Budiš předstoupiv před ně, žaloval skrze advokáta svého maršálka moravského Bohuše, kterýž mu byl povolen, že pan Albert z Lešan porušil hranice klášterských statků Kněhnic a Konic. Biskup Bruno a předsedové se snažili, aby spor dohodnutím byl vyrovnán. [3]) Porovnání bylo učiniti někdejšímu správci statků čili villi-

---

[1]) „Onso . . . invenit et promulgavit finaliter, ut dictus Pardus deberet intentionem suam probare testimonio trium benficiariorum fide dignorum, qui kmietye vulgariter nuncupantur.“ Na uv. m.

[2]) Tamtéž IV. 207 a 208.

[3]) „Volentes prefatum negotium pacifice terminare, licet ad diffinitivam procedere debuissemus iure sententiam, persuasimus partibus, ut in communem personam, cui constat de facto, libere compromitterent, et cuicunque illa testimonium perhiberet, ille per hoc pro se sententiam obtineret.“ Tamtéž IV. 232.

covi krále Přemysla Otakara II., jménem Janovi, o němž pan Albert tvrdil, že pozemky, o které běží, obdržel z rukou jeho a ne od opata. Jan však prohlásil, že ještě za života králova sporné pozemky, na mylné udání personálu lesnického pro krále sice najal, že je však opat zase nazpět obdržel, když krále za ně požádal. Po této výpovědi tázal se soud, může-li se podle soudní obvyklosti připustiti, aby opat vzdal povinné díky a aby zapravil přísudné. Jelikož druhá strana k otázce této potakala, opat děkoval ukloněním hlavy a zaplatil dva denáry přísudného. Spor byl tedy rozhodnut ve prospěch opatův a vydána mu o tom biskupem Brunonem listina v Mohelnici dne 26. listopadu 1279. [1])

Pátý příklad chceme uvésti z doby, kdy byl správcem kníže Albert Saský a sice z roku 1282. Tehdáž byl svolán provincialní soud na den 16. září do Olomouce od poručníka (tutora) krále Václavova Alberta Saského. Kníže ustanovil za přísedící soudu pány Kunu z Kunštatu a Všebora z Náměšti a za soudce komoří a purkrabí olomouckého. Před soud tento předstoupila paní Bohuslava, vdova po panu Neplachovi a prohlásila skrze svého zástupce Adama z Dobromilic, že ještě za života manžela svého véno své, půl vsi Těšetic, darovala klášteru Hradišťskému. Později že o toto darování vznikla pře s opatem Budišem, od které nyní před soudem dobrovolně ustupuje a milosti pánů se podrobuje. Předvolána tedy před šraňky paní Bohuslava a tázána, souhlasí-li také se slovy od zástupce svého pronešenými a když k tomu přisvědčila, přítomný opat Hradišťský poděkoval skloněním hlavy, jak v zemi jest obyčejem, zaplatil olomouckému cúdaři Lutrovi z Kokor obvyklé dva denáry přísudného a soudcové vydali o tomto aktě listinu. Na soudě byli přítomni: Cyrus, probošt olomoucký a kancléř moravský, Bohuš z Drahotouš, Luter z Kotor, cúdař olomoucký, Matiáš z Černé Hory, Vítek z Úpy, Pardus z Horky, Vilém z Dubic,

[1]) Tamtéž 231 sled.

Oneš z Tršic, Petr z Lošic, Skoč z Hvězdlic, Ratmír z Penčína, Adam z Dobromilic, Boruta z Bystřice, Předbor z Želatovic a ještě mnozí jiní. [1])

Z uvedených příkladů vysvítá, že soud panský, na který ještě v XVII. století Morava byla tak hrdá, že největší právník moravský pan Karel z Žerotína zrušení tohoto soudu pokládal za takové neštěstí, jako by zrušeny byly všecky svobody zemské, že tento soud panský již v XIII. století květy a ovoce nesl a v celé říši Česko-Moravské největší požíval vážnosti. První markrabě Moravský, Vladislav Jindřich, nijakž se nerozpakoval, tento nejvyšší soud, od něhož nebylo žádného odvolání, vřaditi mezi základní články říšské, pojmenovav jej významným slovem „consuetudinaria totius Bohemiae justitia". Daruje totiž moravskému velmoži Štěpánovi z Medlova ves Bogdanov v Holasicku ležící, a vydávaje o tom dne 27. dubna 1218 listinu, doložil: že darování toto bylo potvrzeno nejen autoritou královou, nýbrž také soudem zemským, consuetudinaria totius Bohemiae justitia. [2])

Soud panský zakládal se, jak vysvítá z příkladů svrchu uvedených, hlavně na třech činitelích: na veřejnosti, ústním řízení a nezávislosti soudců. Co se týče veřejnosti, muselo se v celé zemi vyhlásiti místo a doba, kde a kdy soud panský měl zasedati; a jako líčení pře, musely býti i nálezy o trzích, kdy nejvíce lidu se shromáždívá, veřejnými hlasateli oznamovány. Král Přemysl Otakar praví r. 1212, že statek pražské kathedrále náležitý, který však Vít z Paběnic proti právu držel, když byl zase kostelu soudně přiřknut, dal veřejně na tržišti vyvolati. [3]) Král Václav II. propůjčuje listinou, danou dne 1. května 1286 proboštovi a klášteru Plasskému výsadu, aby hrdelní skutky na statcích kláster-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 273 a 274.

[2]) Tamtéž II. 104.

[3]) „Praefatum praedium, ut moris est, in foro proclamatum, ecclesiae Pragensi libere restituimus." Erben, Reg. 249.

nich směli rozsuzovati, ustanovil zároveň, aby král. komoří výsadu tuto na tržištích vyhlásil.[1]) A to bylo také příčinou, že veřejné soudní řízení, tedy soudy zemské, kladeny na výroční nebo týdenní trhy, jako se stalo r. 1278 do Znojma.[2]) Co se týče řízení ústního, platilo za zásadu, že jest se spravovati ne právem psaným, nýbrž jen právem obyčejovým. Právo toto dědilo se podáním s pokolení na pokolení, v čemž soudcové docházeli podpory nejvýše nalezy, ježto v podobných přích byly vyneseny. Nálezy takovéto bývaly zajisté již záhy zapisovány a soudové se jich v podobných případech dovolávali, ale systému nebo dokonce kodifikovaného zákonníku nebylo. Všecko tedy záleželo na svědectví a proto se věnovala veliká péče volbě svědků.

Že svědci, o nichž později budeme mluviti, svědectví svá museli přísahou stvrzovati, o tom listiny podávají důkazy.[3]) Z toho však, že u soudu panského neužívalo se zákona psaného, nýbrž že panovalo řízení ústní, nenásleduje, že by mezi přísedícími soudu panského nebylo zkušených právníků. Připomínáme jen opata Velehradského Kunráta, jenž v Brně dne 11. září 1294 v jednom vysoce důležitém právním případě římské právo uvedl za pramen rozhodnutí. Věc týká se totiž parochialních práv obou hlavních kostelů brněnských sv. Petra a sv. Jakuba a tu opat odvo-

---

[1]) Emler, Reg. p. 594. „Ut autem eisdem, que prescripta sunt, maiorem adhibeant confidenciam audientes presencium, camerarium nostrum per universa fora ad proclamandum prefatam potestatem corrigendi, tributam . . . preposito de Plas . . . . delegavimus.“

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 211. Trhy týdenní kladeny nejraději na středu nebo sobotu. Archiv der k. Ak. ve Vídni D. 29. Str. 124.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 194, V. 15, kde chybným čtením položeno „Marcianae legis“ místo „Maecianae legis“ a in ambiguis occasionibus místo orationibus. Odvolává-li se Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich str. 18, na listinu z r. 1233 (Cod. Dipl. Mor. II. 255), aby dokázal vliv práva římského na Moravě, musíme poznamenati, že listina tato vydána jest od velmistra řádu Německého, Heřmana Balka, který ovšem byl zběhlý v právě římském.

lává se výslovně na lex Macciana, kteráž není nic jiného nežli místo v Justinianových digestech de diversis regulis iuris a v nauce o vykládání právních záležitostí vždy se k ní odvoláváno. Právo římské bylo tedy zajisté na Moravě známo, ale při soudě zemském nikdy se ho neužívalo. Velmožové opřeli se velmi rozhodně, když král Václav II. italským učencem a profesorem Mistrem Gozziem z Civita Vecchie chtěl jim oktrojovati psaný zákonník. Nezávislosť soudu panského a jeho přísedících byla tou měrou provedena a úplná, že nikdo ani markrabě nebo král nemohl na něj žádným způsobem účinkovati. Zde mělo plnou svou platnosť staré právnické pravidlo: jura vigilantibus et non dormientibus subveniunt, neboť úkolem panského soudu bylo jen tomu právem přisluhovati, kdo za to žádal, ale nikdy bezpráví podle své vlastní chuti vyhledávati, aby bylo napraveno. Bez půhonu nestal se žádný nález. Mužům hojnými statky pozemskými nadaným, aniž by požívali nějaké služby, dostávali diety nebo jiné emolumenty, bylo často na více dní dům a rodinu opustiti, aby spravedlnosti přisluhovali, aby utvořili soud, jemuž i panovník zemský byl podroben. Panovník mohl předsedati, ale nikdy sám souditi a rozhodnouti směl jen tehdy, byla-li rovnosť hlasů mezi soudci. Tato naprostá nezávislosť přísedících zemského soudu jest zajisté jedinou příčinou, že soud zemský mohl podržeti slavnou svou pověsť až do časů habsburských.

Podstatnou částí soudu panského byly desky zemské. Známo jesti, že na soud panský náleželo hlavně hájiti soukromých poměrů, pokud se týkaly statků pozemních. Aby však pozemky a držitelé jejich mohly býti v evidenci, museli se úředně zaznamenávati a do kněh úředně řízených zapisovati. Takovéto u soudu panského úředně řízené knihy, jakož i úřad sám nazývány deskami zemskými. Účelem jejich jesti tedy písemné vysvědčování všech právních záležitostí, ježto soudem panským byly řízeny, zvláště takových, které se týkají obchodu s nemovitostmi; tím tedy zjedná-

vány průvody soudním svědectvím pojištěné, které pro všecky doby měly platnost a ani smazány, ani léty promlčeny býti nemohly. Chceme-li uvésti podrobně právní záležitosti, jest nám říci, že kvaterny desk zemských k tomu sloužily, aby se v evindenci udržovalo právo k věci, právo dědičné, rodinné, nadační a právo k statkům manželským; a jelikož obchod s penězi za doby Přemyslovské ještě přísně v těch mezích se pohyboval, jaké mu hospodářství naturální tehdáž výhradně obvyklé ukládalo, byly desky zemské i k tomu, aby se právo smlouvou a dlužním úpisem nabyté jasné a neskrácené zachovalo. [1])

Desky zemské jsou zřízením čisté česko-moravským, v dějinách německých podobného příkladu nenalézáme. Zřízení toto zakládalo se, jak jsme nahoře připomenuli, na právě zemském a toto na zvláštních agrárních poměrech, které jak známo, tvořily též základy politického práva v říši Česko-moravské. [2]) Již dlouho před tím, nežli Německým právem v městech moravských německé zřízení do země se dostalo, tedy dlouho před Karlem IV., bylo se zřízení desk zemských již tou měrou vyvinulo, [3]) že koncem XIII. století mohlo se již pomysliti na změnu způsoby jeho. Jelikož o držení pozemků a co s tím souviselo, jen soud panský

---

[1]) V době pozdější císař Karel IV. svou instrukcí pro desky zemské, danou ve Vratislavi dne 9. února 1359 uvedl jménem listiny, které se mají do desk vkládati. Cod. Dipl. Mor. IX. 93.

[2]) Viz d. VIII. str. 278 sled.

[3]) Zavedení práva Německého na Moravu pokládalo se již za příčinu, že zřízeny byly desky zemské; pravenoť, že knihy městské staly se vzorem deskám zemským. Důkaz o tom však nepodán. Nejstarší knihy městské, na př. olomoucké, jsou mladší nežli desky zemské, ačkoliv již z r. 1348 pocházejí. Kniha měla míti dvě hlavní částky; první pro všecka městská nařízení a jména vyvolaných, druhá však pro obligatorní závazky, dohodnutí po dobrém a j. Přestáno však na nařízeních a kniha posud zachovaná jest jakýmsi protokolem, která všecko obsahuje, o čem se rada usnesla. Kniha může se tedy jakkoliv nazývati, ale desky zemské nepředstavuje.

mohl rozhodovati, byla země k ulehčení stran rozdělena v jakési soudy okresní, cúdy. Kde soud zemský zasedal, byly také desky zemské, tedy kolik bylo cúd čili soudů okresních na Moravě, tolik bylo nejspíše také desk zemských, tedy v Brně, ve Znojmě, v Olomouci, Hradci (u Opavy) a jak ihned uvidíme, i v Jihlavi a v Jemnici.

Nepředsedal-li panovník na soudě panském, ustanovoval k tomu svého komoří, jenž byl zodpověděn ne panovníkovi, kterýž sám tomuto soudu byl podroben, nýbrž zemi, jenž na Moravě representována byla vyšší a nižší šlechtou, čímž vážnosť komořího tou měrou vzrostla, že v XIII. století strany neváhaly, jestli soudy nešly a tedy také desky zemské nebyly otevřeny, změny v držebnostech jen komořímu oznamovati a na rozhodnutí jeho přestávati. R. 1269 Černín z Popovic prodal svůj statek v Studené jeptiškám oslavanským. Celá smlouva trhová měla býti u soudu zemského ohlášena a tam do desk vložena. Avšak kupující a prodávající ohlásili raději věc pouze moravskému komoří Hartlebovi, který byl tehdáž také purkrabím na Veveří a vlastním bratrem Černínovým a přestali na listině od něho o tom vydané. [1])

Obcházela-li se forma tímto způsobem, nepamatovalo se na lidské vášně, a tak povstaly zlořády, kteréž teprvé císař Karel IV. zvláštní instrukcí o vkládání do desk zemských ze dne 9. února 1359 odstranil; zavedlť znovu bývalou přísnosť a formálnosť pro vkládání do desk zemských. [2]) Potvrzování skrze komoří zemského, že stala se změna držebnosti, nazývá zlořádem na Moravě ode dávna panujícím, s kterým se již setkal nežli se stal markrabětem, což jest nám důkazem, že desky zemské, jak jsme pravili,

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 40.

[2]) Tamtéž IX. 93. K formálnostem těmto náleželo, aby desky zemské rozličnými zámky byly uzamčeny, k nimžto klíče svěřovány jen hodnověrným mužům ze soudu zemského a aby se desky zemské jen dvakráte do roka otvíraly.

již dlouho před ním na Moravě byly zavedeny. Asi sotva se mýlíme, spatřujeme-li již v řádě Otově z r. 1222 stopy desk zemských. O Otakarově potvrzení řádu toho pro kraj Brněnský z r. 1229 čteme: „Všecky statky dědičné, které za doby knížete Kunráta až na časy nynější osoby šlechtické buď ze stavu vyššího nebo nižšího bez odporu právně a pokojně držely, mají držitelům posavadním i budoucně v pokoji náležeti.“ Zde se patrně naráží na doby válečné. Nemovitosti, jež za vnitřních válek od zápasících stran byly uchváceny, z práva jim nenáležely, a kdo byl za války statku svého zbaven, mohl se po ukončené válce skrze desky zemské práva svého k němu dovolávati a způsobem tímto restitutio in integrum provésti. Jen tento smysl mohou míti slova z Otova řádu uvedená.[1]) Máme tedy za to, že desk zemských r. 1229 na Moravě již rozsáhlou měrou se užívalo.

Že desky zemské, jak se podobá, vedeny byly zvláště pro cúdu brněnskou, znojemskou, jemnickou a jihlavskou, že tedy i v místech těchto se nalézaly, vyrozumíváme z nejstarších kvaternů brněnských desk zemských, které se ještě zachovaly, kdež v prvních létech po 1348 vklady podle jmenovaných cúd jsou odděleny. O deskách hradeckých jest známo, že byly přeneseny do Opavy, kde bohužel r. 1431 shořely. O cúdě olomoucké víme určitě, že za doby Přemyslovské měla desky zemské takové vážnosti požívající, že se k nim klonily všecky kraje moravské. Moravský cúdař Vítek ze Švabenic utvrzuje listinou dne 8. prosince 1303 v Brně věno své manželky Perchty, pravil, že je dal vložiti pro větší bezpečnosť do desk zemských cúdy olomoucké, k níž se kloní všecky kraje moravské.[2]) Když se hned po vymření Přemyslovců soudy panské usídlily v obou hlavních městech

---

[1]) Brandl, Glossarium, str. 36.

[2]) „In tabulas publicas Olomucensis zude, ad quam universe provincie Moravie se reclinant, redegimus in signum efficacie amplioris! Cod. Dipl. Mor. V. 167. Conf. H. Jireček, Codex iuris Bohemici. Tom. II. Pars II. pag. 13.

v Brně a Olomouci, i desky zemské zůstaly odděleny v Brně a Olomouci. Markrabě Karel propůjčil r. 1348 rozdělení tomu platnosť zákonnou. Vklady děly se podle určitého topografického rozdělení čili podle obvodů obou nejvyšších soudů, tak, že co náleželo k brněnským deskám zemským, jen do brněnských desk mohlo býti vloženo a naopak. [1])

Ten význam měly colloquia, sněmy zemské a spojený s nimi soud zemský a desky zemské. [2])

V říši Česko-Moravské však byly ještě jiné sněmy, na nichž Čechy a Morava společně byly zastoupeny; můžeme je zváti generálními sněmy koruny české. Nežli Morava na markrabství byla povýšena, tedy před r. 1197 nejevila se ovšem ještě historická individualnosť Moravy vlastními sněmy, na které by jen Moravané chodili; že však také ještě po roce 1197, když se Vladislav stal markrabětem Moravským, mohly trvati generální sněmy ve smyslu nahoře vytknutém, jest důkazem, jak houževnatě se udržovalo zřízení u lidu oblíbené a že zájmy oboustranné, tedy české a moravské byly totožné. Co tuto pozorujeme, shledáváme jasně vysloveno ve výsadním listě pro české kláštery Teplský a Chotěšovský. Král Přemysl uděluje tento list výsadní a zároveň potvrzení statků jejich k žádosti bratra svého, markraběte Moravského Vladislava na generálním sněmě v Praze r. 1213 „acclamantibus et laudantibus primatibus tam Bohemis quam Moravis.“ [3]) A král Přemysl potvrzuje

---

[1]) Nařízením císaře Ferdinanda III. ze dne 2. ledna 1642 spojeny oboje desky v jedny, kterým v Brně místo vykázáno. Vklady děly se z počátku latinsky, od r. 1480 česky a od vydání obnoveného zřízení zemského, v obou zemských jazycích.

[2]) Bližších dat o deskách zemských dočísti se lze v Brandlovi, Kniha Drnovská XIV. sled. a v Geschichte der Landtafel im Markgrafthum Mähren. V Brně 1857. Spisovatelem pojednání toho jest tehdejší ředitel desk zemských Demuth.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 73. Mohli bychom ovšem již také k r. 1205 a 1213 (Cod. Dipl. Mor. II. 34 a 67) poznamenati, že na sněmích tehdáž v Praze zasedajících přítomni byli markrabě Vladislav a biskup Robert

na obecném sněmě v Praze 1216 dar klášteru Plasskému udělený, pravil: že se tak stalo u přítomnosti biskupů Ondřeje Pražského a Roberta Olomouckého, pak jeho bratra markraběte Moravského Vladislava a mnohých jiných vážených osob ze stavu duchovního a světského.[1]) Také na colloquium, kteréž král Přemysl Otakar II. r. 1255 svolal do kláštera Strahovského v Praze, byli přítomni Bruno, biskup Olomoucký a jeho probošt kathedrální Mikuláš a j. v.[2]) Moravané tedy i když Morava stala se markrabstvím, nijakž se nerozpakovali, choditi také na sněmy české, kteréž nazývány, vyslala-li na ně i Morava své zástupce, jak jsme již pravili, sněmy generálními, poskytujíce tak nejlepší důkaz, že lenní Morava není politicky oddělena od koruny české. Povědomí toho, že obě země k sobě náležejí, tak hluboce bylo zakořeněno, že generální sněmy až do r. 1615, ovšem ve změněných způsobách se udržely, aniž by v nejmenším samosprávu zemskou zkracovaly nebo jí na újmu byly.

Kromě soudu zemského působily na Moravě také ještě soudy menší, zbytky to z někdejšího zřízení župního, za kteréhož bývala na každém hradě župním pro jeho kraj čili obvod zvláštní správa a zvláštní soud. V čele správy župní byli župan (castellan), komoří a správce (villicus); župan, později purkrabí, péčoval o bezpečnost v župě, komoří spravoval berně a poplatky a třetí podporován jsa lovčím (magister venatorum) péčoval o dobrou správu statků župních. V čele župního soudu, k němuž příslušeli všickni obyvatelé v župě bez rozdílu, spatřujeme župního sudí čili cúdaře a jeho notáře. Kolik hradů župních, tolik bývalo soudů a když koncem XIII. století toto župní zřízení vneseným právem

---

Olomoucký; nečiníme toho však, poněvadž obě sem náležející listiny považujeme za podezřelé, první pro vysoké v ní uvedené úředníky a druhou pro nesprávné datování.

[1]) „Quam plurimis tam clericis quam laicis non contemnende authoritatis personis.“ Cod. Dipl. Mor. II. 87.

[2]) Dobner, Mon. VI. 25.

německým a vůbec soustředěním knížecí moci k úpadku svému se schylovalo, a když v užívání vešly sněmy zemské se soudním řízením, v nichž se správa a konání práva spojovalo: zachovaly se ještě tu a tam stopy bývalého zřízení; neboť jen tím se dá vysvětliti, kterak v listinách může se mluviti o soudech, jenž se na rozličných menších místech jménem a na rozkaz panovníka zemského od komoří zemského konaly. Byly to takřka kočující soudy zemské. Víme na př. z velehradské listiny, dané dne 13. června 1297, že se tak stalo v městě Hradišti. Město Hradiště mělo totiž již delší dobu spor s cisterciáckým klášterem Velehradským o jakési pastviny a lesy u Kunovic. Aby se tomuto dlouhému sporu učinil konec, obec hradišťská vyprosila si od krále Václava zvláštní soud do Hradiště. Při této příležitosti se dovídáme, že takovýto zvláštní soud byl napřed skrze komoří zemského, zde skrze Alberta z Noneken, městu, jehož se týkalo, oznámen a že město toto dalo veřejnými vyvolávači den soudní o trhu vyhlásiti. [1])

Jiný příklad máme z r. 1302. Věc týká se prodeje dědičné rychty v Králicích jakémusi Ebrovi v Králicích. Aby však o kompetenci dědičného rychtáře nemohlo býti žádné pochybnosti, král Václav prohlásil: „Ve všech přích, kteréž přísluší před soud našeho komoří a které v Olomouci, v Brně nebo v jiných našich městech moravských rozsouzívá, nebude rozhodovati Ebro nebo jeho dědici, nýbrž komoří sám nebo villicus, a sice v Králicích; Ebro však a jeho dědici mají z takovýchto pří dostávati třetí denár.“ [2])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 66. „Nos iurati communitasque civium de Redisch scire volumus . . . quod dominus Albertus, camerarius Moravie, nobis nostreque civitati nunciavit, nec non in foro instituit proclamari, quod ex edicto incliti domini nostri W. regis Boemie, in nostra vellet civitate iudicio presidere, et nostrum vel nostre civitatis damnum plenarie iuxta iuris formulam emendare.“

[2]) „Causas vero, que ad iudícium Camerarii nostri pertinent, quas videlicet in Olmucz, in Bruna et aliis civitatibus nostris Moravie ipse

Dálším zbytkem z doby zřízení župního byl soud slubný, jakýsi druh soudu smírčího, jenž rozhodovati mohl podle řádu Otova[1]) mezi stranami v nepatrných případech sporných libere t. j. bez ingerence cúdy a absolute t. j. bez odvolání, tak že stranám bylo se podrobiti výroku soudců smírčích. Jest to tedy táž inštituce, jenž později nazývána ubrmanství.[2]) O soudech smírčích máme v listinách moravských mnoho dokladů. Rozsudími však volíváni vždycky nejváženější mužové v zemi. Opatové kláštera Hradišťského a Velehradského nemohouce se r. 1263 shodnouti o jakési hranice mezi svými držebnostmi, vznesli rozhodnutí na soud slubný, do něhož zvoleni Vok syn Drslavův, Lambert z Boskovic, Bořuta z Vokova, Donín ze Skrbena a Ondřej Kavka.[3])

Z nejstarší doby zřízení župního zachoval se dále soud mezní. Spory, jenžto povstávaly z nahodilého nebo svévolného přeměnění hranic a mezí, nebyly rozsuzovány soudem zemským, nýbrž pod širým nebem tam, kde hranice byly porušeny, za zvláštních formálností od soudců pro každý případ ustanovených, k čemuž předvoláváni bývali svědkové stran sporných.[4]) Právě okázalými formálnostmi,

---

iudicare consuevit, non ipse Ebro vel heredes sui, sed ipse Camerarius villicus ibidem in Creticz iudicabit et ipse Ebro vel heredes sui habebunt tertium denarium de eisdem.“ Cod. Dipl. Mor. V. 186.

[1]) „Illud etiam, quod dicitur zlubni sud, habeant inter se libere et absolute, scilicet de capra et ove et ceteris huiusmodi, praeter vaccam, bovem, equum ceteraque maiora.“ Řád Otův, č. 13.

[2]) Brandl, Glossarium pag. 315.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 353.

[4]) Srov. dr. VIII. str. 278—285. Obšírně o „Staročeském právě mezním“ pojednal V. Brandl v časopise „Právníku“ ročn. VIII. v Praze 1869 str. 117 sled. a 155 sled. Výklad slov „ut diviso nemore cum sepulchrariis faciant sibi novalia“ z Cod. Dipl. Mor. II. 183, jaký jsme podali v díle VIII. str. 280, není správný; i prosíme, aby věta: „V listině z r. 1227 čte se . . . až: „v němž se nalézaly hroby pohanské“ se vyškrtla, poněvadž v uvedeném místě znamenají Sepulchrarii řádové kanovníky zderazské v Praze, jejichž majetek hraničil s lesem, který podle

vykopáváním příkopu na místě sporném proti východu slunce, přísahou svědků až do košile svlečených, jenž stáli v příkopě čerstvě vykopaném, slavným příjezdem a odjezdem purkrabí, notáře a svědků měla se důležitosť tohoto soudu i na venek osvěčovati a při tom dokázati, že společenské poměry v zemi předce jen na rolnictví spočívají a z něho se vyvinuly. Způsoby tohoto soudu, jenž sáhá do doby pohanské, udržely se až do XVII. století.[1])

Pojednavše o soudě zemském, chceme podati ještě některé zprávy o zvláštních čili výminečných soudech z doby Přemyslovské. K soudům takovýmto náležejí:

1. soud dvorský, curia principis; 2. právo židovské, statuta iudaeorum; 3. právo cizích kupců, hospitum mercatorum ius; 4. soud duchovní, ius canonicum; 5. soudy poddanské; 6. soudy hornické, iura montium et montanorum; 7. soudy porotní; 8. soud manský; 9. soudy městské.

Soud dvorský má původ svůj v snaze údělných knížat moravských vyvětiti sebe a poddané své z obyčejného soudu župního a z pozdějšího soudu zemského. Sudí dvorský od panovníka jmenovaný, nazýván iudex curiae, později sudí královský. Když byl konkordát z r. 1221 a 1222 na Moravě proveden, kláštery obdržely zvlášť i diplom ze dne 10. března 1222, v němž kromě jiného v postávce 13. čteme: „Jelikož opatové a jiní církevní preláti ve svých přích k nikomu jinému se nemají utíkati nežli k nám, slibujeme jim, že před každým sněmem nebo také pokud sněmování trvá, přím jejich věnovati budeme nějaký čas, k čemuž povoláni budou

---

listiny r. 1227 měl se rozděliti. Úřední jejich název zněl: Fratres cruce signali dominici sepulchri Hierosolymitani ordinis S. Augustini, čili zkrátka Sepulcrarii, a klášter sv. Petra na Zderaze nazýván jednoduše: monasterium fratrum cruciferorum, nebo Sepulcrariorum. Na Moravě měli patronátní právo r. 1309 kostelů ve Švabenicích, před r. 1311 v Moravanech a r. 1326 ve Velké Meziříči a v Rudě.

[1]) V XVII. století vyšel o tomto soudě spis: O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní. Sepsal Jakub Menšík z Menšteina. V Praze 1600.

kancléř a několik velmožů." [1]) Zde král zajisté zcela zřejmě prohlašuje soud dvorský za kompetentní úřad pro opaty a jiné církevní preláty, tedy ne pouze pro duchovenstvo řádové, nýbrž i pro duchovenstvo světské. I města, nežli vlastní jejich soudy byly zřízeny, příslušela v některých věcech před soud dvorský. Praviť se na př. r. 1214 o městě Bzenci, že obyčejné přestupky má rozsuzovati podle přijatého práva břeclavského, velké zločiny však skrze sudího dvorského, [2]) taktéž r. 1223 a 1234 o Uničově a vsi Střelici. [3]) Soud dvorský byl v podstatě asi podobně zřízen jako soud zemský, maje své půhončí čili komorníky, sudí (iudices).

Právo židovské, statuta iudaeorum, datuje se z 29. března 1254. Praviť se v této příčině: „Komoří zemský a ne rychtář městský, nebo král čili markrabě sám rozsuzoval důležitější spory mezi židy, ve sporech o menší věci soudil židovský od knížete dosazený sudí a porotci od obce zvolení." [4]) Židé tedy měli soud výminečný.

Právo cizích kupců. Již okolo r. 1178 Němci v Praze požívali výminečného soudního postavení: měliť svého vlastního rychtáře, jemuž komoří zemský měl všecky pře přidělovati. Jelikož zákon tento r. 1231, 1274 a konečně i od krále Jana byl potvrzen a také pro Moravu ustanoven, můžeme jej bezpečně pokládati mezi soudy výminečné. Právo toto splývalo tou měrou s výminečným postavením, jakého Němci jako cizinci v Čechách a na Moravě požívali, že soud pro cizí kupce a soud pro cizí Němce byly totožny. [5])

---

[1]) Jireček, Codex iuris Boh. I. 51.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 75.

[3]) Tamtéž 148 a 266. „Inhibemus etiam, ne extra territorium suum ad aliena iudicia pertrahantur, sed secundum consuetudines suas in villa prenominata (Ztrelez) exhibeant iusticie complementum, eo excepto, ut si forte ipsos alicui in nostro iudicio convenire placuerit, respondeant coram nobis."

[4]) Viz d. VIII. str. 158.

[5]) V potvrzení a rozšíření privilegia r. 1231 přidělují se pře přímo komoří zemskému. Jireček, Codex iuris Boh. I. 68. Srovn. Erben, Reg I. 84 a 85 ad an. 1101.

Soud duchovní. Podle práva župního zboží duchovní a kněži příslušeli před soud obecný. Avšak již r. 1234 čteme v privilejích kostela Olomouckého: „Jelikož jsme slyšeli,“ praví markrabě Přemysl, „že duchovní čili klerikové mocí šlechty mnohem častěji nežli mocí knížete zemského bývají souzeni, že ti, kdož určením božským jsou povoláni, násilím bývají nuceni, aby se před soudem zodpovídali a že jako sedláci bývají trestáni: ustanovujeme, abychom vrátili Bohu, od něhož všecko máme, což jeho jest: bude-li nějaký kanovník, nebo kněz, nebo duchovní od úředníků župních pohnán, aby se sice dostavil, ale ne aby byl souzen, nýbrž aby se představil; neboť vlastní pře musí býti postoupena biskupovi nebo prelátům církve Olomoucké, aby tito podle práva kanonického rozsoudili mezi žalobníkem a obžalovaným.“ A v jiné privileji od téhož markraběte a z téhož roku se praví: „Ustanovujeme, aby i v těchto věcech šetřilo se práva kanonického; aby totiž žádný klerik nebyl poháněn před soud světský, aniž aby byl souzen od soudců světských, nýbrž aby všecky žaloby jakéhokoli druhu, jenž by na kleriky byly podány, jen od církve, k níž přísluší, byly vyřizovány. Zároveň ustanovujeme, aby rozvody manželství a vůbec spory manželské nenáležely před úředníky světské, nýbrž před soud církve podle ustanovení jejího.“ [1]) Není tedy žádné pochybnosti, že duchovní měli svůj zvláštní výminečný soud.

Soudy poddanské.[2]) Výminky z právomocnosti soudu zemského, jakých duchovní sbory nabyly, měly, co se týče soudnictví, ten důsledek, že poddaní takovýchto sborů

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 287 a 284. R. 1256 byly tyto privileje obnoveny. Tamtéž III. 218. S tímto duchovním soudnictvím nesouvisí nijakž soudnictví, kteréž duchovní jako držitelé statků vykonávali nad svými poddanými. Toto se srovnávalo, nebyly-li zvláštní privileje proti tomu, se soudnictvím, jaké nad poddanými vykonávali šlechtičtí a městští držitelé statků.

[2]) Viz o nich H. Jirečka, Slovanské právo II. 211.

byli také z působnosti soudů zemských vyprostěni a soudům klášterním podřízeni. V listině pro klášter Litomyšlský z r. 1228 král Václav sprostil poddané kláštera, co se týče zlodějství, příslušnosti k soudu župnímu doloživ, že na opatovi bude záviseti, jaké tresty by chtěl ustanoviti na takovéto zločiny.[1]) Soud takovýto nazýván, jak vysvítá z listiny pro klášter Hradišťský ze dne 3. května 1256, „obecný schud".[2]) Z toho vyvinuly se zajisté soudy patrimonialní, tedy nová výjimka z obecného soudu zemského.

S o u d y h o r n i c k é, iura montium et montanorum. Známo jesti, že v XI., ale ještě více v XII. a XIII. století na Moravě hornictví se provozovalo. Zvláštní poměry hornické vyžadovaly záhy zvláštní zákonodárství, tedy soud výminečný. Jihlava, kteráž se r. 1227 jako město horní uvádí, měla již tehdáž řádně zřízený soud hornický s rychtářem a porotci a sice soud tak dokonalý, že ihned stal se pravidlem a měřítkem pro veškeré hornictví na Moravé. Horní zákony jihlavské, jenž byly nejspíše okolo r. 1249 sestaveny a od krále Václava I. a syna jeho Přemysla Otakara II. potvrzeny, tvoří základ celého německého zákonodárství horního.[3])

Další soud výminečný, jakýsi druh s o u d u p o r o t n í h o, týkal se penězokazů. Na obecném sněmě, jenž držán byl v Praze na den apoštola Ondřeje buď r. 1266, nebo 1283 nebo 1286, bylo ustanoveno: „Vzejde-li podezření, že na statku nebo državnosti některého velmože razí se mince falešná a dokáže-li to pod přísahou sedmi velmožů, obžalo-

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 203. „Arbitrio domini abbatis relinquentes, ut pro his et aliis culpis homines suos poena debita puniat."

[2]) Tamtéž III. 208. „Ad iudicia nostra," praví opat, „que in vulgari obecní schud dicuntur, venire cogatur." V Rusku se tohoto výrazu ještě užívá: Shromáždí-li se obec, mír, k poradě o svých věcech, nazývá se takovéto shromáždění „selský schud", kteréhožto výrazu v češtině více neznáme, procež navrženo, aby v listině se čtlo „selský súd". O soudech selských podle práva německého viz díl VIII. str. 100.

[3]) Obšírně o tom v díle VIII. str. 248—261.

vanému a podezřelému rovnorodých, propadne obžalovaný, aniž by se čekalo na další soud nebo rozsudek, životem a majetkem svým úplně v moc panovníka zemského. To platí i tehdy, bude-li miles t. j. nižší šlechtic, nebo sluha velmožův, nebo měšťan obviněn, že peníze kazí a bude-li sedmi rovnorodými a přísežnými svědky ze zločinu toho usvědčen. Vůbec může býti důkaz proti obžalovanému penězokazovi proveden jen svědky jemu rovnorodými ale ne takovými, kteří by se mu co do hodnosti a společenského postavení nevyrovnali. Jsou-li však svědkové, jenž stojí výše nežli obžalovaný, svědectví jejich tím více padá na váhu.“ [1]) Že toto snesení sněmovní nemá všech známek soudu porotního v novověkém slova smyslu, nepotřebujeme zajisté teprvé vytknouti a omlouvati, že jsme je vřadili jako soudy městské do řady soudů výminečných.

K výminečným soudům musíme počítati také z ciziny sice přinesené, ale v XIII. století na Moravě zdomácnělé právo manské, ius feodale, jehož první stopy jeví se na Moravě již r. 1220 [2]) a soudy městské, které rovněž z ciziny byly přineseny.

Základem práva manského bylo právo magdeburské, kteréž skrze biskupa Olomouckého Brunona (1245 až 1281) zvláště od r. 1250 na statcích biskupství Olomouckého pevně

[1]) H. Jireček, Codex iuris Bohem. I. 157. Toto snesení sněmovní známo jest pouze z formuláře, je tedy bez letopočtu. Jireček klade je na uv. m. do r. 1266; uvážíme-li však události z let 1283 nebo 1286, máme-li na zřeteli, že tímto snesením sněmovním stala se také rozsáhlá opatření, jak se má vojsko chovati na pochodu a za pícování, a kterak se škoda válečným lidem způsobená má nahražovati: máme dostatek příčin snesení toto položiti buď do r. 1283 nebo 1286.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 113. Hrabě z Hardeka obdržel od krále Přemysla za věrné služby dvě moravské vsi Určice a Jarošice. „Contigit autem, quod quidam miles, Bertherus nomine, a nobis (praví hrabě z Hardeka) fuit infeudatus de illa villa, que vocatur Scorscicz (Jarošice), sed ipse nobis voluntarie resignavit, načež Jarošice se svolením královským a markraběcím připadly Velehradu.

se zakořenilo. Za biskupa jmenovaného povstala po sobě tato léna: 1251 osm lánů ve vsi Heršicích, 1255 vsi Glesín a Thomaz v Polsku, Rudoltice, Gottfriedsdorf, Slavkov (Schlackau) a polovice hradu Fulšteina v Slezsku, 1256 Slavičín, Bílovice, Biskupice a Prakšice, 1263 Choryna u Kleče a několik lánů v Miloticích, Býkovicích, Jiříkovicích a Milasově, 1268 Chotouň v Čechách a téhož roku několik lánů v Zálesích, Začanech a Modřicích, 1270 Bránek, Babice, Tučapy, Pačetluky, dva mlýny a osm dvorů u Kelče; dále Špičky, Tlustomostí a Kovalovice, 1272 Bělá, 1273 Krakovice a Ketř, 1274 Želetice, Kostelec, Pracov atd. Že léna původně jen pro mužské byla zřízena, jest známo; koupil-li však man statky za své peníze, mohl je od r. 1268 i ženským potomkům odkázati.[1]) Manové byli povinni odváděti ročně ustanovenou částku obilí a penčz, konati službu válečnou na koni nebo pěšky s mečem nebo lukem. Královského potvrzení dostalo se tomuto zřízení Přemyslem Otakarem II. r. 1274, rozšířeno bylo biskupem Olomouckým Dětřichem r. 1281. Takovéto rozšíření bylo by mohlo snadno zmařiti výhodu, jakáž v tom spočívá, že léno po meči se dědí, kteréžto podstatné výhody biskup Bruno se domáhal. Biskup Dětřich totiž dovolil hned jakmile dosedl na stolec biskupský, listinou, danou v Olomouei dne 15. července 1281 manům biskupství Olomouckého, kdyby pro stáří, chorobu nebo chudobu svým povinnostem manským nemohli dostáti, aby léna svá se svolením biskupovým a jeho soudu manského směli prodati mužům počestným sobě rovnorodým, kteří pak jejich práva, ale též jejich povinnosti podle manského práva magdeburského nastoupili.

Byl-li nával o biskupská léna již za Biskupa Brunona veliký, rozmnožil se nyní ještě více poskytovanými výhodami; i není divu, že se s těmito many biskupského kostela olomouckého i v dobách o mnoho pozdějších setkáváme v takovém

---

[1]) Doklady u H. Jirečka, Slovanské právo II. 316.

rozsahu a významu, že tvoří stát ve státě, jenž měl své vlastní právo manské, své zvláštní úředníky, sudí manského soudu a přísedící, notáře soudu manského a j. v. své vlastní bernictví, svou zvláštní hotovosť zemskou pod praporem biskupovým a své zvláštní desky manské. [1])

Soudy městské. Tyto výminečné soudy povstaly zavedením Německého práva na Moravu. Chceme o nich podati bližší vysvětlení. [2]) Na sklonku doby Přemyslovské obyvatelé jednoho města tvořili jaksi sbor, universitas civium, obec, jejíž záležitosti spravovalo cellegium od měšťanů zvolené, přísežní soudní, kmeti, konšelé, cives iurati, scabini, consules. [3])

---

[1]) Obsírně bylo pojednáno o manském zřízeni v dílu VIII. str. 131 – 145.

[2]) Srovn. d. VIII. str. 79—131.

[3]) Kníže Mikuláš chtěje městu Opavě r. 1290 zvláštní milosť propůjčiti, pravil: „ut prefate civitatis nostre Opavie viri iurati, consules et scabini, in eadem civitate nostra rectores et provisores preelecti, de nostre donationis munere hac fungi debeant liberaliter potestate, ut quiquid de omnibus artificibus eorumque mechanicis operibus, de rerum venundalium et forensibus negotiis et exercitiis, imo de hereditatum suarum estimationibus, et similiter de singulis et universis causis factisque civilibus, ad ipsorum curam et providentiam pertinentibus, ad meliorationem profectumque dicte civitatis nostre Opavie fieri debentibus, de consilio siquidem seniorum et prudentum civium decreverint, quippiam adinvenire, ordinare, statuere, destituere, permittere, minure et augere, hec grata, rata, fixa et inviolabilia, sopita qualibet contradictionis instantia, volumus et precipimus sub nostre obtentu gracie ab omnibus firmiter observari. Item, ut videamur circa dictam civitatem nostram Opaviam affluere benevolentia speciali, nos, iterum gratiam gracie cumulantes, prehabitos consules et scabinos de potestatis nostre robore, huiusmodi extulimus libertate, ut dum in iure suo assederint iudicio quoqumque, suo presente iudice, hereditario vel non hereditario, et aliqua per ipsos sententia definitiva inventa fuerit et prolata, de consensu potiorum civium habita et laudata, quod nullus hominum possit vel audeat hanc prolationem sententie redarguere, aut verbo et opere aliqualiter contraire. Dignum est enim, ut ex eo, quia ipsi consules et scabini viri sunt iurati, quod eis perfecte credi debeat in hac parte. Preterea in subsidium et levamem civium Opavie predictorum omnes culpas et penas denariales, quas coram suo iudice hereditario vel non hereditario inciderint, minui gratiose fecimus in hunc modum, ut eorum maior pena denarialis triginta solidorum numero sententialiter desi-

V čele toho kolegia byl městský rychtář buď volený nebo od panovníka zemského jmenovaný. Hospodářské a civilní záležitosti obce bylo mu s konšely souditi a rozhodovati. Konšely z počátku panovník jmenoval, později obec navrhovala mu kandidáty, z nichž konšely ustanoval, nebo také jen potvrzoval konšely od obce městské zvolené. Tohoto způsobu města nejvíce se domáhala, poněvadž se tím žadoucí samospráva nejlépe podporovala, zástupci města bývali z pravidla pouze na jeden rok jmenováni nebo voleni. Panovníkovi skládali přísahu, že s rychtářem městským budou ve věcech trestních a civilních příslušníky městské nebo ty obyvatele, jenž sluší pod právomocnosť městskou, podle práva a pravdy souditi, v městě řád a pokoj zachovávati, za kterouž příčinou měli moc zakonodárnou a výkonnou.

Úřad kmetů byl ovšem jen úřadem čestným: dostávali však podíly z pokut a poplatků, šlo-li do města jejich odvolání a vydávali-li poučení do jiných měst. V případech mimořádných, mohli se kmeti, kterých obyčejně dvanáct bývalo, ještě také mimořádnou radou pro určitou věc rozšířiti.

Vedle rychtáře městského zaujímal ve zřízení městském vynikající postavení písař městský, scriptor, scriba civitatis, notarius. Musel to býti homo literatus a býval obyčejně v radě městské jediným člověkem, jenž měl jakési vědecké vzdělání.[1]) Musel bývati v každém sezení kmetů, kde

---

gnetur, pena vero minor quatuor solidis designetur." Cod. Dipl. Mor. IV. 371 et 372.

[1]) V Jihlavě byl okolo r. 1272 kanovník olomoucký, magister Theodoricus, notarius Iglavie a r. 1288 vydána byla jihlavská listina „per manus Hermani, tunc rectoris scholarum". Cod. Dipl. Mor. IV. 100 a 344. Jaké vlastnosti se požadovaly od městského notáře, o tom nás poučuje uvozovací list města Pražského pro notáře jeho Mistra Petra daný v Praze 2. června 1296 „Statuimus etiam, quod si dictus magister Petrus et sui successores dictum notarii officium resignarent, suum statum in melius ex adiutorio dei et civium commutantes, vel etiam si decederent, extunc nullus ex ipsis civibus ad hoc debet dare operam et praestare, ut suus cognatus vel consanquineus in civitatis notarium eligatur propter

nezřídka svými vědomostmi rozhodoval; a jelikož úřad jeho byl doživotní, nabýval znalostí věci velikého vlivu. Notáři městští bývali od měšťanstva voleni a placeni. Hlavním úkolem jejich bylo, městské knihy vésti, rozsudky na určitá místa zapisovati, účty o jmění městském v pořádku míti a za město a jak se podobá i za jednotlivé měšťany korespondovati. Co městský notář zaznamenal, jako nálezy konšelů, mělo moc právní a mohlo býti jen novým nálezem konšelů smazáno.

Notáři podřízeni byli nižší úředníci městští nebo obecní, beneficiati nebo beneficiarii civitatis, k nimž náležel biřic, praeco. U soudu městského zastával místo půhončího, dodával tedy půhony a předvolání, vyhlašoval rozsudky, vykonával tresty, prováděl exekuce, bděl nad bezpečností vězení a j. v., začež se mu odměny dostávalo. Výpovědi jeho platili za důkazy, jak se toho v [právě Jihlavském na více místech dočítáme.[1])

Soud městský byl buď řádný nebo mimořádný. Soud řádný nazýván maniloquium nebo collegium matutinale. Děl se ve čtyrech lavicích, in quatuor scamnis, quatuor sedilibus, vel bancis iudiciariis t. j. v slavném sezení všech kmetů za předsednictví rychtářova. Soud ten, při němž jen konšelové mohli býti původy a při kterém žaloba byla neodvolatedlná, nazýván také soud postavený a jelikož jen za doby ranní směl zasedati, pojmenován maniloquium.[2])

---

partem suorum amicorum magis quam civium promovendam; sed homo communis, literatus et fidelis, qui sufficienter civium sciat dictare literas et ipsorum negotia pertractare, et qui omnibus civibus benivole et libenter serviat, per ipsos iuratos et alios maiores cives in civitatis notarium eligatur sub singulis conditionibus superius praenotatis.“ Embr, Reg. pag. 737.

[1]) Viz díl VIII. str. 255 sled. i s důkazy tam podanými, a Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Ve Vídni 1859. Str. 134. Notáři zastávali naše právní zástupce nebo advokáty.

[2]) Doklady k tomu u JUDra. Jaromíra J. Haněla: O vlivu práva německého v Čechách i na Moravě. V Praze 1874. V článku „práva městská,“ řídíme se dílem tímto. Str. 143—164.

Sezení takovéto nebylo však pouze iudicium v přísném slova smyslu, nýbrž bylo vůbec slavným sezením, v němž se vyřizovaly věci, které trvalými měly býti, na př. všechny převody, zájmy a t. d., zboží dědičného a vlastního, smlouvy, které před soudem uzavírány, aby měly platnosť trvalou, závěti a t. d. [1])

Soud mimořádný držíván v záležitostech méně důležitých, kde a kdykoli toho potřeba vyžadovala, beze všech formálností. Tu každý mohl žalobu přednésti a zase ji odvolati. Podobá se, že v takovýchto případech nález jednoho neb několika přísežných dostačoval, byli-li od rychtáře k tomu vyzváni. [2])

Základem soudního řízení ve věcech civilních a trestních byla žaloba. Nebylo-li původů nebo žalobníků, nebylo soudců; poháněti však mohl ten, komu se ujma stala nebo jeho nejbližší příbuzný a před řádným soudem některý městský přísežný, který tedy zastával místo veřejného zástupce. Jen tehdy, běželo-li o zločin vůbec známý, nebylo potřebí tímto způsobem žalobu podati. Avšak měla-li žaloba platnou býti, musela býti, počítajíc ode dne, kdy se trestní skutek zběhl, do určité lhůty podána, jinak právo k žalobě promlčeno, nedalo-li se prodlení takové dostatečnými důvody omluviti.

Byla-li žaloba podána, oznámena pohnanému biřicem buď ústně nebo mu dodána také písemně a on před soud městský předvolán. Nedostavil-li se, pohnán podruhé a potřetí, a pakli že ani potom neuposlechl, původ při vyhrál a pohnaný vypovězen z města nebo dán do klatby městské, což se také stalo, dopustil-li se velikého zločinu a nedostavil-li se před rychtáře na první předvolání. [3]) Dostavil-li se ob-

---

[1]) Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 130.

[2]) Ibidem 129. „Iudicium autem extraordinarium est sine solempnitate de vilibus causis, vel casibus cognoscere, que cottidie occurrunt.

[3]) Si homo ad iudicium citatus personaliter stans coram tribunali, postquam querimoniam super se motam audiverit, a iudicio aufugerit, si

žalovaný k soudu, původ musel žalobu před ním opakovati a soudní přísežné za nález žádati. Pohnaný měl nyní právo brániti se, neučinil-li toho, při propadl; podal-li námitky, vyzval jej soud, aby dokázal, co uvádí. [1])

Průvody. Vedení důkazu dělo se pouhou přísahou, nebo přísahou s pomocníky, předvoláváním svědků, soudem samým (soudním svědectvím) a konečně ordaliemi, ale jen v řídkých případech, odhodlal-li se obžalovaný buď z hrdosti nebo zpupnosti dokázati svou nevinu soubojem — jediný to způsob očisty v právech městských — místo aby se jiným způsobem ospravedlnil, jak mu to právo městské dovolovalo. [2]) Strany však mohly přivésti s sebou obhájce své, jenž znaly právní formality, na které veliká váha se kladla;

causa est civilis, statim in ipsa succumbit; si autem est criminalis, ultra hoc, quod in causa cadit, etiam continuo proscribitur pleno iure.“ Rössler, Stadtrechte von Brünn. V Praze 1852, str. 10.

[1]) Tomaschek poznamenává o tomto kuse v Deutsches Recht str. 144: „Als leitender Grundsatz im ganzen Strafverfahren . . . . ist der anzusehen, dass im Allgemeinen der Angeklagte näher daran ist sich zu reinigen, als der Kläger ihn zu überweisen . . . . Der Beweisführer d. h. derjenige, der das Recht zum Beweise hat, hat einen unbedingten Vorzug vor demjenigen, der seinen Beweis leiden muss. Daher drehen sich alle bei den einzelnen Arten strafbarer Handlungen über das Verfahren ausgesprochenen Sätze um die Hauptfrage: „Wem die Rolle der Beweisführung zufällt.“

[2]) V městském právě brněnském ze XIV. století uvádí se také „Capitulum de tormentis“. Jest otázka: užívalo se také v době Přemyslovské mučidel? Apelační soud města Uherského Hradiště učinil do městyse Napajedel, kde sedlák jakýsi vynutit chtěl mučením přiznání z pacholka svého, kterého měl v podezření, že synovi jeho dva groše ukradl, tento pozoruhodný nález: „Sciendum etiam, quod tormentis non est semper, nec etiam unquam fides adhibenda; nam probatio tormentorum res est fragilis et periculosa, veritatem fallens. Multi enim patientia et duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, ut ex primi ab eis veritas nullo modo possit. Alii vero tanta impatientia vincuntur, ut in quovis facto mentiri magis, quam tormenta pati velint, et ita fit, ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum se, sed etiam alios criminentur“. Rössler, Brünner Stadtrechte. Str. 327.

neboť řízení u soudu městského bylo ústní a veřejné a odvolání mohlo jíti jen ke komisaři nebo hejtmanu zemskému. Ukázalo-li se, že odvolání jest neodůvodněné nebo lehkomyslné, propadl těžké pokutě, kdo se toho dopustil. Týkala-li se věc nedbalého dlužníka a nemohl-li nebo nechtěl-li tento, ačkoliv nález byl vynešen, platiti, měl věřitel právo, tak dlouho jej vězniti, dokud by nezaplatil. [1]) Straně, jenž při propadla, bylo uloženo, aby o věci vždycky mlčela a j. v.

Tresty v právě městském řídily se podle viny dokázané. Avšak i v pozdním ještě středověku z trestů těchto vyzíraly patrně náhledy všeobecné panující, že veřejný trest jest pouze způsobou právní pomoci, zákonem ustanovenou, jakáž se od soudu poskytuje poškozenému a jeho rodině krevní pomstu konající, že jest pouze výpomocným prostředkem, aby lid sám si ku právu nedopomáhal, což se s pokročilou dobou nesrovnává. Na nejstarším Německém právě se zakládal a z toho, že sám mstíti se mohl, komu bylo ukřivděno, vyplýval náhled, že ten, komu bylo ublíženo nebo jeho rodina mohli buď soudem nebo svémocně právo si zjednati. Avšak ačkoliv náhled tento jinému ustoupil, předce i nyní ještě nejtěžší trestní věci mohly se před soudem buď rigore iuris nebo gratia compositionis vyřizovati. Jeť dovoleno ještě, aby místo trestu, kterým tělo se zohavuje na př. místo useknutí ruky ano i místo zneuctivajícího trestu určitá pokuta penežitá se nahradila. [2])

Tresty byly tohoto druhu: trest smrti, psanství, tresty tělesné, vězení, tresty na cti, propadnutí majetku a pokuty

---

[1]) Městské právo jihlavské vyžadovalo: „Si quis aliquem hominem in iudicio pro debitis suis obtinuerit, et non habens, unde solvat, et si creditor carere noluerit, iudex, cui solvere tenetur, manu propria creditori tradat, et sic tenebit eum nec in frigore nec in calore, sed ferro manuali, et pascet eum parte panis, qui emptus est pro denario, et cipho aque; si vero furtim effugerit, extunc creditor ubicumque ipsum arripuerit, cum scitu iudicis ipsum captivum tenebit". Tomaschek, Deutsches Recht, str. 233.

[2]) Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 157.

peněžité. Trest smrti, capitalis sentencia vyměřoval se na zabití, falšování mince, podávení čili násilné smilstvo, hrdost a výboj (invasio domus), na žhářství, incendium, byl-li pachatel při tom polapen, na zlodějství při požáru, měla-li věc ukradená cenu 60 denárů a vůbec na velikou krádež, na zúmyslné zranění při požáru, na loupež kostelní, na oloupení ženy, na cizoložství, uprchl-li cizoložec poraněn, na dvojženství, na únosbu dívky, nerozhodla-li se pak pro svého únosce, na prodej některého člena rodiny,[1]) na činné porušení míru, na přijímání kostelních věcí, které by měly cenu přes 10 hřiven do zástavy nebo ku přechovávání a konečně na souložství žida s křesťankou a nebo křesťana se židovkou.[2])

Podle hrdelních zločinů svrchu uvedených vykonával se také trest smrti u soudu městského rozličným způsobem a sice: provinilci popravováni mečem nebo věšeni, lámáni kolem, spáleni, nabodnuti na kůl, zahrabáni za živa a utápěni.[3]) Psanství, proscriptio, na rok a den, uvalováno především pro neposlušnosť soudu, pak nahražovalo trest smrti, kterým soud podle přísného práva měl provinilce potrestati, až se provinilci podařilo nabýti odpuštění těch, kdo jej pohnali a vinu svou smazati porovnáním s nimi a zapravením soudu poměrně nepatrné pokuty peněžní. — Tresty tělesné byly toho způsobu, že uťata ruka, že křivopřísežníkům vyříznut jazyk nebo že provinilec vymrskán veřejně na pranýři.

Kdo odsouzen svobody osobní, seděl buď určitý čas ve vězení nebo v kládě, (in trunco). — Trest na cti v tom

[1]) „Quicunque filium vel filiam, vel amicum alicuius seduxerit ad vendendum, vel alio modo aligienaverit, rotali peno subiacebit.“ Městské právo Jihlavské u Tomaschka, tamtéž str. 255.

[2]) „Si aliquis iudeorum cum christiana muliere adulteratus fuerit, raptus et duobus viris convictus, ambo vivi sepeliantur. Simile fiat, si christianus cum iudea commisceatur, et raptus convincatur uno christiano et duobus iudeis.“ Právo Jihlavské na uv. m. 296.

[3]) Městské právo Hodonínské z r. 1228: „Fur sive falsarius, si inventus fuerit, non alias nisi ibidem suffocetur“. Cod. Dipl. Mor. II. 205.

žáležel, že rouhač bohu konal veřejně pokání. Majetek propadával z počátku panovníkovi, později městům, často v té příčině propůjčovány městům výsady a na sklonku doby Přemyslovské byla se již zásada ujala, že pozůstalost zločincova nespadá na panovníka, nýbrž na zločincovy dědice, ženu a dítky jeho. Co se konečně týká pokut peněžitých, emendae jsou buď pokutami soudními, emendae v užším slova smyslu nebo náhradou za škodu, compositio, obyčejně však obojí tento druh býval spojován. Nejvyšší soudní pokutou bylo, pokud nám jest známo, 60 solidů rychtáři a 30 každému přísežnému a nejmenší 12 denárů.[1]) Tolik o soudě městském jakožto o soudě mimotním.

MORAVSKÉ SOUDNÍ ŘÍZENÍ.

Soudní řád a jeho částky: řízení průpravné, řízení průvodné a řízení exekuční. — Půhon a půhončí. — Očisty a přísahy. — Vedení práva. — Přidědění. — Právo zemské ve věcech trestných. — Tresty a jich způsoby podle práva zemského. — Útočiště. — Pokuty peněžité: hlava, svod, nárok, nedoperné a hrdost. — Roztřídění zločinů podle H. Jirečka.

Pojednavše tímto o starém soudu zemském, o zbytcích starých soudů župních a o některých způsobách soudů mimotních, chceme ještě podati některé zprávy o soudním řízení z doby Přemyslovské.

ad. 1. Řízení průpravné nazýváno též půhonné, jelikož přední úkol měly tu soudní předvolání, půhon a soudní poslové, půhonči. Aby však soudní půhon nabyl formální platnosti, musela předcházeti opověď[2]) t. j. náležité ozná-

---

[1]) Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 158—162.

[2]) Ottonis Stat. č. 15. „Quando aliquis vulneratur de foro veniendo, vel alibi, notificetur curiae."

mení zločinu a škody z něho vzniklé a sice před tím soudem, u kterého potom měla se pře líčiti. Opověď musela se státi ve lhůtě určité, ne příliš dlouhé, počítané od toho dne, kdy křivda se stala, poněvadž v určitých případech, jmenovitě pro krádež, polní pych, vraždu a násilné smilstvo vysýláni bývali komorníci, aby před početím pře skutečnou povahu zločinného skutku vyhledali; žalující, opovědce, zaplatil při této příležitosti soudci určitý poplatek, opovědné, kterýž později dva bílé haléře obnášel. Teprvé když opověď se byla stala, měl opovědce právo k žalobě, nároku. [1])

Přirozeným následkem nároku bylo soudní předvolání, půhon, citatio (před soud poháněti, in ius agere). Bez půhonu nebyl nikdo povinen k soudu státi. Měl-li však původ právní platnosť míti, muselo se při jeho spisování a provádění jistých formálností šetřiti. Na př. při sepisování půhonu muselo se správně uvésti jméno křestní, stav nebo pojmenování a statek pohnaného, kde měl své zboží nemovité a své sedění čili bydliště. Byl-li půhon vydán, bylo se pak spravovati řádem Otovým, jenž ustanovuje: „Žádný půhončí nemá nikdy poháněti toho, jehož se týče, bez svědkův, jmenovitě jest povinen míti podle sebe netoliko posla županova a posla cúdařova, ale i dva kmety z okolních vesnic, [2]) kdyby šel komorník sám druhý nebo sám třetí bez poslův

[1]) Doklady v Cod. Dipl. Mor. II. 144, 203, 210, 272 a III. 158. „Nárok, quod accusatio vocatur.“

[2]) Uvedení zde „probi viri de circumsedentibus villis“ jsou svědci uvedení v listině Přemysla Otokara pro klášter Hradišťský ze dne 21. ledna 1278 (Cod. Dipl. Mor. IV. 207) jménem „beneficiarii fide digni, qui Kmetye vulgariter nuncupantur.“ Půhončího měla vlastně celá ves provázeti a vysvědčení mu vydati, že půhon skutečně provedl, a tak asi v nejstarší době bývalo, poněvadž tato povinnosť nazývá se osada, povinnosť to obtížná a nebezpečná, kteréž církev hleděla záhy poddané své osvoboditi. „Nec ullus camerarius ducat aliquem pauperem ecclesiae Brevnoviensis in testimonium ad citandum aliquos homines, quod ozzada vocatur,“ praví se v jedné osvobozovací listině pro klášter Brněnský z r. 1220. Erben Regesta 290 sled.

úřednických, nic za něj, byl-li by zabit, neodpovídáno. V době pozdější (čeho se dále o půhonech dovídáme, pochází jen z doby Lucemburské) půhončí a přidaní jim kmeti nesměli zbraní s sebou míti. Aby se mohl vykázati, že jest ku pohánění splnomocněn, k tomu sloužil mu seznam všech osob, jenž měly býti pohnány, od menších úředníků při soudě zemském vydaný a pak prut, hůl v ruce odznak to úřadu poselského; neboť půhončí nemohl svůj úřad vykonati jízdmo, nýbrž pouze pěšky. [1]) Neshledal-li půhončí doma toho, koho pohánël, oznámil půhon čeledi a udělal si někde tajné znamení nebo přinesl s sebou třísku z hlavních vrat, aby se vykázal, že povinnosti své dostál a půhon oznámil. Dále mohl býti půhon jen dopoledne doručován, poněvadž vůbec soudní řízení jen dopoledne se mohlo konati. Pohnaný nebyl povinen půhonu odpoledne přijmouti a půhončí směl jej pouze tam odevzdati, kde pohnaný s manželkou přebýval. Byl-li pohnaný zapírán, měl půhončí právo obydlí prohledati. Meškal-li pohnaný mimo zemi, náleželo na rodinu jeho, oznámiti mu, že jest pohnán, byl-li v sousedních zemích v Polsce, Slezsku, Čechách nebo Rakousích; vydal-li se však do Francie, Italie nebo k svatému hrobu, čekalo se s půhonem až se navrátil.

Půhon opověditi mohl každý svobodný a plnoletý Moravan, nesvobodný skrze svého příslušného pána, mniši a jeptišky jen se svolením svých představených. Každému bylo půhon podati osobně, jinak by neměl platnosti. Jen osobám stářím nebo nemocí postiženým zemský soud v každém případě zvláště uděloval dovolení, aby se k opovězení půhonu mohly dát zastoupiti. Kláštery měly tu výsadu, že

---

[1]) Výminkou byl půhon slunečný. Zameškal-li někdo pátek, zemský soud předcházející, na který se půhony výhradně opovídaly, mohl pohnanému půhon ještě v sobotu, ale před západem slunce, odtud půhon slunečný, doručiti. Přišel-li půhončí po západu slunce, půhon neměl platnosti. V Čechách bylo se půhončímu vykázati přinesenou pečetí soudní. Takováto pečeť se zachovala; čte se na ní: „S (igillum) iusticie totius terre S. Wencezlai, ducis Boem“. H. Jireček, Slovanské právo II. 224.

půhončí, chtěl-li půhon dodati, nesměl do vsí jejich vejíti, nýbrž že jej musel doručiti jejich světskému prokuratorovi nebo správci statků, aby ten jej odevzdal osobě, jíž se týkal. Klášter Oslavanský, Velehradský, Hradišťský a j. v. požívaly této výsady.[1]) Každý opovědce musel půhon přinésti napsaný na ceduli a povinností úředníků soudních bylo ceduli doslovně do kněh půhonních i tehdy vepsati, shledali-li nějakou vadu formální, „neb každému jest póhon jeho buď k zisku neb k ztrátě,“ platilo za pravidlo. Z bratří nedílných nejstarší musel poháněti. Společní držitelé jednoho statku museli býti všickni pohnáni, rovněž museli všickni půhon opověditi. Za rozličné trestné skutky nemohlo se jedním půhonem poháněti, sice by půhon byl neplatným. Výlohy a škody musely býti v půhoně oznámeny, jinak nemohly se vymáhati. Pro jednu věc nemohlo se podruhé pohnati, zvláště bylo-li již o tom nalezeno; kdo to učinil, byl uvězněn, „což v této zemi za veliký posměch se pokládá“. Půhon mohl býti jen u toho soudu opovězen, do jehož desk zemských statek, kterého se půhon týkal, byl vložen a j. v.[2])

Nápadno jest, že v listinách moravských jen na dvou místech vyskytuje se název půhončí, r. 1215 a 1276, a předce zajisté bylo pro časté pře, s nimiž se v době Přemyslovské setkáváme, velmi mnoho osob k tomu, aby obžalovaným půhony dodaly. Okolnosť tuto vysvětlujeme si latinským pojmenováním „camerarii“, kterým se půhončí v listinách nazývají a které nesčíslněkráte, ale v rozličných významech přicházejí, tak že nejsme s to, abychom úředníky jménem tímto naznačené, roztřídili. Tolik však zdá se býti jisto, že camerarii z nižší šlechty, jenž od soudu nebo jménem panovníkovým posýláni bývali k obcházení a ustanovování hranic, a beneficiarii z listin známí, v době starší do třídy půhončích náleželi.

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 191, 258, 263, 281.

[2]) Obšírně o půhonech pojednává V. Brandl v Právníku ročník VIII. 1869 str. 190—206, kdež také rozličné způsoby půhonů jsou vytčeny. Pak Brandl, Glossarium pag. 281. Líčením tímto jsme se spravovali.

Ve sporu kláštera Hradišťského s poddanými lužickými, o čemž bylo již vypravováno a v rozhodnutí o tom sněmu zemského ve Znojmě ze dne 9. září 1215, uvádějí se mezi úředníky, na které od sněmu bylo vznešeno, aby opata Hradišťského ve zboží jemu a klášteru jeho přisouzené zvedli a hranice jeho ustanovili: Bavor komoří zemský, župan Záviše a cúdař Velíz s „camerariis, qui vulgo pohonci dicuntur, načež se uvádějí jména jejich: Myslík z Medlova, Bohudar a bratr jeho Janek z Duban a Střemen z Chudobína a v korelatní listině téhož datum ještě také jakýsi Greton.[1]) Druhou listinou, v níž se půhončí výslovně připomínají, soud olomoucký potvrzuje dne 4. července 1276 klášteru Hradišťskému koupi dvou lesů mezi vesnicemi Chomoutovem a Březím od Kasty z Křelova. Mezi svědky, jenž také zde koupené lesy měli obejíti, jmenují se: půhončí Radoslav z Hostkovic, Pich a Martin ze Senic.[2]) Za doby Lucemburské byly půhončí jen u zemského soudu olomouckého, u brněnského najímali se k tomu poslové. Zřízení toto pochází asi z té doby, když na sklonku doby Přemyslovské desky zemské hlavně jen v Olomouci byly soustředěny; a jelikož zřízení toto s deskami zemskými a tedy se soudem zemským souviselo, půhončí ovšem jen při něm bylo potřebí.[3]) Půhončí tvořili ještě okolo r. 1630 při zemském soudě v Olomouci jakýsi sbor, jenž měl své představené. Půhončí požívali vlastních svobodných pozemků, z nichž až do r. 1603 žádných daní neplatili; a vůbec až do r. 1788 byly zvláštním výminečným stavem. Když stav tento přestal, bylo ještě 36 svobodných půhončích statků.[4]) Za doby Přemyslovské byly takovéto svobodné půhončí pozemky, jak se dá dokázati, r. 1251

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 78. Conf. na uv. m. 81.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 178.

[3]) Tamtéž V. 167.

[4]) Podle Brandlova Glossarium pag. 283 bylo ve vsi Sobiškách 16, v Křehovicích 1, v Radvanicích 6, v Hostkovicích 6, v Nelešovicích 4 svobodné půhončí grunty. Dříve také v Dubčanech, Předmostí a Morkovicích.

v Topolanech, 1254 v Lodenicích a 1265 ve vsi Lešicích. [1]) Z takovýchto statků půhončím plynuly jich příjmy, jež zlepšovány ještě dietami, placenými za míli od těch, pro koho poháněli a přiměřeným zaopatřováním na cestě, k čemuž půhončí měl právo. Diéty nazývány půhonné a zaopatření vřez. [2]) Vřez bylo ovšem opovědci a vyhrál-lí při, pohnanému poskytnouti buď in natura nebo penězi jej nahraditi; ale hrabiví poslové soudní poroučeli sobě ztravu dávati od lidí těch osad, kudy se brali; tím ovšem vzniklo celým obcím veliké břemeno, jehož se výsadami hleděli sprostiti. Poddaní kostela pražského osvobozeni vřezu r. 1221 králem Přemyslem Otokarem; [3]) a jelikož o břemeně tomto ve výsadách klášterních více zmínka se neděje, podobá se, že během XIII. století přestalo.

ad. 2. Řízení průvodné. Byl-li půhon vykonán, pohnaný vyvolán. Nedostavil-li se, propadl při, nemohl-li se dostatečně omluviti. Jest-li pohnaný stál ku právu a původ též, následovalo řádné líčení pře tím způsobem, že advokáti, které strany z pravidla s sebou přiváděly, řeči své přednášeli, až soudcové nabyli přesvědčení, že mohli rozsouditi. Stranám tedy bylo volno řeči přednášeti a důvody vykládati beze všeho obmezení. Nejrychleji pře rozhodnuta, přiznala-li se strana pohnaná, zkrátka a upřímně k svému provinění; složitější byla pře, vedl-li se důkaz listinami nebo výpisy z desk zemských, [4]) nebo byli-li svědkové vyslýcháni ; trapným

[1]) „Terra Camerariorum in Topolan, terra duorum Camerariorum de Lodeynic, villa de Lessicz, quam Camerarii hactenus possederunt. Cod. Dipl. Mor. 139, 190 a 371.

[2]) V řádě Otavě se praví: „Item si quis citatus fuerit et obtinuerit ius suum in iudicio, neque wrez neque pohonne, sed solummodo denarios duos persolvat, quod pomocne vulgariter appellatur.“ Jireček, Codex I. 71.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 124.

[4]) Tamtéž III. 25. ad an. 1243 se strany kláštera Louckého pro patronátní právo v Prostoměřicích, též v Cod. Dipl. Mor. III. 194. Opat Hradišťský Robert předložil totiž ve při své s bratry z Vážan na

a nejistým bylo průvodní řízení, měla-li se vina nebo nevina přísahou a očistou dokázati. [1])

Za očistu sloužily podle imunitní listiny pro klášter na Hoře sv. Hipolyta meč, kyj, voda a železo t. j. zkouška ohněm, vodou a soubojem. Od r. 1228 očisty často se připomínají, avšak pouze v listinách klášterních, kterými poddaní klašterní osvobozováni byli těchto očist, z nichž si císař Fridrich II. již r. 1231 posměch tropil, „poněvadž ani povahou věci samé nejsou odůvodněny, ani pravdy nedokazují." [2]) Stalo se tak r. 1228 a 1238 pro panenský klášter Oslovanský, 1233 pro město Kyjov a část država kláštera Hradišťského, 1234 pro klášter Loucký, 1235 pro Zábrdovice a 1238 pro Hradiště. [3]) Již podle řádu Otova bylo tomu, kdo zkoušku

---

důkaz že Střelná náleží klášteru, r. 1255 zemskému soudu listinu od markraběte Vladislava vydanou.

[1]) O očistách a přísaze bylo v díle IV. pojednáno.

[2]) Winkelmann, Kaiser Friedrich II., 369 a Quellen für Baierns Geschichte. D. VII. 313—409. Rockinger vypsal veškeré obřady při očistách vodou, železem a žaltářem. V příčině souboje ustanovoval řád Přemysla Otokara: „Si Iudeus clam fuerit interemptus, ut per testimonium conclave non possit amicis suis, quis eum interemerit, si post inquisitionem factam aliquem suspectum habere coeperint Iudaei, Iudaeis pugilam contra suspectum volumus exhibere". Jireček, Codex I. 139. Iura originalia civitatis Brunnensis asi z. 1243 ustanovují: Item si quis de homicidio incusatus confessus fuerit, quod id fecerit vi repellando, id est notwere seines leibes, si hoc ipsum probaverit metseptimus probabilium virorum, inter quos septem sit unus de iuratis principis, innocens erit, et si iuratum habere non poterit, acquirat eum per Dei iustitiam, id est, per iudicium aque; si vero in aqua processum non habuerit, sed defectum, acquirat eum per ignitum ferrum, et talis expurgatio et iudicium cuilibet indulgetur, qui de homicidio inculpatur". Rössler, Stadtrechte von Brünn, pag. 345.

[3]) Doklady v Cod. Dipl. Mor. III. 149 a II. 190, 257, 272, 296, 337 a 351. Místo ve všech tuto uvedených listinách souhlasné zní· „Ius etiam, quod datur pro capite, eis concedimus, de fure et latrone statuentes, ut si fur vel latro in bonis ecclesie prememorate fuerit deprehensus in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis, vel aque, vel vomeres calcandos, vel duelli, et convincatur

očistnou šťastně podstoupil, zapravit sudímu 2 a knězi, jenž při tom působil, 14 denárů „čistotného“, až markrabě Přemysl osvobodil poplatku toho r. 1234 nejprvé poddané kostela olomouckého, o rok později také poddané kláštera Zábrdovického a 1238 kláštera Hradišťského, „poněvadž ti, kdo zkoušku očistnou šťastně podstoupili, od boha a ne od lidí byli podporováni.“ [1])

Nejdéle udrželo se jakožto důkaz „právo s meči neb na kyje seděti“. Ještě „Majestas Carolina,“ jenž byla r. 1350 vyhlášena a r. 1355 opakována, připouští v soudnictví souboj v těchto třech případech: při velezradě, jenž se týká krále a rodu jeho, při zrádném vydání král. tvrze nepříteli, byl-li skutek tento 18 svědky a sice po 9 s každé strany dokázán a při urážce veličenstva cti se dotýkající.[2]) Člověk nižší nesměl nikdy vyzvati vyššího na souboj, tedy ne sedlák neb měšťan šlechtice. Vůbec jen záležitosti čestné oprávňovaly k řádnému souboji,[3]) kterého v soudnictví moravském ještě v XVI. století se užívalo.[4])

Přísaha, kletva, iuramentum jakožto prostředek průvodní, byla jinaká při žalobě na přestupek prostý a jiná na přestupek složitý. Při žalobě prosté stačila pouze přísaha obviněného.[5]) Nebyla-li žaloba prostá, nýbrž se zvláštními okolnostmi spojena, pouhá žaloba obviněného nestačila více,

---

aliquo istorum in iudicio seculari, bona furis, sive rei, dicto monasterio integraliter remaneant, iudices autem, quorum interest, faciant de reo, quod eis iustum videbitur“.

[1]) „Illud etiam, quod vulgo dicitur Cistothne, ne ab hominibus ecclesie (Olomucen) accipiatur, inhibemus.“ Cod. Dipl. Mor. II. 287. „Ab eo autem, quod vocatur cisthotne, liberos esse concedimus pro eo, quod per Deum sunt adiuti, non per hominem.“ Na uv. m. 296 a 337.

[2]) Maiestas Carolina, n. 80 a 81. H. Jireček, Codex iuris Boh. II. 2 pag. 165 a 166.

[3]) Srovn., Kniha Rožmberská str. 69.

[4]) Brandl, Právník VIII. str. 743.

[5]) „Si simplex qaerimonia de aliquo facta fuerit, solus in cruce se poterit expurgare.“ Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 145.

aby se očistil, nýbrž museli ještě přisahati pomocníci, aby váha přísahy byla sesílena. Počet pomocníků určoval se podle toho, jakého druhu byl spor a bylo-li při něm přitěžujících okolností. Zemský soud obecný připouštěl takovéto pomocníky jen dva, soudy městské však tři, ano i šest.[1])

Pomocníky rozeznávati dlužno od svědků, jichž počet za doby Přemyslovské při jednotlivých výkonech právních na př. při závětech taktéž byl ustanoven.[2]) Svědci přisahali, že věc tak a tak se má, pomocníci pouze přísahu obviněného utvrzovali. Při svědcích běželo o poměr k věci, při pomocnících o poměr k osobě důkazvedoucího. Z pravidla svědci sloužili tomu, kdo něco tvrdil, pomáhači nebo očistníci tomu, jenž popíral.[3])

Ješto přísaha jest slavné vzývání Boha vševědoucího, aby pravdivosť nějakého výroku potvrdil, byla vždycky za jistých formálností a v určitém rozpoložení mysli skládána. Listiny z doby Přemyslovské neobsahují sice ničeho, čím bychom nabyli poučení o formálnostech přísahy, ale práva městská a následující doby za dědiců přemyslovských vykazují formule přísežné tak sestavené, že zajisté užívání těchto formulí již v XIII. století můžeme předpokládati. V Jihlavském městském právě z XIII. století na př. čteme: „Das ist der ayt, den ayn schepff thun sal mit zwayn awffgerechten vingern wider die Sunnen,“ a r. 1463 tedy za krále Jiřího z Poděbrad, že šlechtici přisahali před soudem majíce dva prsty na pravici pozdvižené a k východu slunce jsouce obráceni, kdežto člověku prostému nebo sedláku bylo před krucifixem pokleknouti a dva prsty na ránu ukřižovaného v boku položiti.[4]) Nebo přisahající přistoupil k svatým

---

[1]) Tamtéž str. 147.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 21. ad an. 1294.

[3]) Z jmenovaného díla Tomaschkova str. 148.

[4]) „Quod quicunque terrigenarum seu nobilium debent seu deberent testari cuicunque in iudicio baronum, quia ille et illi facere debent et poterint iuramentum coram dictis beneficiariis elevatit duobus digitis contra

ostatkům a musel se jich přísahu odříkávaje rukou dotknouti. Ve při kláštera Hradištského s držiteli Vážan o les mezi Kinicemi a Střelicemi, přisahalo pro klášter Hradišťský sedm svědků a tři z nich super sancta sanctorum. [1]) Vznešené osoby jako na př. král přisahali, kladouce ruku na sv. evangelium. [2]) Na sklonku XIII. sloletí činili tak i opatové a abatyše, majíce na dluhy přisahati. Dříve kladli „dváky pravú rukú na prsích svých,“ t. j. přisahajíce kladli dva prsty pravé ruky na prsa. [3]) Bývalo také obyčejem prsty nebo pravou ruku na prsa klásti, ruce na prsou křížem položiti nebo jak ženské činívaly, levého obnaženého prsu dvěma prsty pravé ruky se dotknouti. [4]) Samo sebou se rozumí, že tento svatý výkon, jakým byla přísaha, při obecném soudě zemském prováděn byl buď v kostele nebo v kapli s hlavou obnaženou, při čemž také všeliké zbraně odkládány. [5])

ortum solis, et hoc homines clientales; communis vero populus seu rustici iuramentum facere debent supra crucem Domini, duobus digitis positis super latus crucifixi, flexis genibus ut moris est.“ Archiv český. III. 348. Že Jihlavské městské právo zná obyčej obraceti se za přisahání proti slunci, vysvítá z díla Tomaschkova na str. 228 č. 27.

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 194. V. 287 ad an. 1287. Testes sacrosanctis evangeliis iuraverunt.

[2]) Brněnské desky zemské VI. 101.

[3]) Kniha Rožmberská str. 73. Dváky t. j. dva háky čili dva prsty, zbytek to očisty žhavým železem, na kterém obviněný musel držeti dva prsty, pokud přísahu odříkaval. Ještě v českém soudním řádě „Ordo iudicii terrae,“ kterýž byl od nějakého soukromého spisovatele složen v letech 1348 až 1355 okolnosť tato srozumitedlným způsobem se připomíná: „Světle rozežžené železo má před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky položil, a přisáhl za svú nevinu. A to jest ustanoveno pro strach, aby sě násilé tiem méně dálo, bojiece sě horkého železa. A když by nezdržel prstóv na tiem železe, dokudž by přísahy nedokonal, tehdy by tu při ztratil i hrdlo.“ Archiv český II. 103.

[4]) Brandl, Staročeské řízení soudní, v Právníku VIII. 701.

[5]) V pozdější době skládávala se přísaha v Olomouci a Brně v kostele dominikánském, poněvadž se v těchto klášteřích držívaly soudy zemské a poněvadž se v nich také chovaly desky zemské.

Komu bylo přisahati, musel tak učiniti ráno a lačný jsa, dobře pozor dávaje, aby se při odříkávání formule přísežné, která se přísaze za doby naší velice podobala, a kterou úředník zemského soudu přednášel, nepodřekl nebo slova sobě nepomátl. Přisahající mohl se dvakráte opraviti. Chybyl-li po třetí, nastal zmatek čili přísaha s klesků. Také času bylo dbáti: v neděli, ve svátek a v den postní nesmělo se slavně přisahati a j. v. [1])

Byla-li přísaha uznána, uzavřeno průvodní řízení a nastoupil třetí výkon soudního řádu, rozsudek, nález, sententia a exekuce, vedení práva. Jakým způsobem t. j. za jakých formálností přísedící za právo nalézli, o tom nás poučuje listina Přemysla Otokara z r. 1278. Běželo totiž o les mezi Kinicemi a Střelicemi, klášteru Hradišťskému náležející, k němuž bratří z Vážan r. 1255 právo sobě osobovali. Když byly strany skrze své advokáty důvody a protidůvody své přednesly, a když klášter předvedl sedm svědků, kteří na svou víru a svědomí dosvědčili, že les vždycky náležel klášteru Hradišťskému a když kromě toho „čtyři z těchto svědků věrovali a tři z nich přisahali“ t. j. přísahou na svaté ostatky potvrdili,[2]) že onino čtyři pravdu vypověděli, páni vešli v potaz t. j. do porady a nalezli, že les náleží klášteru.[3]) Sudí tázal se přísedících podle stáří a odpovědi jejich bývaly zatajovány. Nalézalo se většinou hlasů, byla-li rovnosť hlasů, rozhodoval na Moravě markrabě, byl-li přítomen, nebo jeho zástupce, hejtman zemský. Z nálezu soudu panského nebylo žádného odvolání; avšak ten, kdo při propadl, mohl ji opět obnoviti, vyhledal-li si zatím nové doklady; jen tímto způsobem mohl opat Hradištský r. 1255 říci, „že při proti bratřím

---

[1]) Teprvé kniha Tovačovská, Edit. Brandl, ustanovuje v hlavě 117, že u jisté přísahy zbrané se neodkládají „bez klésky a bez odpásání“. Str. 67.

[2]) „Ctyři věrovali a tři z nich přisáhli.“ Brandl v Právníku VIII. 738.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 194.

z Vážan již několikráte byl vedl".[1]) Notář soudní pak nález sestavený stranám nahlas přečetl. A tento nález byl zapsán do kněh soudních vedle půhonu, jehož se týkalo. Takovým způsobem šlo se před se, stály-li skutečně obě strany k soudu. Nestála-li strana pohnaná, byla ihned, v pozdější době po vyslechnutí půhonu, jak bylo již praveno, in contumaciam odsouzena, což právo stanné a poplatek za to určený stanné nazýván.

Vedení práva dělo se tímto způsobem:

Strana, kteréž za právo dáno, musela „in signum causae obtentae" dáti sudímu dva denáry. Poplatek tento nazýván pomocné, přísudné, čistotné, památné.[2]) Běželo-li o pozemky nebo o peníze, proveden vzvod, inductio in bona, t. j. menší úředníci zemského soudu vzvedli vítěze na statek toho, jenž při propadl a povolavše sem rychtáře a několik sedláků oznámili jim, že statek vítězi právem náleží. Nedostál-li odporník do čtrnácti dnů oď zvodu své povinnosti, byl statek jeho soudně odhádán. Odhad prováděn taktéž od menších úředníků soudu zemského, kterýmž v ohledu tomto předsedal purkrabí olomouckého nebo brněnského obvodu soudního. Odhádáno bylo jen tolik, co by dostačilo, aby se na př. nahradila původovi suma povinná. Na Moravě dávána byla odporníkovi po odhadu ještě šestinedělní lhůta, aby se s původem dohodl nebo peníze povinné u soudu složil; neučinil-li toho v době ustanovené, stalo se uvedení v skutečné držení, přidědění, adhereditatio. [3])

---

[1]) „Dominus Robertus abbas super id sibi et ecclesie sue iustitiam fieri postulat coram vobis, sicut iam antea sepius postulavit." Cod. Dipl. Mor. III. 193.

[2]) Doklady na str. 45 sled. toh. díla.

[3]) Při-děditi, někoho pravým majetníkem učiniti. V listině z. r. 1208 (Erben, Reg. pag. 232) praví se o králi Přemyslu Otakarovi, že klášteru Oseckému daroval: „Dedimus quoque fratribus memoratae ecclesiae praedium nostrum in Hosniz, quod more terae nostrae duo rustici dedin iure possederant." Brandl, Glosar. str. 25 vykládá toto Dědin ius za staročeské vesské právo oprotiv pozdějšímu emfyteutickému právu. Kořenem

Přidědění jest posledním stupněm civilní exekuce, kterým původ dostal se v právní držení statku odporníkova.

Podle knihy Tovačovské dělo se přidědění tomto způsobem: přede vším vydal se purkrabí toho soudního obvodu, v němž byl statek odporníkův, na tento statek, a napomenul poddané, aby doma zůstali, poněvadž přibudou úředníci soudu zemského, aby přidědění předsevzali. Odešli-li poddaní přes toto napomenutí, odevzdána původovi nejen částka odhadnutá, nýbrž celý statek. Po té dostavili se nejvyšší komoří a nejvyšší sudí zemský s menšími úředníky soudu zemského, povolali před sebe fojta čili rychtáře vesnického a ty poddané, na jejichž pozemcích a úrocích přidědění se mělo státi, poručili jim, aby novému pánovi slíbili věrnost a poslušnost a vytrhli pak šindel nebo došek ze střechy, kde poddaný bydlel a odevzdali jej původovi těmito slovy: „To budiž tobě znamením, že tato půda jest tvým pravým a skutečným majetkem.“ Jest-li však odporník majetek svůj původovi i po zvodu přes to, že mu původ zaslal úmluvu, v ustanovené lhůtě nepostoupil, dožadoval se tento na menším právě listu obranného, literae tuitionis. Maje list obranný, vydal se původ s úředními osobami na statek, kam byl zveden, a nechtěl-li mu ho odporník ani potom ještě postoupiti, obžalován z násilného odporu proti právu, rebellatio cortra ius, z odboje, čímž propadl právu trestnímu. Stalo-li se však vdědění beze všech dálších obtíží, sepsána o tom listina, nový majetek vložen do desk zemských nebo dluh splacený vymazán a pře tím skončena.

Tak šel soud zemský v civilních věcech před se; čeho pak se šetřilo v tresních záležitostech? Soudní řád ve věcech trestních byl stejný až na exekuci. Ve věcech trestních záleželo vedení práva v přímém a provedeném trestu,

---

tohoto významného výrazu jest ovšem děd, avus, odtud dědina, majetek z otce na syna přecházející, zvláště však role, hereditas; pročež přidědění odevzdání propadlého statku v držení vítězovo.

a sice buď trestu tělesném neb ve ztrátě majetku zaplacením jisté částky peněžní, což poukuta nazýváno. Trest tělesný byl jaksi ozvěnou v nejstarší době dovolené svépomoci,[1]) a tak zvané krviny, krevní msty, čímž se dá vysvětliti mnohdy nelidská jeho krutosť. V starém českém soudním řádě, ordo iudicii terrae upomíná na bývalcu svépomoc na př. ustanovení, že vítěz v soudním souboji, nebylo-li nic zvláštního nařízeno, směl poraženému vlastnoručně hlavu stíti a ji s dvěma denary, nejspíše jako výkupným z krviny mezi nohy položiti; byla-li dívka nebo žena unesena, mohly, dokázalo-li se, že se to stalo proti jejich vůli, únosci hlavu stíti; bylo-li však dokázano, že dcera nebyla unesena proti své vůli, nýbrž pouze proti vůli otce svého, měl otec právo neposlušnou dceru a svůdce jejího vlastnoručně popraviti.[2]) Stínání bylo vůbec trestem nejobyčejnějším. Dělo se buď mečem nebo sekerou popravní nebo prknem spadacím, jako se stalo r. 1290 při Záviši z Falkenšteina. Šibenice, patibulum, bylo původně břevno do země zaražené s příčným břevnem nahoře.[3])

Šibenice postavovány nejraději blízko osady na návrší nebo při hlavní cestě, aby z daleka jsouce viditedlny byly každému výstrahou; z počátku šibenice pro každý případ zvláště postavovány, později stavěny šibenice zděné a trvalé.

[1]) V listinách klášterních nalézá se tato věta: „Insuper statuimus, ut, quicunque nobilium in supradicte ecclesie villis vel curiis pernoctando seu intrando extiterint iniuriosi, bannum nostrum in decem marcis auri componant, et ei dampna illata in dublum restituant; vel si adeo fuerint maliciosi et insani, ut non possint eos grangie vel ville abbatis tollerare, vel forte ipsum claustrum, extunc liceat hominibus et fratribus domus, sine nostra offensa, violenter ipsos expellere“. Cod. Dipl. Mor. II. 297 ad an. 1235. Str. 338 ad an. 1238.

[2]) Ordo iudicii terrae č. 26, 84 a 86. Archiv český II. 91, 123 a 125.

[3]) V Břetislavových dekretech z r. 1039 praví se: že „tabernarius in medio foro ad palum suspensus et usque ad fastidium praeconis caesus depiletur.“ Jireček, Cod. I. 16. Mám za to, že se zde mluví o pranýři a ne o šibenici. Neboť nemělo by smyslu pověšeného „usque ad fastidium praeconis depilare“.

Jen tam, kde bylo sídlo soudu trestního, zřizovány také šibenice. I stávalo se asi často, že zločinec byv polapen v osadě vzdálené, když jej k šibenici dopravovali, strážcům svým unikl, jako se stalo v českém městysi Polici, když odtud zločince odváděli ku popravě do Hradce Králové; pročež Poličtí žádali krále Václava II., aby jim z toho důvodu a pak pro nákladnou dopravu propůjčil ius gladii. Král uznávaje tyto důvody města Police, propůjčil jim listinou danou v Praze dne 7. prosince 1295 žádoucí privilej.[1]) A tak mohlo se ovšem přihoditi, že poprava nedála se vždycky tím nejlidštějším způsobem. V Praze pověšen dvanáctiletý chlapec na tak zvané hoře Šibeničné, poněvadž r. 1282 za nejkrutějšího hladu s matkou svou zabil chudou ženu pro několik kousků střídky chlebové;[2]) v Brně měl býti žid při krádeži polapený řetězy přivázan k šibenici a sice kolem krku, kolem opásání a za nohy; ale dříve postavena mu na hlavu dřevěná miska ve způsobě obvyklého tehdáž končitého klobouku židovského hořící smolou naplněná, „aby se rozeznával od křesťanů, kteří s ním byli zároveň pověšeni“.[3]) Na dokázané zlodějství ustanoven z pravidla trest šibenice. Přísnosť takováto byla však tehdáž také na místě; neboť listiny stěžují si příliš často na zlodějství v zemi a na nejistotu cest a majetku, na př. 1207 v Čechách, 1295 a j. v.[4])

Méně obyčejným byl trest smrti toho způsobu, že zločinec byl od koňů usmýkán. Rozpomeňme se jenom na klášterní pověsť o rytíři Sigfridovi z Marenberka,[5]) za krále

---

[1]) Emler. Reg. pag. 730.

[2]) Cont. Cosmae ad an. 1282. U Pertze IX. 204.

[3]) (Iudaeus) abiudicatus, et pileus de scutella ligno quodam elevato superius scutelle more iudaico imposito, factus cum pice ardente crinibus et capiti iudaei impressus, cum eodem pileo, ut a christianis suspensis discerneretur, patibulo catenis et ferramentis cum collo, ventre et pedibus est affixus“. Rössler, Stadtrechte von Brünn. Str. 202.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 42 a Emler, Reg. pag. 719.

[5]) Díl VI. str. 71—73.

Přemysla Otakara II. trest tento byl skutečně znám v nových jeho německých zemích. R. 1292 byl tímto způsobem potrestán johanitský komendator Pulst, poněvadž se srozuměním jeho, jak se tehdáž vypravovalo, město Sv. Vít dostalo se do rukou nepřátelských.[1]) Též ordo iudicii terrae zná tento trest, který se však teprvé na popraveném vykonával. Zločinec má býti za jistých okolností k šibenici dovlečen.[2]) Sok t. j. udavač byl podle řádu Otova kamenován, byl-li celou obcí usvědčen z křivého udavačství[3]) A Dalimil vypravuje o trestu ještě ohavnějším. Vršovec Kochan knížete Jaromíra r. 1038 úkladně o život připravil, za to dal mu kníže Oldřich jazyk vyříznouti, oči vyloupati a střeva ze života vysoukati.[4]) Další tresty smrti již na jiném místě jsme uvedli.

Překvapující jesti, že v starých časech zvláště na lesní pych kruté tresty se uvalovaly. Kdo les zapálil, uvržen za

[1]) Böhmer, Fontes I. 333. „Commendatorem de Pulst Ord. Sti Ioh., per cuius domum muri suffossio (sancti Viti) facta est, ligatum ad caudam equi, tractum per plateas oppidi, morte horribili interemit.“

[2]) Ordo iudicii terrae n. 29. Archiv český II. 92.

[3]) Viz díl IV. Jireček, Codex iur. Boh. pag. 63.

[4]) Dalimil, ed. J. Jireček cap. 40 str. 82. „Kněz Oldřich, rozpomenov na smrť bratra svého a poznav lesť Kochana nevěrného, veče jmu: Tys mě zbavil bratřie mého, jáž tě zbavím života tvého; Vyřezuv jmu jazyk, káza jmu oči vylúpiti, a z živa káža třeva vyvláciti. Vršovici to vidiechu i přimluviti se nesmiechu. Kochan když okolo sochy chodieše a z sebe třeva točieše, na svój rod počě túžiti etc“. Kromě trestů smrti od nás uvedených snad i jiných ještě se užívalo. Mezi krvinou a zákonem nebyla ještě nalezena střední cesta. Pokračovatelé Kosmovi uvádějí ještě jiné tresty smrti; avšak letopisec nemluví o právě, nýbrž o vášni, jenž r. 1279 neblahé paměti v Čechách místo spravedlnosti zaujala, „vestibus et rebus expoliati, quibus pecunia deerat, ambulabant in saccis et lecticis et mattis sua pudibunda tegentes, diversarum penarum aculeis torti. In Wilnik multi in rotis extenti, in flumen Albiam praecipitati sunt de ponte et suffocati, alii trucidati, alii gladio occisi, alii vinculis mancipati, alii igne cremati, nonnulli etiam fame valida et frigoris asperitate afflicti, et innumerabilibus aliis ac diversis passionibus affecti spiritum exhalabant“. Cont. Cosmae ad an. 1279. U Pertze IX. 201.

živa do tohoto ohně; kdo stromy olupoval, aby z lýka rozličné domácí nářadí hotovil, tomu bývala pravá ruka useknuta; kdo kmeny z lesa ukradl, tomu sekerou hlavu sťali na pni a j. v.[1]) Zdaliž základem těchto zostřených trestů nebyla stará myšlenka, že lesy poskytující obyvatelstvu v dobách nebezpečenství nejlepší ochranu, ano zemi proti cizímu nepříteli chránící, jsou jaksi posvátné a že tedy každé jich poškození jako poškozené svaté věci bylo trestáno? Když se pak náhledy v této příčině změnily, změnily se také způsoby trestů.

Jelikož se však někdy stávalo, že pohnaný pro veliké zločiny odsouzený provedení nálezu unikl, že tedy ani jednoduchým ani zostřeným způsobem na hrdle potrestán býti nemohl, takový byl vypovězen; běželo-li o zločiny politické, o zrádu na knížeti nebo na zemi, byl zločinec ze země vypovězen (relegatio); uprchl-li zločinec nežli trest smrti nad ním byl vynesen, byl proskribován t. j. jméno jeho zanešeno popravcem do seznamu škůdců zemských, bylo na tržištích tímž způsobem jako zeměpanské zákony a nařízení, jako trhy veřejným provolávačem přede vším lidem vyhlášeno,[2]) a v mnohých případech provinilec také za psance uznán t. j. každý měl právo takovéhoto psance čili ztracence beze všeho trestu zabiti. Jmění jeho připadlo v starších dobách, neučinil-li kníže jiného pořízení, zemské pokladně. Kdo vypovězenci poskytl nebo zjednal bezpečný útulek, pokládán za veřejného škůdce a podle toho s ním naloženo.[3]) A předce mohl býti takovýto ztracenec na životě zachován, což se dálo právem útočištným.

Právní obvyklosti dopouštěly, že stíhaný vynník mohl se na určitá místa utéci, aniž by zde mohl býti napaden, bylo to útočiště, asyl, kteréhožto práva některá místa po-

---

[1]) H. Jireček, Slov. právo II. 245.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 211 ad an. 1278 a V. 66 ad an. 1297. Pak Erben, Reg. 249 ad an. 1212.

[3]) H. Jireček, Slov. právo II. 245 sled.

žívala. Obecně jest známo, že zřízení útočištné již u starých pohanů a u Římanů průchod svůj mělo.[1]) Za doby Přemyslovské rozeznávalo se dvojí útočiště, světské a církevní. O útočišti prvního druhu projevuje se starý soudní řád z počátku XIV. století takto: Podaří-li se vinníkovi, jenž byl k smrti odsouzen, utéci se do náruči řádné své manželky nebo podaří-li se této, úprchlíka rouchem svým přikrýti, nesmí býti ani od toho, komu se škoda stala, ani od původa na něj sáhnuto, tím méně smí býti zatknut, usmrcen nebo jinak obtěžován. Vinník byl také chráněn utekl-li se k české královně.[2]) Dějiny české podávají nám toho doklady. Dovídáme se, že kněžic Svatopluk, syn krále Vladislava II. milce králova a dvořenína Vojslava, ačkoliv ke královně se utekl a tato jej objala, zavraždil a proto ze země uprchl.

Kostely hlavně z toho důvodu za útočiště sloužily, že zločinec, který se do nich utekl, již tím podal první důkaz své kajícnosti. Že kostely za útočiště sloužily, toho máme již více dokladů. Na př. již řády Otovy na to upomínají, a r. 1237 klášter sv. Františka v Praze poskytoval útočiště. Též veliká listina výsadní pro klášter Hradišťský ze dne 1. září 1240, listina pro klášter na Hoře sv. Hypolyta z r. 1252 mluví o právě tomto ukazujíce, že nejen kostel a klášter, nýbrž také vedlejší budovy klášteru náležející až do vzdálenosti určitě naznačené na př. klášter v Hoře Sv. Hippolyta až ku potoku, jenž Granice nazýván, útočiště poskytovaly.[3]) Tímto právem útočištným alespoň tolik se získalo, že prchající nabyl času s tím, komu škoda se stala nebo s jeho dědici o pokutu peněžitou nebo vůbec o způsob se porovnati, jak

---

[1]) Zákony Římských císařů o útočištném právě kostelů v „Archiv fűr das katholische Kirchenrecht“ 1877. Seš. 1.

[2]) Ordo iudicii terrae cap. 30. Archiv český II. 93.

[3]) Erben. Reg. pag. 429, ačkoliv listina z. r. 1237 jest velice podezřelá; mezi svědky uvadí Pražského biskupa Jana, ten však zemřel dne 16. srpna 1236 a listina má datum 1237, regni nostri (Wenceslai regis) anno octavo. Cod. Dipl. Mor. II. 375 sled. a III. 149.

by se zadostučinění stalo: neboť škodu bylo nahraditi i tehdy, užil-li někdo práva útočištného, a nestalo-li se to životem, poskytnouti se musela náhrada hmotná, avšak ne po způsobu německém virou. Slovanské právo, alespoň v době Přemyslovské neznalo německé viry; virné totiž zakládalo se na nerovnosti stavů, podle práva slovanského však byli si všickni obyvatelé, než-li se výsady ujaly, před zákonem rovni. V době Lucemburské vira již byla známa, ačkoliv se toho jména pro ni neužívalo. Ustanovit náhradu tomu, komu ublíženo nebo rodině zabitého, ponechávalo se dohodnutí po dobrém a aby se toho mohlo docíliti, k tomu útočiště výborně se hodila.

V době starší nepožíval každý kostel práva útočištného; na sklonku doby Přemyslovské však měl právo toto každý posvěcený kostel i hřbitov při něm se nalézající. Avšak poněvadž se práva toho někde zneužívalo, církev sama vydala rozličná nařízení, právo toto obmezující. Pro nás jest zvláště důležito ustanovení, kteréž o asylech vydal velký provincialní koncil v Praze dne 11. a 12. listopadu 1349 shromážděný, poněvadž koncil tento, na němž vedle arcibiskupa zasedal také slušící pod něj biskup Olomoucký měl také právní platnosť pro Moravu. Ustanovenoť takto: „Utekl-li by se zločinec do kostela, sudí světský nesmí ho odtud násilím vyvleci, naopak musí na požádání místního faráře slíbiti, že jej pouze penězi nebo jiným mírným způsobem chce potrestati; ale na těle a na životě že mu neuškodí, leda by to byl veřejný loupežník a takový škůdce, jenž v noci pole spustošil, nebo v kostele a na hřbitově někoho zabil.“[1] Církev

[1] Dudik. Statuten des ersten Prager Provincial-Concil's vom 11. und 12. November 1349. V Brně 1872 pag. 62. „Inhibemus, ne . . . . aliquem confugientem ad ecclesiam, quantumcunque maleficium commiserit grave, iudex laicus, seu quivis alius, quandamcunque secularem dignitatem obtinens, vel potestatem exercens, de ecclesia violenter praesumant extrahere, immunitatem ecclesiae taliter violando; sed potius ad instantiam rectoris ecclesiae, ad quam fugit, eidem vitam et membra

ovšem nepropouštěla bez trestu těch, komu útočiště poskytla; ukládalať jim rozličné pokání, kteréž velmi přísné bývalo. R. 1347 nebo nedlouho před tím pan Smil z Bitova dal faráře jaroměřického Vojslava pro urážku na cti pomocí svých přátel o své vůli do pytle strčiti a v sousední řece utopiti. Pro zločin tento pan Smil a jeho pomocníci propadli velké exkomunikaci, které jen papežem mohli býti osvobozeni, poněvadž případ takovýto papeži byl vyhražen. Jelikož pro nejistotu na cestách nemohli nebo nechtěli se do Říma osobně dostaviti, žádali krále Karla IV., aby se za né u papeže přimluvil. Král Karel to učinil a papež Kliment VI. uložil jim tato pokání: nechať s bosýma nohama a bez pasu, majíce záda obnažená, a metlu v ruce a řemen na krku, obejdou všecky větší kostely v Olomouci, u každého před hlavními dvéřmi stojíce nechají se mrskati od kněze žalm kajicní odříkávajícího, při čemž by lidu shromážděnému provinění své hlasitě vyznávali. Vzal-li kostel v Jaroměřicích zločinem jejich nějakou škodu, byli povinni úplně ji nahraditi a měli-li by právo patronátní, pozbyli ho na vždy pro sebe a za své nástupce. Diécesalnímu biskupovi Olomouckému Janovi Volkovi bylo papežským brevem ze dne 2. dubna 1347 uloženo, aby ještě podle svého uznání provinilcům pokání uložil a o jeho správné provedení se postaral. Přes to však mají se pan Smil a soudruzi jeho nejdéle do čtyř let před stolici apoštolskou dostaviti, aby vyslechli, co je očekává.[1] Že však

illaesa conservent, et ipsum pecuniaria vel alia disciplina puniant mitiori, nisi malefactor ad ecclesiam fugiens publicus latro fuerit, vel nocturnus praedator agrorum, aut si in ipsa ecclesia vel eius coemeterio homicidium vel membri truncationem sub spe immunitatis perpetraverit, tales enim cuiuslibet immunitatis privilegio sunt indigni.“

[1]) Cod. Dipl. Mor. VII. 519. „quam primum commode poterunt (infra quatuor annos) conspectui apostolico personaliter se presentent mandatis apostolicis humiliter parituri“. Na str. 520 má se čísti místo „nudi et discalceati brachiis dumtaxat retentis“ — „braccis dumtaxat retentis“.

zatýkání zločince, který by se do kostela utekl, i za naší ještě doby, když již dávno se zapomnělo na útočištné právo světské a duchovní, musí se díti s největším šetřením místa a ve srozumění se správci kostelními, z povahy věci samé vyplývá.

Připomenuli jsme, že exekuce v ohledu trestním záležela nejen v tělesných trestech, nýbrž také v pokutách na jmění a na penězích. Mluvíce o pokutách peněžních, nevyrozumíváme jimi, jak bylo již připomenuto, německou viru, nýbrž peníze, jež bylo zapraviti, buď podle úmluvy od škůdce poškozenému nebo od celé obce, byl-li spáchán na území jejím zločin, jehož původa nebylo lze vypátrati. Podle toho, na čem zločin byl spáchán, tato obecná pokuta, venditio, rozličně nazývána: hlava, svod, nárok, nedoperné a hrdosť.

Hlava znamenala vůbec vraždu a zábití,[1] ale pak také pokutu peněžitou za vraždu placenou.[2] Jako u Němců, panoval i u Slovanů ten obyčej, že přede vším příbuzní měli smrť zavražděného usmířiti; soud neměl s tím z povinnosti úřední co činiti. Příbuzní obyčejně hleděli se s vrahem vyrovnati, aby krevní msty konati nemuseli a sice odkladem, compositio. Roku 1333 zabili konservové kláštera Velehradského tři muže Bohunka, Přibyslava a Vaňka. Aby klášter nebyl v krvinu zapleten, opat a připomenutý klášter uzavřeli na radu rozhodčí, ubrmanů Bernarda a Alberta z Cimburka, Vyška z Vlachovic, Ježka Mlače, Adama Černého, bratří Protivoje a Slavibora z Buchlovic, s dvěma lesníky Ondřejem a Horkem, s dětmi, ženami a přátely zabitých ve vsi Stříbrníku nebo kde by prodlévali, smlovu, compositio,

---

[1]) „Quando aliquis interficitur, quod vulgariter hlava vocatur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 202 ad an. 1228.

[2]) V privileji pro klášter Lúcký de anno 1234. „Ius etiam, quod datur pro capite, eis concedimus.“ Cod. Dipl. Mor. II. 272. Také v listině pro Mariacelský klášter v Brně ad an. 1286, tamtéž 275: „Ius etiam seu penam, quod, vel que datur, vel dari consuevit, pro capite concessit percipiendam“. Cod. Dipl. Mor. IV. 322.

odklad, v ten smysl, že klášter se zavázal zaplatit sirotkům, ženám a příbuzným zabitých 35 hřiven pražských grošů na dvě lhůty, o sv. Jiří 17 a na sv. Michala 18 hřiven; kromě toho na návrh rozsudí ustanoveno pět hřiven na obnovení budovy klášterní, kteráž nejspíše byla spálena, a aby za duše padlých vymohla se konfraternita šesti klášteru cisterciáckých, pozůstalí však a příbuzní zabitých slíbili za sebe a své nástupce, že na věky upustí od krviny.[1]) Odklad se zapravoval, byl-li vrah polapen; nestalo-li se tak, uprchl-li, a nemohl-li býti vyhledán, byla osada, v jejíž obvodu vražda se stala, povinna odklad zapraviti.[2])

Suma peněžní nebyla nepatrná, každému sedláku v obci bylo až do roku 1222 složiti 200 denárů, pokuta to, jakouž i řád Otův ustanovuje; po r. 1222 neukládala se suma tato více jednotlivému sedlákovi, nýbrž celé obci, ale byla vždy ještě velikým břemenem, zvláště že lidé špatní člověka zabitého na obec sousední zanesli buď ze msty, nebo aby hlavy byli osvobozeni.[3]) Hlavně z této příčiny snažili se zvláště kláštery, aby zeměpanskými výsadami osvobodily své poddané břemena, při němž úředníci snadno podvodů se mohli dopouštěti a lid utiskovati. Kláštery moravské požívaly v polovici XIII. století vesměs této výsady. V XIV. století, když řízení trestní stalo se pravidelnějším, hlava ze soudnictví, avšak jen znenáhla vymizela, ačkoliv smírná pokuta a spojená

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. VI. 349.

[2]) Privilej pro kostel Pražský ddo. in Sadska 2. července 1221: „Si quis etiam in bonis episcopatus, vel ecclesie Pragensis homicidium presumpserit perpetrare, et homicida evaserit, consanquinei interfecti reum iure terre requirant, ita tamen, quod homines ecclesie et episcopatus conserventur inde impunes“. Cod. Dipl. Mor. II. 124.

[3]) Erben, Regesta p. 291 ad an. 1220 a Jireček, Cod. iur. Boh. p. 51 v Concordatě č. 18 „Hanc autem penam alleviare volumus, qua quando quis interficiebatur, quilibet rusticus in CC denariis condempnari solebat, nunc nos (Otakarus rex) mitius agenter cum eis, volumus ut tota villa in CC denariis condempnetur“.

s tím pokora, kterou vrahovi, aby vraždu smířil bylo podniknouti, ještě v knize Tovačovské jest vyměřena. [1])

Svod od svésti, deducere, devolutio culpae in alium, jest podle Brandlova Glosáře žaloba z majetku toho způsobu, že majetník, postihl-li věc, která se mu ztratila, u někoho v držení, povinen byl, chtěl-li ji opět získati, držitele vyzvat na svod, t. j. aby se sebe svedl, aby ukázal svého správce neboli držitele předchozího, ten druhého a tak pořád, až by se přišlo na konečného, kterýž by žádného správce postaviti nemohl a tak právně za držitele nenáležitého pokládán byl. Jest to tedy právní instituce podobného druhu jako německý Anefang. Řád Otův ustanovuje v příčině této v č. 10: „Zavedl-li se soud, musejí býti přítomni posel županův, cúdařův, správcův a komořího a kromě toho jeden nebo dva lidé ze sousedství a soud nesmí jíti dále nežli na třetího správce; u toho jest se zastaviti, a bude-li stíhaný usvědčen, zapraví 200 denárů do komory zemské a poskytne tomu, kdo svod způsobil a původem sluje, tedy majetníku věci poškozené nebo odcizené, zadostučinění“; a v č. 27 praví se: „ztratí-li se sled ukradené věci u některé vsi, předce ves tato nesmí býti pro toto zlodějství žádným způsobem potrestána.“

Příčina tohoto zákona spočívá v někdejším závazku zloděje po čerstvém sledu stopovati. Komu bylo ukradeno, sebral totiž, jak řád Otův č. 10. ustanovuje, kromě soudních poslů několik vážných mužů ze sousedství svého, stranu,

---

[1]) Brandl, Kniha Tovačovská cap. 110, 111 a 112. Měla-li se pokora vykonati za zavražděnou osobu panskou, muselo podle knihy Tovačovské provázeti vraha, který šel pěšky a bez pásu, v kajícném průvodě ke hrobu zavražděného 50 osob, byl-li zeman zavražděn, 25 osob a za sedláka jen 5 osob. Na hrobě musel se vrah ruce roztáhnuv položiti a nejbližší příbuzný pochovaného nasadil mu hrot obnaženého meče mezi lopatky, kdežto kajícníkovi bylo o milosť a smilování prositi a slíbiti, že odtud bude přítelem pozůstalých; po té ještě ustanoveno, které skutky zbožnosti a lásky k bližnímu měly by se na spásu duše zavražděného vykonati.

kopu a šel s nimi po sledě, slědom ženút. Vedla-li stopa do některé vsi nebo do nějakého dvora, vyzvána obec nebo obyvatelé dvora, aby ji se své honitvy nebo od svého domu svedli. Zpečovala-li se obec nebo obyvatelé dvora vyzvání tomu vyhověti, nebo vzepřeli-li se dokonce vyslancům a je zranili, nebo snažili-li se sled zahladiti, byly věci tyto od strany konstatovány, ztráta majetníkova odhádána a obec nebo obyvatelé dvora měli za povinnost škodu společně nahraditi a kromě toho pokutu zapraviti. [1]) Pokuta tato taktéž svod nazývána. Jako hlavy, snažili se duchovní poddané své i povinností ze svodu plynoucích osvoboditi. V listinách výsadních z. r. 1057, 1187, 1204, 1205, 1213, 1220. 1225, 1228, 1229 a j. v. jest o svodě zmínka. Během XIII. století tento právní obyčej ze soudnictví zemského se vytratil, v právech městských užívalo se ho ještě v XVI. století. [2])

Se svodem těsně souvisí výraz v listinách uváděný, s o k, accusator, kterážto právní obvyklost podnes ještě na Černé Hoře má průchod. Osoba, kteráž jest ochotna za odměnu zloděje vyhledati, nazývá se na Černé Hoře sokem zrovna v takovém smyslu jako na Moravě za doby Přemyslovské. Sok byl totiž pouze osobou prostředkovací, jenž za mzdu zloděje sledovala a před soud jej poháněla. Byl-li půhon bezdůvodný, měl býti původ podle řádu Otova kamenován. Okolo r. 1222 tento trest smrti proměněn již v pokutu peněžitou.

N á r o k t. j. pokuta peněžitá a žaloba pro zlodějství nebo pro polní pych a oloupení, [3]) směl se státi jen tehdy,

---

[1]) H. Jireček, Über Eigenthumsverletzungen. Str. 19.

[2]) Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhunderte. Str. 9 a 257.

[3]) V listině krále Přemysla Otakara pro řád Německý ze dne 26. srpna 1222 praví se: „Si vero nárok, quod latine vocatur accusatio furum vel nocturnorum predonum, super eorum homines evenerit, iudicio astent curie secundum morem terre, in nullo nostre celsitudini nec nostris quoad aliquam utilitatem responsuri, sed omnis culpe satisfactio

bylo-li hodnověrnými svědky dokázano, že původ přišel o svůj statek, leda že by se byl skutek stal v lese, nebo na místě odlehlém, nebo na cizím kupci. Nežli takováto žaloba byla přijata, musela býti příslušnému soudu opovězena, totiž cúdaři, županovi a ostatním úředníkům. Jelikož bylo dosti lidí, kteří se k takovéto věci propůjčovali, aby peníze vynutili a dosti soudců, jenž se v takovémto vydírání súčastnili, hleděly zvláště duchovní sbory poddané své nároku osvoboditi.[1])

Nedoperné nazývána pokuta peněžitá, jenž se platila za zranění, které nebylo smrtedlné. I v ohledu tomto vydáni byli poddaní na milost libovůli úřednické; pročež král Václav listinou pro klášter Plasský, danou dne 1. února 1252 všecky poddané kláštera osvobodil nejen pokuty peněžité, nýbrž také povinnosti k soudům světským státi.[2]) Podle starého soudního řádu, ordo iudicii terrae, propadl ruku svou, kdo

---

cedat in usus fratrum (Ordinis theutonici), et tamen homines, si rei fuerint comprobati, adversariis satisfaciant. Si vero homo accusatus per honestos vicinos suos, fide eorum requisita, fuerit absolutus, curie non respondeat". Cod. Dipl. Mor. II. 143. Ve výsadní listině krále Václava pro klášter Litomyšlský z r. 1228 čteme: si aliquo pro latrocinio incusetur, quod boemice nárok vocatur". Cod. Dipl. Mor. II. 203. V exempční listině pro klášter Lúcký ze dne 22. října 1234: ab accusatione, que vulgo nárok dicitur". Tamtéž 272. Taktéž III. 158.

[1]) Král Václav vykládá v listině pro klášter Plasský dané dne 1. února 1252, jak se šlo před se při nároku: „Cum Placensem ecclesiam, a nostris fundatam progenitoribus . . . homines improbi et maligni . . . molestare praesumant, tam ipsos fratres, quam eorum homines ad iudicia extraordinaria pertrahentes, et eos rebus suis per iniusta iudicia defraudantes, nos eorundem paci et quieti prospicere cupientes, eisdem . . . ut nisi coram abbate loci, seu coram nostra Serenitate, aut coram nostr villici praesentia valeant conveniri, auctoritate praesentium munifice indulgemus". Erben, Reg. pag. 595.

[2]) „Universos homines vestros, sive involuntarie a se ipsis, sive per violentiam ab aliis vulneratos, a noxa et necessitate se iudicibus praesentandi reddimus absolutos, et pecuniam ipsis consuetudinarie iudicibus pro huius modi vulneratione solvendam auctoritate praesentium in perpetuum relaxamus," Erben, Reg. p. 595.

u přítomnosti královė nebo na plném soudě někoho mečem nebo nožem do krve poranil. Zemřel-li poraněný následkem této rány, nakládáno s tím, kdo jej zranil, jako s obyčejným vrahem. [1])

Hrdosť pocházející od hrdý, superbus, bylo násilné vetření se nebo vtržení do cizího příbytku nebo majetku, při čemž však statek nebyl uchvácen, tedy loupež se nestala; stala-li se loupež, a stalo-li se násilné vtržení a odnětí cizího majetku z příbytku, jmenovitě v době noční nazýván zločin tento výboj, excussio. V obojím případě běželo o porušení pokoje domácího, o čemž praví se v řádě Otově: „Bude-li někdo oloupen výbojem, poháněj kohokoli; bude-li oloupen skrze hrdosť, jmenuj kohokoli a šetřeno budiž při tom starých obvyklostí. [2]) Soudní řád český podává k statutu tomu vysvětlení: Pán domu nebo bydlitel, kdyžby jej vybízeli, a on by se hrdosti nemohl vydatně opříti, měl buď posly vypraviti nebo vysokým hlasem křičeti: nastojte! a sousedům tak oznámiti, aby zločince pronásledovali; [3]) a potom což nejdříve bude moci, měl sousedy a soudní posly zavolati a škodu, kteráž se jemu stala, ukázati, na potlučeném nábytku domácím, na vybitých dveřích nebo truhlách, na roztrhaných peřinách a peří z nich vysypaném, aby před komorníkem mohli o tom svědectví vydati. [4]) V tak zvané zakládací listině litoměřické z r. 1061 (podle H. Jirečka, podle Erbena cc. 1057) hrdosť a výboj uvádějí se výslovně mezi zločiny,

[1]) Ordo iudicii terrae cap. 46. Archiv český II. 99.

[2]) „Insuper, si quis spoliatus fuerit per wiboy, incuset quos vult, et de hirdozt nominet quos vult, et antique consuetudines conserventur.“ H. Jireček, Cod. iur. Boh. p. 63.

[3]) Řád Otův v příčině této soudí n. 24. již mírněji: „Item ad clamorem communem, qui nestoyte (sic) vulgariter nominatur, nullus currere teneatur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit“. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 64. Z ustanovení tohoto jest viděti, že před vydáním řádu Otova každý, kdo volání o pomoc uslyšel, byl povinen zločince stíhati.

[4]) Ordo iud. terrae, cap. 52. Archiv český II. 101 a 102.

při nichž nastávala činnost osady.[1]) V soudní řeči slovo hrdosť a pokuta peněžitá, která se na ni ukládala, přes druhou polovici XV. století dále se neudržela.[2])

H. Jireček sestavil přehledně rozmanité zločiny, kteréž příslušely za doby Přemyslovské před soudy trestní, podle povahy takto:[3]) 1. Zločiny proti knížeti a proti zemi, tedy zločiny uražení veličenstva. Sem počítá: a) odboj, t. j. vzdorování, odpor proti právu, jmenovitě násilné překažení exekuce při zvodu a přidědění.[4]) b) Falšování peněz. Obvyklým trestem na tento zločin byla zábava statku a vypovězení ze země;[5]) a c) Chování a podporování psance. 2. Viny proti životu a zdraví: a) hlava t. j. vražda a zabití a b) zranění. Provinění proti cti a vůli osobní: obuzstvo, calumnia, od obúzeti, tedy falešné opovězení nebo obvinění před soudem. b) Podávení ženy a děvojstva odnětí stuprum sive violatio virginis — při čemž se krvavé roucho a zedrané šaty výslovně připomínají. c) Únosba, unešení dívky nebo ženy. 4. Provinění proti jmění: a) Hrdosť a výboj, násilné vtržení do cizího příbytku, při čemž buď majetek byl odcizen nebo ne. b) Loupež. c) Plen t. j. zabavení statku,[6]) později pych na cizím majetku. d) Oheň t. j. zločin žhářství. e) Zlata odněti t. j. ukradení pokladu zakopaného; neboť tehdáž bylo obyčejem

[1]) Erben, Reg. pag. 52. „Svod. glava. nárok, nedoperné, gerdost quidquid ex his et talibus ad usum nostrum debet provenire, totum libere et hilariter nostrae concedimus ecclesiae."

[2]) Rozdíl mezi hrdostí a výbojem vytknut jest patrně v klášterských listinách velehradských, brněnských, lúckých, rejhradských, na př. v rejhradské ze dne 2. list. 1234: „Si quis autem alicui persone religiose infra septa monasterii constitute manus iniecerit violentas ad aliquem ibi dehonestandum, capite puniatur" a t. d. Cod. Dipl. Mor. II. 278.

[3]) H. Jireček, Slovanské právo II. Str. 249–260.

[4]) Erben, Reg. pag. 336.

[5]) Viz d. VIII. str. 228.

[6]) „Confiscationis sententia, quae plen dicitur." Erben p. 336 ad an. 1227.

zlato a stříbro zakopávati, aby ho zloději neukradli. Starý soudní řád ustanovuje zvláštní soudní řízení s těmi, kdo by se takovéhoto zločinu dopustili.[1]) f) Zlodějství neboli krádež, furtum. Byl-li zloděj při činu dopaden, mohl býti bez trestu zabit. Majetek zlodějův připadal z počatku knížeti, později poškozenému.

MORAVSKÉ PRÁVO SOUKROMÉ.

Právo soukromé. — O postavení vdov, žen a dětí. — Věno a smlouvy svadební. — Sirotci a dělení majetku. — Nemanželské děti nemohly děditi. — Inkolat. — Dlužné úpisy a jak se dluhy vymáhaly.

Aby se alespoň přibližně dokonal obraz práva za doby Přemyslovské, potřebí promluviti ještě o právě soukromém. Účelem naším nesmí a nemůže býti, pouštět se do podrobností, můžeme věc pouze naznačiti, a ty, kdo by staré moravské právo soukromé obšírné chtěli poznati, odkázati na díla, jenž o tom zvláště pojednávají. Jak praveno, my se zde věcí jen dotkneme.

Základem moravského práva soukromého jest právo rodové a rodinné. Neboť, jak známo, byla země v nejstarších dobách podle rodů rozdělena. O tom svědčí patronymické pojmenování u většiny vsí moravských. Jelikož správa a vláda byla v rodě přirozeným způsobem patriarchální, soudíme z toho, že právě tato všeobecná patriarchální správa udávala formy, jimiž jednotliví členové rodu, a jelikož rod z rodin se skládal, též členové rodin se spravovali. Patriarchální zřízení rodinné obsahuje základy moravského práva soukro-

[1]) „Si quis . . . vel aurum subtraxerit, effodendo de terra.“ Ordo iudicii terrae cap. 62. Archiv český II. 109.

mého a tím se dá vysvětliti, že náčelníci starých rodů panských až do XVI. století nazýváni hospodář, vladař, starosta. Staroslovanská družina, družstvo, předpokládala jednotu v rodině a společný majetek; hospodářství tehdejší považováno jen za bezpečné útočiště této družiny rodinné, v němž děti až do svého vyžonění a vyvdání požívaly všech práv společníků domových a měli právo k výživě a k vychování; a hodnosť starosty nezastává vždycky nejstarší člen rodiny, nýbrž muž i věkem mladší, ale nejchytřejší a nejstatečnější, jemuž příslušela vrchní správa a moc výkonná, kdežto všickni dorostlí společníci rodoví v důležitých případech ku poradám a usnášení svoláváni bývali, ale jinak celkem jen nařízení gospodara, starešiny, starosty, vladyky prováděti pomáhali. A tak měla se věc po celou dobu Přemyslovskou s velikými rody Již Dalimil praví o Vršovcích: „Vršovici, nejmocnější biechu Kochana za starostu miechu.“ Náčelník celého rodu nazýval se tedy starosta. On byl zástupcem a představitelem nedílného majetku rodového, z jehož příjmů byli všickni členové rodoví, neměli-li vlastního majetku rodinného, vydržováni. Starosta byl přirozeným poručníkem nezletilých, nezaopatřených a dcer, nežli se oženili a provdaly. On také věno určoval.

Vdovy mohly buď zůstati v rodě, kam se přivdaly nebo měly na vůli do svého původního rodu se navrátiti. Byla-li z rodového majetku poskytnuta nějaká nadace kostelu nebo klášteru, mohlo se to státi jen s vědomím a volí zletilých členů celého rodu. Maršálek moravský Bohuš z Drahotouš daruje r. 1280 sestře své Herce, která byla jeptiškou v Oslavanech, patronátní ves Zbyškovice poznamenal: „že se to stalo za souhlasu synů jeho a po úradě s jeho přátely.“ Listinu dne 2. července 1280 v Brně o tom vydanou podepsali též bratří darovatelovi, z nichž Petr byl lectorem při dominikánském klášteře v Brně a druhý Hertman pánem na Holšteině.[1]) Jináče měla se věc, neměl-li dárce dětí.

[1]) „Nos Bohusch, marschalcus Moraviae, dictus de Drahotusch, ... protestamur, quod de assensu filiorum nostrorum et consilio ami-

K takovéto nadaci muselo se napřed zjednati svolení knížete. Smil ze Střílek, dědičný župan na Brumově, zakládaje z majetku svého, ješto žádných dítek neměl, r. 1261 opatství Smilheimské, vyžádal si dodatečně svolení krále Přemysla Otakara, kterého se mu r. 1267 také dostalo.[1]) Na sklonku doby Přemyslovské větší část rodu byla se již v rodiny rozdělila, aniž by se byla vzdala práv starostovi příslušných. Jen v tom stala se veliká změna, že majetek rodinný mohl býti dělen a tím se stalo, že na Moravě povstalo skoro tolik statků, jenžto se do desk zemských kladly, kolik bylo vsí v zemi. Tak povstala koncem XIV. a počátkem XV. století drobná šlechta, jenž po době Lucemburské vykonávala v zemi vliv rozhodující, ačkoli vliv tento zemi vždycky neprospěl. Po bitvě Bělohorské tato drobná šlechta z Moravy skoro úplně vymizela.

O postavení manželky k manželovi poučuje nás staré přísloví: „vězeň žena muže svého“.[2]) Touto právní zásadou uhájena byla autorita mužova v rodině, a pojištěno bylo také co nejlépe jmění manželčino, jmenovitě její věno. Pokud muž žil, nemohla manželka, jenž se také někdy podle úřadu manžela svého nazývala, na př. Ofemia „pincerna“,[3]) ani svou vůlí, ani svým věnem a vůbec svým majetkem svobodně vládnouti. Ješto nesměla podle vůle své svobodně jednati, nemohla také před soudem svědčiti, ale na listině mohla se

corum dilecte filie nostre, domine Herche, ad obsequium convolanti sponsi ui, domini I. Ch . , cui voluntarie se devovit, nec non claustro de Ozla, villam nostram Zbiscowiz nominatam, in subsidium et solatium libere contulimus.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 239.

[1]) Tamtéž III. 401 a 402.

[2]) Co se dá pověditi o poměru manželky k manželovi na Moravě od nejstarších dob až do XVI. století, sestavil Vincenc Brandl v „Právníku“ 1870 str. 757—778, kteréhožto článku jakož i glosáře téhož spisovatele se přidržujeme. Výrok tento není nic jiného nežli svobodný překlad biblické věty: „Sub viri potestate eris“. Genesis III 16.

[3]) Cod. Dipl. Mor. V. 137 ad an. 1302.

za svědka podepsati. [1]) Dívka plnoletá a vdova mohly však před soudem svědectví vydávati. Žena nemohla s věnem a majetkem svým svobodně naložiti, ano požadoval-li to muž, musela je stížiti zástavou nebo jiným břemenem. Zůstala však majetnicí a mohla se svolením muže svého i dary z majetku svého udělovati. Na Moravě na př. založen byl klášter Vyzovický. Bezdětní manželé, dědičný župan brumovský Smil ze Střílek a choť jeho Bohuvlasta postoupili veškerý svůj majetek listinou danou dne 21. srpna 1621 na založení jmenovaného opatsví. Manželka tedy dohodnouc se s manželem mohla s majetkem svým libovolně naložiti. [2]) Tímto způsobem byla však vázána, jen pokud muž byl živ; jakmile zemřel, byla sproštěna všelikých právních závazků, k nimž byla skrze svého manžela donucena, nebo v které se na jeho přání uvázala. Bylo-li proti ní namitáno, že sama svolila, odvolávala se na právní zásadu: „žena vězeň muže svého,“ a rušila tím všeliký právní závazek, jejž byla před smrtí manžela svého učinila.

Věno, dos, od staroslovanského věniti, vendere, prodati tedy věno vlastně tolik jako tržní cena, v čemž jest upomínka na starobylý obyčej ženu kupovati, muselo býti vždycky pojištěno na statku svobodném, který nebyl ani manstvím ani zástavou obtížen; bylo-li na tento statek nějaké břemeno uvaleno, muselo býti věno na nějakém jiném svobodném statku pojištěno, což převod věna, translatio dotis nazýváno. Dcery všecky měly stejné věno dostati, dostala-li některá méně,

---

[1]) Tamtéž II. 58 ad an. 1211. Mezi svědky uvádí se „Uxor Artlebi.“

[2]) Tamtéž III. 313. sled. „Nos Smilo de Střílek, castellanus perpetuus Brumovensis . . . . unacum Bohuvlast, nostra coniuge predilecta, unanimi deliberatione prehabita, peccata nostra more fidelium redimere cupientes, maxime cum heredibus et liberorum propagine, volento Deo, careamus . . . . Cysterciensis ordinis Abbatiam in propria hereditate nostra Bysowitz, fundamivus.“ Jiný příklad poskytuje nám Bohuslava, jenž darovala půl vsi Téšetic klášteru Hradišťskému „una cum mariti mei concensu.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 274.

měla právo žalobou se toho domáhati zrovna tak jako kdyby na př. při rozdělení statků věno nebylo pojištěno. Z tohoto důvodu musel býti vždycky vyhledán příjemce věna, jenž by se za ně zaručil. Příčina toho spočívala v starobylém obyčeji, že některý dobrý přítel ženichův vzal několik neděl před svadbou nevěstu do svého obydlí a tím se zavázal, že bude pečovati, aby věno zůstalo neporušeno a že za ně stojí — kterýžto obyčej teprvé obnoveným zřízením zemským byl zrušen. Neboť před každým sňatkem uzavíraly se pomocí a po úradě s přátely a se svolením knížete smlouvy, v nichž věno podrobně bylo vytknuto. Takováto smlouva zachovala se z r. 1303. Datována jest dne 8. prosince a uzavřena byla mezi moravským cúdařem Vítkem ze Švábenic a manželkou jeho Perchtou.[1]) Jmenovaná Perchta zapsala manželi svému na panství Počátkách 500 hřiven věna, počítajíc hřivnu po 62 groších, naproti čemuž Vítek pojistil manželce své stejnou sumu na statku svém Moravanech s tím vyminěním, kdyby jej přečkala a vdovou zůstala, aby statku Moravan až do své smrti beze vší překážky mohla užívati. Kdyby závětí 500 hřiven někomu odkázala, dědici manželovi musejí těchto 500 hřiven opatřiti, načež by jim Moravany se vším všude připadly. „Kdyby však chtěl náš nevlastní syn Jan ještě za našeho živobytí,“ praví se ve smlouvě svadební dále, „panství Počátky 500 hřivnami vybaviti, doručiž peníze tyto pánům Jindřichovi z Rožmberka a Vítkovi z Loučky, kteří peníze podle svého zdání uloží pro vdovu na úroky. Kdyby však manželka dříve zemřela nežli manžel její, může ten s vyženěným věnem po své vůli naložiti.“ Takovéto smlouvy svadební uzavírány od otců snoubenců. Děti, jmenovitě však dcery neměli žádného vlivu

[1]) Tamtéž V. 166 a 167. Jakými právními ustanoveními řídilo se manželství podle rakouského práva zemského v VIII. a XIV. století, o tom nás poučuje Dr. Viktor Hasenöhrl. Ve Vídni 1867. 8⁰ str. 100 a sled. „Oesterreichisches Landrecht im 13. und 14. Jahrhunderte. Ein Beitrag zur deutschen Rechtsgeschichte.“

na uzavírání sňatku a obyčej tento zachoval se nejen u lidu nižšího, nýbrž panoval i v šlechtě, ano též při dvoře královském. Král Přemysl Otakar II. a markrabě Ota IV. Braniborský uzavírajíce r. 1277 nebo 1278 vzájemný spolek na pomoc proti každému nepříteli, vyjmouc Ericha, arcibiskupa Magdeburského a bratra jeho Jana, markraběte Braniborského, položili do smlouvy o tom: „Aby přátelská naše úmluva tím lépe byla utvrzena, ustanovujeme též ve smlouvě této, že se zavazujeme syny a dcery své oženiti a provdati, jak by si to přál král Římský.“ [1])

Dos, jenž bývala dary od manželů rozhojňována, tvořila tedy věčné věno po smrti manželově. Vdova tedy užívala hned zúplna svého majetku; neboť podle práva slovanského vdova nebyla jako u Římanů podrobena mužským příbuzným, také nemělo o ní platnosti mundium práva germanského — ona zkrátka nabyla vlastních práv; avšak provdala-li se znovu, měla dítky z prvního manželství částkou obvěna od svého

[1]) Archiv der kais. Akad. der Wissenschaften in Wien. D. 29. Str. 50: „Ad maiorem autem nostre amicabilis compromissionis valitudinem adicimus huic pacto, quod filios nostros et filias iuxta voluntates ipsius regis uxorare et maritare volumus, presertim in hiis, qui et que adhuc de promissionibus contractus matrimonialis libere et absolute sunt conditionis.“ Práva městská a jmenovitě Jihlavské byla v ohledu tomto mnohem mírnější. V Jihlavském právě městském praví se v hl. 2: „Si autem uxor statum suum mutare voluerit, de consilio faciet amicorum“ t. j. po úradě s mužovými příbuznými, jenž hájí prospěch dítek. Quod si non fecerit, de bonis illis minus habebit, t. j. vdova, jenž by se opět provdala proti radě příbuzných bývalého svého manžela, podrží své věno a bude jí ještě přidělena menší část dědictví a sice třetina pozůstalosti manželovy a po třetinách pro dítky, ježto by po manželi zůstaly. Brněnské právo městské přisuzuje však vdově třetinu bez ohledu na počet dětí. „Et in arbitrio, sit unius cuiusque mulieris vel virginis nubere vel continere, quia coacta coniugia raro placent.“ Ostatně právo k svobodnému oddávání muselo býti teprvé výsadami zabezpečeno, kdežto v Jihlavě mělo svůj právní průchod. Tomaschek. Deutsches Rech. Str. 202 a 203. O poměru ženy k mužovi podle práva Brněnského viz. Rössler, Die Stadtrechte von Brünn. Str. LXXVI—LXXVIII.

prvního manžela poděliti; neučinila-li toho nebo odloučila-li se od dětí, propadla nároky sobě příslušné. Ustanovení o vdovách, ježto se týkala užívání obvěna, nazývána „proměna stavu“.[1]) Zvrhlého nebo morganatického manželství právo slovanské nezná; zde platilo za pravidlo: žena se po muži šlechtí, ale muž po ženě nic, jako děti ne po mateři, než po otci, t. j. jinými slovy, že manželka a děti dostávají se do stavu otcova.

Zákon stará se o poměr rodičů k dětem teprvé tehdy, když se stanou plnoletými, jmenovitě osiří-li. Pokud sirotci jsou nedospělými, podřízeni jsou poručníkovi, děti správě a moci otcově, která tak daleko sáhala, že bezcitní otcové mohli i své děti, ovšem jest-li s tím souhlasily, prodati. Proto bylo ustanoveno městským právem Jihlavským a Brněnským, kdo by syna svého nebo dceru nebo přítele svedl, aby se nechal prodati, by byl kolem lámán.[2]) Plnoletými však staly se děti, jakmile mužnosti nabyli. Podobá se, že 25. rokem neplnoletosť přestává. Jimram z Dobronic alespoň omlouvá se r. 1283, že tehdáž, když klášter Lúcký koupil most jeho v Mílfrámě, byl mladší než-li 25 roků, že tedy souhlas svůj nemohl vlastní výpovědí projeviti, nýbrž že na to musel přísahu složiti.[3]) V době Lucemburské věc se změnila. O plnoletosti nerozhodoval tu zákon daný, nýbrž příroda, léta přirozená. Vous a prsa kypící byly patrnými známkami dospělosti. Původně ustanoveno právem zemským,

---

[1]) Doklady k tomu v Ondřeje Dubé: Výklad na právo země České z r. 1460. Otištěno v Archivu českém II. 504 a 505.

[2]) Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 255 a Rössler, Stadtrecht von Brünn. Str. 360.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 277. „Et quia ego Ingramus tempore venditionis predicte extiti minor XXV. annis, proprio Sacramento firmavi, quod contra predictam venditionem, factam a fratribus meis, et a me aliquatenus non venirem.“ Tedy před 25 rokem stáří mohlo se přisahati ale nemohl se projevovati souhlas k odprodeji statku dílčího. V původní listině o pěti pečetích, z nichž dvě přišly na zmar, v museum brněnském, viděti czela zřetedlně XXV.

aby se plnoletosť zjišťovala skutečným vyšetřováním; skladatel knihy Tovačovské zrušil toto vyšetřování a ustanovil místo toho určitá leta: 16 let pro mládence z vyšší šlechty a 14 pro dívky z takovéto rodiny; 17 roků pro šlechtice nižšího a pro synka měšťanského, 15 let pro šlechtickou a měšťanskou dívku, 18 let pro syna selského a 16 pro dívku sedlskou.[1]) Avšak, jak praveno, léta tato neměnila ničeho v poměru dětí k rodičům, až buď majetek se dělil nebo smrť otcova nastala.

Podle práva moravského měl toho každý bratr vůli, po smrti otcově požadovati, aby majetek společný byl rozdělen; nedocílilo-li se dohodnutí v ten smysl, aby majetek nebyl rozdělen, měl podle knihy Tovačovské nejstarší bratr díly ustanoviti, z těch však vybral si nejmladší bratr nejdřív svůj díl, po něm druhý a t. d.; nejstarší dostal díl, který zbyl naposledy. Při takovémto dělení ustanovována zároveň alimentace a výbava sester. Sestra sama neměla práva požadovati svůj podíl bez vědomí bratří.[2]) Požadoval-li syn za živobytí otce svůj podíl, otec nebyl povinen vydati mu ho: donutil-li však otec syna, aby vzal svůj podíl, mělo to platnosť jenom na čas života otcova; po smrti otcově mohl syn podati u soudu námitky proti rozdělení, ježto mu bylo vnuceno. Dílný bratr mohl svůj díl dědičně odkázati, prodati a t. d. jak by mu libo bylo; drželi-li nedílní bratří nějaký majetek, mohla se změna nějaká v něm státi jen v dorozumění všech majetníků. Dělení týkalo se nejen pozemků, nýbrž všech movitostí a nemovitostí, klenotů, nábytku, šatstva, prádla hospodářských zvířat a hospodářského nářádí.[3])

---

[1]) Kniha Tovačovská. Edit. Brandl. cap. 200.

[2]) Nejstarší zemský řád moravský (vlastně kniha Drnovská) praví o tom: „Než bratr neb bratří by sestru nedílní odděliti chtěli bez vůle její, nevdada ji, toho učiniti nemohou, leč by jí dali díl spravedlivý z toho statku, kterýž by měli. A sestra již bude moci s svým učiniti, jakž se jí zdá a bratři též, niž ona dílu na bratru nebo bratřích žádati nemůže.“ Brandl. Časopis český. Museum 1865 str. 427.

[3]) Brandl, Glossar. Dílní bratři. Str. 37.

O tom, jaké účastenství měly dcery, co se týče věna, a o jich výživě již jsme pojednali. Zbývá nám ještě zodpovídati otázku: v jakém právním poměru byly děti nemanželské?

V rodinách vznešených, a zcela jistě v rodech královských, nečinil se žádný rozdíl mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Rozpomeňme se na př. na nemanželské děti krále Přemysla Otakara II. Mikuláš Opavský, Jan probošt Vyšehradský a kancléř český, a Alžběta manželka Jindřicha z Kuenringu-Vítoraze, která již r. 1286 žila v Praze v klášteře sv. Františka, byli dětmi nemanželskými a přes to král Václav II. nazývá tuto „naší tetou". [1]) Jináče jednala veřejnosť; pozdější právo zemské jakož i práva městská naprosto zbavovaly děti nemanželské všelikého dědictví. Ani kníže nemohl v tomto případě dispens uděliti; [2]) a jméno „pankart", z kurvy syn, pokládáno za tak nečestné a potupné, že se pro něj mohlo před soud pohnati. [3])

Avšak nejen dítky mimo lože manželské zplozené, též synové manželští mohli býti za jistých podmínek vyděděni. Podle nálezů brněnského soudu městského mohlo se to státi asi v těchto případech: „Ist daz, daz ein sun wizzenleich beschlaft daz weip, da sein vater mit cze schaffen hat gehabt, so verleust er sein erbtail. Spricht der sun den Vater an um solich sach, die im an sein leben gen, iz sei dan daz solich sache zue dez landez verderbnusse gehoren oder dez landez vursten an sein leben gen, so verleust er sein erbtail, und misspart der vater gein dem sun mit den vorgeschriben drin sachen oder mit ier ainer, so verleust er als sein recht

---

[1]) Emler, Reg. pag. 595. Král Václav II. připomíná v listině dané 20. června 1286 „honorabilium dominarum, Chunegundis germane sororis et Elyzabet matertere, nostrarum dilectarum, in monasterio Sti Francisci Prage domino famulantium.

[2]) Brandl, Glosar: Pankart. Str. 218. Item také parchartóm statku pozemského žádný poručiti nemůže pod nižadnú barvú ani dekami, ani na mocný list královský. Brandl, Časop. česk. Mus. 1865. Str. 428.

[3]) Kniha Rožmberská. Edit. Brandl. Str. 72, „když žalujú, že mu dal kurvy syn, na to ludi vésti právo, jimiž to postíhne".

und der sun underwint sich dez gutes und der herschaft und geit dem vater sein notturft. Slecht auch der den vater vreffleich und unwerleich, do mit verleust sein erbtail. Wiert auch der sun ein diep oder diepez gesel, oder tuet ein poshait, so er sein recht mit verleust, so hat er nimer tail an seines vaters guet. Hindert auch der sun den vater an sein lesten czeiten, daz er sein guet nicht schaft und selgeret nicht macht noch seinem willen, so verleust er auch sein erbtail. Wiert auch der sun ein spilman oder ein solich man der guet nimpt vur er, da mit verleust er auch sein erbtail, iz sei dan daz sein vater ein spilman sei gewesen oder guet vur er hab genumen. Wil auch der sun um mesigs guet und um erleich und um pilleich sach dez vaters purgel nicht werden, so verleust er auch sein erbtail. Wiert der vater auch gevangen und der sun wil in aus der vanchnusse nicht ledigen. so verleust er auch sein erbtail. Wiert auch der vater von siechtum oder von andern sachen torecht und unsinnich und der sun phligt sein nicht fleizzichleichen, do mit verleust er sein erbtail. Vertuet auch der sun unnuczichleichen dem vater sein guet mer den halbs, so verleust er auch sein erbtail. Ist daz, daz ein tochter vor funf und cwaintzig iaren iern maittum pricht, auf une, so verleust sie ier erbtail. Tuet aber siz nach funf und czwantzig iarn, so verleust si ieres erbtails nicht, wan der vater der scholt si vor den selben iaren eim eleichen man haben gegeben.“ [1])

I v tom případé, složil-li syn nebo dcera v některém náboženském řádě slib řádový slavným způsobem, pozbyli práva dědičného. Ustanovení toto zakládalo se na slibu chudoby.

Upravený život rodinný a zákonní ohražení rodové byly příčinou, že cizinec stál vně této ohrady. Chtěl-li požívati zákonných výhod jako domorodci, musel se ucházeti o právo obyvatelské, inkolát. Inkolatem vyrozumívá

---

[1]) Rössler, Stadtrechte von Brünn. Str. 401 a 402.

se právo, v zemi svobodně se zakupovati, aby pak nový obyvatel mohl se státi účastným privilejí zemských jmenovitě soudu zemského. Když dne 25. pros. 1310 všickni stavové koruny České do Prahy spěchali, aby králi Janovi holdovali, pojistil jim král obšírnou listinou práva a svobody jejich naproti moci královské, prohlásiv kromě jiného: „Cizince a cizozemce že nechce a nesmí v Čechách a na Moravě ani na zemské ani na dvorské úřady povyšovati, aniž jim zde nějakých pozemků propůjčovati; aby však se přes toto ustanovení nemohli do země vlouditi, povinni jsou pod ztrátou svých práv každé své pozemkové zboží, jehož by dědictvím, darováním nebo sňatkem nabyli, do roka některému domorodci prodati.“ [1]) Podle tohoto velice důležitého privilegia, jenž podává nejjasnější svědectví o samostatnosti Moravy a historické osobnosti koruny české, nesměl tedy žádný cizozemec, jenž nebyl Čechem nebo Moravanem, — knížectví Opavské tehdáž od Moravy ještě se nerozeznávalo, ačkoliv mělo svůj zvláštní soud župní, iudicium provinciale [2]) — nějaký statek nebo úřad zemský držeti, tedy ani práv zemských účastným se státi. Věc dospěla tak daleko, že i duchovní hodnosti, biskupskou, opatskou, proboštskou a j. v. jen obyvatel český a moravský směl přijmouti, až v době pozdější stolice apoštolská obsazování jistých prélatských míst si vyhradila. Pak ovšem více se nedbalo starého zákona o právě obyvatelském. Privilegia tohoto tak houževnatě se přidržováno, že Čech na Moravě jen tehdy úřední hodnosť moravskou mohl na se vzíti, byl-li na Moravě usedlým a obráceně platilo to o Moravanovi, jenž se chtěl v Čechách státi úředníkem. Čech měl toho ovšem vůli na Moravě a naopak Moravan v Čechách se zakoupiti, tedy Čechové a Moravané v přísném slova smyslu inkolatu nepotřebovali, byli indigenae v obou zemích korunních; avšak statek vlastní

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. VI. 382. Palacký. Geschichte D. II. b str. 91 a 92.
[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 276 a 348.

cizozemci prodati nebo také jen zastaviti, bylo zakázano a učinil-li tak někdo bez královského a později bez sněmovního dovolení, byl ze země vypovězen. Aby se do takových rozpaků nedostali, hleděli cizozemci, zvláště takoví, jenž měli manželky z Čech nebo z Moravy, nabýti práva obyvatelského, kteréž před rokem 1311 jen král, později král a sněm mohl udělovati.

V oddílu „právo soukromé" měli bychom také ještě pojednati o koupích a prodejích, o společenství majetku a dělení, o zájmu, dobré vůli, poručnictví, závětích a j. v., kdyby vůbec bylo naším úkolem, psáti zvláštní déjiny práva za doby Přemyslovské. Avšak jelikož to není naším úkolem, musíme přestati na všeobecných obrysech a sice při institutech, jenž s Německým právem byly příbuzny nebo tomuto naprosto byly neznámy; a sem náleží v první řadě rozličné způsoby ručení při dlužních úpisech a způsob jakým se prováděly.

Dělání dluhů jest tak staré jako peníze a zvyk dluhy dělati jest tak obecný, jako jest lidí na světě, kteří více vydávají. nežli přijímají. Jelikož k dlužníkům nebývá vždycky dostatek důvěry, užívalo se již za doby Přemyslovské rukojmí, jenž poskytovali rukojemství v tom smyslu, že dluh správně bude zapraven. Byla li větší suma půjčena nebo vůbec bylo-li za důležitější závazky ručiti, vyhledávalo se z pravidla šest rukojmí, jenž buď rukou společnou a nerozdílnou nebo každý o sobě za oddíl, který na něj vypadal, ručili. Někdy vztahovalo se rukojemství též na dědice; avšak jelikož tento způsob byl příliš krutým a nebezpečným, již v XV. století se od něho upustilo. Zaplatil-li dlužník sumu povinnou, byli rukojmí beze všeho dálšího otálení závazku svého sproštěni; nezaplatil-li po několikerém napomenutí, zavedeno proti němu obstagium, ležení. Věřitel byl totiž splnomocněn od soudu zemského, jenž spory v záležitostech dlužních rozhodoval, vyzvati nejprvé dva rukojmí, aby se na určité místo dostavili a tam na útraty dlužníkovy tak dlouho zůstali, až by dluh

zapravil. Způsob tento nazýván ležení. Nebyl-li dluh ve čtrnácti dnech od té doby, kdy se stalo vyzvání ku prvnímu ležení, zapraven, došlo na druhé dva rukojmí a po nových 14 dnech na poslední dva rukojmí, tak že pak 6 osob každý s dvěma koňmi v určité hospodě na útraty dlužníkovy tak dlouho trávili, dokud dluh nebyl zapraven.[1]) Zřízení takovéto tím bylo dlužníkovi na prospěch, že zůstal na svobodě a že si peníze mnohem snáze mohl opatřiti, nežli kdyby byl ve vězení. Věřiteli bylo, když ustanovil krčmu, kde by se mělo ležeti, dlužní list hospodskému dodati. Stalo tak přede vším proto, aby se tomu rukojmí, který by snad podíl, za nějž ručil, zapravil, pečeť jeho od listu dlužního mohla navrátiti. Za druhé dělo se tak proto, aby snad nějací podvodníci nepředstírali, že jsou ručiteli a že přijeli na ležení, čímž by se jim dostalo výhod, jaké hostinský při účtování povinen byl poskytnouti; neboť od časů markraběte Jošta byla za ležení určitá sazba ustanovena. Avšak ležení mělo tolik nepřijemných okolností, že brněnským právem městským ustanoveno, aby dlužník, jenž byl odsouzen dluh zapraviti, odevzdán byl od soudce věřiteli, „který jej věznil o vodě a chlebě, ale ne spoutaného“: avšak i ta způsoba byla dovolena, že věřitel mohl vydati dlužníka podsudímu, který jej u pochopa mohl v okovech držeti. Vězení pro dluh trvalo jen 14 dní; když uplynuly, musel býti dlužník propuštěn slibiv pod přísahou, že třetinu dalšího svého výdělku věřiteli bude odváděti. Kromě toho měl věřitel právo nedbalého dlužníka,

[1]) Když biskup Olomoucký Jan prudký spor, jejž měl s many svými, dne 17. září 1307 hadčími dal rozsouditi, bylo v listině o tom sepsané ustanoveno: „Item si prefatus noster dominus Iohannes, episcopus Olomucen, aliquem de vasallis suis sine iudicio captivaverit, et ipsum infra duas septimanas liberum non demiserit, infrascripti fideiussores, qui sua sigilla presentibus appenderunt. post duas septimanas easdem civitatem Olomucensem intrabunt in mille marcis adiacendi in obstagio, donec vel dictus captivus dimittatur liber, vel per ipsum dominum episcopum Olomucen Ienczoni et Franconi cum suprascriptis omnibus persolvantur predicte mille marce“ etc. Cod. Dipl. Mor. VI. 8.

kdekoli by jej napadl, zadržeti a třetinu veškerého majetku, který by při sobě měl, i šatstva mu odníti.[1]) Právo zemské o věci této jinak ustanovovalo.

Moravské právo zemské nezná vězení na nedbalého dlužníka, ale ustanovuje dva ponižující tresty: lání a vyvolání. Byl-li totiž rukojmě upomenut, aby do některé hospody vlehl a nechtěl-li vyzvání tomu vyhověti, věřitel měl právo po 14 dnech lacími listy, že slova nedodržel, veřejně jej tupiti a v posměch uváděti. Takové právo měl věřitel proti dlužníkovi i tehdy, nebyli-li v dlužním listě rukojmí uvedeni. Lací list byl na důkaz, že člověk v listině jmenovaný vpálené má znamení potupy, s dvěma až třemi vypálenými dírami přibit na pranýři v městech a tržištích a tam ponechán tak dlouho, pokud nepominula příčina, pro kterou se to bylo stalo. V Němcích tento zvyk, jenž vzal původ svůj v chorobné idei rytířstva, vzal konec svůj během XV. století, kdežto na Moravě zachoval se, jak svědčí kniha Tovačovská a Karel z Žerotína až do XVII. století.[2])

Neměl-li lací list žádoucího účinku, věřitel mohl užiti ještě posledního prostředku vyvolání, kterým dlužník vyhlášen za bezectného. Vyvolávání bylo vůbec jediným prostředkem, jedinou cestou, aby se na veřejnosť dostaly nařízení a jiné věci, které vejíti měly v známosť obecnou. Vyvolávání dělo se z pravidla skrze byřice, praeco, zde však od věřitele samého tím způsobem, že vydal se do sídla některého ženatého šlechtice, poněvadž o neženatém se předpokládalo, že domácnosti spořádané nemá. Zde v jídelně, když domácí pán a rodina jeho k obědu se shromáždili, se stolice hlasitě četl dlužní list, uvedl jakých donucovacích prostředků bylo již upotřebeno a prohlásil, že dlužník, jemuž se tímto veřejně laje, znak svůj, který s pečetí jeho již byl zastaven a ještě

---

[1]) Rössler, Stadtrecht von Brünn: Str. LXXVIII. u LXXIX. O „ležení obyčejném v zemi Moravské“ čteme v „Knize Drnovské“ na str. 78. Edit. Brandl. Obšírněji ještě v knize Tovačovské. Brandl, cap. 172—176.

[2]) Tamtéž, cap. 172—176. Str. 96 a 98.

není vybaven, propadl a jeho nehodným se stal. „Znak jeho," pravil věřitel kromě jiného, „nemá vážnosti; neboť mu více nenáleží, a nemá k němu práva, nýbrž jest v moci mojí." Vyvolání toto měl věřitel po čtyry neděle každého dne o jídle opakovati, po čtyrech nedělích jiné sídlo šlechtické a po nových čtyřech nedělích třetí sídlo šlechtické navštíviti a všady vyvolávání takové provésti. Nepomohl-li ani tento poslední prostředek, věřitel předstoupil po 12 nedělích před knížete nebo hejtmana zemského, od něhož byl zveden na majetek rukojmí nebo také věřitelův v té sumě, kolik obnášel dluh a výlohy vyvoláváním protrávené. Šlechtic způsobem tímto vyvolaný stal se bezectným, nesměl znaku svého víc užívati, svědectví skládati a každý se mu vyhýbal. Obával-li se někdo tohoto vyvolání, prodal-li proto svůj statek a ze země odešel, ostatní rukojmí, kteří pořádně platili, mohli se držeti toho, kdo statek koupil od jejich spolurukojmí, jakoby jej tento sám ještě držel. [1]) Vyvolání poznáváme ovšem teprvé z knihy Tovačovské; ale jelikož spisovatel praví, že řízení toto bylo mu od starých rodů panských oznámeno, kteří se ještě na tento obyčej pamatují, není pochybnosti, že jest obyčej tento starobylý; ale že počátkem XV. století upadl již v zapomenutí. [2])

ÚŘEDNÍCI A JICH SLUŽNÉ.

Úředníci zemští. — Obor jejich působnosti nejasný. — Úředníci župní. — Obor jich působnosti. — Pozdější úředníci zemští. — Hejtman zemský, gubernator, nejvyšší komoří, nejvyšší sudí, nejvyšší písař. — Služné úředníků zemských. — Neoblíbenost starých úředníků.

---

[1]) Z Brandlova Glosáře v článku „vyvolání" na str. 375 a 376.

[2]) Kniha Tovačovská. Vydal Brandl. „Páni staří správu jsú činili, že jsú to pomněli i vídali, že rukojmě vlehnúti nechtěli a na lání netbali . . . a takové rukojmě, nestydaté lidi, připravovali sobě jistcové k konci vyvoláním na třech dvořích panských" etc. Str. 98.

Bylo již připomenuto, že za doby markrabat z rodu Přemyslova byly v zemi tři druhy úředníků: dvorští úředníci markraběte a markraběnky, úředníci královští a konečně úředníci zemští. Zde jest nám činiti s úředníky zemskými, ale napřed již musíme poznamenati, že předmět tento jest neobyčejně nejasný, ne proto jako by byl nedostatek listin, v nichž se úředníci uvádějí; neboť takovýchto listin hojnosť jesti; ale předmět jest proto nejasný, že není určitě vytknut pojem toho, co náleží v obor působnosti jednotlivých úředníků. Jedním výrazem na př. camerarius, villicus a j. v. označuje se rozdílný obor působnosti.

Abychom měli jakýsi pořádek, uvedeme úředníky zemské, kteří zą největšího rozkvětu stavovského zřízení, tedy v XVI. století v Čechách a na Moravě veřejné hodnosti zastávali. V Čechách náleželi k nejvyšším úředníkům zemským, jenž zasedali na velkém soudě panském: nejvyšší purkrabí, nejvyšší maršálek, nejvyšší sudí dvorský, nejvyšší komoří, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší kancléř, nejvyšší písař a podkomoří. Na Moravě však: hejtman zemský, nejvyšší komoří, maršálek český, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší písař, dvorský sudí a podkomoří. Naproti tomu byli menšími úředníky práva zemského v Čechách: purkrabí hradu Pražského, menší sudí zemský, komoří, menší písaři, úředník královnin a úředník probošta Vyšehradského; na Moravě: purkrabí zemský, menší sudí zemský, komoří a menší písaři. [1]) Jak rozdílná to jména a jak rozmnožili se úředníci zemští od té doby, co upadlo zřízení župní! za zřízení župního byli jak víme nejvyššími úředníky v župě rector provinciae, jinak také comes, praefectus, castellanus, župan nazývaný. Ten měl civilní, vojenskou a soudní správu celé župy, byl výkonným úředníkem župním. Až do XIX. století bylo hejtmanům krajským, kteří vlastně byli nástupci županů, k vojenským potřebám přihlížeti. Vedle

[1]) Brandl, Glossarium — „Úředníci.“ Str. 349.

župana byl správním úředníkem camerarius, komoří, jemuž podřízen byl vladař, villicus. Komoří a villicus obstarávali příjmy a vydání v župě. Soudnictví vykonával iudex provincialis čili cudarius s notáři čili soudními písaři a jaksi uprostřed mezi úředníky správními a soudními byl magister venatorum. V župě tedy byli dva nebo tři úředníci správní, jeden úředník soudní a jeden polosprávní a polosoudní vyšší úředník. Kolik bylo hradů župních jakožto ústředních sídel správy župní, čili kolik bylo krajů, ježto po úpadku zřízení župního ovšem počtem mnohem menším na místo žup nastoupily, tolikráte se opakovaly na Moravě úředníci tuto uvedení. Roku 1213 byly na Moravě, jak jsme ukázali,[1]) kraje Olomoucký, Znojemský, Brněnský, Opavský a od r. 1252 též kraj Přerovský a mnohem dříve kraj Bítovsko-Jihlavský; od r. 1201 i Břeclavsko za zvláštní kraj pokládáno: Morava byla tedy v XIII. století v sedm krajů rozdělena. I není divu, že úředníci nahoře připomenutí tak často v listinách se uvádějí; neboť byli v každém z jmenovaných krajů a jelikož titul zůstával doživotně i takovým osobám, které hodnosti příslušné více nezastávaly, stávalo se, že v některém kraji, na př. Znojemském, bylo téhož roku více kastelanů znojemských.

Avšak přes to, že Morava v těchto sedm krajů byla rozdělena, předce vždy ještě při každé příležitosti vystupuje do popředí nejstarši rozdělení Moravy v částí východní s hlavním městem Olomoucí a v část západní s Brnem a Znojmem. Kosmas vypravuje léta 1061: „Vratislav říši Moravskou ve dvě části rozdělil; část východní, kterou byl sám někdy držival, a kteráž k lovu lépe se hodila a ryb hojnost měla, daroval synu svému Otovi; západní však, jenž leží stranou k Němcům postoupil druhému svému synu Kunrátovi, poněvadž rozuměl řeči německé. Část tato jest

[1]) Viz díl VIII. Od krajů tam uvedených dlužno rozeznávati Provincia Lucensis, Pravloviensis, Hotzenplocensis (Cod. Dipl. Mor. V. 118 a 444). Byly to rozsáhlé statky ale ne politické správní obvody.

více rovinatá a plodinami polními bohatší.[1]) Svitava a od Brna dolů Svratka až k ústí svému do Moravy a dále, jak se podobá, Morava a Dyje oboje území dělily. S tímto nejstarším politickým rozdělením setkáváme se opět, jak za to máme, v potvrzení řádu Otova r. 1189 od krále Přemysla Otakara. Pro kraje Znojemský a Bítovský stalo se potvrzení ve Znojmě 1222 i s dodatky králů Přemysla, Václava a Přemysla Otakara II., pro kraj Brněnský v Brně dne 17. března 1229 a pro okres Břeclavský v Bzenci dne 14. července 1237, tedy pro celou západní část Moravy.[2]) Proč se nestalo potvrzení pro část východní, tedy pro kraje Olomoucký, Přerovský a Opayský, není nám známo; a právě zde byl život župní zajisté vyvinutější.

Markrabě Moravský Vladislav Jindřich daruje r. 1203 praemonstratům hradišťským rozsáhlý les Střelnou, ustanoví k obejíti toho lesa a vytknutí hranic se své tedy se zeměpanské strany komoří Bavara, kastelána Záviši, krajského sudí Vilíza, náčelníka lesníků Slavatu a vrchního lovčího Bluda.[3]) Roku 1261 uvádějí se úředníci: Nezamysl Olomucen burggravius et pincerna Moraviae, Hartlibus Camerarius Moraviae, Bznata dapifer Moraviae, Ludslaus forestarius Moraviae.[4]) R. 1262 zase se tito úředníci uvádějí, ale Nezamysl jmenuje se již jen číšníkem a vedle nich uvádí se ještě Kuno maršálek. Roku 1269 čteme na listině královny a markraběnky Kunhuty: Mstidruh, camerarius noster, Domaslaus pincerna, Časlaus dapifer, Vlastiborius mareschalcus Benešius Cudarius, Gregorius subcamerarius, Iohannes subpincerna, Otto subdapifer, Bohuta submarschalcus![5]) Roku 1270: Andreas Bohemiae camerarius, Hartliebus Moraviae

---

[1]) Cosmas ad an. 1061. U Pertze IX. 79.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 224 a II. 209 a 325.

[3]) Tamtéž 14. Listina jest sice podezřelá, ale jména tato také ještě po r. 1215 se uvádějí. Tamtéž 77.

[4]) Tamtéž III. 320.

[5]) Tamtéž IV. 25.

camerarius, Burchardus marschalcus Bohemiae, Gallus pincerna Bohemiae, Bohuše marschalcus Moraviae, Bznata dapiťer Moraviae, Nezamysl pincerna Moraviae.[1]) Dne 14. července 1271 podepsali státní smlouvu mezi Přemyslem Otakarem II. králem Českým a Štěpánem králem Uherským se strany moravské: komoří Hartleb, maršálek Bohuš, truksas Vznata a číšník Nezamysl.[2]) Roku 1287 uvádějí se v kraji Olomouckém úředníci: Albert ze Šternberka, purkrabí Olomoucký, Oneš z Šumvaldu komoří kraje Olomouckého, Předbor z Bolelúce sudí a Vojslav zemský sudí. Všickni dohromady nazývají se „beneficiarii Olomucen provinciae.“[3]) R. 1288 uvádějí se beneficiarii Opawienses: Brumo, villicus regis, Nihulicc Cudarius, Iacobus notarius, Crizanus vicecudarius.[4]) A tímto způsobem mohli bychom převelký počet úředníků z rozličných krajů uvésti, aniž bychom všecky poznali. Zkoumejme raději, jak rozdílný byl obor působnosti úředníků jedním názvem jmenovaných. Počneme se starými úředníky župními.

Župan. O županovi a župě, kraji, provincia, bylo již tolik psáno, že stačí odvolati se na Brandlovo Glossarium a na pojednání H. Jirečka v Časopise museum království Českého z r. 1878; jináče má se věc s pojmenováním „Castellanus.“ Že castellanus a župan byly hodnosti totožné, již Brandl ve svém Glosáři dokázal. Praví ť: „Boček, praotec pánů z Kunštatu, sluje v listinách obyčejně castellanus znojmensis, ale r. 1251 suppanus de Znoime.“[5]) Činnosť kastelanovu líčí Olomoucký biskup Robert, když na soudě zem-

---

[1]) Tamtéž 43.

[2]) Tamtéž 81.

[3]) Tamtéž 327.

[4]) Tamtéž 349.

[5]) Tamtéž III. 144. Brandl, Glosar. Str. 392. Když král Přemysl r. 1228 dotaci kláštera Opatovického na památku svého zemřelého syna markraběte Vladislava potvrdil a rozhojnil, uveden mezi donatory: „Item Czaslaw suppanius villam Czernogedii dedit.“ Cod. Dipl. Mor. II. 202.

ském ve Znojmě r. 1223, na němž jménem krále Přemysla Otakara předsedal, kastelanovi uložil vyšetřiti, zdali Florian, opat kláštera Lúckého, skutečně ves Mramotice koupil a vyplatil. Přítomní županové vynesli nález: že peníze od opata sice již složené, ale nevyzdvižené mají zatím býti odevzdány do královské komory.[1]) Zde tedy vidíme župany soudně činnými. Činnosť tuto i řád Otův županům přisuzuje; ale župané v listinách z doby Přemyslovské tak řídko se objevují, — pokud vím stala se o župních kastelanech zmínka posledně v listině dne 3. července 1299[2]) dané, — že nepochybíme asi soudíce podle toho, že oni první vymizeli z řady župních úředníků. Není se tomu co diviti; neboť již král Vladislav viděl se r. 1167 v potvrzovací listině litomyšlské nucena pronésti se o nich způsobem ovšem ne pochlebným, že k nadání ve vsi Ložicích všecko náleží, co buď biskup Jindřich Zdík z Olomouce byl koupil, nebo co byli zůstavili lidé, kteří již více nemohli snésti útisků županů.[3]) O hodnosť a o působnosť županů dělili se později komoří a purkrabí; nesmějí se však zaměňovati s kastelany, jenž drželi některé s počátku zeměpanské hrady a území, které však později přešly v majetek soukromý, jak na př. Brumov. Roku 1261 Smil ze Střílek nazývá se dědičným čili snad spíše doživotním kastelanem Brumovským.[4]) Taktéž připomínají se županové na Veveří, na Bzenci, 1336 znojemský a. j. v.

---

[1]) Tamtéž 153. „Unde statim iudicatum est a Castellanis."

[2]) Tamtéž V. 114. „Castellanis provincialibus." Pravdě podobno jest, že castellanus a praefectus byla jen rozdílná jména pro stejnou hodnost. Jihlava na př. neměla kastelanů, ale měla praefekty a sice když poprvé v historii se objevuje 1174 a pak ještě r. 1214. I zde pojmenování pominulo.

[3]) „In villa autem Lozic dedi quidquid vel Sdico episcopus emerat, vel quod homines, vim castellanorum ferre non valentes, desertum reliquerant." Cod. Dipl. Mor. I. 279.

[4]) „Smilo de Strieliz castellanus perpetuus Brumovensis" Tamtéž III. 313.

Komoří. Nejvyšší komoří zemský nazýván za doby Přemyslovské camerarius supremus čili camerarius provincialis a komoří menšího soudu zemského nazýván camerarius iunior. Úřad komořího nebyl doživotní; na jakou však dobu byl propůjčován, není nám známo. Ještě v pozdních listinách XIV. století, na př. 1320, setkáváme se s mnohými někdejšími nebo starými komořími moravskými.[1] O působnosti komoří zemského pronáší se markrabě Přemysl v listině pro Johanity ze dne 7. ledna 1257 takto: „Kdokoli by, jakéhokoli stavu a hodnosti Johanitům na jich statcích zúmyslně ublížil, odsuzujeme jej ku přísné vazbě u našeho komoří, který by mu mohl propůjčiti svobodu teprvé tehdy, když by složil 100 hřiven.“[2] Komoří byl v tomto případě kromě jiného inspektorem vězení: vyhlašoval také nálezy zemského soudu, na př. soudu zemského v Olomouci v listopadu r. 1305 čili jak listina praví „in Olomuz in Suda“,[3] ano komoří vysýláván od krále na př., aby v zemi jako královský hlasatel r. 1286 vyhlásil, že klášteru Plasskému bylo hrdelní soudnictví propůjčeno; komoří proto věc vyhlašoval, „aby privilegium nabylo tím větší vážnosti.“[4] Židé, kláštery, duchovní a vůbec co za tehdejší doby slušelo k markraběcí komoře, podřízeni byli právomocnosti markraběcích komoří, kteří kromě úřadu tohoto ovšem i jiný ještě mohli zastávati. Roku 1270 byl Hartleb komořím moravským, ale též purkrabím na Veveří. V listině od něho tehdáž jeptiškám

[1]) Tamtéž VI. 127. „Ego quoque Albertus dictus de Drnka, antiquus camerarius Moravie, et magister silvarum regiarum . . . Ingramus castellanus in Bistricz, dictus de Ungersperk, antiquus camerarius Moravie.“

[2]) „Eundem condemnantes tradimus regalis aule camerario districtius captivandum, nec dimittendum, quoadusque persolverit nobis centum marcas.“ Tamtéž III. 226.

[3]) Tamtéž V. 192.

[4]) „Ut autem eisdem, que prescripta sunt, maiorem adhibeant confidentiam audientes presencium, camerarium nostrum per universa fora ad proclamandum prefatam potestatem corrigendi tributam . . . preposito de Plass . . . delegavimus.“ Emler, Reg. pag. 594.

oslavanským vydané jeví se jako sudí.[1]) Podle všeho tedy mohla jedna osoba i více hodností zastávati. R. 1272 číšník moravský Nezamysl byl zároveň purkrabím Olomouckým.[2]) Že půhončí nazýváni latinsky camerarii, jest nám již známo. Byl to úřad podřízený. I biskup olomoucký měl svého komoří a též každý klášter měl mezi svými officianty jednoho komoří.[3]) Počítáme-li sem ještě četné komoří markraběte a markraběnky, králů a královen — okolo r. 1319 a snad ještě dříve uvádí se také summus Camerarius a subcamerarius[4]) — nemůžeme se diviti, že při úřadě tomto nelze oboru působnosti a určitých hranic vytknouti. Tříd hodnostních a systemisovaných míst tehdáž ovšem ještě nebylo. Když pak v době Lucemburské a jmenovitě po rozdělení desk zemských a tedy i soudu zemského v soud brněnský a olomoucký úřad komořího byl upraven, byli dva komoří zemští, brněnský a olomoucký a dva podkomoří, kteréžto zřízení i v knize Tovačovského se objevuje.

Purkrabí zemský. Vypravovali jsme již, že komoří zemský a purkrabí povinnosti županovy zastávali, když hodnosť tato po úpadku žup upadla v zapomenutí. Původně byl purkrabí strážcem hradu od knížete mu svěřeného, pročež také všecky hrady zemské: Blánsko, Hodonín, Jemnice, Hradec, Olomouc, Brno, Znojmo, Veveří, Lichtenburk a j. v. měly své dočasné purkrabí.[5]) Postupem času však rozšířil se obor působnosti těchto purkrabí, jmenovitě když správa zemská z patriarchálních forem se vybavila a skutečnou vládou zemskou se stala. Stalo se tak přes to, že purkrabí, kteří při dvou hlavních hradech brněnském a olo-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 58.

[2]) Tamtéž. 89.

[3]) „Henricus Camerarius Lucensis“ ad an 1223. Cod. Dipl. Mor. II. 154.

[4]) Tamtéž VI. 122.

[5]) V listině ze dne 19. prosince 1272 nazývá se Chenlinus quondam Olomucen burgravius. Tamtéž IV. 102.

mouckém zůstali, k menším úředníkům soudu zemského byli počítáni, jakkoliv Albert ze Šternberka, purkrabí olomoucký v listině vydané od úředníků olomouckých dne 26. února 1287 zaujímá první místo před komořím krajským, před cúdařem a sudím zemským.[1]) Purkrabí, podporováni jsouce od měšťanů brněnských a olomouckých, vykonávali policii v zemi; vyhledati a pronásledovati zloděje, paliče, loupežníka a j. v. náleželo v obor jejich působnosti. Při mezním soudě a vůbec, kde přísaha se skládala, purkrabí měli účastenství; ano r. 1286 vidíme, že v Olomouci vybírali mýto a clo[2]), až v XVI. století sklesli na pouhé pořadatele a dohlížitele při soudech. O takovéto působnosti purkrabího pojednává kniha Tovačovská.[3])

Villicus, vladař. V době nejstarší vladař nebyl zajisté ničím jiným nežli správcem s počátku jmění markraběcího, později jmění zemského. Jmění toto záleželo, jak známo, v panstvích a pak v nesmírných lesích, které jmenovitě východní část země pokrývaly. Správa statků podřízena byla vladaři, správa lesů lesmistrovi, forestarius, magister silvarum. Majetek markraběcí nazýván, tvořil-li větší complex, i „villicatio“ a jmenoval se podle některého většího na blízku ležícího města. Králi Václavu II. náležela okolo r. 1299 takováto villicatio u Znojma. Dovídáme se to z darování vsi Vejrovic, kterou Anežka kněžna Rakouská za svou zemřelou sestru propůjčila klášteru Klarisinek ve Znojmě. V listině o darování tomto v Brně dne 15. května 1299 vydané praví král Václav: „že Vejrovice leží in villicatione nostra Znoymensi.“[4]) Byla-li u Znojma markraběcí villicatio — a že tato villicatio již r. 1224 a 1251 byla, o tom svědčí listiny[5]) —,

---

[1]) Tamtéž 327.

[2]) Formulář Otakarův. Archiv der kaiserl. Akademie in Wien. D. 29. Str. 136.

[3]) Brandlovo Glossar. str. 287.

[4]) Cod. Dipl. Mor. V. 113.

[5]) Tamtéž II. 154 a V. 236.

byl zajisté také markraběcí villicus. A že lesy soukromé a státní ochrany zákonné požívaly a že tedy bylo k tomu zvláštní úřednictvo lesní, na jiném místě bylo již ukázáno. Výraz villicus jest vlastně genus; slovanské jméno „vladař“ v době Přemyslovské se nevyskytuje, teprvé pozdější doba je zplodila. Prohledněme si jen podpisy na listině ze dne 1. července 1276: Světlík, villicus Cunonis camerarii, Martin z Chvalkovic villicus domini Nezamysl, burggravii de Nelešovic, Svatoslav slepý z předměstí, subvillicus olomouckého sudí Vojslava [1]), nebo v listině z r. 1203: Střemena z Chudobína, villicus Slavatae, magistri venatorum [2]), nebo na listině z 23. března 1288 mezi opavskými úředníky: Brumo villicus regis. [3]) Čemu vyrozumíváme z těchto citátů? Že villicus uvádí se vždycky ve spojení s úředníky zemskými, tak že se podobá, že byl správcem úředních jejich statků, neboť jak hnedle uvidíme, úředníkům zemským dostávalo se místo žoldu statků nemovitých. Obor působnosti královského vladaře vytknut jest od krále Václava zakládací listinou ze dne 19. května 1306. Král poznamenav, že všecky pokuty jen klášteru a ne jeho komoře nebo jeho úředníkům budou připadati, dokládá ještě: „i tehdy kdyby statky klášterní pro zločin, který by byl na nich spáchán, od našeho vladaře byly popleněny, mohlo by se to státi jenom po naší výslovné vůli.“ [4]) Královskému vladaři přiděluje se soudní výkon jako řádem Otovým, podle něhož villicus byl předsedou menšího soudu župního. [5]) Nesmíme se tedy diviti, shledáme-li, že na př. iudex provinciae Brunensis Henricus téhož roku 1281

---

[1]) Tamtéž IV. 178.

[2]) Tamtéž II. 14.

[3]) Tamtéž IV. 349.

[4]) „Item, si in bonis, ad ipsum monasterium pertinentibus, talem contigerit perpetrari excessum, propter quem bona ipsa per villicum nostrum debeant spoliari, nolumus, ut bona ipsa, etiam in tali casu, debeant spoliari per ipsum sine nostra speciali licentia et mandato.“ Tamtéž V. 205.

[5]) H. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 64 n. 28—31.

uvádí se také jeho villicus [1]), nebo pokládají-li se vilicus a zemský sudí nebo villicus a iudex provincialis za totožné, na př. v listině tišnovské ze dne 22. listopadu 1297, kterouž král Václav osvobodil klášter a jeho poddané soudní právomocnosti úředníků zemských a v kteréž se uvádějí komoří a sudí zemští čili villici [2]), nebo v listině z r. 1315, kterou listina předešlá se potvrzuje. [3]) Ještě zřejměji seznáváme soudcovskou povahu villicovu z propůjčení dědičného rychtářství v Hrubém Týnci u Olomouce r. 1274. Král Přemysl Otakar ustanovuje pro Týnec, aby zlodějství, cizoložství, podávení panny a ženy a zabití nesoudil dědičný rychtář, nýbrž u přítomnosti jeho buď od krále vyslaný zástupce nebo vladař kraje Olomouckého. [4]) Od XIV. století byl však hlavně jen úředníkem finančním, jakkoliv i tehdy ještě jakási soudní moc mu příslušela. V majestas Carolina měl vladař také jakousi úlohu vedle právníků, byla-li před soud dívka v příčině sňatku předvolána. [5])

Cúdař, iudex provincialis, t. j. veřejný soudce soudního okresu, kterýž cúda nazýván. Latinsky nazývána cúda od cúditi — tolik co očistiti, tedy viny očistiti — iudicium nebo forum provinciale, též iudicium terrae, soud zemský. V starších dobách cúda byla totožna se soudem župním, iura castellanorum vel županorum, pročež bylo původně tolik cúd jako hradů župních. Některé udržely se i dlouho potom ještě když už zřízení župní dávno bylo upadlo; na př. ještě r. 1295 jmenuje se cudarius preroviensis. [6]) Podle řádu Otova dělila

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 253 a 267.

[2]) „Eximimus . . . a Camerario et Lanthrichteriis seu villicis ac aliis officialibus Moravie.“ Tamtéž V. 20.

[3]) Tamtéž VI. 63. „Ne quis Camerarius, subcamerarius, iudex provincialis seu villicus aut alius officialis Moravie contra eam (exemptionem) audeat attentare.“ Taktéž VI. 187, 206 a j. v.

[4]) Tamtéž IV. 112.

[5]) Archiv Český III. 160 n. 98.

[6]) Cod. Dipl. Mor. V. 30.

se již cúda v soud vyšší a nižší, cúdařů byly tedy dvě třídy, ačkoliv toho rozdílu mezi nimi není vždycky znamenati. V listině z r. 1275 jmenuje se Vojslav magnus iudex Olomucensis, kdežto r. 1279 týž Vojslav uvádí se jako cudarius olomucensis. [1]) Zdá se však, že mezi cudarius a iudex byl jakýsi rozdíl, neboť na listině oslavanské z 22. srpna 1281 podepsali se: iudex provinciae Brunensis Henricus, et Wezemilus zudarius eïusdem provinciae. [2]) Též na listině opavské, jenž byla při tamějším zemském soudě za předsednictví knížete Mikuláše 1288 vydána, podepsali se: „Dominus Miroslaus zudarius“ a „Andreas tunc iudex provincialis.“ [3]) Podobně připomínají se ještě r. 1319 cudarii a provinciales iudices Moraviae jakožto úřady oddělené, jakož i zemský sudí a sudí. [4] Avšak v čem záležel tento rozdíl nebo kterých věcí se dotýkal, kdož by to mohl nyní správně pověditi? Že ani cúdaři úřady své doživotně nezastávali, o tom svědčí poznámka „quondam“ druhdy cúdař. V lúcké listině ze dne 1. září 1272 podepsali se mezi svědky: Ranocerius quondam zudarius a Friedericus quondam Landrichterius.“ [5]) Ranožír byl ještě r. 1263 zudarius Znoimensis. [6]) Když zavedením desk zemských v Brně a Olomouci jednotlivé cúdy s hlavními cúdami v Brně a Olomouci byly spojeny, přestali býti rozliční cúdaři ve Znojmě, Opavě, Bzenci, Břeclavě, Jihlavě a j. v. a zůstali jen cúdaři brněnský a olomoucký, kteří pode jménem „nejvyšší sudí zemský“ předsedali na soudě zemském nebo panském, kterýž dvakráte do roka držán byl v Brně a dvakráte v Olomouci. Přísedící nazýváni „gerentes vices iudicum.“ [7])

---

[1]) Tamtéž IV. 164 a 232.

[2]) Tamtéž 253.

[3]) Tamtéž 350.

[4]) Tamtéž VI. 122 a VII. 597.

[5]) Tamtéž IV. 99.

[6]) Tamtéž V. 249.

[7]) Tamtéž IV. 351 ad an. 1288.

Zvláštní druh úředníků zemských tvořili prokuratoři. Obor působnosti jejich vytknut jest ve velkých privilejích pro kláštery Velehradský, Lúcký, Zabrdovický, Rejhradský a j. v. Podle toho měli za úkol obstarávati světské záležitosti klášterů.[1] Služba jejich byla tedy hlavně druhu fiskálního. Královští prokuratoři uvádějí se nezřídka mezi svědky na př. r. 1238 na listině oslavanské královský prokurator Rubinus.[2] Nejen panovníci, i manželky jejich měly své vlastní prokuratory, jenž se určitě od vladaře rozeznávali. Vladař spravoval nemovitý majetek knížecí, prokurator všecko, co náleželo král. fisku, tedy v prní řadě pokuty peněžité, pak pozůstalosti ab intestato, odúmrtí, majetek popravených nebo psanců, nedostal-li se darováním nebo jiným způsobem někomu jinému a j. v. K účelu tomu bylo prokuratorovi nahlížeti často do desk zemských, což se mohlo díti, jak nám známo, jen se svolením soudu zemského, poněvadž jen v deskách bylo lze poučiti se o tom, který statek na fisk spadl nebo spadne. To však muselo nutně vésti k všelikým nepřislušnostem, zvláště od té doby, kdy královskou komoru, co se týče klášterů a měst královských, v evidenci měli zemský podkomoří a v příčině lén dvorský sudí, tedy dva úředníci zemští. V pozdější Vladislavské době stavové mocně se opírali královským prokuratorům,[3] kteří znenáhla kromě svých funkcí i soudně policejní moci nabyli, vyhledávajíce spiklence, poháněјíce ze zločinů, kde nebylo soukromého původa a vykonávajíce jaksi královskou nebo markraběcí kontrolu nad stavovskými nebo zemskými úředníky.

Ještě bychom měli podati zprávu o písařích soudních,

[1] „Significet procuratori domus illius, cui commissa fuerit procuratio in temporalibus.“ Tamtéž II. 278 ad an. 1234.

[2] Tamtéž 352.

[3] Archiv Český IV. 448. Na sněmě českém l. 1471 stavové shromáždění prohlásili, že úřad prokuratorů „za prvních králuov českých nebyl (v tom smyslu jako 1441) . . . ale za krále Vladislava . . . teprv začal . . a že prokuratora nám třeba není.“ Na uv. m.

o notářích, jakožto úřednících župních. Pohříchu právě o tomto odvětví veřejné služby nezachovaly se skoro žádné zprávy; není však pochybnosti, kde působily cúdy, že tam byli zajisté i soudní písaři dosazeni. Kusé zprávy zachovaly se nám pouze o notářích olomouckém, brněnském, znojemském a jihlavském, jichž obor působnosti vytkl král Jan v listině, kterouž r. 1327 kromě jiného propůjčuje abatyši a klášteru P. Marie v Starém Brně právo jmenovati brněnského nejvyššího písaře. „Notáři přísluší“, praví král, „učinit opatření k vypsání obecné berny pro kraj Brněnský, podle staré obvyklosti úřadovat při deskách zemských v Brně a tam práce písemní obstarávati; pročež kandidát k obojímu musí býti způsobilým.[1]) Pro Olomouc uvádí se Tomáš „Olomucen Notarius“ r. 1250, pro Brno 1243, kterýž měl pozemky u města, pro Znojmo 1289 Bruno „notarius provincialis Znoimensis.[2]) Že notáři ustanovováni bývali ze stavu kněžského, vysvítá z té okolnosti, že nejvyšší písař brněnský držel kapli sv. Prokopa u Brna,[3]) a že notář jihlavský Dětřich již r. 1270 připomínaný, r. 1272 výslovně se uvádí jako kanovník olomoucký.[4]) Tím se nyní vysvětluje privilej krále Jana pro cisterciácké jeptišky v Starém Brně. Pojednává-li se o tomto předmětu, třeba býti opatrným, aby se soudní písaři při cúdě nebo zemském soudě nemíchali s písaři markrabécími, kteří byli notary při kanceláři markraběcí, nebo

---

[1]) „Quod . . . Abbatissa et conventus monasterii predicti Stilum Berne, sive notariam supremam Berne Brunnensis provinciae dare et conferre habeant cui velint, tali tamen persone, que ad reddendam racionem sufficiat dicte Berne. Et quod Abbatissa et conventus monasterii prelibati etiam habeant dare et conferre notariam zude Brunnensis, qui notarius tabulas terre habeat omni iure et utilitate, quo ab antiquo terre sive Zude notarii consueverunt habere, personis tamen idoneis, quibus velint.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 264.

[2]) Tamtéž IV. 359.

[3]) Tamtéž III. 125 a 17.

[4]) Tamtéž IV. 43, 100.

s notary biskupů olomouckých.[1]) Na listině přemyslovské z dubna 1250 pro Velehrad jeví se mezi svědky Tomáš, Olomucensis Notarius, kdežto listina jest vydána „per manum Wilhelmi notarii curie nostre“[2]) a král Jan r. 1321 připomíná někdejšího notáře zemského Štepána, který byl tehdáž purkrabím na Lichnici.[3])

Tím jsme uvedli nejdůležitější úředníky zemské, z nichž se vyvinuly hodnosti z doby Lucembuské známé a sice: hejtman zemský, capitaneus terrae, jaksi zástupce markrabète při všech výkonech a úředním jednání, kde markrabě měl osobně předsedati na př. na soudě panském a na sněmích zemských. Jméno „Capitaneus Moravie, hejtman zemský, uvádí se v listinách moravských poprvé r. 1298. Druhý zakladatel kláštera Žďárského, zakladatel špitálu pro chudé při jmenovaném klášteře, Rajmund z Lichtenburka na Bítově jest první známý hejtman zemský, po něm Valter z Hrádku a j. v. Okolo r. 1326 nazýval se zástupce markraběcí „summus capitaneus Moraviae.“[4]) Titule „gubernator“, jenž od r. 1621 hejtmanovi zemskému na Moravě příslušel, mladý král Přemysl Otakar II. již r. 1253 užíval. Tou dobou, když se totiž nazýval „rex iuvenis Boemorum et dux Austriae et Styriae“ čteme na listinách jeho též přídavek „marchionatusque Moraviae gubernator.“[5]) Biskup Bruno ujav po smrti Přemysla Otakara II. správu Moravy, nazýval se 1279

[1]) Tamtéž 214. Biskup Bruno dal r. 1278 notáři svému Janov listinu napsati. Biskupové olomoučtí měli i protonotáry. Na uv. m. VI. 16 a Index. Byl tedy rozdíl mezi notářem při cúdě, biskupovým a notářem kanceláře markraběcí.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 125.

[3]) „Stephano terre Notario, pro hac vice burggravio in Leuchtenburg.“ Po 10 letech 1331 král táž slova opakuje. Tamtéž VI. 144 a 329.

[4]) Tamtéž V. 105 a 106, 167, pak VI. 97 a 244. Roku 1306 uvádí se Raimund z Lichtenburka „auctoritate et mandato . . . regis Bohemie custos silvarum per Bohemiam et Moraviam.“ Tamtéž V. 203.

[5]) Tamtéž 237.

„Olomucen et Prerovien provinciarum vicedominus.“ [1]) Z úřadu komořského vyvinul se během času summus camerarius — nejvyšší komoří, magnus iudex stal se nejvyšším sudím, [2]) notarius terrae nejvyšším písařem, iudex curiae dvorským sudím a subcamerarius podkomořím — vesměs tedy úřady zemské, jenž mají původ svůj v době Přemyslovské.

Staří úředníci župní nebyli u lidu oblíbeni: Nahoře jsme vypravovali, že již r. 1167 obyvatelé vsi Ložic raději domovinu svou opustili, nežli aby byli dále snášeli nátisky úředníků župních. A král Václav vyjímaje r. 1252 klášter Plasský ze soudnictví světského, praví: že „nemůže déle připustiti, aby nespravedliví a špatní lidé klášter a jeho poddané před svůj soud poháněli a je nespravedlivými nálezy olupovali.“ [3]) V podobném smyslu projevil se král Václav II. r. 1297 v imunitní listině pro klášter Chotěšovský. [4]) Ano i to nerado viděno, usadil-li se úředník na území některého kláštera, poněvadž se sousedé obávali, aby jich neutlačoval. [5]) Podplácení penězi a strýčkovství nebyly tehdáž věci neznámé. Sám markrabě Moravský Přemysl v imunitní listině pro klášter Zábrdovický ze dne 28. března 1235 naráží na podplácení a na strýčkovství úředníků zemských vyznávaje, že tato imunitní listina nevznikla podpla-

---

[1]) Tamtéž IV. 231. Od r. 1763 nazýváno hejtmanství zemské „gubernium“ a od této doby až do r. 1861 byl gouverneur též direktorem sta..

[2]) Tamtéž 164. Wojslaus magnus iudex Olomucen ad an. 12..

[3]) „Plasensem ecclesiam . . . homines improbi et malig . . . molestare praesumant tam ipsos fratres, quam eorum homines ad iudicia extraordinaria pertrahentes et eos rebus suis per iniusta iudicia defraudantes.“ Erben, Regesta pag. 595.

[4]) „Qui per provinciales iudices nostros frequenter vexari solent.“ Emler, Reg. pag. 760.

[5]) V listině pro Marianskou Dolinu v Lužici, která tehdáž ještě česká byla, praví se r. 1238: „volumus, ne aliquis nostrorum villicorum aut nunciorum dominium in praedius ipsorum (monialium) habeat, et hoc facimus, ne non solum eas gravemus, sed ne etiam eas gravare videamus.“ Erben, Reg. pag. 434.

cením nebo přízní a přímluvou jiných, nýbrž pouze z pobožné mysli jeho. [1]) A že časem zlořády tyto nebyly uklizeny, vysvítá z rozličných půhonů svědčících, že jmenovitě menší úředníci zemského soudu, ježto stálého platu neměli, nýbrž na příjmy při soudech odkázáni byli, stali se svou hrabivostí pověstnými. I kniha Tovačovská projevuje se nepříznivě o této hrabivosti. [2])

Tážeme-li se, jaký žold úředníci tito dostávali, nesmíme zapomenouti, že tehdáž redukovalo se všecko na dvojí druh příjmů a že tedy i služby vykonané tímto dvojím způsobem bývaly odměňovány. Buď úřad sám musel úředníka uživiti, nebo úředník obdržel za služby své pozemky; avšak zboží takovéto dlužno rozeznávati od statků, které byl již panovník rozličným zasloužilým osobám za jich služby z milosti jakožto dar nejen na čas jich života, nýbrž dědičně postoupil. Takovéto odměny, výsluhy, tím se liší od požitků, jakých se úředníkům dostávalo, že úředníci pozemků jen tak dlouho užívali, pokud úřad svůj zastávali. Biskup Bruno olomoucký na př. odměněn byl r. 1261 od krále Přemysla Otakara za mnohé králi a zemi prokázané služby tím, že král daroval jemu a nástupcům jeho na biskupském stolci Olomouckém velké panství Hulínské; [3]) též olomoucký komoří Pardus byl téhož roku 1261 od krále Přemysla Otakara II. za svou

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 296. Výrok tento opakuje se i v Přemyslově podobné listině pro klášter Hradišťský r. 1238. Tamtéž 836.

[2]) Kniha Tovačovská, Edit Brandl, pag. 72. cap. 129. Spisovatel praví na str. 76: „Jest nyní mnoho různic mezi úředníky menšími . . . co oni mezi sebú bráti mají.“ Srovn. Brandl, Kniha Drnovská LXXXV. a LXXXVI. Příčiny, proč byli méně dobří úředníci. V pozdější době nejvíce nenáviděn král. prokurator, kterýžto úřad byl, jak nahoře praveno, teprvé za krále Vladislava II. podle starého vzoru zaveden. Archiv český IV. 448.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 312. „Inspectis serviliis multiplicibus atque magnis, que non sine gravi persone sue periculo, et maximo rerum suarum dispendio, iamdiu nobis pro defensione terre et honoris nostri conrta

věrnosť odměněn Vsiskem u Olomouce.[1]) Děd Přemysla Otakara, král Přemysl odměnil r. 1213 Dřislava za jeho věrné služby vsí Uherčím,[2]) a Jaroslav ze Šternberka odměněn byl za vítězství své nad Tatary u Olomouce r. 1241 od krále Václava újezdem u Šternberka, zde povstal hrad téhož jména, který se již r. 1269 v listinách uvádí.[3])

Jen ne tyto od zemských panovníků za dosažené zásluhy dědičně udělené statky, nýbrž jiné byly vyceněny, jimiž úředníci na dobu své činnosti odměňováni bývali. Tak míval každý tehdejší postolný moravský některé rybáře při Svitavě a statek v okolí města Brna, který markrabé Přemysl 1247 brněnským dominikánům daroval. Opat Klášterského Hradiště, Budislav přenechal k přání krále Otakara II. úředníkovi, jenž správu mostů přerovských na starosti míval, statek, jejž klášter v držení měl, totiž polovici nalévárny i s patřičnými domkaři a poli, za čež král klášterské poddané od daně na vždy listinou ze dne 7. ledna 1275 osvobodil, která se až posud z každého lánu na opravu mostů zapravovala.[4]) Každý tehdejší komoří, podkomoří a postolný mívali, jak

nostros adversarios impendit fideliter, utiliter et constanter (sic v orig.) . . . damus, concedimus et conferimus ipsi et ecclesie sue nomine suo . . . totum districtum Hulín".

[1]) „Quam villam eidem, pro sue fidei meritis iure contulimus hereditario". Tamtéž 319.

[2]) Erben, Reg. pag. 251.

[3]) Od výsluhy rozeznávati dlužno výprosu (precarium). Po staletí bylo obyčejem, že panovníci Česko-moravští statky na ně spadlé (odúmrť) buď z pouhé milosti darovali lidem, kteří si žádných zásluh nezízkali (výprosa) nebo jimi služby věrné odměňovali (výsluha). V listinách však nedbá se vždycky tohoto rozdílu. Brandl. Gloss. výprosa pag. 372.

[4]) Cod. Dipl. Mor. IV. 139. „Budissius . . . cesserat de bonis suis, quae sunt in Prerow . . . illi, qui reparat pontes in prefata Prerow, ratione denariorum, qui solvebantur ab hominibus dicti abbatis de quolibet manso ad reparationem pontium."

z listiny z r. 1253 vysvítá, díl svého nadání v dědině Vsisku,[1]) u Olomouce ležící. Je to týž statek, jejž markrabě Přemysl olomouckému komoří Pardusovi, jak nahoře podotčeno, z ohledu na jeho zásluhy dědičně přenechal. Taktéž daroval markrabě Přemysl svému kaplanu Řehoři usedlost s příležícím lesem v Lodenici, který dříve dvěma komořím náležel.[2]) Byli-li spomenutí úředníci ještě jinak odškodněni? Zdá se, že byli, poněvadž starý statek úřednický, ano i statek myslivecký v Nenakonicích, Tučapech a Drnovicích, již v r. 1126 ke kostelu sv. Václava v Olomouci přešly;[3]) hlavní příjmy úředníků byly v druhé polovici doby Přemyslovské rozdílnými halafanci (vedlejšími příjmy), jež z jejich rozličného přičinění úřednického pocházely a rozdílně pojmenovány bývaly. Obyvatelé uničovští museli nadlovčímu, magister venatorum, pro ves Střelice roční výslužné zapravovati.[4]) „Přísudné" jmenovala se na př. sazba, kterou žalobník soudci zaplatil, rozepři vyhráv. Sazba ta obnášela

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 173.

[2]) „Capellano nostro, Gregorio, digna retributione ipsius servitio nobis extribito principaliter recompensare volentes, terram duorum camerariorum in ipsius villa nomine Lodeniche existentium et silvam adiacentem pro ipsius commodo ampliori contulimus hereditaria possidenda". Cod. Dipl. Mor. II. 240 ad an. 1232. Obnoven 1254. Cod. Dipl. III. 190.

[3]) Cod. Dipl. Mor. I. 201. Srov. sv. III, 19. toho díla. Že se úředníci a služebníci k pozemkovému důchodu odkazovali, vyžadovalo toho tehdejší hospodářství s plodinami. Učíme se v tak zvaném náchlebnictví jeho zanikání, jež se tu a tam, zvláště při kněských statcích, až podnes zachovalo. Biskup Bruno přenechával hrad Füllstein svému tehdejšímu postolnému. Při praském kostele bývali služebníci a úředníci rovněž pozemky odměňováni. Emler Reg. pag. 717, n. 1673, ad an. ec. 1295.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 266. adan. 1234. „Adicimus etiam, ut quicunque magister venatorum pro tempore fuerit, cives prenominatos (de Uničov) occasione ville, que Strelez vulgariter appelatur, nullatenus inquietare presumat, nec aliquid importune ab eisdem exigere preter statutam et usitatam annuam pensionem."

arci jen dva denáry;[1]) ale pomysleme si jen ten nesměrný počet žalob, asi jednoho roku podaných! Jiné sazby byly již vyšší. Aby se na př. krvavá msta zamezila, ustanovily Ottonovy stanovy, aby se dvoru soudnému 200 denárů zapravilo.[2]) Jiné sazby byly: Výmazné čili zámazné, jež se za výmaz z daňkových seznamů zapravovaly. Pro vydírání peněz, jež zámazné samo s sebou přinášelo, bylo ono sice dosti pozdě, ale přece r. 1490 zrušeno, a berníci upovinováni, aby své písaře ze sazeb, jim přináležících vypláceli.[3]) Další sazby byly: Zárožné (das Pönalgeld), které vlastník dobytka za škodu, dobytkem spůsobenou a potom odhadnutou, zapraviti musel, avšak i ten poplatek, jenž se platíval, když se dobytek pro nezapravenou daň zajímal. Takový zájem dobytka, vůbec bráním zvaný, byl hodně výdatným pramenem. Když totiž dlužník úroků neplatil, měl věřitel právo dlužníkovi tolik dobytka domácího zajati, kolik úroky a dotyčné útraty soudné, žalobou spůsobené obnášely. Odnětí dobytka dálo se buď věřitelem samým nebo skrze půhončího (Kämmerer) a posla nejvyššího purkrabí.[4]) Čistotné (das Reinigungsgeld) t. j. onen obnos, jejž složiti musel, kdo očistu (soud boží) šťastně přetrpěl. Dle Ottonových stanov zapravil takový člověk soudci dva a knězi zaměstnanému čtrnáct denárů. Markrabě Přemysl zrušil tento poplatek pro poddané olomouckého biskupství a klášterův obrovického, hradištského a jiných, hledě k věci s té správné stránky, že ne lidé, nýbrž Bůh pomohl, a proto prý člověk nic platiti

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 78 ad an. 1215, potom IV. 208, ad an. 1278. Taktéž l. c. 112, 208, 232 a. t. d.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 210.

[3]) Archiv český V. 434 na rok 1490: „Písaři aby zámazného od lidí nebrali, než berníci aby sobě na určeném písaře jednali, a každému písaři aby puol kopy grošnov míšenských na týden dáno bylo a stravu k tomu.

[4]) Doslovně z Brandlova Glossaru pag. 10.

nemusí.[1]) Odhadné byla sazba, jež se soudcům za odhad věci vyplatila, která v rozepři propadla. Odhad býval za 14 dní po zvodě, když osoba v rozepři propadlá za tu dobu své povinnosti nevyhověla. Odhad se vykonával skrz úředníky menšího soudu zemského, jimž na Moravě purkrabí v čele stál. Podkomoří měl na vůli k odhadu šlechtu a sedláky z okolí povolati; kdo se bez omluvy nedostavil, byl potrestán zárožným desíti hřiven grošů.[2]) Odklad (Wehrgeld), compositio capitis, nebo lépe řečeno, peněžná pokuta, jež soudci jakožto zeměpanskému správci zaplacena býti musela, kdežto náhradná suma ublíženému nebo jeho příbuzným, jak se mezi sebou urovnali, ponechána byla. Odkladu dle německého smyslu na Moravě nebývalo. V soudném pořadě obnášel přibližný odklad čili pokuta na penězích za osobu panského stavu 500 hřiven stříbra, 500 liber vosku do kostelů, 500 zádušních mší a 50 kusů hrubého sukna pro chudé; za osobu rytířskou 50 hřiven stříbra, 50 liber vosku, 50 mší, 15 kusů sukna; za sedláka 5 hřiven, 5 liber vosku, 5 mší a kus sukna.[3]) Přes to přese všechno měly strany na vůli mimo soud se porovnati a odklad po svém zdání ustanoviti. A takých halafanců bylo ještě dosti jiných, čemuž se nelze diviti, že nebyli úředníci, jak jsme nahoře podotkli, oblíbenými osobami, kteří až v hodně pozdějším čase pravidelně placeni bývali. O zemském hejtmanu se praví, že se mu okolo r. 1417 osm moravských hřiven stříbra a 20 třičtvrtnic vína vyplácelo. Okolo r. 1608 bral na důchodech Karel Žerotínský jakožto zemský hejtman 1600 zl., a dle záznamu knihy drnovské dostával mezi roky 1496 a 1515 službu konající zemský hejtman od krále Vladislava 1000 kop grošů, víno a 50 volů.[4]) Tato nepatrná odměna byla také příčinou, že za občanské

---

[1]) „Ab eo, quod vocatur czistotné, liberos esse concedimus pro eo, quod per Deum sunt adiuti, non per hominem". Cod. Dipl. Mor. II. 296.

[2]) Srov. str. 84. toho díla.

[3]) Kniha Tovačovska. Edit. Brandl. cap. 210, 211 a 212.

[4]) Kniha Drnovská. Ed Brandl. Str. 12.

úředníky, jako na př. za krajského, jen z domu zámožní muži voleni bývali. Tenkrát nebyl samosprávný stát za dojnou krávu ještě považován a využitkován.[1])

MARKRABĚCÍ KANCELÁŘ A JEJÍ LISTINAŘSTVÍ.

Se zařízením markrabství počínají se zprávy o kanceláři. — Příčiny vzácnosti starších pravých diplomů před r. 1197. — Výpočet moravských notářův a protonotářů z doby Přemyslovské. — Kancléřství za markraběte a krále Otokara II. — Žádný pevný rozdíl mezi notářem a protonotářem. — Oddělení Otakarovy dvorské kanceláře dle zemišť 1265. — Kancelářský personál za krále Václava III. — Mistr Petr Aspeltský říským kancléřem a Mistr Petr Angeli protonotářem.

„Před pátým desítiletím XII. století není nám o správě kancléřství českomoravských knížat pranic známo, ježto ani letopisná poznamenání, ani pravé listiny, kteréby před tuto dobu zasahovaly, o tom předmětě zprávy neobsahovaly. Avšak ani se nedá mysliti, že by čeští vévodové a moravští knížata údělní při svých zemských řízeních bez vlastní kanceláře byli mohli bývati; tato zajisté byla v Čechách a u moravských dvorů knížecích právě jako u sousedských rodin panovnických; ale nic se o jich činnosti nezachovalo. Pro Čechy a Moravu samu bylo tenkrát, jako ještě po polovici XII. století, poměrně málo listin vydáno, pomáhali si místo listinnými vysvědčeními ústným svědectvím,[2]) v nejvíce případech

---

[1]) Městští úředníci byli jako zemští také k jistým sazbám odkázáni, Tomaschek, Německé právo, na rozličných místech, taktéž Rössler. Brněnská práva městská.

[2]) Biskup Bruno odvolává se k ústnému dohodnutí, které pro Střelnu mezi biskupstvím a Klášterským Hradištěm panovalo, ale nyní 1274 pro větší jistotu písemně utvrzeno bylo. Cod. Dipl. Mor. VI. 138. „Do communi consensu partium utrarum que talis prima inter nos sine scriptis concordia intervenit . . . “

dostačujícím, ježto je dle českého práva již tříletý nárokem nestíhaný majetek jakéhokoli práva v čas míru vlastníkovi pojišťoval. Tím se dá nejlépe veliký nedostatek listin českých a moravských knížat před r. 1150 vyložiti. Nebo z těch málo listin, které z doby před r. 1150 z Čech a Moravy máme, lze skoro všechny, aspoň co do formy za podezřelé ano i za zcela nepravé pokládati.“

Těmito slovy počíná Dr. Emler v pojednáních královské české společnosti věd, v Praze 1878, svůj spis „Die Kanzlei der böhmischen Könige Přemysl Otakar's II. und Wenzel's II. und die aus derselben hervorgegangenen Formelbücher. — Kancelář českých králů Přemysla Otakara II. a Václava II. a z ní vyšlé formuláře.“ My je zaznamenáváme v celém jich obsahu, jen bychom připočetli k příčinám veliké vzácnosti listin XII. století ještě nehotový stav politický, z něhož se česko-moravská říše XII. století vymaniti hleděla, a potom jisté vnější příčiny.

Stopujeme-li pozorně dějiny česko-moravské říše, spozorujeme, že její listinářstvi bylo dokonalými otřepaninami jejích dějin. Octl-li se stát ve velké akci, jako na př. za Břetislava I., Vratislava II., Vladislava II., tu se množily také jeho listiny. V klidném státě, anebo ve státě, v němž činnost na venek všechny síly schopné pohlcuje, odpočívá Clio (slavné skutky minulosti) ode svých zaznemenání, a pro takové časy dostačuje úplně v soukromém životě živé slovo, tedy vysvědčení. Listinářství ustoupí do pozadí. Jak mile se však stát do upravenějších kolejí dostane, jak mile přijde, na čež zvláštní důraz klásti dlužno, do bližšího styku s pokročilejšími státy sousedskými, jako česko-moravský s Německem, tu již na sebe béře mravy souseda, připodobuje je svému osobenství (individualitě), zřizuje ústavy, kterých dříve buď docela nebylo, anebo jen neúplně v zemi známy byly. Pomysleme jen na dvorské služebnictvo českých králů nebo moravských markrabat! Dvůr prvého markraběte moravského Vladislava-Vladislavoviče (1197—1222) tvořili: komoří

(jeden), starší a mladší postolný, starší a mladší číšník, maršálek, lovčí, prokurator královnin, protonotář, více notářů, pět dvorských kaplanův a několik dvorských kavalírů.[1]) Je to doslovné napodobení německého dvoru královského. I zde byl, pravda vše ve větší míře vedle komořího, postolného, číšníka a t. d. kancléř, protonotář a rozdílní notáři. Víme, že oni byli personálem kanceláře německé a že kancléř ke čtyřem nebo pěti nejvyšším dvorským úředníkům svaté říše římské německého národa náležel a že jeho vliv, jehož mu jeho zaměstnání poskytovalo, jeden z nejdůležitějších byl.

Jako v německé říši, tak i na Moravě byl vliv představeného, správce markraběcí kanceláře, významný. Již nyní je nám podotknouti, že, jako v Německu, tak i na Moravě kancelářský personál jen duchovnému stavu náležel.

Když r. 1206 důstojnosť proboství při kapitole velechrámové v Olomouci opět obnovena byla, při které příležitosti král Přemysl spomenutému kostelu magna charta libertatum (velikou listinu svobody) vystavil a kapitole svobodnou volbu udělil, spojil s ní k lepšímu nadání proboství velechrámového moravské kancléřství. Každý tehdejší olomoucký probošt při velechrámě měl býti, jako vyšehradský pro Čechy, kancléřem pro Moravu.[2]) Ačkoli tato listina od Inocence III. 8. ledna r. 1207 a později králem Otakarem II. r. 1256, Urbanem VI. r. 1262 a konečně Karlem IV.[3]) potvrzena byla, zůstala tato koncese přece jen názvem, a my vidíme, že ho olomoucký probošt velechrámu jen v nejřidších případech použil.[4]) Byli-li na Moravě jací správcové markraběcí

[1]) Viz sv. V. str. 115. t. díla.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 38. O původě a listině samé viz sv. V. 35.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 41, III. 214, 334.

[4]) V jedné listině Klášterského Hradiště, dané v Olomouci 16. září 1282 objevuje se mezi svědky na prvém místě: „Cyrus prepositus Olomucen, cancellarius Moravie.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 274. Toť je jediná mi známa listina, ve které se olomoucký probošt dómu „kancléřem moravským“ jmenuje. Zdá se, že Cyrus starý název ke svému jménu připojil, aby naň novou administraci arcivévody Saského, Alberta, upamatoval.

kanceláře, nebyli zajisté jimi olomoučtí proboštové velechrámu. Prvý probošt velechrámu jmenoval se Štěpán, po něm přišel Thodericus, potom Mikulás (?), Herbortus, Albertus Starkenberský, Alexius, ale žádný z nich nezdá se, že by byl kdy správcem markraběcí kanceláře býval, nýbrž jakýsi Apollinaris, jenž se r. 1203 notarius jmenuje, od r. 1213 brzy jakožto pronotarius a brzy jakožto notarius listiny datuje a až do smrti Vladislava Vladislavovičovy, jež 12. srpna r. 1222 následovala, v úřadě zůstal.

Tedy Morava měla, byvši na markrabství r. 1197 povýšena, již svou upravenou kancelář, z čehož uzavírati lze, že ústav, jejž my kanceláří jmenujeme, v zemi také již před rokem 1197 znám býval, a přece známe z oné doby, můžeme to s jistotou říci, tak málo pravých listin. Kde má tento zjev svou příčinu? Na tuto otázku nám vnější příčiny odpovědí, jež jsme nahoře spomněli. Král Otakar II. podotýká v břevnovské listině z 10. května r. 1255, že břevnovský list nadační z r. 993 v prvopise v rukou měl. Uviděv však, že tahy jeho písma stářím vybledly a nečitelnými se staly, dal prý na prosbu tehdejšího opata Martina listinu opsati, kterou pak na všeobecném sněmě, jenž r. 1255 v květnu v klášteře na Strahově zasedal, potvrdil.[1]) Tu bychom měli prvou příčinu vnější. Listiny přišly, jako břevnovská, časem ve zmar, ony snad pro špatnou látku, na které a jakou napsány byly, styřely a stavše se nečitelnými se rozpadly. Dobře ještě, když její vlastníci v čas, jak se to s břevnovským nadačním listem stalo, o jejich zachování pečovali; nepečovali-li o ně, tu byla listina na vždy ztracena. A kolik se asi listin ohněm nebo jinými nehodami času ztratilo?

[1]) Dobner, Mon. hist. VI. 24. Ve výtahu Emler, Reg. pag. 23 a Cod. Dipl. Mor. V. 238. „Privilegium libertatis, quod . . . Boleslaus dux Bohemorum, eidem monasterio (Břevnoviensi) ad preces sanctissimi patris nostri Adalberti, martyris Christi, contulerat, et iam nimia vetustate fere consumptum fuerat adeo, quod propter attrocionem cartule vix litere apparebant, manibus nostris tractavimus, ac in rescripto redigi fecimus

Biskup Jindřich Zdik si stěžuje okolo r. 1131, že listiny olomouckého kostela na takový způsob stářím a válkami za své vzaly.[1])

Další příčina vnější spočívá v uzavření konkordatu z 10. března r. 1222. Dějiny Moravy vypravují,[2]) že se král Přemysl Otakar I. pro nešetření církevní immunity v tuhých bojích s papeskou kurií octl. Praský biskup, Ondřej musel dokoncé, jako kdysi sv. Vojtěch, své biskupské sídlo opustiti a v Římě na svého krále si stěžovati. Aby král immunitu biskupství, klášterův ano i far tím snáze potlačil a duchovenstvo a jeho statky do své moci dostal — v česko-moravské říši, když i v malém, přece však vůbec týž úmysl panoval, za jakým se císař Bedřich II. okolo r. 1218 proti církvi nesl — dal si nadační listiny a listiny statku buď dobrovolně, anebo kde to nešlo, i přes moc předložiti. Jaký poklad listin se mohl tenkrát, tedy mezi roky 1217 a 1221, neztratiti! Po mnoha vyjednáváních, jež králův prokurator a biskup Ondřej praský v Římě, a papeský legat Řehoř na Moravě a v Čechách vedli, provedly se jisté porovnací články, z nichž pro náš zvláštní případ tento výměr: „aby zabavené, nebo ztracené listiny praského biskupství, českých a moravských klášterův, a vůbec

de novo, approbantes, ratum habentes et confirmantes coram multis Baronibus regni nostri, qui tunc praesencialiter aderant". Tento transsumt je ještě v prvopise v archivě kláštera břevnovského (vlastně Broumov) nalezá. On je pravý; prvé listiny z r. 993 již dávno není. Dobnerem v annalech (letopisech) IV. 375 obnovený snímek (reprodukované faksimile) je právě onen transsumt z r. 1255. Z té doby pochází dodatek od těchto slov: „Placuit etiam et coram nobilius terre firmiter decrevi: ut omnes homines et. Immunity (nedotknutelnosti) ze župné ústavy. Cod. Dipl. Mor. I. 103. Srov. sv. II. 76 a. t. d.

[1]) Cod. Dipl. Mor. 205. „Quoniam priora ecclesie nostre privilegia partim vetustate consumpta, partim bellorum tumultibus aliisve occasionibus amissa sunt."

[2]) Viz svaz. V. 79 a násl. t. díla.

duchovenstva, vlastníkům vráceny neb obnoveny byly", [1]) důležit jest, pokud se nám jím najednou klíč do ruky podává k výkladu mnoha, vnitřními a vnějšími sudidly sice podezřelých, avšak jich obsahem pravých a neporušených listin, s nimiž se ve starších česko-moravských dějinách tak často potkáváme. Nebo, jak mile v konkordatě s obou stran spomenutý článek přijat byl: „Ať kláštery vše klidně podrží, o čemž výsadami vévodův a králů českých dosvědčiti mohou, že je to jich vlastnictvím, anižby k tomu vedle listin svědky nebo jiné doklady uváděly"; [2]) tu přicházelo duchovenstvo, jmenovitě z klášterů, davem, připovídat se k zabaveným nebo ztraceným listinám, anebo si nově založených, tehdejší skutečné trvání kostelův a klášterův objasňujících, dat potvrditi. Tak povstaly tak zvané konglomeratní listiny, [3]) jež nic nepravého, avšak nechronistické věci obsahovaly, ježto vlastníkům pranic na tom nezáleželo, vyložiti, kdy, nýbrž co bylo darováno, a co klášter nebo kostel má. Jen tak lze vyložiti, jak moravské listiny immunity rozličných klášterů veskrze totéž znění, ano i často také tatáž slova na sobě nesly. Když se v moravských listinách osvobození od župného soudu a od oněch břemen objevuje, jež se župnou ústavou ve spojení byly, jako tu jsou práce u silnic, u pevností hradů župných, pohostinství královského a markraběcího

---

[1]) Jireček, Cod. iur. Boh. I. pag. 46. Srov. sv. V. 99. a násl. t. díla.

[2]) Et ut (ea) quae privilegiis regum et ducum Boemiae probari poterunt, esse sua, volumus quod habeant et possideant sine lite, et uti aliis estibus non cogantur." Jireček, Cod. iuris Boh. I. pag. 51. Srov. sv. V. 108 t. díla.

[3]) Viz sv. II. 320 t. díla. Starověk znal tento druh listin. Biskup olomoucký, Jindřich Zdik, chtě, aby při přenášení hlavního chrámu od sv. Petra ke sv. Václavu statek biskupského chrámu v jedné listině utvrzen byl, praví okolo 1131: „In huius scripti nostri serie, que vel predecessorum nostrorum vel nostris sunt acquisita temporibus, cuncta que in villis vel possessionibus ad eandem pertinent ecclesiam, denotari volumus, ut ecclesia Dei et ea, que notata sunt, inconcussa, deo favente deinceps possideant." Cod. Dipl. Mor. I. 205.

komonstva loveckého, osvobození od mýtných důchodů a t. d., tu nelze nám v takové listiny důvěřovati, jsou-li před r. 1221 vydány, protože se král Přemysl Otakar I. následkem uzavřeného konkordatu k takovým ústupkům usmyslil.[1]) Obdrželi-li tedy konkordatem duchovní a jmenovitě kláštery nové listiny potvrzeny, my je můžeme výtahy pozemkových knih nazvati, nemuseli se již o ně starati, když starší prvopisy po ruce byly; jich právní majetek, jaký tenkrát byl, byl novou listinou pojištěn, a proto byl konkordat zároveň příčinou, proč se téměř žádné listiny pravé před pátým desítiletím XII. století na Moravě nezachovaly.

Za třetí příčinu upozorňujeme na tu okolnosť, že, když král Otakar II. po smrti otce svého, Václava I., jež 22. září r. 1253 následovala, 17. října t. r. slavnostně do Prahy vjížděl a potom až do března r. 1254 v Čechách a na Moravě činným zůstal, aby si přízně duchovenstva získal, že v Praze 20. listopadu r. 1253 list milostivý udělil, kterým všechny kostelům veškerého království poskytnutá uštědření a výsady potvrzeny byly, „když v prvopise a se svými pečeťmi authentickými předloženy býti mohly“.[2]) Jak si tu asi pospíchali klášterové a představení duchovných společenstev a obročí (beneficií), styřelých pečetí neporušenými, které od méně odlepených listin odlepeny byly, nahradit, a chybějících prvopisů vyhotovením nových z pozůstalých kopií doplnit! Za čtvrtý důvod můžeme uvésti časté střídání se panovnické pečeti s doložkou: že jen novou pečetí opatřené listiny platnosť mají. Když na př. král Václav II. 2. června r. 1297

---

[1]) Jireček, Cod. iuris Boh. I. pag. 52. a 53.

[2]) Omnia tiam eis (ecclesiis) privilegia, a nostris antecessoribus pia consideratione concessa, sive sint realia, sive personalia, ad res seu iura pertinentia, dummodo appareat in prima figura et authenticis sigillis sigillata, non vitiata, non cancellata, non aliqua sui parte abolita, rata habemus et firma et ea authoritate presentis scripti confirmamus, nollentes illas tractu temporis, a malevolis aliquibus ausu temerario violari.“ Jireček, Cod. iuris Boh. I. 129 et 130.

v Praze korunován byl a hned po korunování všeobecnému sněmu, jenž zároveň nejvyšším soudem býval, v Praze zasedati rozkázal, vydal zde nařízení, že všichni, ať jsou jakéhokoli stavu a jakékoli důstojnosti, před korunováním od krále obdržené výsady, nadání (nadace) a listy milostivé, jsou-li opatřeny starými pečetmi, jichž se před korunováním užívalo, do jisté doby k opisu předložiti mají, aby po korunovaci zavedenou pečeť obdržely, protože by jinak platnosť pozbyly. [1]) Král jmenuje toto nařízení „konstitucí", jejíž účel, jak se zdá, k tomu směřoval, aby se mohlo mnohým, za panování, tedy od srpna r. 1248 až do 24. května r. 1283, neb od smrti krále Otakara II. až do vjezdu krále Václava II. v Praze, snad od nepovolanců vydaným listinám na stopu přijíti; vždy však postačovalo toto nařízení, aby si každý starší listiny obnoviti dal. Byly-li listiny jednou obnoveny, nebylo potřeba, starých si dále všímati a je schovávati. Jasný důkaz tohoto řízení máme při listině znojemských klarissek. Zpomenutý král totiž, jak praví, již dříve pro sebe a svého otce jeptiškám sv. Kláry ve Znojmě dědiny Tasovice a Hodonice daroval a této nadaci listinou platnost zjednal. Dle vynesené konstituce přišly jeptišky s touto starou listinou, a král jim vydal za ni novou, kterou ještě zvláštní výsadou rozmnožil, dle které (výsady) poddaní řečených jeptišek od každého zemského a župného soudu osvobozeni a králi nebo jeho komořímu podřízeni byli. Tato obnovená listina daná v Brně 14. května r. 1299, zachovala se až podnes, ježto o starší ani zminy není. Jak velmi se na

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 112. „Juxta formam constitutionis nostre." My překládáme „constitutio" slovem „nařízení" a doufáme, že jsme k tomu oprávněni dle listiny krále Přemyslovy z 18. března 1228, kterou královskému soudci olomouckému nařízeno bylo, o to pečovati, aby se s obyvateli Lasek a Hodolan podle Olomouckého práva městského nakládalo, při čemž král podotýká: „Constituimus igitur dilectum filium nostrum Premysl marchionem Moravie, huius nostre constitutionis defensorem." Cod. Dipl. Mor. II. 213. Srov. sv. VII. 146. t. díla!

změněné pečeti královských listin dbalo, můžeme také ještě z luxenburských dob poznati. Král Jan prohlašuje totiž v listině z r. 1325 pro cisterciácký ústav jeptišek „Mariasaal" na Starém Brně své starými pečeťmi opatřené, jemu udělené výsady a spisy za právoplatné.[1])

To jsou tedy příčiny, které nám vysvětlují, čím to je, že se před rokem 1197 s tak málo pravými listinami vytasiti můžeme[2]), a protože nám nelze o tehdejších kancelářích knížecích, kterých zajisté tolik bylo co knížectví, a o listinářství, které z nich vyšlo, něco určitého pověděti. Ano podobá se vůbec, že moravští údělní knížata, kteří ve svém jménu žádných zahraničných diplomatických spojení neměli, jež zřízené úřední osoby kancelářů vyžadovalo, udržovati nesměli, ve svém dopisování svými kaplany si vypomáhali[3]). Nám je tehdejší knížecí personál kancelářský zcela neznám.[4]) Teprve za prvého markraběte Vladislava Vladislavoviče (1197—1222) se objevuje, jak nahoře podotčeno, markrabécí kaplan, Apollinaris, brzy jakožto notář a brzy

[1]) Cod. Dipl. Mor. VI. 229. „Promittentes . . . omnes nostras literas, nostris prioribus sigillis munitas, ratas et gratas habere, et eas inviolabiliter observare."

[2]) Z nadacích listin moravských klášterů pokládáme z této doby za pravé formou a obsahem nadačný list Klášterského Hradiště z r. 1078, nyní v domácí dvorské a státní listovně ve Vídni, a z ostatních důležitějších listin jen listina biskupa Jindřicha olomouckého o přenesení dómu od sv. Petra ke sv. Václavu 1131.

[3]) Cod, Dipl. Mor. II. 203, 207 a 236.

[4]) K roku 1169 připomíná se Cod. Dipl. Mor. I. 284 sice moravský kancléř, Volius; avšak, protože vydavatel listiny, ve které před svědky: „Wollius, cancellarius eiusdem provincie", Bedřich kníže olomoucký ne po svých, nýbrž po rocich panování svého otce, krále Vladidislava II. se spomíná a proto jakousi nesamostatnosť prozrazuje, tu arci „cancellarius" snad jen představeného knížecí kanceláře dle českého vzoru znamená. V prvopise se čte výslovně „cancellarius" a nikoli, jak opraviti chtějí „camerarius". Notář Apollinaris objevuje se sice již okolo r. 1203; poněvadž však tato listina, když není zcela nepravá, tedy jest aspoň podezřelá a nic nedokazuje. Cod. Dipl. Mor II. 16.

jakožto protonotář; že již jakousi kancelář, t. j. podřízené úředníky měl, vidíme z pronájemné listiny pro Brutál ze 30. prosince r. 1213 a z výsady města Bzence ze 3. ledna r. 1214, v nichž kaplan markraběte, Jan, jakožto datar, tedy jakožto Apollinarův podřízený úředník, se objevuje.[1]) Markrabě Vladislav Vladislavović zemřel bezdětek 5. srpna r. 1222. Po jeho smrti přenesl až ke spořádání posloupnosti král Přemysl správu a soudnictví Moravy biskupu olomouckému, Robertovi; on sám se jmenoval od té doby králem českým a knížetem moravským a udělil tento titul také své choti[2]). Okolo roku 1224 objevuje se jakožto nový markrabě Vladislav Přemyslovič. V těchto dvou rocích objevují se za datary na moravských listinách královští čeští notáři a protonotáři: Hilarius a Hermannus k r. 1222, k r. 1223 Vigbert za notáře a protonotáře a na jedné bzenecké listině z března 1223 i kaplan královnin, Jaroš.[3]) Z doby markraběte, Vladislava Přemysloviče, tedy od roku 1224 až do r. 1227, máme jen ty zprávy, že se za jeho sigillatora mistr Zdislav uvádí. Když totiž jeho otec, král Přemysl, v Brně 1225 klášterskému Hradišti nalevárnu v Přerově zase daroval, dal markrabě právě týmž mistrem svou pečet ke královské listině připojiti.[4]) Moravské listiny, jež toho času od krále Přemysla vydány byly, mají na sobě doložku „per manum domini Hermanni notarii nostri.“ Tak se stalo 26. června 1225 pro Oslavany. Na stvrzovací listině téhož kláštera ze 7. listopadu 1228 jmenuje se tento notář Hermann „praepositus Luthomericensis“. Mnohem větší část moravských listin, jež od tohoto krále vydány byly, je beze jména vydavatelova a beze zmínky nějaké kancelářské osobnosti. Z prvých čtyř roků panování markraběte

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 69 a 76.
[2]) Srov. sv. V. 118. t. díla.
[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 141, 146, 148, 149, 150 a 156.
[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 163. „Sigilli nostri appositione confirmamus mediante Magistro Zdislav.“

Přemysla Přemysloviče, jenž od r. 1228—1239 vládl, nemáme žádných zpráv; v této době byly moravské listiny vydávány až do prosince 1228 od královského notáře Hermanna a listiny na př. r. 1232 od litoměřického kanovníka a notáře krále Václava I., Jana.[1]) Teprve na listině z listopadu 1232 objevuje se vydavatelem protonotář Bartoloměj. Bartoloměj byl původně kaplanem markraběcím a již r. 1228 kanovníkem olomouckým. Později stal se při tomto kostele arcidiakonem, proboštem a kapitolním děkanem. Za markraběcího protonotáře objevuje se také on ještě na jisté listině Klášterského Hradiště z 5. dubna 1234.

V ten čas, když se Bartoloměj protonotářem jmenuje, tedy od listopadu 1242 až hodně do roku 1234, objevuje se často vydavatelem (datarem) markraběcí notář Hilarius, nástupce Bartolomějův v hodnosti protonotáře, jakýmže se na listině řádu janovického z 8. listopadu 1234 podepisuje, aby se již za rok opět pouhým titulem notáře psával, jejž až do roku 1236 podržel. Před rokem tím vidíme notáře Hilaria zároveň s protonotářem markraběnky, Eliášem, na téže listině [2]), ježto moravské markrabětem vydané listiny, jako na př. z října r. 1234 a z června r. 1235, též i kaplanem a notářem krále Václava, Viléma vyhotovenými se objevují. Poslední nám známá listina, kterou notář Hilarius vyhotovil, je vydána v Brně před srpnem 1236. Od té doby až do smrti markraběte Přemysla Přemysloviče, jenž 16. října 1239 nastoupl, objevuje se za vydavatele 1236 kaplan Marquard, a tři r. 1238, Eliaš, Vítězoslav a Ludvík [3]). Byli tito zároveň notáři, nebo následovali rychle po sobě? Pamatujeme-li se, že rok 1238 a vůbec, že poslední týdnové života markraběte do rozrušené doby padají, jejiž representanty na Moravě

[1]) Srov. sv. IV. 211 t. díla.

[2]) Doklady k patřičným rokům jsou v Cod. Dipl. Mor. II. Listina „Datum per manus Hilarii notarii nostri & Helye pronotarii marchionisse“. (Margareta, Přemyslova manželka.) Cod. Dipl. Mor. II. 307.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 335 ad an. 1238.

oba přítomní legati Filip z Assisi a Čech Vojtěch byli [1]; tu se potom snad přidáme k tomu náhledu, že pro bouřlivou dobu rychlá změna markraběcích notářů následovala, kdežto v Čechách Vilém — na listině z 29. června 1238 pronotářem zvaný — také ještě v roku 1240 jakožto notář krále Václava důvěry požíval.

Po smrti markraběte Přemysla Přemysloviče převzal na sebe český král Václav I. správu Moravy, řídě ji od r. 1239 až do r. 1245. Tohoto času nemělo markrabství žádné své kanceláře; moravské listiny bývaly vyhotoveny českým notářem, Vilémem, ve jménu krále jakožto markraběte moravského. Skoro všechny kláštery moravské obdržely od něho vyhotovené listiny, a to až do srpna 1240, načež kaplan, Remboto, notářem a písařem královským se objevuje. [2]) Se starým notářem Mistrem Vilémem, potkáváme se na listině Klášterského Hradiště ještě k 1. září 1240, ale zde již jakožto s praským kanovníkem a královským protonotářem. [3]). Remboto objevuje se ve své hodnosti až do prosince 1240, načež i on za protonotáře postoupil. [4]) Jak dlouho Remboto v tomto úřadě setrval, nevíme; ale to je nám známo, že se na litomyšelské listině z 25. dubna 1245 vyšehradský probošt, Filip, královským kancléřem jmenuje [5]), a že od krále Václava v červenci 1245 klášteru oslavanskému vydaná listina za vydavatele a místokancléře a praského kanovníka, Dyonisia, nese. [6]) Je to doba, ve které se král vždy víc a více vládních věcí vzdaloval a proto

---

[1]) Srov. sv. 18. t. díla.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 374.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 379 „per manus magistri Wilhelmi, canonici Pragen, aule nostre pronotarii."

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 46.

[5]) Cod. Dipl. Mor. III. 53 „per manum magistri Philippi, Wissegradensis prepositi, aule regie cancellarii".

[6]) Cod. Dipl. Mor. III. 55. „Datum Prage per manus magistri Dyonisii, Pragen canonici, aule nostre vicecancellarii."

svým oběma synům, Vladislavu a Přemyslu Otakarovi, příležitosti poskytoval, aby se ve veřejnosti okázali.

Vladislav Václavovič stal se markrabětem moravským, zemřel však již 2. ledna 1247. Z jeho vladaření neznáme ani jedné listiny, ani personálu v kancelářích moravských. Tento případ však nastává, jak mile Vladislavův bratr, Přemysl Otakar, markrabství ze začátku pod jakýmsi poručnictvím svého otce, krále Václava, od r. 1250 však jak Čechy, tak Moravu samostatně na sebe převzal. Od té doby slove jeho titul: „Mladší král český, vévoda rakouský a štyrský a markrabě moravský[1]), jak se až do smrti svého otce 22. září 1253 volal. Až potom dosáhl, jak sám praví[2]) plné moci nad královstvím, nade kterým, jako nad markrabstvím moravským od této doby až na smutný konec svůj na Moravském poli 26. srpna 1278 sám a pevnou rukou vládl.

Pokud Přemysl Otakar Václavovič Moravu sice jakožto markrabě, ale jak jsme podotkli, pod jakousi dohlídkou svého otce spravoval, a to se stalo mezi roky 1247—1250, nebyla markraběcí kancelář upravena. Markraběcí a králevští notáři měli bez rozdílu podíl v udělování listin, jen pro Moravu určených. Při Otakaru byli zároveň notáři Přísnobor od března 1247, a Vilém od 12. ledna 1259, kdežto onoho času král Václav vyšehradského probošta, Dyonisia za kancléře a praského kanovníka, Herborda, za notáře měl.

Rokem 1250 vystupuje Přemysl Otakar jakožto mladší král český již samostatně; od nynějška rozhoduje on. V září 1253 zemřel jeho otec, 1261 byl Otakar II. korunován; Herbord, Dyonisius a od 1252 Arnold byli v úřadě, když král Václav zemřel. Otakar II., jenž, jak známo, také pánem nad Rakousy a Štyrskem byl, a proto také mu o tyto země pečovati bylo, musel personál v kancelářích roz-

[1]) Srov. sv. V. 265—280 t. díla!

[2]) Srov. sv. V. 305 t. díla!

množiti; avšak žádného z obou spomenutých, ani Herborda ani Dyonisia, do kanceláří nepřijal. Probošt vyšehradský podržel jakož i olomoucký probošt velechrámu název kancléře. Také Mistr Přísnobor objevuje se ovšem na listině pro Marianskou celu v Brně 1252 jakožto svědek s přídomkem „Scriptor Marchionis“;[1]) avšak kanceláře, jež v Praze soustředěna byla, nespravoval již, než Otakarův věrný služebník, Mistr Vilém, jemuž jakožto notáři Gotschalk, Arnold, Sifrid a Gotfried ještě před jeho korunováním podřízeni byli; Gotschalk byl posledního Babenbergra, Bedřicha, protonotářem: to prozrazuje znalosť poměrů, přijati do kanceláře muže, jenž s novozískanou zemí dokonale obeznalý byl. Právě tak bylo chytré, ke službám notáře a pozdějšího praského a olomouckého kanovníka, Arnolda, který již za svého otce úřadoval, se připovídati. Jakou hodnosť oba bratří, Sigfrid a Gotschalk, zastávali, než se, jak z olomoucké listiny z 5. srpna 1253 vysvítá, za protonotáře Viléma dvorskými písaři stali, není známo. Již neobjevují se nikde.[2])

Na sklonku roku 1261 dostoupil Otakar II. vrcholu své moci: byl korunován, měl druhou manželku a doufaje v potomstvo, byl v klidném požitku Rakous a Štyrska, Čech a Moravy, byl vážen od apoštolské stolice a na postrach sousedům; politika střední Evropy octla se v jeho moci. Takové postavení královo vyžadovalo pevně upravené kanceláře, a tato byla ještě posud podřízena Mistru Vilémovi, který 19. března 1252, jistě však 13. července 1253 za protonotáře se objevuje, ačkoli ne zřídka také pozdější

---

[1]) Erben, Regest. I. 604. Přísnobor byl již 1246 vyšehradským, později také praským kanovníkem a od r. 1362 kanovníkem praským a dozorcem nad školami. Naposledy objevuje se 28. května 1268. Viz: kancelář českých králů, Přemysla Otakara II. a Václava II. a z ní vyšlé formuláře (Formelbücher.) Od Josefa Emlera v Praze 1879. Pojednání královské české společnosti věd. VI. Násl. 9. sv.

[2]) Cod. Dipl, Mor. III. Zde podepsali jakožto svědkové „scriptores curie nostre“.

listiny jsou, na př. v rocích (v říjnu) 1253, potom 1255 a 1256, kde se jen notářem jmenuje. Kdybychom z toho o nepravosti listin s takovou poznámkou soudili, přenáhlili bychom se; více je pravdě podobno, abychom si tohoto rozdílu zvláště nevšímali. Dne 5. srpna 1253 jmenuje se Vilém protonotářem a ještě téhož roku jen notářem. Tak se to i má s tímto poznamenáním, 17. srpna 1254 za protonotáře, a 18. února 1255 za notáře.[1]) Ve svém úřadě setrval Vilém až do r. 1262, avšak tak, že od polovice r. 1250 až do října r. 1262 listiny řidčeji vyhotovoval. V této době se často od nás spomenutý Mistr Arnold objevuje. Prvé vyhotovení Otakarovy listiny Mistrem Arnoldem připadá do prvé polovice prosince 1255, a čistě moravské listiny k 1. lednu 1256. V třetím měsíci potom, 15. března 1256 nazývá se již protonotářem. Od nynějška nalezáme jeho jméno a jméno protonotáře Viléma jak na rakouských, tak na českých a moravských listinách; to je nám důkazem, že tenkrát žádného rozdělení agendy (oboru působnosti) dle území a krajin nebylo. Komu z vyššího personálu kancelářského od krále nařízeno bylo, aby listinu, s tím neb oním protonotářem umluvenou, vydal, ten tak učinil, ovšem v nejřidších případech sám, on to učinil skrze podřízený personál, poněvadž se zjev jen tak vysvětliti dá, čím to je, že často listiny vyhotoveny byly, neukazujíce jmen protonotářských nebo notářských. Myslilo se, že připojení těchto jmen k jich titulaturám, aby listina právomocnou se stala, nevyhnutelně zapotřebí nebylo. Tak se podepisuje r. 1256 dne 16. července Arnold i s Vilémem, ačkoli se Arnold již 15. března toho roku protonotářem jmenuje, názvem notáře, 18. července t. r. však již opět názvem protonotáře[2]); to se také stalo v rocích 1257 a 1258, což je zajisté důkazem, že si tohoto rozdílu nikdo nevšímal.

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 172, 173, 190 a 192.

[2]) „Per manus notariorum domini Wilhelmi et Arnoldi“ Cod. Dipl. Mor. III. 219. Datum apud Opaviam per manus Wilhelmi et Arnoldi

V říjnu 1278 objevuje se nový notář ve dvorské kanceláři, jakýsi Mistr Ulrich, kanovník u sv. Ondřeje ve Freisinku [1]) jenž se na moravských listinách poprvé ve Znojmě 1259 dne 17. listopadu i s Arnoldem jakožto pronotářem objevuje. [2]) Jistě proto byl Ulrich do kanceláře přijat, protože stav věcí ve Štyrsku znal. První roky nikde nevystupuje do popředí; hlavní podíl ve správě dvorské kanceláře měl tenkrát Mistr Arnold. Od konce r. 1260 nenalezáme Ulricha po celé tři roky ve dvorské kanceláři, poněvadž se zdá, že mu král důležitý úřad zemského písaře ve Štýrsku odevzdal. [3]) Ve dvorské kanceláři setkáváme se s Mistrem Ulrichem teprva zase v červenci 1264, ale již s Mistrem Petrem, když protonotáři, Vilém a Arnold, onen rokem 1262 a tento rokem 1263, ze všech královských listin na vždy mizejí.

Rokem 1264, nebo snad již 1263, když protonotář Vilém odstoupl, podobá se, jako by se posavádní pevná centralisace Otakarovy dvorské kanceláře viklati počínala. Olomoucký biskup Bruno stal se místodržitelem štyrským. Vidíme ho již 10. března r. 1262 na všeobecném sněmě hradeckém přítomným býti. V tom obtížném úřadě zůstal tento vysoce nadaný státník až do roku 1270. Bruno nebyl přítelem Otakarovy centralisace, rád si počínal svobodně, a měl-li by ze správy své králi býti prav, musela první péče jeho k tomu směřovati, aby pro nová nabytí samostatnou kancelář zařídil, a protože se Ulrich na listině ví-

---

tunc protonotarium nostrorum. Cod. Dipl. Mor. III. 220. V listině ze 16. července svědectví vydává král o obou protonotářích, že jsou „viri illustres et probi“.

[1]) Cod. Dipl. Mor. III. 261. Pro chrám sv. Petra v Brně ze 17. října 1258 objevují se mezi svědky: „Magistri Arnoldus et Ulricus notarii“.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 275.

[3]) Emler, Kanzlei der böhmischen Könige l. c. pag. 21.

deňského ústavu Šottského z 21. srpna r. 1265 podepisuje: „Magister Ulricus regis Bohemiae et ducis Austriae protonotarius“ [1]) podobá se, že se Ulrichovi správy této kanceláře nové dostalo.

Ale jak zkušenost učí, že takové decentralisace, než do upravených kolejí přijdou, ze začátku častým kolísavostem podrobeny jsou, tedy také tato nová anebo lépe ze staré doby opět vybuzená a převzatá rakousko-štyrská kancelář; neb až do konce r. 1265 bývaly vyhotoveny královské listiny, ať se kterýchkoliv území týkaly, brzy Ulrichem nebo Petrem samým, brzy oběma společně. Když se však Vladislav, syn vévody Jindřicha vratislavského, který v bitvě u Lohnice proti Mongolům padl, vyšehradským proboštem a tudyž r. 1256 českým kancléřem stal, když se potom ku konci r. 1265, byv papežem Klementem IV. arcibiskupem salcburským jmenován, vyšehradského proboštství zříci musel, obdržel je protonotář Mistr Petr, který se takto podle staré výsady kancléřem českým stal, a tu nadešla doba, aby se přísné dělení ve správě kancelářství dle území předsevzalo. Mistr Petr, o němž nevíme, odkud a jaký rodák byl, byl jakožto český kancléř správcem kanceláře starých českých zemí, a Mistr Ulrich nově dobytých rakousko-štyrských, při čemž Mistr Ulrich, když někdy do oboru činnosti kancléře Petrovy zasahoval, nikdy neopomněl, na české a moravské listiny se podepsati: „Protonotarius per Austriam et Styriam.“ [2]) Toto dělení potrvalo, až král Otakar rakousko-štyrské země r. 1276 a Mistr Ulrich faru u sv. Štěpána ve Vídni, kterou mu jeho král propůjčil, pozbyli. Po smutném osudě svého pána, zdá se že Mistr Ulrich, jenž se 1269 také pasovským kanovníkem nazývá,

---

[1]) Emler, Regest. pag. 191.

[2]) Emler, Regest. pag 248 ad an. 1269 per Manus mag. Ulrici protonotarii Austrie et Stirie, et mag. Gottfridi protonotarii uxoris nostre. Potom l. c. 263 ad an. 1269.

na rakouskou faru hartberskou odešel. Jeho dalších osudů neznáme.[1])

O Petrových dřívějších poměrech je jen tolik známo, že byl roku 1262 kaplanem českého krále a jedním z poslaných, kteří by papeže Urbana IV. o hnutích v Německu ve prospěch zjednocené volby krále v Římě uvědomili.[2]) Brzy potom stal se praským kanovníkem, papeským kaplanem, podepsán byl v Praze 3. února r. 1265 zároveň s Ulrichem jakožto protonotář curiae nostrae v téže hodnosti taktéž 5. září 1266,[3]) a stal se po jmenování vyšehradského probošta Vladislava, 1265 za arcibiskupa salcburského jeho nástupcem v proboštské a tudyž i v kancelářské hodnosti. Že také k olomouckým kanovníkům patřil, je zřejmo ze závěti olomouckého biskupa, Brunona z 20. listopadu 1267. V té závěti byl závětným spoluvymahatelem jmenován.[4]) V pozdějších rocích 1284 objevuje se jakožto probošt kroměřížský.[5]) Jsa vyšehradským proboštem a kanléřem stvrzuje Mistr Petr již 9. května 1266 pro Cheb vystavenou listinu.[6]) Nikoli jako Vladislav jakožto čestný kancléř, nýbrž jakožto skutečný zastával Mistr Petr správu česko-moravského oddělení dvorské kanceláře až do podzimku 1273, ve které době mimo něho dvorští notáři, Mistr Jan a Mistr Jindřich, české a moravské listiny stvrzovali. Dvorský notář, Mistr Jan, objevuje se 4. července 1273 na listině, v Brně

---

[1]) Emler, Kanzlei der böhmischen Könige, l. c. pag. 23.

[2]) Srov. sv. VI. 3. t. díla.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 372 a 387.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 402 122.

[5]) Cod. Dipl. Mor. IV. 286.

[6]) Emler, Regest. pag. 200 per manus mag. Petri, Wissegraden ecclesie prepositi, cancellarii nostri anno V°.; také 30. prosince 1266 byla listina v Žatci vydána „per manus magistrorum Petri et Ulrici protonotariorum nostrorum regni nostri anno quinto.“ Emler, Regest. pag. 205; ale ponévadž začátek roku vánocemi počínal, musíme 1265 položiti..

vyhotovené, čistě moravské listině,[1]) a jeho kolega, Mistr Jindřich, v ležení před Prešpurkem 3. října 1273.[2]) Okolo polovice r. 1274. zdá se, že kancléř Petr z činnosti dvorské kanceláře vystoupl. On přežil ještě o mnoho let svého nešťastného krále, poněvadž ještě v srpnu 1279 a 1288 jeho jméno spomenuté nacházíme.[3]) Protože se však v listopadu 1290 jeho nástupce na vyšehradském proboštství, Jan, objevůje, tu snad mezi 1288 a 1290 zemřel.

Vedle kancléře Petra úřadovali od r. 1273 v české kanceláři dvorské, jak jsme právě řekli, Mistr Jan a Mistr Jindřich. Poněvadž Jan jen na jedné listině za dvorského notáře se objevuje, nejsme s to, abychom bližší vročení o něm podali, zvláště když dodáme, že po smrti Otakarově od místodržitele, králem Rudolfem ustanoveného, anebo jak se sám jmenoval, „Dei gratias episcopus Olomucen, Olomucensis et Preroviensis provinciarum vicedominus“ Bruno v úřadě ponechán byl. Dne 17. července r. 1278 nacházíme Mistra Jana na praesentační listině Brunonem vydané, a ne dlouho po té 18. října r. 1279 na listině janovnické jakožto notáře poznamenaného.[4]) V únoru 1281 zemřel biskup Bruno, a s ním mizí každinká stopa po notáři Janu, jenž dle všeho olomouckým kanovníkem býti se zdá; avšak, jak praveno, nemáme o něm jakožto vlastním dvorském notáři žádné zprávy, (anebo byl snad jen biskupským notářem?) avšak o Mistru Jindřichu.

Mistr Jindřich nazývá se již r. 1274 protonotářem království a farářem v Gorse;[5]) r. 1275 byl Mistr Jindřich

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 107.

[2]) Emler, Reg. pag. 339.

[3]) Emler, Reg. pag. 508 sqq. a 626 a 626 ad 14. Sept. 1288.

[4]) Cod. Dipl. Mor. IV. 218 a 231.

[5]) Emler, Reg. pag. 382. Listina ze dne 25. listopadu 1274 pro Mělník. Je-li Gors nynější fara Gars, tedy leží ve čtvrti nad Manhardsbergem, nedaleko Hornu.

praským, olomouckým, a vyšehradským kanovníkem [1].) Poslední od něho vyhotovená listina je ze dne 30. června 1278; je to vůbec poslední listina nešťastného krále, [2]) po jehož smrti, co zatím markrabě Otto hlavním poručníkem prince a dědice českého Václava se stal, kancléř Petr aspoň ze jména název dále podržel. Dvorská kancelář byla takořka zrušena. Protonotář Jindřich upadl brzy v nepřízeň vdovy královny, nebo 14. září r. 1278 byl z rozkazu královnina ve svém domě zajat, a mnoho jeho věcí a také peníze zabaveny. Tím že se ho praský biskup ujal, byl přece již 29. září na svobodu propuštěn. [3]) Je-li, jak Emler dokázati hledí, s oním písařem formuláře, Jindřichem de Ysernia neb Italikem, tatáž osoba, tož byl rodem z jižních Vlach, a jak se podobá, biskupem Brunonem králi Otakaru II. představen. [4])

Jak mile však král Václav, jenž pro necitlivé mládí záhy sestárl, 24. května r. 1283 svůj slavnostní vjezd v Praze uskutečniv na vládu svých dědičných zemí nastoupil, hned ustanovil vládu pro Moravu na Čechách nezávislou. Vidíme to při opětném probuzení hodnosti, kteráž od Otakarovy smrti usnula, vlastního protonotáře pro Moravu. Mistr Jan, kanovník olomoucký, praský a probošt chrámu sv. Apolináře v Sadské u Poděbrad, podepsal již 6. listopadu 1283 jakožto Mistr v Brně královskou listinu. [5]) Zůstal mo-

---

[1]) Emler, Reg. pag. 389.

[2]) Emler, Reg. pag. 481. Datum Prage per manus Mag. Henrici, protonotarii nostri et plebani in Gors.

[3]) Viz sv. VII. 19. a 20. t. díla. Že z císařské kanceláře stranám vydané listiny do seznamu vpisovány byly, vychází na jevo z Emlerových Regest; k roku 1279 praví se pro vyšehradský chrám: „arbitrium . . . in registro regie curie est notatum“ nebo „transscriptum in registro contentum per cassatorias lineas (literas), ut moris est, debeat facere annulari.“ Emler, Reg. pag. 509 a 510.

[4]) Emler, Abhandlungen, die Kanzlei der böhmisehen Könige etc. str. 29 a násl. (Viz sv. VI. 67. t. díla.)

[5]) Cod. Dipl. Mor. IV. 281 a 334. O činnosti moravského protonotáře Jana (jmenovali jsme ho pro jeho hodnosť „moravským kancléřem“)

ravským protonotářem až okolo 1297, ježto po smrti Petrově proboštové vyšehradští a proto jakožto kancléři čeští úřadovali: Jan, bratr se strany královy 1290—1296, [1]) Mistr Petr Aichspalter biskup basilejský r. 1297—1306, a konečně olomoucký kanovník Mistr Petr Angeli od r. 1306 až k povýšení za biskupa olomouckého r. 1311. Jemu podřízeni byli jakožto protonotáři pro Čechy, napřed také pro Moravu: Mistr Velislav až do r. 1289, pozdější kancléř, Mistr Petr Angeli od r. 1289—1306 [2]) a královský tajemník Vilém. Na Moravě byl při smrti krále Václava III. vedle českého kancléře, Petr Angeli, notář a olomoucký kanovník Jindřich Sturmo. [3])

---

viz sv. VII. 209 a 210 t. díla. Že již od roku 1281 kanovníkem olomouckým byl, nahlédneme z Cod. Dipl. Mor. IV. 247.

[1]) O kancléři Janu, viz sv. VII. 156 a násl. t. díla.

[2]) Emler, Kanzlei des böhmischen Königs Otakar II. a Wenzel II. str. 38 sqq. Ve svazku VII. 208 t. díla jmenovali jsme probošta sadského, Jana, kancléřem moravským, ježto on se přece důsledně za protonotáře podpisoval. My jme tak činili, poněvadž probošt velechrámu olomouckého, jemuž tento titul, jak známo, od r. 1207 příslušel, tohoto titulu nikdy neměl, a věci markraběcí kanceláře skutečně v moci protonotářové spočívaly. Jeho hodnosť se nedá s hodností českého dvorského kancléře ovšem na žádný spůsob porovnati; nezastával, jako on, vysokého státního úřadu, jenž veliké by působnosti byl, nýbrž že vyhotovoval listiny a úpisy, z kanceláře markraběte vycházející. Jak se samo sebou rozumí, býval v pozdějších rocích kancléř na Moravě jen tenkrát, když Morava svého markraběte měla, jenž nebyl zároveň králem v Čechách, jak to bylo za markraběte Karla, než se králem stal, po té za jeho bratra Jana, za Jodoka, Albrechta a. t. d., kteří si výsady proboštství velechrámu nevšímali, ačkoli ji Karel IV. 1842 obnovil. Protonotář, anebo jak pozdější doba toto slovo překládá, „nejvyšší písař zemský,“ zůstal za doby Přemyslovské představeným markraběcí kanceláře, a musel se o listinářství tak starati, jako Notarius terrae o spisy zemských sněmů, zemského práva a zemských desek.

[3]) My jmenujeme tohoto notáře „Jindřich Sturmo“, poněvadž podobné jméno v olomouckém nekrologu z počátku XIV. století přichází. Zde čteme: „In die sti Lamberti (17. září) obiit Henricus Sturmo canonicus.“

Český protonotář, Mistr Velislav, byl za posledních let panování Otakara II. zemským písařem českým a vyšehradským kanovníkem. Když Václav II. na vládu nastoupil, stal se Velislav r. 1283 českým protonotářem a od r. 1285 kanovníkem olomouckým. Jsa protonotářem českého království pověřil sám listiny Václava II., rovně jako by pro Čechy nebo Moravu určeny byly, až na podzim r. 1285, což novým důkazem jest, že, když i Morava svého protonotáře měla, v tomto případě probošta sadského, Jana, že moravské listiny též od českého protonotáře vydávány byly. [1]) Toto vydávání listin českými notáři přestalo však na konci r. 1285 a bylo od listopadu r. 1283 výhradně jen moravskému protonotáři, Janu, proboštu sadskému, odevzdáno. Až do dubna r. 1297 objevuje se Jan v úřadě; tu zmizí, a zdá se, že dvorská kancelář moravská, tenkrát sotva zřízena byvši opět zrušena byla. Připadá nám totiž při obecném sněmě, který v září r. 1297, tedy sotva 3 měsíce po korunovaci královĕ, v Brně zasedal, v listině zde vyhotovené ze dne 30. září pro zemskou správu statků řádu templářského, bratr Ekko, užitý zcela neobyčejný způsob mluvení; považujeť se v této listině Morava za markrabství české říše „in marchionatu Moravie regni Bohemie,“ což se tak vyjímá, jakoby Morava jen ještě částí Čech byla. [2]) Tu pravda lze vysvětliti, proč vlastní moravská kancelář dvorská zrušena a její agenda (obor působnosti) zcela

---

[1]) Mohli bychom proti listině, dané v Brne 6. listopadu 1283, již probošt Sadský, Jan, jakožto protonotář vyhotovil, namítnouti, že název: „Wenceslaus dei gracia rex Boemie et marchio Moravie“ proti její pravosti jakési pochybnosti vzbudí, když se král v listinách z r. 1284 „dominus et heres regni Boemie et marchionatus Moravie“ nazývá. Tyto pochybnosti zmizejí, když se upamatujeme, že král Václav II. teprve před několika měsíci, 24. května, svůj vjezd v Praze slavil, a proto ještě času neměl, aby na obnovování názvů myslil. Cod. Dipl. Mor. IV. 281 a 288. Ostatně srovnej také Cod. Dipl. Mor. II. 217 a V. 229.

[2]) Srov. sv. VII. str. 146 t. díla.

s českou spojena byla. Od 4. května r. 1297 objevuje se ústřední správa spojená česko-moravská dvorská kancelář v moci Mistra Petra. Pomýšlelo se na sestředění, a muž, jenž tato přísné sestředění provedl, byl svou učenností, zejména lékařskou, svého času slynoucí Mistr Petr Aichspalter. Byl scholastikem (kanovníkem a dozorcem nad školami) v Treveru od r. 1280, po té po 6 rokův osobným lékařem a kaplanem u dvora Rudolfa habsburského, proboštem v Bingenu a Treveru a 1. dubna 1297 za biskupa basilejského potvrzen. V tu dobu (26. srpna r. 1297) zemřel probošt vyšehradský a kancléř český, Jan. Aby churavý král Václav slavného lékaře Petra nablízku měl, odevzdal uprázdněné proboštství a s ním i hodnosť kancléřskou tomuto výtečnému učenci a státníkovi. V bulle Boniface VIII. ze dne 1. dubna r. 1297 je Petr Aichspalter již proboštem vyšehradským a kanovníkem praského chrámu jmenován. V českých pramenech se napřed mezi biskupy připomíná, kteří roku 1297, při korunování Václava II. dne 2. června v Praze a při zakládání základného kamene kláštera ve Zbraslavi přítomni byli. Tenkrát snad správu české dvorské kanceláře sestředil. Dne 22. července r. 1297 objevuje se ponejprve za datara (vyhotovitele listů.[1]) Od toho času až do vymření králů z rodu Přemyslova vydávaji se všechny listiny ať se Moravy nebo Čech týkají, jen od něho, a jeho vrstevník moravský protonotář, Jan, probošt sadský, zmizí smrtí s dějiště.

Pamatujeme se ještě, že se český protonotář, Velislav, na podzim roku 1289 protonotářství v Čechách vzdal. Na jeho místo nastoupil Petr, syn Angela z Pontecorvo a jakési

[1] Emler, Kanzlei der böhmischen Könige etc. str. 40. Srovn. sv. VII. 96 t. díla, kde se bohužel činnosť kancléře Petra Aichspaltera od činnosti moravského protonotáře, Petra Angeliho, zevrubně nerozeznává, co tím snažší bylo, když oba hodnosť Mistrů, oba tři stejné kanovnické hodnosti a oba zároveň tentýž úřad zastávali, při němž název úřednický ne vždy stálý byl.

Petruše. Jsa ještě velmi mladým, obdržel obroči (prebendu) v Sadské a místo v tehdejší české dvorské kanceláři. Dne 23. srpna r. 1289 podepisoval se ještě za protonotáře Velislav, a 21. prosince t. r. již Mistr Petr Angeli pro Plasy za českého protonotáře.[1]) Tenkrát byl Petr již kanovníkem vyšehradským. Na Moravě posud ještě trvala vlastní dvorská kancelář, jejíž představený ještě Jan probošt sadský za protonotáře byl. Když až do r. 1297 na Moravě služby konal, podpisoval Mistr Petr Angeli jakožto protonotář království českého všechny až do 4. května 1297 pro Čechy vydané listiny královské. Zatím se stal praským, vratislavským a asi r. 1296 též olomouckým kanovníkem, úřadovav již před 7. března r. 1296 též za ředitele a faráře svato-petrského chrámu v Brně. Tento chrám farský byl totiž listinou, vydanou jmenovaného dne a roku olomouckým biskupem, Dětrichem, v kollegiatný přeměněn, a prvým proboštem jeho posavadní rektor, český protonotář, Petr Angeli, jmenován.[2]) Dlouho v této hodnosti nesetrval, poněvadž král Václav III. v listině, pro petrohradské proboštství ze dne 10. února r. 1306 vydané, o protonotáři, Petru Angelim, praví. „dříve za petrohradského probošta je prý jakožto královský protonotář nyní praským proboštem.“[3]) Praským proboštem stal se r. 1305 a po roku, aspoň co do názvu, též vyšehradským proboštem a kancléřem českým, když říský kancléř Petr Aichspalter za biskupa basilejského

---

[1]) Emler, Regest. pag. 639 a 641.

[2]) Srovn. sv. VII. str. 135, kde se slovo „z Aichspaltru“ škrtnout musí. Viz Cod. Dipl Mor. V. 71. V této listině dané v Pirně 22. července 1297 rozeznávají se zevrubně tehdejší kancléř český, Petr Aichspalter a český protonotář, Petr Angeli. Protonotář: Mistr Petrus, jmenuje se ecclesie sti Petri Prepositus, a za vydavatele objevuje se „per manus generabilis Petri, episcopi Basiliensis, prepositi Vyssegradensis, regni Boemie Cancellarii, principis et consiliarii nostri dilecti.“

[3]) Cod. Dipl. Mor. VI. 273. Srov. sv. VII. 201, kde místo „biskup“ protonotář se čísti má.

povýšen byv, 24. května r. 1304 naposledy jakožto říský kancléř moravskou listinu vyhotovil.[1]) Tohoto roku odebral se říský kancléř Petr na své biskupství do Basileje, nevzdav se přece nikdy svých spojení s Čechami a svého vlivu na tamnější poměry politické až do své smrti, která jej jakožto arcibiskupa mohučského 2. června 1320 stihla.[2]) Petr Angeli a Mistr Sturmo, onen jakožto kancléř, tento jakožto notář, dožili se konce královského rodu Přemyslovského a přenesli prastará podání kancelářská, potom zvláště za krále Otakara II. upravené výtahy z listin a formuláře do luxenburské doby. Formuláře se částečně zachovaly, avšak výtahy z listin docela za své vzaly.[3])

MORAVSKÉ LISTINÁŘSTVÍ.

Jazyk v listinách. — Personálem kancelářským byli duchovní. — Jazyk v listinách a psivo. — Způsob vročení. — Zavedení církevního kalendáře. — Cisioianus. — Způsoby vročení. — Svědkové, jich způsoby a vlastnosti. — Podpis na listině. — Pečeti. — Jich důležitost. — Látka pečetí a způsob jich

[1]) Emler. Regest. pag. 879. Srovn. sv. VII. 201. Pozn.

[2]) Všechna vročení (data) o tomto vlivném muži jsou uspořádána u Emlera, Kanzlei etc. str. 40—45.

[3]) O „formulářích, z kanceláře Přemysla Otakara II. a Václava II. vyšlých," podal zevrubně zprávu Emler v často citováném díle: „Die Kanzlei der böhmischen Könige" etc. str. 54—63. Zde uvádíme W. Wattenbachem uveřejněný zlomek českého formuláře z 13. století, upozorňujíce na klatebnou bullu Řehoře IX. proti králi Bedřichu II. „In maris amplitudine." Dle Wattenbacha jsou zde lepší čtení a správnější vročení než v otisku u Huilara-Bréhollesa III. 24. Potom se v něm naleză podivuhodný list, jejž král Otakar II. své choti, Kunikundě, před samým vtrhnutím do Rakous 1278 napsal, a jejž jsme ve sv. VI. 269 t. díla připomněli, a konečně je v něm obsaženo plnomocenství Václava II. z doby kde se „dominus et heres regni Boemie et marchionatus Moravie" podpisuje, ve prospěch svého notáře, Henricus Italicus. Wattenbach připisuje ten zlomek formuláři, jehož se v kanceláři královnině užívalo a jenž snad od jejího notáře W. založen byl.

připevnění. — Způsoby pečeti. — Pečetné právo. — Odznakové obrazy za doby Přemyslovské. — Rytba kolková. — Duchovné pečeti. — Jména listin. — Nedokončené listiny. — Nepravé pečeti. — Zrušení listin a jich pečetí. — Známky nepravých listin.

Poučivše se celkem o markraběcí kanceláři, pohleďněme nyní na markraběcí listinářství moravské, tedy na výlev anebo na činnosť markraběcí kanceláře na venek směřující a na listiny, jež nic jiného nejsou, než slavné potvrzení skutečnosti, s jistých hledišť. Tato hlediště jsou: 1) Jazyk v listinách, 2) Písmo v listinách, 3) Vnitřní forma listin, k níž svědkové náleží a 4) Vnější forma jejich s naukou o pečetěch.

Co se tkne jazyka v listinách doby Přemyslovské na Moravě, tu byl jazyk ven koncem latinský a to zcela pochopitelně. Latinsky čísti a psáti uměl v tehdejší dobu jen duchovní, poněvadž v skutku jen on nutnosť cítiti musel, aby se tomu jazyku naučil, který mu existenci a vědomí pravních jeho poměrů poskytoval. Římská církev, jíž žije i umíraje náležel, užívala jen latinského jazyka a jen v něm se stávala duchovnímu srozumitelnou a on jí, a proto je to odůvodněný zjev, že všechny listiny spomenuté doby jen jazykem latinským a to jen od duchovních složeny byly. Celá markraběcí kancelář, její písaři, (scribae) notáři a pronotáři byli vesměs duchovní, kteří latinského jazyka mocni býti museli a také mocni byli. Zvláštní latinský jazyk v listinách na Moravě se nevytvořil, on nesl znak každé tehdejší doby na sobě, a byl, pokud naše listiny nazpět datovati můžeme, a to nám lze až do polovice XII. století, ještě drsný a barbarský; na začátku XIII. stává se uhlazenějším a skoro mluvnicky správným, avšak za notáře Eliaše,[1]) zvláště když se Vlach Jindřich notářem stal, náramně chvástavým,

[1]) Cod Dipl. Mor. II. 318 ad an. 1236.

vždy však okrasami a slovy rozloženým z písma svatého, ano i z hebrejštiny vzatými, [1]) a jež tudyž stvrzují, že písaři s tímto pramenem obeznámeni byli a duchovnímu stavu náleželi. Výrazy: „Sum, qui sum,“ nebo „in nomine Domini congregati,“ nebo „cum vita hominum ac memoria labantur cum tempore labente, et sicut aquae cito defluant a. t. d. mohou náš výrok ospravedlniti. Listin, které by v českém jazyku zemském složeny byly bývaly, nemůže doba Přemyslovská dokázati, a naskýtají-li se přece, tu jsou zajisté z doby mnohem pozdější. [2])

Jiná zajisté hluboko do společenských poměrů tehdejší doby na Moravě zasahující otázka jest: ku které národnosti náleželi tehdejší notáři a protonotáři moravských markrabat? Pozorujeme-li spůsob psání moravských jmen osobných a místných v listinách, tu nemůžeme jinak než tvrditi, že vyjma notáře Jindřicha, Vlacha, všichni vesměs

---

[1]) Ve velehradské listině z. r. 1238 (Cod. Dipl. Mor. II. 318, nesprávně k r. 1237) přichází slovo „corba“; „Complacuit . . . beate et incontaminate semper dei genitrici virgini Marie corbam quod est, domum oratorii in Welegrad fundare.“ Mnozí hledají v tom německé slovo „Korb.“ Já však myslím, že se zde hebrejské slovo „korban“ rozuměti má, i. e. donum deo factum vel hominibus. oblatio, victima; a tohoto hebrejského slova užil týž notář Eliáš.

[2]) Z toho lze nahlídnouti, jaké ceny český dodatek v listině z r. 1197 (Cod. Dipl. Mor. I. 349) jest a co si o česky psané listině, dané v Mohelnici 9. června 1275 (Cod. Dipl. Mor. V. 259) aneb o oné, Cod. V. 247 (ad an. 1262) a 289 (ad an. 1289) mysliti máme. Relativně nejstarší česky psaná listina byla r. 1861 v knihovně praské university objevena; je to smluvná listina rytíře Tomáše ze Štítného se svou sestrou z r. 1373. Hanuš, písemnictví a písemnosť česko-slovenských kmenů národních za doby přechodu z pohanství na křesťanství. V Praze 1867, str. 33. Srovn. Výbor z literatury české, str. 1007. Že německým jazykem sepsaných listin na Moravě nebylo, jest u zcela slovanského obyvatelstva pochopitelno, ačkoli je jisto, že prý na sněmě norberčanském v listopadě 1274 ustanoveno bylo: „quod propter communem intelligentiam obscure latinitatis privilegia et litere de cetero vulgariter conscribantur.“ Böhmen, Fontes I. 503. Chron. Johannis Victorien ad annum 1274.

německé národnosti náleželi a zemského jazyka, češtiny, pranic neznali. Nikdy nenajdeme třeba výrazu „in lingua nostra,“ zato však „qui vulgo dicitur, quod vulgariter“, nebo „materna lingua nominatur,“ když kdy o jaký překlad jde, na př. ad an. 1165 ambitum, quod slavonice ugezd dicitur, quod boemice nárok vocatur. Slovanštinu pokládají okolo r. 1165 kancléř Gervasius a písař z r. 1238 za jazyk jim cizí.[1]) Když notář Petr r. 1210 píše Prestavlici za Prestavlci, nebo r. 1211 Zabridouich za Zabrdovich, když notář Vilém r. 1250 za Welegrad píše Velrad, anebo když se jméno Černín Schyrnín nebo místo Přybor Prsybor píše[2]), anebo když písař listin r. 1228 praví: si quis hominum . . . suspensus fuerit, quod wizelche boemice dicitur a. t. d. a. t. d., tu můžeme o národnosti písařově sotva pochybovati. Z tohoto zjevu je nám bohužel zavírati, že v domácím duchovenstvě buď žádných spůsobilých kandidatů pro dvorskou kancelář nebylo lze najíti, anebo že se spůsobilí domorodci do ní nehrnuli. V Němcích to bylo jinak, zde byla dvorská kancelář stupněm k biskupstvím a k vysokým a výnosným beneficiím církevním, na Moravě a také v Čechách nevidíme až po kancléře Petra za posledního Přemyslovce, Václava III., ani jednoho z notářův a protonotářů na praské neb olomoucké sídlo biskupské povýšeným býti. Nejvyšší hodností, jíž po hierarchické cestě dosíci mohli, bylo kanovnictví; obyčejné pravda nejméně tři, praské, olomoucké a vyšehradské, anebo fara a kanovnictví třeba sadské; tu pravda se zdá, že se nikdo tak brzy nedal svábiti, aby se o místo ve dvorské kanceláři ucházel. Zdali však notáři a protonotáři — kancléři to jistě nečinili — listiny sami složili a napsali? Odpověď na tuto otázku uvádí nás na spůsob psání a na sestavení markraběcích listin.

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. I. 276, IV. 167.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 56. 57, 203. III. 124. IV. 102. VI. 7. Srov. Erben, Regest. pag. 600.

Majíce z XI. století sotva tu neb onu pravou listinu, z XII. stol. snad jen 20,[1]) můžeme se vysloviti o písmě v listinách moravské markraběcí kanceláře teprva z XIII. a XIV. století. Toho času převládá zdokonalené malé písmo (minuskule), napřed tu a tam ještě smíšeno s velkými písmeny (uncialkami) jakožto s polovičným velkým písmem, avšak vždy vkusně a vždy po písaři brzy s tlustými, brzy tenkými čarami.[2]) Jakési zvláštnosti, která by jen moravským listinám z této doby vlastní byla, nedoka-

[1]) Z XI. století jsou prý dva nadačné listy rejhradské, z roků 1045 a 1048. (Cod. Dipl. Mor. I. 120 et 122). Listina z r. 1045, s jednostrannou pečetí tlustou, na níž arcivévoda, v tóze na stolci sedě, pravou rukou manský prapor drže a levou rukou se opíraje o třírohý štít, ukazující 3 příčné trámy a silný pupek, kterážto pečeť pokrajný nápis ve velkých písmenech má: Brecislas. dei gracia. dux. Boemor., má na sobě znak XIV. sec. init.; ona z r. 1048 je písmem, zkratkami a sestavením podobna listině z r. 1234 per manum Hilarii notari (Cod. Dipl. Mor. II. 277.) Všeobecně se zdá, že před dodatek: „per manum Hugonis, notarii in castro Reygradensi“, ten Hilarius listinu z r. 1048 psal, ani nejméně se nepřičině, aby ji znaku vročení přispůsobil. Hilarius napsal, jak psával. Avšak proč notáře Hugo předstrčil? Ano i zaříkavku. „Contradictores huius privilegii et inuasores prenominati monasterii cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbuit, accipiant portionem“, položil tak na listinu z r. 1048, jak to zcela podobně na listině z r. 1234 učinil. Že jednostranná pečeť v bílém, nyní v šedém vosku, na r. 1048 neprava býti musí, je zřejmé. Roku 1234 již dávno typarion v prvopise arciknížete Břetislava neměli, pomáhali si, berouce razítko se sedícím sv. Václavem, záři vynechávajíce, a pokrajný nápis ve vosku velkými písmeny, nebo lépe in romana litera vykonávajíce: Bracizlaus. dei gratia. dux. Boemor. a to v téže povaze, v níž pokrajný nápis rytířské pečeti z r. 1234 do médi vryt a až podnes k listině zcela nejapně přivěšen jest. Dobrý snímek v oceli listiny z r. 1048 je dílu Pitterovu u „Thesaurus absconditus“ etc. v Brně 1762 přiložen. — Nepopíratelné pravé listiny z r. 1131, přenesení biskupského sídla od sv. Petra k sv. Václavu v Olomouci (Cod. Dipl. Mor. I. 204 a 208) lze ve snímku najíti v Richtrově „die ältesten Orig. Urkunden der Olmützer erzbischöfl. Kirche in Steindruck etc. Olmütz 1831“. Naznačují povahu, jak se s ní na pravých listinách císařských tehdejší doby potkáváme.

[2]) Neobyčejně se liší písma notářů Hilaria, Eliáše a Petra.

zuje; nejvýše že i na Moravě, jako v sousedských zemích jisté jest, že způsob psání, pomyslíme-li, že skrze Vlachy a Němce do země přišel, za vlaským dle času o celé století pozadu jest, a že, jak Wittenbach podotýká,[1] „západ před průměrným stanoviskem písma v listinách o půl století napřed, východ právě o tolik pozadu jest." Od spůsobu psání, jak jej v německých listinách císařských té doby nalezáme, moravský se neodchyluje; neboť markraběcí kancelář dvorská měla již Němce ve službě, kteří již jakožto vycvičení notáři na Moravu a do Čech přišli! Tedy, všechny známky, které se té doby na císařských listinách nalézaji, musí se též na moravských opakovati. Neobyčejně často se objevují řádky na liniích, které rafikou, rýsovným olůvkem, burelovou špičkou neb inkoustem předtaženy jsou. Aby svislými liniemi po obou stranách listiny kraje odříznuty byly, není také řídké; naproti tomu německý mrav nepřichází, aby se vročení čili actum novou řádkou začínalo. Zkratky a interpunkce jsou německým úplně podobny. Za p i s i v o je naskrze dubinkový inkoust, vitriol a klovatina čili gummi arabicum.[2] a rozštípené brkové péro.[3] Tedy štětec a čerň jsou vyloučeny. Zkrátka, co v Německu za XIII. a XIV. století o písmě vyhotovených listin platí, to má též platnosť o moravských listinách. Písmo listin a knih neliší se za doby Přemyslovské pranic, zvláště když písaři o to šlo, aby vkusné tvary svým písmenům poskytl.

Pergamen, jehož se k listinám užívalo, byl tak zvaný

[1]) Wattenbach, Anleitung zur lateinischen Paläographie. V Lipsku 1869. str. 19.

[2]) Protože jest inkoust kovový, můžeme zbledlá písmena sirníkem ammoniakým zmladiti, při čemž však veliké opatrnosti třeba.

[3]) Vlastní, ve starověku výlučně užité třtiny, calamus, která z Egypta a s Knidu přišla, na Moravě, již pro svou drahotu, za péro, penna, sotva se asi užilo. Na více listinách viděti lze zřetelně rozštipec perový. Že starověk znal brkové péro, vidíme z Isidor-ových Origg. 6.13. „Calamus arboris est, penna avis, cuius acumen dividitur in duo, in toto corpore unitate servata."

německý, který po obou stranách sotva rozdílný jest; vlaského, jehož jedna strana drsna a žluta jest, na Moravě se neužíval.[1]) Připravoval se častéji z telecích a kozích kůži, pročež také tvrdší a málo kdy vlnatý jest. Za doby Přemyslovské se však stejně nepřipravoval; zdali však na Moravě byl předmětem občanské živnosti nebo jen obchodu, — v Německu byli židé pravidelně prostředníky[2]) — nelze dokázati, aspoň se nikde nečiní zmínka o blanaři. Anebo patřilo zhotovování pergamenu ke dvorské kanceláři? Právě jí muselo na dobrém pergameně mnoho záležeti, poněvadž se na špatně připraveném nejen zle psalo, nýbrž se také inkoust roztekl, který se, jako ještě ve mnohem pozdější době, jen v kancelářích a to od písařů k vlastní potřebě připravoval. Otakarovy listiny po jeho korunování vynikají lesklým černým inkoustem, což se o pozdějších a jmenovitě o málo zbylých listinách XII. století nemůže říci. Suříku nebo červeného inkoustu se k listinám nikdy neužilo. Poněvadž se pergamen jen po jedné straně popsal, obsah listin však brzy malý, brzy veliký byl, musela se podle toho také velikost pergamenu spravovati. Nemohla-li se tak veliká kůže, která text listiny obsahovati měla, sehnati, vzala se k pokračování druhá kůže. Náhlý soud na př. krále Václava I. pro Brno z ledna r. 1243 je na takových dvou listinách obsažen, poněvadž ho jedna blana obsáhnouti nemohla; avšak tu byla na konci prvé blany výslovná poznámka učiněna, že král na prosbu brněnských měšťanů ty zákony, svobody a práva, jichž prostor listu nezaujímá, pod svou pečeti na jinou blanu napsati dal.[3])

---

[1]) Nejstarší listina, jež v moravském archivé uschována jest a se praemonstratského kláštera litomyšelského týče (Cod. Dipl. Mor. I. 277 ad an. 1167), je na takovém vlaském pergameně napsána.

[2]) Wattenbach, das Schriftwesen im Mittelalter (písemnictví za středověku) v Lipsku 1871, str. 86.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 12—19. Tomaschek, deutsches Recht in Oesterreich (Německé právo v Rakousku.) Wien 1859. S. 41. Die Iglauer

My ovšem víme, že, abychom moravské listinářství doby Přemyslovské jasně znázornili, znalost jazyka a písma nepostačuje; také se mělo o formě listin promluviti, poněvadž vlastně jen forma staf k listině činí, a protože jen ve formě rozdíl vězí mezi jednoduchým článkem soukromým a jiným provedeným písmem, jež však formálností listiny opatřeno není. Formálnost listiny však se týče toho, jak se sama pojme, jakož i jak se provede. Abych se všestranným stal. musel bych proto o vnitřní a vnější formě moravských listin, neb o jejich kancelářském slohu pojednati, tedy o jejich úvodu, textě a závěrce promluviti. K úvodu listin patří vzývání, jméno a titul vydavatele a pozdravení tomu, komu listina svědčí. Text záleží v ohlášení, úvodě a přednášce věci samé, a závěrka podává stvrzení, pojištění předvedenými svědky a sesílení vyhrožujícími tresty, a všemi spůsoby kauce, avšak velmi zřídka vysloveným přáním požehnání, kdežto zevnější forma hlavně nauky o pečetěch vyžaduje. [1]) O tom všem bychom museli promluviti, kdy

---

Stadt- und Bergrechte vom Jahre 1249 (Jihlavská městská a báňská práva) Cod. Dipl. Mor. III. 117 a. t. d. Potom Tomaschek, l. c. 303—324, jsou po obou stranách velikého pergamenu napsána, ale také nepravě, Tomaschek l. c. 39 a. t. d.

[1]) Nejčastější vzývací formule v moravských listinách jest: „In nomine sancte et individue trinitatis.“ Ve XII. století dlouho vytaženou frakturou, obyčejnými vyvinutými písmeny malými ve XIII. století. Nebo „in nomine Domini amen,“ neb, avšak velmi zřídka: „In nomine domini nostri hiesu cristi amen.“ (Cod. Dipl. Mor. II. 265.) — Za vyhrožování trestem byla od biskupa diecese vyprošená exkomunikace, anebo zní: „huius privilegii violatores in cameram nostram successorumque nostrorum decem marcas auri componunt.“ Zní-li summa na více než 300 marků, tu můžeme býti jisti, že je listina buď neprava, nebo že interpolované místo má, na př. Cod. Dipl. Mor. II. 105. ad an. 1218, nebo l. c. II. 114, v onom případě 300 marcas ponderati argenti, v tomto případě centum marcas. Tak 150, 30, 10 bylo za trest uloženo. — Tak zvané chrismy, t. j. stažená a založená písmena I. Chr. přicházejí na moravských listinách velmi zřídka, a kde tomu tak jest, vybízejí k veliké pozornosti, na př. ad an. 1207, Cod. Dipl. Mor. II. 38, 1234 l. c. 285. (Oboje olomoucké

bychom diplomatiku moravského listinářství psáti měli; avšak že tomu tak není, a my jen nástiny moravského listinářství, jak se jakožto díl kulturních dějin za panování dynastie Přemyslovské na Moravě vyvinulo, podati máme, musíme se omeziti 1) na spůsob vročení, 2) na svědky a 3) na pečeti.

Spůsob vročení na moravských listinách doby Přemyslovské je rozdílný, avšak vždy na konci, nebo ke konci listiny značný slovy „actum" nebo „datum." Toto znamená udání času a místa, kdy a kde listina vyhotovena byla; ono kdy a na kterém místě v listině pověřený čin sám se stal. Shodl-li se čas a místo činu, naznačilo se to výrazem „actum et datum." „Pouhé actum bez datum neurčuje tedy vyhotovení doby diplomu, nýbrž čas přihodilého a zapsaného činu; pouhé datum určuje dobu, kdy se listina vyhotovila, neurčuje však doby, kdy její obsah se sběhl.

výsady.) Nebo ad. an. 1229 a 1222 potom Županorum. Cod. Dipl. Mor. II. 209 a V. 224. Za formuli zaříkací čteme, jako na listině nadačné rejhradské de anno 1048 „Contradictores huius privilegii et invasores prenominate ecclesie cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbuit, accipiant porcionem." Dle naší domněnky přichází tato řídká formule doslovně také na listině markraběte Přemysla pro Rejhrad dané v Brně 2. listopadu 1234. Cod. Dipl Mor. II. 279 per manum Hilarii, a odchyluje se na listině nadačné kanovníků v Praze cc. 1159 „Si quis donationem meam (Wladislai regis) infringere presumpserit, in presenti rerum sufferat pericula et in futura vita cum Dathan et Abiron traditore pari pena puniatur Amen." Cod. Dipl. Mor. I. 270, potom cc. 1181. I. 305. Požehnací zní na listině krále Přemysla pro klášterské Hradiště de anno 1201 (Cod. Dipl. Mor. II. 3.) „Si quis temerator huius rei aut contemptor exstiterit, perpetuis subiaceat crutiatibus innodatus, et sanctorum dei, quorum ibi reliquie continentur, meritis et intercessionibus sine intermissione cum Juda traditore salvatoris suppliciis maneat deputatus inferni. Amantibus et laudantibus hec, pro posse quoque augentibus, sit salus et protectio, pex et exultatio nunc et in evum amen." Jinak se vyhrožuje jen boským soudem trestným vůbec a exkomunikací. Podotčení zemských patronů „sanctorum martyrum Viti, Wenceslai atque Adalberti" i na nadačné listině vyšehradské r. 1088 (Cod. Dipl. Mor. I. 183) touž i mimo další, velmi podezřelé známky za nepravou podalo.

Actum a datum spolu znamenají, že se vyhotovení listiny se skutkem setkává." Tak mluvili diplomatikové,[1]) a přece, jak by se člověk s těmi zásadami při moravských listinách mýlil! Vezmeme si příklad s actum a datum. Biskup Bruno rozhodl ve jménu římského krále, Rudolfa, na zemském sněmě, odbývaném 18. listopadu 1279 v Olomouci, rozepři o statek ve prospěch Kláštera hradištského, načež ve sněmě patřičná listina zdělána a od komořího a zemského soudce spečetěna byla. Datum však zní: „Actum et datum in Mohelnitz anno D. 1279. VI. Cal. Decembris." Zemský sněm, Colloquium provinciale, na němž spor rozhodnut byl, tedy actum, odbýval se „in die octavo Martini proximo in Olomucz" a datum in Mohelnitz, tedy 26. listopadu;[2]) příklad, předcházejícímu udání zcela odporující. Nebo datum Brune in die Barbare anno D. 1252 post recessum regie Majestatis de Bruna in die sti. Stanislai. Toto datum má na sobě od brněnského magistratu městského herburským jeptiškám udělená listina.[3]) Protože Barbary na 4. listopadu a sv. Stanislava na 8. května připadá, — je datum et actum časem rozdílné. Vůbec můžeme o moravských listinách zavírati, že místo u datum to místo znamená, na kterém listina sepsána byla, kde tedy kancelář vyhotovitele, ne tento sám se nalezal, což by opovážením bylo, kdybychom z moravských listin samých cestopis markrabat sestaviti chtěli.

Udání času čili vročení obsahuje poznamenání dne, roku, nastoupení na stolec a jistých starších letopisných udání, totiž indikce (oznámení) epakt (přestupných dní) a konkurrentů.

Vůbec poznamenávají se dnové dle římského kalendáře; ve druhé polovici XIII. století přišlo poznamenání dní dle cír-

---

[1]) Phiseldeck. Anleitung für Anfänger in der deutschen Diplomatik 1804. S. 207.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 232 a 233.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 161. srovn. sv. V. str. 291. t. díla.

kevního kalendáře ve zvyk, který jak známo, ani dní ani měsíců nejmenuje, nýbrž každý den roku má své jméno buď od některého svatého, aneb od bohoslužné, tomu dni zvláště vlastní slavnosti, na př. in die sti. Stanislai, sti. Procopii, in vigila sti. Venceslai, dominica proxima post nativitatem B. Marie Virg. etc. Co se tohoto církevního kalendáře týká, můžeme při moravských listinách za pravidlo stanoviti, že listiny, jež se ve XII. století dle svatých a nedělí datují, vesměs nepravy jsou.[1] Církevního kalendáře začalo se užívati, jak se samo sebou rozumí, napřed na vyhotovených listinách od duchovních, tedy na listinách biskupův olomouckých, při klášteřích a skoro zároveň u laiků. U markrabat o 20 až 50 let později.[2] Naschvál zde uvádíme sv. Stanislava a sv. Prokopa, poněvadž nám dokazují, že se na Moravě také dle svatých datovalo, kteří od církve ještě za svaté vyhlášeni nebyli. Známe listinu z r. 1252, dle sv. Stanislava vročenou, ježto Innocenz IV. tohoto mučenníka teprva 11. září 1253 za svatého prohlásil. Jeho bula, týkající se prohlášení za svatého, je tohoto vročení a proto věřícím ukládá, aby svaté, až po vyhlášení buly veřejně ctili, předpokládáme-li, že pocta svatých, která již velmi dlouho v obyčeji byla, dokázati se dá, jako na př.

---

[1]) Darovací listina arciknížete Břetislava vsi dubské olomouckému velechrámu má vročení: Anno Christi domini, salvatoris nostri 1031, in dictione XIV., epacta XXV, feria V. ante dominicam, qua cantatur Oculi. Již toto vročení muselo by listinu zavrhovati, kdyby Monséovým zlomkem nebyla. Cod. Dipl. Mor. I. 114. Skladatel Monséových zlomků neměl při vročení štěstí. Tak vročuje také listinu z r. 1055 „feria V. post pascha". Cod. Dipl. Mor. II. 133.

[2]) Biskup olomoucký Robert datuje 1228 „Modrice anno gracie 1228 quinta feria post Reminiscere in festo beati Mathie apostoli. Pontificatus nostri anno 27." Cod. Dipl. Mor. II. 188. Listina pro Louku (Kloster-Brück) se datuje: in vigilia sti. Jacobi, anno Pontificatus domini Honorii XI., tedy 24. července Poněvadž Honorius III. léta svého panování od své korunovace, 24. července 1216 slavené, čítá, je jedenáctý rok jeho pontifikatu 1226. Cod. Dipl. Mor. II. 172.

u sv. Víta, patrona velechrámu praského, neb u sv. Jiří, apoštolů vůbec, zkrátka u tak zvaných starých svatých, kteří od nepamětných let, než obřad prohlášení za svatého zaveden byl, v Čechách a na Moravě ctěni byli. Tak zvaných zemských svatých na Moravě nebylo; na apoštoly Cyrilla a Methoděje nikdo nemyslil v době Přemyslovské. Nejčastější, kteří ctěni byli, a podle kterých se čas čítal, byli kromě slavností Páně a Madony (narození, očisťování, zvěstování a nanebevzetí panny Marie): Sv. Václav s oktávem, jeho přenesení z Boleslavi do Prahy, nalezení a povyšení sv. kříže, Jan křtitel, Jan evangelista, Petr a Pavel, mučenník Christian, Augustin, Martin, Mikuláš, Štěpán prvomučenník, Kateřina a Kordula. [1]) Počátkem XIV. století, kde vročení dle církevního kalendáře již častější bylo, objevují se v Německu ctění svatí a světice, na př. sv. papež a mučenník Urban, biskup Gotthard, sv. Kunhuta sv. Michal a. t. d.

Aby si lidé tato a podobná jména a po sobě následující slavnosti církevní lépe pamatovali, povstalo 24 veršů latinských, které, jak řečeno, církevní svaté po pořádku jmenují, počínajíce (od) Circumcisio a jménem měsíce Januarius. Ze skráceniny Cisio a Januarius povstalo jméno „Cisioianus“ pro poznamenání takových veršů kalendářských, jež však před XIV. stoletím na Moravě sotva v užitku byly. [2])

Počátek roku se počínal po celou dobu Přemyslovskou narozením Krista Pána, tedy 25. prosince, pročež listiny, 26. prosince vydané, dle našeho počítání, které 1. ledna za počátek roku bereme, do předcházejícího roku přeložiti dlužno. Takové vročení názývalo se annus ab incarnatione

---

[1]) Tyto slavnosti se uvádějí za hlavní slavnosti olomouckého chrámu v listé odpustkovém z r. 1286. Cod. Dipl. Mor. V. 283. Odpustkový list pro Rejhrad z r. 1295 jmenuje ke zde uvedeným svatým ještě světice Margaretu, Barboru, Skolastiku. Cod. Dipl. Mor. V. 23.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 137. Die Literatur über Cisioiane in Emler, Rukověť chronologie křesťanské zvláště české v Praze 1870. S. XXIV.

Domini, nebo také annus gratie. Tento výraz na moravských listinách před r. 1228 sotva se nalezne: u notářů královny Konstancie byl tento výraz oblíben.

K udání roku přidali notáři skoro vždy indikce, konkurrenty a epakta, velmi zřídka nedělní písmena. Olomoucký biskup Robert datuje směnnou smlouvu: „In capitulo Olomucensi . . . verbi incarnati anno 1208, Indictione XI, Epacta I., concurrente II, dominicali litera E, pontificatus nostri anno VII. Data per manus canonici nostri Ysaac, VII. Kal. Octobris.“ [1]) Začátek indikce, t. j. cyklu 15 let, byl rozličný, v byzantské říši 1. září, byzantská indikce v římsko-císařské 24. září, římská indikce: u papežů 25. prosince, papeská indikce. V česko-moravské říši až do krále Přemysla nesnadno říci, jakého druhu indikcí notáři užívali, nebo velmi často se nedá nalézti jakási shoda mezi roky a připojenými indikcemi, na př. král Přemysl datuje listinu pro klášter chotěšovský: „Actum est hoc incarnationis dominice anno 1213, Indictione III., Concurrente III., Epacta XVIII . . . in Praga“. [2]) Tento spůsob vročení hodí se na rok 1215, avšak ne na r. 1213, a přece předpokládati musíme, že ve dvorské kanceláři počítati uměli. Anebo ještě jiný příklad. Brněnské právo městské má za vročení: „Prage 1243 mense Januario, in dictione secunda.“ [3]) Na rok 1243 však připadá indictio prima. Indictio secunda začíná se teprva zářím 1243 a jde zas až do září r. 1244. Nuže jak počítá tu notář? Při moravských listinách může pravidlem býti, že od Přemysla Otakara I. papeská (římská) indikce v užitku byla, jejíž počátek na 25. prosince připadá. Ona se udržela i za Václava I. a Otakara II. až asi do roku 1270, po té začíná se cisařská 24. září, a tato se udržela až do doby lucenburské. Epakta počínala se

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 50.
[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 67.
[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 12.

vždy 1. září, pročež toho dbáti jest, že v měsících září, říjnu, listopadu a prosinci epakta na budoucí rok uvedena jsou. Konkurrentové jsou k ustanovení nedělních písmen a to vše, aby se velikonoční týden, dle něhož se celý církevní rok řídil, navlas určiti dal. Věda, tomuto vypočítávání učící, jmenovala se computus ecclesiasticus a byla duchovním nevyhnutelně potřebna.[1])

Aby moravští markrabata, králové čeští, biskupové olomoučtí a pražští vročení dál upravili, připojovali k němu také roky svého panování. Markrabata čítali je od nastoupení své vlády, olomoučtí biskupové ode dne vysvěcení a nikoliv ode dne volby nebo jmenování. Čeští králové čítali roky svého panování až včetně do Václava II. pravidelně, avšak nikoli naskrze, ode dne své korunovace:[2]) Václav III., Rudolf I. a Jindřich korutanský ode dne nastoupení na vládu, anni regi, Jan lucenburský a jeho nástupce až do Ferdinanda I. zas od korunovace. Takovým spůsobem vročování přijdeme často na nesprávnosti, jež nepozornosti notářů připsati dlužno,[3]) ačkoli notáři jen na výslovný rozkaz panovníků nebo biskupů listiny zdělati a expedovati směli. Výslovně to dokazuje notář Hermann na listině krále Přemysla I. z r. 1221.[4])

Zvláštní vročení vidíme na diplomě knížete olomouckého, Bedřicha, syna krále Vladislava II. Tenkrát připadly

---

[1]) Takový computus máme z r. 1052, který v praemonstratském ústavě hradištském u Olomouce sepsán byl, a nyní v cís. dvorské knihovně vídeňské leží. Srov. sv. IV. str. 362 a násl. t. díla.

[2]) Výnimku činí již král Přemysl Otakar I., jenž v oslavanské listině ddo. „Facta autem sunt hec anno ab incarnatione domini 1228, regni nostri anno XXXIII, Idus Novembris, Indictione I." Cod. Dipl. Mor. II. 192. Proto král nevzal za rok své korunovace 1198, nýbrž 1195 nastoupení na vládu, proč? Srovn. Sv. IV. 98 a násl. t. díla.

[3]) Vadné vročení dle roků vladaření má nejvíce listin XII. století, na př. Cod. Dipl. Mor. I. 306, 310, 315, 326 etc.

[4]) „Ego quoque Hermanus prefati regis (Otakari qui et Premizl) notarius interfui, et ex ipsius precepto conscripsi." Cod. Dipl. Mor. II. 121.

Hranice Rejhradu, a o tom knížetem vyhotovená listina se datuje: „Facta sunt autem hec anno dominice incarnationis 1169, patris mei principatus XXX, regnorum eius XI., episcopatus vero domini Friderici, Pragensis episcopi scilicet anno primo.“ [1]) Vladislav II. počítá zde dle svého nastoupení na vládu a dle své korunovace, tedy r. 1139 a 1158.

Abychom rozmanitost způsobů vročení jen naznačili, uvedeme několik těch nejobyčejnějších: Darovací list pro Plasy od krále Přemysla Otakara I. s přivoláním moravského markrabéte a olomouckého biskupa: „Scriptum est hoc privilegium anno regni nostri XVIII. Pontificatus domni Andree II., consecrationis eiusdem I. datumque per manum domni Ebbonis, Pragen ecclesie prepositi, regalis aule cancellarii, in urbe Praga sexto Idus Iunii Amen.[2]) Král čítá zde ode své korunovace r. 1198. Markrabě Ladislav Jindřich vročuje r. 1218 darovací listinu pro Štěpána z Medlova: „Acta sunt hec anno D. Incar. 1218, V. Kal. Maii, presente Ruberto universali ecclesie Olomucensis episcopo, regnante in Bohemia Oddacharo glorioso, anno vero regni sui XV.“ [3]) Markrabě vročuje od nastoupení králova na vládu, tedy od r. 1192. Česko-moravský konkordat má z 2. července vročení: „Anno dom. inar. 1221, VI. Nonas Julii, Indictione IX., in monte Scach, presidente in Romanorum ecclesia domno Honorio III. regnante vero in imperio domno Friederico, in presentia domni Gregorii de Crescentio. S. Theodori diaconi Cardinalis, apostolice sedis legati.“ [4]) Výsadu kláštera opatovického vročil král Přemysl Otakar I. v Praze takto: „Actum Prage anno D. I. 1228, Indictione XI. Eodem anno

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. I. 283 a 286.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 87 ad an. 1216.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 104.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 124. Srovn. sv. V. str. 87 a násl. Prof. Šembera vysvětluje v „Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins zu Wien, Bd. VIII. Wien 1873“ in monte Schach místo Schatzberg (Šachy) jižně od Znojma v nejbližším okolí od Seefeldu.

rex Wenceslaus militari gladio est accinctus, et a venerabili sacre Maguncienis sedis Syfrido archiepiscopo extitit coronatus. Datum per manus Arnoldi cancellarii et prepositi Wischegradensis, Hermanni prepositi Luthomericensis notarii regie aule." [1]) Zde se vytýkají znamenané skutky k vročení. Taktéž o následujících: Johannes Sybothae podpisuje svou závěť takto: „Anno D. I. 1233 in die Sanctorum Viti et sociorum in villa mea Pransyna in die, qua fundavit prenotatus Episcopus (Thomas Vratislavien) ecclesiam in eadem villa." [2]) Darovací list pro Velehrad od krále Václava: „Datum per manus dilecti notarii nostri et capellani Wilhelmi anno incarn. dom. 1236. XV. Kal. Febr. Epacta XI. Indic. IX. anno regni nostri IX. Regnante domino nostro Jesu Christo Amen." Čítalo se po korunovaci.[3]) Král Otakar II. za Wernhera, arcibiskupa mohučského: „Datum Prage in die coronationis nostre, que fuit dominica et natalis domini", tedy 25. prosince 1261,[4]) a. t. d. a. t. d.

Zvláštním, ve středověku velmi obyčejným způsobem pověření obsahu listiny bylo, jména osob, které u přelíčení samého přítomny byly, na konci listin poznamenati, při čemž se formule užívalo: „huius rei testes sunt", nebo: „facta sunt hec coram testibus infrascriptis." K platnosti listiny nepřináleželi nikterak svědkové. Král Václav daroval 16. května r. 1240 klášteru obrovickému u Brna mlýn, při čemž připomněl: „Ut autem donatio pretaxata rata et inviolabilis perpetuis temporibus perseveret, presentem paginam sigilli nostri munimine duximus insigniri, testium nihilominus subscriptione adhibita, quorum nomina in sequentibus exprimuntur." [5]) Tedy, pečeť byla pro právní platnosť listiny, svědkové jen pro pověření obsahu, nebo lépe řečeno, ona byla mluvící

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 202 a násl.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 252.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 312.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 332. Srov. sv. V. 350. a násl. t. díla.

[5]) Cod. Dipl. Mor. II. 365.

zvěstí pověření předneseného skutku, nebo, jak v listinách stává, „ne alicui ambiguitas sive dubium oriatur.“ [1])

Zdali tedy svědkové na listině jsou nebo ne, to neztenčuje vážného důkazu. Před XII. stoletím uvádějí se svědkové řídčeji, častěji ve XII. a v XIII. století nechybějí skoro nikdy na moravské listině. Vyjma závěti byl jich počet na listinách lhostejný. Když Hartlieb a Wítek z Dubna ústavu velehradskému polovici dědiny bochořské r. 1294 „sub die sti. Thome apostoli“ darovali, podotkli, aby své právo, že to smějí darovati, vysvětlili, že jejich otec při úplném vědomí „sub presentia et qualitate testium et numero a lege diffinitorum, sub universis etiam condicionibus et circumstantiis, at testandum pertinentibus, ultime voluntatis legitimum condidit testamentum“.[2]) K sepsání závěti bylo tedy ovšem jistého počtu svědků jakožto přítomných potřeba, ne tak pro jiné listiny, vždy se však jisté vlastnosti vyžadovaly. Svědkové museli býti „viri idonei, providi, discreti, literati, veridici a fide digni“,[3]) a přes tyto jistě nevšední vlastnosti nalezli vydavatelé ve všech vrstvách lidské společnosti, od služebníka až k nejvyššímu úředníku, muže, kteří za svědky vystoupiti mohli. Moravský markrabě Přemysl daroval 6. ledna 1251 janovnické komendě (obročí) na Starém Brně zvláštní nalévárnu. Na listině o tom vydané jsou za svědky: purkrabí olomoucký a znojemský, Castellani a t. d., a pod nimi, arciť na posledním místě, „Detricus servus et alii quam plures“.[4]) Thodorich potvrdil koupi pro Obrovice 1. dubna 1286, a na vydané této listině přicházejí také famuli.[5]) Na prodací listině louky ve Velkých Hošticích r. 1289 objevují se s advo-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 252 ad an. 1281.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 21.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 241 ad an. 1280, potom l. c. 266 ad an. 1281 a 344 ad an. 1288, a Cod. Dipl. Mor. II. 128 ad an. 1222.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 134.

[5]) Cod. Dipl. Mor. IV. 316. „Famuli preterea Jaroslaus de Knenicz, Wseborius et Zwojse de Raicz.“

kátem a radními opavskými: „Goblo, Jacobus, Sifridus, Winandus, vilani de Hoschtitz." [1]) Také řemeslníci: štítkář, krejčí, nožíř (cutellator), objevují se za svědky na soukromých listinách z r. 1270.[2]) Ano i duchovní nehledě k opatům a samostatným představeným klášterů, kteříž ode dávna ve jmenu komunity, kteráž od nich zastupována byla, svědčiti mohli; nezletilí a ženy objevují se mezi svědky, což sice v sousedských zemích, a jmenovitě v německé říši, nebývalo. Jen svobodný muž mohl jak u soudu tak v soukromých kruzích svědčiti, nikdy však nesvobodný, anebo takový, jenž jakýmikoli poměry nesvobodným se stal, a sem náleží duchovní veškeří, kteří se slavným slibem svobodné vůle zřekli, a proto podotýká král Přemysl Otakar I. v listině pro Teplou a Chotěsov r. 1213 zcela důsledně, „že až do jeho doby duchovní ani ve své věci u soudu svědčiti oprávněni nebyli, že on jim však tuto od apoštolské stolice povolenou výsadu potvrdil, a že od té doby duchovní před soud za svědky vstoupiti mohou". [3]) Když před soud, tu sad nebylo žádnou další překážkou pro duchovní, také mimo soud za svědky vystoupiti, ježto se uvedené výsady pro praemonstraty co nejdříve všem duchovním na Moravě dostalo. Za soukromý dar kostela pro Klášter hradišťský 18. května 1288 objevují se za svědky: „Frater Arnoldus, quardianus Oppaviensis, frater Thomas, frater Duchon ordinis fratrum minorum de Opavia." V rocích 1240—1243

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 365.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 59.

[3]) Preterea graciam et indulgentiam auctoritate apostolice sedis ordini eorum (Praemonstratensium) indultam, videlicet, ut licitum sit eis in causis suis fratres suos idoneos ad testificandum adducere, et eorum testimonio, sicut rectum fuerit, et propulsare violentiam et iusticiam vindicare, cum nos antea talem consuetudinem non habuerimus. Ne huius modi indulgentia quasi inconsueta per ignorantiam in principatu nostro refellatur, huic paginae dignum duximus annotari et quantum ad regiam spectat dignitatem confirmari." Cod. Dipl. Mor. II. 74.

objevují se bratří dominikáni za svědky; [1]) a že též paní mezi svědky se objevuje, viděti lze na královské listině, ve které Přemysl Otakar II. 15. května 1211 klášter obrovický ve svou zvláštní ochranou béře a jeho majetek potvrzuje; a tu čteme mezi mnoha svědky „uxor Artlebi", [2]) tedy nehledě ke známému „vézeň žena může svého" mohla paní za svědkyní povolána býti. Taktéž se objevuje r. 1262 paní Alžběta Luttenburská za svědkyni pro Žďár. [3])

Bývalo pravidlem, že svédek dosvědčovanému skutku a o něm vydané listině přítomen býval. Když král Otakar II. v Praze 26. dubna 1260 jakožto markrabě moravský závěť olomouckého probosta Mikuláše, dle něhož dědina Nenakonice proboství připadla, potvrdil, praví, že olomoucký biskup Bruno, kanovník Herbord, archidiakon Bartoloměj a jiní kanovníci olomoučtí přítomni byli, když se závěť spisovala, a že je proto také za svědky své listiny béře. [4]) Je-li v listině více činů listem stvrzeno a vypráví-li se jich více, jmenují se tu a tam ku každému vyprávěnému skutku zvláštní svědkové, někdy také původcové, obcházeči hranic při darování statkův a t d. [5]) Avšak nalezáme také moravské listiny, do nichž svědkové mnohem později, dlouho po jejich vyhotovení, tedy ne zároveň s prvopisem, zapsáni byli. V prvopise velikého obrovického listu z milosti od moravského markraběte Přemysla, daného v Brně 28. března 1235, je jen několik důležitějších svědků zapsáno, pro jiné prázdný

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 348, II. 382 a III. 34.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 58.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 331 ad an. 1262.

[4]) „Ceterum, quia venerabilis in Christo pater, domnus Olomucen episcopus, una vobiscum: Herborde decane, Bartholomee, archidiacone, Heydolphe, Conrade, Bartholomee et cum pluribus Olomucensibus canonicis et aliis bonis viris, huic personaliter interfuit testamento, vos expressis nominibus testes super facto huiusmodi fecimus annotari." Cod. Dipl. Mor. III. 279.

[5]) Cod. Dipl. Mor. II. 360 ad an. 1259.

prostor nechán a po té vročení připojeno.[1]) Takový nevyplněný, pro svědky nechaný prostor nalezá se též na listině, dané v Přimětících r. 1220, biskupa olomouckého Roberta. Končí se „testibus subscriptis, quorum nomina sunt hec;“[2]) tu začíná se prázdný prostor. Svědkové se později již nikdy nezapsali; naproti tomu objevuje se na královské listině z r. 1207 pro Olomouc několik svědků jiným inkoustem zapsáno; na listinách, ve dvou exemplářích vyhotovených, nejsou svědkové vždy tíž,[3]) zkrátka my pozorujeme, že i dodatečně svědkové povoláni býti mohli, jichž jména potom později zaznamenána bývala.

Místo, kde svědkové na listině podepsáni jsou, je zcela lhostejné. Nalezáme jejich zaznamenání na konci textu před vročením, ale také často po vročení.[4]) Nepodepsali se svědkové nikdy vlastnoručně? Na infeudačné (manské) listině biskupa Brunona pro Choryň z 29. března 1263 praví se, že olomoučtí kapitolníci tuto listinu zaznamenávajíce své jméno, za prospěšné kostelu uznávají a potvrzují, a nyní následují podpisy, jak obyčejně kardinálové na velkých bulách s Ego činívali: Ego Bartholomeus decanus, Ego Herbordus prepositus, a tak podpisovali dál arcidiakon olomoucký, Štěpán, kustos při dómě, Šimon, přerovský arcidiakon, Jan, probošt olbramkostelský, Alex, arcidiakon znojemský, Haidulf, probošt kroměřížský a arcidiakon, Arnold, kdežto jiní olomoučtí kanovníci své jméno skrze biskupského notáře Konrada k listině připojiti dali, jenž jejich spolukanovníkem byl.[5]) Podobný spůsob podpisů svědků najdeme též na Bru-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 298. Všickni svědkové počna od „Bludo filius Onsonis“ chybějí na prvé prvopisné listině.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 118.

[3]) Srov. sv. V. str. 35. a násl. pozn.

[4]) Po vročení, na př. na listinách Cod. Dipl. Mor. II. 124, 130, 146, 148, 154 a t. d.

[5]) „Et nos Olomucense Capitulum propriis huic carte suscribentes nominibus predictam infeodationem et collationem, nobis requisitis factam,

nonově listině z 25. června 1272:[1]) přece však jsou vlastnoruční podpísy svědků ve XIII. století ještě velmi řídky.[2]) Na volebném průkaze olomouckého biskupa Theodoricha pro mohuckého metropolitu ustanoveném, daném v Olomouci 26. března 1281, objevují se vlastnoručné podpisy tehdejších 18 volebných pánův olomoucké kapitoly s dodatkem: „huic eleccioni interfui, consensi et propria manu subscripsi.“ Jen za olomouckého kanovníka, Gottfrieda (Bohomíra), který při volbě přítomen byl a s ní souhlasil, podepsal jakýsi Velenus (Cod. Dipl. Mor. IV. 247 a 248), což nám důkazem jest, že veškeří olomoučtí volební páni, jak církevní zákony předpisovaly „homines literati“, tedy až na kanovníka Gottfrieda psáti uměli. Ve XIV. století byly podpisy již častější, přispívají však vždy právoplatnosti listiny málo nebo nic, ne však tak pečeti.

Mluví-li se na moravských listinách o pečetěch, vždy se užívá formule: „Ut hec omnia rata et inconcussa perpetuo permaneant, hanc nostre serenitatis paginam notro sigillo fecimus communiri“ nebo „ut autem hec nostra donatio per presens scriptum robur obtineat firmitatis, hanc paginam, ne ab al quo quocumque modo possit violari, sigilli nostri munimine eandem fecimus roborari, subscribentes nomina testium, qui nostre huic donationi presentes fuerant,“ [3]) nebo „in testimonium donationis“ a t. d., tedy pečeť sloužila k pravo-

---

ratam habemus et gratam et consensum nostrum unanimiter adhibemus . . . et nos ceteri Olomucenses canonici per manum Conradi, canonici et fratris nostri, notarii venerabilis patris, domni nostri Brunonis, Olomucen episcopi, huic carte subscribimus.“ Cod. Dipl. Mor. III. 350. Prvopisu jsem neviděl, proto se nemohu o podpisech vyjádřiti.

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 97. „Huic carte subscribimus.“ Nad přivěšenými pečeťmi listu z milosti, daného Rome 27. Kal. Maii 1286 jsou jména biskupů, kteří pečeti přivěsili, poznamenána, ne však jakožto svědků, nýbrž k vůli jich spodstatnění. Cod. Dipl. Mor. V. 284.

[2]) Že i ve XIII. století podpisy přicházely, viděti lze na listině z r. 1227. Erben Regest. pag. 335.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 206 ad an. 1228.

platnosti listiny, pročež panovníci nastupujíce na vládu. anebo když vnějšími okolnostmi, na př. nabytím zemí anebo ztrátou zemí, jak se to u Otakara II. stalo, nuceni byli, svou pečeť zaměniti, vždy vlastníci starších listin upozorněni bývali, aby tyto k vůli novým pečetěm obnovili a tak jim právní moc zachovali. [1])

Pečeti byly všechny z vosku a to pravidelně z bílého, Od Přemysla Otakara I. a od jeho syna, markraběte Přemysla, pak z načerveněného. Kovových pečetí, tak zvaných zlatých bul, moravští markrabata ke svým listinám nikdy nepřivěšovali; z českých panovníků prý král Přemysl Otakar I. okolo r. 1199 zlatou bulou pečetil. [2]) Praví se o pečetěch, že se buď přitiskly, impressa, nebo přivěsily, appensa. Nemysleme však při slově „sigillum impressum" na to, že se pečeť skutečně na pergamen přitiskla: na uherských listinách se to ovšem dálo, na moravských nikoli. Také by byla taková procedura, zvláště kdyby na jednu listinu více pečetí přijíti mělo, trochu nesnadna. Hmota vosková jest u takových pečetí významna, snad by nebyla dosti místa mívala. Na listiné krále Přemysla Otakara II., dané v Prostějově v prosinci 1213, praví se: „placuit (hanc paginam) per impressionem sigilli nostri, et fratri nostri Vladislai, marchionis Moravie, et venerabilis Roberti, Olomucen episcopi, ad quorum intercessionem hec contulimus, robotari." [3]) Tři přitištěné pečeti nebyly by mívaly místa na pergameně listiny, avšak ano, když byly přivěšeny. Impressum a appensum jsou totožné pojmy, taktéž výrazy: sigillum a sigilla. Král Otakar II. praví v listině ze 7. srpna 1267: „damus paginam nostrorum sigillorum munimine roboratam," [4]) a přece se na listině jen

---

[1]) Viz str. 141 a násl. t. díla.

[2]) Palacký, Italien. Reise S. 18.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 75. Výraz „sigilli impressioue" přichází již r. 1144, a přece visí pečeť na listině. Cod. Dipl. Mor. I. 226. Tytéž výrazy se opakují l. c. 269, 319, 340 etc. Potom II. 147, 150 a. t. d.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 396.

jedna pečeť nachází a více jich na ní nebylo nikdy. Taktéž na listině téhož krále z r. 1269. I zde se o více pečetěch „sigillorum nostrorum munimine" mluví, kde skutečně jen jedna pečeť se nacházela.[1]) Zcela jinak se to však má s výrazy: sigillum maius et minus. Tyto výrazy znamenají skutečně dvě rozličná razítka, jež se velikostí a štíty ve znaku různila. Nejen čeští králové, také knížata opavští dbali na tento rozdíl. Kníže Mikuláš mluví v listině z r. 1288 o takové větší pečeti.[2]) Zdá se, že větší pečeť slavnější byla než menší, která se však nikoli za pečeť pro přihlídku zaměniti nemá. Menší pečeť, sigillum minus, byla pečetí pro sebe, pečeť pro přihlídku byla na rubové straně hlavní pečeti přidělána. Doba Přemyslovská nezná na Moravě žádných pečetí pro přihlídku; v Čechách je mívali biskupové praští.

Přivěšeny bývaly pečeti na listiny buď, což k výnimce patří, na proužkách pergamenových, u markraběcích nikdy, nýbrž jen u biskupských a soukromých, nebo, což pravidlem jest, na hedvábných, obyčejně dvoubarevných, řídčeji tříbarevných nitěch hedvábných (červených a žlutých, nebo červených, bílých a zelených), které byly buď skrouceny nebo rozpředeny.[3]) Vlákna z nití také přicházejí ale jen velmi zřídka a to jen na soukromých. Markraběcí jsou buď mincovné nebo veličenské pečeti na bílém, za krále Přemysla Otakara I. a krále Václava I. také na červeném vosku. Král Otakar II., Václav II. a III. užívali jen bílého vosku, pročež pečeti z červeného vosku, když na listinách přicházejí, trochu podezřelými se býti zdají. Biskupství olomoucké a moravské

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 38.

[2]) Cod. Dipl Mor. IV. 350. „Paginam sigillo nostro maiori et quorundam nobilium atque seniorum nostrorum sigillis . . tradidimus roboratam."

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 37. Pečeti na proužkách pergamenových de anno 1206. Několik menších listin biskupa Bruna upevňuje pečeť na pergamenových proužkách, ustřižených z dolního kraje listiny. Pečeti soukromých osob visí na pergamenových proužkách. Listiny z roků 1267 1289, 1293 a t. d.

kláštery užívaly od svého založení pečetí po celou dobu Přemyslovskou jen v bílém vosku, soukromníci však již řídčeji. V listině krále Přemysla Otakara I. z r. 1219 papeži Honoriovi III. svědčící praví král, „že ji ovšem svou pečetí stvrzuje, jeho baroni však, kteří svých soukromých pečetí při společných, t. j. jich všech se týkajícím konání, jakým papeži poslaný list jest, neužívají, činí tak pečetí zemskou nebo Václavskou“, [1]) tak jmenovanou od sedící podoby sv. Václava s praporem a štítem a pokrajným opisem: Sanctus Wenceslaus Bohemorum dux, kdežto strana na ruby takové pečeti mincovní panujícího krále, se žezlem a říským jablkem na trůně sedícího, představuje, s nápisem: „Pax regis N. N. in manus sancti Wencezlai.“ [2]) Jednostranná pečeť markraběte značí v pravo skočícího obrněného jezdce v turnajské přílbici, s manským praporem v levé ruce a na pravém rameni třírohý štít, na němž, jako na př. na listině markraběte Přemysla z r. 1239, moravskou orlici spatřiti lze. [3]) Nápis zní: Premizl Dei gracia marchio Moravie.

Právo, s pečetí se zabývati, zdá se velmi obmezeným, a umění, pečeti rýti, bylo prý v prvé polovici XIII. století na Moravě ještě velmi řídké, protože pečeti proti svědkům na listinách v malém počtě se objevují, takže se ztrácejí, a ještě r. asi 1269 docela vážné a zámožné šlechty byly, které jistě právo pečetné měly, avšak žádných pečetidel. Pan Alsico „miles de Kovernik“ praví v listině lucké (Brück) dané ve Znojmě 29. srpna 1269, že nemá vlastní pečeti a proto skrze znojemského arcidiakona, Alexa, a bratra

[1]) „Vice cautionis sigillo nostro speciali cum sigillo communi regni Boemie, videlicet sancti Wencezlai, quia comites nostri specialibus non utantur in facto communi sigillis, fecimus confirmari.“ Erben, Reg. pag. 283. Srov. str. 7 a násl. t. díla.

[2]) Podobná pečeť Václavská (zde sigillum regium zvaná) je na listině markraběte Přemysla z r. 1239. Cod. Dipl. Mor. II. 360—362.

[3]) Viz str. 6 t. díla. Cod. Dipl. Mor. II. 362.

křížovnického z Hypolitu, Karla, listinu spečetiti dá.[1]) Vznešená paní, Anežka, vdova po zakladateli kláštera oslavanského, Eckharda miroslavského, musela také z nedostatku vlastního pečetidla faráře miroslavského požádati, chtíc listinu z 30. listopadu r. 1267, jež od ní vyhotovena byla, spečetiti, aby právoplatna byla.[2]) Veliká i malá šlechta, města a světské duchovenstvo, začna od biskupa dle postupu hierarchie až k faráři, a z řeholného duchovenstva opati a všichni představení jednotlivých klášterů, ať je probošty, převory, quardiany atd. jmenují, měli právo pečetiti. Roku 1283 pečetil na okrouhlém, bilém vosku pro klášter lucký děkan znojemský a farář rohatecký, Werner, znakoznaleckou čarou. Na téže listině otiskl probošt kounický, praemonstrát, svou pečeť.[3]) Jako biskupové a vůbec vyšší duchovenstvo, pečetil také on podlouhlou pečetí s postavou nohou sv. Jana Křtitele a pokrajným opisem: „S. Prepositi Cunicensis.“ Naleza-li se na listinách poznámka, že některý duchovní jednoduchý svou pečeť přiložil, tedy se tu vždy domníváme, že taký již z domu oprávněn byl pečeť míti, tedy že ke šlechtě náležel. Na listině pro klášter oslavanský z 2. července 1280 objevuje se lektor dominikánů brněnských, Petr, o kterém se praví, že také svou pečeť k listině připojí, při čemž však poznamenáno jest, že je vlastním bratrem pánů Bohuše drahotuského a Hartmanna hohlsteinského,[4]) kteří k vyšší šlechtě na Moravě náleželi.

Že města na Moravě za doby Přemyslovců pečetné právo měli, to potvrzují listiny. Na kupné listině dědičného soudu v Třebarově se strany převora a konventu augustin-

---

[1]) „Quia ipse Alsico miles proprio sigillo caruit, sigillis domini Alexii, archidiaconi prov. (Znojmensis). et fratris Karuli de monte sti Ypoliti . . . roborari . . . fecimus Cod. Dipl. Mor. IV. 28.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 409, a ad an. 1268. Cod. Dipl. Mor. IV. 3, kde za Anežku znojemský arcidiakon a probošt olbramkostelský pečetí.

[3]) Cod. Dipl. Mor. IV. 278. Orgl. Landesarch. in Brünn.

[4]) Cod. Dipl. Mor. IV. 240.

ských poustevníků v „Maria Kron" z r. 1270 objevuje se vedle pečeti převorovy také pečeť města Třebové. [1]) Město Olomouc stvrzuje svou pečetí smlouvu, kterou jeho měšťan Sigfrid 1279 s klášterem hradištským uzavřel. [2]) Jeho znakoznaleckou podobou byl šupovitý orel, který, vyjma korunovanou hlavu jeho, zcela tvar tak zvaté panenské orlice má. Tento městský znak objevuje se již r. 1267 na listině olomouckého měšťana Otty (humilis civis olomucensis) strany dědiny topolanské pro klášter hradištský. [3]) Poněvadž Otto tuto pečeť „svou pečetí" nazývá a na prvopise, arci málo značně, avšak přece ještě za pokrajný nápis pečeti se čísti může: „S. Ottonis . . . Olomucensis", tu nejsme daleci závěrky, že občané měst, oprávněných pečetiti, jako městského notáře k vyhotovení svých listin, [4]) taktéž městské pečeti, když zde jaká byla, užívali. Město Jihlava mělo ve znaku zpřímeného českého lva. Tak byla nejstarší známá pečeť městská ve trojúhelníkovém štítě na špinavobílém vosku a na modrém hedvábí, visíc, na listině jihlavských horských a městských práv [5]) s pokrajným nápisem: „S. Judicis et civium in Igla." Zdali podobný nápis také městská pečeť litovelská měla, nedá se dokázati, poněvadž tu prvopisné listiny z r. 1267, měvší pečeť městskou, již není. [6]) Že Brno, Znojmo, Uherské Hradiště a t. d. také své městské pečeti měly, je známo. [7])

Vdané paní šlechtické užívaly jakožto vdovy pečeti svých mužů. Vdova po Jencz-ovi doblínském, Wojslava, praví

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 59. „In cuius rei testimonium presens criptum fecimus sigillis nostri (Ulrici prioris) ac sigilli civitatis Tribo-viensis munimine roborari."

[2]) Cod. Dipl. IV. 228.

[3]) Cod. Dipl. III. 410.

[4]) Viz. str. 67. t. díla.

[5]) Cod. Dipl. Mor. III. 120 a násl. Tomaschek, Deutsches Recht str. 31.

[6]) Cod. Dipl. Mor. III. 412. „Hec acta sunt in presencia iudicis et scabinorum predicte civitatis Lutoviensis et sub sigillo eorum conscripta. Starší obecní vládli vždy úředně pečetí města.

[7]) Rössler, Stadtrechte von Brünn, na více místech.

v listině ze dne 1. ledna 1287 pro Kateřinský klášter olomoucký, že také podnes pečeti po svém zemřelém manželu užívá.[1] Ještě koncem XIII. století přišlo v obyčej, že paní buď sekretní pečeti vládly, jako r. 1287 „Secretum domine Agnetis de Upa," aneb i rodinnou pečeť podržely, a jestliže se provdaly, svůj znak se znakem mužovým tak spojily, že v levo polovic přivdaného znaku a v pravo polovic rodinného znaku stávalo. Anežka, dcera pana Bočka z Kunštatu, zakladatele kláštera žďárského, provdala se za pana Vítka upského z domu Švábenic. Na listině z r. 1293 užívá pečeti spojené na červenožlutých šňůrkách hedvábných s pokrajným nápisem: „Sigillum Agnetis de Upa,"[2] kdežto královna Jutta za tajnou pečeť, znázorňující korunovanou hlavu královninu, na listině z r. 1288 přijala.[3] Tato sekretní pečeť má tu zvláštnosť, že na černé vrstvě voskové přitištěna jest, jejíž podlohu bílý kousek voskový jak ořech veliký nahoře tvoří. Není to žádný případ sám o sobě: páni upa-rodenburšti užívali ř. 1277 také takového lístku černé barvy.

Obrazy v erbě na štítě, prapoře, koňských pokrývkách atd. jsou tuším starši, než naše zprávy o nich sahají. Za trvalé a dědičné známky rozeznávací zemí a rodů byly na Moravě od posledních čas XII. století roztroušeny, v druhé polovici však XIII. století takořka vyvinuty a trvale na listinách v užitku. Ze začátku byl jen štít do pečeti přijat. Přílbice nad pečeťmi se velmi zřídka objevují, přístřešky na přílbicích však nikdy před druhou polovicí XIV. století. O zemském erbě, moravské orlici, a o erbech nejstarších moravských rodin jsme se již na jiném místě vysiovili.[4]

---

[1] Original v zemském archivě brněnském. Cod. Dipl. Mor. IV. 324.

[2] Originale, v zemském archivě brněnském. Cod. Dipl. Mor. IV. 411.

[3] Cod. Dipl. Mor. IV. 342.

[4] Viz str. 5 a násl. t. díla a sv. VIII. str. 60. a násled. Pravili jsme dle Hájka ad an. 1008, str. 76: „že páni lichtenburští v erbě dvě černé větve o pěti sucích v zlatém poli mají, které křížem svatoondřejským položeny jsou." Kdybychom dle víc a velmi dobře zachovalých pečetí

Doplňujeme zde erbem rodiny upské, anebo jak se r. 1277 jmenovala, rodiny rodenburské a dříve ještě švábenické;[1]) přídomek to, jenž se v této rodině, velmi mocné a s kunštatskými sešvakřené, za krále Otakara II. a Václava II. až do jejího vymření udržel. Tento slavný rod zašel schudlý v moravském rytířstvě. Jeho erbem byly čtyři kotvičkami odstředivě skřížené šípy. Tento erb na listině z r. 1277 má tu zvláštnosť, že neleží, jako tenkrát vůbec bývalo, na trojhranném štítě, nýbrž na osmihranném starodávném štítě s velmi primitivním pokrajným nápisem: „S. Domini Witigonis de Rodenberch," kdežto pravý erb velmi dobře vyřezán jest a na černé voskové ploše, na bílém vosku spočívající, přitlačen jest. Dosti veliká pečeť visí na pergamenovém proužku, kterýž od listiny odříznut a malým otvorem provlíknut jest, který tu zvláštnosť naznačuje, že na témže proužku pergamenovém, tedy pod Rodenbergovou pečetí, pečeť pána z Kunštatu, Gerarda, visela. Tento Gerard čili Gerhard byl bratr paní Páně Witkova, Anežky, dcery zakladatele žďárského a jeho manželky Eufemie, která se za svědkyni na téže listině objevuje. Další zvláštnosť ukazuje erb pánů lichtenburských. Pravidelně mají lichtenburští trojramenný štít, na němž skřížené, se šesti suky opatřené větve (ostrev) leží. Na listinách však z roků 1264, 1265, 1269 objevuje Smil lichtenburský ve své celé podobě ve dlouhém řasnatém taláře, drže v pravici obnažený meč a levicí se opíraje o trojramenný štít, na němž ostrev leží. Na hlavě má Smil kbelovitou přílbu, ozdobenou dvěma silnýma parohoma jeleníma.[2]) Pečeť je z bílého vosku a na zeleném a bílém otevřeném hedvábí, jiná na fijalových a bílých proužkách hedvábných a třetí na fijalových a zelených šňůrkách. Tyto tři možné pečeti budou asi nejstarší toho druhu na Moravě. Další

XIII. století soudili, jsou větve o šesti sucích. Erb přešel na rodinu pánů lipských a dubských.

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 206 a 329.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 370. IV. 23. Orig. v zemském archivě brněnském

zvláštnosť se jeví na pečeti pana Vítka upského, manžela paní Anežky z domu Kunštátských, která za Vítka upského čili švábenického provdána byla. Kunštátští mají za erb trojramenný štít, rozdělený třemi úzkými, ve stejné vzdálenosti od sebe ležícími příčnými trámci. Pečeť páně Vítkova, čtyři odstředivě skřížené šípy, má nad štítem, ale s ním pranic souvislé, dva pětizubé hřebeny, [1]) jež neznačným předmětem od sebe roztrženy a přes sebe položeny jsou, jaké asi rodina boskovická a černohorská má. Anebo jsou to snad hrábě rodiny Hrabišovy? Vítek měl bratra, jenž sebe Všeborem z Hrabiše jmenoval; Vítek ho vydědil a proto také větší pravděpodobnosť pro hrábě. [2])

Všechny zde uvedené soukromé pečeti ukazují dostatečnou zručnosť v úrypku kovovém, nebo jen z kovu mohla razítka vyryta býti, jak otisky na vosku patrně ukazují. Vlastních rytců razítek nebylo; zlatníci byli zhotoviteli pečetí, zde a tam v klášteřích myslím také mniši a ve větších židovských osadách židé. Arcivévoda Albert III. a jeho bratr, Leopold, nařídili v listě pro zlatníky ve Vídni 1366, že ani tito ani duchovní, laik nebo žid, pečeti rýti nesmějí; nevědouce, že v pravém spůsobě neb úskočně zakázána jest. Ještě r. 1446 byl obchod s rytím pečetí docela v moci zlatníkův, a dle nařízení policejního pro řemeslníky ve Vídni z r. 1527 byli jen zlatníci oprávněni, pečeti, a to jen známým osobám, rýti. [3]) Poněvadž tedy jen zlatník oprávněn byl, pečeti rýti, na jak vysokém stupni muselo zlatnické umění státi, které pečetidla dodávalo, jako na př. po r. 1260 na Otakarových pečetěch poznati lze! Tyto pečeti jsou pravé umělecké výtvory techniky a dobrého vkusu a zasluhují ovšem jakožto pokusy plastické chápavosti a znázornivosti,

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 329. Orgl. v zemském archivě brněnském.

[2]) Na dvou místech, 1270 a 1278, jmenuje se Všebor Vítkovým bratrem. Cod. Dipl. Mor. IV. 43 a 209.

[3]) Karel ze Savy, pečetí rakouských panovníků. Mittheilungen der k. k. Centralcommission. IX. ročník ve Vídni 1864. str. 150 a 151.

jako vůbec všechny pečetěznalecké památky, dozajista povšimnutí uměleckého zkumatele; zasluhují pozornost právě tak jako mince a medalie. Patřme jen na Otakarovu pečeť z r. 1264! Je to pečeť mincovní se sedícím králem po lícní straně a po rubové straně s jezdcem na koni, ozdobeném skvostným řemením v předu i v zadu. Jak zdobně a malebně jeví se gothické písmo nápisné, souměrné k velikosti pečeti! Ano ozdobnosť jde až na kraj pečeti, kde mezi dvěma liniemi čísti lze: „Pax Otacari regis quinti sit in manu sancti Wenzezlai.“ [1]) Abychom myslili, že tak skvostná razítka krále Otakara II. cizí zlatníci, asi z Vlach přišedší, zhotovili, zakazuje vážná povaha celé práce a pravý kostum, kterýž umělec před sebou míti musel; a protože za Otakarových nástupců, Václava II. a Václava III. razítka ve stejné dokonalosti vyryta byla, muselo sochařství v Otakarově říši koncem doby Přemyslovské vysokého stupně dokonalosti dosáhnouti. [2])

Že duchovní osoby a korporace žádných vlastních obrazů v erbě na svých pečetěch míti nemohou, jde z přirozené věci. Obrazy na jejich pečetěch jsou jen znázornění buď předmětů náboženské pocty, na př. obraz nějakého svatého, jemuž kostel neb ústav věnován byl, anebo je to symbolický obraz, jejich důstojnosť představující, na př. obraz biskupa, kustoda a t. d.

Nejstarší pečeť, kterou u olomouckých biskupů známe (olomoucké biskupství bylo 1063 založeno), je biskupa Jindřicha Zdíka. Panoval od r. 1126 až do r. 1150. Tato jednostranná okrouhlá pečeť z bílého vosku vypodobuje sedícího

---

[1]) Otakarovy pečeti jsou v dobré dřevorytbě v Savových pojednáních l. c. z rozličných dob panování velikého krále zobrazeny, před námi jsoucí prvopisná pečeť mincovní podává se tam obr. 31 a 32, pravda že ne stejně, ale podobně.

[2]) Za krále Václava II. přišli ovšem rytcové mincovních pečetí z Vlach, kteří jeho pěkný praský groš zhotovili; avšak za Otakara II. nevíme nic o cizích rytcích stampilií, jeho penízové se mohli asi z tvaru plecháčů penízů sotva vyprostiti.

biskupa s obnaženou hlavou v biskupské židlici, držícího v pravé ruce berlu biskupskou, v levé otevřenou knihu. Pokrajný nápis zní: Henricus Dei gratia Olomucensis episcopus. Podoba této pečeti — okrouhlá, z bílého vosku, sedící postava — udržela se u olomouckých biskupův až do Brunona (1275—1281). Biskupem Jindřichem r. 1132 na 12 kanovníků rozšířená kapitola kanovnická volila z vděčnosti za svou kanovnickou pečet stojící, v levo kráčející obraz právě tohoto Jindřicha s biskupskou čepicí a berlou, držícího v rukách dvouvěžatý, ze čtverců stavěný kostel, v bílém vosku, okrouhlé podoby s pokrajným nápisem: Ecclesia olomucensis, a v zrcadle Hendricus episcopus. Až ke konci XIV. století užívalo olomoucké kanovnictvo této pečeti. Počna od biskupa Brunona přijaly pečeti olomouckých biskupův až ku konci XIV. století podlouhlou podobu a vypodobovaly stojícího biskupa v řasnaté albě a v nízké čepici biskupské, jak pravicí — čehož si dobře všímnouti dlužno — dle řeckého způsobu žehná a levicí jednoduchou berlu biskupskou drží. Vosk podržuje ještě posud bílou barvu. [1]) Brunonův nástupce, Theodorich (1281 – 1302), drží se zcela tohoto vzoru. Tak také jeho dva bezprostřední nástupcové, Jan a Petr; avšak biskup Konrad (1316—1326) vrací se k sedící postavě obrazu v erbě, jaká od Jindřicha až do Brunona bývala, a pečetil již v červeném vosku, který všichni jeho nástupcové zachovali, kdežto kapitola při bílém vosku a okrouhlé podobě s podotčeným obrazem v erbě setrvala; avšak od počátku XV. století kráčejícího biskupa „Henricus" se vzdala a poprsí sv. Václava, patrona kostela, do pečeti přijala. [2])

[1]) Krásně zachovalá pečeť biskupa Bruna a kapitoly olomoucké jest ad an. 1267, 1268 a 1269, Theodorichova ad an. 1297 atd. Orgl. zemský archiv v Brně.

[2]) O pečetěch biskupův olomouckých a markrabat moravských napsal jsem některé zprávy v „Mittheilungen des k. k. österreichischen Museums für Kunst und Industrie." IV. sv. str. 403—407, ve Vídni 1873.

Pečeti přivěšoval notář, buď jak jsme podotkli, na pergamenové proužky, anebo na hedvábné niti, jejichž barva však v pražádné souvislosti s vlastníkem pečeti nebyla, ale pravidelně u přítomnosti pečetitele.[1]) Tito však směli jen jedné pečeti užívati, na kterou zcela jiná důstojnosť, nebo zcela jiný titul vryt byl než ten, jehož pečetitel své razítko přitlačeje užíval. Stav pečetitelův při pečetěch nebyl vlastně pranic důležit; osoba, ale nikoliv od ní spravovaný úřad nebo její stav rozhodoval, a to z toho jednoduchého důvodu, poněvadž za doby Přemyslovské ještě žádných úředních pečetí nebylo. Kdokoliv úřad, který dědičným nebyl, spravoval, měl svou rodinnou pečeť. Výminkou od toho pravidla byli duchovní. Roku 1262 užíval tehdejší kapitolní probošt olomoucký, Herbord, pečet s pokrajným nápisem: S. Herbordi Decani Olomucen, Pragen Custodis. Poslední slovo je v zrcadle pečeti.[2]) Tento Herbord byl již od r. 1247 královským notářem a jistě od r. 1249—1250 praským kanovníkem. Od r. 1251 objevuje se jakožto olomoucký kanovnický probošt, od r. 1255 jakožto kanovnický děkan a zároveň jakožto kustos praské kanovnické kapitoly, ale r. 1262 již zase jakožto olomoucký probošt kanovnický. Tohoto roku užívá své staré pečeti, v níž jeho důstojnosť kanovnického děkana a praského kustoda vryta jest; obraz v erbě ukazuje na bílé podlouhlé pečeti voskové kustoda jakožto celou podobu v albě a v pluviale se dvěma skříženými a oběma rukama drženými klíči na znamení jeho důstojnosti (kustoda), z čehož uzavírati můžeme, že vlastní obraz v erbě dříve byl než legenda. Takovou anomalii si můžeme snadno vyložiti, avšak naskytají se také pečeti osob, které již nebyly na živě, když se pečeti pečetily.

---

[1]) Erben, Reg. pag. 611 ad an. 1253 „Otakarus, qui et Přemysl, marchio Moraviae, . . . sigilla sua per manum Wilhelmi, curiae suae notarii, appendi iubens.“

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 346. Orgl. v olomouckém archivě kanovnickém.

Víme, že vdovy pečeti po svých zemřelých mužích používaly.[1]) Ještě v mnohem pozdější době udržel se tento obyčej na listinách poručnických. Dle právní knihy tovačovské musela taková listina vedle pečeti vydavatelovy nejméně šesti pečetmi šlechtických osob opatřena býti; avšak pečeti mohly až po smrti vydavatelově přivěšeny nebo přitlačeny býti, když již vydavatelova pečeť na ní visela a dokázáno bylo, že ty osoby, které dodatečně své pečeti přivěsily, za svého života o to požádal.[2])

Vždy dle obsahu jmenovaly se listiny ve dvorské kanceláři rozličné. Listiny byly: Dobrá vůle (cessío)[3]) komposičné čili listiny o narovnání, nástroje notářské,[4]) pověřené opisy, výsady, závěti, povolné shodnosti, listiny koupě a prodeje atd., které se však všechny ve tři oddělení dělily: Veřejné, soukromé a duchovní listiny. Z posadní třídy jsou zachovalé listiny nejčetnější, což snadno vyložiti lze, poněvadž duchovní nejvíce příčin měli, aby se svými listinami opatrně zacházeli a je uschovali. Jich veškerým jměním byly listiny. Kolikrát nepřišlo na ně, aby se svými listinami in authenticis vykázali! Již roku 1213 musel býti nadační list z Teplé v prvopise předložen, aby jakési právo zachovali.[5]) A jich mnoho výsad, jejichž obsah ve všech klášteřích totožný jest, ony tudyž také, jak sepsány byly, téměř do slova stejně

---

[1]) Viz str. 269 t. díla!

[2]) Brandl, Glossar. str. 254.

[3]) Listiny „dobré vůle“ musely v pozdější době otevřené, t. j. zevně žádnou pečetí uzavřené listy býti, na nichž 8 pečetí, a to 6 od svědků, kteří šlechtického původu, dobří lidé, býti museli, a 7. od cessionáře (také jen 3 pečeti) viselo. Ještě v druhé polovici XVIII. století musela „dobrá vůle“ na pergameně napsána býti.

[4]) Listiny notářství doby Přemyslovců na Moravě rozeznávají se ode stejných listin XIV. století jen nedostatkem notářské pečeti. Jejich formule zůstaly si stejny. Okolo r. 1354 jeví se na moravských listinách již pečeť. Cod. Dipl. Mor. VIII. 198.

[5]) Cod. Dipl. Mor. II. 74.

znějí,[1]) i tyto musely se čas od času předčítati, aby nepřišly v zapomenutí. Aby klášterské výsady plaské vždy v čerstvé paměti zůstaly, rozkázal král Václav r. 1252, aby tehdejšímu královskému správci každoročně předloženy byly, taktéž veřejně vyhlášeny byly, jak to o nadačné listině oslavanské víme.[2]) Proto není divu, že v klášterském jazyku evangelium a privilegium totožnými pojmy byly. Markrabě moravský, Přemysl, uděliv klášteru hradištskému velké olomoucké výsady, pravil r. 1238, že svého bratra, osvíceného krále Václava českého, požádal, aby klášteru prokázanou milosť, evangelium et privilegim, slovem a pečetí potvrdil.[3])

Tato listina náleží mezi ty, které nedokončeny jsouce z markraběcí kanceláře vyšly. Chybějí jí totiž vročení a

---

[1]) Porovnejme jen veliké výsady olomouckého kostela a výsady klášterů tišňovského, hradišťského, velehradského, obrovického, rajhradského atd. Cod. Dipl. Mor. II. 274, 277, 295, 310, 317, 336 atd. Velehradská nadačná listina byla 27. listopadu 1228 při vysvěcení kostela, jež bishup Robert u přítomnosti krále Přemysla, jeho manželky a jeho syna, markraběte moravského, předsevzal, vydána, a je doslovným nápodobením oslavanského nadačního diplomu ze 6. prosince 1228. Poněvadž se však v něm k velehradské listině vztahuje, tedy se snadno domysliti lze, že královský notář, Hermann, probošt litomyšelský, skladatel obou listin oslavanskou dle osnovy velehradské vystavěti mohl. Srovn. V. str. 139 t. díla. V záhlaví prvopisu (Cod. Dipl. Mor. II. 193) stejnodobá poznámka stojí: „sunt tria privilegia eiusdem tenoris.“ Jen pravopisem a rozeznavkami se od sebe liší.

[2]) „Cartam hanc . . . per singulos annos saltem semel villico nostro, qui pro tempore fuerit, volumus et iubemus exponi, ne concessa vobis gratia,“ jsou to slova králova, „et libertates per ignorantiam seu negligentiam obsolescat“ Erben, Reg. pag. 595. Král Přemysl Otakar I. praví ve stvrzovací listině pro nadaci oslavanského kláštera r. 1228: „Huius autem concessionis quo ad libertates ecclesie antedictas, a nostra maiestate prolate, baro noster leo, camerarius Olomucensis, in presencia multorum tam clericorum quam laicorum regni nostri, fuit promulgator, et libertatem prefati monasterii, a nobis concessam, solempniter pronunciavit.“ Cod. Dipl. Mor. II. 126.

[3]) „Rogavimus etiam fratrem nostrum inclytum regem Boemorum, Wenceslaum, ut prefate libertati nostre favorabilem ac benignam regie

svědkové, pro jejichž pozdější poznamenání asi šest řádek prázdných necháno bylo, obyčej to, na nějž jsme již zpomněli,[1]) ačkoli listina se třemi přivěšenými pečetmi: markraběte, krále a olomouckého biskupa, opatřena jest. Tento případ nepřihází se samotný. Ve velké obrovické výsadé ze dne 28. března 1235 praví moravský markrabě Přemysl výslovně, že k jeho dvéma pečetěm „circa duo nostra sigilla" olomoucký biskup svou pečeť přivěsil, a přece byla jen jedna pečeť markraběte a pečeť ne biskupa, než kanovnické kapitoly na bílém vosku s modrými nitmi na listinu přivěšena.[2]) Takové odchylky, anebo když listina ve více exemplářích vydanou se objevuje, jež různočtení dokazují, jako na př. listina krále Přemysla z r. 1207. pro Olomouc anebo velehradská listina ze dne 27. listopadu 1228,[3]) nemluví však ještě proti pravosti listiny, ačkoli k opatrnosti napomínají; avšak když na listině na červených a bílých hedbávných šňůrkách pečeť visí, které vedle těchto nití také černé dokazuje, kde voskem protaženy a potom na kraji ustřiženými se objevují; když se taková pečeť objeví, tu dosti snadné uzavírati můžeme, že byla od jiné listiny uříznuta a později k této přidělána. Takovou nepravou pečeť má hradišťská listina ze dne 1. září 1249.[4]) Jiné nepravé pečeti jsou jistě silné, více z pryskyřice než z vosku připravované červené pečeti, jak je vidíme na litomyšelské listině krále Vladislava ze dne 20. ledna 1167, krále sto-

authoritatis preberet assensum, quod et fecit, ac sigilli sui regalis munimine nostrum muniens presens roboravit evangelium et privilegium." Cod. Dipl. Mor. II. 338.

[1]) Viz str. 256 toho díla.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 298. „In signum huius facti placuit, quatinus ad nostram petitionem circa duo nostra sigilla in testimonium maius evidens sigillum suum appenderet dominus episcopus, quod et fecit."

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 38 a 193 sqq. Srov. okolo r. 1207 sv. V. str. 35 a okolo r. 1228, ibid. str. 139.

[4]) Cod. Dipl. Mor. III. 109—112. V kodexe stojí IX. kal. Sept. za kal. Sept. Srovn. sv. V. str. 278 t. díla.

jícího v okružném brnění, nebo na listině markraběte Přemysla z r. 1239, anebo na listině krále Václava II. z roku 1203 atd. [1]) Té doby, ve které se nepravé listiny téměř nezbytností staly, zmáhaly se také nepravé pečeti. [2]) Listiny se porušovaly takto: buď že se na pravé listiny místo ztracených pečetí nově zhotovené přivěsily, aby jich moc průvodná opět upravena byla, buď že se na pravé duplikáty, když prvopisné průkazy zmizely, pečeti připevnily, jak u velehradských listin, anebo pravé pečeti na porušené listiny se přivěsily, jako na rejhradské nadační listiny z roků 1045 a 1048, anebo listiny jak pečeti se porušovaly, jak se to u mnoha hradišťských listin stalo, anebo se rozloupla pravá dvojstranná pečeť a lícná strana se přivěsila na jednu, rubová pak na druhou listinu. Listina krále Václava z r. 1228 pro Litomyšl má za pečeť takovou rubovou stranu pravé královské pečeti s obyčejným obrazem sv. Václava, sedícího na trůně, s praporem a štítem a s pokrajovým nápisem: „Sanctus Wenceslaus Boemorum dux.“ [3]) Brzy zřizovaly se sirnými otisky anebo podobným padělacím uměním pečeti, které prvopisům docela vyhovovaly, brzy se nová, od prvopisů zcela se odchylující razítka vyřezovala, jichž se bezvadně za nápodobení užívalo.[4])

Padělané listiny lze jen tenkrát snadno poznati, když se zcela nový půdorys pečeti vyřezal. Padělatelům se tu přece jen málo kdy podařilo, povahu prvopisu věrně podati; bylo lze při tom úzkostlivé padělání pozorovati. Mnohem nesnadnější jest, pravosť a lichosť pečetí posuzo-

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. I. 277. II. 230. IV. 404. Látku, z níž staré pravé pečeti byly, podávájí verše: „Bis bine libre cere fertoque resine lini sit marca. tres fertonesque coloris.“ Nebo: „Cere fertonis ij. Oleum lini lotum j. Resine scotum j. Coloris lotum $1/2$. Z Alvina Schultze, die schlesischen Siegel bis 1250. Ve Vratislavi 1871. str. 2.

[2]) Viz str. 204 a násl. t. díla.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 203.

[4]) Doslovně z Alvina Schultze, „die schlesischen Siegel atd. str. 2.

vati, kde se mechanickou cestou docílené kopie kolku užilo, anebo kde se docela zachovaných pravých půdorysů k padělání užilo. Tu musí jiné známky rozsouditi.[1]) Nepochybně pravé pečeti doby Přemyslovské na Moravě jsou buď na polo nebo zcela vybíleném vosku; skvostná pečeť krále Otakara z r. 1264 je na bílo vybíleném, skoro průsvitném vosku; nebarvený, tedy žlutý vosk se nikde nenaskýtá; kde až po Otakara II. červený vosk se naskýtá, tu je pečeť velmi podezřelá. Otakar II. počal pečetiti červeným voskem, stav se pánem nad Rakousy. Tento obyčej, jenž v české dvorské kanceláři neznám byl, tam zastal. Leopold Slavný a Bedřich Bojovný počali červeného vosku užívati.[2]) Avšak když se i žádného barevného vosku neužívalo, tedy přece dvojbarevného, zvlášť u soukromých pečetí, nikdy však u markraběcích. Obyčejně se kladla tenká vrstva barevného vosku na menší nebo větší kousek bílého vosku, a na tuto barevnou plochu byl vtištěn obraz pečeti. Ulrich a Raimund Lichtenburští použili k pečetění r. 1303 zelené plochy voskové na okrouhlém bílém vosku.[3]) Ulrichova menší pečeť má červené a žluté hedbávné šňůrky, Raimundova mnohem větší pečeť má však červené, žluté a zelené. Anežka, dcera zakladatele ždárského, Bočka, a manželka Vítka upského, přitlačila r. 1293 svou pečeť na černou plochu; právě taky královna Jutta r. 1288. Dvojbarevna je pečeť pána z Rodenberku z r. 1277. Za Přemyslovců na Moravě nebyla barva vosku upevňovacích šňůrek a nití významna; významnou se stala teprve v druhé polovici lucenburské doby, tak že se od onoho času pečetění červeným voskem za vyznamenání pokládalo.

Přes to přese všechno, že děvínské právo, dle kterého znaky jakožto léno s povolením manského pána prodány

---

[1]) Alvin Schultz l. c. 3.

[2]) Sava, die Siegel der österr. Regenten. l. c. pag. 153.

[3]) Cod. Dipl. Mor. V. str. 124 Viz str. 271 a 272 t. díla.

nebo darovány býti mohly, zavedeno bylo, nalezáme z obyčeje, v německé říši panujícího a se buď celého nebo částečného prodeje pečetí týkajícího, právě tak málo stopy, jako z druhého obyčeje, jenž ztrátu pečeti za trest[1]) uznával, ačkoli, jak víme, právní moc pečetí všeobecně uznána byla, a soud proto nejen proti nepravým pečetěm a listinám, nýbrž i proti vylouzeným vystupoval. Roku asi 1243 viděl se král Václav nuceným, listinu měšťanům znojemským skrze královského prokuratora Jindřicha udělenou, jakožeby jim dědina Valteřovice darována byla, za vylouzenou prohlásiti a její právní platnosť zrušiti.[2]) To se provedlo, že se od listiny pečeť odřízla. Toto odříznutí pečeti se rovnalo zničení listiny. Zrušeny bývaly listiny a úpisy, jimiž se částť manů proti biskupu Janu olomouckému spolčila. V narovnání, ve které buřičtí manové s podotčeným biskupem 17. září 1307 skrze rozsuzovatele vešli, bylo prohlášení jistých listin jakožto neplatných, tedy jejich zrušení, za hlavní věc učiněno.[3]) Také od dlužných úpisů, ručících listů atd. byly pečeti odříznuty a vlastníkům vráceny,[4]) když závazky, ve které se kdo uvolil, splněny byly, aby takto neplatnosť listin zpodstatněna byla. Později byla listina pouze rozříznuta, aniž by byla zrušena. Jinak se nakládalo s pečeťovým kolkem.

Aby se padělání a zneužívání markrabécích a soukromých razítek předešlo, bylo již jejich zhotovování zákonu podřízeno, a zvláštní tresty na jich padělání vydány. Když ve Vídni cizí osoba pečeť nebo pečátko rýti žádala, muselo se to dle řádu policejního z r. 1527 purkmistru oznámiti, a vyryté pečeti byly u magistratu ve zvláštní knize zazna-

---

[1]) Annales Matseenses ad an. 1367. Petra IX. 834.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 34.

[3]) „Praterea omnes pactiones. seu ordinationes, super quibus qualescumque hactenus litere confecte fuerint . . . per presentem ordinationem nostram, simul cum ipsis literis, nullius momenti debent esse penitus a modo seu vigoris.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 7.

[4]) Viz str. 164 t. díla.

menány.[1]) Dle brněnského práva byl padělatel pečetí a listin bez milosrdenství na smrť ohněm vydán.[2]) Změnil-li markrabě nebo král svou pečeť, což se změnou názvu nezbytným ukázalo, — král Otakar II. změnil tolikrát svou pečeť, kolikrát nových zemí dobyl, anebo nabyté ztratil, — tu se muselo staré razítko zničiti nebo zlomiti a aby se jakýmsi paděláním, jež takovými neplatnými razítky spáchána býti mohla, předešlo, vynesli panovníci ke všem vlastníkům listin provolání, aby si přišli ke dvoru pro obnovení svých listin a pro spečetění novým razítkem, aneb aby královské notáře o nové obnovení požádali.[3]) Taktéž dali soukromníci své pečeti, když se ztratily nebo padělány byly, úředně za nepravé prohlásiti, žádajíce, aby jejich listiny předloženy byly, aby novou pečetí byly potvrzeny. Z Moravy nemůžeme ovšem pro toto jištění žádných důkazů podati, avšak ze sousední země Rakous, kde po Karlu ze Savy[4]) „Leonhard Urbätsch" svou a svého otce pečeť, kteráž od židů padělána byla, v rocích 1388 a 1389 za neplatnou prohlásiti dal, a jak r. 1428 arcivévoda Albrecht Rakouský všem purkmistrům země nad Enží a pod Enží rozkazuje, ztracené pečeti hejtmana nad Enží, Reinprechta z Walsee, za neplatné prohlásiti. „Kdo prý od něho listiny má, ať je do budoucího kvatembru před vánocemi předloží."

Buď bylo v Čechách bezprostředně po vymření kmene Přemyslovského pramnoho padělaných pečetí a padělaných listin v oběhu anebo si jich nikdo nevšímal, protože by se jinak vyložiti nedalo, jak si letopisec zbraslavský z listin a na nich visících pečetí úsměšky tropiti mohl. On praví: Listiny

---

[1]) Sava l. c. 151.

[2]) „Falsarius literarum, si pro excessu tam gravi captus et convictus fuisset, incendio tradi sine gratia debuisset." Rössler, die Stadtrechte von Brünn. S. 257.

[3]) Viz str. 204. a násl. t. díla.

[4]) Karel ze Savy, pečeti rakouských panovníků. Mittheilungen der k. k. Centralcommission. Sv. IX. 150.

se sice vydávají, ale nikdo se jimi neřídí; jako malá jiskra, tak málo prospívají na nich visící pečeti.[1]) Jaká to protiva k vůbec obvyklým formulím, na př. k roku 1228: „ut autem hec omnia rata et inconcussa perpetuo maneant, hanc serenitatis nostre paginam nostro sigillo fecimus communiri,“ anebo k roku 1229: „ad huius itaque nostre commutationis et donationis perpetuam memoriam et inviolabile firmamentum presens privilegium conscribi fecimus et sigilli nostri munimine roborari,“ anebo k témuže roku: „ne in eis, que prescripta sunt, veritati falsitas valeat novercari, et ne aliquo videantur scrupulo posse obfuscari, nostra qua debemus potentia sanximus et nostri testimonio sigilli munisimus et privilegiamus per eam, qui nos iusticia et veritate filio suo privilegiavit.“ [2])

Jak se listina padělati mohla, nahlídnouti můžeme z výroku notářského, jehož notáři při pověřených opisech nebo přirovnávání k listinám nikdy uvésti nezapomněli. Oni praví, co jim známkou pravosti listiny jest; chybějí-li tyto známky, tu je listina neprava. Opat želivský předložil soudci a starším obecním města Jihlavy 27. ledna 1288 závět jihlavského měšťana, jenž klášteru želivskému majetek na blízku Jihlavy odkázal. Opat žádá, aby tento dar se strany obce Jihlavy uznán byl. Městský soudce přijal tedy u přítomnosti městských porotců listiny z rukou opatových, zkoumal je a zkoumati je dal a potom pravil: „Nos itaque licet homines seculo dediti, Deum tamen pre oculis semper habere cupientes, adhibitis nobis viris sapientibus, reperimus, tedy nalezli jsme, predicta instrumenta clara luce intuentibus integra, inconvulsa, non cancellata, nec abolita, nec in aliqua parte sui viciata, absque omnibus corrasionibus et lituris tum veridicorum et fide dignorum testium subscriptione et authen-

[1]) „Litera scripta datur, post quam nihil ratificatur (Nam quasi scintilla, velut ignis parva favilla). Sic prosunt illa cartis appensa sigilla.“ Loserth, die Königssaaler Geschichtsquellen pag. 290. Fontes rer. Aust. Script. VIII.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 196. 209 a 212.

ticorum dependentium munimine sigillorum roboratas." [1]) Tedy za známky pravosti vytkli, že listina svým obsahem úplna a bez mezer jest a že žádných přeškrtnutých nebo vyškrtnutých míst neukazuje, že nic vymazáno nebo v ní nic nečitelného není, a že osvědčení svědkové a pravé pečeti listiny nechybějí. Nelze-li těchto známek nalézti, tu by prohlásila současnost listinu tu za padělanou a bez právní moci, a těchto známek se i my držíme. Musíme svou úlohu ukončiti, protože, co bychom o listinářstí doby Přemyslovské zvláště pak o listinářství duchovních a papežů, říci měli, by již nikoli do dějin kulturních Moravy, nýbrž do všeobecné nauky diplomatiky zasahovati muselo. [2])

PENĚŽNICTVÍ.

Nesnáze tohoto úkolu. — Příjmy. — Názor markraběcích příjmů. — Berně (daň). — Daň 14 denárů. — Pozemková daň. — Sbírky. — Čas vybírání daně. — Osvobození od daně. — Příjmy ze statků. — Příjmy z regalů: mýt, cel. — Hornictví a mincovnictví. — Příjmy berničné. — Potravní daně. — Osadnická daň. — Židovská a městská daň. — Změny v celnictví. — Berniční úředníci. — Následky osvobození od daně. — Jak se dotyčné daně komu ukládaly. — Nač se daně vynakládaly.

Žádný úkol ve veškerých dějinách hlubokého středověku není tak nesnadný, jako úkol o jeho peněžnictví, ne

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 344. Srov. l. c. 214 a 347.

[2]) O známkách, dle kterých pravosť papeských bul a drobnějších listů, které snad ještě častěji než světské listiny padělány bývaly, posouditi lze, máme od papeže Innocence III. (1198—1216) až po dnes platná pravidla. Jeho zevrubnosť jde tak do podrobna, že určitě puntíky (perly) udává, kolik jich na olověných bulách přiděláno býti musí, když bula a její olověná pečeť pravou býti má. Praví on: tam, kde hlavy apoštolů knížat postaveny jsou, počítá se na obrubě pokrajné 73 puntíků. Na

jako by se nedostávalo pro některé země vyhovujících pramenů; tak mají Tiroly, Štyrsko, Rakousy, dílem i Solnohrady dosti podrobné prameny; avšak co prospějí kulturnímu historikovi, nemohouce, jak již O. Lorenz ve své „německé historii 13. a 14. století" správně podotýká,[1]) z nich odpověděti na hlavní otázku: zdali na poddané vysoká nebo nízká daň uvalena byla a zdali blahobyt nebo chudoba v lidu panovala? Když se tato otázka u zemí, majících ještě prameny k odpovědi na tuto otázku, rozřešiti nemůže, jak teprv u takových zemí, postrádajících všech současných zaznamenání peněžnických, jak se to na Moravě přihází? A přece bychom mysliti měli, že právě Morava podobné prameny míti musí, protože moravský biskup, Bruno olomoucký, to jest, jenž pro svého krále Otakara II., okolo r. 1265 jakožto zemský hejtman štyrský (1262—1270) pro tuto zemi účtovné knížky čili rationaria založil a skrze notáře Helvika provésti dal, jež vynikající pramen peněžnických poměrů pro Štyrsko tvoří. Věnoval-li Bruno tomuto vysokohospodářskému odboru svou pozornosť ve Štyrsku, zajisté totéž učinil ve svém rozsáhlém biskupství, ano tuším i po celé Moravě.

Dle prohlídky takové účtovné knihy [2]) můžeme příjmy moravského markraběte z rodu Přemyslovcův asi na tyto rubriky rozděliti: Na důchody z korunních a komorních statků, z regalů, jako: z cel, mýt, z ližného, z regalu říčného, mlýnů, rybářství, z lesnického regalu a zeměpanského práva honebnosti, z bání, z mincovních pronájmů, potom z platu za ochranu židů, ze šosovních penéz, z berně, z úroku pozemkového, fiskalních a jiných pokut, z dědictví,

---

ruby je v této obrubě 75 puntíků. U hlavy sv. Petra je v záři 25, u sv. Pavla 24 a ve vousích sv. Petra 28 takových puntiků čili perel. Sestaveno od Delisle-ho, Bibliotheque d'ecol de Chartes. Paris 1857.

[1]) O. Lorenz, Deutsche Geschichte. Ve Vídni 1863. I. str. 365.

[2]) O. Lorenz zaznamenal l. c. 366 větší časť těchto účtových knih, jak ve státním archivě vídeňském uloženy jsou.

ze zabavených statků, darův a podobných více. Hluboký středověk tyto markraběcí příjmy jmenoval: Platy (tribut), cly, sbírkami a pozemkovou daní.[1] S touto mosaickou prací nejsnáze cíle dojdeme, když v listinách jednotlivé rubriky příjmů projdeme a k nim markraběcí výdaje a jména jakož i druhy rozličných břemen zemských připojíme. Počněme od obecného výrazu „berně“.

Berně, slovně příjem od „bráti“. Němec vyjadřuje toto slovo slovem „Steuer“, latiník „exactiones“.

Všemi třemi výrazy se bytosť berně podává. Něco se vezme, co není dle úmluvy, co nespočívá na skutečném plnění vzájemném s jedné i druhé strany; berně není renta, nýbrž poplatek, spočívající na příkazu a donucení, a proto všeobecně se exactio, contributio, steura nazývá. Na výsadách nedotknutelnosti pro kostely a kláštery objevují se taková pojmenování. Panovník je osvobozuje od daní; to on činiti mohl, poněvadž daň, kterou jménem berně označovali, toliko jen jemu náležela a s potřebami státu jen potud souvisela, dokud panovník ještě tenkrát mezi státní pokladnou a komorním váčkem rozdílu nečinil. V tom smysle přichází slovo berně již r. 1235. Ve výsadním listě křižovníků v Praze od krále Václava čteme citovaného roku: Měli-li by špitálničtí bratři k zemským potřebám ode svých poddaných daň, jež se královou berní jmenuje, vybírati, tu ať se dle jejich vlastního přiznání z jejich veškerého statku vybere a tak rozdělí, aby se jeden díl do komorního váčku odevzdal, a druhý nemocným chudým udělil.[2] Z tohoto místa tuším

[1]) Markrabata osvobozovali z pravidla kláštery: „ab omni onere tributorum, vectigalium, colectarum, quatuordecim denariorum ad principem spectantium, seu ad beneficarios, et aliarum omnium exactionum, quocunque nomine censeantur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 296 ad an. 1235.

[2]) Preterea, si forsan propter terre necessitatem prenominatos fratres et eorum successores de hominibus hospitalis exactionem, que vocatur steura vel berna regis, unquam dare continget, ipsam tantum fidelitati eorum per omnes possessiones suas committimus colligendam, quam cum

souditi můžeme, že se berně buď dle vlastního přiznání jistých poddanských tříd, nebo dle ustanovení sběratelů vybírala, a to z usedlosti nebo z řemesla. Kdo poplatnou usedlost, mlýn měl nebo řemeslo provozoval, podléhal berni. Sběratelé chodí dům od domu a vyměřují dle polností a dle výtěžku daň. Královská města sloužila za berničná střediska. Statkáři sháněli daně skrze sběratele předepsané ode svých poddaných a odevzdávali je skrze zemské komoří markraběti.

Protože se takový spůsob vybírání daně co nejspíš obtížným státi musel, podléhaje libovůli, byly hned na začátku lucenburské doby okolnosti vypočteny, kdy by se berně sehnati směla. Král Jan ustanovil r. 1311 na nalehání moravských měst, že se mimo k jeho korunovaci nebo k oženění nebo provdání jeho dětí žádná berně na Moravě vybírati nesmí, a kdyby se vybírala, že nesmí čtvrť libry (věrdunk) s lánu přesahovati.[1]) Na čem se zde král Jan usnesl, byl prastarý zvyk v zemi.[2]) Zvláštní ustanovení o berni znělo: „Každý lán a každý mlým s vrchní vodou platí nehledě na počet kol, čtvrť libry stříbra; každý umělec, mechanik a řemeslník, každá nalévárna a každý mlýn se spodní vodou platí lot stříbra, čtvrť libry počítanou na 16 a lot na 4 pražské groše. Pozemky, ještě na lány nerozměřené, platí též z každého pole také čtvrť libry, avšak s tím bližším udáním, že všechny tyto daňkové předměty jen tenkrát berni podléhají, když nejsou ve vlastní držbě, než poplatny vlastníkům,

prosecuti ex integro fuerint, mediam eius partem nostre camere, reliquam vero ad usus infirmorum predicti hospitalis fideliter assignabunt.“ Cod. Dipl. Mor. II. 292 ad an. 1235. Conf. l. c. 379. Že berna žádnou pravidelně se opětující, nýbrž jen pochvilnou daní byla, ukazuje zřejmě pronájemný list hranický ze dne 4. března 1276. „Et si infra istos duos annos libertatis (noví osadníci byli na dva roky od daně svobodni; srov. sv. VIII. str. 126. t. d.) regis steura generalis occurrerit, ipsam solvent cum allis.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 170.

[1]) Cod. Dipl. Mor. VI. 37 a 38. „Nolumus, ut plusquam unus ferto argenti de laneo requiratur.“

[2]) Srovn. sv. VII. 143. ad an. 1292 t. d.

tedy v nájmě stojí, a když nějakému poplatku podřízeny nejsou. Toto bližší ustanovení vydal král Jan, aby svévoli při vypisování berně předešel.[1])

Berně se mimořádně vypisovala, jak již podotčeno. Oproti tomu byla každoročně se opakující, tedy trvalá daň, daň 14ti denárová. Již asi r. 1209 se zapravování takové 14ti denárové daně připomíná [2]) a za něco obtížného pokládá, poněvadž se kláštery od ní osvoboditi daly. Roku 1210 a 1218 praví se výslovně, že se v zemi 14 denárův od poddaných, ab hominibus, sbíralo.[3]) Tvoří ony tak řečenou sbírku (collecta)? My bychom toto slovo slovem „pozemková daň“ přeložili a museli bychom se diviti, kdyby taková daň vedle berně na Moravě zavedena nebyla bývala, když jí celá střední Europa již obdařena byla. Fiskalní zřízení, jak je tvořivé vlohy císaře Bedřicha II. vynalezly a ve prospěch jeho měšce provedly, sloužila menším a větším pozemnostem za vzor. Víme, že císařové pozemkovou daň jakožto něco ročně se opakujícího libovolně vypisovali, ustanovujíce její výšku; soudcové rozvrhovali po krajích daň, komoří ji zase vybírali. Na Moravě ji komoří [4]) rozvrhovali a výběrčí vybírali. Zdali však Quatuordecim nummi (14 penízů) čili

---

[1]) „Si qui autem ex iis (laneis, molendinis & c) vel servitores dominorum ipsorum pro servicio suo tenent, vel ipsi domini pro se colunt, vel suis vel curiarum suarum vel bonorum suorum officinis vel officiis vel custodiis deputarunt, de ipsis dicimus non debere solvi collectam.“ Emler, Reg. pag. 974 ad an. 1310 m. December.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 51. Srovn. l. c. 38 ad an. 1207.

[3]) Král Přemysl uděluje mikulovskému purkrabí, Štěpánovi, panu na Medlově, mezi jinými také výsadu: „quod in predicis hereditatibus (in bonis Medlow) nullus camerariis pateat introitus, nec XIV., qui in patria colliguntur, in eis colligantur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 105. Také l. c. 55. Zdá se, že před r. 1209 takové daně nestávalo.

[4]) Pro Oslavany 1228 král Přemysl; „ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum que exactionum, sive in quatuordecim ad principem vel beneficarios spectantibus, quocumque modo nominentur, esse absolutas (villas et possessiones declaramus).“ Cod. Dipl. Mor. II. 190. Conf. l. c. 193 a 296.

14 denárů jen pozemkovou daní byly, sotva můžeme mysliti. Dle bezzásadnosti hlubokého středověku, zdá se, že ve veškeré administraci Quatuordecim nummi také sazbu znamenaly, která se soudním úředníkům a jich zřízencům platila. Snad právě pro nejistý pojem přestal docela výraz „quatuordecim nummi" ku konci doby Přemyslovské, a okolo r. 1250 se stálá pozemková daň collecta (sbírkou) jmenovala [1]), kdežto berně také jméno „pomoc" obdržela.

Čas, kdy se pozemková daň, collecta, vybírala, byla na Moravě slavnosť sv. Jiří, 23. dubna, a slavnosť sv. Michala, 29. září. Tedy dvakrát ročně docházeli sběratelé do okresů jim vykázaných, daně markraběti vybírat. Lhůta Michalská upamatuje na Indictio romana. Tak houžovnata jsou některá zařízení, že si i tam cestu proklestí, kde prostně nebyla domácími. Na Moravě nebyli nikdy Římané se svými zařízeními, a přece zůstal jejich splatný měsíc, Indictio, také splatnou lhůtou na Moravě. Zdá se, že i okolo r. 1278, aspoň v Uherském Brodě indikce s lánu ročně půl marku stříbra obnášela, která se na sv. Michala zapravovala [2]), zařízení jež již před vpádem tatarů v zemi obyčejné bylo, a hned zase zavedeno bylo, když toto sužování od úzkostlivých poddaných ustouplo. O Přerově se r. 1256 praví, že jeho občané po uplynutí pěti let od daně svobodných s každého lánu půl marku stříbra ročně zapravovati museli. [3]) Že od tohoto pravidla i uchylky byly, nemusíme se při té nejasnosti diviti, která vůbec panovala. Tak na př. platíval Kro-

---

[1]) „Eodem anno (1250) rex Wenceslaus collegit collectam per universum regnum suum de singulis araturis accipiens." Cont. Cosmae. Pertz IX. 172.

[2]) Cod. Dipl. Mor V. 263. „Volumus, quod possessores laneorum dictarum hereditatum dimidiam marcham argenti annis singulis in festo beati Michaelis, in quo aliorum laneorum census ipsius civitatis (Brod Ungaricalis) nobis exsolvi consuevit et debet, camere nostre solvant." O lhůtě jírské, Emler, Reg. ad an. 1296, pag. 743.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 205.

měříž každému tehdejšímu biskupovi pozemkové daně okolo r. 1290 z aree nebo ze zahrad, u města ležících, jen 12 denárů.[1]) Vždy pak musela tato pozemková daň, když se rok od roku počet lánů zmáhal, markraběti značnou sumu vynášeti, když mu její vybírání skrze velkostatkáře a markrabécí a královské sběratele žádných výloh značných nespůsobilo.

Věru zde mnoho osvobození od dáně je nutno odraziti. Byly dvě třídy, které po svobodě od daně bažily a jí též dosáhly: duchovenstvo a šlechta. Duchovenstvo bylo od politického uznání církve již ve čtvrtém století od daně osvobozeno z té příčiny, protože statek církevní není vlastnictvím osobností, tedy od nich ani dražbou prodáno ani odkázáno (poručeno) býti nemůže, nýbrž oni jen uživatelé byli, z církevniho statku udržováni jsouce.[2]) Na Moravě to dlouho trvalo, než duchovenstvo svobodu od daně obdrželo; onoť bylo přidržováno k pozemkové dani a k berni právě tak jako každý obyvatel země, a teprva konkordat ze dne 2. července 1221, a načisto bulla „Clericus laicos“ ze dne 24. února 1296 osvobodila je od pozemkové daně, nikoli však od berně.[3]) Když král Jan královnin klášter na Starém Brně od všelikých daní a poplatků r. 1323 osvobodil, vynímá z toho všeobecnou berni, která přece přes osvobození od daně zapravována býti musela.[4]) Jinak se věc má se svobodou daně u šlechty. Zde neplatila duchovní, nýbrž jen čistě světská příčina. Poněvadž manská povinnosť na

[1]) Cod. Dipl. IV. 369. „Omnes integre aree civitatis (Cremsir) et omnes orti adiacentes civitati, nobis in festo sti. Michaelis XII. tenebuntur in denariis deservire.“

[2]) „Nos pro Christi honore tributa non redimus, et quasi filii regis a vectigalibus immunes sumus.“ Hieronym. in Math. 18.25.

[3]) Srov. sv. V. 103 atd. a VII. 159 a 160. t. díla.

[4]) „Bona ipsius monasterii . . . ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum aliarumque omnium exactionum, quocunque nomine censeantur, preterquam a berna generali, facimus et esse volumus in perpetuam libera et exempta.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 188.

jejich statcích spočívala, tu byla tato povinnosť jaksi ekvivalentem pro pozemkovou daň, a když úředníci zcela nebo částečně od pozemkové daně osvobozeni byli, tedy bylo toto osvobození částkou jejich služby. „Když tato svoboda od daně přestala, nastouply místo ní jiné náhradní položky do státního hospodářství, nebo potřeby trvaly posud a bývají jen jiným spůsobem uspokojeny, totiž pro církev státními přirážkami, kde toho třeba, rozpočtem vojenským místo manské povinnosti a vyššími platy se služnými daněmi u ouředníků. [1])

Další pramen markraběcích příjmů poskytovalo buď bezprostředně buď prostředně provozované hospodářství statků. Náš pojem „státní země,“ byl době Přemyslovské ještě neznám; co nemělo soukromého vlastníka, nenáleželo zemi, nýbrž zeměpánu, panovníkovi, zde markraběti, a takových statků bez pána bylo hodně, vyjma rozsáhlé lesy, kteréž arci tenkrát málo nebo žádného užitku nenesly. Dobře položené statky obdržely svého správce [2]), jako na př. rodinné statky u Znojma za krále Václava II., který je na účet markraběte spravoval, anebo se pronajaly za jistou činži jiným osobám; darovalyť se, jak víme, lesní hory a neobdělané trati osadníkům. [3]) To všechno neslo peníze a muselo nésti peníze, poněvadž markrabata a králové tolik země měli, že každý z nich zbývající půdou některý klášter nebo kostel nadati mohl. Statky, takovým spůsobem klášterům a kostelům darované, mohou nám tak přibližně bohatství pozemkové moravských hrabat před oči předvésti.

Další prameny příjmů markraběcích, redditus zvané, byly různé regaly. Slovo „redditus“ znamená vlastně sou-

---

[1]) O daňkovství od 14. až do 18. století od Mone-ho. Časopis dějin Vrchního Rhym. Sv. VI. 3. a časopis českého Musea 1831 od Palackého dle kralochlumského formuláře snešeno pag. 314—317, pod názvem: „Důchody komory královské.“

[2]) Viz str. 122 a t. d. toho díla.

[3]) Viz. sv. VIII. str. 79—146 t. díla.

kromé příjmy nebo to, co Čech penězi nebo činži jmenuje. Tyto příjmy byly dle smlouvy, spočívajíce ve skutečné výplatě s jedné i s druhé strany, a v tom leží rozdíl mezi nimi a daněmi, exactiones, jež se o rozkaz a přinucení opíraly. Markrabata mýto s cest a mostů vybírajíce, převzali na sebe povinnosť, že se budou o stálosť komunikačních prostředkův a také o jejich jistotu starati. Tyto spůsoby příjmů musely značny býti, protože sotva klášter, sotva knížecí nadaci za Přemyslovců v zemi najdeme, která by se svou existencí, když ne zcela, tedy aspoň částečně, k podobným regalům, tedy ke clům a mýtům, poukázána nebyla.[1])

Také cla náležela k takovým regalům. Sotva je takové mostné, kde by se clo nebylo vybíralo. Cla, a jmenovitě celní (úředníci), náležela k nejnepříjemnějším zřízením a osobnostem v zemi. Osobnosti byly pro svou strannosť a ziskuchtivosť jednou z nejdůležitějších překážek na Moravě květoucího obchodu zvláště za panování krále Otakara II.[2]) Pokud Rakousy, Štyrsko, Krajinsko, Korutansko, Furlansko a t. d. k říši náležely, byla tato Dunajem s moři spojena. Z této doby se datuji veliké příjmy, které králi příjmí Zlatého daly. Co asi veliká mýta v Linci, ve Štyrsku, ve Stainu a v Mýtech (Mauthausen), v Enži atd. vynášela! Ztrátou zemí v Rakousích zmizel věru obchod při Dunaji, tudy také spojení s východem a sousednictví s Vlachy pro českomoravskou říši, proto i summy, kteréž odsud do cizozemska odcházely; avšak za to vyvinulo se co nejdříve neočekávané horské požehnání,[3]) a s ním se objevily nové příjmy, nebo hledání a dobývání drahého kovu a jeho zmincování bylo právě zeměpanským regalem, toto arcí ne moravského markraběte, ježto markrabata, jak víme, nikdy mincí nerazili, ale krále českého, jenž za posledních tří dob Přemy-

[1]) Viz sv. VIII. str. 173. toho díla.

[2]) Viz sv. VIII. str. 28 a 173. o obchodě, Srov. sv. IV. 135 a t. d. tohoto díla.

[3]) Viz sv. VIII. 248. Hornictví a t. d.

sloveů, tedy v čas, kdy horské požehnání obzvláště velmi se dařilo, také moravským markrabětem byl. Ano i jednodušší markrabata, jako markrabě Přemysl, pobíral okolo r. 1234 z každého nájmu v Unčově z jeho výdělku jakýsi desátek. U Deblina se vzdal markrabě svého horského regalu ve prospěch pana Ratibora Deblínského.[1])

Byla-li již za Přemysloveů potravní daň zavedena? Přímého dokladu k tomu nemáme, avšak nepřímý. Biskup Theodorich olomoucký praví ve své výsadě pro město Kroměříž ze dne 19. června 1290, že město nejen vlastní boudy k vyměňování peněz, nýbrž také ke zkoušení potravin má, jichžto příjmů se k upevnění města užiti mělo.[2]) Zavedl-li biskup potravnou daň ku zlepšení města, kterouž obchodníci s potravinami zapravovati museli, tedy to překládáme slovo „pabulatores;“ oč blíže byl asi markraběcím úředníkům finančním tento spůsob dané, když všechen ostrovtip takových dřičův od začátku států žádnému stavu a předmětu proklouznouti nedali, anižby příspěvku nějakého z toho k potřebám státu a jeho náčelníka nebrali. Příjmy z potravní daně počítáme pod sloupec míry berničné, která se mezi příjmy markraběte v listinách tu i tam připomíná. K této berničné výměře náležela dále činže osadníků, obnášející z pravidla ročně $1/_2$ marku stříbra z každého lánu;[3]) městská daň, která, jak třebíčská listina z r. 1277 žaluje, často rozvržena byla,[4]) židovská daň,[5]) ližné, nebo právo pivo a víno

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 266 a 268.

[2]) „Item annuimus, ut quidquid in censu utilitatis in civitate comparare potuerint, utpote sunt camere pro argenti examinatione et pabulatorum et consimilia, ipsum questum annuatim ad civitatis sint munimina posituri.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 369.

[3]) Cod. Dipl. Mor. III. 19 ad an. 1243.

[4]) Contributiones „que frequenter pro diversis necessitatibus civitati imponantur.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 197 ad an. 1277.

[5]) Srovn. sv. VIII. str. 146 atd.

v celých sudech prodávati,[1] clo ze soli[2] a t. d. Celkem se objevuje počet předmětů, dani podléhajících, s dnešními předměty porovnán jsa, skrovným.

Bohužel nemůžeme ani z těchto nabytých regálů, ani z vodních regalův a z berničné míry vypadajících summ spočísti; avšak protože tehdejší doba králi českému 100.000 marků čistého stříbra ročního důchodu vysazovala, musely příjmy vždycky vydatné summy dosahovati. Máme udání toto asi z r. 1290, tedy již ze sklesání rodu Přemyslovců, když bohaté země podunajské se svými cly a mýty již dávno zašly, a přece byl zemský výnos proti jiným státům ještě vždy značný. Kurfirst saský měl tehdy asi 2000 marků ročních příjmů, kurfirst bavorský asi 20.000 marků, totiž 5000 z rýnské falce a 15.000 z vévodství, markrabě braniborský asi 50.000 marků, kurfirst trevírský asi 3000 marků, mohučský 7000 markův a kolínský (nad M.) jen 5000 marků; biskup ryzský 1000 marků, magdeburský 4000 marků, bremský 5000 marků, salcburský asi 20.000 marků, jestli ne více, a král český 100.000 marků zkoušeného stříbra.[3])

Ke sklonku doby Přemyslovské ukazují se na poli celnictví právě tytéž poměry, jako v povšechnosti politické z Čech, Moravy Polska a Uher složené říše veliké. Šlechta uchvacuje svrchovaná práva. Jako největší část regalů, tedy i větší díl celnictví v moc zemědržících pánů, klášterův a duchovenských spolkův, obcí a měst přešel. Původná úplná mocnost nad celným právem a celnictvím stala se majetkem, o kterém markrabě na sněmích a při stáních společně s panovníky, a to z větší části ve svůj prospěch, rozhodovati mohl. Jen pokud markrabě vlastní domácí moc měl,

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 6. ad an. 1268. Potom archiv cís. akademie sv. 29, str. 79. 132 a 134.

[2]) Viz sv. IV. str. 179 t. d.

[3]) Descriptio Theutoniae, Pertz XVIII. 238, Srovn. sv. IV. str. 199, kde se místo 228 čísti má 238.

požíval s ostatními svého zvláštního celného práva. V jaké míře král Rudolf po Otakarové porážce veřejný pokoj v zemi, jenž ve Vídni 3. Prosince 1276 učiněn byl, co do mýt také na Moravu rozšířil, jisté není; avšak král Rudolf obyčej míval, že ustanovení veřejného pokoje v zemi zobecňoval. Věta o mýtech zní: „z císařské úplné mocnosti zrušujeme všechna nová cla na vodě i na zemi; přece však ať zůstanou všechna, jež se dle zvyku zemského od starodávna zachovala.[1]) Kolik takových mýt a cel bylo asi po pádě Otakarově na Moravě zřízeno, když se všeobecný zmatek rozmohl, když živlové, královou železnou vůlí ještě poněkud a velkým namáháním v organickém rozčlenění a pořádku udržováni, nyní se skutečně úplně rozpadli! O takovém nezákonném mýtě mluví král Václav jakožto markrabě moravský v listině ze dne 10. dubna 1291, kteréž olomoučtí měšťané v Kojetíně, tedy na cestě do Kroměříže, platili. On je od tohoto bezprávného mýta na vždy osvobodil.[2])

Že kláštery a duchovenské spolky skoro vesměs od mýt a cel osvobozeny byly, spočívalo v zásadě: že od daně svobodné osoby, a zde zvláště duchovní všech stupňů, cel a mýt neplatily, když s poplatnými věcmi obchodu nevedly, nýbrž jich pro domácí potřebu užívaly, proto v listinách vždy dodatek býval, zdali víno neb obilí, anebo vůbec zboží, jež se skrze clo nebo mýto dopravovalo, k vlastní spotřebě určeno bylo.[3])

Jakožto pro berni a sbírky zvláštní úředníci, berní,[4]) po berničných okresích rozděleni byli, na př. Kroměříž byl

---

[1]) Pertz Lgg. II. 411.

[2]) „Reddentes eos absolutos ab illo theloneo, quo in Cojetin indebite gravantur". Cod. Dipl. Mor. IV. 375.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 191 ad an. 1228. Nadační list oslavanský, a vůbec ve všech klášterských nadacích a ve výsadách olomouckého velechrámu.

[4]) Viz sv. IV. str. 179. Již 1235 se berniční úředníci „collectores" jmenují. Cod. Dipl. Mor. II. 292.

sídlem takového berního;[1]) tak bylo několik notářů, kteří census, jenž se ročně vybrati měl, zaznamenati a do pokladny vybrati měli. Obojí, jak berní tak i notáři, směli za svou přičinlivou správu s každého lánu 2 denáry jakožto plat pobírati. U těch, kteří census spisovali a vybírali, jmenovali tyto denáry „Denarii annotales,“ kdežto denáry výběrčích „nummi delentiales“ jmenovány byly. Také od census bývalo osvobozeno duchovenstvo a vyšší šlechta skoro pravidelně.

Nesmíme přehlédnouti, že svoboda od daně[2]) duchovenstva a šlechty za doby Přemyslovské velikou důležitost pro udržování rolnického stavu v sobě chovala. Když orba přetížena a daní utiskována byla, opouštělo mnoho rolníkův usedlosti, — odtud se jevily pusté t. j. opuštěné dědiny[3]) — kteří žebráním a hladem z větší části zhynuli, nemohouce se pro nedostatek prostředků vystěhovati. Od duchovenstva a panovníků bylo jich hodně zachráněno, ježto jakožto dědiční nájem s nepatrnou dědičnou činží (canon) na svých statcích zůstali, a jich statkář je ve svém vlastním prospěchu proti třetím osobám zastupovati a chrániti musel. Byli-li sedláci dříve vlastníky usedlostí, tedy odevzdali v tomto poměře vlastnictví pozemkové svému pánu a stali se jeho dědičnými nájemci a příslušníky. Jakožto takoví museli na usedlosti zůstati, proto poznamenání „glebae adscripti;“ jakožto dědiční nájemcové však byli od svévolného zvýšení činže časových nájmů chráněni a takto zachováni. Anebo si koupili městské právo některého města a stali se šosáky (měšťáky), aby sebe a svou rodinu jakožto řemesníci uživiti mohli. „Penéžitá aristokracie dnešního dne nemůže, kdyby

---

[1]) Biskup Theodorich praví r. 1290: „Predicte ville (Kroměříž) steuram regis et nostram in civitate collectori constituto ex patre regis vel nostri assignare tenentur“ (cives). Cod. Dipl. Mor. IV. 369.

[2]) Emler, Reg. pag. 743 ad an. 1296, potom Cod. Dipl. Mor. III. 149 a IV. 169. Srovn. sv. VIII. str. 203 a t. d. toho díla.

[3]) Viz str. 129 a t. d. kde se činí zmínka o utiskování se strany úřednictva.

i půdy jim ponechala, žádného podobného zachránění spůsobiti, neb ona nemá ani dědičné stálosti, nejsouc žádným sborem, ani svobody od daně, jako dříve duchovenstvo a šlechta. Aby žebrání a hladu ušli, vystěhují se tedy nyní chudí, jsouce k tomu přinuceni, a dobrovolní, kteří výdaje k vystěhování zapraviti mohou, a pozemkové vlastnictví, jež svým cílem při jedné rodině zůstati má stane se movitým zbožím, ve své hodnotě pořád klesajícím, čím se více z donucení prodává. Když stát nabytím pozemkového vlastnictví na místo oněch starých korporací nastoupne, tu nepostačí ani on, aby rolníky udržel, což dříve možná bylo, neb on nemá svobody od daně ani příslušníků, aniž by mohl nižší dědičné nájmy zříditi, čehož jeho potřeby nedovolují.“ [1]) Svoboda od daně a přikázanosť souvisí tudyž jako příčina a účinek, uvádějice nás do themata o přetížení poddaných za doby panství Přemyslovského na Moravě.

Ukládání břemen a jeho spůsoby poznáváme z listin zaručené výsady moravských klášterův a olomouckého biskupství. Ne asi z čisté lidskosti, ani z přikázání lásky k bližnímu vzniká tolik osvobození od zemských břemen; právě jsme spomněli, jak daňové utiskování duchovenstvu a šlechtě příležitosti poskytovalo, aby si mohli dělníky zaopatřiti. Sedláka osvobodili od břemene na jedné straně, aby mu na druhé straně tím více břemen uložiti mohli. Od uzavření česko-moravského konkordatu 1221, a ještě víc od prohlášení bully „Clericis laicos“ ze dne 24. února 1296, kterou všechno světské a řeholní duchovenstvo na Moravě od každé světské daně a od každého světského soudce vykoupeno bylo, a v pravém smyslu slova stát ve státě tvořilo, [2]) množí se zaručené ochrany (immunity), a mizejí zemská břemena. Poznamenává se takový stav jménem

[1]) Mone, časopis pro dějiny horního Rynu: Über das Steuerwesen vom 17. bis 18. Jahrhundert. Karlsruhe 1855. S. 7.

[2]) O bulle „Clericis laicos“, viz sv. VII. 159 a t. d. t. d.

„úpadek ústavy župní". Protože župní ústava zemskou samosprávu za základ měla, tož jsou úpadek zemské autonomie a úpadek župní ústavy totožné pojmy. Autonomie je právo, každému právu však jsou povinnosti přiměřeny, z čehož následuje, že župní ústava různé povinnosti poddaným ukládala. Z počátku nebylo žádných výnimek od těchto povinností, všichni poddaní byli stejně břemeny obtíženi, požívajíce všichni stejných výhod autonomie. Později to bylo jinak. Mocnější setřásli břemena se sebe, a slabší je museli sami zapravovati. Tu se arci stala břemena nesnesitelnými, jsouce jen na málo podílníků rozdělena. Uveďme několik těchto zemských břemen za výsledek zemské samosprávy:

1. Postavení a udržování v dobrém stavě hradů zemských. Víme, že měl každý kraj čili župa svůj hrad nebo tvrz, castrum, za sídlo krajské správy a krajské vlády. Všichni obyvatelé župy, v níž hrad ležel, byl-li k jeho zachování a opevnění upovinováni, a za tak důležité se pokládalo toto upovinování, tedy vystavění hradeb, vyhození náspův a zřízení příkopův okolo města a postavení mostů přes ně, že k těmto pracím přifaření poddaní zvláště také ještě tu i tam upovinováni byli, když konkordát a spomenutá bulla z února 1296 světskou svobodu klášterských a vůbec církevních poddaných již vyřkly. Tak se na př. ještě r. 1305 otázka, zdali Březnov a ještě několik blízko Prahy ležících klášterů mosty, vedoucí přes Vltavu k praskému hradu, udržovati mají nebo ne, mezi králem Václavem II. a praským purkrabím, Hinkem dubským, rozebírala,[1]) a když se po vpádě Mongolů nutnosť ukázala, města t. j. opevněná místa zakládati, praví čeští kronikáři, že král Václav II. k této práci světské i řeholní duchovenstvo přidržoval.[2]) Že se to také na Moravě dálo, že totiž poddaní

---

[1]) Emler, Reg. pag. 877 ad 15. April. 1305.

[2]) „Compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda." Cont. Cosma ad an. 1241. Jireček, Slovanské právo II. 158.

klášterů při opevňování nově založených měst pracovati museli, poznáme z obrovické listiny z r. 1235. Touto listinou byli obrovičtí poddaní od toho břemene osvobozeni.[1])

2. Hájení takových hradů zemských za války a jich ochrana v mír. Listiny to jmenují „urbium excubia, custodia, murorum, vigilia nocturnae, quae fiunt in castris" na př. ve velké milostivé listině pro ústav nadací sv. Jiří na hradé praském.[2])

3. Provolávání k válce, expeditio. Šlo-li o zahraničného nepřítele, shromáždila se branná mládež bez rozdílu stavu — jen duchovní byli vždy vyňati — na krajském hradě a táhli za vedení kastelána proti nepříteli. Když mezi oběma bratry králem Václavem a markrabětem Přemyslem okolo r. 1237 napětí trvalo, poručil markrabě svému znojemskému purkrabí, aby šlechtu a úředníky znojemského kraje, dobře ozbrojené a jízdnými opatřené, ke dni 22. dubna do Znojma povolal. Totéž měli pohradí (kasteláni) jamnický, bíbovský, vranovský, hradecký atd. provésti.[3])

4. Vystavění silnic a mostů, zemské to břímě, od něhož se svobodní poddaní záhy osvoboditi hleděli, chtíce mýto ze silnic a z mostů platiti. Poddaní janovnického obročí duchovního v Ejvanovicích a poddaní klášterského ústavu hradišťského platili radši smluvenou náhradu, aby jen od toho břemene osvobozeni byli.[4]) Král Otakar II. osvobodil

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 296. „Nullus pro castorum edificatione vel reedificatione, seu oppidorum forensium valatione sive muratione, vel aliqua ingruente expeditione homines prefate Zaburdovicensis ecclesie audeat inquietare."

[2]) Erben, Reg. pag. 335. ad an. 1227. Zde se musí z listiny českého arcivévody Bedřicha pro vyšehradský kollegiatní chrám ze dne 6. května 1187 přidati: „Etiam hoc statuo, ut milites, qui sunt iuxta circuitum, non intromittant se de silvis, nec de aquis, nec de pratis, que pertinent ad eundem circuitum." Cod. Dipl. Mor. I. 322.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 351. Srovn. sv. IV. str. 215 a sv. V. str. 175 t. d.

[4]) Cod. Dipl. Mor. I. 309 ad an. 1185 a IV. 139 ad an. 1275, 7. led.

hradištské též od tohoto poplatku, přikázav klášterské statky úředníkovi, který se o správu mostů v Přerově starati musel. V Olomouci byl již na konci doby Přemyslovské úřad zvláštní, který se o mosty na řece Moravě starati musel.[1]) Podobný úřad byl, jak jsme právě viděli, pro Bečvu také v Přerově. Král Otakar se na něj r. 1275 odvolává.

Těch zde čtvero uvedených zemských břemen bylo právě tak dobře na Moravě jako v Čechách. Čechy měly ještě dvě jiná břemena, jichž příčina ve zvláštnosti země spočívala, která Moravě chyběla. Jsouť to veliké lesy pohraničné, jichž výběžky se hluboko do země táhnouce rozšiřování a usazování se mnohem větší překážky činily, než se to na Moravě dálo. Víme z jiných pramenů,[2]) že tak řečené zemské brány chráněny býti musely. Jedna zemská brána, porta terrae, byla blízko Svitavy na tak zvané trstěnické cestě, a druhá v průsmyku libickém. Král Otakar I. potvrdiv r. 1214 statek a právo kláštera Teplé v plzeňském kraji, osvobodil mezi jiným obyvatele Teplé a tamnější zálesáky od spravování cest a přeseky lesů, „poněvadž prý již bez toho od založení Teplé zemskou bránu, kterou v držení měli, opevňovati a chrániti museli;[3]) a že již r. 1144 průsmyk libický svou zvláštní stráž měl, vyslovil vévoda Vladislav v listině olomoucké.[4]) Kde zvláštní stráž postavena byla, tam zajisté nebyl obmezený průchod a proto to nás nesmí překvapiti, že se zemskými branami za úředením dovolením choditi mohlo. Stráž takových pohraničných průsmyků byla zvláště českým zemským břemenem, jakož i přeseka čili mýtění lesův uvnitř země, nebo povinnosť

---

[1]) Viz sv. VIII str. 29 atd. t. d.

[2]) Viz sv. IV. str. 133 a 211 a sv. VIII. 24.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 74. Srovn. sv. VIII. 25. Morava měla proti Polsku Bránku a proti Uhrám Strážnici.

[4]) Cod. Dipl. Mor. I. 227. Srovn. sv. VIII. str. 27 t. d.

župních obyvatelů, cesty skrze lesy zakládati, ježto průseky spusobovaly.[1])

Těmito zemskými břemeny však nebylo utiskování župních obyvatelů odčiněno; oni museli markraběti ještě jisté roboty konati, které ještě snad citlivější byly než právě uvedené zemské povinnosti, zasahující do rodiny sedlákovy. Kdo se s hruzou neupamatuje na vypravování našich předkův o ubytování kdysi najímaného lidu válečného! Nuže, takové ubytování, jen ve zmocněné míře, znali též podaní moravských markrabat za doby Přemyslovské. Takové ubytování se jmenovalo noclehem; nebo povinnosť klášterův a poddaných, markraběti na jeho cestách, šlechtě, úředníkům, jmenovitě markraběcím a královským myslivcům a psím vodičům přístřeší poskytnouti.[2]) Jak příjemné takové přenoclehování asi bylo, podává slovo „holota", kterým se psí vodičové nazývali. Až po dnes ví každý, koho touto nadávkou „holota" nazvali.[3]) Markrabě Přemysl udělil klášteru hradišťskému do konce právo, aby tyto nezvané a nesplejné hosti násilím vyhnal, kdyby si nesnesitelně počínali.[4])

Ne méně splejni byli pojezdové a povozy. Tyto spočívaly v povinnosti poddaných, aby oni nejen koně cestujícímu markraběti a jeho družině, nýbrž i veřejným rychlým poslům dodávali, ale i službu rychlých poslů vykonávali. Kdo se pamatuje, jak obtížná povinnosť, aby se poštmistrům koně dodávali, i za naší doby byla, může onou tehdejší aspoň přibližně posouditi, právě tak jako přípřež, která podnes, zvláště ve válku, tolik stesků vzbudí. Po celé týdni byli

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 73. „Nullus eos (homines Teplenses) pro reparatione viarum, vel silve succisione in ambitu terre molestare presumat."

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 191, 279, 292 a 338.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 338, III. 272 a 348.

[4]) Cod. Dipl. Mor. II. 338. „Si adeo fuerint malitiosi et insani, ut non possint eos grangie seu ville abbatis tolerare, vel forte et ipsum monasterium, ex tunc liceat hominibus et fratribus domus, sine nostra offensa, violenter ipsos expellere."

koně i s vozy v cizině udržováni. A tato břemena trvala hodně dlouho, ježto r. 1357 kostelu sv. Jakuba v Brně, markraběcí ujištění dáno bylo, že kostel od povozův osvobozen bude, a Karel IV. r. 1362 křižovníky za svobodné prohlásil, že nejsou povinni žádných povozů dodávati.[1]) S těmito povozy byla povinnost průvodu čili povodu, conductus, nerozlučně spojena.[2]) Nejen že sedlák své koně a vůz dáti musel, on byl také povinen, sám od hradu ku hradu průvod poskytnouti, aby zde nejen ukazoval cestu, nýbrž při nejistotě silnic velmi často i ochráncem býti musel.

Avšak toho všeho nebylo ještě dosti. Chudý sedlák se musel také starati o zaopatření potravinami cestujícího markraběte a jeho rodiny. Toto zaopatření se nazývalo „nářez“, pokud šlo o dodání rozličných druhů jatečného dobytka, a „osep“ pokud běželo o obrok pro koně. Když obě tato břemena nahrazena byla, jmenovaly se za ně placené peníze „nářezné“ a „osepný plat“. Poddaní klášterův a kostelů byli první, kteří se od těchto povozů proti markrabatům osvoboditi hleděli. Olomoucké biskupství a všichni moravšti klášterové osvobodili okolo polovice XIII. století všechny své poddané od těchto břemen markraběcími a královskými výsadami;[3]) proč, to jsme již podotkli. Duchovenstvo poznalo záhy cenu práce a hleděli si ji ulehčením sedlákům získati. A protože kromě těchto pravidelných daní, platův a robot sedlák kostelům ještě desátek, úředníkům každou dobu jeho života, zvláště při všech sporech a vyhledáváních práva, sílu sazeb platiti[4]) a mimo to při jistých příležitostech také ještě dobrovolné dary, tak zvaná Donativa,

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. IX. 39 a 205.

[2]) Erben, Reg. pag. 44 ad an. 1045 a pag 335 ad an. 1227.

[3]) Všechna tato břemena spomíná litomyšelská listina ze dne 25. července 1259 a ze dne 25. března 1263. Cod. Dipl. Mor. III. 271 a 347. Jak utiskující Nářez a Osep poddaným byl, mužeme ze sv. VI. str. 125 a 126 t. d. viděti.

[4]) Viz str. 193 atd.

markraběti a králi zapravovati musel, byl jeho stav za doby Přemyslovců hodně utiskován. Teprv okolo r. 1311 zavedl král Jan jistý pořádek o zapravování dobrovolné daně, do „obecné pomoci královi“ a do Donativ. Za starší doby nebyly případy ustanoveny, které krále nebo markraběte k této dani oprávňovaly, pročež tím citlivější býti musela, poněvadž neurčita byla [1]). Ano i v mnohem pozdější době se ten zvyk zachoval, že při velmi řídkých, rodinných událostech a t. d. markraběti, markraběnce ano i úředníkům mimořádné dary darovány bývaly. Okolo r. 1356 poslalo město Brno „paní markraběnce do neděl (kouta)“ 11 marku stříbrných [2]), k vánočním svátkum markraběti 20 a markraběnce 6 markův a právě tolik markrabecím úředníkům. Když císař do Znojma přijeti měl, poslali brněnští měšťané markraběti bečku (sud) vína, která do malých nádob stažena byla, v ceně 9 kop, a mladé vévodkyni rakouské dvě hedvábné látky, také za 9 kop, a t. d. A co Brno činilo, zajisté za ním jiná města nezůstala, a co r. 1356 činila, bylo zajisté jen pokračováním starého zvyku, tak že jsme bez odporu oprávněni k tomuto vyrčení: Doba Přemyslovská znala právě tak dobře jakožto moderní methodu, poddané od zbytečných peněz osvoboditi.

K čemu však markraba právě uvedené daně použili, anebo jinými slovy: jaké výlohy oni měli?

O vydáních moravských markrabat doby Přemyslovské nemáme žádných pramenů. Víme jen tolik, že z vybraných daní a poplatků nikomu právi nebyli a jich jakožto soukromého vlastnictví dle své vůle užiti mohli a také užívali. Pokud markrabata ne zároveň králi českými byli, neměli žádné povinnosti na venek. Jinak se věc měla s českými králi, jsoucími zároveň markrabaty. Ozvláštěné pokladny pro Moravu nikdy nebylo, a proto tekly moravské peníze

[1]) Viz str. 199 a t. d. t. d.

[2]) „Item domine Marchionisse ad puerperium undecim marce.“ Cod. Dipl. Mor. IX. 39.

právě tak jako české do měšce česko-moravského panovníka, kterýž ovšem jistým smluvným vydáním peněz vázan byl, a k tomu čítáme roční poplatek apoštolské stolici, jenž již od XI. století pravidelně zapravován býval. Příčina tohoto upovinování je nám neznáma; my víme jen, že král Vratislav již r. 1074 asi 100 marků stříbra ročně ze své říše sv. Petru poslal. Tento poplatek sluší rozeznávati od peníze Petrova, jak jej asi Anglicko, Francouzsko, Polsko a Slezsko platilo. Každý dům v celé Anglii platil jeden vídeňský (peníz = $^1/_2$ kr.), v Polsku a Slezku ano každá žijící hlava na znamení poddanosti stolici sv. Petra.[1]) Také tu není řeči o daních bezprostředně papeži podřízených chrámů, jako na př. kollegiatního chrámu vyšehradského, ani o sbírkách pro křížácké výpravy a pro apoštolské legáty a papežské vyslance;[2]) byl to dobrovolný poplatek, který Řím znovu obráceným zemím, nova plantatio, pod tímto názvem zvláštní ochrany ukládával, o kterémž poplatku od r. 1086 v česko-moravské říši již zmínky se nečiní.[3]) Právě tak dočasný byl poplatek římské říši. Tento poplatek 500 marků stříbra trval až do krále Vratislava II. Tenkrát se přeměnil v povinnosť, že král k římské výpravě 300 ozbrojených postaví:[4]) je to jediné věcné břímě, jež česko-moravská říše naproti římsko-německému císaři až dolů do XV. století převzala. A staré upovinování českých panovníků po Fridericianu, ke dvorským dním v Nürnberku, Bamberku a Mersenburku se dostaviti, již v zapomenutí přišlo. Král Přemysl stránil se dvorských dní makavě.

---

[1]) Erben, Reg. pag. 613 ad an. 1253.

[2]) O těchto církevních daních obšírně v odstavci: Církev.

[3]) Jireček, Slov. právo II. 154.

[4]) Srovn. sv. II. 310 t. d. Tento výdaj 500 marků byl zrušen polským poplatkem, který Poláci mimo 30 marků zlata od r. 1054 česko-moravskému panovníkovi odváděti měli. Ještě r. 1158 císař Bedřich I. králi Vladislavovi českému tento poplatek potvrdil. Proč přestal, není známo. Srovn. sv. II. 178 t. d.

Dalším trvalým uložením břemen česko-moravské pokladnice říské, t. j. příjmů jejích panovníků, bylo upovinování, že praskému biskupu za to, že r. 1063 olomouckou diecesi odstoupla, ročně 100 marků stříbra nejlepších vejvodských komořích vsí v Čechách v moc dala [1]) a více česko-moravskými panovníky založeným klášterům, na př. Břevnovu, Kladrubám, Strahovu a t. d. mimo osvobození od celného a od mýta ještě roční poplatky zapravovala. Poněvadž každý z česko-moravských panovníků zakladatelem nějakého kláštera v Čechách nebo na Moravě se objevuje a jej z pravidla bohatě nadá, můžeme z toho souditi, jak během doby zeměpanské příjmy ztenčovány býti musely. Když tedy král Otakar II. při těchto a podobných výdejích ještě vždy zlatým králem slouti mohl, když za jeho doby při odvádění pomocných národův a při spořádání jejich zásobování potravinami nové až do jeho panování jen porůzné výlohy vznikly, tu se ovšem musíme diviti, jak ještě velkolepé slavnosti, jak se jim na př. r. 1297 při korunování Václava II. lidé podivovali, jež 4 dni trvaly, při kterých 191.000 koní z královských zásobáren vydržováno bylo, v kuchyni jen za vejce 800 marků těžké váhy, tedy asi 16.000 zlatých zaplatiti se muselo, jak takové drahé slavnosti zapravovány a tak mnohé velikolepé dary při narozeninách a svadbách královských členů rodinných činěny býti mohly. [2])

VÁLEČNICTVÍ.

Organisace vojska. — Rozdělení a vřadění vojsk. — Ozbrojení. — Jednokroje. — Důstojníci. — Námezdná vojska. — Malá válka. — Válečné zákony. — Válečné odškodnění. — Tábor. — Vypovědění války a bitva. — Zajatí a poranění.

---

[1]) Srovn. sv. II. str. 209 t. d.

[2]) Die Königssaaler Geschichtsquellen von Loserth. Cap 23. pag. 77. „Rex . . . donativa distribuit."

— *Válka na rodě. — Válka pevnostní. — Stavba hradův a nařízení, jak se stavějí hrady. — Stavba pevností. — Obléhání a jeho spůsob. — Vozová hradba.*

Co se o válečnictví moravském od nejstarších dob až do povýšení země za markrabství říci dá, podali jsme již ve svazku IV. str. 211—217.

Pravili jsme, že tenkrát ještě žádného vlastního stavu vojenského nebylo. Kdo byl svobodný, mohl nositi zbraň a byl povolán, aby za neodvislost země samé životem ručil. Když se česko-moravská říše roku 1041 každé myšlénky vzdala, aby se dobýváním na venek rozšířila, byly od česko-moravské říše až na 3 Přemyslovce: Otakara II., Václava II. a Václava III. vedené války jen válkami na obranu, na pomoc neb občanskými válkami. Roku 1204, 1231, 1237, 1248 byla taková občanská válka v česko-moravské říši [1]), r. 1213, 1254 a 1267 válka na pomoc, 1226, 1233, 1235, 1275 válka na obranu proti Rakousům, 1241 proti Tatarům, 1242, 1251, 1257 a 1266 pro Bavory, 1252, 1260, 1270 proti Uhrům atd. Ponévadž každý stav válečný, když i ze začátku odbojný byl, v ruce chytrého a odhodlaného velitele ve výbojný se proměnil, tu vidíme, že ze začátku výbojné války krále Otakara II. proti Uhrům a proti králi Rudolfovi, nebo války krále Václava II. proti Polákům, které ze začátku odbojné povahy byly, brzy také výbojnou povahu na sebe vzaly, protože se jen ve výbojné válce účel války, spása a vítězství daly očekávati. O těchto rozličných válkách, o jejich příčinách a následcích pojednali jsme u vypravování ku každému roku. Zde patřme na válečnictví jenom s těchto hledisk: zřízení vojenského, výzbroje vojska a jeho vydržování, z jeho taktické a strategické statečnosti v širém poli a v opevněných místech, vždy však žádáme, aby nikdo stanoviska se zřetele nespouštěl, že svrchované právo, válku

[1]) Srovn. sv. V. 29. 146 a 176 t. d.

vésti a mír uzavírati, dle známé zásady manských věcí: „manové jsou svému manskému pánu bezprostředně k povinnosti zavázáni“ vždy přívlastek přímého pána (Dominus directus) a nikdy mana není, že tedy v pravém smysle slova jen král český byl pánem nad válkou v česko-moravské říši za doby Přemyslovců. Poněvadž však tehdejší vojsko se z bezprostředních a prostředních manů skládalo, tito však historické vědomí měli, že dvěma na sobě nezávislým zemím, Čechám a Moravě, anebo dvěma historicky i politicky od sebe různým individualitám náleží, stalo se, že při jednom a témže vojenském zřízení přece na dvě samostatná, od sebe oddělená vojska, na české a moravské mysliti bylo. Jedna a táž organisace vojenská náležela dvěma rozdílným zástupům válečným, často vedle sebe, někdy však také proti sobě stojícím.

K organisaci počítáme odvod vojska, jeho rozdělení a vřadění. Byla-li válka zemským sněmem uzavřena, nařídilo se [1]) šlechtě, manům, církevním hlavám, statky držícím a magistratům městským, aby se v blíže naznačených městech shromáždili. Od povinnosti, aby se každý sám dostavil, osvobozovala jen nemoc aneb veřejný úřad, kterým se kdo skutečně zanášel, nebo vysoké stáří; jinak se musel každý, kdo svoboden a branný byl, dostaviti, za kterouž příčinou se městům rozkázalo, aby nejen ze starých nadačných statků, nýbrž i z později přikoupených dle jistého, blíže nenaznačeného měřítka mustvo postavila [2]). Vůbec nabyla za Otakara II. a Václava II., tedy ku konci doby Přemyslovců, česko-moravská vojenská organisace až na ozbrojení zcela německou povahu, — což se častou srážkou obou sousedských států také snadno vyložiti dá. Co tedy o německých vojích této doby platí, hodí se s malými výnimkami na česko-moravské vojsko.

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 331.

[2]) Cod. Dipl. Mor. IV. 376 ad an. 1291.

Dostavili-li se povolaní na vykázaná jim místa, odbývala se u nich přehlídka. Podle země, proti které se válka vedla, bylo místo sejíti se pro všechen počet mustva ustanoveno. Toto místo leželo vždy na přímé cestě hlavní proti nepřátelské zemi, a všechny doplňky vojska, když přísahu věrnosti vykonali [1], táhli po této silnici dále. V Německu nazývala se taková shromáždiště válečného lidu jako soudní shromáždiště sboroviští „Malstätten". Roku 1276 ustanovil král Otakar II. krajinu okolo kláštera „Teplá" za sboroviště svého hlavního voje [2]. Roku 1237 byl král Vaclav císařem Bedřichem vyzván, aby říškou kladbu proti Rakousku provedl. Král Václav tak učinil a obsadil Videň. Václavův bratr, markrabě Přemysl Přemyslovec, odepřel povinnost vojenskou, čímž ovšem válka mezi oběma bratřími povstati musela. Aby se uhájil, naznačil markrabě Znojmo za sboroviště znojemské a brněnské krajiny. Znojmo leží na vojenské silnici k Vídni [3]. Zde se odbývala přehlídka vojska. Účelem takové přehlídky bylo, aby se schopný válečný lid k výpravě vybral, a méně schopného lidu aby se k posádkám užilo. Zde se odbývala válečná rada a markrabě Prokop poručil tenkrát kastellánům při Dyji tedy u rakouských hranic ležícím hradům: jemnickému, vöttavskému, vranovskému a hradkovému, potom hradu Mohylnu na Jihlavce a kde ještě tvrze ležely, aby se o dostatečnou posádku postaraly a ji přísahou zavázali. Nebo nám je z rozličných manských listů známo, které zvláště často za doby Brunonovy vydány byly, že manům nejen spůsob ozbrojení, nýbrž také počet jezdectva ustanoven byl, se kterým se dostaviti měli. Samo sebou se rozumí, že tyto malé doplňky vojenské pod znakem a velením svého pána stály. Tyto malé doplňky vojenské byly na přehlidištích dle svého ozbrojení

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. II. 332 ad an. 1237.
[2]) Srovn. sv. VI. 133 t. d.
[3]) Srovn. sv. V. str. 176 a t. d.

odděleny a ve větší zástupy sraženy, kteří potom pochod pod hlavním praporem zemským započali.

Pravidelný pořádek pochodu měl tři oddělení, přední stráž, valný houf a zadní stráž. Přední stráž se jmenovala ztraceným houfem, turma amissa, skládala se ze starých, zkušených vojáků, kteří se pro svou statečnosť snadno zastrašiti nedali a pro svou kázeň neustoupli. V bitvě u Kroisenbrunnu proti Uhrům stál v čele král Otakar sám přední stráži, složené z jeho železných mužů. Seřaděni byli houfové dle svého ozbrojení, nejpředněji v jízdectvo a potom v pěchotu. Jezdectvo mělo převahu tenkrát a požívalo vyšší vážnosti, skládajíc se jen ze svobodných a ze šlechty; nazývalo se jezdectvo armigeri nobiles nebo zkrátka milites, kdežto pěchota v Němcích „nepatrným národem“ — geringes Volk — slula, složena jsouc velkou částí ze sedláků. Tito se vyskytují hodně pozdě na válečném dějišti. Ještě r. 1078 divili se Němci, když císař Jindřich V. v bitvě u Melrichova (Melrichstadt) při řece zvané „Streu“ [6]) sedlákům v pochod se dáti rozkázal. Na Moravě se sedláků již dříve použilo k válečnému řemeslu. Kníže Otto olomoucký měl r. 1075 ve své družině proti Uhrům sedláky, ozbrojené kosami a sennými vidlemi [1]), beze sporu to nejjednodušší a nejpřirozenější zbroji, jež se v národních válkách slovanských národův až podnes zachovala. Jinak se rozeznávaly přilbicí a štíty opatření [2]) a zbrojnoši, pročež pochod do bitvy letopiscové výrazem „galeantur et clypeantur“ naznačují [3]), z čehož by se souditi dalo, že přílbic a štítů na pochodě a v táboře milites při ruce neměli. Oni stáli pod ochranou ozbrojencův a pavezníků nebo zbrojnošů rytířských, kteříž odevzdavše štíty a přílbice svým rytířům a svými kopími a meči ozbrojeni jsouce, zvláštní houfy tvořili. Jinak se věc

---

[1]) Srovn. sv. II. str. 286 a 263 t. d.

[2]) „Milites galeati, krapones et sculiferi.“ Cont. Vindobonen. ad an. 1285. Pertz IX. 714.

[3]) Historia annorum ad an. 1278. Pertz IX. 653.

měla s hotovostí zemskou. Kdo zbraň nositi mohl, musel se k ní dostaviti. Na Moravě dějiny žádného příkladu hotovosti nezachovaly; hotovosť a všeobecné povolání byly dvě různé věci.

Zbraně byly ochranné a odbojné, ony chránily zápasníka, pokrývajíce tělo a jeho koně, tyto odrážely útok a nosily se v ruce. Zahalení čili hav splýval u rytíře po celém těle, u pěchoty jen po důležitějších údech, hlavě a trupě, a skládaly se z přílbice pro rytíře a ze šišáku pro pěšáka. Oba dva se různily od sebe tím, že přílbice neměla štítu na prsa a záda, nýbrž jen železnou stužku přes nos nebo průhledí, šišák neměl ani jednoho ani druhého, nýbrž v předu i vzadu štít jako střechu u klobouku a podbradec okolo brady. Přílbice měla na sobě ozdobu, šišák žádné. K ochranné zbrani náležela dále kazajka, těsně přiléhající, koudelí silně vycpaný lněný kabátec a přes něj kruhový osmíř, sahající až na kolena. Pěchota nosila pancíře, potom rukávy a nohavice, které se pro podobnosť s ocasy račími „raky“ nazývaly. Koně do bitvy určené, equi phalerati, nebo dextrarii, měli velikou pokrývku, visící po křížích a bocích, a krk a hlavu zahalující; někdy byly boky železným plechem a krk rakem, hlava však ploským brněním chráněna. Koně štítných zbrojnošů sluli equi minores, communes[1]). Aby zápasící proti bodu a seku ještě jistěji chráněni byli, oblekli si, zvláště když to roční počasí dovolovalo, ještě kožichy přes

---

[1]) Vyličuje válku vévody Albrechta rakouského s králem Adolfem nassavským r. 1298, popisuje letopis Colmarův (Böhmer, Fontes rerum germanicarum II. 86) zbraně ochranné takto: „Armati reputabantur, qui galeas ferreas in capitibus habebant, et qui wambasia, i. e. tunicam spissam ex lino et stuppa vel veteribus pannis consutam, et desuper camisiam ferream, id est vestem ex circulis ferreis contextam, per que nulla sagitta arcus poterat hominem vulnerare (portabant). Ex his armatis centum, inermes mille ledi potuerunt. Dextrarii, i. e. equi magni, qui inter equos comunes, quasi Bucephalus Alexandri, inter alios eminebant. Hi equi cooperti fuerunt coopertoriis ferreis, id est, veste ex circulis ferreis connexa. Assessores dextrariorum habebant loricas ferreas, habe-

brnění[1]). Při tak těžké zbrani ochranné není divu, když kronikáři zprávu podávají, že tak oblečení pod tíží zvláště za velikého parna se zadušovali [2]).

K odbojným čili k útočným zbraním se počítalo: rovný, asi na 3 prsty široký ke špici zúžený meč s rovnou nebo k ostří hodně jako půlměsíc skřivené příčce křížové, ensis, zařízen k seknutí a bodnutí; gladius fixoralis, nůž na spůsob dýky s rovnou střenkou; [3]) spada, delší, užší, rovný meč od pěchoty užívaný; [4]) burdýř, s krátkou nebo dlouhou rukovětí. Zbraní s krátkou rukovětí užívali již Frankové a jmenovali je Francisca čili bipennis, měla ostří na spůsob srpu nebo měsíce, ale na venek obrácené, a aby účinek jejího seknutí silnější byl, bylo sekeře naproti závažné kladivo přiděláno. Burdýře s dlouhými rukovětmi byly kopí, conti, a sekery, různě upraveny a pode jménem sudlice, zscia, haches Danoises, známy.[5]) Zde vypočtěné zbraně

---

bant et caligas, manipulos ferreos, et in capitibus galeas ferreas splendidas et ornatas.“ Česká poznamenání jednotlivých dílů havu a zbraně nalezneme v Časopise českého Musea. 1828 II. 3. a 1836 I. 40.

[1]) Pertz, Contin. Gerlaci Abbatis XVI. 705 ad an. 1185. „Vulpinum pelliceum superinduerat lorica sua, quod conscissum est plus quam in mille foramina, ipse tamen evasit vivus et sanus.“ Srovn. sv. IV. str. 57 t. d. Zde spomenutá bitva připadla v prosinci, kde si liščí kožich dobře vysvětliti můžeme.

[2]) Ellenhardi Chronicon ad an. 1298. Pertz XVII. 137. Při tak těžkém ozbrojení přišli časně jiz r. 1114 na myšlenku, brnění z rohových ploch nebo z rohové litiny shotovovati. Böhmer, Fontes III. 415. „Legio, que loricis corneis, ferro inpenetrabilibus, utebatur.“

[3]) V mincovní nájemné smlouvě od cc. 1286 praví se: „quod nullus (ex monetariis) gladium fixoralem, cultellum vel aliqua arma portare in domum in qua fabricantur denarii, audeat.“ Jireček, Cod. iuris Boh. I. 220.

[4]) Biskup olomoucký Dětrich dovolil svým manům, „ut non cum dextrario, sed cum spadone servise teneatur,“ ježto však zvykem bylo „cum uno dextrario et apparatu bellico“ sloužiti. Cod. Dipl. Mor V. 35 ad an. 1295.

[5]) Letopisové Sti. Rudberi Salisburgen. Pertz IX. 804 praví o vojácích v bitvě na Moravském poli k r. 1278: „Hic milites bellicosi reso-

byly na blízkosť určeny; na dálku: luk, samostřel, šípy čili klínky a dlouhá kopí, hoditelná také k házení.[1])

Protože se ochranné a útočné zbraně v celé střední Evropě, vyjma Uhry a Polsko, sobě dosti podobaly, musela se jistá znamení zavésti, aby se bojovníci v bitvě rozeznávali. Čteme, že v bitvě na Moravském poli česká vojska zelený, krále Rudolfa bílý kříž na šatě měla, a že na listině z r. 1302 mezi svědky mužové šlechtičtí přicházejí, „kteří vojenskými odznaky ozdobeni byli", [2]) což nám zároveň důkazem býti může, že tenkrát, tedy r. 1278 a 1302 stejnokroje ještě nebylo.

Vyrozumíváme-li však stejnokroji nádherné šaty, tu jsou stejnokroje tak stáry, jako lidská marnivosť. O jakémsi straßburském biskupu k r. 1298 se vypravuje, že obdařil muže, které před sv. Michalem na rytíře pasoval, každého trojím oděvem, těsně přiléhajícím kabátem, kožichovým svrchníkem pro dům a na ulici[3]), svrchním kabátcem, jenž drahou kožešinou pošit byl. Byl to stejnokroj v tentýž čas na rytíře pasovaných. Něco podobného se vypravuje o praském biskupu Janu IV., když r. 1311 na vídeňský koncil a odtud do Lyonu poslán byl.[4])

Že již za Otakara II. dvorské služebnictvo jako služebnictvo jiných vznešených pánů stejně oděno bylo, ano

---

nantibus gladiis celos pulsant clangoribus, et ubi enses et mallei, cont et bipennes cristatis galeis inferuntur, ignis ad instar fulminis resultabat."

[1]) Olomoucký man se musel dostaviti „in uno equo cum balista et lancea." Cod. Dipl. Mor. V. 4. ad an. 1294.

[2]) Srov. sv. VI. str. 196. t. d. Cod. Dipl. Mor. V. 144 ad an. 1302. „Viri nobiles, militaribus insignis decorati."

[3]) „Venerabilis dominus de Lichtenberg, Argentinensis episcopus, fecerat hoc anno (1298) ante festum sti. Michaelis milites, quos omnes vestivit ad minus triplici vestimento, scilicet tunica pretiosa, surgotum cum nobili vario, suchornam cum vario precioso." Annal. Colmarien maiores. Pertz XVII. 224.

[4]) Johannes episcopus fuit per dominum Clementem papam quintum ad concilium vocatus Viennense, qui illic profecturus, milites suos, capel-

že v době Přemyslovské již výraz „stejnokroj“ znali, spatřujeme z otakarské formule, dle níž nejmenovaný panovník svou přítulnost ku králi takořka dle zevnějšku tím osvědčiti chce, že své služebníctvo stejně s královským šatiti chce, „aby i u služebnictva vzájemná shoda zřejmou se stala“.[3]) Zde bychom tedy měli původ stejnokrojů. Ony mají býti znamením pospolitosti a stejného smýšlení; u vojska se také vytvořily, když se seznalo, že jednoduchá, jen ve válce nošená znamení: kříže, hvězdy, nošené bílé stužky na spůsob štóly[3]) a. t. d. snadně nápodobeny býti mohly a také skutečně nápodobeny byly, aby nepřítel ve válce oklamán býti mohl. V tomto klamě zdá se pro Otakara II. klosterneuburské ztráta velikých následků roku 1276 spočívati. Bavorští, s Rudolfem srozuměni vojáci byli považováni za české bojovníky a takto do městské brány vpuštěni.[5]) Přece však stalo se toto přestrojení jednotlivých válečných znamení v řádné jednokroje ve mnohem pozdější době. Doba Přemyslovská neznala ještě přetvoření stejnokrojův u vojínů.

Byly-li jednotlivé příspěvečné doplňky mustva na sborništích přehlíženy, tu nastalo řádné oddělení jezdectva od pěchoty tak, že se zvláštní kolony, cunei, utvořily. Jich

---

lanos totamque familiam suam excellenter vestivit, sicque stipatur magna militia ac decenti familia. Praští biskupové konali lenní služby ve zbrani teprv až od biskupa Tobiáše († 1296). Chron. Francisci. Ed. Loserth, pag. 550. (Fontes rer. Austr. VIII.)

[1]) „Promittimus etiam ex deliberato animo et bona fide domino regi, quod ad hoc, ut benevolencie zelus, qui inter ipsum et nos viget, pateat per actiones extrinsecas evidentur, quantumcunque continget dictum dominum regem suam vestire familiam, et nos nostram iuxta benepiacitum et dispositionem dicti domini regis vestiemus familiam, ita ut tamen familia ipsius domini regis quam nostra uniformibus vestiatur vestibus, ut unio denotetur in famulis, quam benevolencie fecit sinceritas in animis dominorum.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 959. snad ad an. 1278.

[2]) Pertz IX. 709 ad an. 1278.

[3]) Srovn. sv. VI. str. 141. t. d.

síla a počet vyhovoval tehdejšímu účelu, který provésti měly. Tyto cunei byly zvláštním polním setníkům podřízeny, kteří bez ohledu na jejich otčinu jen dle jejich schopnosti, od krále jmenováni byli. Záloze (houfu zbytnému) byl v bitvě na Moravském poli známy Milota dědický, tedy Moravan, v čelo postaven, ačkoli se z různých národů skládala. Pro rozličná oddělení mustva bylo pramálo zvláštních pojmenování vůdců, proto některá místa kroniky nejasná jsou, protože hodnosti důstojníků neznáme, kteří se v ní připomínají. Nejobyčejnější výraz jest Capitenus, hodí se však pro jezdectvo. Jezdectvo bylo z pravidla třikrát tak silné než pravidelná pěchota — ke sklonku doby Přemyslovské bylo lze opak toho viděti — a mělo záškodníky, kteří se jí obyčejně vyrovnali a nekáznosti nejvyšší válečné správy náramně mnoho nesnází spůsobili.[1]) Vedení války jezdectvem mělo tenkrát vrch. Když král Otakar II. výpravu r. 1276 započal, skládala se jeho hlavní síla ze 20.000 jezdců. Pro českomoravské roviny byli ovšem zcela schopni; jak však, když živelné nehody, jmenovitě nedostatek píce, koní na tisíce zachvátil, jako právě r. 1276? Na jezdce se mohla válčící strana vždy spolehnouti, nebo počet manů, a kolik jízdných každý postaviti měl, byl znám; jezdcové byli vždy odváděni, pěchota vsak dílem najímána (verbována), dílem many násilím vydírána, tedy její síla závisela více na náhodě, nežli na jakémsi vypočítání. Jistější bylo vypočítání u námezdného vojska. Bylyť řádné smlouvy s ním uzavírány; ovšem se to nemohlo státi s každým jednotlivým mužem, ale dělo se to s jich vůdci, náčelníky, kteří válečné řemeslo pramenem výdelku činili, je za takové pokládali. Poláci a Kumáni dávali se rádi, ale za jezdce, najímati; v bitvě na Moravském poli vidíme najaté a v rozhodném okamžiku couvající Poláky, Poloni conducticii, a se žoldem uprchlé Kumány.[2])

[1]) Srovn. sv. V. str. 170 t. d.

[2]) Srov. sv. IV. str. 196 a str. 199. Potom sv. V. str. 325.

Obyčejně obdržel náčelník měsíčného žoldu 6 marků pro jezdce a 3 marky pro pěšáka. V takové smlouvě slíbil král, snad Václav II., neboť smlouva se jen jakožto nedatovaná formula zachovala, [1]) že několika šlechtickým náčelníkům za postavení jezdce a dovedení 200 dobrých, hoditelných jezdců — ducentos falleratos dextrarios bonos et electos et coopertis bonis et sanis coopertis de ferro in nostrum auxilium et servitium — 200 marků hned zapraví a tuto summu hned, jakmile se dostaví, ještě 500 marky zlepší. Ostatek že se jim cesta z jejich vlasti až na hranice česko-moravské nahradí; v zemi však že se musí sami zaopatřiti a vydržovati. Toto nás přivádí na thema žoldu a zaopatřování vojsk potravinami.

Za doby panství Přemyslovského panovala v česko-moravské zásada, že bojovník, jsa povinen, hájiti jen svůj krk, o svou výzbroj a stravu sám se starati má. Nebylo tedy vůbec za času, o němž jsme pojednali, ani žoldu v moderním smysle, ani zařízených zásobáren nebo zbrojnic, ze kterých by bojovník zaopatřen byl; ale páni nad válkou, panovníci říše odměňovali namáhání domácích vojevůdců po skončené výpravě jinak; dali jim buď dary, donaria, donativa, nebo jim poskytli náhradu udělením manství, foeda. Jen cizí vojáci, hospites čili hosté, obdrželi žold za určitý čas vojenské služby, nebo denní, týdenní nebo měsíčný plat, jako podnes. Během dějin jsme dosti příležitosti měli, podotknouti dary a foeda, jež nejvyšší pán nad válkou za výborné služby uděloval. Upozorňujeme jen na olomouckého komoří, Pardusa, jemuž markrabě Přemysl Otakar r. 1253 statek Vsisko dědičně za věrně a neohroženě konané služby válečné udělil, a na veliký poklad, jenž v Otakarově ležení po nešťastné bitvě na Moravském poli nalezen byl. [2]) Bohužel zmáhálo se náčelnictví při vždy

---

[1]) Archiv císařské akad., sv. 29. str. 121.

[2]) Cod. Dipl. Mor. III. 173. „Attendentes devota servitia domini Parduz, Olomucen camerarii . . . que nobis et progenitoribus nostris semper intrepidus prepararavit, ne labores sui irremunerate pertransirent,

zřejmějším vystupování zeměpanské samostatnosti jednotlivých panovníků, jmenovitě aby vlastní manové a lidé šetřeni byli, za Otakara II. tím způsobem, že se stalo takořka sužováním v zemi. Takoví panovníci, jichžto peněžné poměry jim dovolovaly, takové náčelníky v žold přijati, spolehali se i v čas míru na tyto hosti a hleděli se zemského zákona a vůle vladařovy takořka vyprostiti, a když toho panovník trpěti nechtěl, uzavřeli spolky a zorganisovali útoky proti svým odpůrcům. Malá válka vypukla, rozhodně pro národ nejzáhubnější způsob vedení války, protože občanskou válku a její bídu ustavičně udržuje. Vydatné pole jim poskytoval stav Čech po smrti Otakara II. „Jako havrani na zdechlinu“ hrnuli se němečtí žoldneři a dobrodruhové všelicí do Čech, kde v německých městech od svých krajanův ochotně přijati byli. A když se r. 1279 dobře smýšlející, kteří se starých zřízení drželi, proti nim zdvihli, stavěli na dobře rozložených vrších hrady a zorganisovali loupežnické rytířství, proti němuž král Václav II. jako v Čechách, tak i na Moravě takořka válku vésti musel. Jen největší přísnost, zlomení takových hradův a poprava náčelníků, mohly zemi od takového sužování, k němuž náčelnictví základ položilo, osvoboditi a silnice opět obchodu otevříti.[1])

Jako vojenská výplata, tak i zaopatření potravinami

---

villam vulgariter Wsische nuncupatam iure hereditario eidem contulimus possidendam.“ O velikém bohactví, jež po bitvě na Moravském poli v Otakarově táboře nalezeno bylo a kterým své bojovníky odměniti chtěl, promluvili jsme ve svazku VI. str. 201 t. d. Někdy si hleděli méně svědomití panovníci tuto povinnost tím ulehčiti, že nádoby za dary dávali, které nebyly zlaté, nýbrž jen pozlacené. To se výslovně o císaři Jindřichu III. vypravuje, který si od zručného mnicha, jenž se Willo jmenoval, nepravé nádoby zhotoviti dal. „Willo imperatori cifos cupreos et scutellas stagneas miri operis deauravit, quos militibus in donariis dedit; quod cum militibus innotuisset, ipsum in terficere moliebantur.“ Císař ovšem mnicha od sebe odstranil, aby vojáky uchlácholil, za to však jej za opata vnutil. Böhmer. Font. III. 13.

[1]) Srovn. sv. VI. str. 23 a 63. t. d.

vojska spadla na bedra těch, kteří vojsko svými zástupy tvořili. Potravu vezli hned s sebou nebo jela za nimi. Povozy k ní dodaly kláštery, zámožné kostely, při mnoha častých válkách náramné břímě, od něhož se listy immunity osvoboditi hleděly. Pravidlem bylo, že voják bral, kde co našel; měla-li se však opevněná města potravinami zásobiti, tu byly ovšem jisté summy peněžné k nakoupení potravin poukázány: avšak mnohem větší část zas od duchovenstva a klášterů požadována. Poněvadž duchovní sami zbraně nenosili, museli válku dožádáním cítiti. Když okolo r. 1253 uherské vojsko do Moravy vtrhlo a se tvářilo, že se s Rusy a Poláky proti Čechům spolčí, dal král Václav Prahu potravinami zásobiti. Správcové královských statků, kláštery v celé zemi a svobodná města museli za jisté peněžné odškodnění až do 16. června, obilí, víno, med, kýty, sůl a sýr do města dopraviti a v Jírském klášteře složiti.[1]) Běželo-li o nakoupení potravy, tu museli se utéci, jako podnes, dodavatelům a tito byli obyčejně židé, zvyk, který se hluboko do doby Karolingů sledovati dá. Již ve Hlotarovych zákonech co do církevních věcí k r. 832 činí se zmínka o zásobování židy.[2])

Pokud se v hranicích česko-moravské říše válčilo a války se jen s domácími voji vedly, ještě to se svéstravováním ušlo; když však námezdné voje do země přišly a války do sousedních provincií, na př. do Bavor, Rakous, a Uher, přeloženy byly, převrhlo se sebestravování v úplné drancování, které tím hroznějším bylo, když k tehdejšímu

---

[1]) Pertz IX. 174 ad an. 1253. „Impetum rex Wenceslaus precavens, collegit expensas in frumento, vino, melle, pernis, sale et caseis ab omnibus religiosis Pragen dioecesis et villicis suis et a quibusdam civitatibus certam summam cuilibet assignans in numero et mensura, et reposuit easdem in ecclesia sti. Georgii in castro Pragae . . . quod factum est 16. Kal. Julii.“ Cont. Cosmae ad an. 1253. Srovn. sv. V. 296. t. d.

[2]) Pertz Lgg. I. 369. Židé ať žádných nových mýt nezapravují „qui si negotiandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam, aut ad placitum, aut in exercitum ducunt.“

válčení náleželo, aby hranice se všemi zásobami důkladně zpustošeny byly, aby pochod nepřítele zdržely a útok zamezily[1]) nepomyslíce, že by snad touže krajinou, právě zpustošenou, zpáteční pochod nastoupiti musely. Vojáci učinili zvykem života, čemuž v nepřátelské zemi navykli, pustošíce, kradouce a sedláky sužujíce, kamkoli přišli. Proto není divu, že cizozemští kronikáři s hrůzou o českých vojích, nemajících sobě rovných k vynalezení nejprohnanější loupeživosti, mluví, nemohouce dosti slov najíti, aby nad tím svou ošklivosť pronesli.

Až na krále Otakara II. není žadných stop, žeby jakési zákony válečné toto drancování a tu loupeživosť, kterou české voje takořka nasákly, do náležitých hranic uvedly. Teprva když se za jeho panování války množily, námezdné voje do země přicházely, a žaloby na drancování a pustošení vždy obecnějšími se staly, vyšly jakési nálezy se zemského sněmu na jevo, které by se za začátek kteréhokoli řádu vojenského v česko-moravské říši pokládati mohly, a zde stojí předkem, co se zahraničné války týče, toto ustanovení: Šlechta česko-moravské říše a její osedlí obyvatelé jsou k válečné službě jen uvnitř hranic říše povinni; k výpravě zahraničné nebo k útočné válce nemohou nikdy přinuceni býti, ledaže když to za žold dobrovolně činí. Jde-li však o to, aby říši hájili anebo konejšili, tu musí všichni branci buď společně anebo každá země pro sebe povstati, tedy Čechy samy, nebo Morava sama, zřejmě směřujíc k vnitřním válkám nebo povstáním.[2]) Vzhledem k menší válce platilo ustanovení: Co se vnitřními nebo menšími válkami od

[1]) Tento poměr nastal, když král Otakar, r. 1266 Bavorum válku vznesl. Srovn. sv. VI. 20. t. d.

[2]) Cod. Dipl. Mor. VI. 381 ad an. 1310. Král Jan potvrdil toto právo, „poněvadž prý bylo od starodávna.“ „Similiter enim hec iura regnicolas ipsos ab antiquo habuisse, et a nobis et successoribus nostris habere debere, presentibus profitemur.“ Ve výsadě moravských stavů dané v Brně ze dne 18. června 1311 zní věta se svým odůvodněním takto:

bojujících stran na nemovitostech ukořistí, netvoří právního názvu, a z domu nebo ze dvora za války vyhnaný může po skončené válce zemskými deskami k držebnímu právu se připovídati a tím dřívějšího stavu majetku dosíci.[1]) A konečně co se týče toho, aby se bojovník sám vydržoval, bylo mu jen picování pro jeho koně dovoleno, tedy jen oves a seno mohl vzíti, kde je našel; výživa, když 10 marků stříbra dosáhla, musela býti již nahrazena. Když se na pochod vydal, smí prý na prvý nocleh teprve jíti, když již od svého bydliště dvě míle ušel, a ani nesmí násilím, jsa na pochodě, odciziti kuřat nebo husí, nebo koní pro zápřež, volů, svini, ovec, koz a jiných zvířat, ani šatů nebo něco podobného. Učinil-li co takového a obnášela-li dle soudního odhadnutí krádež asi 10 marků, tu mohl okradený žalovati; summární přelíčení převzali úředníci z nejbližšího místa, u kterých se žaloba podala, a obžalovaný byl k přísaze vybídnut. Odpřisáhal-li, byl hned na svobodu propuštěn; ukázalo-li se, že křivdě přísahal, propadl královskému soudci a zacházelo se s ním jakožto s křivopřísežníkem, t. j. on připadl svou osobou a svým veškerým jměním státní pokladně. Nechtěl-li však obžalovaný za sebe a za své spoluvinné přísahati, musel zkrácenému úplnou škodu vynahraditi, útraty vyšetřovací zaplatiti a na osm neděl do žaláře seděti, jenž mu vykázán byl. Tato procedura v platnosti byla, když způsobena škoda více než 10 markův obnášela.[2])

„Ut suis utilitatibus nostri subditi quiecius intendant et commodius conquiescant, hanc eis duximus facere gratiam specialem, quod ultra metas regni nostri Boemie et marchionatus Moravie, ad quorum defensionem Principes, Barones, Nobiles regni nostri Boemie et marchionatus Moravie contra omnem hominem nobis assistere fideliter promiserunt, pro subiugacione alicuius terre alienigene eos invitos nullatenus compellemus.“ Cod Dipl. Mor. VI. 38.

[1]) Brandl, Glossar pag. 36, opíraje se o Ottonovy stanovy.

[2]) Jireček, Cod. iur. Bohem I. 157 „Nihil praeter pabulum tantum modo pro equis suis violenter attemptet.“ Srov. sv. VI. 20 a 21. t. d.

Všechna zde řečená ustanovení nebyla asi specificky česká ani moravská. Ona měla platnosť i v sousedních Rakousích, a nalezají se také v rakouském soudě zemském zapsána, což je důkazem, že stejné potřeby plodí stejné zákony. Dle rakouského soudu zemského nemohl zeměpán svých pánů v zemi také nutiti, aby přes hranice země vytáhli, a chtěl-li jich k tomu užiti, musel je dříve v žold přijati. „Vytáhnou-li občané za bílého dne ze svých domů, tedy musí před západem slunce nazpět přivedeni býti,“ tak ustanovuje zlatá bulla krále Bedřicha II. pro Vídeňské Město z roku 1237. Jen za všeobecné bídy v zemi, k níž se také vnitřní vzpoura proti knížeti čítala, ale nikoli při soukromé rozmíšce zeměpána, byl zeměpán oprávněn povinnosť vojenskou ode všech k ní oprávěných obyvatelů země žádati. Ze šlechty t. j. ze zemských pánů, rytířův a panošův ať mají ti, kdo 20 liber ročního platu mají, obrněného koně a úplnou výzbroj; oni, kdo 15 liber ročního platu mají nebo méně, ať přivedou „nejnutnější pochvy“ a svobodného hřebce, chudší konečně ať aspoň přinesou kopí s sebou. Také v Rakousích se o slunovratě přehlídky konaly, k vůli přesvedčeni, zdali všichni občané předepsanými zbraněmi opatřeni jsou. Další ustanovení rakouského soudu zní: že každý, kdo se v čas nesnáze v zemi na shromážděniště odebéře, oprávněn jest, píci pro svého koně a výživu pro sebe žádati, při tom však upovinován jest, každý den nejméně čtyři míle uraziti. Ostatek je jen tenkrát oprávněn, všechno to si sám vzíti, kdyby mu, čeho potřebuje, dáti nechtěli, a vzal-li by potom více, než by nevyhnutelně potřeba bylo, tedy by byl od maršálka jakožto lupič potrestán. Pravidelně je každý muž povinen, aby se výpravy vojenské sám účastnil; byl-li by však nemocí zdržován, může zástupníka poslati. Kdyby se nedostavil, byl by potrestán, že by ztratil kteroukoli právní moc a 15 hřiven pro šlechtice.[1] „Kdo by se z manů nebo

[1]) Hasenöhrl, österreichisches Landrecht im 13. und 14. Jahrhunderte. Str. 40 atd.

z chalupníků nedostavil, dá svému pánu půlroční činži ze svého léna. Měšťané a sedláci dají za trest tolik, co by dům za celoroční činži vynášeti mohl. Zmešká-li statkář sám výpravu vojenskou, nesmějí mu jeho poddaní daně vojenské zapravovati.“ [1]) A všechna tato ustanovení se opírají o „Costitutio de expeditione Romana“, takže i při rakouském soudě zemském římsko-německý vliv poznati lze.

Že škoda, válkou spůsobená, odhadnuta a nahrazena bývala, není nic neobyčejného. Když vévoda Bedřich rakouský od císaře do kladby dán a král Václav r. 1237. za exekutora jeho ustanoven byl, odepřel Václavův bratr, markrabě Přemysl, jakožto man koruny české, ozbrojenou posilu. Král Václav potrestal tuto neposlušnosť ozbrojeným vpádem do Moravy. Jak obyčejně, trpívaly takovými bratrskými válkami duchovní a klášterské statky nejvíce. Velehrad si čítal škody, tenkrát na svých klášterských statcích spůsobené, na 500 marků, také Klašter Hradisko, olomoucký a brněnský velechrám sv. Petra trpěly drancováním a škodami, jež jim voje krále Václava spůsobily. Král jim to však vynahradil. Velehrad obdržel již zašlou ves Vlkovice ve znojemském kraji, petrský chrám brněnský náhradu povolenou změnou statkův u Bosonoh, velechrám olomoucký jemu odňatý okres osoblaský a Klášter Hradisko skrze markraběte Přemysla vesnici Polom. [2]) Na odškodnění se již při zakládání nových míst pomýšlelo. Když se okolo r. 1276 Hranice od Kláštera Hradiska zakládaly, přichází v pronájemném listě tato věta: [3]) „Jestli by ve dvou dovolených svobodných rocích námezdné a spolkové voje královy Hranicemi táhly a tamnějším osedlým škodu spůsobily, musí

[1]) Franz Kurz, Österreichs Militär-Verfassung in älteren Zeiten. V Linci 1825. Str. 263.

[2]) Cod. Dipl. Mor. II. 310, 328, 329, III. 403.

[3]) „Si infra prefatos annos libertatis hospites regis, sive amici eiusdem, pro defensione terre, vel qualitercunque per Albam Ecclesiam ad regem transeuntes, pauperes ibidem residentes in aliqno leserint, propretea

ji ony samy hraditi, aniž by se mohly připovídati k rozšíření svých výsad; uškodí-li jim však nepřátelé královi nebo země, potem jsme ochotni, dle spůsobu a jakosti věcí jim rozšířením jejich výsad pomoci.“

Nešťastna na dlouhou dobu byla země nebo krajina, kterou české voje táhly,[1]) nebo v níž se voje na delší dobu táborem položily. V obyčejných malých rozmiškách, ano i často, když jen jedna noc pod širým nebem ztrávena byla, pomohli si málem; avšak když větší zástupy vojska povolány byly a jim tábořiti bylo, tu se vyhodily celé náspy. Zvláštní strany byly řídčejší, nebo jejich dovoz byl nejvýš obtížný. Asi 2000 vozů potřeboval král Otakar II., podniknuv válečnou výpravu do Bavor.[2]) Sprostý lid a málo bohatých rytířů spokojili se táborem barákovým a budami v zemi. Material museli k oněm okolní osady dodati, a pro tyto zase střechy. Že tu nikdo nebyl uchráněn, rozumí se samo sebou. Bohatí a vznešení páni vyzdobili své stany veškerou bůh ví jakou nádherou. Od výprav křižáckých byly nádherné arabské stany vzorem a tu nesměly hlavně koberce a drahocenné stříbrné náčiní chyběti. Spomeňme si jen, co vrstevní kronikáři o táboře Otakarově při Moravě r. 1278 vypravují a co se tam bohatství, čalounův, ozdob pro kaply, zlatých a stříbrných nádob a t. d. našlo, jichž ceny lidským rozumem ani spočítati nelze[3]). Přišel-li takový tábor do nepřátelských rukou, tu vzal ztrácející často nenahraditelnou ztrátu. Někdy byl napadený přinucen, vše sám

---

maiorem non concedimus eisdem; sed si inimici regis et terre ipsos devastaverint, libertatem ampliorem ipsis non denegabimus, prout tempori et rationi videbitur.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 171 ad an 1276. Srovn. sv. V. 177. atd. t. d.

[1]) Gerlaci, Chron. ad an. 1194. „In profectione in Zyrbiam . . . qualia vel quanta facta sint mala . . . ad enarrandum manet dificile.“ Pertz XVII. 707. Srovn. sv. IV. str. 90. t. d.

[2]) Srov. sv. VI. str. 20. t. d.

[3]) Chronicon Ellenhardi, ad an. 1278. Pertz XVII. 124 a Pertz IX. 193. Srovn sv. VI. 201 t. d.

spáliti; při takové příležitosti se zachránilo, co se zachrániti dalo a ostatek se dalo k zmaření všanc.

Když se bez vypovědění války do nepřátelské země vtrhlo a válka započala, pokládalo se to za neloyalné. Z jara r. 1271 poslal král Otakar II. uherskému králi Štěpánovi po poslu vypovědění války [1]), a když roku 1257 Bavorům válku vznesl, zaslal pět dní před vtrhnutím do země vypovědění války. Kronikáři se zdála doba tato krátkou a proto haní za to krále [2]), a když do konce král v červnu 1278 bez vypovědění války krále Rudolfa napadl, neschvaluje vídeňský kronikář rozhodně toto sobě počínání [3]), z čehož zavíráme, že k této formalitě jistý čas před začetím války vyžadován býval. Až do dneška se ten válečný zvyk zachoval.

Byla-li válka pravidelně vypověděna, pokročily voje a postavily se na vhodném místě v šik. Šik se spravoval dle terrainu, dle vojska, po ruce jsoucího, a dle cíle, jehož se dosíci chtělo. Obyčejný šik se skládal ze tří řad. Vzornou bitvu pro taková sešikování máme bitvu u Kroisenbrunnu 1260, při Litvě 1271 a u Marchecku 1278 [4]). Vidíme z rozličných zpráv o poslední bitvě, že se před ní bojovníci zpovědí a smířením, složením závěti, dary, zkrátka Bohu milými skutky připravovali [5]), že vůdcové vojska nadšenými

---

[1]) Srovn. sv. VI. str. 58 t. d.

[2]) „Dominus Heinricus dux, licet vix quinque diebus ante introitum predicti regis in Bavariam talium inimiciciarum literas recepisset, celeri volatu nuntiorum et literarum circumquaque discurrentium suis convocatis hominibus et amicis, tamquam animosus princeps, et qui de sua iustitia et de Dei misericordia confidebat, cum exercitu valido equestrium et pedestrium ad campos contra suos audaciter egreditur inimicos“ Petz XVII. 399. Hermanni Altachen Anal. ad an. 1257. Srovn. sv. V. str. 322 atd. toho díla.

[3]) „Rex Boemie . . . Austriam ingreditur . . . quamvis, quod dictu nefas est, nunquam literas diffidencie regi Romanorum premississet.“ Pertz IX. 709. Cont. Vindobonen. ad an. 1278. Srovn. sv. VI. str. 189 t. d.

[4]) Srovn. sv. V. 336 atd. a VI. str. 20. 195 atd. t. d.

[5]) Srovn. sv. VI. 20. a 193. t. d.

řečmi povzbuzovali [1]), heslo vydávali, prapory rozvinovali a na pravá místa postavili, prapor michalský v německém vojště, svatováclavský, t. j. prapor se zemským znakem, bílým dvojocasým lvem v červeném poli na svatováclavském kopí v českém vojště [2]), rozdána byla rozeznávací znamínka vojákům, parlamentáři poznamenáni, někdy i ceny za hlavu protivníkovu vysazeny, sliby činěny, toho nebo onoho vojevůdce v bitvě nalézti, a potom bylo k útoku zatroubeno a zabubnováno [3]). Zapěvše dřevní píseň. „Gospodi, pomiluj ny" nebo vzvoláním: „Krleš, krleš (= smiluj se)" šli čeští bojovníci srdnatě do bitvy, a to napřed lučištníci a za nimi teprva kopiníci. Lehké jezdectvo, později kumáni, kryli obě křídla, těžké jezdectvo bylo tu, aby nepřátelské řady prorazilo. Jemu byl hlavní prapor svěřen a při něm stál pravidelně nejvyšší vojevůdce. Když byl meč odevzdán, bylo to znamením podrobení se, když se máchalo praporem nebo mečem, bylo to znamením k útoku. Hájiti prapor bylo nejvyšší čestnou povinností. Staré německé pořádky válečné přikazovaly praporečníkovi, aby praporek, jenž mu svěřen byl, chránil a v úctě měl, jako svou manželskou ženu. Byl-li by od nepřítele nucen, že by mu pravá ruka ustřelena byla, ať vezme praporec do levé ruky, a byla-li mu i ta uťata, ať ho svými pahejly k sobě přitáhne, do něho se ovine a tělo i život v něm nechá. Praporečník byl tedy u veliké vážnosti, pročež se stává, že se jméno praporečníkovo v kronikách zachovalo, jako na př. jméno praporečníkovo v bitvě

---

[1]) Annal. Sti. Rudberti ad an. 1278. Pertz IX. 803.

[2]) Pertz IX. 184 a 186, Cont. Cosmae a 709. Cont. Vindobonen.

[3]) O parlamentářích, kteří někdy také vyzvědači byli, viz sv. VI. 61 atd. Že naše bubny za Přemyslovců byly známy, poznáváme již z Bedových Opera omnia. Col. Arip. 1688. fol. Tam čteme Tom. VIII. 471. „Tympanum fit de sicco corio super lignum extenso." Neb Ibid. pag. 647. „Tympanum ex sicco corio extento." Neb Ibid. pag. 900. „Tympanum est, quod tenso corio quasi supra duas, ut ita dixerim, metas, sibi ab acuta parte copulatas solet resonare percussum." Etiam Vol. VII. 295.

na Moravském poli, Haslauer, aneb obou v bitvě u Sellhausenu 2. července 1298 padlých praporečníků, Otty z Ochsensteinu a Jindřicha z Isenburku [1]), kdežto však tak mnozí setníci mlčky se přešli. Koho zachrániti chtěli, přivedli ho k praporům, protože se předpokládalo, že před nimi vraždivosti sprostého vojína přítrž učiněna bude skrze kněské požehnání, posvěcené válečnými znameními, pročež Otto Lichtenstein z Murau v bitvě u Marchecku, když se lichá zpráva rozšířila, že král Otakar zajat jest, králi Rudolfovi radil, aby zajatého k praporům zavedli, aby byl zachráněn [2]).

Následky bitvy byli zajatí, ranění a mrtví. Co se týkalo zajatých, musel prý jich osud býti hrozný při tom náhledu, že se válčící protivníci za zločince pokládali, kteří zničeni býti museli, že tedy požár a zpustošení, loupež a vražda ve válce nejen dovolené, než i potřebné prostředky byly. Žalář a pouta čekaly na zajaté, pročež jich přemnoho smrti přednost dali před zajetím. Hladomorny větších moravských měst a hradů jsou mluvícím důkazem smutného osudu zajatce. Dobře mu bylo, když s protivnické strany zajatí tu byli. V tomto případě nastalo vykupování nebo zaplacení výkupného, které často vysoké summy, ano celé statky a území dělalo. Jak veliké asi bylo toto výkupné za zajatého Mikuláše v bitvě na Moravském poli, knížete opavského a legitimovaného syna Otakara II.? Čin se nám zachoval, ne však cena propuštění [3]). Často byla výška výkupného tak velika, že se všechna rodina zajatce, ano i často jeho přátelé a příbuzní zaručiti museli, že výkupné zaplatí, čehož přísahy a tak řečené ležení čili vjetí

---

[1]) Ellenhardi chronicon ad an. 1298. Pertz XVII. 137. Srovn. sv. VII. 149 t. d.

[2]) Srovn. sv. VI. str. 202 t. d. O významu praporů ve válce viz: San marte, Zur Waffenkunde des älteren deutschen Mittelalters. 1867. Seite 316.

[3]) Srovn. Sv. VI. str. 202. t. d.

pro dluh na jistém místě, ve známém městě anebo docela na naznačeném noclehu za rukojmě následovaly [1]). Zastavenci museli také dáni býti, aby mír udržovali [2]).

Výkupné bylo buď dle práva soukromého nebo státního, jak kdy buď poddaní nebo váleční vojevůdcové zajati byli. Zajatý kníže jakožto nejvyšší vojevůdce musel svému vítězi za válečnou odškodněnou státi, proto vyzdvihl zajatý kníže své výkupné ze své země jakožto válečnou daň nebo zemskou škodu, jak to Rudolf Habsburský na Moravě a v Čechách učinil, poraziv Otakara II. r. 1278. Výměna jiných zajatých ustanovila se dle jejich stavu, dle výdejů za výživu a za hlídání, když byli zajati. Na prešburském míře z r. 1271 odstoupil král Otakar dle lambaské kroniky vybojovaná uherská dobytí k vůli výměně svých poddaných [3]). Roku 1257 bylo šest zajatých vormských měšťanův od markraběte Rudolfa badenského za 254 markův, a téhož roku jedenáct měšťanů za 350 marků vyměněno [4]). Průměrně přišlo výkupné za měšťana na $35\frac{1}{2}$ marku, což přes 500 zl. obnášelo. Sedm vormských měšťanů, kteří r. 1260 osm měsíců zajati byli, zaplatili 300 marků výkupného [5]). Kde se nedalo výkupného očekávati a válka dále trvala, strčili zajaté žoldnéře do houfů, řekněme, do pluků vítězových, což bylo zařízením, jež se tak trochu až na naše časy zachovalo. Touže methodu bylo lze pozorovati také u sběhů [6]). Chyceným zvědům byly obyčejně oči vypíchnuty, anebo byli nějak jinak zohaveni, anebo velikými praky, zvláště při dobývání, nepříteli nazpět metáni. Trestem smrti bylo pověšení na kterémkoli stromě.

---

[1]) Viz IX. str. 163 t. d. O vjeti.

[2]) Srovn. sv. V. str. 340.

[3]) Srovn. sv. VI. str. 64. t.

[4]) Annales Wormatien ad an. 1257. Böhmer, Fontes II. 190 a 191.

[5]) Böhmer, Fontes l. c. ad an. 1260. pag. 200.

[6]) Srov. sv. VI. 60. t. d. Uherští přeběhlíci, kteří vždy jakousi úlohu hráli.

Nakládalo-li se se zajatými krutě, jak teprve s raněnými! nikoli že by tito beze všeho práva byli bývali, anebo že by jich křesťanská dobrotivosť nebyla chránila; zle se jim vedlo pro nedostatek špitálův a lékařů. Kdo při výpravě onemocněl, mohl se ještě za šťastného pokládati; takový nemocný byl buď svým příbuzným nazpět poslán, anebo byl dopraven do nejbližšího kláštera, poněvadž v klášteřích, ať náležely jakémukoli řádu, obyčejně nemocnice neb pohostinství založeno bylo. Hůře bylo s raněnými na bojišti; tu neměli buď pražádné obsluhy, anebo náramně kusou. Lékaře bylo jen u knížecích dvorů nalézti a lazebníků, kteří také ranám rozuměli, zdá se, že tak málo bylo, že se o nich v kronikách XIII. a XIV. století skoro pražádné zmínky nečiní, a přece snad byla za tehdejšího válčení a při těchto zbraních, jako: čakanech, palcátech, burdýřích, bradaticích, palicích atd. hrozná poranění a zlámání nohou, jež ku svému zhojení a napravení dovedných rukou potřebovala.

Pro zabité v bitvě sloužily hromadné hroby, tak řečené šachty. Po bitvě u Lodenice dne 10. prosince 1185 bylo 10, 15, ano i 20 mrtvol do dolu vhozeno a kamením a hlínou zahrabáno, pro tehdejší názor zděšení působící pohled, protože pořádný pohřeb si nejchudší přál.[1]) Měliť lidé takovou úctu k mrtvole, že, když nebylo možná, celou mrtvolu příbuzným odevzdati, ji vyvařili, aby aspoň kosti do otčiny poslali a pořádně pochovali. Takovým způsobem přišli kosti praského biskupa Daniela, jenž r. 1167 dne 9. srpna před Římem zemřel, a kosti knížete česko-moravské říše, Otty Kunratovce, jehož dne 9. září 1191 před Neapolem mor zachvátil, do vlasti, aby v Praze pochovány byly.[2]) O pozůstalé se staraly buď jejich rodiny, nebo jejich vůdcové, když ne sám zeměpán. Víme, že výtečné činy válečné zeměmi

[1]) Srovn. sv. IV. 57 t. d. dle Gerlaci Chron. XVII. Také sv. IV. 305 t. d.

[2]) Srovn. sv. IV. 307. a 76. t. d. Potom sv. III. 192 Pozn.

odměněny bývaly. [1]) Staří bojovníci dostali takořka písemné propuštění, kterým byly od dalších výprav a válek pro sebe osvobozeni, ne však pro své svěřence nebo many. Tyto museli dostaviti, když i doma zůstali. [2])

Ačkoli válka v poli přirozeně nejčastěji za doby Přemyslovské se přihází, tu se potkáváme také se stopami války na vodě a s přemnoha údáními o válce pevnostní. Co se týče války na vodě zmiňují se letopisové sv. Ruprechta salcburského, že král Rudolf ve své válce s králem Otakarem II. roku 1276 galeje s sebou vezl, aby jimi zabarikadovaných žlabů dunajských dobyl. [3]) Kronikář jmenuje tyto lodi věžovými, naves castellatas, o nichž biskup Bedřich salcburský, ve zprávě o postavení Otakarově k německé říši, svědčící papeži, praví, že byly s rozdílným válečným přístrojem podivuhodně vystrojeny. [4]) Zdali král Otakar také lodi na Dunaji měl, nepovídá se sice nikde; ale že stavbám na vodě, tudyž i stavbě lodí rozuměl, to dokazují zprávy o jeho mostech přes Moravu a Dunaj; onen byl v dubnu, tento v květnu r. 1271 pohyblivý. [5]) Byly to mosty na lo-

---

[1]) Viz str. 191 a 327 t. d. (IX).

[2]) Cod. Dipl. Mor. VII. 977 bez vročení, jenž jakožto formula známo. „Equitatis immitanda lenitas et exegentia necessitatis inducit, ut his, qui debiles et inhabiles ad tumultos bellicos . . . redduntur . . . ab expeditionum tedio benegnitate bona regia liberentur. Ea propter . . discretum . . . tamquam senem emeritum et antiquitatis longeva confectum etate omnium expeditione nostrarum in genere, quarumcunque et per quamcunque terram nos ipsas instaurare contigenit . . . ad personam suam tenore presentium (liberum) reddimus et immunem, dumodo nobis suos transmittat homines ad expeditionem quamlibet“

[3]) „Habens naves castellatas, quibus meatus Danubii obstructos obtinere conatur.“ Annal. sti. Rudberti ad an. 1276. Pertz IX. 801.

[4]) Srovn. sv. VI. 140 t. d. „Navibus apparatu bellico mirifice ordinatis.“ O loďství staršího středověku, jako: druhy lodí, části lodí a mustva, viz San Marte, Zur Waffenkunde des älteren deutschen Mittelalters. Quedlinburg und Leipzig 1867. S. 289 ffg.

[5]) Ve válce, která se dne 21. května 1271 bitvou na Rabnici, děje se zmínka o takových mostech. Srovn. sv. VI. 58.

dich? Ve svém válečném návěští z května 1271 praví král Otakar jen, že postavil most přes Moravu,[1]) pozorujeme-li však šířku řeky, zvláště Dunaje u Prešpurku, kde také most postavil, tu budou mluviti technické nesnadnosti, že tu byl most na lodích položen, ačkoli již r. 1273 přes Dunaj výslovně dřevěný most postavil, což neslýchané bylo.[2]) Cosmovi pokračovatelé potvrzují však k r. 1264 zřejmě, že král Otakar přes Dunaj skutečně most na lodích postavil,[3]) a kdo na lodích mosty a dřevěné mosty staví, ten také dovede válečné lodi stavěti, jichž hlavními částmi dřevěná věž a na muže vysoké bočnice lodní byly se střílnami, tak že mustvo na palubě lodi a věži jako na zďové chodbě stálo, samostřely bez překážky napínati a střílnami s jistotou stříleti mohlo. Prešpurk, Korneuburk a Klosterneuburk byly loděmi válečnými chráněny a háјeny, a kdo v držení těchto měst byl, musel nad malým loďstvem na Dunaji, a tudyž i nad lodivem panovati, jež za vojskem se vezlo[4]) jak obléhací potřeby. Avšak udání o tom jsou skrovná!

Častěji jsou zprávy o pevnostní válce. Před vpádem tatarským, tedy před rokem 1241, bylo málo pevností v česko-moravské říši; pevnostmi byla jen hlavní místa žup čili krajů. Když však nabyli zkušenosti, že otevřená místa vpádu nepřátel, tedy i vydrancování, snadněji přístupna jsou než zavřená, když markrabata poznávali,[5]) že v zakládání a zvelebování měšťanství jich moc a vážnost se zmáhá, pomýšlelo se na častější zřizování opevněných míst nebo měst,

---

[1]) „Ponte super Moravam constructo: Dolliner, Cod. epist. Otakari pag. 1—15.

[2]) Pertz IX. 705. Cont. Vindobonen. ad an. 1273. Srovn. sv. VI. 85. t. d.

[3]) O stavbě mostu lodního, Cont. Cosmae ad an. 1264. Pertz IX. 187. „Pontem trans Danubium . . . mirabiliter super naves magnas artificiose fabricavit.“

[4]) Böhmer, Fontes II. 48 Chron. Colmarien ad an. 1268.

[5]) Cod. Dipl. Mor. II. 155. Srovn. sv. VIII. 92. t. d. Potom Emler, Reg. pag. 1035.

neboť město a místo opevněné byly totožné pojmy. Teprva náspy, příkopy, zdi, věže a hradebné brány činily dle tehdejších pojmů místo vlastním městem, a protože obyvatelé měst naproti obyvatelům venkovským velkých práv požívali, hleděli si měšťané sami za veliké summy od markrabat právo vykoupiti, aby své místo skoro obyčejně na své útraty opevnili a tak je za město povýšiti směly. [1]) Polohy místa t. j. zdali se na náspí svobodně útokem hnáti může, všímali si tenkrát málo, zakládajíce města. Pevnosti měly tenkrát jiný účel než dnes. Dnes slouží pevnosti k tomu, aby potraviny a válečné potřeby, bez nichž se obejíti nelze, v nich složeny byly a snadněji se opatřily; aby křídla a záda operujícího vojska kryly; aby, kdyby bitva ztracena byla, vzatou škodu aspoň částečně nahradily; aby seslabené vojsko, ztracená děla a vystřilené střelivo doplnily a nedalekou nepřátelskou pevnosť bez větší přípravy oblehly a jí se zmohly, než by nepřítel nabyl času, ji od obležení osvoboditi. To jsou výhody moderních pevností ve výbojné válce; v odbojné válce však poskytují vojsku ochrany a času, aby se shromáždilo a připravilo, aby se statně s nepřítelem setkalo, jej od rychlého pochodu zdrželo a jej někdy přinutilo, sevřením zůstavených pevností své síly roztříštiti a se tak seslabiti. Toho všeho nebylo za doby Přemyslovské již proto třeba, protože nebylo žádných velkých stálých vojsk a válka za způsobu, jak se tenkrát oblehacích potřeb užilo, ještě více se roztříštiti a na jednotlivá místa obmeziti musela, čím víc opevněných míst bylo. Tedy nejen ochrany před nepřítelem, nýbrž také i možnosti, aby se válka jen na jednu zemi obmezila, pevná místa poskytovala, a proto myslíme, že založení mnoha hradů, jež za doby Přemyslovské na Moravě nacházíme, původně s docela dobročinným účinkem se potkala, až se za doby Otakarovy a ještě více za doby dvou posled-

[1]) Srovn. sv. VIII. 102 atd. t. d. Hradby Města Kolína v Čechách se svými polookrouhlými věžemi, hlubokými příkopy a až na 20 loket vysokými zdmi byly za vzorné. Archiv 29. str. 131. n. 120.

nich markrabat z jeho kmene oporami odporu spíravé šlechty proti knížecí moci, která se vždy více upevňovala a po úplném zeměpanství bažila, stala, a zákonodárství vzbudila, jež by se množení se jich na odpor postavila. Roku 1265 a 1268 schodil Otakar II. Moravu, aby hrady bořil a r. 1286 nařídil král Václav II. jakožto markrabě moravský řádnou válku proti hradům: Obřanům, Freišteinu, Bořišovu, Hochšteinu, Helfstínu atd. Neboť ačkoli hrady původně na mnoze porůznu stojícími bydlišti jednotlivých rodin šlechtických byly, staly se v XIII. století pravými zvolnickými hrady, uzavírajíce údolí a řeky, byly tudyž hlavní překážkou svobodného obchodu, tržby a shromaždišť všech, kteří s existujícím zařízením nespokojeni byli.[1]) Proto nemohla poloha a jich počet zeměpánu lhostejna býti, za kterouž příčinou hleděli rozdílné soudy zemské na tom se ustanoviti, co by nebezpečenství hradů překazilo.

Rakouský zemský soud, jehož se král Otakar II. zajisté účastnil, obsahuje o stavbě hradů různá nařízení. V první řadě sem patří ustanovení, že ke stavbě hradu zvláštní povolení zeměpána nebo vlastníka pozemku, na němž se hrad stavěti měl, a od panování Rudolfa I., tedy od r. 1279, ba i svolení zemských pánů se vyžadovalo, potom že do jakési vzdálenosti, tedy na jednu nebo dvě míle od opevněného města nebo hradu žádný nový hrad se stavěti nesmí[2]), že vystavitel hradu 30 liber ročního poplatku míti musí a že se stavba beze škody venkovského lidu provésti musí. Těchto 30 liber ročního příjmu muselo na pozemku

[1]) O hradech, srovn. sv. VII. 66 atd. t. d. a sv. VII. 69 atd. t. d. Potom Alvina Schultze „Ueber Bau und Einrichtung der Hofburgen des XII und XIII. Jhrtes." Druhé vydání v Poznanech 1873. 4⁰ §§. 52. Potom San Marte l. c. 255 atd.

[2]) Král Otakar II. nařídil ve svém výsadním listě pro Vídeňské město r. 1253. „nec ab aliquo infra terminos iudicii Civitatis municionem aliquam erigi permittemus, et que erecta est, infra rastam a tempore vite clare memorie ducis Friderici II . . . dirui faciemus." Taktéž v právním listě pro Vídeň z r. 1278. Hasenöhrl, oesterr. Landrecht str. 47.

hradovém váznouti, musel tedy majetek již hodně veliký býti, vždy to silné obmezování staveb hradu, poněvadž málo majetníků bylo, kteří se mohli takovými příjmy s celku pozemnostního vykázati. Dále král Otakar II. ustanovil, že všechny škodné hrady, které za mezivládí vystavěny byly, a všechny kostelní pevnosti zbořeny býti mají. [1])

Na vystavění pevností neměla ovšem tato ustanovení platnosti. Kdo města stavěl, měl také právo je opevniti, nebo jak bychom řekli, je pevnostmi učiniti. My však víme, že nejvíce měst moravských markrabata sami založili a vystavěli, že se také kláštery účastňovaly, [2]) ba že výstava pevností také pronajata byla anebo měšťanům za odpuštění daně, přenechání mýta a nebo jiných výhod popouštěla. Ještě r. 1315 český král Jan dovolil poddaným města Hradiště na provedení hradeb a jiných opevňovacích prací, aby od daně na 6 po sobě jdoucích rokův osvobozeni byli. Cod. Dipl. Mor. VI. 69. Opevnění Jaroměřic převzav správce statků Bítova, jménem Spitaler, od markraběte do nájmu, zavázal se, že tato opevnění dle vzoru měst Kolína a Kouřimi za osm roků dokončí, začež mimo jiné výhody, jichž obyčejně pronájemce užíval, dědičným soudcem a vlastníkem dvou svobodných lánů tamtéž býti měl; za odměnu byli po těch osm let od daně úplně osvobozeni a obdrželi ke svým 50 lánům ještě 70 nových, které mezi sebe rozděliti mohli [3]). Převzali-li měšťané provedení opevňování nebo jich opravu, obdrželi za to mýto a byli na několik rokův od daně osvobozeni. [4]) K opevňování náležely příkopy, náspy, zdi, kolí, zahrazení deskami (prkny), polookrouhlé věže a baštami opa-

[1]) Srovn. l. c. str. 45 a násl., kde jsou potřebné rozklady. O vystrojení českého hradu, ale teprva z r. 1430. Dr. M. Pangerle poznámku učinil v „Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen.“ XIV. ročník 1875. str. 70—71.

[2]) Srovn. sv. VIII. 104 atd., potom IX. 175 t. d.

[3]) Emler, Reg. pag. 1035 et sq. Z archivu 29. str. 127.

[4]) Emler, Reg. pag. 1037. pro Brno.

třené brány [1]) a aby hájení ještě zvýšeno bylo, stavěly se uvnitř měst barikady a ulice byly řetězy uzavřeny. Takové stavby se řídily vůbec opevňovacími ohledy, jimž se jakožto prvému činiteli při zakládání pevnosti, města nebo hradu, všechny ostatní stavebnosti podříditi musely, což se ovšem přečasto na útraty pohodlnosti, ba někdy také na útraty stavitelské krásy státi muselo. Podívejme se jen na stará opevněná města! jak úzky jsou jich ulice, jak vestavěny jich kostely nádherné mezi úzké a vysoké domy! Mnoho měšťanů chtělo, aby na úzké prostoře jich život a veškeré jich jmění pojištěno bylo a proto obětovali pohodlnosť a krásu bezpečnosti.

Nebylo třeba, aby město všechny spomenuté spůsoby opevňovací na sobě neslo, byla opevnění, docela ze dřeva pořízena; takový spůsob opevňování nazýval se v kronikách „cum plancis.“ Roku 1284 měly se hradby hradu otmachovského a města Nyzy zbořiti; o městě Nyze se praví, že prý bylo jen deštěnými ploty, tedy prkny a fošnami opevněno.[2]) O dřevěných opevněních mluví kronika Kolmarova. Roku 1287 bylo takové opevnění velmi rychle zřízeno a malou posádkou opatřeno ve vsi Gemeru v Elsassku. [3]) O králi Václavu I. se praví, že okolo roku 1228 město Prahu a jiná městečka, „jež se v obyčejném životě městy nazývají“, zdmi a dřevěným táborem opevniti kázal

[1]) Když král Václav II. r. 1284 klášteru hradišťskému výsady poskytl, že nadační místa: Kunici, Kyjov, Svitavku, Hranice a Střelnu za pevnosti povýšiti mohou, aby obyvatelé těchto míst před nepřátelskými vpády jisti byli, pravil; „villas forenses . . . sepibus, plancis, turribus, fosstatis et aliis munitionibus vel munimentis cingere valeant et munire, prout eis ad resistendum inimicorum insultibus videbitur expedire.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 292. Srovn. sv. VIII. 127 t. d.

[2]) Stenzel, Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau. Str. 128. n. 121. „Dux citavit nos super demolitione municionis castri Otmuchoviensis et plancarum in Nyza civitate.“

[3]) Böhmer, Fontes II. 69. „ut in villa Gemer castrum ligneum, fabricaret.“

a k této práci i duchovní přiměl.[1]) Jiná místa nebo tvrze byly buď jednoduchými nebo dvojitými svodnicemi opevněny. Olomoucký biskup Theodorich svému zámku hulínskému druhou svodnicí větší odporovosť zaopatřil, čímž s tamějším farářem do styku neblahého přišel, jež r. 1294 odškodněnou vyrovnán byl. Mlýn tamnějšímu kostelu farskému náležící a nalévárna musely býti odstraněny pro novou svodnici.[2]) Ve válce bavorské r. 1266 viděl král Otakar II. v Řezně, jak se barikady stavěly. Jen ulice, kterou do města přišel, zůstala mu otevřena, všechny ostatní byly zataraseny,[3]) a v Erfurtě musel král Václav r. 1290 proti buřičským obyvatelům řetězy na domy připevniti, aby ulice uzavřel.[4]) Byla to doba, ve kterou se ochrana se strany státu nedostatečnou býti ukázala, a kde i větší soukromé domy, náležíce osobám vznešenějšího stavu, na spůsob tvrzí zdmi a věžemi v obranný stav vešly, tak na př. víme, že asi r. 1253 papeský dvůr v Praze náspy a příkopy obdržel.[5]) A že kostely přes přísné církevní zákazy tu a tam ve tvrze náspy, svodnicemi a baštami čili předními hradbami opatřeny byly, ukázali jsme na jiném místě.[6])

---

[1]) „Rex Wenceslaus . . . civitatem Pragensem fecit murari, et alias villas forenses, que iuxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri precepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fosatta constituenda·“ Pertz IX. 167· Wenceslai 1. regis historia ad an. 1228.

[2]) Cod. Dipl. Mor. V. 1.

[3]) „Subito et cum magno timore per pontem et viam, quam ingressus est, regreditur, quia universe vie civitatis concluse fuerant ac vallate, ut nisi sola via intraret et reddiret. Historia annorum ad an. 1266. Pertz IX. 650. Srovn. sv. VI. 20.

[4]) Lichnovský, Geschichte des Hauses Habsburg I. 364. Srov. sv. VII. 96. t. d.

[5]) „Curia episcopalis ad pedem pontis posita alienata est ab episcopo Nicolao Pragensi, et munita vallis et propugnaculis.“ Cont. Cosmae ad an. 1253. Pertz IX. 174.

[6]) Srovn. sv. IV. 261. atd. t. d. Potom Pertz IX. 174 ad an. 1253 a 643 ad an. 1252. Pulkava pro kostel sv. Vita. ad an. 1281. Dobner.

Největší pozornosť se věnovala opevňování měst. Nejen svodnice a okroužné zdí, někdy zdvojnásobené i ztrojnásobené, hlavně však věže měly potřebné ochrany poskytnouti. V malých meziprostorech, asi na dostřelenou z luku nebo na dohozenou, byla zeď věžemi přetržena, které obyčejně, jako u vzorného opevnění města Kolína, polokruhový a úsekový, po vnitřní straně zdi pravoúhelně zavírající půdorys mají. Jich účelem jest, aby se přiblížení nepřátel k hradbám překazilo, a zvlášť aby se dobře mířenými ranami nepřátelé od podkopání základův odráželi. Výška věží se rovnala dvojnásobné výšce zdí. Výška zdi se řídila dle hloubi svodnice. Byla-li svodnice, jako u Kolína a u všech dle toho vzoru stavěných pevnostech, 20 loket hluboka, právě tak široka a po obou stranách vyzděna, byla vystavěna právě tak vysoká zeď na stranu k městu obrácenou, jež se barchany nazývala, a teprva na tuto zeď věže. Byl-li barchan 20 loket vysoký, měly věže výšku 40 loket. Od svodnice, jestli ne snad od jejího dna stavěly se na polokrouhlo. Mohla-li se svodnice vodou naplniti a věže ve skále založeny býti, tu se považovala pevnosť za nedobytelnou.

Poněvadž brána jakožto nejslabší místo opevnění nejprvé nepřátelskému útoku na ráně byla, napjat byl všechen ostrovtip a všechno namáhání na to, aby se této slabé stránce co nejvíc odpomohlo. Dle formuláře bez vročení krále Otakara II. pozorujeme, že poručil, aby hradby tři polookrouhlé věže měly, jak to u Kolína bylo, brány však po třech věžích a u svodnice ještě menší věžka. [1]) Někdy byly,

Mon. III. 241. Hefele, Cociliengeschichte VI. 222 atd. Ano i ve stanovách prvého zemského koncilu českého a moravského z listopadu 1349 přichází v hl. 57 nařízení, že se kostelů jen v největší nouzi za útočiště a za ochrániště užiti může.

[1]) „Dispositio quoque murorum civitatis in altum extendere et in latum quemadmodum muri colonienses, cum turribus obrotundis, ita quod tres turres sint posite supra portas, dantes exitus et additus civitati; item aparte aquarum ponatur portula una parva.“ Archiv für Kunde oesterr. Geschichtsquellen. Sv. 29. 131.

jako v Brně, dvě i tři brány, které v šikmém směru za sebou vystavěny a chodbami na zdech spolu spojeny byly. Měly své zdvihací mosty a mříže padací. V Krakově byla brána, dnešní florianská brána, střílny na spůsob přední hradby, jež, sevřena jsouc vysokými, cimbuřím opatřenými zdmi jako smolnými nosy hájení na venek dopouštěla, tak i do vnitřku proti nádvoří cimbuřími a poprsními hradbami tak opevněna byla, že se mohli nepřátelé, se všech stran nebezpečenstvím hrozící, snadno zadržeti a zahnati. Po straně k městu obrácené udržovaly dvě vysoké rovnoběžné zdi s přístropy souvislosť této okruhové stavby s městskou branou. Vchod ke střílnám byl vždy v šikmém směru proti bráně a hlubokou svodnicí a zdvihacím mostem opatřen. [1])

Takových pevných míst a předmětů muselo se dobyti; to se stalo násilím donucovacím a zbrojným. Násilí donucovací spočívalo v tom, že na blízku místa, jehož se dobyti mělo, protější hrad nebo pevné domy vystavěly, ze kterých mustvo, proti povětrnosti a přepadům kryto jsouc, příchody obleženého hradu zavíralo. Ve válce bratrské r. 1237 mezi králem Václavem a markrabětem Přemyslem se praví, že král před moravské pevné hrady, ze dřeva, kamení a hlíny vystavěné anebo dobrými svodnicemi uzavřené a před ložiska jiné právě tak pevné tak vyhodil, že nepřátelští vojáci takořka obklíčeni byli. Spojení jakékoli s nimi bylo zrušeno. Následkem toho bylo že se co nejdříve vzdali.[2]). Zbrojným násilím, jehož se užilo, obležené místo se zbořilo, že se jeho posádka již držeti nemohla, což jen válečnými stroji možné bylo, pročež se

[1]) Mittheilungen der k. k. Central-Commission. Ve Vídni 1857 a tamtéž sešit 12 Essenweinův, popis střílen u brány sv. Floriana v Krakově.

[2]) „Rex ante castra (Přemyslai) de lignis, lapidibus et argilla, nec non fossatis optimis circumdata, fieri iussit alia castra firmissima, per que castra statim cepit predicta, quoniam nova veterum vias totaliter precluserunt, ut non possent egredi milites vel intrare.“ Pulkava ad an. 1237. Dobner, Mon. II. 216.

na ně mnoho času ztrávilo a mnoho vynalezavosti věnovalo. Na tomto poli našla doba Přemyslovská dobré vzory ze staré klasické doby. Nebo všechny různé, při obleháních středověku užité stroje pocházejí od Římanů a mají v latinsky psaných kronikách středověku skoro táž jména: Aries, vineae, plutei, musculi, catapulta, ballista, onager, scorpio atd. Dělily se, jako u Římanů, v metadla a razidla. Jak je Němci jmenovali, vidíme z Otakarovy rýmované kroniky. Metadla nazývá Antwerke (stroje), Mangen, Petrer, Bleiden, Tummler čili tummures a Rutten, které také ohnivé koule a ohně všeliké metaly. Jejich slovanských jmen neznáme; samostřel bylo jméno pro veškerá metadla, jistě dle německého spůsobu stavěná, sotva zvláštnosť ukazovala. Také tak razidla. Kroniky vypravují mnoho o turris ambulatoria, Balfrid, Ebenhoch, Katzen, catti, Krebse, Schirme, Leiter všeho druhu atd. Velmi pevné, více pater vysoké, na kolách spočívající lešení, jež rozličné metadlo a také razidlo v sobě obsahovalo, a k tomu sloužilo, aby se na obležené svrchu dívati mohlo, aby se jim mohlo překážeti, kdyby hradby hájiti chtěli, aby vojákům přechod z lešení na pevnostní zdi padacími mosty usnadnilo, aby se zdi podkopávati a rázy do nich rozkotati mohly. Takový válečný stroj se nazýval Balfrid. Aby se takové válečné lešení, tato machina bellica, před nepřátelskými hořlavinami zachránila, pokládali je kolkolem nevyčiněnými kůžemi zvířecími a rozličnými mokrými a také jinými chránidly.[1]) V uherské válce r. 1273 kde tolik tvrzí útokem vzato bylo, měly na sobě válečné stroje, Artillaria středověku, důležitou úlohu. Při dobytí Oedenburku pracovalo 14 strojů. Muže, kteří takové stroje stavěli, nazývali „vynalezavými umělci, ingeniarii, ingeniosi artifices“, z čehož Francouzové Ingenieures a Artiglerie učinili. Středověk měl tedy své dělostřelectvo, dříve než znal pušku.[2])

---

[1]) Cont. Vindobonen. ad an. 1273. Pertz IX. 705.

[2]) Kdo se chce o dělostřelectvu staré doby a středověku poučiti,

Jak se obležení hájili, poznáváme z osudů města „Güns“ v září r. 1289. Uherský Palatin Ivan günský dal Rudolfově synu vévodu rakouskému, Albrechtovi mnoho práce. V dubnu 1289 bylo proti Ivanu tažení vojenské uzavřeno. Ačkoli ve dvou měsících 35 míst a s nimi všechna země u jezera Neziderského a Blatenského, patřící Ivanu a jeho bratru, Mikulášovi, do rukou Albrechtových padlo, držel se Ivan ještě vždy v hlavní tvrzi günské. Aby této tvrze dobyli, podnikli po žních druhé válečné tažení proti ní, ale tenkrát již se švábskou, bavorskou a českou posilou. Dne 29. září započalo oblehání Günsu. Kronika vídeňská nám zanechala grafický popis, jak se obležení bránili. Ona vypravuje: „V městě vše běželo ke zbraním a hájilo udatně své zdi a přední hradby. Nepovažovali pravý déšť strojí metaných kamenův a z lučišť a samostřelů vrhaných šípů za nic a starali se málo o útočícího nepřítele proti hradbám, krví zraněných zbroceným; s nekonečnou udatností bojovali, protože hrabě Ivan jejich děti za zastavence měl, až konečně razidlo, priapus jmenované, velkou část hradeb rozbilo a ji vydrobilo, kudy bojovníci vévodovi násilně do města vnikli. Ale i tu ještě se nedali Uhři zajati. Kopími, šípy, mečemi a sekerami, kameny a blátem hájili místo. Muži házeli na dotírající nepřátely klády a kameny, ženy lily na ně vroucí vodu a rozpuštěné mastné, ba celé úly i se včelami byly na vetřelce metány. A když to vše nic nepomohlo, zapálili obležení své vlastní město a utekli se do hradu, kteří teprve 1. listopadu se vzdali, mohou-li svobodně odejíti. [1]) Zde máme příklad zoufalého hájení.

---

tomu doporučujeme švícarského generala, Dufoura. Memoires sur l'artillerie des anciens et du moyen âge. Paris et Genéve 1840.

[1]) Cont. Vindobonen ad an. 1289. Pertz IX. 715 a 716. „Nam illic viri de muro super homines intrantes ligna et lapides, illac mulieres aquam calidam et sepes ardentes, istic alvearia apum cum ipsis apibus proiciebant.“ Srovn. sv. VII. 93 t. d. Rádi házeli člověčí lejno a veškeré zdechliny do obležených míst, hlavně aby studně a napájedla znečistili

Ještě musíme konečně připomenouti na spůsob hájení, který v XV. a XVI. století slovutnosti, jenž všem na postrach byl, nabyl: míníme vozovou hradbu. Vynalezení tohoto spůsobu jakožto specificky českého připisovali velikému vůdci Žižkovi. Avšak s neprávem; nebo již ve XII. století byl ten spůsob se všemi výhodami a neprospěchy německým vojskům úplně znám. Kronikář, Bohumír Kolínský (n. M.), vypravuje, že císař Jindřich V. r. 1114 ve sporu s městem Kolínem (n. M.), raději, než aby, předvídaje nešťastný boj, se ho odvážil, v noci do své vozové hradby odtáhl [1]). Vozovou hradbu, která místo hradeb a kolí v šírém poli zastupovala a zároveň sbor válečný zásobami potravin a válečných potřeb zaopatřovala, nacházíme již u starých germanských národů. [2]) Tedy ne Čechům a tím méně vojevůdci, Janu Žižkovi z Trocnova náležela čest vozové hradby. V nejstarší zprávě, kterou o českém válečném řádě máme a která od Hájka hodětinského [3]) sepsána jest, tedy než se Žižka vyskytl, připomíná se vozová hradba. Jejího zdokonalení a využitkování ve velikém

---

a nepožívatelnými učinili a vzduch nakazili. „Stercora humana de locis vicinis in magna quantitate in carrucis et curribus afferi iubebant, et illa per machinas in castrum (Schwanau u Elsass) certatim iecerunt, per quod tam intolerabilis foetor in castro ebullire coepit, quod ferre ipsum non valentes et suffocari pertimescentes desperabant." Mone, Kriegswesen des 13—15. Jhdt. Časopis pro dějiny vrchního Rhynu 1855. sv. VI. 131. Že i husité tento druh obléhacích prostředků znali, poznáváme z Aenea Sylvia, historia Boemica. K hl. 44 praví tento dějepisec při dobytí Karlova Týnu. „Vasa circiter duo milia cadaveribus et humano excremento plena in hostes emissa, tantum miseris obsessis foetorem attulere, ut omnibus infectis dentes aut deciderent, aut nutarent." Aeneae Sylvii de Boemorum origine et gestis. Basileae 1575. Fol. pag. 40.

[1]) Godefredus Coloniensis ad an. 1114. Böhmer, Fontes III. 415. „Imperatur . . . satius arbitratur campo cedere quam male pugnare, et illa nocte, inter munimenta plaustrorum se continens, sequenti die versus Veronam et Juliacum, presidia Coloniensium cum ex reitu properat."

[2]) C. Taciti de Germania. Cap. 7 a 8.

[3]) Otištěno z Časopisu českého musea 1828. I. 29—38.

slohu nechceme však vůdci husitův odepříti. Za jeho času byla vozová hradba ovšem již úplně zdokonalena, pohybujíc se dle terrainu. Ve dvou, třech i čtyřech řadách vozy a káry se vedle sebe pohybovaly. Veliké moravské roviny byly takovému pohybu zcela přiměřeny; ostatek chodili před vozy muži s nástroji, aby, kdy by třeba byla, cesty a silnice pro takovou jízdu urovnali. Z těchto vozových řad byly nejkrajnější, tedy bok do předu i dozadu mnohem delší než prostřední. Účelem bylo, aby se stažením rychle uzavřely, když nebezpečenství hrozilo, že nepřítel na prostředni řady útok učiniti chtěl. Také byla věc tak zařízena, že vyčnívajícími boky nepřítel objat býti mohl. Zkrátka, vozová hradba zastupovala neočekávanou tvrz, pročež každý vůz veliké řetězy a sbité desky (plaňky) s sebou vozil, aby jimi vozy, jichž oje do sebe strčeny byly, na sebe řetězy přivázal. [1])

Tedy také doba Přemyslovská měla své pevnosti, které od původných, jimiž se sedlák oráč proti násilí kočujících a bojovných národních kmenů hájil, totiž do země vraženým kolím nebo z nesouvislých kamenů vystavěnou zdí, předaleko byly rozdílny. Lidský duch jest od té doby vynalezavý jak v prostředcích o sebe zachování, tak i v prostředcích, jak by nepřátelé zničeni byli, nebo jich ke své službě užil. I na tomto poli je pokrok nemálo viditelný.

NÁRODSTVÍ.

Národství, jeho pojmy. — Slovanstvo silnější než cizí němectvo. — Národní vlastnosti u duchovenstva. — Jeho pravá zbožnost, prosta vší zázračnosti. — Žebrácké kláštery naproti světskému duchovenstvu. — Rozhárané patronátské poměry. —

---

[1]) Jak husité hradby vojové užívali, popisuje Aeneas Sylvius ve své Historia Boh. l. c. pag. 44. O jezdectvě při vojové hradbě praví Sylvius: „Equitatus extra munimenta depugnare, quem si forte hostis oppresisset fugientem, mox aperti currus excipere, inde que velut e civitate, moenibus cincta, defendi.“

Rozkolnictvo. — Helmbrechtství duchovenstva. — Hra v kostky a kuželky. — Venušin dvůr. — Marianská pocta. — Rytířství. — Pasování na rytíře. — Turnaje. — Vychování rytíře. — Násilenští rytíři. — Oldřich z Lichtensteinů paní Venuší. — Toulaví rytíři. — Národní kroje. — Teplé lázně. — Pověra. — Národní osvěta. — Národnostní uvědomění.

Národství a něco národního jsou novětvořené výrazy, kterými se znamenají zvláštnosti národa některého, co se jeho původu a spůsobu smýšlení, cítění a jednání týče; národství je tudyž soubor toho, co celému národu na základě jeho původu co do smýšlení, mravův a jazyka vlastní jest. V tomto smysle se národství s národním mravem a národností za totožné považuje. Mohou tedy v té příčině velmi veliké různosti mezi národy býti, a právě proto může národství lepší nebo horší býti než druhé, když národy země porovnáváme.

Co tedy národu nebo národnosti co do oněch zvláštností přiměřeno jest, vyhovuje nebo prospívá, jmenuje se tedy národním. Cizozemské čili cizí zvláštnosti jakožto takové nejsou nikdy národní, že i možná jest, že národ znenáhla cizím zvláštnostem přivykne, je takořka v sebe pojme a se jím přispůsobí, při čemž se však vždy část jeho samostatnosti ztrácí. Nebo k samostatnosti národa nenáleží jen, aby měl svou vlastní ústavu a vládu, nýbrž také, aby svéráz zvláštní podržel, jejž však náchylnosť zkazí, že cizím jazykem mluví a cizí mravy na sebe béře. Zatím když vždy chvalitebné jest, národnosť zachovati, musí se národové přece jakési křečovitosti stříci, jež se přede vším vzdělání z venku zavírá, jak se to u Číňanův a ještě před krátkem také u Japonců stalo. Neboť národové jsou právě tak jako jednotlivci k tomu povoláni, aby si vzdělávací látky a prostředky přiváděli. Aby si tyto národ své národnosti přiměřeným spůsobem osvojil, zajisté ještě mu to nikdy neškodilo a nebo mu samostatnosť odňalo. Nejlepší příklad

nám podává Morava. Slovanská v kořeni a tudyž i ve kmeni, obdržela německé roubíky (oštěpování), zvláště za doby biskupa Brunona, dosť a dosti, aniž by svou národnosť ztratila. Morava zůstala slovanskou zemí a uměla německý mrav a jazyk své zvláštnosti dosti dobře přispůsobiti. Všechny vrstvy moravského obyvatelstva, duchovenstvo, šlechta, stav měšťanský i selský přijali dílem cizí řeč a osvojili si skoro naskrze německé vzdělání, avšak zůstali až podnes přece jen Slovany. Jejich národnosti tedy němectví za doby Přemyslovské neuškodilo a proč? poněvadž ona silnější byla než toto, a poněvadž Moravan zvenku obdržené zárodky samostatně a dle svého zvláštního ducha vyvinul. V článku „Umění a vědy“, jímž v následujícím svazku, dá-li Pán Bůh, naše dějiny kulturní skončiti chceme, budeme míti příležitosť, abychom jasně vyložili, že civilisace na Moravě a v Čechách ne teprva skrze německé osady začala, nýbrž je daleko předcházela a ryze slovansko-národní plody dodávala, ba které v protigermanském duchu složeny jsou. Ano i ve XIV. století, kde Němci v městech nejrozhodnějšího vlivu požívali, byla duševní převaha v zemi ne u nich, nýbrž u Slovanů. Dokázati to může již veliká síla děl, od slovanských obyvatelů v latinské a české řeči zůstavených, ježto za té doby o Němcích ničím se vykázati nemůžeme leč ovšem velmi drahocennou kronikou zbraslavskou německého opata, Petra citavského, a překladem Dalimilovým a překladem „Oráče českého“ z češtiny do němčiny. Nespočívá již v této příčině uznání uvedeného skutku?[1])

Samo sebou se rozumí, že není možná, abychom se do jednotlivostí tohoto článku „národnosť“ pustiti mohli. Museli bychom o tom zvláštní dějiny psáti. Co zde podati chceme, jest: u jednotlivých stavů zvláštnosti nebo národní mrav vytknouti a k nim jakési poznámky připojiti, které charakteristicky jsou. Počněme od duchovenstva.

---

[1]) Palackého slova v jeho Dějinách českých. Sv. II. 1. S. 42.

Když Morava za markrabství povýšena byla, bylo světské a řeholní kněžstvo již v zemi mocné a hodně zámožné. Jestli listinám a nejstarším kronikám, Cosmovi důvěřujeme, ovládalo vždy a všudy ho všechno volně uposlechlo, neboť nábožností slovanský lid na Moravě a v Čechách od starodávna se proslavil, onou nábožností, pokud se mravně dobrými skutky zjevuje. Příčina této pravé nábožnosti spočívala ve víře, a vyznávač i kazatel této víry byl kněz, ať náležel světskému nebo řeholnímu duchovenstvu. Skrze kněze obržel lid slovo Boží, skrze něho se mu nejvznešenější modlitba „Otče náš", základ víry, „apoštolské vyznání víry" vštípila. Biskupové bděli pilně, aby se tyto základní pravdy lidu nezměněny a bez přidání a ujímání v mateřském jazyku kázaly. Když tedy na konci doby Přemyslovců stesky slyšeny byly, že nevzdělaní lajikové Otčenáš a Věřímvboha různě odříkávali, hleděl dieceský biskup, Arnošt z Pardubic, zlu odpomoci, že na církevním sjezdě r. 1343 formulu Otčenáše a Věřímvboha v českém a německém jazyku zdělati a zastavatelskému duchovenstvu k jedinému užívání poručiti rozkázal.[1]) Tyto základní pravdy tvořily objem tehdejšího bohoslovného vědění u prostého člověka, který se při vší své nábožnosti nikdy lehkověrným nestal. Ať vezmeme listiny nebo kroniky do ruky, marně se budeme ohlížeti po povídkách o zázracích. V celém „Codex diplomaticus Moravie" připomíná se ovšem velmi často, že ten neb onen panovník z vděčnosti ten neb onen klášter založil, ten neb onen kostel dočasnými statky nadal; ale zdali pro zázrak t. j. pro událosť, nad kterou se museli diviti lidé, kteří ji viděli, protože jim událosť dle známých zákonů přírody a obyčejného běhu světa nevysvětlitelnou býti se zdála, tedy pro podivuhodnou událosť, nenalezáme ani jedné nadace čili dotace, ano sotva udělení odpustků, se kterými se vůbec za doby Přemyslovců velice neuskrovňovalo. Moravské listiny připomínají a to jen na

---

[1]) Synodal-Statuten vom 18. October 1343. Vydány Dudíkem, v Brně 1870 p. 10.

jednom místě, že k r. 1296 olomoucký biskup Dětřich u Slavonice ležící kaple, zasvěcené Božímu tělu, odpustky udělovati propůjčil, „poněvadž tu svatá hostie nalezena byla.“ [1]) Jak zcela jiné to bylo za doby lucenburské! Již kronikář, František praský, ví o mnoství zázraků, které se na přímluvu sv. Václava údály, vypravovati, [2]) takže v této příčině jakýsi návrat v náboženském vzdělání národa spatřujeme, což jen úpadku duchovenstva přičísti nutno. Za doby Přemyslovců byl národ na Moravě a v Čechách věřící, ale ne lehkověrný, byl nábožný z nejhlubší duše, neznal však žádného svatouství, jejž se takořka o pokrytství otíralo, tedy ne ani pokrytství a to proto všechno, poněvadž jeho učitel, duchovenstvo, svým posláním proniknut, jemu vždy a všudy slovem i skutkem čisté víno křesťanství nalíval.

Jsou-li synodalní usnešení stupněměry kulturních poměrů, tu podávají nam ony prostředky, abychom poznali duchovenstvo doby od nás pojednané, co do jeho dobré i slabé stránky. O jeho dobré stránce jsme se právě zmínili; podávalo nám učení křesťanství ve své plné čistotě. Jeho slabou stránkou byla nezdrželivosť, smysl na změny a zábavy a nádhera v šatech. Příčiny těchto slabých stránek: nepoměrný počet duchovenstva ke jsoucím obročím. Skrze všechna nás došlá synodalní nařízení obracejí své neostřejší stránky proti nectnostem, které duchovního zatracují. Jak těžký desátek u lajíků byl, tak za těžko bylo u moravského duchovenstva zákon o bezmanželství zakořeniti. Papeští legáti a horliví biskupové všemožně se vynasnažovali, aby zákon o bezženství v Čechách a na Moravě provedli. Jejich namáhání

[1]) Cod. Dipl. Mor. V. 57. „Cupientes igitur capellam nostre dioecesis, iuxta Slabings sitam, in honorem corporis Domini, ibidem iuventi. constructam, congruis honoribus venerari . . . omnibus vere penitentibus et . . . de iniuncta eis penitencia quadraginta dies misericorditer in domino relaxamus.“

[2]) Loserth, die Königssaaler Geschichtsquellen S. 604 a na jiných místech. Cosmovi pokračovatelé vypravují k r. 1260 o objevení se zemských patronů, aby Čechy v boji proti Uhrům pobídli. Pertz IX. 186.

bylo dlouho marné. V budoucím svazku ukážeme, že za doby Přemyslovců duchovenstvo ještě tu a tam zákonně oženěno bylo. Proti nezdrženlivosti mluví ustanovení 10. praského církevního sjezdu z. r. 1343. Prvý arcibiskup a metropolita praský, Arnošt z Pardubic, neváhá, na prvém jím odbývaném zemském sjezdě v Praze r. 1349 veřejně se přiznati, „že tento hřích lajiků nepolepšuje, nýbrž zhoršuje,“[1]) a okrádáním obročí a velikým vyobcováním z církve pokárán býti musí. Není žádného biskupského sjezdu, na němž by jakožto stálý článek nepřišel: „De vita et honestate clericorum“ a „De non cohabitando cum mulieribus.“

Právě tak jako proti nezdrženlivosti vystupují synodální uzavření proti vrtkavému životu duchovních. Již na jiném místě jsme se o chodcích vyslovili.[2]) Když biskup Bruno od papeže Řehoře X. vyzván byl, aby svůj úsudek o biskupství olomouckém r. 1272 na lyonský sjezd odeslal, nevěděl žádné jiné žaloby na své duchovenstvo přednésti, jen že je nestálé, bez duševného zaměstnání v zemi se potuluje, a poněvadž ani rolnictví ani žádnému řemeslu nerozumí, přečasto na žebrání odkázáno jest. Loupež, krádež a svatokrádež bývají obyčejnými následky takového života: Biskupové hledí ovšem takové chodce, zavírajíce je, napraviti, což se však nikdy nepodaří, ježto ze žalářů propuštěni jsouce do svého dřívějšího života se navracejí, tím se soudnou vrchností v odpor přicházejí a konečně z církve vyobcováni býti musí, což všeobecné pohoršení působí. Příčina tohoto velikého zla spočívá, praví biskup, v nepoměře počtu duchovenstva k existujícím obročím. „Je prý jich mnoho, kteří po výsadách duchovního stavu

---

[1]) „Ut ipsi (clerici incotinentes) per exempli perniciem mores non instruant, sed destruant potius laicorum.“ Stat. 28. Dudík, stanovy prvého praského zemského sjezdu církevního z 11. a 12. listopadu 1349. V Brně 1872. str. 46 a téhož roku 1243.

[2]) Viz str. IX. 48. Chodec se také jmenoval „zhejřilec“ (Lodderphaffus). Zingerle Reiserechnung. Glossar 89.

baží a obročí pro ně prý je málo a která jsou, ta prý jsou chuda.“ [1]) Papež prý má, zřetel bera k tomuto důvodu, biskupovi diecese dovoliti, aby, anižby teprva jistý počet biskupů svolával, co na Moravě pro veliká vzdálí sousedních biskupství k nemožnosti patří, aby takové nenapravitelné duchovní degradovati a takové degradování budoucím biskupským sjezdem potvrditi mohl. Biskup si zde přeje výnimku od všeobecného pravidla, aby degradace čili deposice duchovního ne teprva schůzí biskupů, jak to papeská rozhodnutí předpisují, nýbrž biskupem diecese samým se provedla. Jak víme, byla tato ostrá prosba a dopřání svazkem chodců podmíněna. V pozdějších synodálních ustanoveních zní jen, že každý kostel jen tolik duchovních ustanoviti má, jak toho důchody dovolují, aby duchovní neschudli a v nedůvěru neupadli, poněvadž dle obecného práva každé zastavatelské obročí po osobnostní residenci baží. [2])

Tito nezaměstnaní duchovní jsou pro konec doby Přemyslovců velmi charakterističtí, poněvadž se s histriony (kejklíři) a joculatory (žertovníky) stotožňovali. Biskup Bruno brzy svým ostrozrakem jejich nebezpečenství nahlídl, a aby se s ním potkal, dychtil, duchovní světské od toho na odcestí sešlého spolku tím odvrátiti, že výnosy farské a kleslou úctu zastavatelského duchovenstva povznésti hleděl. Náboženskými řády, jmenovitě žebravými mnichy, františkány a dominikány, kteří svým přísně asketickým, dle svých pravidel se řídícím životem u lidu vážnosti si získali, a budoucně se z papeských výsad takořka od dieceských biskupů vyprostili, těmito dvěma řády bylo světské duchovenstvo takořka do pozadí zatlačeno. Nejraději chodil lid do jejich řádových kostelů,

---

[1]) „Quod quoad paucitatem beneficiorum et eorum tenuitatem, nimietas est, qui gaudere volunt privilegio clericali, ex quo nobis, qui prelati sumus, maxima perplexio consuevit oriri.“ Brunova zpráva de anno 1272. Theiner, Hungaria sacra I. 308.

[2]) „Cum de iure communi quodlibet beneficium curatum requirat residentiam personalem.“ Zemský sněm od r. 1349 l. c. 49.

mše a kázání slyšet, tam se zpovídat, ano i dáti se v jejich kostelích a na křížových cestách pochovat. Tato silná návštěva lidu vzbudila pozornosť biskupa Brunona, a ve své často spomenuté zprávě vypočítává příčiny této neobyčejné oblíbenosti. Co se tkne časté návštevy jich kostelů, myslí, že příčina je v krátkých, rychlých mšech, které tito mniši slouží. Hned jak slunce vyjde, praví, slouží tito mniši až do poledne bez ustání ve svých kostelích tiché mše, mezi nimi jen jednu slavně, tak řečenou konventní. Protože nynější čas velmi krátkosť miluje, hrne se lid, jmenovitě v městech, k těmto rychlým a krátkým mším a zanedbávají tak kostely farské.[1]) Skoro všechno pastířství je v rukách těchto mnichů, zpovídání, návštěva nemocných a pohřbívání, a také v závětech věřících se na ně více pamatuje. Jejich plnomocenstva a udělování svátosti pokání jsou přílišna;[2]) a aby papež proti žebravým mnichům a dominikánům rozdrážděn byl, podotýká biskup, že dominikáni a františkáni ve zvyku mají, při každé příležitosti, než papež sám, než jeho legati a biskupové činívají, větší odpustky udělovati. Tak na př. udělují denní odpustek na 100 dní každému, kdo do jich kostela chodí, nebo delší na dva, tři, čtyři, deset ano i více roků ve své svátky a v jich oktavech — odpustky, jež si od různých biskupů vymohli — ježto přece papeži, legati a biskupové oněm osobám, kteří na jejich kázaní chodí, jen odpustek čtyřicetidenní uděliti oprávněni jsou. Brunonova rada k tomu směřuje: aby se mnichům právo rozhřešení a pokání udělovati odebralo a jen těm kázati

[1]) Solent enim dicti fratres primo diluculo dicere missas suas usque ad horam terciam non cessando, preter unam autem, quam dicunt sollemniter in Conventu, legendo breviter continuant plures missas, et quoniam gaudent brevitate moderni, populus querit pocius missas alias, conventualibus et parochialibus ecclesiis pretermissis.“ Bruno l. c. 308.

[2]) „Auctoritates eorum in confessionibus audiendis penitentiariorum vestrorum videtur excedere potestatem. Illi (penitentiarii) enim remittunt ad nos absolutos pro penitencia iniungenda; isti (monachi) vero absolvunt et iniungunt penitencias sine nobis.“ Bruno l. c. 309.

dovolilo, které biskup vyvolí. Jak se hodí k této radě Brunonově výslovné přání z roku 1252, aby všichni faráři k tomu působili, aby věřící častěji v roku ke svaté zpovědi u spomenutých řeholních kněží chodili?[1]) Také že smějí mniši ve svých klášterných kostelích jen při zvláštních slavnostech kázati, jinak jen ve farském kostele. Dále prý se jim má za podmínku uložiti, že bez dovolení biskupa nikde nový konvent zřizovati nesmějí, a že za kostely jim náležící jen světské duchovní představují. Nové konventy ať se nezřizují, poněvadž františkáni a s nimi příbuzné řády dle jejich pravidla nic míti nesmějí, přece však žíti chtí a žíti musí. Jich veliký počet padá tedy farníkům na obtíž,[2]) poněvadž si sami nic nevydělají. A co se obsazování obročí tkne, tu nenavrhuje mimo krále českého nikdo nyní v celém praském obvodu biskupském, tedy také i na Moravě, svých kandidátů biskupovi, nýbrž kdo má patronatní právo, takový uděluje sám od sebe uprázdněné fary, čím se často stane, že nepovolaní, neschopní obročí dojdou a poněvadž na svých patronech zcela závisí, také od nich, ačkoli jsou světáci, ano i bez vědomí biskupova svrženi bývají.[3])

---

[1]) Cod. Dipl. Mor. VII. 757. Ovšem radí Bruno v této příčině k „videlicet, quod a confessionibus audiendis, quoad consulendum non arceantur fratres, sed pro absolutionibus et penitentiis iniungendis remittant nihilominus confitentes ad legitimos sacerdote." Bruno l. c. 309.

[2]) „Videtur etiam, quod cum ordinis isti super paupertatem et mendicitatem penitus sint fundati, nihil propriis manibus laborantes, cum hoc sine maximo mundi preiudicio stare non possit, quod qui non laborat manducet et hoc in multitudine nimium effrenata, prohibere merito debeatis, et etiam episcopis, ut prohi eant, potestatem dare, ne Conventum accipiant in locis omnibus, ubi placeat." Bruno l. c. 309.

[3]) „Sciat etiam vestra paternitas reverenda, quod excepto rege Bohemie, qui solus presentat episcopo ad ecclesias, sibi vacantes, in quibus ius obtinet patronatus, investiendos clericos, sicut debet; omnes alii in Pragensi dioecesi hoc facere contradicunt, et ita ascendunt ad regimen animarum sacerdotes clavibus non acceptis, et eos destituunt ipsi laici, quando placet, et hoc dominus episcopus Pragensis propter consuetudinem nimis inveteratam, et propter multitudinem generaliter contradicentium,

Ale také ještě větší zlo ohrožuje světské duchovenstvo neobyčejně rozervanými poměry patronatními. Více far přešlo prý již na kláštery, pokračuje biskup Bruno ve své zprávě, byly prý jim na velkou škodu světského duchovenstva vtěleny t. j. kláštery podržely bohaté farské dotace pro sebe a obsadily obročí světským knězem, jemuž tak málo s bohatých důchodů farských vyměřily, že sotva žíti mohl, ne tak aby pohostinství duchovnímu přikázané konati mohl, a obržel-li by duchovní faru, tu prohlašuje představený takového duchovního soudní mocí za zbaveného, odvolá jej dle choutky, čím duchovní správa a vážnosť biskupova trpí, ano nepořádku mezi duchovenstvem přibývá, za kterou příčinou je potřeba, aby se církevní sjezdy pokřesťanění nebo biskupy vykonávané soudy odbývaly, na nichž by vyvolení a přísežní synodální svědkové zpáchané zločiny udati museli. Kde by takých již nebylo, jsou prý přestupky lajiků mnohonásobně beztrestny, poněvadž prý pro kněze často s nasazením života spojeno je udávati. [1])

Patronatní poměry na Moravě a v Čechách byly náramně rozervány, ony byly otevřenými ranami na těle kněžského stavu. Patroni t. j. zakladatelé čili dotatoři kostelů, jimž apoštolská stolice z vděčnosti pravidelný a trvalý vliv na obsazování takových obročí povolila, přijímali duchovní takořka do své služby, a považovali na svém pozemku zdělané kostely i se všemi připadajícími desátky a obětmi za úplné vlastnictví. Považovali se naproti duchovnímu za jeho nejvyšší pány, starší, patrony, a prodávali, rozdávali, v dědictví patronatní kostely zůstavili a při nich ustanovené

reformare non poterit, nisi ei vestra auctoritas suffragetur.“ Brunova zpráva l. c. pag. 310.

[1]) „In aliis vero dioecesibus hec fieri non obtinet consuetudo, unde laicorum impuniti manent excessus, si sint etiam manifesti. Si vero sacerdos tales forsitan voluerit in sua parochia accusare, frequenter ex eo sentit periculum vite sue. Provideat ergo Sanctitas vestra, si placet, ut christianitatis synodus servetur ubique pro conservanda honestate populi christiani.“ Bruno l. c. 310.

duchovní, kteří v jejich očích nic jiného než jednoduší poddaní statkářští byli, jimž se rozličné dávky a služby ukládati mohou. Jak se církev namáhala, aby duchovenstvo konkordatem z r. 1221 sama osvobodila! aby je věčně osvobodila, nepodařilo se jí, ani za doby Přemyslovské ani za doby lucenburské; patronátní poměry byly tím vinny, pročež biskup Bruno právě tuto bolavou skvrnu v postavení svého duchovenstva ve zprávě biskupovi svědčící vytýká. Se svými náhledy o vtělených klášterných obročích neshodoval se však sám s sebou docela. Nerád viděl vtělení, poněvadž jím každým světskému knězstvu půdy ubývalo; ale zde mohl papeži jen raditi, aby takových vtělení ne tak snadno připouštěl, že prý on sám dosti mnoho vtělení potvrzuje, r. 1272 a 1278 pro ústav jeptišek tišňoviských, r. 1275 pro ústav jeptišek oslavanských, r. 1279 pro templáře a pro janovníky atd.[1])

Za příkladem starých soudů církevních měly církevní sjezdy pro lajiky zavedeny býti, aby veřejní hříšníci souzeni a trestáni byli. V IX. století bylo totiž v každé obci sedm nebo více synodálních svědků vyvoleno a pod přísahu vzato, kteří při ročních soudech církevních zatím přihodilé přestupky na otázání biskupovo udati museli, zařízení to, jež ve XII. století usnulo, v Čechách a na Moravě nikdy zavedeno a za dnů biskupa Brunona jen ještě v diecesi lutiské zvykem bylo. Snadno si představiti můžeme, že takový obžalovací system se dlouho udržeti nemohl. Divné je, že biskup Bruno, který přece dosti příležitosti měl, aby své knězstvo poznal, papeži opětné zavedení takových synod pro lajiky raditi mohl!

Ačkoli se papež a všeobecný sjezd církevní této radě nepodvolili a sjezdů církevních pro lajiky nikde nezaváděli, věnovali tím větší pozornosť udávání, že v Čechách a na Moravě muži a ženy spolky tvoří, které by oděv a jméno

[1]) Cod. Dipl. Mor. IV. 99, 161, 212, 228, 230.

jako klášterníci měly, jichžto pravidlo však od apoštolské stolice potvrzeno není, a kteří se duchovenstva, zpovědi a svátostí vzdalují anebo docela se jim protiví. Biskup Bruno myslí tyto lidi jménem „sekty" poznamenati. [1]) On zde mluví o Zaphnunnech [2]) a o tehdejších v česko-moravské říši z Němec přistěhovaných Beghinech a Beghardech; oni byli vlastně tuláci, kteří, jako bičovníci nebo bratří apoštolé, nebo jako fratricelli nábožnosť na odiv nosí, aby se tím pohodlněji své nevázanosti oddati mohli. V této zvrhlosti povstal na Moravě od zbožného kazatele Lamberg le Beghe v Holandsku okolo r. 1184 zaražený svobodný spolek vdov a panen, aby je před nebezpečenstvími světa zavedením tak zvaných beghinských domů chránil, kde by z vlastní uvyklosti, přece však v nepřetržitém spojení se světem žily. Muská větev takových svobodných spolků měla jméno Beghardů. Biskup Bruno poznal tyto spolky v jejich zvrhlosti a proto radil k jejich zahlazení. Této rady se uposlechlo. [3])

Tedy, o čem biskup Bruno Papeže Řehoře IX. zpravuje, to našel na svém knězstvě za hanitelné a za potřebné, což by se napraviti mělo. Z toho vyrozumíváme, že stěhujíce se žebraví řádové do Moravy brzy nad světským knězstvem vrch obdrželi a je výslovně ovládali, nesvádějíce jich avšak

[1]) Sectarum nomine credimus comprehendi." Bruno l. c. 310.

[2]) „Zaphnunnun, monia les sine regula viventes." Cont. Pradic. Viennen. ad an. 1274. Pertz IX· 729. Byly na všeobecném concile lyonském zrušeny.

[3]) Dle popisu, Brunonem podaného, těchto spolků byli to praví Beghini a Beghardi. „Qui passim, ut iugum evadant obedientie, habentes velamen malicie libertatem, quasi liberius domino servituri, dominos et dominas habere nolentes, fugientes etiam obedientiam sacerdotum, seu etiam cohabitationem coniugii maritatis et per aliquem ordinem se adstringi . . . Isti enim sunt, qui solent circuire domos non solum otiose sed et verbose . . . nec recipiunt ecclesiastica sacramenta, inuentes, tacite, quasi sacramenta in eorum (sacerdotum) manibus sint polluta." Bruno l. c. 310. Viz Erben. Reg. p. 500. Rèpplerova Chron. ze Ždáru pag. 45.

k pobožnustkářství nebo k přehnanému svatáctví. Ve státě, jenž jako sotva který jiný, na církevní zájmy doby založen byl, a jehož panovník v tak úzkých poměrech k římské stolici stál — připomínáme jen na přísahu věrnosti krále Otakara II. z r. 1253,[1]) jenž k sultánovi babylonskému a egyptskému zvláštní poselství okolo r. 1275 poslal, aby za bobroviny a rozličné klenoty některé sv. pozůstatky, prsty nebo některý jiný díl sv. Kateřiny, olej z jejích kostí nebo částku ze svatého kříže dostal,[2]) — při takovém směru říše a panovníka je divno, že se veřejný duch lidský i potom se střízlivé cesty nábožného poněti svésti nedal, když žebraví mniši, ze všech zemí pánů zavolaní, lid vlivu světského kněžstva odtrhli. Vysvětlení k tomu nalezáme v tom, že světské kněžstvo a staří řádové benediktinů, cisterciakův a praemonstratů dobrý základ založili, a žebraví mniši svým vlivem se již objevili, když zdravá nábožná mysl lidu všudy upevněna byla. Morava a Čechy neposkytovaly za doby Přemyslovců žádné půdy k nábožným blouzněním a rýpáním, pročež také biskup Bruno s úplnou klidností říci mohl, že v česko-moravské řísi jeho doby není žádných bludařství, nýbrž jen roztroušené sekty.[3]) Ale

[1]) Srovn. sv. V. str. 302 a t. d.

[2]) Dolliner, Cod. Epist. Pres. Otakari II. pag. 32. Emler. Reg. pag. 417. „Cutes castorinas, quas in ipsis partibus (Babyloniae) raras esse percepimus, et alia clenodia in signum familiaritatis et amicitie vobis (regi Babyl.) transmittimus, attentius exorantes, quatenus unum de digitis beate Katharine vel aliud aliquod membrum, de oleo ipsius, nec non et de ligno crucis dominici, dignemini nostre magnificentie per prefatum nuntium destinare."

[3]) O bludařství na Moravě. Srovn. sv. V. 267 a 325. Relatio Brunonis de an. 1272. Theiner, Hungar. sacra I. 310. „De infidelibus vero, inter nos conversantibus, deo teste, de hereticis nihil scimus." Bruno l. c. 310. V Iter Rom. I. 212 citoval jsem synodalní uzavření k r. 1301, v němž se dočísti lze: „ut quicunque in plebe sua sciverit hereticos vel suspectos de heresi, quod nobis et inquisitoribus, utpote ad sede apostolica ad hoc deputatio, signare omnes nominatim procuret." Citováno Höflerem Prager Concilien pag, XIX. Po zralejším uvážení přeložil jsem toto uzavření na

jak se má k tomuto výroku dobře poučeného biskupa breve (papeský list) papeže Alexandra IV., dané v Lateraně ze dne 17. dubna 1257, kterým lektora minoritů v Brně, Fr. Bartoloměje, a jeho bratra Fr. Lamberta, příjmím „Němec“ z Prahy, vyšetřovateli pro Čechy a Moravu jmenoval. Slova, v breve obsažená, sama nám o tom zprávu podávají. Ne pro venkov v Čechách a na Moravě, nýbrž hlavně pro hranice Otakarova státu byli vyšetřovatelé víry ustanoveni, tak že Bruno posud říci mohl, že v jeho dioecesi, tedy na Moravě, okolo r. 1272 žádných bludařů nalézti nelze.

Za poznak česko-moravského kněžstva zaznamenáváme konečně jeho zálibu v zábavách, hostinách, lovech, turnajích a pěkném oděvě. Tak hluboko byla tato slabá stránka zakořeněna, že ještě praský zemský sněm církevní z r. 1349 hlučné lovy, veliké hostiny — nejvýše šest jidel se má předložiti — návštěvu hospod, nošení zbraně, mimo na cestách, a nádherné a divné obleky zakázati musel.[1]) Tehdejší móda vyžadovala na spůsob šachovnice pruhované šaty červené a zelené barvy, pestrou obuv, nakrátko zastřižené vlasy — jmenovalo se to „vlasy podle římského mravu“ — atd. Církev se potud nestarala o kroje duchovních, pokud slušny byly a pohled na ně stydlivosti neurážel. Když však ve XIII. století rozstřižené, súžené, vyvatované šaty v přepočetných a v nejdobrodružnějších krojích nastaly, jež na celém člověku od hlavy až k patě v nejpestřejší, nejbláznivější, velmi často v neslušné změně bujněly, tu vystoupila církev a zakázala důrazně kněžstvu, aby se za módou nehnali. Jako všechen duchovenský stav, tak měl i jeho kroj jakousi vážnosť a vznešenou slušnosť prozrazovati, čeho se dlouhým, černým přes kyčle opásaným talárem

---

konec roku 1311, nebo na začátek r. 1312. O breve z r. 1257, srovn. sv. V. 325.

[1]) „Caligis scacatis rubeis ac viridibus uti non debent.“ Synodalní uzavření z r. 1349. Dudík l. c. 47.

a delšími, uši a týlo pokrývajícími vlasy nejspravněji docíliti dalo. [1])

Kroj následuje ovšem všeobecného běhu osvěty, jenž se po veškerém poli umění v poesii, v rytířství, v kročejích nábožného života a vůbec všudy v podstatně stejném spůsobě objevuje a nejrůznější formy tvoří. Ale jak nepojatelnými a svévolnými tyto módní formy se objevují, jak bohaté se spousta toho všeho, co vedle sebe jest, a jak rychle se změna ukazuje, přece by sotva který národ čeho z toho pro sebe jakožto něčeho původného, tím méně jakožto něčeho národního použil. Mýlili bychom se velice, kdybychom hlubokému středověku národní kroje přisuzovali. Národních krojů nebylo. Nesvobodnému a chudému byla potřeba těla jediným přikázaním, bohatému a vznešenému těžce naplněný váček, a poněvadž kněžstvo pravidelně větší summy peněz k volnému užití mívalo, následovalo ve svém kroji vznešených lidí a oddávalo se módám, až církev se svým zákazem se objevila. Máme závěť praského vikáře, Vojslava, danou v Praze r. 1309., ze které se bohatství šatctva tehdejšího kněžstva při velechrámě, nebo nádhera v šactvě na rozličných církevních sněmích často kárana zračí. Vojslav, vikářský kaplan praského probošta, zanechal čepici s drahou kožišinou „cum vario“, [2]) kůže s toho kožišnatého zvířete, tuniku a plášť z hnědého šarlatu (fijalové těžké hedvábné látky), liščími kožichy podšívaný hnědo-šarlatový svrchník, plášť se zelenou lehkou dykytou (zendat), plášť a tuniku z hnědého (fijalového) sukna, tuniku a svrchník ve smíšených světlých barvách s po-

---

[1]) Kanonická věta: „Clericus comam ne nutriat“ má svou příčinu ve svém drzém česání vlasů, jak se muští zdobívali. Napalovačky a voňavá mazadla mají dle synodalních předpisů z far vyklizeny býti.

[2]) „Varius est bestia parva, paulo amplior quam mustella. A re nomen habet, in ventre enim candidus, in dorso habet colorem cinereum, ita elegantem, ut mireris bestiam sua creatione spectabilem.“ Du Cange ed. Hetschel VI. 736. Myslím naše cibetka (Zibethkatze).

dobnou kapucí [1]) atd. Ještě na salcburském zemském sněmě církevním z r. 1386 zakazovalo se obyčejným kněžím nositi jemnou kožišinu s cibetky (kočky); jen hodnostové, kanovníci, nebo kdo byli mistrům rovni, směli takovou kožišinu nositi. [2]) Dle tohoto synodálního ustanovení byla tedy nádhera v šatech mezí kněžstvem také mimo česko-moravskou říši obyčejem. Vždy však zůstane poznakem česko-moravského kněžstva v době Přemyslovců jeho nádhera v šatech.

Mohly-li příjmy duchovních obročí vždy této tužbě po módě a nádheře v šatech vyhověti? Nám se zdá, že se to vždy díti nemohlo; neboť patroni přečasto svá obročí licitando tomu, kdo nejvíce podával, pouštívali! Aby světské kněžstvo vycházelo, nezbylo mu v Čechách a na Moravě nic jiného než aby to, co jim chybí, ručnou prací nahradili. Řemeslo bylo u kněžstva všeobecně zavedeno, když i se jich mnoho z pohodlnosti zdráhalo, je provozovati. Církev nikdy proti provozování počestného řemesla se strany kněžstva nic nenamítala; neboť sv. apoštol Pavel byl jim za příklad, který s namáháním a obtíží dnem i nocí pracoval, aby nikomu na obtíž nebyl. [3]) Avšak proti řemeslům, s důstojností kněžskou se dobře nesnášejícím, na př. kramaření vždy protestovala. Veliký praský sněm církevní

---

[1]) Emler, Reg. pag. 950. Tunika byla obyčejný šat, těsně přiléhající a bez rukávův a zapjatý, pročež se přes hlavu oblíkati musela. Plášť měl čepici, poněvadž čepice nebo klobouk tenkrát ještě vůbec v obyčeji nebyl. Jiný příklad bohatého kanovníka olomouckého podává nám na praskou scholasterii zároveň dosazený Werner ve své závěti, olomouckým biskupem Janem dne 22. března 1305 potvrzené. Cod. Dipl. Mor. V. 179.

[2]) „Firmiter inhibemus, ne Clerici in publico utantur Vario, vel illud deferre praesumant, nisi in dignitatibus fuerint, vel Canonici ecclesiarum Cathedralium, vel in gradu Magisterii scientiae fuerint constituti.“ Höfele, Concil. Gesch. VI. 831 a Du Cange l. c. VI. 735.

[3]) Thessalonicenses II. 3. v 8. Act. Apost. „Argentum et aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut ipsi scitis, quoniam ad ea, quae mihi opus erant, et his, qui mecum sunt, ministraverunt manus istae.“

z listopadu 1349 vyslovuje se proti „Officia vel commercia secularia“, zvláště však proti provozování řeznictví a držbě hospod. [1]) Obyčejně bývali, jak se až podnes děje, hospodští zároveň řezníky. Tohoto řemesla nedovolovala církev svým členům z té jednoduché příčiny, poněvadž mysl činilo surovou a poněvadž hospoda k tehdejší i od kněžstva provozované neřesti, totiž hře v kostky příležitosti poskytovala. Odtud prastaré přísloví: „Kdyby opat kostek u sebe nenosil, mniši by v ně nehráli.“

Tenkrát se v kostky náruživě hrávalo, méně v kuželky; hra v kostky se na sněmé církevním vždy zapovídá, poněvadž se málo kdy bez výtržnosti skončila, hra v kuželky málo kdy se připomíná.[2]) Magistrat města jihlavského výslovně zapověděl „hru v kuželky“ a potrestal ji uzavřením senatu, daným ze dne 8. ledna 1348, hodně citlivě. Nejen hráči a hospodský, který hru dovolil, nýbrž i účastníci, počítatelé a písaři, ano i diváci byli, jsouce ponejprve přistiženi, čtvrť markem, podruhé půl markem a po třetí celým markem zemského peníze potrestáni. Nabyté peníze připadly soudci nebo přísedícím, anebo se jich užilo ve prospěch města; hospodský však, který hru v kostky a kolky dovolil, ztratil právo, aby si mohl dáti mezi hrou sběhlý řad zaplatiti. Kdo však po čtvrté při této zapověděné hře přistižen byl, musel se rok a den města stříci. V kolky se hrávalo oklešťkem a nikoli koulemi. V některých moravských osadách se až po dnes oklešťkem v kolky hrá,[3]) méně v kostky, kteréž hře i císařovny náruživě se

---

[1]) „Officia et commercia secularia, et praesertim carnificum seu macellariorum aut tabernariorum psorsus evitent.“ Dudík, Statuten des ersten Prager Provinzial-Concils. S. 46.

[2]) „Alearum et taxillorum ludos fugiant.“ l. c. 47.

[3]) „Inhibemus omnibus, nostram civitatem inhabitantibus inquilinis et advenis quibuscunque supervenientibus, tam taxillorum quam fustium, qui kegilwerfen dicuntur (ludum), sub pena unius fertonis primo, secundario medie marce, terciario unius marce iudici per hospitem dando. et sic quilibet lusor, numerator, scriptor, aspiciens seu aspicientes se sciant

oddávaly a proto do hrozných dluhů padly.[1]) Král Jan anglický káže listinou ze dne 23. ledna 1215, aby se císařovně, choti jeho svatana Otty, 700 marků darem vyplatilo, aby své prohry uhraditi mohla.[2])

Přece se toto všechno, hra v kostky a v kuželky, nádhera v šatech atd., snad i u jiných národů, zvlášť u polských objevilo, ale zajisté zřídka rozpustilosť, a to právě u kněží, o níž nám Otakara II. protonotář, Jindřich, farář gorský, zprávu podává.[3]) V jeho formuláři se zachovalo osm listů,[4]) o nichž by lépe bylo bývalo, kdyby nebyly nikdy psány bývaly, anebo správněji řečeno, kdyby se nikdy nebyl vyskytl podnět k jich sepsání. Aby totiž smyslných radostí hodně až dosyta užívati mohli, utvořil se spolek, který slul Venušiným dvorem, latinsky „Sacrum Veneris almae palatium.“ Rozčlenění toho spolku dálo se dle skutečného dvoru císařského. V čele stál císař, nazývaný: „Presbyter Johannes, dei Cupidinis gratio et ferventis libidinis incentivo Sacri Ypocratici quodam imperii Caesar semper Augustus.“ Jemu po boku stál kancléř; list svědčí: „Viro famoso H. de Polonia, almae Veneris cancellario novello.“ Radové Venušina císaře se jmenovali: „Nobile membrum Palatii.“ Jistý kněz maltesák byl tímto vypínavým názvem pojmenován. Spolku tomu náležící paní nazývají se „Bonae sacri Veneris almae palatii filiae.“ Pravidla tohoto hezkého spolku podaly Ovidiovy „Amores;“

---

dictam penam incurrisse . . . Item quarta vice perpetrans seu perpetrantes dictum mandatum, diem et annum exibit seu exibunt civitatem.“ etc. Cod Dipl. Mor. VII. 547. Na národním sněmě würzburském v březnu 1287 byla hra v kostky, v kolky, nošení zbraně, návštěva hospod a panenských klášterův atd. přísně karána. Srovn. sv. V. 85. t. d.

[1]) „Cuius (Ottonis) consors, Brabantini filia, aleatrix publica, cum de ludis variis plurimis teneretur debitis.“ Chron. Sanpetr. ad an. 1214.

[2]) Böhmer, Regesta Imperii z 1198—1254. Ve Stuttgartě 1848. str. 371.

[3]) Viz str. 222 t. d.

[4]) Všechny otištěny v Emlerových Reg. na stranách; 1099, 1109, 1111, 1112 a 1114.

aspoň se tak na jistém místě praví, že se řídí spolek „iuxta formam canonum praedecessoris nostri Ovidii memoriae venerandae.“ Udržován byl spolek příspěvky peněžnými a přírodninnými svých členů nejen v Čechách, nýbrž i v Polsku žijících. Byli-li oni také na Moravě? Vyžadovalo se kdysi víno od malteského kněze Jana, potom máslo nebo, když másla nebylo, přece sýr. Členové se navštěvovali vespolek. Tak se Jindřichu z Polska zvěstuje, právě že jeho Amasia z Litoměřic, za Beghinu přestrojená, do Prahy přišla. Jeptišky jistého kláštera světsky nastrojené a namazané ať do Prahy přijdou, poněvadž právě poslední masopust (ostatky) jim ve dne i v noci dosti příležitosti poskytne, aby se veselostem, do vůle oddaly atd. V skutku člověk by byl k uchránění cti tehdejšího kněžstva pokoušen, aby tyto listy za hanopis nebo za zlou nezbedu pojal, tak velice urážely stydlivosť a dobré mravy, a nechce nám naprosto na mysl přijíti, aby to, co vypravují, na skutečnostech spočívalo. Nejrostopášnější doba francouzské revoluce nemohla by potvornější ohavu každé kázně a dobrých mravů vyhlídati, než ohava dvoru Venušina byla, a přece musíme doznati, že se pocta Venuše, když i ne cyprické, Venuše Pandemos (všeobecné), ve své výstřednosti ano i rytířstva zmocnila. Promluvíme co nejspíš o rytířské společnosti Venušině.

Bylo by se čeho obávati, že se při právě uvedených slabých stránkách kněžstva zlá nemravnosť lidu na Moravě zmocnila, dle starého přísloví: Jaký pastýř, takové stádo, a že si lid kněžstva nevšímal. Nikoli. Přísný mravokárce, mistr Thoma ze Štítného, zná slabosti kněžstva a vyslovuje se přece mírně a omlouvavě o něm. Když ve svém pojednání „o řádu kněžském“ praví, že před vysvěcením biskupem každému, jenž mši sloužiti má, vysvědčení vydáno býti musí: „že je spravedlivý, dóstojný, tuť každý slibuje čistotu těla,“ dodává omlouvavě: „Ale bychť mnoho o tom mluvil, kak by kněžie řádně měli živi býti, snad bych tiem

nic nepolepšil.“ (Tomy z Štítného knihy naučení křesťanského, str. 330). Této obavy dle výsledků dějin nemůžeme ospravedlniti, ano ještě více musíme na jisto postaviti, že vůbec celkem podivuhodná mravní čistotnosť a hluboká nábožná mysl všude panovala, jak by bylo jinak možná, že v poměrně krátké době (od r. 1228 až do 1282) tři svaté paní jen ve kmeni Přemyslovců vychovány býti mohly: Anežka, krále Otakara I. sestra, jeptiška u sv. Jiří v Praze, Anna, krále Václava I. sestra a manželka Jindřicha vratislavského, a její sestra Anežka, taky jeptiška v klášteře klarisek v Praze, [1]) jak by to bylo jinak možná, že české princezny, jako Ludmila († 1240), provdána za Ludvíka bavorského, Markéta Dagmarova, provdána r. 1205 za krále Waldemara II. dánského, [2]) tak oslavené jméno v cizozemsku mohly zanechati, a jak by se dalo jinak vysvětliti, že právě v době Přemyslovců tolik klášterův a kostelů, jako v žádné jiné, nadáno bylo, jak králové a vznešení páni bratrstvo mniských a rytířských řádů, na př. král Přemysl Otakar I. asi r. 1201 premonstrátů hradišťských, nebo Oldřich jindřichohradecký r. 1297 templáků vyhledávati mohli, [3]) kdyby rodiny vznešených i nízkých hlubokou nábožností nebyly opanovány bývaly. Velmi rádi připusťme, že cizí náboženské řády, jmenovitě cisterciáci, praemonstráti a benediktini, svou tichou kajicností, jež člověka vnitř pojímala, nejvíce k nábožnému vzdělání lidu přispěly; jimi řízené vnitřní i zevnitřní školy klášterské působily výborně; ale nesmíme tím zásluhy mladších řádů, žebravých bratří, ztenčovati. Kdežto starší řády vnitřního člověka, hleděly mladší zevnitřního zaujati, t. j. ony se nespokojily již vnitří po-

---

[1]) Dosti stručný životopis vévodkyně Anny čteme ve Stenzlově díle, Scriptores rerum Silesiacarum II. 127—130. O sv. Anežce vyšla příhodná kniha od Glaubrechta. Srov. Časop. Českého Musea 1846. str. 500 atd.

[2]) Srovn. sv. IV. 66 a V. 32 t. d.

[3]) Cod. Dipl. Mor. II. 2. a V. 78.

božností, tato se musela i na venek poutmi, slavnostmi, úctou svatých atd. zračiti. Znamenitě byla pocta marianská, žebravými mnichy zvýšena a chována.

Vždy to zůstane sice divnou věcí, že v rukopisích XIII. století velmi zřídka — já bych řekl nikdy — Zdrávas Maria, tuto marianskou modlitbu, ani v latinské, tím méně v zemském jazyku zaznamenanou nenalezáme, ježto přece Otčenáš v obou zemských jazycích přichází.[1]) Avšak z toho že Zdrávas Maria ve starých rukopisích najíti nelze, ještě nenásleduje, že na Moravě pocta marianská ladem ležela. My upamatujeme jen na cisterciáky, kteří tuto poctu také již zevně tím konali, že své kostely vesměs na nebe vzaté panny Marie založili; totéž činili, aspoň tu a tam, také benediktini na př. v Třebíči. Všeobecně slaví na Moravě 107 kostelů, z nichž větší část XIII. a XIV. století náleží, své patrocinium ve svátek na nebevzetí panny Marie a 88 v jiné svátky matky milostivé. Slavnosť na nebevzetí panny Marie se na Moravě velice slavila. Když král Václav I. v srpnu 1249, praský hrad, v němž se jeho způrný syn, markrabě moravský, Přemysl Otakar, držel, obléhal a věděl, že se posádka jejich pro nedostatek vody déle již nebude moci držeti, byl by ji jistě 15. srpna do rukou dostal, kdyby nebyl pro veliký svátek, jež se tohoto dne slaví, v příměří vešel. Toho dne nechtěl nikomu ublížiti.[2]) Marianská kapla byla na Hostýně, když r. 1241 Tataři vtrhli. V různých

[1]) Nejstarší rukopis Otčenáše se chová v universitní knihovně praské, pocházeje asi z r. 1380 nebo 1385. V Polsku a ve Slezku začali zpívati asi r. 1239 Salve regina a Ave Maria. Pol's Jahrbuch I. 55 a potom Cod. Dipl. Siles. VII. 198. Srovn. sv. IV. 246 n. 3 t. d. O Marianské poctě mluví listina krále Václava II. pro Velehrad, daná ze dne 18. ledna 1236 „beate Marie, que naufragantibus de huius mundi salo luctuoso enatantibus portum salutis parat.“ Cod. Dipl. Mor. II. 311.

[2]) Rex militibus suis et castri defensoribus treugas imposuit, ut nullus de suis vel adversariis tam solemni die aliquid molestiae vel alicuius dolorem laesionis pateretur.“ Cont. Cosmae ad an. 1249. Pertz IX. 168 Srov. sv. V. 272 t. d.

básních, na př. v oné allegorické, nazvané: „Spor duše s tělem" a jistě XIV. století náležící, uznává se matka Boží za přímluvkyni.[1]) A konečně pomysleme přece na dominikánský řád po Moravě rozšířený, jehož zakladatel sv. Dominik, poctu matky milostné takořka zprostonárodnil. Ne bez příčiny a nikoli neprávem pozdější doba Moravany pro její veliké uctění, jež vždy k neposkvrněné panně Marii chovali, marianským rodem, natio mariana, nazvala. Na Moravě sotva jedno jen trochu významnější město najdeme, jehož by náměstí čili hlavní trh sochou panny Marie ozdoben nebyl. Tato hluboce zakořeněná pocta marianská jest znakem povahovým XIII. století jak u knězstva, tak i u lidu.

Hluboká nábožnosť, která se přes zbloudění některých nehodných kněží Moravy a Čechy ve všech dobách prospěšně vyznamenává a jich mysl na vše strany opanuje, byla asi příčinou, že rytířství na Moravě v XIII. a XIV. století proti jiným zemím stejné nápadné rozsáhlosti, rozšíření a zakořenění nalezlo. S počátku netvořilo rytířství stavu, nýbrž bylo vyznamenání, jež panovník za církevních obřadů při zvláště slavných příležitostech jednotlivým svým poddaným anebo i vznešeným hostem verejně v kostele uděloval. Nazýval se tento slavný, církevní akt pasováním na rytířstvo, poněvadž při něm závěšník, balteum nebo cingulum militare, nebo řemen, na němž meč, odznak rytířův, visel nejdůležitější byl. Čeští králové volili dobu své korunovace pro pasování na rytířstvo. Korunní princ Václav byl pasován na rytíře, než ho mohučský arcibiskup, Sifrid, ve svatovítském kostele praském v neděli Estomihi, tedy 6. února 1228, u přítomnosti obou zemských biskupů, praského a olomouckého, a u přítomnosti moravských a českých velmožů za velké okázalosti korunoval,[2]) a když král

[1]) „Smiluj se, boží matičko, všie moci plná zlatičko! i nemeškaj ruky podaj, a mú hřiešnú duši schovaj." Výbor z liter. české str. 376.

[2]) Srovn. sv. V. 135 t. d.

Václav II. roku 1297 o svatém Duše českou korunu obdržel' pasoval ke zvelebení této slavnosti 240 českých a cizích pánů na rytíře.[1] Až podnes je obyčejem, že, když král český svatováclavskou korunu v hlavním chrámě praském z rukou arcibiskupa, jemuž biskup olomoucký posluhuje, obdrží, dle svého zdání jistý počet velmožů české koruny svatováclavskými rytíři jmenuje.

Vždy však se dél a děje se ten rytířský akt s nábožnými, církví ustanovenými obřady. Pasování na rytířstvo bylo a je nábožným aktem, ono jest u lajiků tolik, co slavný slib u duchovních, pročež jsme docela správně pravili, že rytíři 13. a 14. století žádného společného stavu, nýbrž nábožný sbor tvořili, jenž se slavným slibem k vyšším šlechetným ctnostem a ke zvláštnímu provozování lásky k bližnímu upovinoval. Jako mnich v klášteře, tak má rytíř ve světě svou regulu, tento jen s dodatkem; Regula militaris ordinis.“ Tuto obdrželi před čekancem rytířským, než mu rytířství uděleno bylo; predpisovalať, že má rytíř býti spanilomyslný, nebo šlechetný, šlechtický, nebo svobodně urozený, štědrý, přívětivý a zmužilý, udatný v protivenstvích, urozený svým rodem, nadobyčejný v chování se k ženskému pohlaví a rozhodný v muské chrabrosti.[2]) Povinnosti však, jež pasováním na rytířství šlechtic na sebe vzal, byly: aby denně mši svaté se zvláštní úpomínkou na umučení Krista Pána přítomen byl, svůj život za katolickou víru zasadil, svatou církev a její sluhy od každého útoku chránil, vdovy, nezletilé a sirotky v jejich nouzích ošetřoval, nespravedlivých válek se střehl, nečestnou mzdu od sebe odmrštil, za osvobození každého nevinného souboj přijal, turnaje jen pro válečné cvičení navštěvoval, římských císařů nebo jich zá-

[1]) Loserth, die Königsaaler Chroniken Str. 157.

[2]) „Oportet unumquemque militare volentem esse . . . magnanimum in adversitate, ingenuum in consanguinitate largifluum in honestate egregium in curialitate et strenuum in virili strenuitate.“ Böhmer, Fontes II. 433. sqq. Excerpta ex Chronica Johannis de Beka 1247—1256.

stupeů ve světských věcech s úctou poslouchal, státu v jeho síle se nedotýkal, říského léna nikdy neprodával a bezúhonně před Bohem a lidmi svůj život na tom světě trávil.

Odpřísahal-li nejslavněji čekanec tyto povinnosti před církevním praelátem na sv. evangelium, do něhož jeho ruce přivřeny byly, byl mu v nejstarší době políček, později rána obnaženým mečem, který mu jeden z nejvznešenějších přítomných světského stavu opásal, na krk nebo na rámě udělen, na znamení, že to poslední rána, již nový rytíř beztrestně trpí, býti má.[1]) Nyní se odbývala hra o zápas, turnaj, při ní nový rytíř svou zručnosť v zacházení se zbraní ukazoval, a skvělý banket uzavřel slavnosť nábožensko-vojenského spolku, v němž se všichni údové, i kdyby to i králové byli bývali, sobě rovni objevili. Za králů Václava a Otakara II. bylo rytířství v Čechách a na Moravě na nejvyšším vrchole, Otakar II. sám jeho ozdobou. Při sňatku jeho neteře, Kunhutě brandenburské, s uherským princem Belou, synem Bely IV. na říčce Fischi tři míle pod Vídní, r. 1264, pasoval Otakar II. při sňatku čtyři markrabata, polského vévodu a mnoho hrabat a šlechticů na rytíře.[2]) Ještě zářilo rytířství za prvého Lucenburka, Jana, aby za jeho nástupce, Karla, pevnějších forem nabylo. Jak mile se válčení změnilo a střelná zbraň zavedena byla, pozbylo rytířství praktického významu, stalo se zvláštním stavem.[3])

---

[1]) Vše stručně ve spomenuté kronice Jana z Beků, jenž pasování protikrále Viléma holandského na rytířstvo popisuje. Pokládáme celý popis pasování na rytířstvo a při něm užívané formuly za kompilaci pozdější doby. Německý rytířský řád má ve své knize stanov podobné formuly a přece věc pochází, jak dokázáno jest, ze sklonku XIV. století. Kronikář Jan z Bekův uvádí při pasování na rytířstvo krále Václava I. jenž, jak dokázati lze, přítomen mu nebyl. Srovn. sv. V. 266 t. d.

[2]) Srovn. sv. VI. 15. t d.

[3]) Zvláštní pojednání o turnajích nalezneme v „Dissertations, ou Réflexions sur l'histoire de Saint Louis," zvláště Dissertation VI. a VII. v Du Cange Tom VII. 23 sqq. Dále v „České včele" v číslech 22., 23

Jako každé lidské zřízení, tedy i klání (kolba, kol)[1]) nebo cvičení ve zbraní za středověku mělo své dobré i slabé stránky. Dobré nalezneme v rytířském pravidle, slabé v lidské náruživosti, jež pravidla si nevšímajíc, po sobeckých účelích soukromých se hnala. Mělo-li se kde klání odbývati, muselo dřív ohlášeno býti. Buď celé obce neb soukromníci vyhlásili se za patrony takových vojenských schůzí, vypsali je k jistému dni a na jisté místo a pozvali všechny, kteří klání schopni byli. Byly-li to známé rodiny, tu postačilo udání jména, by-li to však cizí a patronu neznámí rytíři, tu musela dříve jich schopnost dokázána býti, aby se směli klání jakožto účastníci účastniti, což se schopností klání nazývalo, a to se dálo zasláním rodokmennou zkouškou, t. j. znak a původ čekatele byl zvláštními soudci nad zápasem zkoumán. Patron, t. j. kdo skrze své hlasatele klání ohlásil, nevysadil jen cenu, dík, jak se říkávalo, pro vítěze, jenž býval obyčejně z pěkných zbrojných kousků, nebo z válečné ozdoby, dámskýma rukama vypracovaných a rozdaných, nýbrž všechny ostatní výlohy klání často více dní trvajícího, hradil a cizí hosti i s čeledí a koními někdy s velkým nákladem častoval. České dějiny uvádějí zvláště z druhé polovice XIII. století více příkladů

a 24. ročníku V. 1880. O turnajích vůbec, zvlášť o sedání Rukopisu Královédvorského. Úvaha od Jos. Truhláře.

[1]) Vedle slova „Klánie" přichází ještě „sědánie" pro touže věc. Po uvážení pramenů jeví se sědánie půtkou dvou jízdných osob s různými zbraněmi, pikou, mečem, palcátem čili palicí, zcela zvláště při soudných rozhodováních, jakožto souboj, taky mezi víc osobami, kdežto se klánie slovem „hastiludium" (hra kopím) překládá. Souboj přirozeně jistými pravidly podmíněný byl dlouho před králem Václavem I. na Moravě a v Čechách znám, kdežto hastiludium tepra za Václava zavedeno bylo. Srovn. Jireček, Echtheit der Königinhofer Handschrift. Str. 131 atd. Že Čechové před XIII. století, tedy před Václavem, zápasy na koních znali, a že tyto jmenovitě u šlechty a při dvoře panovníkově obyčejem byly, svědčí o tom staroslovánská legenda o sv. Václavu, a Chron. Cosmae ad an. 999. Pertz. IX. 57.

velikých klání, jichž se česká šlechta četně súčastnila, a buď muž s mužem nebo houf s houfem se potýkal. Domácí kronikář Dalimil nepřeje velmi z ciziny za krále Václava I. v Čechách a na Moravě zavedeným zvláštním vojenským divadlům,[1]) připisuje jim schudlost lidu, která za jeho doby nastala; Dalimil nemá snad tolik nepravdy. Na několik týdnův a často i měsícův odešli páni z domova, žijíce v cizině, což peníze stálo. Dalimil vypravuje, že, když po smrti Kunrata IV. Vilém holandský r. 1254 všeobecně za německého krále uznán byl, král Otakar II. české pány: Hrona Náchodského, Smila Světleckého a Havla Jabloňského za deputaci k němu poslal. Při velikém sedání, králem mohučským dávaném, tito páni se tak proslavili, že je Vilém všechny odznaky obdařil. Hron održel černého lva ve žlutém poli a Jabloňský červeného kapra.[2]) Že se král Otakar II. sám takovým kláním rád zabýval, dokázal při sňatku r. 1264 na řičce Fischa. Sám zlomil kopí s pasovanými na rytířstvo.[3]) Při kvase, hned potom odbývaném, obdržel na královské útraty každý od ustanovených šafářů jídla a pití, co si jen přál; šlechticů, jimž se chtělo zápasiti, byl tak silný počet, že se musely losy táhnouti, komu česť k sedání připadla. Podobné turnaje opakovaly se r. 1297, když Václav II. korunován byl.[4])

Zbraně, jichž se při turnajích užívalo, byly z pravidla tupy, kteréž od Francouzův, u nichž tento způsob zápasných her svého zdokonalení došel, zdvořilými nebo milo-

---

[1]) Wenceslai I. regis histor. Pertz IX. 167. Dlužno však je rozeznávati v Čechách a na Moravě od XI. století, tedy dlouho před Václavem, známý soudný zápas od umělých turnají.

[2]) Dalimil, Edit. Jos. Jireček ve Fontes rerum Bohem. Tom. III. 184.

[3]) „Fecit milites quatuor marchiones et quintum ducem Poloniae, paeter alios comites et nobiles nobiliter decoratos, cum quibus exercens ludos militares et diversos.“ Cont. Cosmae ad an. 1264. Pertz IX. 187.

[4]) „Hicce barones clypeis per brachia trudunt.“ Loserth, Dějinné prameny, Fontes VIII. 155.

stivými zbraněmi, armes courtoises, gracieuses, nazvány byly, t. j. bodná kopí byla bez železa a meče bez ostří. Někdy však se potýkali také řádnými zbraněmi, zvanými od Francouzů „des armes à outrance," t. j. zbraněmi, kterými se až do nejhoršího tedy až k smrti toho neb onoho společníka potýkali. Poněvadž se tento spůsob turnají, Torneamenta aculeata, čili hostilia, velmi zmáhal, vystoupila církev na rozličných synodách a církevních sněmích proti tomuto nemravu, nebo správněji řečeno, proti této privilegované vraždě se vší příkrostí. Veliká synoda v Clermontě v listopadu 1130 zakázala rytířské turnaje, poněvadž v nich častěji lidé o život přišli, a ustanovila, že, když kdo při takové hře smrtelně poraněn bude, že se mu sice pokání a svátosti umírajících neodeprou, ale že takový církevně pochován býti nesmí.[1]) Toto ustanovení se zachovalo i v potomných stoletích, pokud turnaje trvaly, kteréž ovšem po vynalezení střelného prachu tak zvanými Carrousely velmi bezstarostné tvářnosti nabyly a se v ní až na naše časy udržely.

Až posud jsme uváděli pro charakteristické trvání rytířstva příklady jen z českých dějin, jež nám i jméno německého rytíře zachovaly, který prvý Čechy s oním spůsobem zápasných her, turnaji zvaných, seznámil. Dalimilova kronika ho jmenuje „Ojíř", a praví že od krále Václava ves Běliny za vděk obdržel.[2]) Zdá se, že to byl Ojíř (Hoger) Friedeberský, jenž od r. 1238 až do r. 1253 v listinách přichází. Abychom z moravských dějin nějaký příklad byli uvedli, nebyli jsme s to, a přece bylo rytířství se svými dobrými i slabými stránkami po Moravě právě tak rozšířeno jako v Čechách. Také na Moravě byli Milites a Equites na rozdíl od sprostých svobodných, kteří se znenáhla poplatnými chalupníky svých ochránců, rytířův a vůbec šlechticů stali. Svobodný se stal tak odvislým od svého

[1]) Hefele, Conciliengeschichte V. 1. str. 364.

[2]) Dalimil, Edit. Jireček l. c. pag. 177.

pána, a když i někdy válečné výpravy konal, byl pážetem rytíře, jemuž tak dlouho poslušenstvím povinen byl, než se sám rytířem stal. To však bez jakéhosi vychování nebylo možné. Napřed panošem u dvora vznešeného a bohatého rytíře, stal se ve 14. roku věku svého zbrojnošem a v 21. roku svém mohl býti pasován na rytíře. Mnohé rytířské hrady staly se tímto způsobem takořka místy dvorského chování a mnohý rytíř se považoval, vědomím neobmezenosti daleko jsa zaveden, za panovníka samého, válčil, nevšímaje si zemského zákona, se sousedem, číhal na světem jezdícího kupce a sužoval mnohý bezbranný klášter, až se velikými summami vykoupil. Takové rytíře, zákona nedbající, nazývali „násilenskými čili loupežnými rytíři“ a takoví byli za doby Přemyslovské na Moravě ne zřídka. Upamatujeme jen na Radka obřanského, Bedřicha schönburského, Bedřicha linavského atd.[1]) O takových rytířích je snad ovšem pravda, co Dalimil vůbec o turnajských rytířích praví, že při takových slavnostech jen čas mrhají, nepotřebnou nádheru provádějí, tak že jim, když tu běží o válku, do niž táhnouti mají, k ní prostředky chybějí. Před zavedením turnají že prý jsou Čechové ve válce na postrach, nyní se k ničemu nehodí atd.[2]) Základu rytířství, blouznivé udatnosti, hlubokomyslné nábožnosti a cudné lásky panenské nebudeme ovšem smíti hledati u těchto násilenských rytířů, a přece bylo lze tyto ctnosti také na Moravě najíti a země se s rytířem seznámila, jenž se jim v přehojné míře těšil, nazýval se Oldřich z Lichtenšteinů.

Oldřich se narodil asi r. 1200. Na hradě Lichtensteině ve Štyrsku stála jeho kolíbka. Od r. 1216 až do r. 1219 žil u rakouského markraběte, Jindřicha z Mödlinku, bratra vévody Leopolda V. Jeho mládí a vychování náleželo tedy

[1]) Srovn. sv. VII. 63 atd. t. d.

[2]) Dalimil l. c. 178. „Jakž že jechu v turnej jhráti tak za nic počéchu v boju státi. Že sú někteří dobří turnějníci již sú v boju praví špatníci.“

do doby rozkvětu idealně a blouznivě povzneseného rytířství. „Pojal v sobě celého básnicko-blouznivého ducha rytířství, dal jím prosáknouti svou duši a zobrazil a zbásnil je v životě zároveň. On je milostným pěvcem a dobrodruhem, blouznivcem a básníkem, turnajským rytířem a sluhou dám tak nad míru oddávaje a obětuje se, jak jej jen nejpřísnější codex milosti vymysliti mohl, přitom však se objevil potom jakožto bojovník a účastník všech zemských věcí. To jsou dvě stránky rytířstva, které nesnadno spolu sloučenými se objeví a jež se přece ve XII. a XIII. století častěji scházejí, když i ne právě vždy tak vycelenou, do krajnosti přecházející podobu na se vzaly, jak se to u Oldřicha stalo.[1]) Oldřich náležel okolo r. 1227 a 1228 k toulavým nebo bludným rytířům.

Podstatně jsou to výstřednosti rytířstva čili skutky s cesty rozumného konání zbloudilých rytířů, když své sliby, obzvláště statečnosť a lásku k dámám, po různých cestách až do nemístnosti prováděli. Kdo tak co činili, nazývali se toulavými čili bludnými rytíři. Své vzory nalezli v bretonské pověsti o králi Arturovi a jeho „Tafelrundě“ t. j. dvanácti-rytířové společnosti u kulatého stolu. Kronika Gottfriedova monmouthského, jenž mezi r. 1130 a 1150 psal, podává zprávu o tomto rytířském epose, jehož čtení zvláště ve vlaském spracování, pážatům a zbrojnošům mozek zmátlo, rozpalujíc jich obrazotvornosť a je jakožto rytíře k nápodobení, tedy ku konáním popuzujíc, jež dnes usměch nebo do konce soustrasť zbuzují, ačkoli současnosť podivné chování do opravdy myslila a podnikatel ne úsměch, nýbrž česť a slávu odnesl. Avšak nemohl každý takové cesty vykonati, neboť on musel býti předně hodně bohat, aby s touto cestou spojené útraty vydržel, a po druhé musel se za silného v sedle usazeného rytíře cítiti, jenž kopím jist byl, aby dlouho řadou bojů nastávajících, jež ho na cestě

[1]) Doslovně z Falke-ho, Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein. Ve Vídni 1868 sv. I. str. 57 a 58.

očekávají, se cti vydržel. Sláva takového rytíře rostla s počtem v turnajích vyhozených kopí.[1])

Oldřichu z Liechtensteinu bylo asi 27 neb 28 let, když si předsevzal, že ke cti své nám neznámé dámě dobrodruství podnikne. Obdržev skrze posla k dobrodruství svolení, chystal se v zimě r. 1227 na r. 1228, aby se za poutníka do Říma odebral. V Benátkách však zmizel najednou zraku všech známých, a když se opět objevil, byl všem cizí, nebo nestál zde již rytíř, nýbrž paní Venuše, kteráž uzavřela, v této podobě na dobrodruství se vydati. „Oldřich si dal nádherné ženské šaty ušiti, 12 sukní a k nim ještě 30 rukávů, které se na jemné košile obléci měly, a tři vrchní šaty z bílého sksamitu, i dva pěkné, perlami otočené leliky (pletence). Dále si dal dvě jako stříbro bílá sedla zhotoviti s dlouhými a širokými pokrývkami sukennými, a právě tak pro své zbrojnoše obleky z bílého plátna. Bílé jako mléko bylo vše ostatní, co on a jeho zbrojnoši s sebou vezli, přilbice, štít a oblek zbrojnoský pro muže a koně. Koně si dal potajmu přivésti, a zbrojnoši byli všichni z cizích vlastí.“

„Když vše hotovo bylo, poslal třicet dní napřed, než se vybral na cestu, posla s listem do všech zemí, kterými se ubírati chtěl. Tímto listem oznámila všem rytířům v Lombardsku, ve Furlansku, v Korutansku, Štýrsku, Rakousích a v Čechách vzácná královna Venuše, bohyně lásky, že k nim přijede a je poučí, jak se lásky vzácných paní nabývá. Druhý den po sv. Jiří tedy 24. dubna 1228 že prý se v Mestru z moře vypraví a odtud do Čech jeti chce. Každý rytíř, který jí naproti přijde a na ní kopím hodí, tomu prý dá zlatý prsten, jejž své choti poslati může; kterého rytíře však paní Venuše skůle, tenť ať prý se na všechny čtyři konce světa ženě ke cti nakloní. Paní Venuše

---

[1]) Úplně dle romantických básní středověku jsou udání o toulavých rytířích sneseny ve spise Jakoba Falkeho s nápisem „die irrende Ritterschaft“ v „Historisches Taschenbuch“ Bedřicha z Raumerů. Čtvrtý ročník. V Lipsku 1863. str. 141—232.

popisuje potom zevrubně cestu, kterou hodlá jeti, kterými místy pojede, kdy přijde a jak dlouho se kde zdrží. Dne 24. jízdy bude potom ve Vídni, 28. ve Feldsberku a 29. na moravských hranicích, kde se cesta její skončí. Po celé cestě nechce ani své tváře ani svých rukou ukázati, a s nikým ani slova promluviti: osm dní po skončené cestě pořádá turnaje v Neuburku u Vídně. Každý rytíř, jenž se o její cestě zví a jí naproti nepřijde, na toho prý pustí kladbu lásky a všech dobrých paní."

K tomuto dobrodružnému provolání připomíná Oldřich ve dvornosti k ženskému pohlaví, z níž všechna tato a následující dáta vyvodéna jsou, „že, kam tento list přišel, všichni rytíři rádi byli: nebo německé země byly takovy, že nikdo ctí bohat nebyl, leda že cestami a skutky pro paní: to tenkrát bylo obyčejem a bylo dobře, kdyby to ještě dnes tak dobře bylo", dodal k tomu básník a Jakob Falke, jenž se ve svých dějinách Liechtensteinů s naším Oldřichem stručné zabývá, pokračuje potom dále: „ V ustanovené dni po sv. Jiří odebral se Oldřich v Mestru za velikého davu lidu. Napřed jeli na koních jeho maršál a jeho kuchař sám páty: potom následoval prapor jako sníh bílý s pozouniky na koních; potom tři soumaři se třemi hochy, kteří vedle běželi, potom tři koně se sedly jako stříbro bílými, vedeni ode tří zbrojnošův a potom Oldřichův bílý štít a jeho přilbice s bohatou korunou; potom následoval píštec a tři hezky odění pacholci, z nichž každý v ruce tři svázaná kopí nesl; za nimi jely na koních dvé služky, také bíle oblečeny, a dva houslisté, kteří dobromyslně veselý pochod hudli. Konečně přišla sama, paní Venuše, ve svrchním obleku z bílého aksamitu, v bílém, perlami bohatě posypaném klobouku; dva leliky hnědé, veliké a dlouhé a bohatě perlami ověšené, visely dolů až po pás; pod vrchním šatem byla vzácná sukyňka a pod ní bílá košile se dvěma ženskými rukávy; ruce byly hezky pletenými rukavicemi zastřeny." [1])

[1]) J. Falke, Geschichte der Liechtensteine. I. 54.

Tento popis podáváme stručně, poněvadž nás tak dobře do blouznivého parádění toulavých rytířův uvádí, již také na Moravě a v Čechách neznámi nebyli. Dalimil jmenuje k r. 1295 Jana z Michalovic, který takové projížďky na koni po západní Europě, od Rýnu až do Paříže, podnikal. [1]) Bohužel nebyl Jan, jako Oldřich, popisovatelem a vychvalovatelem svých činů, pročež my ovšem mnoho o Oldřichovi, ale nic o Janu z Michalovic vypráděti nemůžeme. Avšak že podobné výstřednosti v Čechách neznámy nebyly, myslíme, že to z Dalimilových slov vyvoditi můžeme. „Začali“, tak píše, „na turnaje jezditi a hubili se škodným nákladem. Začali dětské obleky a přikrývky koňské zhotovovati, aby se v rozličných oblecích ukázali. Chytří lidé se tomu smáli; padouchové strhali s nich nádherné obleky.“ [2]) Na Moravě vědělo se o této třídě toulavých rytířů zkrz Oldřicha, jenž na svých cestách až po Feldsberk, tedy k samým moravským hranicím přišel a tu jistě také moravští rytíři při tomto maškarním žertě přítomni byli.

Pravíme „maškarní žert.“ Neboť čím jiným byla Oldřichova jízda do kostela, doprovázena jsouc dvěma sty paními v Trevise? Každý již věděl, koho bilý aksamítový plášť s podobami zlatem vyšívanými kryje, anebo když Oldřich ve Villachu v ženském obleku do arkýře vysedl a na rytířské hry se díval, při čemž dobrých padesát kopí před jeho očima na náměstí radnickém vymrštěno bylo, [3]) anebo když ve Feldkirchu za mnicha přestrojeného rytíře s koně sklál, anebo když v Kinnenberku rytíř Otto z Buchenova, za vindickou ženu prestrojen, s Oldřichem kopí zlomil, anebo když ve Vídeňském Novém městě nejmenovaná a neznámá dáma koupajícího růžemi takořka posypati

[1]) Srovn. J. H. Jireček ve Světozoře 1860. st. 155.

[2]) „Jechu se dětiných rúch a dekóv na koně krájeti | by se dali v mnohých russiech viděti. | Múdří sě jim vždy ruhajú | že z nich lotří deky trhajú.“ Dalimil, Edit. Jireček pag. 177.

[3]) Falke, Geschichte der Liechtensteine. l. c. 76 atd.

dala, když po silnici před Vídní k jeho přivítání rytířský arcibiskupský správce řezenský, jakožto Oldřichův nový maršál v šarlachovém plášti a zeleném kabátě, na němž mnohý zvířecí obraz zlatem všit byl, se skvělým průvodem vstříc přišel. Před průvodem šel prapor, červený a bílý, kolmo rozpůlený, potom následovalo padesát střelců s vysokoohnutými kušemi, před nimi ještě padesát rychlých koníků, z nichž každý turecké sedlo nesl, a padesát hezky oděných zbrojnošů, dva a dva; potom přišel druhý prapor a opět pádesát koní s padesáti novými štíty, za kterými se tři sta kopí vezlo. Tento slavný průvod ubíral se mimo královnu a pážata se mlčky klonili; potom se objevilo padesát rytířů v zelených kabátcích královny pozdravit, a za nimi teprv arcibiskupský správce sám.

Taková maškarní hra — nebo opravdu, Oldřichova vyjížďka rytířská nebylať nic jiného — tehdejšímu světu nebyla neobyčejna. Neboť když Oldřich 307 kopí vymrštil a 271 prstenů mezi ty rozdal, kteří právě tolik kopí na něho vymrštili — naposledy házel kopím na pěkném dyjském luhu u moravského území naproti Feldsberku, snad u samé Lednice — „Bůh ví“, pravil arcibiskupský správce, „nikdy prý o tak hodně rytířské jízdě neslyšel, a proto prý i královna je také poctou bohata a její sláva prý musí neustále trvati, poněvadž veliké věci vykonala. Jiní rytíři, kteří vedle jeli, pravili: Kdo jí nechválí, musí vždy neblahým zůstati; věci, jež vykonala, musí se chváliti, pokud svět světem stojí.“ [1]) Tak mluvilo 13. století, 19. století myslí v této příčině jinak; slavilo se 13. století za dobu rozkvětu rytířství, a přece se nahodily zjevy, jež více jejich úpadek ukazují, neboť Oldřichovy cesty nestojí zde porůznu; cesty thüringského rytíře, Waltera sattelstaedského, r. 1226 nezůstávají za oněmi v ničem pozadu. Tato zvláštní chuť

[1]) Jakob Falke, Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein I. 88.

k dobrodruství byla charakteristickým znamením rytířstva všech zemí, — a tož také Moravy.

Ještě nám zbývá, abychom národství 12, 13. a počátku 14. století v obrysech vylíčili, abychom o krojích, mravech a zvykách lidu na Moravě několik slov promluvili, při čemž na pověru Moravanů v hlubokém středověků zapomenouti nesmíme.

Slýchá se tu a tam o prastarých národních krojích Moravanů povídati a myslí se při tom na blouznivé a nejvýše nepohodlné obleky, které prý staří Moravané nosili. Dějin kroje vůbec neznajíce pokusme se, abychom své náhledy o tomto předmětě vyložili a vyjděme z pozorování, že se zevrubné rozdíl činiti má mezi všeobecným národním krojem, jenž všem Slovanům společným byl, a mezi ustavičným spůsobem obleku nižších stavů na Moravě. Tam ten, všem třídám společný, liší se jen větším nebo menším bohactvím ozdoby v hodnosti a stavě; tento je dle okresů, měst, dědin, ano i dle tříd a spůsobů, jak se kdo čím zabýval, rozličný.

Co se všeobecně národního kroje Slovanů 12., 13. a začátku 14. století tkne, vidíme jeho hlavní formu v národních krojích Poláků, Rusův, Uhrův a vůbec východních slovansky mluvících národů; [1]) zvláštní národní kroje dle okresů, měst a dědin na př. Hanáků, Slováků, Valachů atd. jsou výrobou pozdější doby. Západní země vůbec — a Morava náleží také k západním zemím — neznají po celý středověk jednoho národního kroje jakožto stálého obleku, jenž na módě a historicky podmíněném obchodě nezávislý jest, na nejvýše pohanská doba, která nám však velmi zahalena jest, by snad částečně k jednomu národnímu kroji se připovídati mohla. Kde se národní kroj za rozeznávající znak objeviti má, tu je nutno jistý stav civilisace předpo-

[1]) Uvádíme-li zde uherský kroj za doklad, činíme to z té příčiny, poněvadž uherský kroj skutečně staroslovanský jest, jak již pojmenování jednotlivých šatův ukazují. Uher přijal s oblekem i slovanské pojmenování.

kládati, jejž lidu na Moravě v nejhlubším středověku a proto tím více v době, od nás pojednané, bez odporu připsati musíme. Poněvadž však civilisace středověku na Moravě vůbec civilisací křesťanského západu europského byla, tu je tím zjev vyložen, že se kroje hlubokého středověku, co do formy a látky, na Moravě od krojů západních sousedních států neliší. Ano i jména jistých oblekův ukazují na západ. Staroslovanská označení; kabát, kalhoty, boty, anebo při rytířském ozbroji u Němců: spalnieř, platy, kropieř, kuršit, Helm atd. Jak velice se cizí, západní móda na sklonku 13. století v Čechách a na Moravě rozmáhá, pozorujeme z českého kronikáře k r. 1279, jenž o praském biskupu Tobiáši z Bechyně praví, že, když jmenovaného roku na Moravu k biskupu olomouckému, Brunonovi, jel, jeho všechno služebnictvo jeho rodinný znak na šatech mělo,[1]) mrav to, jenž tenkrát, zvláště ve Francii, obvyklým byl.

Kroj následuje jen všeobecného běhu osvěty, jenž se na veškerém poli umění, v poesii, v rytířství, ve spůsobě nábožného života a vůbec všudy v podstatně stejném spůsobě jeví, odkudž zjev, že se kroje Francie, Rakouska a Vlach také na drobnomalbách a obrazích objevují, které bez odporu v Čechách a na Moravě svou existenci našly jako wolfenbüttelský rukopis s legendou o sv. Václavě z r. 1006, štockholmský rukopis z r. 1137, vyšehradský Codex a Codex Mater verborum ze XII. století, Lobkovická a březnická biblí ze XIII. století, utrpení jeptišky Kunhuty z r. 1312, Liber viaticus (cestopis) biskupa Jana litomyšelského z r. 1360, modlitební knížka praského arcibiskupa, Arnošta z Pardubic a spisy Tomáše ze Štítného „naučení křesťanské pravdy“ z r. 1374.[2]) V těchto uvedených ruko-

[1]) Cont. Cosmae ad an. 1279. Pertz IX. 196. „Nobiles etiam, milites domicellosque curiae suae superiores, mediocres et infimos vestivit ex integro, cuiuslibet vestimentis, videlicet sagitta circumflexa in auribus signo primogenitorum suorum insignito.“

[2]) Vylíčeno ve Vocelové „Grundzüge der böhmischen Alterthums-

pisech obsažené drobnomalby mají tu zvláštnosť, že když i nábožné předměty představují, nikdy neopovrhují, aby kostumy z jejich doby brali a takto obraz dětinné mysli národní ve známém kroji a spůsobě hodně přiblížili. Tu vidíme zřejmě, že tehdejším národním krojům znak národního kroje, stálá jednotlivosť anebo trvalosť, nezávislosť na běhu času chyběl; tam uvedený kroj by mohl právě tak dobře francouzskému nebo vlaskému rukopisu náležeti, jako českému, zkrátka: Morava za doby Přemyslovské neměla zvláštního národního kroje. Potřeba života byla pro chudého, móda a jmění pro bohatého jediným příkázáním ke tvoření jeho kroje.

Na jiném místě jsme trochu do podrobna vylíčili česko-moravský národní kroj ve XIII. století.[1]) Na sklonku doby Přemyslovské zůstal jak u muských, tak u ženských vůbec týmže, jen pozorovati lze, jak bohatého potlačováni ubývá, aby skoro zmizelo, jak se harlekynská kazajka úplně v kazajku a vrchní tunika v řásnou čubu mění, jak spodní tunika bez rukávů přestává, a francouzskému „kabátu“ ustupuje. Čepice kukla, jež ode XII. století, ač mnohem staršího původu, jakožto široký límec přes lopatky s příslušnou kapucí za výtečný náhlavek nižších stavů sloužila, vnikla ve XIV. století až do nejvyšších vrstev společnosti a stala se krátkou dobu módně-elegantním krojem nejvybranějších pánův a dám. Trvalosť nedá se kukle upříti, neboť se jí ještě v XV. století často užívalo, ale stala se úplně všeobecnou skrze křesťanství západních zemí, až i ona z Brabantu poslému baretu (ploské čepici beze střechy) a potom hedbávnému a plstěnému klobouku ustoupiti musela. Uvěříme-li odůvodněným žalobám kanovníka a kronikáře, Beneše weitmilského, na výstřednosti oblekového kroje svých

kunde,“ str. 131 atd. Potom Dudík, Collectae, seu Horae sec. XII. Archiv. sv. 59. str. 41 atd. Vrťátko, Tomy z Štítného knihy naučení křesťanského. V Praze 1873.

[1]) „Srovn. sv. IV. str. 253 t. d.

vrstevníků, tu musely ještě ve XIV. století těsně přiléhající obleky na prsou, hedbávné nadutiny muských, kteří jako ženské vyhlíželi, obojky, řásné, u ženských na žluto barvené, a střevíce do špičky panovati,[1]) ano okolo polovice XIV. století náleželo také v Čechách a na Moravě ke vkusnosti, po jedné straně těla šaty jiné barvy nositi než po druhé straně, což módou bylo, jež z Vlach pochází. Že se ženské ve XIV. století stahovati a líčiti uměly, pozorujeme z kázání desatera Božích přikázání; vyobrazuje se v něm nemírné užívání líčidla, za hříšné.[2]) Zvláště když v kožišinách nastrojené paní do kostela šly. Zároveň vidíme, jak ve všech západních zemích ještě za XIII. století na krátko nošené vlasy se dlouží a v pěkně spletených lelících za

[1]) „His temporibus more symearum, quae quidquam ab hominibus fieri conspiciunt, facere et imitari conantur, usurpaverunt sibi pravam et dampnosam aliarum terrarum consuetudinem, et in habitu vestimentorum recesserunt a vestigiis suorum praedecessorum, facientes sibi breves et curtas, imo verius turpes vestes, ut plerumque femoralia ac posteriora viderentur, et strictas, ut vix anhelitum possent habere. Circum praecordia de bombace magnam spissitudinem, ut mamillas mulierum habere viderentur. Circa ventrem ita constricti erant, ut canes venatici, qui veltres dicuntur, esse viderentur. Circa posteriora ita se pluribus ligaminibus constringebant, ut vix lento gressu in cedere possent. Capuciolis etiam parvissimis, quorum de una ulna panni quatuor fiebant, utebantur, cum praetextis latis, vel literis magnis circum colla more canum campestrium qui hac cautella a luporum morsibus praeservantur. Simili modo calceos, rostratos et cum longissimis naribus deferebant, ut male possent incedere et ambulare. Et contaminata est terra Boemiae in his adinventionibus et malis consuetudinibus aliis ac superstitionibus plurimis plus quam loqui expedit.“ Beneš de Weitmil lib. IV. ad an. 1366. Script. rerum Bohem. II. 394.

[2]) Desatero kazanie Božie. Hanka, Starobylá skládánie I. 65 a 67. „V krčmě nebo v tanci ženu | posazují uličenú | anat obočie stahuje | zavojíka popravuje | sukničku svú stkaničivši, | a karnáček užlutivši | k tomu do pat zpodlinivši | a podliaky zhedvadnivši | nožík, měšček, cudný pásec | v piesněch jejie jasný hlasec | to vidúce mnozí blázni | nejmajíce božie kázni | . . . létě jako na otržn nim | nalit i bude hoře jim etc. . . . Slyšte, ješto se líčíte | by v tom hřích byl, vy nemníte“ etc.

uši a po šiji splývají, jak vznešené paní korunkový vínek po čele, obyčejné paní však bílé stužky nosí, a jak vonidlo, jež v Čechách a na Moravě veliké ceny bylo a náramně oblíbeno, znenáhla u všech stavů vrch obdrželo; vznešení nosili kožišiny kuní, rysí a sobolovinu, prostřední třída měšťanská a řemeslnická, kožišiny liščí, vlčí a divokých koček, sprostí sedláci jehněcí a ovčí.

Zajisté působila rozdílnosť půdy a šťastné a nešťastné roky na módu. V hornatých krajinách byl vyžadován jiný oblek než v širých rovinách, a úrodný rok dovoloval také sedlákovi, aby si leckterý oblek zbudoval, čímž ovšem nejapné pro selku švihácké sestavení obleku vzniklo, které však za kousky kroje jisté třídy uváděti se nesmí. Zákonův o šactvě, t. j. úředních ustanovení o formě a látce obleků, vyjma duchovenstvo, tenkrát ještě nebylo, a proto se mohl každý šatiti, jak mu to potřeby a okolnosti dovolovaly. Opakujeme, že doba Přemyslovská moravského národního kroje v užším smysle neznala.

Když i Morava za doby Přemyslovců výslovně národního kroje neznala, kterým by se její obyvatelé ode druhých byli mohli lišiti; tedy měl národ přece jakési vlastnosti, jež shrnuty, na jeho povaze lpěly a tudyž jeho národství charakterisovaly, a tu k nim čítáme nevšední náklonosť k teplým lázním a k pověře. Teplé lázně jsou všem slovanským národům tak vlastní, že k jeho charakteristickým známkám náleží. O Němcích se praví, že jim užívání teplé vody ke koupání cizí bylo, a že teplé lázně teprva skrze postupující Římany, nebo skrze Benediktiny poznali. Přísná mniská kázeň východu zakazuje ovšem užívání lázní jakožto zbytečný přepych, avšak svatý Benedikt, zakladatel mniského řádu na západě, dovoluje teplé lázně, jimž jakožto rozený Umbriňan sám zvyklý byl, a ustanovuje ve hlavě 86 svého světoslavného pravidla, „aby se užívání lázní nemocným dovolovalo, když toho potřeba káže, zdravým zase, zvláště mladším, aby se tak snadno nedovolovalo“.

Kde se kláštery Benediktinů stavěly, tam se starali zakladatelé také o lázně, a proto není divu, když jich užívání také do krajin vniklo, kam římský vliv nevnikl. V celé západní Europě zobecněly tudyž teplé lázně od sedmého století. Východní díl, tedy Rusko, Polsko a s nimi sourodní Moravané a Čechové nemohli jich ani skrze Římany ani skrze Benediktiny obdržeti, poněvadž ani jedni ani druzí k X. století zde nebyli, a lázně přece obecny byly. Ony tedy musí slovanskému kmeni vlastní býti. Na Rusi má až podnes skoro každá vesnická chalupa svou koupelnu a na Moravě sotva známe jakou nájemnou listinu, v níž by nebylo řeči o zakládání koupelny. Z pravidla bývala místní koupelna regálem pronájemce nebo dědičného sudího. [1]) Ano i slovanské dědiny, dle německého práva vysazené, jako r. 1274 Týnec u Olomouce, podržely své koupelny. [2]) Král Otakar II. propůjčil r. 1258 dědičnému soudci v Jevičku koupelnu. Ve XIV. století rozmohly se veřejné lázně zvláště silně. [3]) Koupání náleželo k hlavním veselostem obyčejného života a veřejné lázně bohužel jen přečasto k tropení nemravnosti a zhejralosti života. Zvláště náleželo jich mnoho v městech k pověstným domům, ježto sem donesený mrav, že jen ženská obsluha v lázních ustanovena byla, daremnosti napomáhal.

Že bytost pověry v nepravém užívání příčinného zákona spočívá, ví každý, pročež věštectví, čarodějnictví, vykládání snův atd. jen odrůdy pověry tvoří. Dobrovolně zazděné osoby a poustevníci považovali se za zvláště nadané věštce. [4]) Kronika Colmarova vypravuje jakési zazděné ženské proroctví o smrti Otakara II. a o povýšení Rudolfa z Habs-

---

[1]) Srovn. sv. VIII. 92 a 102 t. d.

[2]) Dod. Dipl. Mor. IV. 112.

[3]) Georg Zappert, über das Badewesen mittelalterlicher und späterer Zeit. Archiv pro rak. dělinoznalství sv. 21. str. 3—160.

[4]) Srovn. o „Inclusae" sv. IV. 317. atd. t. d. Potom o pověře. Sv. IV. 293. atd. t. d.

burku.[1]) Aby se dozvěděli, jaké bude budoucí panování nově zvoleného nebo nově jmenovaného biskupa, užívali blahověstné zkoušky. Podal se totiž nově vyvolenému Codex evangelii a dali mu pravou rukou Codex jako náhodou otevříti. Která místa se tímto bezúčelným otevřením objevila, z těch se budoucnosť věštila. O praském biskupu, Janu IV., praví se k r. 1301, že mu král Václav II. hned po jeho vykonané volbě evangelium do rukou podal, a že biskup z něho evangelium otevřel, které se čte ve 12. neděli po sv. Duchu, v němž se mluví o němých a hluchých, které Ježíš uzdravil.[2]) Všechen národ vykládal tato slova na budoucí šťastné panování biskupovo. Na Moravě bylo zvykem, že evangelium nově zvolenému napřed na lokty pod ramena vložili a teprv otevřeli. Když se to stalo u biskupa Bavora, uviděli toto misto: „Jenž dům Páně zničiš,"[3]) což neobyčejné všechny zarazilo. I před soudci myslili obžalovaní, že si kouzly pomoci mohou. Nosili s sebou bez, čekanku, vítězný kámen nebo přílbici pro štěstí.[4]) V začarování, jimiž i smrť přivolána býti mohla, věřili pevně, když i brněnský soud takovou žalobu od-

[1]) Chron. Colmarien. Pertz XVII. 252 a 253. Viděti lze, že v Němcích zvláštní věštcové chodili.

[2]) „Deinde rex allato libro evangeliorum iussit eundem domnum episcopum (Johannem) librum cum dextra manu aperire, et occurit evangelium, quod legitur in duodecima dominica et in eodem continebantur: Bene omnia fecit, surdos fecit audire et mutos loqui." Loserth, Königsaaler Geschichtsquellen. str. 547. Místo to jest u Marka VII. 37, avšak nyní se čte XI. neděli po sv. Duchu.

[3]) „Vah, qui destruis templum Dei." Dudík, mähr. Geschichtsquellen, str. 278. Místo z Marka XV. 29. (Paral. Matthaeus XXVII. 40.)

[4]) Rössler, Stadtrechte von Brünn. str. XCI. „De membranis vero (Geserb, pro štěstí přílbici) famant vetula: si recipiantur novem, vel ad minus quinque, et habentur cum filo aureo et sericeo in ecclesia per novem dies, illo tempore quo horae canonice dicuntur per nonam, et postea feruntur per aliquem ad iudicem vel ad iudicium, ille obtinent causam suam." Cont. Rössler l. c. pag. 337.

mrštil.[1]) Pohanské zvyky se ještě velmi často do křesťanských svátkův a obyčejů mísily. Ještě r. 1366 viděl se praský arcibiskup Jan, nuceným, aby proti obecnému zvyku, když v polovici postní doby tak zvanou „smrť“ pohansky zpívajíce a pohrávajíce z dědiny vynášeli a do řeky házeli, synodalním uzavřením přísné a rozhodné vystoupiti.[2]) Libovali si lidé v tom, že pohanské sváteční zvyky novým křesťanským svátkům přispůsobovali. Při národních zábavách a obyčejích, které se až podnes v masopostní neděli, na Laetare, na velikonoce, na 1. máje a na sv. Duch zachovaly, poznáváme zbytky slavnosti, které uvítání léta svědčily, v obyčejích vánoc, slunovratu atd.[3]) Lidé si libovali na místech, pohanům svatých, křesťanské kostely a kaply zdělati, na př. v Hranicích (hrana, hraň, Ustrine), na Hostýně atd. Pověra se u slovanských národův až na naše časy udržela, zvlášť u Čechoslovanů na Moravě a může dle práva a slušnosti za příznak národství se považovati.

Ku konci našeho pojednání o národství na Moravě na sklonku doby Přemyslovské dotkneme se ještě dvou osvětových otázek: dá-li se mluviti o osvětě (probudilosti) národní a o národním citu Moravanů za doby Přemyslovské?

Osvěta je vlastně čin objasňování, tedy činnosť rozumu; národní osvěta spočívá tedy ve správném užívání rozumové činnosti v objemu celého národa, při čem dva podstatné

---

[1]) Höfler, Prager Concilien pag. 11. „Cum rithmis et ludis superstitiosis ad flumen deferunt.“

[2]) Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender aus Böhmen. V Praze 1862 Příspěvek ke znalosti národního života a národní víry v Čechách. Peter, Volksthümliches aus Österr. Schlesien. 5. sešitů. V Opavě 1866 a 1867.

[3]) Srovn. sv. VI. 179 t. d. Co jsme tu a ve sv. VIII. 17. t. d. o otištěné listině z formuláře u Emlera, Reg. pag. 466—468 pravili, pokládáme za pravé, opírajíce se o Grünhagena, slezské Regesty, proti Bussonovi, válka z r. 1278, Archiv sv. 62, str. 16. K národnímu sebevědomí C. Höfler „Ueber die historische Entwickelung des Nationalitäts-Princips.“ Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Druhý ročník 1864. str. 165 atd.

momenty rozeznávati sluší, formální a hmotný. Z formální stránky spočívá osvěta ve vědomosti a v znalosti jakožto v takových, a stojí oproti nevědomosti, neznalosti, vůbec bezsmyslnosti; o nějakém předmětě vyučováním, poučováním a přemyšlováním vědomosti a znalosti nabyti, zní: po osvětě toužiti. Po takové osvětě toužili obyvatelé Moravy jistě, jak dějiny ukazují; z formální stránky může se tedy o národní osvětě na Moravě v době Přemyslovské bez pochyby mluviti. Ze stránky hmotné spočívá osvěta v tom, že vědomosti a znalosti úplně právě a v pravém spůsobě spořádany jsou, zkrátka, že poznané předměty rozumem dle svého celého objemu a své celé bytosti, se zevrubnou shodností, s rozeznáváním a s určitostí a zevrubně dle zákonů smyšlení pojaty jsou, takže myšlení a poznání jich věrným odrazem předmětů jest a s nimi se shoduje. O této hmotné stránce nemůže za doby Přemyslovské o jakési národní osvětě řeči býti. V budoucím závěrečném svazku v oddělení: „Školy, umění a vědy“ k tomuto thematu se vrátíme. Tedy jen ze stránky formálné měla Morava za doby námi líčené národní osvětu, jež se dle našeho přesvědčení, když druhých úsudků předbíhati nechceme, zcela zvláště v rozličných až podnes žijících příslovích na Moravě zachovala. Co jsou přísloví? Ona jsou odkazem předchozí doby k přítomnosti, výsledky zkušenosti a národního rozumu, t. j. úplné pojímání znalosti vyšlé pravdy v jedné myšlence, jestli tato jakožto vnitřně bezprostřední zjev vystupuje. To je příčinou, že přísloví s národním mravem a s národní osvětou nejtěsněji souvisí a se do všech lidských konání mísí a vše k řeči přivede. Před příslovím je, jako před zákonem, vše stejné; každý stav, každá víra, chytrosť a hlouposť, chudoba a bohactví, vše se před ním stejně, zkrátka a dobře, hrubě, čtveračivě, zbožně, počestně a bez obalu posuzuje, nehledíc na věc neb osobu, a odtud má přísloví veliký význam pro kulturní historii. Za doklad bychom mohli bezpočetně mnoho nejrůznějších přísloví

uvésti, jež náš výrok potvrzují, kdyby nás práce této již r. 1852 Fr. L. Čelakovský nebyl sprostil. Čelakovský totiž řečeného roku vydal v Praze mezi spisy Českého Musea: „Mudrosloví národa slovanského ve příslovích“ (o němž promluvil Hanuš v „Časopise Českého Musea“ r. 1851, svazek 4, str. 126), a poněvadž zde zevrubně udává, která přísloví česká, polská, ruská atd. jsou, tu jsme úplně s to, abychom to, co jsme nahoře podotkli, dokázali a v českomoravských příslovích tehdejší národní osvětu odkryli.

Existoval-li však jakýsi stupeň národní osvěty ze své formalné stránky na Moravě za doby Přemyslovců, tu nemůžeme nijak pochybovati, že tenkrát v moravském národě také cit národnostní byl a se v rozličných podnětech zjevoval. Připustíme-li, že je to zvláště jazyk, jenž údy národa pojí a že on vlastním znakem společné náležitosti jistých národů jest, jinými slovy, že se cit národnosti hlavně zálibou pro svůj jazyk a pro všechno zračí, co kterému národu vlastním jest; tu musíme doznati, že cit národní na sklonku doby Přemyslovců na Moravě velmi svěží byl. Za politického činitele nebyla ještě tenkrát národnosť na Moravě považována a užívána;[1]) ale zvláštností národní, osvětovým působidlem bylo a se jí za takové užívalo. Rozličná přísloví se k tomu nesou: „Proti své krvi bojuje, kdo svůj národ nemiluje“, nebo „Každému své milo“ atd. Ale my máme i přímé doklady k našemu výroku. Když dcera vévody Jindřicha II. slezského, tehdejší jeptiška trebnická, Anežka, neť krále Otakara I. Minority německého jazyka ochraňovala a pozvnášela, nebylo možná, aby česká královna Kunhuta

---

[1]) Listy, prozrazující, že král Otakar II. si minoritů zvláště vážil, jsou otištěny z formuláře Palackého v Emlerových, Reg. pag. 1077. atd. „Fratres linguae teutonicae, plures numero, quam opus sit, transmittuntur ad domos singulas dicti ordinis (Minorum) in regno nostro et in ducatibus Polonorum, linguae vero sclavicae fratres disperguntur ad extraneas nationes, ubi inutilos sunt.“ l. c. 1078. Listy připadnou asi do roků 1268 a 1272.

krále Otakara II. manželka, v listě svědčícím jejím příbuzným proti takové nespravedlnosti trestajíc nebyla vystoupila. „Došla", tak píše královna jeptišce, „nás v skutku neobyčejná zvěsť, že naše nejdražší sestra, mající však ještě českou krev ve svých žilách, německým Minoritům proti polským a českým přednosť dává, ježto by se s těmito oběma již pro jazyk útrpnosť míti měla;" a ve stejném citě společné náležitosti píše z domu slovanská královna kardinálovi v Římě: „aby přece svým veškerým vlivem zameziti ráčil, aby Minorité německé národnosti v tak veliké většině, jak posud dálo, do českých a polských klášterův, a Minorité slovanské národnosti ze země k velkému neprospěchu své duchovně pastýřské činnosti a na újmu slovanského jazyka rozesýláni nebyli. Zvláště se to stalo s bratrem Čáslavem, jejž řeholný provincial jakožto rozeného Čecha do cizí země poslal, ježto on již pro svůj jazyk v zemi dobře působiti může a proto nazpět povolán býti má.

Avšak nejzřejmější důkaz, že si na sklonku doby Přemyslovské cit slovanské národnosti v Čechách a na Moravě úplného ostří protivy k němectvu vědom byl, podává nám Dalimilova rýmovaná kronika. Ona sahá až do r. 1314 a je patrně v prvých letech panování Jana lucenburského a za zjevu opravdu trapného sepsána, když Němec korunu svato-václavskou obdržel. Výraz záští proti Němcům,[1]) který nejstaršímu českému kronikáři Kosmovi u přemnoha příležitostí, snad maně, do textu přišel, objevuje se v Dalimilově rýmované kronice zmocněným a může se za výraz smýšlení národní strany pokládati, když tato strana viděla, jak němectva od krále Otakara I. v zemi, jmenovitě v městech ustavičně přibývá, a jak národní jazyk a jak prastará slovanská zřízení vždy víc a více, a to skrze panovníky samy do pozadí se zatlačují. Národní cit se v Dalimilově

[1]) Výrazy, jako na př. „sicut est sevissima natura Theutonicorum" přicházejí častěji v Cosmovi a jeho pokračovatelích. Viz Cont. Cosmae ad an. 1279. Pertz IX. 198.

kronice vzepjal, když se po smrti Otakara II. cizinství v zemi na útraty domácí povahy nechytře a nejapně roztahovalo, a tudyž, poněvadž nespravedlivě, opposici v život vyvolalo.

Desátý a poslední svazek z doby Přemyslovské podá nám zprávu o církvi, repraesentované kněžstvem světským a řeholným, o školách a ústavech humanitných a umění a vědách.

